بەڕێوەبەرێتی گشتی ڕۆشنبیری و هونەر ـ سلێمانی

با لە داهێنانەکانیەوە مەولەوی زیاتر بناسین

دیداری مەولەوی - ٢٠١٠ زاینی

شەریعەتی مەیل

ڕاڤەی شیعرەکانی مەولەوی

نوسەر
هومایۆن صاحب

مالکی: لطیف محمود علی

شەریعەتی مەیل

ڕاڤەی شیعرەکانی مەولەوی

همایۆن صاحب کەریم

ناوی کتێب: "شەریعەتی مەیل"
بابەت: ڕاڤە و لێکدانەوە
نووسینی: همایۆن صاحب کەریم
تایپ و نەخشەسازی:
ساڵی چاپ: (٢٠١٠)

ژمارەی سپاردن: (   )ی وەزارەتی ڕۆشنبیریی پێدراوە

مافی بڵاوکردنەوەی پارێزراوە بۆ نووسەر

ڕوونکردنەوەیەکی پێویست

ئەم هەوڵە خوێندنەوەیەکی تازەی ڕەخنەگرانەیە لەسەر دنیای مەولەوی ومەولەوی ناسی،ئەندێشەی پرشۆری مەولەوی لە ڕێی شعریەتەوە بە جۆرێکی تر وێنە دەکات. سەرباری لێکدانەوراڤەی جیاوازی ترکە پێمان وابووە دۆستانی مەولەوی ناس بە جۆرێکی تر بۆی چوون. لەو شوێنانەش کەهاوڕای بۆچوونەکانی ئەوان بووین لە فەیظی پیرانی پێش خۆمان بەهرەمان بردووە و بۆچوونی ئەوانمان گواستووەتەوە. سەرەتای بیرکردنەوەی نووسینەکەش بۆ دەساڵێ بەر لە ئێستا دەگەرێتەوە و پێوەی دیارە هەندێکی ئەوکاتە نووسراوە و بەکۆرگرتن و بەرنامەی تی ڤی هەندێکیم خستوەتە ڕوو. سەبارەت بە ناوەکەشی (شەریعەتی مەیل) پەیرەوی ئەو ناولێنانەم کرد کە عارفی جوانەمەرگ و دۆستی لەمێژینەم ئەکرەم عەنەبی بۆ حافزەکەی کردی(مەحرەمی ڕاز) ڕۆژێ بەرێکەوت لەسەر چاوەی زەڵم یەکمان دیت باس هاتە سەر شەرحی عرفانی نایشارمەوە ئەو هێندە عاشقی ئەدەبی عرفانی فارسی و بەتایبەت حافز بووبوو، تائەوکاتە بەرنامەی نەبوو لە سەرشیعری کوردی کار بکات وزۆری پێ خۆش بوو کەمن باسی زەروورەتی خوێندنەوەی شیعری ماچۆم هێنایە گۆرێ و جار جار ئاگاداری کارەکانم بوو لە سەر مەولەوی،ئەو لە حافز خۆی و بەدڵی ئەو کتێبەکەی ناونا(مەحرەمی ڕاز)کە لە شیعری حافزدا چەندجارێ دێتە ڕێت.منیش هەربەرەزامەندی مەولەوی خۆی و بەیادی ئەو جوانەمەرگەی دۆستم ئەم هەوڵەم ناونا (شەریعەتی مەیل)کە مەولەوی لەوەسفی شێخ تاجدینندا فەرموویەتی:

های وە فەرق دین زامداران تاج دای شەریعەتی مەیل لەیل ڕەواج دای

سەرچاوەی بنچینەیی کاری ئێمە شیعرەکانی نێودیوانەکەی مەولەوی بەهەشتی مدرس بووەو مەولەویەکەی دۆستم مامۆستا حەکیمی مەلا صاڵح بۆ شیعرە بلاَو

١

نەكراوەكان. وەلامان لە دووهەوڵی وەرگێرانی مەولەوی بۆ سۆرانی كردوەتەوە (هەوڵەكەی پیرەمێرد ومامۆستا ئەردەلانی)وە سەرنج ورای خۆمان لەسەر ئەو دوو هەوڵە دەربرپیوە.

زۆربەی سەرچاوەكانی مەولەوی ناسی لەبەردەستا بوون و لە ئەنجامی بوونی ئەوانەوە ئێمە پشت ئەستووری بیركردنەوەی جیاواز بووین. وە چەندین سەرچاوەی ئایینی و مێژوویی لە ئەدەب و عیرفان و هونەر بە زمان و زارەكانی كوردی (هەورامی،كرمانجی ژوورو،كرمانجی خواروو) و فارسی خوینراونەتەوە.

لە خەیاڵماندا هەیە بەوئاراستەیە بەردەوام بین تا تەواوی دیوانەكە دەخوێنینەوە،گەرلای خوای گەورە خەیاڵ بەتاڵ نەبین.

لە سەرتای نوسینەكەمانەوە زیاتر هەوڵمان داوە هونەرەكانی بەلاغە بەپێی سەرچاوەكان و پەی بردنی خۆمان زیاتر زەق بكەینەوە.ئەویش بەدوومەبەست:

یەكەم:خوێندكاران سوودی لێ وەربگرن و خۆیان بكەونە سەر كەشفكردن ودۆزینەوەی هونەرەكان تایارمەتی دەریان بێت لە خوێندندا.

دووەم:خوێنەرهونەری تایبەت و جیای مەولەوی بناسێت بۆ ئەوەی سەلیقە پەیدابكات بۆ چوونە ناو ئەو دیوی باروومی باخی مەولەوی و تەنیا ڕواڵەتی وشەكان و تەن نەبینێت ،بەڵكو بەوڕۆحە ئاشنا بێت كەلەبەر تەنی وشەی مەولەویدایە.

لە كۆتاییدا دەخوازم ئەم نووسینە ڕۆحمان گەورەتربكات لەوەی كە هەیە ،هەوڵ بدەین بە مرۆڤ بوونمان بگەین، لە قۆناغی كونەپەپوەوە بگوازینەوە بۆ باز،بەمەش وێرانەكان دەكەینە باخچە.مەولەوی و هەموو ئەوانەی لەم باسەدا ناویان هاتووە یا چوونەتە بەر بەزەیی خوای گەورە یان چاوەڕێی ئازادبوون دەكەن لەم قەفەسی ژیانە ،داوای لێ بوردن لە ڕۆحی خاوێنیان دەكەم ئەگەر بەندە دوور لە ویست ومەرامی ئەوان لە خەیاڵ ونیەت وئەندێشەیان تێگەشتبم.

هەمایۆن ساحیب

٤ی ئابی ٢٠١٠ی عیسایی

١٣/خەرمانان/٢٧١٠ كوردی

هەڵەبجە

پیتی ئەلف (أ)

شیعری یەکەم

١ – ئیشمەو تەنیا بێ جەستەی زەبوونم

دیسان سەرواز کەرد دڵەی پڕ هوونم

ئیمشەو تەنیا بوو جەستەی زەبوونم، هەمتر دڵەی پڕ خوێنم سەر ڕێژ بوو، جەستەی زەبوون و دڵەی پڕ هون، ئامـاژەن بۆ مـاتی و تـەنیایی کـە شیعرەکەی لەسـەر دەڕوا تا بەیتی نۆیەم (سەروازکەرد) کنایەیە لە دڵ پڕی کە مرۆڤی غەمۆك و غـەمبار ئامادە دەکات بۆ گریان.

٢ – خەیاڵان خام هاوردم بەردم

هاوارجەدەمەی هەناسەی سەردم

خەیاڵە خاوەکانم هێنان و بردن، هاوار لە دەمەی هەناسەی ساردم. هەناسەی سارد کنایەیە لە بێ ئومێدی پرزەلێبڕان. کە مەولەوی بە دەمە (کزەی ساردی تێکەڵ بە بەفر) هونەری خواستن و چواندنەکەی بە (دەمەی هەناسەی سارد) خەستتر کردوەتەوە. هێنان و بردنی خەیاڵە خاوەکانیش ئەوە دەداتە دەست کە لە نیشتمانی خەیاڵیشدا کەپرێکی شاد و ئومێدواری نیە، حاڵ و وەزعی مەولەوی لە ساتی نوسینی شیعرەکەدا. وە ئەم وێنەیە چڕترین وێنەی ڕۆمانسی شیعرەکەیە.

٣ – زوخاو گێج مەدا دیگ دەرون دا

هوناو هۆرشاناش جەستەی زەبوون دا

زوخاو گێژ دەخوات لە قازانی ناخمدا و خوێناوی پژان بە جەستەی زەبوونمدا.

دیگ دەروون - قازان یان مەنجەڵی ناخ نزیکترە لە وێنەکە نەك مەنجەڵی سینە وەك لە دیوانەکەدایە، چونکە ناخ قووڵە و سینە تەخت و پان. ساختمان و دیدگای بەیتەکە کلاسیکی یە.

٤ – ڕەنگا ڕەنگ ڕەنگ ڕەنگ گوڵ گون هوونم

فرچەی برێشتەی کورەی دەروونم

چەند بارەکردنەوەی ڕەنگ و وێنە کردنی گوڵی خوێناوی گەڕانەوەیە بۆ بەیتەکانی پێشوو کە سەرواز کردنی دڵ و لول خواردنی زوخاو و پژانی خوێن بە جەستەیەکی زەبوون و تەنیادا ئەم ڕەنگاوڕەنگی یەی لێ کەوتوەتەوەوە. کورەی دەرونیش فرچەی برژانی لێوە دێ - کە دەبێ ئەویش لە زوخاو و خەجاڵەت و مەینەتی پێ براببێت. کە دیسان ئەو سەلقەیەی وێنای بەیتەکەی کردووە کلاسیکی یە.

٥ – چوون دانەی سەرساج هۆر ئامام جارجار

جە تاو دوکەڵ جە شەرارەی نار

وەکو دانەی سەرساج هەڵدەهاتمەوە جارجار، لە تاوی دوکەڵ و بڵێسەی بەتینی ئاگردا. برژادندنی گەنم یان هەر تۆوێکی تر لەسەر ساج نەریتی هەندێ دێ ی کوردەواری یە. کە لە کاتی تەقاندنی هەڵبەزو دابەز دەکەن مەولەوی حاڵی خۆی چواندووە بە حاڵی ئەو گەنمە گەرچی چواندنەکە و وێنەکە لە دنیای کلاسیکی یەوە نزیکە، بەڵام ئاسك و داهێنەرانەیە. بێسارانی ڕابەر و داهێنەر ووتوویەتی:

جە گڕەی ئایر جە بڵێسەی نار

ستێزام چوون بەرق ئاوکەردم هاوار {بێسارانی نیك ڕەفتار ل١٩}

٦ – سۆزیام هەی سۆزیام وێنەی شوعلەی نوور

بیم سورمەی سوبحان ئاوردەی کۆی گوور

سوتام هەی سووتام وەکو گورزە تیشکی نوور (شوعلەی نوور) یەك زەرە عەکسی نوری خودا کە پیشانی طوری دا و سووتانی و کردی بە کلی خودایی و خەڵکی دەیهێنن. ئەم وێنەیە چەند جارێك هونەری چواندنی تیابەکار هێنراوە، کە مەولەوی هێندە دەسەڵاتی بەسەردا شکاوە لە دیوانەکەی دا ئاسایی بووە.

جارێ بەردەوامی (سوتام هەی سوتام) تەشبیه کردنی بەشوعلەی نور (تیشکی خودا) و جارێ سوتماکی خۆی بە شاخی سوتاوی طوور. (شوعلەی نوور) گشتی و نەناسراو نیە، بەڵکو نیوەی دووەمی بەیتەکە پێمان دەڵێ وەك ئەو تیشکە خودایە دەسوتێم و کە کێوی طوری کردە سورمەی خودایی. {کاروان ژ۲۱۷شیعری عرفانی لە نێوان مەولەوی و مەجزووبدا ئیبراهیم ئەحمەد شوان}

٧ – من قەقنەس نەویم ها بیم وە قەقنەس

یەکجاریچ ئیمشە و ها بەرشیم جەدەس.

مـن قەقنـەس نـەبووم هـابووم بـە قەقنـەس و یـەکجاریش ئەمـشەو وا لـە دەس دەرچووم.

دوای تێپـەڕین بـە حـاڵی بـەیتی پێشوودا پێمـان دەڵـێ لە ئیمـشەوە وە(یـان لـەم دێڕەوە) دەبمە قەقنەس و لـێ دەبمـەوە. ئێمـە دەبێـت سـەرپێیانە بـە سـەر قەقنـەس دا تێنەپەڕین.

قەقنەس Kaknos ڕیشەکەی یۆنانیە. باڵندەیەکی ئەفسانەییە کە دەنووکی کونی زۆر تێدایە و لـە کـاتی خوێندنـدا ئـاوازی سـەیر سـەیر دەردەکات. هـەزار سـاڵ دەژی لـە کۆتایی تەمەنی دا و کاتی نزیك بوونەوەی مەرگی پوش و پەلاش کۆ دەکاتـەوە دەچێتە سەری هێندە پەڕو باڵ بەیەکدا دەدا و دەخوێنێ تا گڕ لە خۆی بەردەدات{فرهنگ عمید جلد دوم ل١٥٨٤}

مەولـەوی لـەو وێـستگە شیعریانەدا کـە (ڕووی لێکـچواندن لـە سـیفەتەکاندا) زەق دەکاتەوە و لە تەشبیهی تـێ دەپـەڕێنیت، یـان لـەو شـوێنانەدا ئـاوەژووی دەکاتـەوە، ئێمـە سەرباری هونەرە بەلاغیەکـەو ڕوە سـتاتیکی یەکـەی دەبـێ وێڵـی مانـا و مەبەسـتی نـوێ بین. کە لێرەدا ناڵێ وەك قەقنەس، بەڵکو دەڵێ بومە قەقنەس، کەواتە دەبێ.

أ – هـەم سـیفەتی زۆر خوێنـدن و دەنـگ خۆشـی و ئـاواز و نەغمـە خـوانی لـە مەولەوی دا هـەبێت هـەم تـا ڕادەی گـڕ تێبـەربوون کـەلامی خۆشـی عەشقی خوێندبێ،

بۆیە دواجار لە ڕێگەی ساقی یەوە دەقەکەی دەباتە دونێکی ترەوە و چون قەقنەس خۆی و شیعرەکەی زیندوودەبنەوە.

ب- مامۆستای بەهەشتی مدرس نووسیویەتی قەقنەس دوای سوتانی خۆڵەمێشەکەی دەبێتەوە بە قەقنەسێکی تر، کەواتە دەبێ ئەم بەیتەش پەیوەندی بەکاریگەری کلتوری یارسانەوە، یان فەلسەفەی دووناودوونەوە هەبێت کە هەندێ جار لای مەولەوی دەردەکەوێت و ئەتوانین بڵێین کە لە پاشخانەی ئەو کەلتورە ئاگادارە{هەزارەخوازی وئەفسانەی قەقنەس حەیدەر لوتفی نیا.ڕامان ٣٨ل٢٢٩-٢٣٣ }

٨ – ئەوەند خەیاڵان بەردم وە دەروون

پەی دووری یاران بەرتەر بیم زەبوون

ئەوەندە خەیاڵانم بردە دەروونمەوە بۆ دووری یاران زیاتر لاواز بووم. بە بڕوای من ئەم دێڕە لە شیعرەیەت و جوانی بەیتی پێش تر و لە دەخیل بوونەکەی ساقی بەیتی دوای خۆی دا بەزاندووە، کە دەبێتە چەند جار بەکارهێنانی لە قافیەدا، چونکە پێشتر و دواتریش دەروون، زەبوون بەکار دەبات، وە ڕەنگە شوێنی ئەو دێڕەش نەگونجاو بێت.

٩ – ڕۆ جە شەو فێشتەر زار و زەلیلم

ساقی سا جامێ ئەمجار دەخیلم

ڕۆژ لە شەو زیاتر زەلیلم و دەناڵم، زار ناڵاندنی بە سۆز و غەمناك لە تاو دەرد ساقی ساجامێ ئەمجارە دەخیلم. لەم بەیتە بە دواوە بنیادی شیعرەکە، جەستەی مەولەوی کە تا ئێرە لە حاڵی نیوە گیان و پرزە لێ بڕانایە دونێکی تر یان حاڵێکی تر بە خۆوە دەبینێ، لێرە لە ڕێگەی ساقی و دواتر جەم بوونەوەی یاران و ساز و ئاوازەکانەوە ئاماژەی زیندوو بوونەوەی (قەقنەسەکە) یان ژیانەوەی نیوە مردووەکە کە مەولەویە دەکات. لە دوا دێڕیشدا تکای نەمردن دەکات• مەولەوی پێچەوانەی دەردە دارانی عادەت گرتوو بە ناڵانی شەوەوە دەڵێ من بە ڕۆژ زیاتر ناڵاندنم زولاڵترە، کە

ئەمــەش ســەرەڕای داهێنــان لــە ڕێگــەی (دەخیـل)ەوە بـۆ ســاقی پێمـان دەڵێ کـە ئـەم (مەولەوی) هەم دەردە دارێکی جیاوازە.. هەم بادەنۆشێکی جیاواز.

١٠ – بدەر پێم نۆش کەم چوون هەردە جاران

وە ڕەغم گردین گرۆی مەیخواران

پێم بدە نۆش کەم وەك جاری جاران وە بە پێچەوانەی هەموو کۆمەڵی مـەیخۆران، مامۆستای مدرس (ڕەغم)ی بە کوێرای چاو ڕاڤە کردووە کە دیارە هەڵەیە. چونکە دەڵێ مادام من دەردو ناڵان و کاتی ناڵانم جیایە و لەوانی تر ناچێت، کەواتە دەبێت دەرمـان و کۆڕی یاران و بـادە و بـڕی بادەکەیـشم پێچەوانەی دەسـتەو تاقمـەکانی تـری بادەنۆشان بێت. ئەمەش تایبەتمەندی بادەنۆشی و مەشرەبی شیعری مەولەویە

١١ – شیعر وێم تەنخوای سەمتور سازێ

لێدەر سانەی چی هەر تارێش گازێ

شیعری خۆم کاڵا و سەرمایەی سەمتور و سازە. تنخوا مەلا عبـدالکریمی بەهەشتی بە لە باتی مانای کردووە، بەڵکو بە پێچەوانەوە مەولەوی دەیەوێت ئاماژە بە خوێنـدنی شیعرەکانی بدات لە سەردەستی موغەنی و دەسـەودائرەی مۆزیکدا و شـیعرەکانی بکاتـە بەری مۆزیك.. تنخوا لێرەدا مانای (کردنی شیعرەکان بە بەری میوزیکدا) دەدات.

چـون دیـاردەی ناوێتــە بــوونی فــەردی خــۆی و موغــەنی و مطـرب و یـەکێ لـە ئامێرەکان دووبارە دەبێتەوە لـە دیوانەکەی دا. بێجگـە لـەوە گـەر مەبەسـتی لـە جیـاتی بوایە ئەوە ئیتر ناوی ئامێری تری نەدەبرد، چونکە ووشەی (ساز، سـەمتور) ئامێرەکـانی میوزیك دەگرێتەوە کە مەولەوی مەبەستیەتی زۆر بەیان بۆ مەجلسی خۆی کۆ بکاتـەوە و شیعری خۆشی بکاتە بەریان و ئامێرەکانیش چنگ بە ڕۆح و دەروونی ئەمدا بکەن کە سازەکان هەوایی، تەلدار، لێ دراو) دەگرنەوە.

١٢ – چنگ پێکۆ نە جەرگ نەغمەی سازەکەت

بەرارۆ تۆ تۆ میقراز گازەکەت

نەغمەی سازەکەت با چنگ گیرکات لە جەرگم، گازیش کە پێشتر درابوویە پاڵ تار (تارێ گازێ) وەك مەقەست بۆ دەرهێنان. مەولەوی دەیەوێت نەشتەرگەریەك (کاردە وەژێ) بکات بۆ دەرهێنانی غەم و خەفەت لە ڕێگای ئامێرەکانی مۆسیقاوە، نەشئە بداتەوە بە ڕۆح لە ڕێگەی شیعر و بادە و ئاوازەوە. بۆزیاتر ئاشنابوونت لە مانای زانستی پزیشکیانەی کاردە وەژێ بڕوانە {ئاهوورامان بەرگی یەکەم جەلیلی عەباسی چاپی یەکەم ٢٠٠٨ل١٢٦}

مرۆڤ کاتێ تووشی ئەم بەیتانە دەبێت لە دیوانی مەولەوی دا تێ دەگات کە میوزیك چ جێگەیەکی لە ئەندیشە و هزری ئەو خەڵکەدا هەبووە کە مەولەوی لە دەوروبەریاندا ژیاوە و ئاگای لە پاشخانە هزری و عرفانی یەکەیان بووە. بەلامەوە ئەومەیلەشی لە شارەزایی کلتووری عرفانی یارسانەوە وەرگرتووە. کە لە ناو کوردا زیاتر لە هەموو ڕەچەکانی تر مۆسیقا لایان پیرۆزە.

بۆچوونم وایە ئەودینە ڕیشەکەی دەچێتەوە لای داود پێغەمبەر، بەو پێیەی دەنگی خۆش و مۆسیقی سیمای تایبەتی دینەکەی بووە. گەرچی زۆربەی دینەکان و تەریقەتەکان بایەخیان بە(سماع - ئاهەنگ و سەدا)داوە. بەڵام ئامێرەکان لای موسڵمانان بەگشتی و تەنانەت تەریقەتی نەقشبەندیش بەو تۆخی و ڕێ پێدانە نەبوون. ئەگەرچی هەر لە سەر دەمی پێغەمبەری ئازیزەوە دەنگی خۆش و ئاواز کراوە بە بەری قورئاندا و ئەو ئاماژەیە دیارە(ورتل القران ترتیلا) بەڵام مەزهەبە ئیسلامیەکان بە گشتی دیدی هونەریان ڕۆشن نەبووە بۆچەمکی هونەری میوزیك و نەیان توانیوە چوارچێوەی عرفانی بۆ ئەندێشەی دینی درووست کەن کە ئەمەش وای کردووە دینداری ڕەمزی بێزاری و ماندوویەتی و بێ لەزەتی بێت. بۆیە کۆمەڵگەی موسڵمانی ئێمە نەیتوانی بگات بە جوانیە درەوشاوەکان. تەنها چەند نموونەیەکی دروشاوەی عرفانی نەبێت کەلای زۆربەی مەدرەسە شەرعیەکان پەسەند نین.

سۆفیەکان بۆ چوونە لای یار، دەستیان بۆ عاشق بوون بردوە، لێرەوەیە مەجازیش دەچێتە ژێر پێناسەی عیشقەوە.بە مەرجێ عاشق تووشی بەد مەجازی نە بووبێت. بەڵام مەجازلە سەر زەمینە و مەنزڵی یاری مەجازی مافەتە لێ ی دەدات و دواجار لە ناو دەچێت. مەنزڵی یاری گیانی پارێزراو و نەمر و بەرزە لە ئاسمانەکانی

جاویدانیدایــه. بــۆ ئاراســته کردنــەکانی مــەجاز و دولبــەرەکانی ســەر زەوی بــەرەو حەقیقەت و یاری ئاسمانی عارفان نەك مۆسیقایان حەلاڵ کرد. بەلکوکردیانـه واجب و رۆڵی بادەو جامیان پێ دا،چوون بـه یارمـەتی مۆسـیقایه عاشـقان دەتـوانن مـەجاز تـەی کەن و بەجێی بێڵن بەرەو ئاسمان. ئەم دیـده وەك قوتابخانـه لای مـەولانای ڕۆمـی جێـی گرت و مەولەویەکان باشترین دیدیان هەیه بۆ مۆسقا.

ناوەنـدی دیـنی و تێـڕوانینی شـەرعی لای ئێمـه نـەیتوانی جێ بـۆ ئـەو بینینـه عرفانیه بکاتەوە و قبوڵی بکات بۆیه هونەرمەنده گەورەکانی ئێمه ئەو شارەزاییەی کـه له تەکیه وخانەقاکانەوە وەریان گرت. دیدی گشتی کۆمەڵگا دینیەکه پەسەندی نەدەکرد و هونەرمـەنانی ئێمـه لـه مـەجازدا مانـەوەو نـەیان تـوانی بگەنـه عرفـان. لـه سـەرێکی تریـشەوە ئـەم دیـده لای مزگەوتـەکان گـەر گـۆرانی بـه سـەردا نـەیێت مـەقامات لـه نـاو دەچێت و هوونەری سەرگەردان ترروو له کۆمەڵگەی کوردی دەکـات. خوێنـەر بـه ئاسان نموونەی حـەرامکردنی مۆسـیقا پەیـدا دەکـات تەنانـەت لای خوێنـدەوارو کاربەدەسـت و بەرپرس و ئەمیری حزب و ڕێکخراوە ئیسلامیەکانیش. که خۆش بەختانه نەفەسی ئـەو تێڕوانینانه کورتی هێنـاو، بـۆ خۆشیان مـەجبوری ڕووکردنـه ڕۆح و مۆسـیقاو هونـەری نیان بوونەوە.

چەشەو هەستی مۆسیقی مەولەوی بۆ ئەوەیه له دنیای ناسووتەوە بەرە و جیهـانی لاهووت بڕوات {کاروان ژمارە ۲۱۷شیعری عرفانی. ئیبراهیم ئەحمەد شوان ل۱۳}

۱۳ — سا دەروێش کەفێ بده نه ڕووی دەف

گیان مونتەڤرەن پەرێ ڕێزەی دەف

دەروێـش سـا تـۆیش دەسـێ بـده لـه ڕووی دەفەکـەت، گیـان چاوە ڕێـی لەرینـەوەی ئەڵقەکانی دائرەی دەفه...حاڵەتی قەبزی گیان له سینەدا. مامۆستاحەکیم له کتێبەکەی دا که پیاچوونەوەش له خۆ دەگرێت ۹ بەیتی زیاتر دەخاته سەر ئـەم شـیعرە یـەکێکیان دوای بـەیتی (۱۱) و سیانییـشان دوای ئـەم بەیتـه و ئـەوانی تـریش دوای بـەیتی سـاقی سادەخیل)ەوە که له کاتی ڕاڤەکردنی سەراپای ئەم شیعرەدا زۆر گرنگن و یارمەتی دەرن

بۆ نزیك بوونەوەی ئەو مانا مۆسقی یە کە ئێمە مەبەستمانە، بەلاّم چ کاك حەکیم و چ کاك حمە رشیدی ئەمینی کە هەردووك خەریکی هەمان کارن باسی ئەوەیان نەکردووە کە (دەف) ڕەدیفە قافیە نیە کە ئەم بەیتە هەرچەندە شیرین و ڕەوانە، بەلاّم لەو ڕووەوە نوقسانە{مەولەوی حکیم ل٨١ مەرەجانی٢ ل٢٩١} یان دەبێت واتای سنگ بدەین بە دەفی دووەم.

١٤ – مغنی لێدەر یەك ئیمشەو سازان

بە شقی ئەو کەسە تۆش ئاوات وازان

ئاواز خوان لێدە ، بلێ، یەك - ئەوەڵ لەو لە پێشتر نەبوو، یەکەم واتە:

گۆرانی بێژ ئیمشەو لە گەڵ سازەکاندا بە عەشقی ئەو کەسەوە ئاواتی بۆ خواستووی، یەك بەزمێ بگێرن بێ وێنە• واتە: یەکەم بێت، بێژەیەکی سەرسوڕمانی یەا مەجلیسێکی تایبەت وجیاوازبگێڕین یەکەم بێت•

١٥ – بەڵگە خەمانم تۆ دەری وە باد

هەی های جوانم فرێم هەن مراد

بەڵگو خەمەکانم تۆ بدەی بە با، هەی های من جوانم و ئومێد و مرادم زۆر.

لە گەڵ (یەك بەزمی بێ وێنەی موغەنی)دا هێشتا مەولەوی بەڵگم دادەنێ بۆ بە باچوونی خەمەکانی... کە ئەمەش قورسی دەردو خەم دەردەخات و جیاوازی مەولەوی لە گرۆی مەیخۆرانی تر.

هەی های، هەی هوو... ها... ها.. بێژەی سەرسوڕمانن کە هەردوو بەیتەکە لە حاڵی سەرسوڕماندان. کاك حەکیم (هەلاّی) بە دروستر دەزانێ.

١٦ – ساقی سا دەخیل وە فریادم ڕەس

بە ڕووی نازەوە جام گێرە وە دەس

ساقی (بادەگێر) دەخیلم وەرە بەهانامەوە، فریام کەوە، بە ڕووی نازەوە جام بگرە بەدەس.

ساقی لە مەجازدا با دەگێر و لە حەقیقەتدا (خودایە) چۆن هەر خودایە دەتوانێ بە فریای بەندەکانی بکەوێت. دڵیان بە شەرابی زوڵاڵ ڕۆشن کاتەوە }. { وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا }. لە عورفی سۆفیانەشدا مرشدی کامڵ و پیری دانا کە ڕاز لێکدەدەنەوە و حەقیقەتان کەشف دەکەن بە ساقی ناو دەبرێن و سالکان دەخیلیان دەبن. (ناز)یش لە حەقیقەتدا منەتی خوایە کە کەون و کائنات و سوڕانی بەدەستەوەیە.

١٧ – دەور دمرە وە ناز چوون هەردە جاران

پێم دمریەك مەنیٚ سەبا و ئێواران

سوڕێ بخۆرەوە بە نازەوە وەك جاران مەنێکم بدەرێ بەیانیان و ئێواران.

لە مەجازدا و لە حەقیقەتدا سەباو ئێواران خۆرکەوتن و خۆرئاوا بوون کنایە یە لە سوڕان و دەوردانەوە و پێوانی ژیانی مرۆڤەکان بە کات کە لەو ئەنجامەوە بەدەست دێت و هەمووشی بە دەستی ساقی یە. (سەبا و ئێوارە)دووکاتی ستایش و نوێژی میترای یەکانیش بوون.

١٨- با وەس باڵێنم سێلاو هوون بۆ

ئامێتەی زوخاو دیگی دەروون بۆ

با بەس سەرینم (باڵێین شوێن خەو) لافاوی خوێن بێت لە گەڵ زوخاوی دەروون ئەو وێنەیەش وێنەیەکی کلاسیکی یە قوتابخانە ئەدەبی یەکان لای ئێمە مەیل و مەجازی تاکن و وەك مەدرەسەی هزری و فەلسەفی دەرنەکەوتوون. بۆیە تێکەڵ و پێکەڵی هەیە. {هەورامان ژ.١٣ ل٥٧ ڕۆمانتیسم و...کەیهان عەزیزی}

١٩ – وەختەن سەرتاپام ببۆ وە زوخاڵ

بۆی سفتەکەم هۆرگێرۆ شەماڵ

خەریکە سەرتاپام (تەواوی لاشەم) ببێ بە زوخاڵ. بۆن و بەرامەی سوتانم شەماڵ هەڵیبگرێ.

واتە: شەماڵ بۆنی سوتانم هەلگرێ. وە دەشگونجێ بولی سفتەکەم بێ، واتە خۆڵەمێشی سوتانم بەو جۆرە کاك حەکیم مەلا ساڵح دەڵێت وە (بۆن)یش دەست دەدات و هێنان و بردنی بۆنیش لەلایەن شەماڵەوە لە فۆلکلۆردا هەیە:

ئای بەناز بەناز پەروەردە   با بارۆشەماڵ بۆی تۆ لەو هەردە

وە مەولەوی لە شوێنی تردا، بولّ بە شەماڵ دەسپێرێ، نەگەر بۆ بێت هێجایەکی کەمە، بەلام بولّ ڕاستی دەکاتەوە.

ئازیزم ئایر دوری بالای تۆ

جە سەم کەرد وە بولّ شەماڵ بەرد پەی کۆ

٢٠ – ساقی ئامانەن نەشو جە ویرت

وە فریادم ڕەس تو بەشقی پیرت

ساقی ئامانە لە بیرت نەچم، وە فریام کەوە، وە بە عەشقی پیر سوێندی ساقی دەدات دیارە لە مێژووی دینی هەورامانـدا (پیر) سەرباشقەی دین و عرفانە و هەر لە وێوە خوازراوە بۆ مانای تری مەجازی و حەقیقی.

پیری موغان، پیری مەیخانە، پیری تەریقەت... هتد. {جەژنێك بۆ پیر...ڕەووف مەحموود پوور}

٢١ – بەڵ ئیمشەو خەمان نە دەرۆم وە باد

ساقی گیان قوربان خاگر کەرە شاد

بەڵکو ئەمشەو خەم نەمدا بە با (نەمفەوتێنێ) ساقی گیان بە قوربان دڵم خۆش کە، مرۆڤ خەم بە با دەدا، کە چی زۆر جوان جێ گۆڕکێی بە (خەم و خود) کردووە..

وەكو سونەتێ سێ جار لەم شیعرەدا هاناو پەناو تكا لە ساقی دەكات، لە ڕێ ساقی و موغەنیەوە ئەم بە سەر خەمەكاندا سەردەكەوێت (بە باكردنی خەم) نەك بە پێچەوانەوە.

٢٢ – بووە وە باعپ ئەی نیم گیان سەخت

سا بەڵكە نەمرۆ مەعدومی بەد بەخت

ببە بە هۆی ئەو نیوگیانە سەختە (گیان سەخت) كنایە یە لە بەرگە گرتنی كەسی بەش مەینەت و كلۆڵ... سا، بەڵكو نەمرێ مەعدومی بەدبەخت.

لە ڕێگەی فریاد ڕەسی ساقی و بادە و شیعر و ئاوازەوە ئەونیو گیانە سەختە دەهێڵێتەوە.جوانی یەكی نەوتراویش هەست پێ دەكرێت كاتێ مرۆڤ عاشقی یار دەبێت مانەوەی لە دەردو مەینە تا خۆشەو عاشق شانازی دەكات بە دەردداریەوە. جونكە مردن بۆ خۆی دەرچونە لە باری تەكلیف.

زۆری دەردەكان لە جۆرو ژمارە دا لە مەدرەسەكانی عرفان دا بەرامبەر ڕادەی ئەرك و واجبە عیبادەتە یەكانە لە شەرعدا، وە هەردووكیان دەبنە بەلگەی ئیخلاص.

شیعری دووەم

١ – ئازیز دیارەن وا دەی لوامەن

ئەلوەدای ئاخر ئەوە نامامەن

ئازیز دیارە کاتی ڕۆشتنمە، خوا حافیزی ئاخر و نەهاتنەوەمە. شیعری بۆنەیە کە مەولەوی و شێخ عەزیزی جانەوەری لێك جیابوونەتەوە. تەوریە هەیە لە نەگەڕانەوە دا ئاماژەی مردن هەیە.

٢ – دەوڵەتکەی وەصڵ پا نە زەواڵەن

جارێوتەر دیدەن باڵات مەحاڵەن

سەردەمی پێکەوە بوونمان لەناو دەچێت و جارێکی تر بینینی باڵات مەحاڵە.
ڕۆژگاری بەیەك گەشتنمان ڕووە و نەمانە، بەڵام ئەم جۆرە ڕاڤانە ناگەنە جوانی بەیتەکە، دەوڵەتەکەی وەسڵ سەڵتەنەت کردنی دەسلەملان... ئەو حکومەت کردنەی بە یەك گەشتنی من و تۆ لە ناو دەچێت، مەولەوی بە ئاگاییەیەکی شیعری و ستاتیکایەکی باڵاوە ئەو تەرکیبەی داناوە، وە من قەناعەتم بەڕاست کردنەوەکەی کاك حەکیم هەیە کە (دەوڵەتەکەی) کردووە بە دەوڵەتکەی، دیارە مەولەوی هەم لە بچوکردنەوەکەشدا دەیەوێت بڵێت ماوەی حکومەت و سەڵتەنەت کردن لە گەڵ یاردا زوو لە ناو دەچێت. هەروەها دەیەوێت دڵ تەزێنانە گوزارشت لە فراق بکات و بە لە ناو چوونی (حکومەتی پێکەوە بوون لە گەڵ یار) ئێمە تووشی مەیل و لایەنگری دەکات و هەڵوێستی شۆڕشگێڕانەمان دەداتێ دژی چەرخی چەپگەرد و (سوپای فراق) هەم هجا زیادەکەش نامێنێ.

لە تەریقەی نەقشبەندیشا (دەوڵەت) ئەو مەملەکەتە عرفانی یەی ئەهلی دڵانە کە بە هەموو ڕەهەندەکانیەوە (مرشدی کامڵ) دەستڕۆشتوە بە سەریدا.

٣ – سا دڵم وەش کەر وە ئیلتیفاتێ

بدیە وە لاوە بوینووت ساتێ

سا دڵم خۆش كە بە، ئیلتیفاتێ، لە (لە تافەتەوە) هاتووە كە لە مەبە ستێكا مەبەستێكی ترت هەبێ كە دیارە مەولەوی دەیەوێت دۆست ڕوی تێ بكات و لە ڕووكردنەكەدا مانای تری وەك نەرمی و مهرەبانی بداتە دەست. لابكاتە لاوە و مەولەوی ببینێت. تەوەجوهـ كردنی مرادە بۆ مرید. لە ڕوویەكی ترەوە.

٤ – با بەیۆ شنۆی شیرین ڕازەكەت

گۆش دەرۆ لادێ مەینەت گازەكەت

ئیلتیفاتی بەیتی پێشوو واتە بەخشینی جوانترین دیمەن بۆ چاو و پاشان شیرینترین ڕاز و گفت بۆ گوێ، و شنەی قسە شیرینەكانت بێت و تاوێ هاوڕێ مەینەتی یەكەت گوێ ی لێیان بێت.

٥ – ئاخر سەفەرن ڕا خەیلێ دوورەن

مەنزڵ بێ پایان تۆشە زەرورەن

دوا یین سەفەرە و ڕێ زۆر دوورە، مەنزڵ نا كۆتای یە و توێشوو زەرووره.

لەتەی كردنی مەنزڵەكانی دنیاوە نەگوازێتەوە بۆ مەنزڵەكانی ئاخرەت. وە شیعرەكەش لێرە بە دواوە ئەخاتە گۆشەی تری ڕوانینەوە هەڵگرتنی خۆراكە ڕۆحیەكان شیعرەكە دەبەنە دنیایەكی تر.

٦ – دینت تۆشەی چەم، مەیلت تۆشەی دڵ

ڕازت تۆشەی گۆش مەنزڵ وە مەنزڵ

بینینت توێشووی چاوە، تاسەو خۆشەویستیت توێشووی دڵە، گفتە شیرینەكانت توێشوون بۆ گوێ لە نێوان دوو مەنزڵدا.دینت خاترە و بیرەوەری چاوە، دەنگت دەنگدانە وە و زەنگی گوێ یە، وە تاسەو سەوداو مەیلت لە دڵدا جێ دەگرن. بە ڕای ئێمە بۆ تێگەشتن لە زۆربەی بەیت و وێنەی شیعری مەولەوی پێویستمان بە تێگەیشتن لە ستراتیژیەتی نووسینی مەولەوی هەیە كە زمان بەشێكی گرنگی ئەو پرۆسەی نووسین و داهێنانەی مەولەوی یە كە بە پێی هاتنە پێشەوە لە شوێنی خۆیدا لێ ی دەدوێین.

دینت تۆشەی چەم... چاو وەزیفەی گرتنی دیمەنی هەیە، ئەوانەی دەکەونە بەرتیشك، دینت بە دەر لە مەبەستی (وێنەی دۆست لە چاوی مەولەوی دا) دەکرێت ئاماژە بێت بۆ لایەنە ضاهریەکەی دین کە شەرعە و تەنیا ڕووی دەرەوەی دینە و بالێکی حەقیقەتە. چونکە نەیووتوە دیەیت توشەی چەم، زۆر بە سەلیقەوە وشەی (دین) بە کاربراوە. مەیلت تۆشەی دڵ، کە هەمیشە ئەم چەمکە لای مەولەوی فەزڵ و بایەخی زیاترە و دەکرێت (مەیل لە - دین) سەنگینتر بێت بۆیە لە دڵا جێگیرە و درۆ و دەلەسەی لە گەڵ ناکرێت و دەچێتە خزمەتی باڵە ڕاستەقینەکەی حەقیقەت کە تەریقەتە. وە هەر لە هەڵسەنگاندنەکانی (مەیل - عەیشق - ئیماندایە) کە دڵ و عەقڵ لە یەك جیادەبنەوە. وە ئێمە هیچ کات لە ڕێ ی عەقڵەوە ناتوانین لەیل ڕازی کەین. عطار دەفەرمێت:

در عشق تو عقل سرنگوون گشت

جان نیز خلاصه جنوون گشت

درصفت عشق تو شرح و بیان نمی رسد

عشق تو خود عالیست عقل در ان نمی رسد

بەکاربردنی ووشەی (مەیل) زیاد لە (٦٠)جار لە دیوانەکەی دا مرۆڤ بەو قەناعەتە دەگەیەنێت کە مەولەوی شەریعەتێکی تازە و تایبەتی بەو زاراوەیە داوە و چەندین مانا و مەبەستی بە بەرا کردووە. کە لەم بەیتەماندا مەیل وەزیفەی ئیمان جێبەجێ دەکات و لە دلا چەسپیوە. ڕازت تۆشەی گۆش، دوور لە قسەکانی دۆست دەکرێت مەبەست لە وەعظ بێت و کە تەنها گوێ مەخزەنیەتی و ئەوەش دەزانین ئەو دوو بەرێزە هەرتك فەقێ بوونە و دەکرێت ئەوەیان لە پێشتر بوو بێت و واعظی ئەوی تر بووبێت. وە ئەگەر بەیتەکە بخەینە دۆخی لەناو چوونی هەستەوە ئەوا دین لەگەڵ ڕاز و گۆش، لە گەڵ چەم... کۆتا دەبن و تەنها مەیل دەمێنێتەوە و دڵ مەنزڵ وە مەنزڵ دەیبات.

دڵ مانــا زمــانی و فەســلەجیەکەی ون کــردووە و ڕۆحیانــە بووەتــە نیــشتمانی هەڵسوکەوت کردنی مەیلی نازیز. مەبەستی ئەم دنیا بۆ ئەو دنیـاش دەپێکێت. ئەمـەش کە ئێمە وتمان ئینتیما بوون بە شەریعەتی مەیلەوە لـە ژیانی مەولـەوی دا وای کـردووە کە لە ناخۆشترین زەمـەنی کۆستەکانی دا تەنانـەت بـە لـە دەسـت دانـی چاویش توانـای خولقاندنی جوانترین دەقی بووبێت. چونکە توێشووی دڵ لە گزی نادات و زامنـی ژیـانی مسۆگەری عاشقە.

٧ - کێ زانۆ چۆن بۆ ئەی دنیای بادی

با ببۆ نە بەین گەردن ئازادی

کـێ دەزانــێ چـۆن دەبـێ ئـەم دنیـا هـەوایی یـە. بـادی: شـتێ بەدەسـت بـاوە بێـت، سەرخۆش یان بە باوە بەند بێت ئیمە دەزانین مانەوەی دنیا بەفویەکـەوە بەسـتراوە، بـا گەردن ئازادی لە بەینا بێت. تـا ئێـرە شـیعرەکە بـەیان و هـەواڵی سـەفەر ڕادەگـەیێنێت، دۆست دڵنیا دەکات لە وەی بـە تاسـەو بـیرەوەی یـەوە دەژی و مـەیلی فـەرامۆش ناکـات، لێرە بەدواوە هەڵدانەوەی پەڕەکانی ژیانی ڕابردووی هەردووکیانە.. گەردن ئازاد کردنـی یەکتر لە سـەر ئەزیـەت دانـەکان بـۆ یـەکتری. د.ئیـبراهیم قادربۆپەیوەنـدی کۆمەڵایـەتی مەولەوی ئەم شیعرەو سیانی تری باس کردووە. {بڕوانە میهرەجان ٢ ل١٧١-١٧٨}

٨ – من شەوێ ناڵەم جۆش ئاوەردە بۆ

سەگی ئاسانەت بێدار کەردە بۆ

من شەوێ ناڵینم جۆشی هێنا بێت و بەرز ناڵاند بێتم سەگی بەر قاپی تـۆم بێـدار کردبێتەوە.

لـەم بەیتــەوە جـوانترین نـاوەرۆك و فـۆرمی ڕۆمانـسی دەزێتــە شـیعرەکەوە لــە لیریکترین زمان و حاڵدا. مەولەوی باس لە خـەتاکانی خـۆی دەکـات، لـەم بەیتـە بـەدواوە شـیعرەکە لـە بیانووی بۆنەکـە دەربـاز دەبێـت و حـاڵ و وەزعێکـی عاشـقانەی بـە بـەردا دەکرێ. شیعری مەولەوی گیانداری‌کی جوانی ئاوی و وشکانی و ئاسمانیە.

هەستان و بێدارکردنەوەی سەگی بەرقاپی دۆست لە ئەنجامی ناڵە ناڵی ئەمدا لە ڕواڵەتدا خەتاو گوناهە، دەنا لە ناوەڕۆکدا خزمەت کردنە بە ئەمنیەتی ئاسانەی دۆست.دەشکرێ سەگی ئاستانەی دۆست هەمان خودی ناڵەکەر بێت واتە شاعر هەمان سەگی بە ناڵە و فرووزەی بەر دەری یار بێت و لە ئەنجامی ناڵەدا بێداربێت.

من لەو قەناعەتەدام چەندە قوڵبوونەوەی زانست و زانیاری بۆ دنیای عەقیدە و عرفانی مەولەوی پێوستە هێندەش ڕەدوکەوتنی خەیاڵ بە دوی خەیاڵی ئەو و دڵدان بە هەست و سادەیی و ورکی منالآنە لە شیعری ئەو گرنگن. دیارترین خەسڵەت و شەقڵی شیعری مەولەوی کارێك کە دەبێت لێی تێ بگەین(ستراتیژیەتی نووسینە) کە مەولەوی لە ڕێ ی زمانەوە نوشتەت لێ دەکات بۆتێ گەشتن لە مانای شیعری دەبێ ترسی نوشتە کردنەوە لە دڵدا لابەیت.

هەڵگرتنەوەی زاراوە و دەستەواژە و وێنە و نەریت و مانای سلبی وە پێدانی شوێن و مایە وپایە و مانای موسبەت بەسلبیاتەکان بردڤەوەی گرەوی نووسین و شیعریەتە لای مەولەوی{گۆڤاری هەڵەبجە.ژ.١٥،ل١٤١} کە لەم بەیتەوە تا بەیتی ١٦- شیعرەکە ئەو ستراتیژەی تیایە کە بە هونەری (حسن تعلیل دا) تێ دەپەڕێت و مانای پێچەوانە فەراهەم دێنێت.

٩ – یا ناستە بۆ سەیل دیدەم نەفەسێ

نەسیم گەرد پات بەرۆ پەی کەسێ

یا نەیهێشتبێ فرمێسکی زیادی چاوم، هەناسەیەکی نەسیم تۆزی پێت بەرێت بۆ کەسێ.

زۆری فرمێسکی چاو لەبەر پێی دۆستا، تۆزی دەوروبەری ماڵی یاری قورس کردبێت و نەسیم توانای نەمابێت هەڵی گرێت (خوڵ بۆ قوڕ) واتە من بەڕەوام زیادەڕەویە لە موحیبەت و دۆستایەتی دا. کاریگەری ئەم وێنەیە و چەندین وێنەی تری

ناسکی مەولەوی بە سەر شیعری کوردیەوە لە سەدەی ڕابردوودا تا ئێستاش دیارە کە خوێنەری هۆشیاری شیعری کوردی بە ئاسانی هەستیان پێ دەکات.

١٠- جەمینت زەحمەت نیگام کێشا بۆ

کەف پات وەخار دیدەم ئیشا بۆ

نێو چەوانت بە هۆی نیگامەوە ئازار درا بێت و بەری پێت بە برژانگی چاوم ئێشابێت.

گەر بەو ڕاڤەیە ڕازی بین دەبێت ناوچاوی دۆست زەحمەتی زۆری کێشابێت لە بەردەم تیشکی نیگا زۆر و بەردەوامەکانی مەولەوی دا، یان دەبێت زەحمەتی کێشابێت تا مەولەوی سەیری کات کە چڕکردنەوەی وێنەکە لەوپەڕی دەسەلاتی شیعری دایە ولای مەولەوی بەشێکە لە پرۆسەی نووسین و شیعریەت.

دروست کردنی تەرکیبی ئاوێتەی ڕۆحی و مادی یان مەعقول و مەحسوس، یان گوزارەیی و بەرجەستە، یەکێکە لەو کارانەی کە مەولەوی کردە داهێنەر و تا ئێستاش دروست کردنیان لە زماندا گرەوی داهێنانە. گەر زەحمەت بە ئازار قبول کەین دەبێت تیشکی نیگای مەولەوی ئاسەواری بەنێو چاوی دۆستەوە هەبێت... کە ئەمەش ڕووکاری جوانی وێنەکەیە. لای مەولەوی شتی نەبینراو نیە ئێمە ئێستا دەزانین تیشکو شەپۆلەکانی دەنگ و بینین کاریگەری و ئاسەواریان لە سەرمرۆڤ هەیە.

(کەف پات وەخار دیدەم ئێشابۆ)کاریگەری بێسارانی یە کە بناغەی ئەو ڕۆمانتیکەی داناو مەولەوی بەلوتکەی گەیاند

مەواچە موژەت تیژتەرەن جەخار

پای گوڵ ئەندامم مەدەرۆ ئازار {بێسارانی حەکیم مەلاسالح ل١٢٣}

١١ – یا کەردەبۆ دڵ دێوانەی دڵ تەنگ

وەخت نیشانەی دلان پەی خەدەنگ

١٢ – پەلە پەل پەی زەوق زامیٚ وە تیرت

ئازار دابۆ تای زوڵف زنجیرت

دڵی دیٚوانەی دڵ تەنگ لە وەختی نیشانەی دڵان بۆ تیر، پەلە پەلی کردبیٚت بۆ چەشتنی زام بە تیرت، بەمەش تای زوڵفتی ئازار دا بیٚت کە بووەتە زنجیری (وەختی نیشانەی دڵان بۆ تیر) فەسڵی بەزەیی و میهرەبانی یارە، بۆ تیر گرتن بۆ هەرکام لە عاشقەکانی، دڵی دیٚوانەی مەولەوی بیری چووە کە زنجیری تای زوڵفە... لە پەلەکردن ونەوسنی وچاوچنۆکی دا بۆ چیٚژ زوڵفی راپسکاندوە تای زوڵفی ئازار داوە.

زنجیر کردنی دڵ بە زوڵف و پیٚکرانی دڵ بە تیر لە کاتی نیشانەدا هەردووکی مەرحەمەتی یارە و نەدەبوو پەلە بکات بۆ زامی تیر.. هەرچەندە کەرەسەکان و لیٚکچوونەکان کلاسیکیانەن، بەڵام یاری کردنەکانی زمان و رەهەندی عرفانی ویٚنەکەی خستووتە دۆخیٚکی رۆمانسیەوە، چونکە پەلە و سەرەرۆیی کردن کفری عاشقانە و ریٚگەی گەیشتن بە یار عومری نوح و سەبری ئەیوبی دەویٚ. کەچی دڵەی شیٚتی من پەلەیەتی.

١٣ – یاخۆ تۆ دابۆت وە دڵ مەزەی مەرگ

تیر خەدەنگت دابۆ نە تۆی جەرگ

یاخود تۆ مەزەی مەرگت بەدڵ دابیٚت تیری برژانگەکانت لە تویٚی جەرگم دابیٚت. لیٚرە بە دواوە خەتاکانی دۆس باس ئەکات بۆ ئەوەی گەردن ئازادی بەین دووسەرە بکریٚت، بەڵام خەتاکانی دۆستیش هەر بە حسابی خۆشەویستی مەولەوی تەواو دەبن. خەتاکەش ئەوەیە کە تیری برژانگ بە دڵ نەدراوە و لە جەرگ چەقیوە، چویٚنراوە بە مەزەی مەرگ بەر نەکەوتنی تیر مەزەی مەرگە چون پیٚکرانی راستە قینە دانی تیرە لە دڵ.

١٤ – یا مەردە بۆت دڵ دیٚوانەی دلگیر

جە تیر ئەندازی کەر دەبۆت تەقصیر

یا دڵی دیٚوانەی دلگیرت شکاندبیٚ و لە تیر باران کردنی دریٚغیت کرد بیٚ.

ڕەوانە کردنی تیر بۆ دڵ لەلایەن یارەوە لە هەردوو دیوی (ئاسمانی - زەمینی دا) بەڵگەی دروستی پەیوەندی و ڕەوایی دڵداریەکەن. دڵ داوا وخواستی تیری بووە، بەلاّم تۆ دڵت شکاندووە.

١٥ – یا نە دا بۆت تۆز گەرد پالاّکەت

پەرێ سورمەی چەم سفتەی بالاّکەت

یان تۆزی گەردی پێلاّوەکەت نە دابێ بۆ کلی چاوی سوتاوی بالاّکەت.

شێخ ڕەزا ئەم بەیتەی بینیوە کە دەڵێ:

ووتم: وەك سورمەیە بۆ چاوی عاشق خاکەکەی ژێرپێت

١٦ – تۆ بویەرچە من، من زوو ویەردم

هیممەت بۆ ها ژار مەحرومیت وەردم

تۆ ببورە لە من، من زوو بورام، مەیل و ئیرادەی لێ بوردنت هەبێ ها ژاری بێ بەری بوون و و بێ بەهرەبوون لێتم خوارد.

هیممەت: عەزم و ئیرادە و قەسدە، نەك خواحافیزی{دیوان ل٢٨} بەکارهێنانی دەسەلاّتی مەعنەوی یە لە (من زوو و یەردم)دا. لە تافەت هەیە واتە من زوو لێت بوراوم و من زوو بەسەر چووم من زوو تیا چووم. مەحروم بوون دەتباتەوە سەر بێ بەش بوون کە لە بەیتەکانی پێشوودا هەیە لە تیر و لە تۆز و.. هتد. مەحروم بوون و بێ بەش بوون و بەهرە نە بردن لە بەخششەکانی دۆستە نەك دووری وەك ڕەهەندی شوێن{رسالەی عیشق ل١٧٠-١٧١} وە لام وایە بەم بەیتە قفڵی شیعرەکە درابێت و لە مەولای شیعرەکە یان سەربەخۆبووە، یان هی شوێنی ترەو باش جێی بۆ نەکراوەتەوە.

١٧ – چەپگەرد پەی ووریت شانا مۆرەی نەرد

وە ڤاهر (بانە)ش وە بەهانە کەرد

گەردونی چەپ گەرد بۆ دووریت زاری هەڵ دا، لە ڕواڵەت دا بانەی کردە بیانوو.

واتە: دەیویست زاریْ بێنیْ زۆر دوور لە مەیلی ئێمە، بـەلاّم وەك بلّێ ی نـەیهێنابیْ لێرەوە خۆی حازر دەکات بۆ دیدەنی قیامەتی دوابەیت یانی ڕۆژیْ دیْ گەردون ئەو زارە هەردێنێت کە ئێمە بگرێت و دەرچوونمان لیْ ی نیە، کە دووری مەرگە. بۆیە لـە بـەیتی دوای ئەمەدا شوکرانە بژێرە بە بانەش، چونکە زارەکەی گەردون باش نەیهێناوە.

١٨ – تا فەلەك پەیمان نە بەهانە بۆ

ئەرصەد بانە بۆ باز شوکرانە بۆ

واتە: تا گەردوون لە بەهانەدا بیْ بۆ ئێمـە هەرچـەندە دووری خـستمەوە بـۆ بانـە، بـەلاّم هـەر شـوکری دەویْ گـەردون هەرچـەندە لەیـەکمان دوور دەخاتـەوە بـەلاّم مـادام دووریەکـە لـە دنیـای هەسـتیدایە شـوکری دەویْ.مەولـەوی ئـەم دووریـە بـە دووری ڕاسـتەقینە ناونابـات.چـە مکـی(فـراق)لای ئـەو ژیـان کردنـە لێـرە بـە بـیْ یـاری ڕاستەقینە(خودا) بۆیە دیدگای ئەو بۆ(ژیان و مـردن)(وەسڵ و فەسڵ)ئیـشرا قیـە. ئـەم دێـڕە لـە بـەرگی سـێ یـەمی کەشـکۆڵی کەلـەپووری ئـەدەبی کوردیـدا بوەتـە کۆتـادێڕی شیعرێك و بەم جۆرە هاتووە.

جە سەر (بانە کۆن) گێلْ مدووم نەفەس

وەختەن (ئارد بە با) ببۆوە قەقنەس

پووشەکەی جەستەم وە (ئارد بە با)وە

ئایرتێش شی یەن وە هەر چوار لاوە

چەرخ چەپ چەنیم شانا موهرەی نەرد

دووریش وە مابەین من و تۆ ئاوەرد

تافەلەك لێمان وە بەهانە بۆ

ئەرهەر (بانە)یش بۆ باز شوکرانە بۆ

{کەشکۆڵی کەلەپوری ئەدەبی کوردی بەرگی سێ یەم محمدعەلی قەرەداغی ل٢٤٩}

١٩ – ئەر فرسەتش دا پەی دڵ خەمینت
عومرێ دووبارەن جارێوتەر دینت

ئەر دەرفەتی دا بەدڵ خەمینەکەت ئەوە جارێکی تر بینینت عومری دووبارەیە. واتە لە یاری کردنی تاوڵەی ئێمە و گەردوون فرسەتی زاری باش بە ئێمە بوو، یەکمان دیتەوە ئەوە عومری دووبارەیە. عومری دووبارە، گەنج بوونەوە لە ئەنجامی وەسڵی یارەوە یان شاد بوون لە بەهەشتا لەگەڵ ئازیزاندا. گەنج بوونەوە مەنزڵێکە لەرێگەی گەڕان بەدوای نەمریدا {گەڕان بەدوای نەمریدا مەولود ئیبرهیم حەسەن ل١٢٢.}

٢٠- وەرناستش ئازیز تۆ وەسڵامەت
دیدەن دیدار گەوت ئەو قیامەت

ئەگەر نەی هێشت و فرسەتی نەدا ئازیز تۆ سەلامەت، دیدەنی، دیدار دەکەوێتە قیامەت. واتە: دواجار لێرە هەردەدۆڕێن (دەمرین) ئیتر مۆرەی فەلەك (زار) باش دەهێنێت و پڕاوپڕ دەمانگرێ و دووریەکەی (بانە) نابێت و دەمانخاتە قیامەت.دەبێت سەرنج بدەین لە سەرنەکەوتنی مرۆڤ لە هەوڵەکانی بۆگەنج بوونەوە و نەمری ودواجار چوون بۆ ئەو دنیاو بەهەشتی نەمری. هەرئەمەشە کە گەردوون هەرگیز نایەڵێت ئێمە لە هەوڵە کانماندا بۆ بەدەست خستنی هۆی نەمری سەرکەوتوو بین. ڕووکردنە دین ئەوچرایەیە کە بەتاریکستانەکاندا دواجار ئێمە بۆ ئەو هەوارەی هەمیشە زیندووبوونەوە ڕێنمایی دەکات بە مەرجێ نورە عرفانیەکەی نەکوژین.

شیعری سێیەم

١ – ئەمجار سەخت تەرەن زامم جە جاران

چڵ مدۆ دایم چون گەستەی ماران

ئەمجارە سەخت ترن زامەکانم لە جاران، دایم چڵ دەدەن وەك ماران گاز(یان خۆم چڵ دەدەم.وەك مارانگاز) چڵ حاڵێکی وەك سوێ بوونەوە لە حاڵەتی کوترانی بەهێز یان گەستن، یان پێوەبوونی پەنجە بەدەرگاوە. ئازار.. ترپەکردن نەبز... پل وەشاندنی ئازار.

٢ – هەر وە زۆرمەندەن ڕای ئامای نەفەس

تای ڕیشەی تاقەت شیەنم جەدەس

هەر بە زۆر ماوە (یان بەحاڵ ماوە) ڕێگەی هاتوچۆی هەوا (نەفەس دان) هەناسە.

سەرەداوی ڕیشەی توانایم لەدەس دەرچووە. کنایەیە لە بێ توانایی (ئاڵوسکان) کێشەیەك ئاڵۆز بێت، یان دەردی گران بینی هەناسە تەنگ بکاتەوە و تاقەت و ئارام ون کات. تاقەت گەر گلۆڵەیەکی ڕێسراوبێت ئەوە تای ڕیشەکەی لە دەس شاعر دەرچووەو ون بووە. تێکڕای وێنەکە گوزارشتە لەبەرگە نەگرتنی بارەکەی شاعر. وە لە تەرکیبی ڕیشەی تاقەتدا خواستن هەیە.

٣ – بڵێسەی فراق سۆچنان جەستەم

ناسۆرەن زا مان گاز خەم بەستەم

کڵپە و بڵێسەی ئاگری دووری (جیایی) جەستەی سوتانم، ئەو زامانەی کە بە گازی خەم لێم کراون چوون بە ناسۆرا و چاك نابنەوە (تیراوێ بوونی برین).

یان: چون بە ناسۆرا ئەو زامانەی کە بەخەم بەستومن. بەڕاستی چڕی ئەم وێنانـە هەر جۆرە ڕاڤەیەك لە جوانیان کەم دەکاتەوە، ئیلا خوێنەر دەبێت ئاستی تێگەشتنی لە زمانی مەولەوی هێندە بەرزکاتەوە تا لە چێژو ستاتیکای وێنەکان بگات.

٤ – دوی کەوا و دڵ پۆشان سەرهەردان

زەرد کەردەن ڕوخسار پاییز دەردان

دوکەڵی کەبابی دڵ سەرهەردەکانی داپۆشیوە، یان سەرهەردان دوکەڵی کەبابی دڵـی منیـان پۆشـیوە ڕوخـساری پـاییزی دەردیـان زەردکـردووە. سـەرهەردەکان دەبێـت سـەوز بووبن و دووکەڵی کەبابی دڵ دایپۆشیبن، پەژمورده و ژاکاو و زەرد بووبن.

ئەوسروشتە کە نەخۆش کەوت ڕەنگی پاییز زەرد دەکات و دەردەداری دەکات دیارە مرۆڤـی دەردەدار زەرد هەڵدەگـەڕێت و لاواز دەبێـت. مەولـەوی هێنـدە ئاشـتە لەگـەڵ سروشتدا و هێند بەدیقەتەوە سەیری سروشت دەکات جیاواز لە هـەر شـاعیرێکی تـر بـە مامەڵەی مرۆییانەی دیاردەکان نابێتە لاسایی کەرەوەی جوانیەکان و دیـاردە و هاوکێـشە حازر شیکارکراوەکان، بەڵکو ئەم خۆی لە ڕێ ی ماك و ڕەگەزەکانی سروشتەوە چـەندین هاوکێشە دروست دەکات و هاوسـەنگ و هەنـدێ جـاریش لاسـەنگیان دەکـات. واتـە ڕازی نابێـت بەلاسـایی کردنـەوەی سروشـت. تـە واوی ڕەگـەزەکانی سروشـت لای مەولـەوی گیاندارن.

سەلیقەیەکی زۆر بە هێز و گرنگ کە مەولەوی بەکاری دێنێت لـە دروست کردنـی وێنەکاندا هەڵسوکەوتە بە سادەیی وشـە، دێـڕە شیعری مەولـەوی، یـان وشـە لـە ڕستەی شیعری مەولـەوی دا زۆر بـێ مکیـاژ و ئارایـشتە، وشـە خـۆی شـایەتحاڵی جـوانی یـەکانی خۆیەتی زۆر سادە و ڕاستگۆیانە جێ دەگرن، بۆیە مەولەوی بۆ دەربڕینیان پێویستی بە ئامرازە ناقۆلاکان نابێت و زۆر خۆری و بـەدخۆی بەڕستە ناکات و هـیچ پیـت و دەنگـێ دڵی تێکەڵ نابێت، ڕۆح سوکانە و لەش سوکانە دانیشتووە، مەولـەوی هـیچ سازش و مـل شۆڕییەکی بەسەر وشەدا نەهێناوە هەر ئەوەشە خاڵی بەهێزی شیعریەت و هونـەرەکانی ڕەوانبێــژی کــە دیوانەکــەی تەژیــە لــەم نموونانــە. {گۆڤـاری هـەورامان ژمـارە ١١ ل ١٤١-١٤٢} خوێنەر دەتوانێ سەرنج لە سادەیی ووشەکانی (ڕوخسار زەرد، پاییز، دەرد) بدات.

٥ – سەرسامەن ئاڵەم یەکسەر جەناڵەم

فەڵەك مۆرەی بەد شانا وە تاڵەم

عالەم سەراسەر (هەموو)ی سەرسامە لە ناڵەم، گەردوون (فەڵەك) زاری خراپی لە بەختی من هەڵداوە.هونەری جیناس (ڕەگەز دۆزی) لە وێنەکەدا هەیە، دەردەداری و بارگرانی یەکەی، ناڵەی بەهێز و بەردەوامی پێ داوە، ناڵە ناڵی زۆریش. دەوربەر بێزار دەکات و ناڵێنەریش بەد ناو دەکات... هەر ئەمەشە عاشقەکانی کردوەتە بابەتی ڕازو حکایەت. فەلەك خەتم و مۆری بەدی ناوە بە ناوچاومەوە(نەهاتنەوەی یاسافەلەکییەکان لە گەڵ ویستە عاتفیەکانی ئێمە دا).

٦ – مەینەت سەربەرزەن شادیم زگارەن

ساقی جامەکەت ئەمجار وەکارەن

مەینەت (نەهامەتی) سەربەرزە لە کەیفایە، شادی زویرە و لە نزمایە، کەسێ حاڵی وابێ و حسابی بەو جۆرە بێت(جام وبادە بۆی بە کارە)خەم ومەینەت مەرجی سەرەکی و زەمینەی لەباری بادە نۆشیی یە(بە هەردوو ڕەهەندی مەجاز و حەقیقەت) ڕەوایی و حەلاڵی جامی بادە بۆ کەسی مەینەت بارو شادی تۆراوە،

(ئەمجار وە کارەن) واتە گەر جاران بادەکەت کاریگەر نەبوو بێت ئەو حاڵی من لە مەینەت و خەمانەبووە، ئەمجارە کە من وام جامەکەی تۆش بەکارە. سروشتی ئەم وێنەیە لە ناڵەی جودایی هێمن دا دەرکەوتووە. دیارە مەولەوی ڕۆمی سەرچاوەی سوژەی وێنەکەیە.

٧ – بۆرێ وە مەجلیس لابەر پەردەی شەرم

وە دەورێ دیسان بەزمێ کەرمێ گەرم

بێرەوە نێو کۆڕو لابە پەردەی شەرم (حاجز) وە بە دەورێ (وەرگەڕانێکی تر) دیسان بەزمێ گەرم کەین. هاتنەوەی ساقی بۆ مەجلیس دەبێتە بایسی جوڵەی مطرب و نەی چی و هەڵدانی مەقامەکان. گەر هێمن مەولەوی ئێمەی نەخوێندبێتەوە، ئەوا دڵنیا

دەبـین لـە کاریگـەری جەلالـەدین لـە سـەر مەولـەوی کـورد و دڵنیـابوون لـە وەی بـە چ هۆکارێك ئەم خۆی بە مەعدوم ناودەبات و دۆستەکانی بـە مەولـەوی نـاوی دەبـەن. گـەر مێژووی ئیجازە نامەکەی شێخی سراجەدین بۆ مەولەوی پێش حکایەتی میواندارییەکەی غـولآم شـاخان بێـت ئـەوە شـێخان نازنـاوی مەولـەویان پـێ بەخـشیووە. بـە مەشـا دەردەکەوێت پاشاکانی مەملەکەتی عرفان لە مەیخانەکانی تەوێڵەدا چەند بە ئاگا بـوون لـە سەرچـاوەکانی ئەندێـشەی یاردۆسـتی و یـار پەرسـتی (مەدرەسـەکانی حـووببی) لـە بزووتنەوە تەصەوفی و عرفانیەکانی نێو هزری ئیسلامی و تەواوی ئایینەکانی تردا.

٨ – تا مگرب وە سازحەنجەرەی بێ گەرد

هۆر دۆ مەقامێ دەوا کەرۆ دەرد

تا ئاواز خـوێن بـە سـازی گـەرو و بینـی بـێ گـەردی مـەقامێ هەڵدا دەرمـانی دەرد بکات.

ئاماژەدان و دان پیانانە کە گۆرانی و دەنگی خۆش چ کاریگەریەکی لە سـەر ڕۆحـی مەولەوی و ئەندێشەی ئەو داناوە، خۆگەر بەرەو مێرگەکانی عرفانیش بـڕۆین بەیتەکـە تەسلیمی (بانگ دان و دەنگی خۆش و عبادەتی قورئانی)بکەین دیسانەوە هەر کاریگەری دەنـگ خۆشـی و خـۆش خوێنـدن ئاشـکرایە لـە سـەر مەولـەوی. سـەرنجێکی تـری گرنگـی مۆسـیقی لـە وێنەکـەدا هەیە،ئـەویش چڕینە بەگـەرو وبـەکاربردنی قـورگ بـۆ گـۆرانی زامـێ لایـەنی هونـەری گۆرانیـە، کـە ئـەم خەسـڵەتە ئێـستا لای هونەرمەنـدانی بـواری گـۆرانی نیـە و گـۆرانی بێـژەکان پشت بـە دەم کردنـەوە دەبەسـتن، ئەمـەش سەرچاوەی ناسـازی دەنگـە، چـوون مەڵبەخدی دەنگـی سـازو توانـستی ووتـن گـەروە. بۆیـە کـەم لـەو گۆرانیانە شك دەبەین کە دەردمان دەوا کەن.

٩ – بەڵ ناکا نەی چی بەێو جەلاوە

وە مەقامەکەی قەقنەس ئاساوە

بـەڵکو لـە پـڕ (ناکـا نـەرێی هاکـا) نـەی چـی لـەلاوە بەخـۆی و مەقامـە قەقنـەس ئاساکەیەوە بێت (پەیـدا)بێـت، مـەقامی نـەی چـی لـە دەنگـی قەقنـەس دەچێـت، ڕەنگـە

قەقنەس کە وتمان لە ئەنجامی زۆر خوێندن و جۆراوجۆری ئاوازەوە گڕ لە خۆی بەردەدات دەلالەت لە سەرکەوتن و لە ناخەوە وتنی مەقام بێژو و ئاواز خوانەکانی ناو بەیتی مەولەوی بێت.

نەغمەو چەشەی مۆسیقی ئینسان لە گەڵ دروست بونیدایە و لە عرفانی هیندی و ئێرانی دا پێگە و جێگەی بەرزی هەیە و شارستانیەتی ئیسلامیش خاڵی نیە لەو هەستە. هەر لە بانگدان و زەنگی کۆ بوونەوە و تەقس و شەتەحاتە دینیەکان{هنر موسیقی سال سوم ۱۳۷۹شمارە ۲۰-۲۱}قەڵەم ڕەوی ئایینی یارسان دەوڵەمەندترین بوومی ناوچەکەیە لە مۆسیقادا، لە بەدبەختی دا بە شەکەی ئێمە لە هۆرامانی دیوی عێراق، ڕابردووەکەی چەند دەوڵەمەند وباوان داربووە ئێستای هەزار ئەوەندە هەژارە و بێ بێوان

۱۰ — بەزمێمان جەم بۆچون هەردە جاران

بنۆشین جامێ وە یادی یاران

کۆبینەوە و بەزمێ بگێڕین وەك جاران و جامێ نۆش کەین بە یادی یارانەوە. بەزمێمان جەم بۆ: جەمێ ببەستین.

لە کلتوری یاری و تەواوی هەورامانـدا (جەم بەستن لە ڕابردوودا) زۆر باو بووە و بۆ چەندین مەرام و مەبەست بەزم و جەم دەگیرێ. ئەو وشە ڕەسەنە (جەم) چۆتە ناو زمانی میلی خەڵکی ناوچەکەوە (جەماعەت جەما، هەر منش کەما) یان دەبێ ئێمە لە پەیوەندی و هونەری (تناسب) کە لە نێوان وشەکانی (بەزم، جەم، جاران، یاران) دا هەیە ورد بینەوە. کە ئەمەش کاریگەری کلتوری دینی و هزری عرفانی ناوچەکە دەردەخات لە سەر مەولەوی کە زۆر دیار و ئاشکرایە و ئێمە بڕوامان پێ یەتی و ئەو باسەمان بە فراوانی و بە بەڵگەوە لێرەو لەوێ وروژاندووە.بۆ زیاتر ئاگاداربوون لە باوی جەم بەستن بڕوانە {سرووتە دینی و کۆمەڵایەتیەکانی خەڵکی هەورامان، ئەیوب ڕۆستەم ۲۰۰۷ل۳٤-٤۲}

ماموّستا احمد شریفییش لەژێرناوی نمادوسومبولی ئوستورەیی لە شیعری مەولەوی دا لەوبارەوە چەند دێڕێکی بە ڕەواجی نووسیوە. {کنگره بزرگداشت مولوی کرد ل٣٧٧}

١١ – هەر وە زۆرمەندەن نیم نەنەس باقی

پڕکەر جامەکەت دەخیلم ساقی

هەر بەحاڵ نیو نەفەسم ماوە دەخیلم جامەکەت پڕ کە ساقی.

لە شیعری نوێدا دابەش بوونی وشەیەك یان پیتێك بەسەر ڕووبەڕوی سپی دا یان چەند بارەکردنەوەی دەلالەت و مەغزای خۆی هەیە و گرنگی وێنە و دەستەواژە دەردەخات کە بابەت دەیگرێتەوە.. وە لە جوگرافیای دەق دا هەم لە ڕووی فۆرمەوە هەم لە ڕووی ناوەڕۆکەوە بایەخی ستاتیکی پێ دەدرێت.

لای مەولەوی ئەم دیاردەیەش هەستی پێ دەکرێت و تاسەی خوێنەر دەباتە سەر ئێسقان لەم شیعرەدا هەر وە زۆر مەنەن ڕای ئامای نەفەس-نیم نەفەس جوانی یەکی تریش لە نێوان (نیو، پڕدا) هەیە کە دیارە نیو لە توانایدا نیە پڕ بگرێت، ئەبێ سەرنجی ستاتیکی لەو حاڵەش بدرێت باقی دووبارە بووەتەوە و دەبێت ئەو حاڵەی مەولەوی زۆر بایەخدار و تایبەت بووبێت. فڕکردنی بادەی پڕ لە توانایدا هەیە گیان سەرشار بکاتەوە، یانی ڕۆح هەمیشە پڕ نیە، یان گەورە نیە، بۆ ئەو مەرامە (کامڵ بوونی گیان و گەورەبوونی ڕۆح) نیازمان بە بادەی پڕهەیە، ئیمانی ناتەواو و خۆشەویستی نیوەو ناچڵ و لە ناچاریدا یار پەسەند کردن ناتوانێت ڕۆح ئاسوودە بکات.

١٢ – ئەر ئازیز وەی تەور لێم کەرۆ ستەم

خەلاصیم نی یەن ئەمجار خاتر جەم

ئەر ئازیز بەم جۆرە ستەمم لێ بکات (غەداری یار) بێ خەم بن ئەمجار نەجات بوونم نیە خاتر جەم بن لە ستەمی ئەمجارەی ئازیز نەجاتم نیە.

١٣ – عەرەق چون شەونم نیشتەن نەڕووی گوڵ

تەڕکەردەن تاتای توغراکەی سونبوڵ

عەرەق وەك شەونم لەسەر ڕووی گوڵ نیشتووە، تاڵ تاڵی زوڵفەکانی تەڕکردووە، ئەمەش یەکێکە لەو وێنانەی بە هونەرەکانی تەشبیه و خواستن چڕ کراوەتەوە.

عەرەق وەك شەونم لێکچونە، ڕووی گوڵ،دەم و چاوی یارە،خواستنە. هەروەها پێچانێکی تیایە تەڕکردن بۆ عارەق دەگەڕێتەوە.

سونبڵ گوڵێکی پەلك درێژی بۆن خۆشی ڕەنگ بنەوشی یە. لە گەڵ توغرادا خوازراون بۆ زوڵف. توغرا، خەتێکی کۆنە و خوازراوە بۆ زوڵف لە پێچ و موعەممادا عەرەق وەك شەونم لە ڕووی یارنیشتووە تاتای زوڵفە بۆن خۆشەکانی تەڕکردووە.

١٤ – جە قازان خەم دڵ کەردەن وە ئاو

وە درۆ ماچۆ مەگێر و گولاو

لە قازانی خەما دڵی کردوم بە ئاو و بەدرۆ وە دەڵێ گولاو دەگرم.

دڵ بوون بە ئاو کنایەیە لەئەزیەت دانێکی زۆر و توانەوە. خەم کە بێژەیەکی مەعنەوەیە کراوە بە قازان. وە دڵی تیا کراوە بە ئاو.هەموو زەحمەت و گوناهی ئەم گولاو گرتنەش بە (درۆ) وەلا خراوەتەوە.

دارشتنی نیوەبەیتی دووەم سادەیی و ناسکی یەکی زۆری تیا خەرج کراوە وە دەڵێ گولاو دەگرم بە درۆوە. مادام توانەوە و بە ئاوکردنی دڵی مەولەوی بە گولاو گرتن کەوتوەتەوە کەواتە دەبێ دڵی مەولەوی کە عاشقە، پێکهاتەیەکی گوڵ بووبێت و کەرەسەی گولاو بێت، بەلام بە درۆ وە ماچۆ... دیسان لەو مانایە خاومان دەکاتەوە و دەڵێ درۆیە دڵی من بە کەڵکی گولاو نایێت و...هەر لە ڕاستی دا ئەو دەیەوێت عەزابی بدات... یان عەزاب دانی دڵی مەولەوی و توانەوەی لای یار هێندەی کار و ئیشی گولاو گرتن و گولاو دروست کردن خۆشە.

١٥- ئازیزم گولاّ و بۆی خۆی کولّم تۆن

ئەر بۆی تۆ نەبۆ بۆی گولاّو جە کۆن

ئازیز گولاّو بۆنی عارەقەی کولّمی تۆیە، ئەگەر بۆنی تۆ نەبێ، گولاّو بۆنی لەکوێ یە.

عارەقی کولّمی تۆ گولاّوە... نەك دلّی بوو بە ئاوی من.

دەشگونجێ (خۆی)(ویش) بێت واتە: خۆی گولاّو لە ئەسلاّ بۆنی کولّمی تۆیە، چونکە نیوە بەیتی دووەم بەسراوە بە مەرجی ڕستەی یەکەمەوە، عارەقی کولّم گولاّوی حەقیقەتە، گولاّو سێبەرە. کەواتە تاودان و گوشرانی دلّی ئێمە بەدەستی یار درۆیە گولاّوی لێ بەرهەم نایێت گولاّوی ڕاستە قینە شەونمی جەمال و تەڕی حەرف وئایە تەکانی تاقە یارە.حافزیش دەلّێت:

گل بر ڕخ ڕنگین تو تا لطف عرق

دراتش ڕشك از غم دل غرق گلاب است {حافز.تیمور برهان لیمودهی ل٤٥}

١٦- زەڕێ بوی زولّفت کە فتەن نە بەرزان

بۆی گولاّن کەردەن جە بەرزان هەرزان

یەك زەڕە (زەڕەیەك) بۆنی زولّفت کەوتوەتە بەرزان و بۆنی گولاّنی لە سەر بەرزان هەرزان کردووە. بەهاو قیمەتی بوونی زولّف. کەم بەها بوونی گولّ لە چاو بۆنی زولّفدا. تۆ زولّفت جارێ سەرچاوی هەرزان کردنی کەرەسەکانی گولاّوە ئەم ڕازانەوەی کەون و کائناتە زەڕەیەکە لە نهێنی جوانی یارە بەر ئەم دنیایە کەوتوە.

١٧ – ئازیز وە مەرگت گەر ئینسافت بۆ

هەنی کافی یەن بۆی زولّفت پەی تۆ

ئازیز بە مەرگت گەر ویژدانت هەبێ تەنها بۆنی زولّفت بەسە. واتە: بۆنی زولّفی تۆ کەم نیە و تۆ خۆت بێ ویژدانی دەنا زولّفی تۆیەك زەڕەی بەسە بۆ بە تالاّن بردن و

هەرزان کردنی گوڵەکان، زەرەیەك نور، کلی لە طور هەرزان کرد، زەڕەیەك بۆنی زوڵف، گوڵانی سەربەرزانی هەرزان کرد (بێ قیمەت کرد).

۱۸ - ئیترچ حاجەت وێت مەدەی عەزاو

قبوڵ کەری جەورمەگێری گوڵاو

ئیتر چ پێویستە خۆت عەزاب ئەدەیت و ستەم قبوڵ دەکەیت و گوڵاو دەگریت زیادە ڕەویەکی جوانی بەمانای بەیتەکەداوە، وەك بڵێ ی ناسکی یار لە ئاستێکایە. گوڵاو گرتن بۆی عەزابە.واتە پێویست ناکات هەم سەتەم کردن قبوڵ بکەیت و هەم عەزیەتی خۆت بدەیت بە گوڵاوگرتن. لێرەوە دەمانباتەوە سەر بەندەکەی (دڵ کەردەن بە ناو) واتە من باکم لە توانەوەی دڵم نی یە کە لە قازانی خەمدا دەیکەیت بە ئاووبەدرۆوە مەبەستی گوڵاو گرتنتە. من خەمی عەزیەتەکەی خۆتمە.

شیعری چوارەم

١ - ئیحیا نە بوون، سا نەشوون مەردەن

نامەکەش ئامان گلەییش کەردەن

زیندوو نەبمەوە، سا نەچمەوە مردن (نەگەمەوە ئاستی مردن)

نامەکەی هاتووەو گلەیی کردووە. زیندووبوونەوە بە هۆی هاتنی نامەکەوە، مردنەوە بە هۆی گلەیی ناو نامەکەوە پێچمان و کردنەوەی ڕێکی تیایە.

٢ – قاصد شۆ وە لای ئەو نەو نەمامە

چون یاوای پێش دەر ئەی جوا و نامە

نامەبەر بچۆ بۆ لای ئەو نەو نەمامە و هەرکە گەیشتی ئەم وەڵامە نامەیەی بدەرێ.

٣ – جەو ئەسکەنجەبین دەس سوروشتەکەت

یانێ نامەکەی زێباو زوشتەکەت

ئەو شەربەتە ترش و شیرینەی کە بە دەستی تۆ دروست کراوە واتە نامە جوان و لە هەمان کاتا ترشەکەت (هەم دژ یەك هەم پێچان و کردنەوەی تیایە، ئەشکەنجە بین (خوازە)یە.

٤ – بە بادەکەی وێت جام جام وەردەوە

تاڵی سەفرای دەرد دووریش بەردەوە

بە بادەکەی خۆت جام جام (پێك –پێك) خواردمەوە و تامی تاڵی سەفرای دەردی دووری لابرد. من گومانم لە نیوە بەیتی یەکەم هەیە ئەو بەڕێزانەیش کە لەسەر مەولەوی نووسیویانە، هەر بەو دارشتنەوە دەسیان گرتووە. هەرە چەندە ماموستای مدرس ئاماژەی بەوە داوە لە هەندێ نوسخەدا لە باتی (بەبادە کەی وێت نووسراوە

(بیمارەکەی دڵ) مامۆستا حەکیم و مامۆستا حمە رشید لە پیاچوونەوە کەیاندا لەسەر ئەم دێڕە هیچ ئاماژەیەکیان نەداوە. پیرەمێردیش لە وەرگێڕانەکەی ها بەم جۆرە وەری گێڕاوە:-

نەخۆشەکەی دڵ لای تۆ جێهێشتوو

تاڵی سەفرای دەرد دووری تۆ چێشتوو

هەرچەندە کارەکەی ڕەحمەتی پیرەمێرد تاسەی هیچ هەورامی یەك ناشکێنێ و زۆر جار دوورکەوتنەوە و نەپێکان بە شیعرەکانەوە دیارە، بەڵام من لێرەدا مەبەستم نەخۆشەکەی دڵ بوو. (بادەکەی وێت)

ڕەنگە بە دڵی خۆی بڵێت کە هی (ئەوە) ئەو کاتە وای لێ دێت بە دڵم کە هی خۆتە و دەڵێ ی پێکە ئەسکەنجە بینی نامەکەتم نۆشی (دڵم ئاوی خواردەوە).یانی شەربەتی نامەکەتم بە دڵ خواردەوە.یان بەدڵ لەخۆشەویستی و ترش و شیرینی نامەکەتم خواردەوە.

٥ – فەر مابێت بەو لەفز شەکەر ڕازەوە

گا جە ڕووی عیتاب گا وە نازەوە

فەرموو بووت بەگفتە شیرینەکانتەوە جارێ بەرق و قینەوە، جارێکیش بەڕووی نازەوە یانی جارێکی لەنامەکەدا ڕقت بەسەردا باراندوم. جارێکیش نازت بە سەرا کردووم. شەکەر ڕاز: دەم ودووشیرین و قسەجوان و دەنگ خۆش. مەولەوی ناسەکان بێ دۆزینەوەی ناوی دۆستەکەی مەولەوی کۆکن لە سەر ئەوەی ئەم شیعرە لە وەڵامی گلەیی دۆستێکا نووسراوە. مامۆستا حەکیم سەرنجێکی وردی لە پیاچوونەوەی ئەم شیعرەدا دەربڕیوە کە بەیتی

نە وەخت هجران وداعت فاما

نە وە شەماڵدا پەیامت ئاما

هی دۆستەکەیەتی و ئەو دۆستەش شاعربووە بە دەلیلی فەرمابێت. وە تا دۆزینەوەی بەڵگە ڕەنگە ناوەڕۆکی قسەو گلەییەکانی دۆستەکە بێت و مەولەوی لە فەرمابێت خۆی بە شیعری کرد بێت.

٦ – دەیسا هورێزە خەمیارەگەی وێم

بۆشاد بەر وە دین دیدارەگەی وێم

دەسا هەستە ئەی یارەکەی کاتی خەمم وەرەوە شاد بە دیدەن و دیدارم.

لە ڕاڤە و نووسینەکاندا لە سەر دەیسا هورێزە، سەرنجی ڕون نی یە، وای دەدەنە قەڵەم کە بە دۆستەکەی بڵێ هەستە وەرەوە شاد بەوە بە دیدارم. بەڵام دەکرێت ئەم دێڕە حاڵەتی ئان و ساتی وەلام هێنابێتی و پەنا بردنی مەولەوی بێت بۆ نەشئەی نوسین. ساقی، مطرب... شیعر، مۆسیقا..وەك چۆن. بۆ مەی نۆشان مەی یارەکەی کاتی خەمە.

من لام وایە مەولەوی جوانترین ناوی ناوە لە پەری ئیلهامی شیعریی و پێی دەڵێت (خەمیار) و بە لامەوە بۆ مەولەوی ساتی نووسین یارەکەی کاتی خەمە. وە شاعرە جوان نووسەکان هەمان خۆشەویستیان هەیە بۆ بەهرە و ساتی نووسین.

٧ – تو تیرەگەی وێت، وە زامداری وێم

تو بێ باکی وێت، بوردە باری وێم

سوێند دانی دۆستەکەی بە، تو تیری خۆت و زامداری خۆم، تو بێ باکی خۆت و ئارامی خۆم. دیسان هونەری پێچان و کردنەوە هەیە کاتێ کە وا لە شیعرەکە دەکەین:

ئەو بێ باك لە تیر باران کردندا و من ئارام و سابیر لە زامداری دا

٨ - ئەو وەخت پای گاو هەرد دڵ تەم بۆ

ئەساسەی دووری ئازیزان جەم دووری بۆ

ئەو کاتە کە دامێنی بەرز و ماهی هەردی دڵ تەم بێ (کنایە لە غەم خەجاڵەت و مەینەت، و تفاقی دوری ئازیزان ئامادەبێت (جەم بۆ)، بارگەی سەفەر پێچرابێتەوە بۆ دوورکەوتنەوە.

٩ – چۆن نەبڕیۆ تای ڕشتەی سەبووری

گۆش چون وێش مدۆ وە قسەی دووری

چۆن ناپچڕێت تای (تاڵی) ڕشتەی تاقەت و ئارامم، گوێ چۆن خۆی ئەداتە بەربیستنی واژەی (دووری).

١٠ – زوان چون تاقەت هیمەت وازیشەن

دیدە چون تامڵ شۆن دیایشەن

زمان چۆن توانای هێزدانە بەرخۆی هەیە گۆ بکات و دیدە (چاو) چۆن تاقەت و توانای لە دوا نواڕینی کۆچی ئازیزانی هەیە.لە کتێبەکەی مامۆستا حکیمەوە لە بری تاقەتی دووەم (تامڵ)مان نووسی{مەولەوی حکیم ل٨٤}

ئەمانە ئەو پاکانە شیعریانەن کە بە هۆیانەوە مەولەوی خۆی لە گلەییەکانی دۆست دەرباز دەکات، تۆگلەیی وەخت و ساتی جودایی لە من دەکەی کاتێ دڵ تەم دا یبگرێت و یاتاخ و تفاقی دووری ئازیزان جەم بێت ئیتر سەبر لە باریکی دەدات و تای ڕشتەکەی ئەپچڕێ و زمان عەزم و توانای گۆکردنی نابێت و گوێش حەزبە بیستن ناکات و چاو توانای نیگاکردنی کۆچی نی یە، چونکە مەولەوی لە شوێنی تردا قەراری سەخت بەسەر چاوّدا دەدات گەر ئەو توانایەی هەبێت...

١١ – گێج مەدۆ دەروون چەنی پەیامان

بەلاّم هەی سەرخێڵ نەوتوڵ نەمامان

خول ئەخوات دەروون لە گەڵ پەیامان (ڕاز و حکایەت و تاسە و مەیلی دۆست)، بەلاّم ئەی سەرخێڵ (کەس لە ئاستانە بوو) و تازە نەمامی هەڵچوو.(سەرخێڵ)واتاکە

ی لای یارسانەکان دەبێتە کاربەدەست، لێپرسراو، سەرگەورە. هەزارساڵ زیاترلە مەوبەر باباسەرهەنگ فەرموویەتی:

هەفتەم سەرخێڵەن هەفتەم سەرخێڵەن

جەئاسماندا هەفتەم سەرخێڵەن

هەر یەك وە ڕنگێ نەگەشت و گێڵەن

هەریەك پەی کارێ ئاوارەو وێڵەن {یارسان نەیوب رۆستەم چ١ ل٩٥}

لە بەیتەکانی پێشوودا پاکانە و بیانووی سەردەمی وەختی دابڕان (ئانوساتێ کە دۆست گلەیی هەیە) دەکات لێرەش بە دواوە پاکانە کردنی نەناردنی پەیام و ئەحواڵی دوای دابڕان دەکات.لە بری(ئامان) ئێمەش بەڕای مامۆستا حەمەڕەشیدی ئەمینی کردمان بە (پەیامان) {ساتێ لەگەڵ مەولەویدا.میهرەجان ٢ل٢٩٤}

١٢ – چۆن یارای نەفەس بەراوردەمەن

سۆزش وە شەماڵ ڕەوان کەردەمەن

چۆن دەوێرم هەناسە هەڵکێشم. کە هەناسە کلپەی گڕی دەرونە، پشکۆی گڕ چۆن بەشەماڵدا ڕەوانە دەکرێت.

بۆیە ناوێرێت هەناسە بدات و ئەترسێت. ئەم وشەیە زۆر باوە لە هەورامی دا(مەیارۆ هەناسە دۆ) ناوێرێ هەناسەبدات. کنایە یە لە ترس.ئاشکرایە مەولەوی بۆچی ئەترسێ و سۆز نادات بەشەماڵ... هەناسەی تێکەڵی شەماڵ ناکات سۆزش واتە سوتان یان گڕ. دەی دیارە کەس گڕناداتە دەس شەماڵ.

١٣ – مەتەرسو جە حفز تەقریر ئەحواڵ

سۆچۆ خەزانەی خەیاڵ شەماڵ

ئەترسم ئەگەر عەرز و حاڵی من هەڵگرێ و بۆتۆی بێنێ، خەزێنەی خەیاڵی شەماڵیش بسوتێ. واتە: لە ترسی ئەوەی خەزێنەی شەماڵ گڕنەگرێت من نە هەناسە

ئەدەم وە ئەسۆزی خۆمی پێ ئەسپێرم.کە بەداخەوە ڕاڤەکردنەکان لە ئاستی جوانی وێنەکەدا نین. ترسی مەولەوی (یارا و ئەیارا) لە وەدایە کە چۆن ئەتوانێ گڕ تەسلیمی شەماڵ بکات. ئەمەش زۆر یارمەتی کەشف کردنی ستاتیکی بەیتەکانی دوای خۆی دەدات. سۆزشی مەولەوی دەنکە شقارتەیە و کە خەزانەی خەیاڵی شەماڵ سوتا.. شەماڵ توانای چون بۆ هەموو شوێنێکی هەیە، ئەوە دنیا گڕ دەگرێت.

دڵداری کردن لە گەڵ خەیاڵی ناسکدا،یان فێربوونی وێنە درووستکردن و دارشتەی جوانی شیعر، مەولەوی لە بێسارانی یەوە فێر بووە، بەجۆرێ دەس و پلی وێنە درووست کردنی لە مامۆستاکەی تێپەڕاندووە.

ئەم بابەتی گڕو شەماڵە و سووتانی دنیایە لای بێسارانی سۆراخ دەکرێت.بێسارانی دەڵێت:

دڵەی من پێتەن مەر نمەزانی
مەشی وە یانان ئاير مەسانی
ئايرێ چوون دڵ من بە دەستت بۆ
ئاير واستەن پەی چێش قەستت بۆ
دڵەی من وەسەن جیۆتی ئاير
پەنەش مەسۆچۆ کەش و کۆو بائێر
بگێرەش بە دەست هەی ئاوات وەستە
بەرەش وە یانان چوون گڕان دەستە
بلآبا نەبۆ ڕوو بەڕووی شەماڵ
نەبا ئاڵەمێ پێش بۆ بە زووخاڵ.

{کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی – گۆرانی، ئەنوەری سۆڵتانی ل٢٢٠شیعری١٣٧}

هەمان شیعر لە بێسارانی-حکیم مەلاساڵح دا هەیە.بەڵام هەورامی شیعرەکە لە شێوەی دیوی عێراق دەچێت. بۆیە ئێمە ئەوەی کاك ئەنوەرمان گواستەوە.لە کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی بەاڵ١٤٦دا بە چراخ دەست پێ دەکات و جیاوازی و زیادەیشی هەیە و بە ناوی شێخ شەهابەوە بلاّو کراوەتەوە.کەواتە گەر هی بێسارانی بێت دەچێتە لای چراخیاتەکانی.

ئەمە ئەو خەیاڵە ڕۆمانسی یە یە کەم شاعر توانای پەی پێ بردنی هەیە کە مەولەوی زۆر ستاتیکیانە وێنەی کردووە. سالمیش دەڵێت:

لە ئەوەڵ حەرفیا وەك دڵ لەکاغەز بەردەبێ ئاگر

ئەگەرشەرحی شەرارەی ناری هیجرت سەبتی دەفتەرکەم.

١٤ — من خۆ شەو و ڕۆ ئارەزووی تۆمەن

پەرێ دیدەنت نەزر و فتۆمەن

خۆ من شەو ڕۆژ ئارەزووی دیدەنی تۆمە و بۆ ئەو مەبەستەش خێرم کردووە خێری (نزر الفتوح).

وەك دەزانین لە شیعرە بۆنەکانی مەولەوی دا زۆر جار لە تافەت هەیە. کە ئەمەش ئاراستەی مەرامەکانی مانا بەرەو شوێنی تر دەگۆڕێت و کەم جار لە ڕاڤەی مەولەوی دا ئیشی لە سەرکراوە. گەربتەوێ سەرنجی ورد لە شیعرە بۆنەکانی مەولەوی بدەیت (ئەوانەی بۆ مەرگی عەنبەر و دووری ئازیزان و دەرد و ئێشەکانی نووسیوە) لە ڕێی ئەو لە تافەتەوە مانا نەوتراوەکانی خۆی بەیان دەکات.. زۆرجار لە بەیتەکانی کۆتایی یان نزیك کۆتا ئەم حاڵە ڕوو دەدات. کە ئێمە بە ئینقلابی مانا ناوی دەبەین{هەورامان.ژ.١١ ل١٤٣-١٤٤} لە هەرشوێنێ بێتە ڕێمان ئاماژەی پێ دەکەین.

لەم بەیتە بە دواوە مەولەوی ئینقلاب بە سەر شیعرەکە و مانا و بۆ نووسراودا دەکات و ڕووی قسە بەرە و لای تر دەبات هەر ئەمە شە هاوسەنگی دنیا و قیامەت و مەعنەویات و مادیات.. هەست و نەست لای مەولەوی.

١٥ – بەلأم یەن وە یاد بالاَ کەی تۆوە

دەورم دان وە دەور سارا و سەرکۆوە

بەلأم ئەوەندە بە یادی شاد بوونی بالأی تۆوە گەڕاوم، بەدەوری سارا و سەرکۆدا دەورم کردوەتەوە.

واتە سوڕانەوەی بەردەوام و بێ ئەنجام، چونکە دەور دوجار لە بەیتەکەدا شوێنی گرتووە. ئەمە مەئلوفە و دیارە وێنەی لەتافەتی مانا و انقلابە کە ئیشارە دانە بە گەڕانی مرۆڤ لە دوای بالأی حەقیقەت (خودا) و ماندوو بوونی لەو پێناوەدا وە لە "دەوردان"دا هەست بە هیلاکی (مەسیحەکانی عاشقی یار) دەکەیت.

١٦ – بۆی بالأت هەرزان وە دەشت و دەردان

دەمەز ڕای لای تۆم وە کام گوزەردان

بیانووی نەچون بۆلای دۆستەکەی لە ماناکەی نێرەدا، دوای گەڕان دەگاتە ئەوەی بلێ تۆ بۆنی بالأت بە دەرودەشت داوە، بۆیە من نازانم لەکام ڕێوە بێمە لات، لە دیوە ئینقلابی یە کەشی دا سکونەت بوونە لە دوای گەڕان. بە داخەوە ڕاڤەکارانی شیعری مەولەوی هەندێ جار توانای کەشف کردنی سحری زمانە هەورامی یە کە یان نەبووە کە ئەمەش خەوش و عەیب نیە، وە نەوەستان لەسەر هەندێ واژە کە مەولەوی بەو پەڕی ڕێزەوە واژە دەخاتە شیعرەوە و ئەم بەیتە و نموونەی زۆری ئەم بەیتە لە دیوانەکەیدا هەن.

ووشەی (هەرزان)ی وێنەکە، کە دژی گرانە، لە مانای دروستی خۆی دا و شەیەکی کەم نرخ و بەهاو بێ بایەخە وەك چۆن گران بەرز و بەهادارە مەولەوی هەڵیدەگرێت و وێنەیەکی ستاتیکی لێ دروست دەکات کە خەزێنەکانی جوانی پڕ دەکات. وەك وتمان مەولەوی لە ستراتیژیەتی نووسیندا گەورەترین ئەرکی بە زمان سپاردووە، کە زمان لە توانایدا هەبێت پۆستی گەورە گەورە بە وشە بدات. ڕاڤەی وێنەکە بە پێی ستراتیژی مەولەوی:

تۆ ئەوەندە دەوڵەمەند بوویت لە بۆندا خەزێنەكانی بۆن خۆشیت پڕبوون، باڵات لە بەرامەو بۆن هەڵ كێشاوە، بە هەرزان ڕژاندووتە بەسەر دەرو دەشتەكاندا و تاڵان فرۆشت كردووە. لە زۆریدا هەرزانت كردووە و بەرهەموو كەس یان هەموو شتێ كەوتووە، ئەمەش وای كردووە هەموو شتێ بۆنی تۆی لایە. ئیتر من ناتوانم تەنیا شوێنی بدۆزمەوە كە تۆی لێ بێت، هەڵ بژاردنی ڕێگەی لای تۆ نازانم و ڕوو لە هەر لایێ دەكەم بۆنی باڵات دێت.

مەولەوی لە شوێنی تریشدا بەهەمان دەلالەتی زۆری بۆ سیفەت (هەرزان)ی بەكار هێناوە.

ڕەحمێ كەروەحاڵ خەمان هەرزان دا   تەشریف بەر بدیە وە سەر بەرزان دا

لە ڕێگەی وشەی (هەرزان)ەوە هاوكێشە بۆ (عرض و طلب) و بازاڕێ بۆ ستاتیكا دروست دەكات كە هەموو كەس بتوانێ خاوەنی جوانی یەكان بێت و بەهرەیان لێ بەرێت وەك مهرەبانی دۆست كە لە بۆن و بەرامەی بەشی دنیای داوە.سرووشت هەمووی خەریك ماوە بەبۆن گرتنی یارەوە.ئەمەش (سلطان الاذكارة)كەشاعردوای بڕینی قۆناغەكانی زكر پێی گەشتووە.{تصوف نەمین شێخ علاالدین نقشبندی ل٣٨٠}

دیوی تری انقلابی مانای وێنەكە پێمان دەڵێ ماڵ و مەنزڵی خۆشەویست لە هەموو شوێنێكە. هەر ئەو لە تافەتی شیعری مەولەویە لەم وێنەدا دەمانباتە سەر سەرچاوەكانی خۆشەویستی ئیلاهی. چونكە ڕەنگ و بۆنی سروشت بەوجۆرە تەنیا لە دەسەڵاتی ڕژاندنی جوانی خوایە بە سەریاندا هەرخەزێنەی ئەوە هێندە بۆنی خۆشی تیایە كە هەرزان بە مرۆڤ و سروشتی داوە.

سەروەرانی مەولەوی ناس ساكاربە سەرڕاڤەی ئەم وێنانەدا ڕۆشتون و نە وەستاون. هەر ئەم وێنەیە ڕێگاكانی گەڕان بە دوای یاردا كەم دەكاتەوە و سكونەت دەبەخشێ و یاردێنێتە ناو خودەوە. دڵ دەكاتە عەرشی خوا. {گۆڤاری هەڵەبجە.ژ.١٥ئیستاتیكا لەوێنە شیعریەكانی مەولەویدا} وە ڕەنگە مانای ئەو وێنەیە لە بازنەی دین و نەتەوە و ناوچە بچێتە دەر و بازنەیەكی مرۆیی بە دەوری خۆیدا بكێشێ، چونكە ئەوەشی لێ

دەخوێینەوە کە هەموو ڕێگەکان دەچنەوە بانەی خۆشەویستی و ماڵی دۆست، مادام ڕوو لە هەر گوزەرێ بکەی بۆنی ئەوە. کەواتە دەکرێ هەر کام لەو ڕێگایانەش هەڵبژێریت بگەیت بە یار بەشەرتێ دەماخ و بینت ئەو بناسێت و هەستی پێ بکات و زوکامی نەبێت. ئەمەش جیهانبینی یەکی دی یە لای مەولەوی بۆ یەکیەتی دینەکان و سەرزەمینی عرفان.

دەکرێ شارەزایانی ئەو بوارە چاکتر سەرنجی بدەن.من وەکو خۆم بەداخەوەم لەوەی کە بەڕێز(سەید فلك الدینی کاکەیی)لە بواری سەرچاوەکانی خۆشەویستی و نیشتیمان و کیشوەرەکانی عرفان نانووسێت. کە دڵنیام بۆ نەتەوەکەی لە کارە سیاسی و حزبیە کەی باشتر خزمەت دەکات.لەخوا بەزیاد بێ سیاسی زۆرە و عاشق وعارف کەم.بە دیدی عرفانیش ژینگەی ئەم ولاتە پیرۆزو خۆشەویست و پاك دەبێتەوە.نەك بەو ئەدا حزبیەی هەزار برینی کردە ئەم نیشتمانە.کاتی ئەوە هاتووە کەسانی چوون سەی فەلەك لە حەوزە لێڵ ولیخنەکانی سیاسەت بێنە دەروو ڕوو لە (هانیتا)کانی پاك بوونەوە بکەن و دەس بدەنە قفڵی دۆستی و دڵ بدەنە جەماڵی یار.

١٧ – گلەی تۆ وەی تەور حاڵەت وەی نەسەق

دووریچت وەی ڕەنگ خودا تۆوە حەق

گلەیی تۆ بەو جۆرە و حاڵەتی منیش بەو نەزم و تەرتیب و (لەونە) دووریشت بەو ڕەنگە خودا تۆیش بەو حەقی یە (خودا تۆ حەقیی و ئاگاداری منیت).

شیعری پێنجەم

١ – ئارەزوومەندیم جەحەد ویەردەن

فراوان خەیلێ تاسەی تۆم کەردەن

ئارەزوو مەندێتی من بۆ تۆ مەرز و سنووری تێ پەڕاندووە (گەرحەدێ بۆ ئارەزوو هەبێ) هی من ئەو حەدەی بڕیوە. فراوان خەیلێ تاسەی تۆم کردووە.

بە قەناعەتی من ئەمە یەکێکە لە و شیعرانەی دێڕی ئاسان و بێ هێزی لە هەندێ شوێندا تێ کەوتووە. بە پێ ی ئەو ستاتیکا و ستراتیژی نوسینەی کە لە شیعرەکانی تری دا هەیە لێرەدا بەرچاو ناکەوێت تەنیا لە دووسێ بەیتا نەبێ. مامۆستا حەکیم لە پیاچوونەوەکەی خۆی دا دەنووسێ بەیتی (١٤، ١٥، ١٦) شیعری کوماسین و لە شیعری (پەی چێش نەشۆ جێش) وەرگیراون{مەولەوی حکیم ل٨٤-٨٥} کەواتە دەبێ شیعرەکە (١٧ بەیت نەبێ و ١٤ بەیت بێ)

٢ – ڤیبلەم بەو ئەحەد بێ هەمتای فەردەن

سەوگەند یەکێوەن چەن تۆم وەردەن

ڤیبلەم بەو یەکەی کە هاوتای نیە (بەوخوا تەنیا و بێ هاوتا و کەسە) سوێندیش یەکێکە من لەگەڵ تۆم خواردووە (چۆن خوا یەکەو نابێ بە دوو سوێندی منیش هەر یەکێکە و بۆ تۆم خواردووە).

٣ – فکر و خەیاڵان وە سواسەی وەفات

دایم نەدڵەن نە ڕووی سەربسات

بیر و خەیاڵەکانم لە دڵەڕاوکێ بوونی وەفای تۆیە... واتە وەسوا سی تۆ لە وەفاداری و بێ وەفایی.لەوەی ئاخۆ وەفا دەکەی یان جەفا. فکر و خەیالآتی منە.، هەمیشە خەیاڵت لە دڵمان لەسەر ڕووی دنیا (ڕایەخی ژیان) کنایە لە دنیا.ختوورەو خەیاڵم لە بەتەما بوونی جارێ نواندنی وەفاتە. یان بیروخەیاڵان (خەیاڵم) لە

وەسواسەی (مەرگایە) دڵەڕاوکێ ی مردن بوە بە فکر و خەیاڵم دایم بەدڵما ڕادەبورێ لەم ژیانەدا. مەولەوی لەشوێنی تر بۆ یەکلایی بوونەوەی(مەرگ و ژیان)لە نێوان فەنا و بەقادا دەوەستێت و دەڵێت(وەس خەیاڵ بەرۆم وەی لاو وەی لادا). یان فکر و خەیاڵ و ئەندێشەی وەفا، یانی وەفای من بۆ تۆ دایم لە دڵمایە تا لە ژیانابم.

٤ – شەوان تا وەڕۆ فکرم جەلاتەن

ڕۆح ڕوانم نەخاك پاتەن

شەوان تا وەڕۆ دایم، لە بەیتی پێشوودا، بیرم لە لاتە. ڕۆحی ڕەوانم لە خاکی پاتە لە بەر ئەوە، یاد کردنی من بۆ تۆ هەردەموو هەموو کاتە، هەمیشە لە بیری یاردا.

٥ – قاڵبم بێ ڕۆح ئەروام نەمەندەن

من دان حیات زندەگیم کەندەن

تەنم بێ گیانە و ئەڕواحم نەماوە، من دانی ژیوایی ژیانم کەندووە.

کەندنی دانی حەیات کنایەیە لە بەتەمای ژیان نەبوون، واتە من بەتەمای لە زەتی ژیان نیم، وەك مرۆڤی بێ دان کە چێژ لە ژیان نابات.

٦ – نامت چوون ئەوراد سوبح و ئێواران

موا نوش وە گەرم نە پای دیواران

ناوت وەکو(ویرد) بەیانی و ئێوارە، بەکوڵ دەیخوێنم لە پەناو پەسیوی دیوارانەدا.
موانوش و گەرم: واتە بە کوڵ و لە ناخەوە ناوت دەبەم. وەکیەك و دژیەك هەیە (ناو وەك ئەوراد، صوبح × ئێوارە)

٧ – چەمم چون شاباز وێڵ شکار بۆ

دایم باڵ پەرواز نە سەر دیار بۆ

چاوم وەك شاباز وێڵی ڕاو بێت و هەمیشە باڵی گرتبێت بەسەر دیاراندا (وڵاتاندا).

باز یان بازی ئازا شاباز، باڵندەیەکی بەهێزی دەنوك ئەستورو لارو چنگ قەوی و چاو تیژە بەسەر دیاراندا و لە بەرزەوە نێچیری دەبینێت و لە دوورەوە توانای دۆزینەوەی هەیە لە ئەدەبیات و داستانی میللی گەلانی ڕۆژهەڵاتدا گوایە بەسەر هەرکەسێکەوە نیشتبێتەوە کراوە بەشا... شاباز ڕەنگە واتای شای بەباز دیاریکراو بدات.

مەولەوی لە ڕووی بەهێزی مەبەستی ڕەوانبێژی یەوە چاوی خۆی چواندووە بە باز، هەروەها پەیوەندی فڕینی باز و تەشبیهەکە بۆچاو لە بڕوایەکی کوردەورای دا هەیە کەسێ بیری ئازیزی بکات. چاوی دەفڕێ، یان کەسێ کە چاوی بفڕێ ئازیزێکی دەبینێ.... بۆیە بەیتی دواتر دڵنیاییمان دەداتێ.کە چاوی بەسەر بینینی ئەوە بنیشێتەوە و بیکاتە شای هەڵبژێرراوی خۆی.

٨ – جە سەر قەڵاوە مەگێڵون پەی تۆ

دەك دیدەم هەردوو صەد جار فدێت بۆ

لەسەر قەڵاوە دەگەڕێم بۆ تۆ، دەك چاوم هەردوو صەد جار بە فیدات بن ئەم بەیتە سادە و ساکار و ناسکە جوانی یەکەی لە گەڵ بەیتی پێشوودا دەردەکەوێت و بەیتی پێشو لە خزمەت ئەمدایە.

کە چاوی وەك بازە، باز لە بەرز و دوورەوە نێچر بەدی دەکات، ئەمیش لەسەر قەڵاوە بۆ نێچیری دیدەی دەگەڕێ (کە دۆستە) بیبینێ و دەرخواردی تاسەی دیتنی بدات دیارە قەڵا و سەرقەڵا بەرزن سەرنجێکی تری وردیش لە وەدایە مەولەوی لە دوورەوە توانای بینیی کەسی تاقەت بۆ نەماوی هەیە. ئەمەش پەیوەندی بە لایەنی ڕۆحی و دڵ و ڕەوانی مەولەویەوە هەیە. ئەم پێچەوانەی باز لە بەیتی دووەمدا چاوەکانی صەدجار دەکاتە قوربانی کەسی بۆ گەڕا و کە ئەمە بینینێکی جوانە. شابازی چاوەکانی ئەم لە بری جەلاد دەبنەوە بە قوربانی. دیدە شابازەکانی مەولەوی صەدجارفیداکاری دەکەن تا شا دەدۆزنەوە دەبێت ئەوەش لە بەرچاو بگرین پیرانی نەقشی هەورامان بە (شا) ناو دەبرێن.

٩ – ئامان هەی ئازیز بینایی چاوان

گلەم هەن جەتۆ خەیلێ فراوان

ئامان هەی ئازیزی بینایی چاوان من گلەیی زۆرم لێت هەیە.

١٠ – یانێ چێش مەیلت فەرامۆش کەردەن

مەربادەت نە جام بێ شەرتی وەردەن

یانی چی مەیلت فەرامۆش کردووە هەڵبەت بادەت لە جامی بێ شەرتیا خواردووەتەوە گەر وانی یە...

شەرت و بادەو پەیمانە کە یارانی بەشەرت و چوونە ژێر باری مەیلداری و مەستی کردوویانەتە مەرجی دۆستی و عاشقی، مەولەوی پێچەوانەکەی وەرگرتووە و بەرامبەر مەیخانەی مەیل، خەراباتی بێ مەیلی دەکاتەوە.

١١ – وەرنە یانێ چێش نە جاران جارێ

خەبەر نە پەرسی جە ڕا ویارێ

دەنا یانی چی جارێ بۆ جاران هەواڵ ناپرسی لە ڕێبوارێ. بەیتەکان لە حاڵی (نەرێ) دان واتە گەر مەیلت فەرامۆش نەکردووە و بادەی بێ شەرتیت هەڵنەداوە، مانای هەیە هەواڵێ نەپرسی لە ڕێبوارێ... ئەم بەیتە دوپاتی بەیتی پێشووە:

١٢-ئومێدم ئێدەن ئامانەن ئامان

جەی فێشتەر ناسۆر نەوزی زامان

ئومێدم ئەوەیە ئامان لە مەزیاتر زامەکانم لێ نەکیتە تیراوێ (بە ناسۆریان نەکەی) کە پیس ببنو چاك نە بنەوە.

١٣ – ئەحواڵ حالات شەرت و وەفاکەت

بکیانە پەرێم تۆ بی خوداکەت

حاڵ و ئەحواڵی شەرت و مەیل و وەفاتم بۆ بنێرە توبی و خوداکەت.

١٤ – بەسەر گەردت بام ئەڕواحەکەی وێم

جواب صەریح بکیانە پەرێم

بەسەر گەردت بم گیانەکەی خۆم (جواب صریح) وەلامی (ڕاستە و ڕاست) بیٚ ڕو دامانم، بۆ بنێرە. لەسەر بیروڕای کاك حەکیم ئێمە سێ بەیتمان لەم شیعرە دەرکرد کە هی کوماسین هەروەها لەسەر هەمان بیروڕا شیعری دوای ئەمەش ڕاڤە ناکەین لە گەڵ هێشتنەوەی گومان بۆ گەڕیدەکانی بەیاز و دەسنووسەکان.

شیعری شەشەم

١- ئەنیس خەیاڵ دەردان پڕ زام

سەرهەم جەستەی خەستەکەی ناکام

کۆی ئەم شیعرە{١٥} بەیتەو بەڕای مامۆستا حەکیم شیعری خاڵۆی کۆماسی یە و لە وەڵامی شیعرەکەی مەولەوی دانووسراوە، مامۆستا حەکیم بەم بەڵگانە ڕاکەی دەربڕیوە{مەولەوی، حکیم ل٨٤-٨٥}

مەولەوی: گلەم هەن جە تۆ خەیلێ فراوان

کۆماسی: نەکەری خەیاڵ گلەیی کەردەن

مەولەوی: مەربادەت نەجام بێ شەرتی وەردەن

کۆماسی: نەواچی بادەی بێ شەرتیش وەردەن

مەولەوی: یانێ چێش مەیلت فەرامۆش کەردەن

کۆماسی: کەی مەیۆ مەیلت فەرامۆش کەرون

ئێمەش خۆمان تەسلیمی ڕاکەی مامۆستا حەکیم دەکەین، لە هەڵە و گوناه داوای بەخشین دەکەین.

١- ئیمشەو هەم خەمان وەنەم سەرداوە

سەر تا پای تەنم ئایر وەرداوە

ئیمشەو دیسان خەمان سەریان لێ دامەوە. سەرتاپای لاشەم گڕی گرتەوە.

مانای (تەن) لەو بەیتەدا لە جەستە فراوانتر بەکارهاتووە.

٢ – جەستەی زەعیفم، ئیستخوان ڕێش

هەر ئازای ڕێشم، مەگریا پەی وێش

جەستەی لاوازم، پێشەی ڕێشم (ئێسقانی بریندارم)، بەلام ڕێش گونجاو تره و لەبرین هەربەشێك برینم، بۆ خۆی دەکولا، وەدەکرێ (مەگریا)(مەگرەوا)بێت واتە: دەگریا بۆ خۆی، چونکە ئەوە دەزانین مەولەوی بە تەواوی وابەستەی زمانی هەورامی نەبووە و زمانێکی بۆ خۆی لەناو تەنی زمانی هەورامی دا سازاندووە وە دەکرێ(مەگڕیا) بێ واتە دەسوتا. واتە هەر گەردێکی لەشم بەجیا بۆخۆی (دەسووتا، یان دەگریا. ئەمەش سەرگەرمی تەواوی بەدەنە- بە دلداری و عەشقەوە.

٣ – گۆشت و پۆسەکەم نەفت پێدا ڕژیا

مەغز و ئیستیخوان وە هەمدا پژیا

گۆشت و پێستەکەم نەوتی پیا ڕژا، مەغز و (مۆخی ناوئێسك) ئێسکەکەم پژان بەیەکدا کە دیارە (پژیا) بۆ تێکشکانی ئێسك بە جۆرێ کە مۆخەکەی بپژێ بەکار براوە.

٤ – کەس نەبێ ئاوێش بکەرۆ سەردا

بڵێسەش بەرزبی وە هەرتەرەف دا

کەس نەبوو ئاوێکی بەسەردا بکات (بیکوژێنێتـەوە) بڵێسەی بـەرز بـوو وە هـەموو لایەکـدا بۆیـە دەگـرێ ئـەو ئـاگرەی بەربوەتـە تـەنی لـە دێـڕی یەکەمـدا و گـڕ گرتنـی بەشەکانی جەستەی لێ بکەوێتەوە بۆیە ئێمە (مەگڕیا) لـە بـەیتی دووەمـدا بـە دەسـوتا مانا دەکەین.

تا ئێرە واتە ئـەم چوار بەیتـە کاریگـەری شـیعرێکی بێـسارانی پێـوە دیـارە، بـەڵام دوور لە دەقاودەق، بەڵکو سەلیقەی مەولەوی دەردەخات لە تێفکرین لـە کـەلتوری پـێش خۆی.بێسارانی دەڵێت:

ئیمشەو ئایرێ گڕ بەست نە دەروون

بڵێسەش یاوا بە سەقفی گەردوون

جەکوورەی ئایر جە بڵێسەی نار

ستێزام چوون بەرق ئاو کەردم هاوار

جە هاوار هاوار شەفاو لاڵەی من

جە هەی ئاو هەی ئاو شین وناڵەی من {بێسارانی حەکیم مەلا ساڵح ل٥٢}

مامۆسـتا محەمـەد عـەلی قـەرەداغیش بـۆ ڕوانگـەی شـیعرو وتنـەوە و کاریگـەری شاعران نموونەی شیعری لای بێسارانی و ڕەنجووری و مەولـەوی و باباشـێخی بێـسارانی هێنـاوە.کـە هـەمان بابـەتی گڕتێ بەربوونـە.بـەڵام دیـارە تائێـستا سـاغ نەبووەتـەوە کـە شـاعرێکمان بـە نـاوی باباشـێخەوە هـەبێت.بۆنموونـەی شـیعرەکان بڕوانـە{کەشـکۆڵی کەلـەپووری ئـەدەبی کـوردی ب٤ل١٩-٤} وبۆچەندوچـون لەسـەر بێـسارانی و مـەحزوونی و باباشـێخ وسـاغ کردنـەوەی شـیعرەکانیان بڕوانـە{کەشـکۆڵی کەلـەپوری ئـەدەبی کـوردی ب٢ل١٥٧وب٤ل١٩ودیوانی بێسارانی حکیم ل٤٨٨-٤٩٠وکەشکۆڵەشیعرێکی کوردی-گۆرانی ئەنوەری سوڵتانی}

٥ - زا هرا دڵم هەم کۆسش کەفتەن

داخۆم جە دۆسان هەم کێ دوور کەفتەن

لە ڕواڵەتدا (ئەوەی ئاشکرابێت دڵم هەم کۆستی کەوتووە، داخۆ دەبێ هەمدیسان لە دۆستان کێ دوورکەوتبێتەوە. ئەم بەیتە بەجەستەی شیعرەکە نامۆیە و لە رووی قافیەشەوە نوقسانە، چونکە کەفتەن هەریەك مانای وەرگرتووە کەواتە ڕەدیفە.

٦ — جەتاو ئایر تەنوورەی دەروون

دیسان سەرواز کەرد زووخاو چەنی هوون

لەتاو ئاگری تەنووری دەروون دیسان سەرڕێژی کرد (بەرزبوویەوە) زووخاو لەگەڵ خوێن. ئەم وێنەیە داڕشتەیەکی سواو و وێنایەکی کلاسیکی باوە، کە بەداخەوە لای مەولەوی چەند جارێ بەکەمێ گۆڕانەوە دەرکەوتووە.

٧– ساقی باوەرە ئەو مەی دووساڵە

پێم دەریەك جامێ حاڵم بەدحاڵە

ساقی بهێنە ئەو مەیە دوو ساڵەو بم دەرێ جامێ، چونکە حاڵم بەدحاڵە (خراپە) وە ڕەنگە (حاڵم بەدحاڵە) پلەیەکی حاڵ لێ هاتن بێ کە لە هەندێ شوێن دەروێشێك پیس دەیگرێت، وە لەبەیتەکەدا لەمەی(جۆری شەراب) مەبەستە کە تەمەنی دەپێورێت و باشی شەراب لە کۆنیەکەیدایە ئێمەش بەرەو مێژووی بیر کردنەوەو ئەندێشەی پەرستش ڕێنمایی دەکات. بابە لورەی لورستانی دەڵێت:

ساقی ناکامم ساقی ناکامم

جامێ بدەر پێم ساقی ناکامم

جەو مەیەی کۆنە بریز نەجام

ها نا سا بەڵکە سارێژ بۆ زامم {مێژووی وێژەی کوردی بەرگی ١ل٥٣}

لەسەرجەم شیعری ڕۆژهەڵاتدا و بەتایبەتی لای شاعرانی کورد و فارس دیاردەیەکی باو وبەرچاوە، گەلێ ڕەمز و ڕموزی عرفانی و ئیلاهیات لە جلوەی چاوی ساقی و گڕی مەی و کۆڕی مەیخۆراندا لای شاعران تەعبیرکراوە. خانی و مەلای جزیری

و مەحوی و نالی و شێخی چیاالدین و مەولەوی زۆر دیار و لەبەرچاو لە بابەتی مەی دواون.

ئەم بابەتە لای مەولەوی زۆر بەرفراوانە و لە ٥٦ غەزەلی مەولەی دا باسی مەی وێنەی شیعری هەیە زیاتر لە کۆتایی غەزەلەکاندا پەنا بۆ مەی دەبات و هەندێ جاریش لەناوەراستی شیعرەکاندا هانا بۆ ساقی دەبات{لیریکای شاعیری...... نەنوەر قادرل١٨٤.} هەرچەندە غەزەلی سەربەخۆ بۆ مەی وەك بابەتێکی بەرچاودیار لای مەولەوی نیە، بەلأم مەولەوی وێنەی ساقی و زۆر جار موغەنی و سازەکان جەم دەکات و هانا وەبەرهەریەکەیان دەبات مۆتیفی مەی و ساقی بەمانا سۆفیەکەی لەکاتی ئالۆزی باری دەروونی خۆیدا بەکاردێنێ و بەهیوایە کەمەی کولّ و کەسەری گیان و دلّی سارێژ بکات و مەست و دلّخۆشی بکات. ساقی بەمانای فریشتەی مەرگ و هێزی یەزدانی هاتووە{لیریکا...} بەلأم بەمانای سۆز بەخش و گیان بە بەراکەر و ئیرۆس بەخشینیش هاتووە کە لە شوێنی خۆیدا ئاماژەی پێ دەکەین.

٨ – مغنی کۆکەر سازانت وەهەم

سەمتورێ تارێ وەهەم کەرەجەم

گۆرانی بێژ سازەکانت رێکخە و کۆیان کەرەوە (تیمی ژەنیارلە گەلّ موغەنی) سەمتورێ، تارێ، پێکەوە رێکخە.

٩ – نەی چی سالێدەر قەزات وە مالّم

دەمێ دەرجەنەی دەروون زوخالّم

نەی ژن دە لێدە قەزات لە مالّم، دەمێ بنێ بە شمشالّەوە، دەروون زوخالّم.

١٠ – هۆشێ کەر هام فەرد سازان بسازە

بالأت وە کالأی خەمان بورازە

بیرێ بکە (تەکبیرێ بکە) هاو فەرد سازەکان رێکخە، یان ئەی نەی چی تێ فکرە و هاوتای سازەکان بسازە. وە ڕەنگە بەبیرو ئەندێشەی خۆی بلّێ تاکی هاوتای سازەکان

بسازه (شیعر به پێی سازەکان)، چونکە لە شوێنی تر دەڵێ (شیعروێم تەنخوای) وە بالآت بەکالآی خەمەکان بدورە، وێنەکە و دارشتەکەی پێچەوانەی باوە.کالآی خەم بڕاوە وە بالآ، یان کالآی شیرینت وە بالآ بڕیا. لێرە دەڵێ: بالآت بدرو بە کالآی خەم دا. (فەرد و ساز و ئاوازەکان) کالآی خەمباری و خەم ڕەوێنین، بالآ دورین بەو کالآیانەدا بریتی یە لە(ریازەت)بۆ خۆ بچوك کردنەوە و لە قالب دانی جەستە و گەورە کردن و گەشەی ڕۆح.

١١ – باوەرە بسات تەمام تەیار كە

شەوخەفتەن شووم بە ژار مار كە

بهێنە سەرمایەو دەسگاکانی ڕابواردن تەواو ئامادە کە. شەو (خەوتنی شووم) بکە بەژاری مار... واتە خەوم لێ بکە بە ژاری مارو لێم تاڵ بکە، واتە ڕابواردن بە بەزمی ساقی و موغەنی و پەیمانە، زۆر لە خەوتنی خۆش.. شیرین ترە، خەو بۆ شەوی وا حەرامە. لە خەوتنی هەمووانیدا فرسەتە تۆ نەخەوی و لە شادی و لقای یاردا بیت.

١٢ - قەزای پەنجەکەت دەك لە من کەفێ

خەیلێ عاجزم سا لێدەر دەفێ

قەزای پەنجەکەت دەك لەمن کەوێ خەیلێ عاجزم سالێدە دەفێ...

هەموو ئەو ئامێرانە دەنگیان لێوە دێ، دەنگ –بانگە- مەدلولی ئاگادار کردنەوەی لە خۆیدا هەلگرتووە.

١٣ – باوەرە کورەی دڵ نە جەهد و جەخت

ڕووی تەوبیخ وە لای مەعدوومی بەد بەخت

کورەی دڵ بێنەرە سەر کۆشش و هات (جۆش و خرۆش) وە ڕووی سەر زەنشت بکەرە مەعدومی چارە ڕەش.

کاتێ دڵ بە جۆش و خرۆش دەبێت و جەهد دەکات (تێ دەکۆشێ) ئیتر دڵ جەخت دێتە ڕێ ی مرۆڤیش دەکەوێتە سەرزەنشت و لۆمەی خۆی. کەواتە ساقی و مەی و سازەکان و موغەنی تێکرا لە خزمەت بەخۆدا هاتنەوە و جۆرێك لە تۆبە کردنن... جەخت لە زمانی هەورامی دا بۆ دوو پات کردنەوە و دڵنیایی دێت.. هەروەها بەرامبەر تاك بە مانای جووتیش دێت. واتە دڵ ئاگادار کاتەوە، بە کۆشش و خۆی جووتی یار کات، با تەنیا و چۆڵ نەبێت، خودا بەرینە دڵەوە. هێندە لۆمەی دڵ بکە با بکەوێتە خۆی و جووت بێنێ.

شیعری هەشتەم

١ – ئیشەو دیارەن بانگم بێ شەرمەن

زایەڵەی سەمتوور کەللەم وە گەرمەن

ئیشمەو دیارە بانگم بێ شەرمە، زایەڵەی سەمتوری کەللەم بە گەرمە.

بانگ هەڵدان بەبێ شەرمی، پەیوەندی بە ئازادی و قەید و بەندەوە، نیە، بەڵکو هاوارکردن و سەلا هەڵدانە، بە بێ ترس لە لۆمە و عەیب گرتن لای خەڵك، کە هەردەم کەسانی عاشق، کۆس کەوتوان، شێتەکان، گوزارشت لە ناخیان دەکەن لە ڕێگەی بانگەوە مەرج نی یە قسە بێت، ڕەنگە تیل نیشانێ کرابێت بۆ بە بێ ترس و شەرمی یەکەم بانگی ئاشکرا لای موسڵمانان، بەڵام ئەمە ئەو بانگی موحەمەدە نیە کە لە ئیدیۆمی ئێمەدا دەوترێت بانگی محمد ئاشکرا خۆشە، بەڵکو ئەو هات و هاوارەیە کە کەسێ لە ئەنجامی تێك چوون یان ئاڵۆزی دەروونی دا بێخود دەنگ هەڵ ئەبڕێ.

گەرچی تەواوی ئەم شیعرە مامۆستا سۆران سنەیی ڕاڤەی کردووە، بەڵام ڕاڤەکان لە ئاستی حاڵەتی دەروونی دەقەکە و شیعریەتی شیعرەکەدا نین{رسالەی عیشق لە مەولەوی ناسیدا ل٥٣٣-٥٣٩}

ئەم شیعرە لە حاڵێکی دەروونی خراپ و بارکەوتوودا لە ڕووی عەشقەوە، سێ بەیتی سەرەتای خوڵقاوە، وە هەر ئەو هانایەی کە مەولەوی بۆ ئاه بە بەراهاتنەوە و هاوسەنگی ڕۆح دەیباتە بەر سیانەی ساقی و مەی و موغەنی و سازان لە دوای بەیتی سێ یەمی ئەم شیعرەوە دەردەکەون و لە دوایی شیعرەکەش دا تەسلیم بە حاڵی شەو دەبێت و خەمی ڕۆژەکەیەتی. دیارە هۆی بانگ هەڵدانەکەش بێ شەرمانە (ڕۆژ و برەوی سلبیاتەکانی ناو دەقەکەیە و کەوتن و بێ ڕۆژی ئیجابیاتەکان).

٢ – صەدای زیل و بەم مەینەت صەد تەرزەن

خەفەت شادیشەن خەم دەماخ بەرزەن

دەنگی زیل و بەمی مەینەت بە صەد جۆر دێت، خەفەت شادیەتی و خەم بەفیز و بایی هەوایە.

مەولەوی مەجلیسێکی خۆش مەشرەبی و شاد بۆ خەم و خەفەت و مەینەت ساز دەکات و ئەوان لە مەجلیسی کەیفدا نغرۆدەکات، خۆیشی تەنها و بێ زەوق و کەیف دەکات... ستاتیکا و ڕۆمانسی یەتی شیعرەکە و وێنەکانی لەوەدایە کە مرۆڤ بەدەر لە مانا زاراوە یی یەکانی(خەم و خەفەت و مەینەت) بەخیلی بە حاڵیان دەبات بۆیە مەولەوی بەرامبەر مەجلسی ئەوانە دەیەوێت مەجلسی خۆی ڕێکخا.. بانگە بێ شەرمیەکەشی لەو نێوەندە دا هەڵداوە و وێنەکەش لیپ کراوە لە هونەری دژیەك.

٣ – هۆشم بێ هۆشەن فامم قامەت قاخ

بۆی دووری ئازیز مەیۆم نە دەماخ

هۆشم بێ هۆشە و فامم چەمیوە، بۆنی دووری ئازیز دێ بە لووتما.

مامۆستا حەکیم و سۆران سنەیی (قاخ) یان بە چەماوە مانا کردووە کە دیارە لە دوای قامەتەوە هاتووە دەبێتە (بالآی چەماوە) {مەولەوی تەقینەوەی زمان حکیم ل٩٥}

فام لەو بەیتەدا بە مانای هۆش و تێگەشتن و، ئاوەزە. گەر قاخ هەستە بێ وەك بەهەشتی مەلا عبدالکریم فەرموویەتی ئەوە مانای وایە فامم بالآی دیار نیە، واتە بێ ئاوەز بووم.

هەموو زاراوە گوزارەیەکانیزیندوو کردوون و گیانی بە بەرا کردوون ئەمەش تایبەتمەندی ئەو نووسینەیە کە مەولەوی پێ دەناسرێتەوە، چەمانەوە: دەلالەتی پیری یە، لە هەورامانداا پیر لوتکەی دەسەلآتی دینی و ژیری یە بۆیە دەبێت (قاخ) وون بوون بێت و بالآی فام دیار نەبێت.

٤ – نەیچی درەنگەن سا مەکەر درەنگ

فیدای پەنجەت بام نەی باوەر وە دەنگ

نەیچی درەنگە تۆش دێرتری مەکە (تۆ زووکە) فیدای پەنجەت بم شمشاڵەکەت بێنە دەنگ.

ئـەم بەیتـە سـەرەتای مـەجلیس ئـارایی خـودی مەولـەوی یـە بەرامبـەر مەینـەت. بەرامبـەر صـەد تـەرزی زیـل و بـەمی مەینـەت. نـەی دێنێتـە نـاو، بـە چـەندین تـەرز و مەقامەوە. ئەو هاوکێشەی کە زۆر جار مەولـەوی دروستی دەکات یـان لـە وێنەیـەك و بەیتێکدا یان لە ناو شیعرێکدا، هەردەم لای ڕاستی یەکسان نیـە بـەلای چەپ. و لایـەکی قورسترە.. ئەم هاوکێشەیە لە دنیای مادیات و مەعنەویات و ڕۆح و مادە و ئێرە و ئـەوێ و دۆزەخ و جەننەتدا ڕادەگرێ یەکێك لە شێوازە هونەریەکانی ئەو شیعرانەی مەولـەوی دەربـارەی سروشـت وتـونی (دوالیزمێکـی تایبـەتی و دەگمەنـە) کـە خاسـیەتی لیریکـای سۆفیانەیە واتـە وێنەیـەکی پۆزەتیف هەمیـشە لەگـەڵ یـەکێکی نێگـەتیفی دژ بەخۆیـدا دەبێ{ .لیریکا....ل ١١١}

بەڵام ئەو خەسڵەتە تەنها لە شیعرەکانی بۆ سروشـتدا ڕەچا و نـەکراوە، بـەڵکو لـە سروشتی شیعری مەولەویدا نەقشە و بەشێکی گرنگی ستراتیژی نوسینە لای مەولەوی و تەنانەت لە شیعرە زاتی یەکانی خۆشی دا کە پەیوەندیان بە دیدگا و ئەندێشەی ئەوەوە هەیە بەرامبەر مەرگ و ژیان و عیشق و مەیل و......هتد ڕەنگی داوەتەوە.

٥ – هەر تەرزێ پەی وێش بکەرۆ ڕازێ

گێرۆ نە دەروون هەر سازێ گازێ

هـەر دەنگـێ (تـەزر جـۆری دەنگـی نەیەکـە) بـۆ خـۆی ڕازێ بکـات (حکایـەتێ بگێڕێتەوە) بگرێ لە دەورون هەر سازێ گازێ.

ڕاز: لـە زمـانی هـەورامی دا واتـە گێڕانـەوەی بـە سـەرهات و حکایـەت وچـیرۆکی سەرنج ڕاکێش و نهێنیدار.لە ئەندیشەی دینیشدا مەژگە و کاکڵەی چیرۆکی ئەڤینداریـە و لای مەولانای ڕۆمیش هەربە و جۆرەیە.

مەولەویش مەبەستیەتی هەر دەنـگ و ئـاوازێکی نەیەکە گوزارشـتی ڕازێ بێـت و کار بکاتە سەر دەروون (گازو ساز) لـە دەروون ئەسـەری ڕازەکـانی دەنگـی نەیەکـە بێـت، دەزانین چەندین هەوای تایبەت لە نەی دێنە دەر و بەزمی تایبەت هەیە بـۆ نـەخۆش و دەردەدار سـەرەکی تـرین قـسە و حیکایـەتی نـەیش چـیرۆکی (دا بـڕان و وەصـڵی دووبارەیە).

نی حدیث راه پرخون میکند   قصهای عشق مجنون میکند، مولانا

٦ – بجۆشۆ هەرکەس وە قەد نالەی وێش

بنۆشۆ هەرکەس وە پیالەی وێش

بجۆشێ هەرکەس وە قەد نالەی خۆی بنۆشێ هەرکەس وە پیالەی خۆی.جۆشان بە ئەندازەی نالە نالی خۆی بۆ هەرکەسێ... دان نان بەنالەی تایبەتی هەر کەسێك و ڕەوایی جۆشانی هەموو نالەیەك.. وێنەکە گشتگیرە و ئەمەش پەیوەندی بە جیهانبینی ئاینی و بازنەی مرۆیی مەولەویەوە هەیە. هەرکەسە و وە پیالەی خۆی دەنۆشێ.. ئەمەش یەکێکە لەوێنە سادە و جوانەکان لە ڕوالەتدا و بە جۆش و خرۆش لە ناوەڕۆکدا، چونکە هەرچەندە دوو نیوە بەیتەکە ڕستەی مانا جیان، بەلام پێکەوە پەیوەندارن، لە دنیای هەرکەسێکدا (دنیای عرفانی بێت یان ڕوالەتی و دنیایی بێت) ئەم بەیتە قەراری وا دەردەکات (هەرکەس بجۆشۆ بنۆشۆ)، بەلام بە گوێرەی نالە.. پیالە دەدرێت... کەسێ نالەی تەواو نیە پیالەی نیوە دەبێ.

ئەو ئاوێتە بوونەی جۆشان و نالە نالێ پێوەن دەینەوە بە دەنگی جۆرا و جۆری نەیەکە، کە لە دەروونی شاعر گاز دەگرێ.. تێکەڵی نالەی ئەم و دەنگی نەیە. ئەو کار کردنە سەر یەکترە لە نێوان دەنگ و نەوای نەی و گەردوو دەردی شاعر دەبنە مایەی جەلا و دەوای بەیتی دواتر. ئەم ئیقاع و وێنانە لە نالەی جودایی هێمن دا ڕەنگیان داوەتەوە و کە دیارە ئەو کاریگەری مەولەوی ڕۆمی لە سەرە... وە دەبێ مەولەوی کوردیش زۆر لە ڕۆمی بچێت.ئەمەش سەرەکی ترین بیانووە بۆ ناونانی سەی ئەورەحیمی مەعدووم بە مەولەوی.

ڕەگەزدۆزی نا تەواو لە بەیتەکەدا هەیە. وە تێکڕا بەیتەکە مەرجە بۆ بەهرە بردن لە عیشق و پێوەرێکی عرفانی تەواوە و عەدالەتێکی دروستیشی بەخشیوە لە ڕووی شەریعەتەوە.

٧ – جەلای هەرگەردێ وە صەدا پێوەن

دەوای هەردەردێ وە نەوا پێوەن

هەر گەردێ (لەسەر ئاوێنەی دڵ) بە دەنگێ پاك ئەكرێتەوە وە هەردەردێ (لە دەردەكانی دەروون) بە ئاهەنگ و نەوایی دەرمان ئەكرێ{رسالەی عیشق ل٥٣٨} ، بەلام دیارە (جەلا) زۆر تێ پەڕیو تەرە لە پاك بوونەوە و لابردنی پەڵە و گەرد، بەڵكو بەلاغەكە لە نێو جەلادا پاك بوونەوە یە تا ئاستی شەوق دانەوە و نوربەخشین، كەواتە دەنگی نەیەكە هەر پاك كەرەوە و لابەری گەرد نیە، بەڵكو پاك كردنەوەی شوێنی گەرد لێ نیشتوە تا ئاستی شەوق پەیدا كردن و درەوشانەوە. هونەر فڕاندن بە ئاسمانی شیعریەتی مەولەویدا لەو هەڵبژاردنی زاراوە و تالیمدانەیەتی لە فەردەكاندا دەنا دەیتوانی بڵێ پاكی هەر گەردێ... هتد. بەم مانایانە هەست بەوزەی ووشە و زاراوەكان دەكەین.

دەوای هەردەردێ بە ئاوازێكی نەیە... كە دەبێ لە نێو ڕۆحی میللی و نەریتی ئێمەدا لەسەردەمی مەولەوی دا ئەو قسەیە ڕاستی یەكی حاشا هەڵ نەگربووبێ كە جۆرە مەقامێ بە شمشاڵ بۆ نەخۆش لێدراوە بە مەبەستی شفا.من خۆم چەندین شتی سەیر سەیرم لە شمشاڵ ژەنان بیستووە و دەروێش عەبوڵڵای گۆرانیش نموونەیەكی زیندووە{چاو پێ كەوتنم لە گەڵ حەمە نەجیمی هەسەنی لە پاوە}

٨ – هەر مەقامێومت جگەرتاون بۆ
تفڵی بێچارەی دڵان لاون بۆ

هەرمەقامێكت جگەر بتوێنێتەوە (جگەرتاون) كینایە لەبە سۆزی مەقامەكە منالی بێچارەی دڵان بلاوێنێتەوە. واتە تفڵی دڵی بێچارەی من كاتێ ساكن دەبێ و دەلاوێ مەقامەكت جگەرتوێنەرەوە بێت.

٩ – ئەو صەدای دەردە خەیلێ دڵكەش بۆ
دڵ تفلان ئاسا بەڵكم دڵ وەش بۆ

ئەو دەنگە هەرچەند ئاوازی دەردیش بێ باخۆش و دڵگیر بێ بەڵكو دڵم وەك منال پێ ی شاد بێ {دیوان ل٤٢} سۆران سنەیش هەرنزیك بەو ڕاڤەیە ڕاڤەی كردووە{رسالەی عیشق ل٥٣٦-٥٣٩} ، بەلام من گومانم لە ڕاڤەی (ئەو صەدای دەردە) یەكە بگەڕێتەوە بۆ خودی مەولەوی.

ئاشكرايە ئەو شیعرانەی لە خولگەی ڕۆمانسی یەتدا دەسوڕێنەوە كە ئەم شیعرە یەكێكە لەوانە تێكڕای ماكی ڕۆمانسی تێكەڵ بە عرفانیان تێدایە یەكیەتی بابەتیان تێدا بە مەرج گیراوە یان پەیوەندی نێوان چەند بەیتێك بەلانی كەمەوە لە خزمەتی مانایەكدان. تێكەڵی ئاواز و مەقام و نەواكانی نەی لەگەڵ دەردو و غەم و كەسەركانی ناخ و بێچارەیی دڵدا لە بەیتی پێشوودا هەر(مەقامێكی جگەركردووبە ئاو تفلی بێچارەی دڵ لاوێن) لاوانەوە بەرە.. بەرە، بەرە و دڵ خۆشی دڵ ئەڕوات وەكو منال.. چۆن دوای لاوانەوەو ژێركردنەوەی، دڵ خۆش دەبێت. ئەو سەدای دەردە... ڕەنگە هەر دەنگی دەردی نەی بێت و بە مەقام دەربڕاوە... دەرد و نالەی نەی دڵكەشە... ئەو دەنالێنێ و سوكنایی بە دڵی ئێمە دە دات.. سەدای ئەو دەردە.. كە نەیەكە هەیەتی. كەواتە دەبێ لە سڕ و پەنهانی نەی بگەیت ئەوجا دەبیتە یار و هاودەمی بە جۆرێ لە دەنگی دەردی ئەو تۆ دەلاوێیت و تفلی دڵت شاد دەبێت و دەشنێ و دەكەوێتە گڕوگاڵ.مەولاناش لەسروودی نەیدا فەرموویەتی (سڕ من از نالە من دورنیست) چ سڕێكە نەی بەسوێ ترین و جەرگبڕترین (دەرد و ڕاز) باس دەكات. كە چی دڵی ئێمەی پێ ژێر دەبێت. كەواتە دەردە دڵكەشەكە دەردو نالەی خودی نەیەكەیە دەردی (فەصڵ و وەصڵ). كە بەڕای ئێمە ڕاڤەی بەیتەكە بەو جۆرەكە كراوە دورە لە مەفاهیم و دنیای ناسك و جهانبینی و ستاتیكای مەولەوی... كاتێ لەبەیتی (٤) دا "زووكە" لە نەی چی دەكات و نەی دێتە ناو، بەیتەكانی تر تێكەڵ كردنی نالەی نەی و حاڵ و وەزعی مەولەوین ڕووی دەم لەنەیە تاكۆتایی شیعرەكە.

١٠ - هەی پەشێوی هۆش هەی شێویای فام

هەی عەقڵ عەبەس هەی خەیاڵ خام

هەی پەشێوی و شپرزی هۆش، هەی شێوانی فام و ئەی عەقڵ پوچ و هەی خەیاڵ خاو. لەنیوە بەیتی یەكەمدا سیفەت پێش ناوەكە كەوتووە و لە بەیتی دووەمدا ناوەكە پێش سیفەت كەوتووە، ئەمەش دەسەلاتی زمانی مەولەوی یە و هونەری بەرزی ڕەوانبێژی ئەوە لە شیعردا.

گەر لە بەیتی چوارەمدا هۆش بێ هۆش بێ و فام بالآ چەماو ئەوە لێرەدا هۆش پەشێوە و فام شێواوە، چونکە هاوکێشەکەی پێشوو لە تاو گەرمی و بازاڕی زەوقی مەینەت و زیل و بەمی خەفەت و خەم بوو، بەلام لێرە، واتە هەمان هاوکێشەی بەیتی (١٠) لەبەر ژیرنەبوونی تفلی دڵ و دڵ خۆش نەبوون سەرەڕای ڕاز و دەرد و مەقامە دەواکانی نەی... کە نەی خودی یار و فریاد ڕەسی داوا کراوی مەولەوی بوو بۆیە سێ بەیتی کۆتایی شیعرەکە تووشی هەڵگەڕانەوە دەبین کەلای مەولەوی(دیاردەیەکی زەقەو دیار)ئێمە بە (ئینقلابی مانا) ناومان بردووە.

١١ – من و دڵ وەشی و صەفایی کەردەن

هونی یەکتەرین تا وە ڕووی مەردەن

من و دڵ خۆشی و ڕابواردن (کەیف کردن) خوێنە خۆری یەکترین تا ڕۆژی مردن.

دوای ئەوەی بە چەند تەرز و مەقام و صەدا و نەوایەکی نەی، خۆشی لە دڵا لانە ناکات و بارەکەی شەو و کەللە گەرمی و بێ شەرمی بانگ حەل نابێت و دڵنیا دەبێ کە ئەم و خۆشی و شادی و سەفایی کردن دوژمن دارن... انقلاب دەکات بەسەر شیعرەکە و واجبی (نەیچی) دەگۆڕێت.

١٢ – سادەی صاحب نەی ڕیشەی دڵ گەر پەی

تالیم دەر ئەی فەرد وە نەزمەکەی نەی

سادەی نەی چی ڕیشەی دڵ دەرکێشە (ببڕە) و ئەم دێڕەی ئەخیر وە نەزمی نەیەکت فێرکە... واتە ئەم دوا دێڕەی خۆم بخەرە سەر ئاوازی نەیەکەت (شمشاڵ و شیعر و تالیم دانی یەکتر) یانی ئەم شیعرەی من تەربیەت و تالیم بدە بەنەیەکەت. یانی ببە مامۆستا بۆ ناڵە فێرکردنم.

وتمان بارە ئاڵۆز کە و خەیاڵ خاوی و بێ هۆشی یەکە (کە ماکی) ڕۆمانسی یەتی شیعرەکەن و لە ململانێ دەروونی یەکە دا براوە دەبن و داخ لە دڵی شاعر بەم بەیتەوە دیارە، دڵێ بەو هەموو سرو ڕازی نەیە... کە وەك بیانوو بڕینی مناڵ سەیری دڵ کراوە، خۆش نەبێ و نەلاوێ.. شیاوی ئەم کۆتا فەردەیە.

١٣ – ئیمشەو وە هەرحاڵ شەو وە ڕۆ بەرون

ئەی خوا سا مەرگێ سەحەر چێش کەروون

کە ئەمشەو بەهەر حاڵ (ئەو حاڵەی کە ڕا ڤەمان کرد) ڕۆژدەکەمەوە ئەی خودا مەرگێ. بەیانی چی بکەم.

ئەم شیعرە وەك نموونەیەك بۆ نامۆ بوونی خود و بۆشایی نێوان خود و ئەمەلەکان یان عومری کەم و فریانە کەوتوو.. یان نەدۆزینەوەی دنیای نموونەیی خەیاڵ لە ژیانی مەوجودا. د. ئیبراهیم قادر لە نووسینەکەی دا بۆ دیاردەی (الاغتراب) نامۆ بوون و هەستی نامۆ بوون لای مەولەوی و هانا بردنە بەر نەی و... هتد)، وە بۆ بەرچاوی ڕەخنەی ئەدەبی لەم حاڵە، لەم شیعرەو لە شیعرەکەی زەماوەندی محمود پاشای جاف و شیعرەکەی بۆ شێخ یوسفی نۆسمە و. نموونەی تریش دواوە. {میهرەجانی مەولەوی ٢ل١٩٤-٢٠٠}

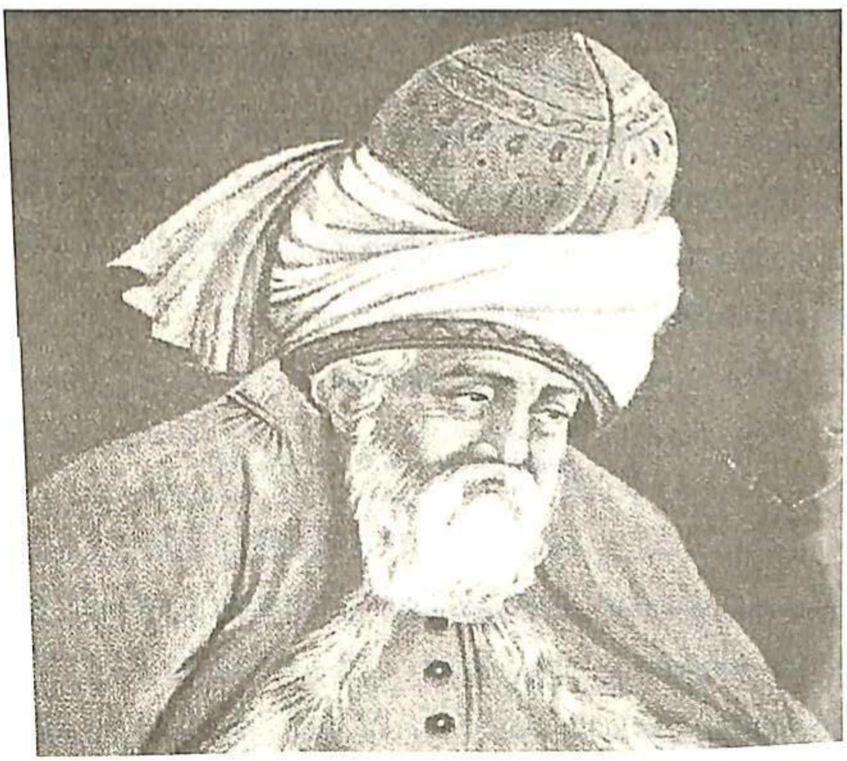

١ – ئەیاز هامڕاز ناڵە و ئاخ و دوود

عەرزش هەن وە خاك ئاسانەی مەحموود

وەك لـە دیوانـدا هـاتووە لـە وەڵامـی مـەحموود پاشـای جافـدا نووسـراوە، ئـەیازی هاوڕازی ناڵە و ئاخ و دووكەڵ، عەرزی هەیە وە بـەر خـاكی ئاسانەی مـەحموود. بـەیانی عەرز و حاڵ و گوزارشت{ ئەیاز - مەولەوی، } بۆ بارەگای (محمود پاشا- سوڵتان محمـود) لە ئەیاز، محمود تەوریە هەیە.

وە دەكرێ (ئەیاز) بەمانای نەسیمی شەو بێت كە هـاورازی ناڵـە و ئـاخ... هتـد. كـە جێ دەگرێ لە بەیتەكەدا بەو پێیە (لە ئەیاز)دا لەتافە تیش هەیە.

٢ – یاوا، وات، نامەی شیرین ئینشادت

نەی ڕەمەزاندا نەشوون جە یادت

گەیشت، وتی، نامە شیرین نووسـراوەكەت (خوێنراوەكـەت) لـە ڕەمەزانـدا لـە یـادت نەچم... واتە نامە شیرین خوێنـراوەكـەت هـات و كەتیایـدا وتبـووت لـەم ڕەمەزانـەدا لـە یادت نەكەم (واتە مەولەوی دوعای خێر بۆ محمود پاشا بكات).

٣ – نەكەردەن ا فكار دۆسەكەی كامڵ

سیوای وەمەی كووس خەیاڵەكەت دڵ

دۆسەكەی كامڵ، دڵ بێجگە بەمـەی خـەیاڵی تـۆوە، ڕۆژوی نەشـكاندووە، بـەربانگی دڵ وە مەی خەیاڵی تۆ بووە، ئەی دۆستی كامڵ، بە خـەیاڵی تـۆوە بـەربانـگ دەكەینـەوە. بە ئاسان دەتوانین لە مێژووی بۆنەی دابڕین و بەرەو جاویدانی مانا شیعرەكە ئاراستە بكە ین.

٤ – فاتحەی كتاب دوعام، شەو ئەر ڕۆن

التماس حسن خاتمەكەی تۆن

کردنـەوەی کتـێبی دوعـام (ئـەوەڵی کتـێبی دوعـام، شـەو بـێ یـان ڕۆژ داوای ئـاخر خێری تۆیە، کتاب دوعا.. ئاماژەی زۆر دووعا کردنە.. لە بەیتەکەدا (دژ یەك) هەیـە لـە نێوان فاتحە و خاتمە و شەو ڕۆژدا. وە ڕنگە کتێبێکی دوعا و ویرد یش لە ئـارادا هـەبوو بێـت. بـەلآم چـوون زانـای پایەبـەرز جـەنابی مـەلا عبـدالکریمی مـدرس وەهـا باسـێکی نەکردووە. ئێمەش لەو بارەوە بەدوادا چونمان نەکرد.

وە لە بەیتی شەشەمدا دان بـەوەدا دەنـێ کـە دوعـای ئـەم ڕای دەرگـای قبوڵیـان ون کردووە بۆیـە دەکـرێ ئێمـە (التمـاس حـسن خـاتم) ی محمـود بکـەین بـە مـۆری فاتحـەی کتابی دوعا، واتە مەولەوی لە ڕووی خۆ بە کەم گرتن و خۆ بە گوناهبار زانیـەوە بێـژێ من کردنەوەی کتێبی دوعام بە تەمای حوسنی خاتمەی تۆیە.

٥ – حەق وە لگف وێش باوەرۆ ئەو ڕێت

سود سەرمایەی عەقیدەکەی وێت

خـوا بـە مەرحەمـەت و لـوتفی خـۆی قـازانج و سـەرمایەی عەقیدەکـەی خـۆت بێنێتەوە ڕێت دەیەوێ بڵێت (من دوعات بـۆ دەکـەم، بـەلآم مـن ئـەوەنیم)بۆیـە داواکـەی بەو جۆرە دەکات خوا سوود و قازانجی ئیمانی خۆت بێنێتەوە ڕێت.

٦ – وەرنە من لافاو تاوانان بەردەم

دوعا ڕای دەرگای قەبوڵ گوم کەردەم

وەك وتمان لەبـەیتی پێشوودا، داوای دوعـا دەخاتـەوە ئەسـتۆی عەقیدەکـەی خـۆی (محمود)، چونکە ئەم (مەولەوی) خۆی ئەوەندە بە وەلی و چاك نازانێت و دەڵێ:

وەرنا من لافاوی تاوان (گوناە) بە(کۆ) هێناویەتی واتـە گونـاهی زۆر بردوویـانم و غەرقی گوناهم دوعا و نزام ڕێگەی دەرگای قبوڵیان گوم کـردووە. مـن بـەجۆرێ غـەرقی گوناهم دوعاکانم ماڵی دەرگای قوبوڵی کەریم وغەفووریان گـوم کـردووە. مـن نـەك هـەر خۆم گومڕام، بەڵکو دوعاشم گومڕای دەرگای قبوڵە. بۆیـە دیـسان لـەم بـاری عـاجزی و گوناهباریەدا پەنا دەباتەوە بەرنەیچی.

٧ – نەی چی من پەنجەی پای ناڵەم سفتەن

تۆ دەی چون تأپیر وە ناڵەت جفتەن

نەی چی من پەنجەی پێ ی ناڵەم سوتاوە، تۆ دەی لێدە چوون توانای کاریگەری ناڵەت بە نەی (نەی وناڵەت) جووتن، ئەتوانی ناڵەت تێکەڵی نەی کەی، چەند فەردێکی من بێنە بەنەی دا. وە دەکرێ سفتەن بە سوتا و مانا نەکەین، بەڵکو مەبەستی (لوس کردن و سوانی پێی بێت) کە لە ئەنجامی ناڵەی زۆرەوە (هاتوچۆی ناڵە بەنەی)دا پێ ی ناڵە سوابێت. کە لە کوردەواری دا دەوترێت هێندە هاتم و چووم، پێم سوا. ئەوکاتە ناتوانێ وەك نەی بناڵێ، چونکە ناڵە یێ کە پەنجەی پێی سوا بێت، توانای هات و چۆی نیە بە کونەکانی نەی دا دارشتەی ستاتیکی ڕستەی شیعری مەولەوی لەم جۆرە ڕاڤانەدا دادەگیرسێ کەمەبەستیەتی بڵێ ئەوەندەم ناڵاندووە، ناڵەم سواوە. مەولەوی بەراوردی پەنجەی پێی ناڵەی خۆی لەگەڵ ناڵەی نەیدا دەکات.

دوعاو ناڵەی مەولەوی هێندە چووە و وەرنەگیراوە(دەرگای لێ نەکراوەتەوە) پێی سواوە و هەزار جاری تریش بڕوا بێ سوودە و هیچ سەوز ناکات.لە بەر ئەوەی عەمەلی نەماوە، بەلاّم تۆ نەیچی چوون ئیخلاصت هەیە و کاری گەری ناڵە و نەیت جووتن، هەرچی تۆبیلێیت بێ ئەنجام نابێن و وەردەگیرێ چەند هەناسەیەکی منیش بێنە بە نەی دا.

پێم وایە مەولەوی لێرەش جیاوازی دەکات لە نێوان پەرستشی عاشقانە و پەرستشی ڕواڵەتیانەدا و وە (تەئسیر) وکاریگەری دوعاو لالەی گەدایانی عیشقی ڕاستی لە گەڵ بێ ئەنجامی و سەرنەکەوتنی دوعا لەسەر زمانەکانی ڕواڵەتیدا بەراورد دەکات. جیاوازی نێوان ئێستاو ڕابوردوش وون بوونی هەوێنی ناڵەی ڕاستەقینەی چوون نەیە. دینداری خۆپەسەندیانەی خۆ ڕاست کەرەوە بە شوناس و شایەتی کۆمەڵگا لە گەڵ ئەو هەموو جەنجاڵی و ئاوەدانیەی نێو مزگەوت و پەرستگاکانی تریشدا، دوعایەك نیە بەڵەدی دەرگا بێت و بگاتە جێ و ئەنجام (تەئسیر) لە ئاسمانەوە بێنێتەوە بۆ سەر زەوی، ئێمەش دەبێت مەولەویانە دان بنێین بە سفت وسوانی پێی ناڵە و، ون کردنی

دەرگای قبوڵ، وە ناڵە و پاڕانەوە ڕووت کەینەوە لە ڕیا و بیبەینەوە بە ناو کوونی ڕاستە قینەی (شمشاڵی بێ مەرامیدا) واتە هەوێنی نیاز و هەژاری بکەینەوە نێو کاسە ماسی عیبادەت و گرسان و مەیین بخەینە سەر سفرەو خوانی بەندایەتی و ڕۆح پیاڵە چایەك نۆش بکات لە نزیك هەواری یاری تاقانەدا.

٨ – چەند فەرد مەعدوم دەروون نە وەی دا

باوەر جە تەنخوای ناڵە وە نەی دا

چەند فەردێکی مەعدوومی دەروون لە ناڕەحەتی و وەی دا (کەدیارە مادام لافای گوناه بردوویەتی قورسترین وەیە) لە بری ناڵە... یان لەگەڵ ناڵە بێنە بەشمشاڵەکەتدا. (٣) فەردی پڕ لە ناوەڕۆك و تەمەننا و دوعا تەسلیمی نەی چی دەکات... ئەو لە تافەتەی کە هەردەم شیعری مەولەوی تووشی وەرچەرخان دەکات.. مانا و مەبەست بە انقلابدا دەبات. ئەو کە داوای دوعا کردنی لێ کراوە خۆی دواجار دەکەوێتە پاڕانەوە.

ئێمە خوای گەورە لە (فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ) یەوە پڕی کردین لە سڕو تامی ئەو خۆشویستی و ئەو پەرستی. ئەو سڕە بە هەموو زمانێ بەیان ناکرێت.

در نیابد کس زمان عاشقان

زانك عاشق را زبانی دیکرست {غزلیات عطار...ل ٤٥}

جەزابی زمانی عرفانی ئەو هونەری عیشقەیە، ئالەتەکانی چوون نەی، ساز، تار..هتد گرنگیان لە حقیقەتی ئەو ناڵەوەیە. مەولانا لە نەیدا ئەو فڕینی ڕۆحە و ئەو سڕە بەیان دەکات. لەو پەیوەندیە ڕۆحیەوەیە عارفان بوونەتە تیۆریزەکاری میوزیك.

٩ - من وێم مزانو کام تۆمم کاڵاَن

یاران پەی هیممەت وە نەم مەلالاَن

من خۆم ئەزانم چ تۆوێکم کێڵاوە (چ کردەیەکم کردووە و چ گوناهێکم کردووە) یاران (دۆستانم)بە قەسدی دوعا ئەپاڕێنەوە، من خۆم دەزانم و خۆم باش دەناسم...

کەچی یاران بەدیوی چاکەدا دەمناسن. مـن خـۆم مەزرەعـەی عەمـەلم بـاش نـەکێلاوە و نەمچاندووە.

١٠ – کەرەم دەر نە دەس ڕجای ئەوگاران

بۆ بەخشەم وە عەشق مەفنەی یاران

ئەی خوایە کە تۆ بەخشیش ئەخەیتە دەستی تکای ئەوانـەوە کـە زۆرگـیرۆدەن، بم بەخـشە بـە عەشـقی گومـانی چـاکی دۆسـتان پـێم) بەڕاڤـەی جـەنابی مـدرس.ئـەی ئـەو خوایەی کە بەخشیش دەخەیتە دەستی تکای ئەوانەوە کە زۆر گیرۆدەی عەشقن وەرە بم بەخشە بـە عەشـقی پـڕ بـەهاو نرخـی دۆسـتانی خـۆت بەراڤـەی مامۆسـتا حـەکیم مـەلا صـالّح{مەولـەوی وتەقینـەوەی زمـان ل٩٧ } گەرچـی مامۆسـتا حـەکیم ئـەم واتایـە بـەواتای ڕاستەقینە دەزانێ، بەلأم مانای دیوانەکە زیاتر نزیکترە لەوەی کاك حەکیم. هەرچـەندە ئێمە ڕاڤەی تری دەکەین کە لەگەلّ یەك بابەتی (وەحدەی مەوضوع)ی شیعرەکەدا بێت، چونکە وەك وتمان ئەوسێ فەردەی کۆتایی شیعرەکە کە دەسپێرڕێن بەنەیـچی پێکـەوە مانای تەواو دروست دەکەن.

مەولـەوی لەگـەلّ نالـەی نەیەکـەدا و لـە سەردەسـتێ نـەی چـی پێمـان دەلـێ (کەرەمدەر) خودای بەخشش دەر.. مـن دۆسـتان و یـاران بەقەسـدی دوعـاوە ڕووی دوعـا کردنم لێ دەنێن.. لە ناویاندا ئەوگارانی تێدان.

(ئۆگـار) کەسـێ کـە ئـێش و نالـەی زۆر بێـت و ڕاسـت بکـات بـە درۆوە نـەنالێنێ. دۆستان و یارە ئەو گارەکـانی مـن بـە (مەزننـەی) خۆیـان (بەخـەیالّ)بـە گومـان و بیر و ئەنازەی ئەندێشە یان من بە چاك دەزانن. منیش خۆم دەزانم ئەوە نـیم (ئـەوانیش مـن بۆ ڕجا بە جا دەزانن)واتە بە وەلی و پیاو چاکم سەیردەکەن... دەی مـن خودایـە ئـەوان دەکەمەوە بە دوعا خوانی خۆم. تۆش نە دەستی ڕجـای ئـەوان کـە هەمیـشە عاشـقن بـە چـاکە (واتـە زەننـی خـراپ بـە دڵیانـا نایێـت) و لـە چـاکی خۆیانـا مـن بـە چـاك سەیردەکەن.وەرە بم بەخشە هـەم لـە بـەر ڕجـای ئـەو ئەوگارانـە کـە هێشتا بـە تـەمای دوعای منن، کەچی خۆیان لە مـن چـاکترن هـەم لـە بـەر ئـەو عەشـقەیان بـۆ چـاکە. کـە

عاشقی چاکەن وەك بابەت وچەمك.پێغەمبەران و پیاو چاکان و وە لیەکان خۆیان بەچاك نازانن.

١١ – وەختێ گۆشەی شار خامۆشان بۆ جێم

نەبوون وە تە صدیع هامسایان وێم

وەختێ گۆشەی شاری خامۆشان دەبێتە جێم (قەبر) نەبمە مایەی سەر نێشەی هاوسێ مردووەکانم.

کە تکای دوعا و ڕجای ئەوگارەکان ڕووبەڕووی کەرەمدار دەکاتەوە.. نەك هەرلێرە، بەڵکو هەر لە بەر خاتری سەر نە نێشانی مردووە دراوسێکانیش بێت بمبەخشە.

یان خودایە من دڵنیام لە عەزابم بۆخاتری یارە نۆگارەکان. نەبمە هۆی بێزاری دراوسێکانی قەبرم. دەتوانین ئەم پەیوەنیە کۆمەڵایەتیەی کە دین زۆر ئەخلاقیانە داکۆکی لێ کردوە. مەولەوی دەیخاتە قۆناغێکی ترو بە جێ هێنان و ئەرك و مافی مردوو بەرامبەر دراوسێ مردوەکەی کە بێگومان دراوسێی تازەیە و لەوێ دەیناسێ و دراوسێکەی ژیانی نیە. مەولەوی هێندە خاکیانە و بێ زیانانە بیر دەکاتەوە. ئاخر بە چی ئەو دیدە درووست بوە و ئەو ئارامی و ئاسودەیی یەی لێکەوتوەتەوە. لەو کۆمەڵگە هەژارو دواکەوتوەی جاراندا. بڕوانە ڕۆح چەند بەرزو بڵندە. دراوسێیەتی چەند بە قەدرو قیمەتە.

مەولەوی لە سەرەتادا ڕووی دوعای خێری لێ نرا بوو کەچی لە کۆتایی دا ڕجا و عەشق و دوعای خەڵکانی بۆ بەخشینی خۆی ئاراستەی (کەرەمدار) کردەوە، چونکە خۆی دوعاکانی ڕای قبوڵیان گوم کردووە. باوەڕبوون بەخاتری کەسانی باشتر، لە بیروباوەڕی کوردەواری و بیرکردنەوەی ئاینی دا بڵاوە چاکە و خێری لێ شین دەبێ، مەولەویش نزیکە لەو باوەڕەوە. چەندین موناجات و دەقی ئیلاهیانە هەن کە بایەخی(خاتر و حاجەت)ی کە سانی چاك دەردەخەن. خوێنەر ئەتوانێ بۆ خۆی لە سەریان بوەستێ. ئێمە بۆدرێژ نەبوونەوەی نووسینەکەمان لامان بردن.

١ – ئازیزم ئاهیر دووری بالأی تۆ

جەستەم کەرد وە بوول شەماڵ بەرد پەی کۆ

ئازیزم ئاگری دووری بالأی تۆ جەستەمی کرد بە خۆڵەمێش و شەماڵ بردی بۆ کێو.

٢ – ورشەی پرشەی تاو کورەکەی جەستەم

شەرارەی لوولەی پێشەی شکستەم

ورشەی پرشەی بەجۆشی کورەی جەستەم (پزیسك و شەوق دانەوەی بەتاو.. ئامازەیە بە باش سوتان و بەردەوام سوتان) بڵێسەی لوولەی ئێسقانی شکاوم... لوولە یان لولاق... بە شتی ئاوبۆشی کە مێ درێژ دەوترێت... ناوی (شمشاڵ – لوولە)ی بۆ دانراوە. کە ڕاڤەکاران بەسەریا تێ پەڕیون... لولاقی ئێسکی شکاو کە مەولەوی مەبەستیەتی دیارە ئەبێ کلۆریش بێ کە ئاسان گڕ هاتوچۆی پیا دەکات و زوتر بڵێسە دەسێنێت هەرچەندە ئەو ئیقاعەی لە پیت و دەنگەکانی زاراوە گەلی (ورشە، پرشە، پێشە..)دا هەیە بە بیستنی مۆسیقایان لە کرۆك و مەبەستی وێنەکە نزیك دەبینەوە{ئیقاع لەشیعری مەولەویدا ڕەحیم لوقمانی میهرەجانی ٢ ل٢٤٣} بەلأم تێکڕا مفردە و دارشتەکانی ئەم شیعرە کلاسیکین. بەو مانایە لە لێکچوون و خواستنەکاندا شوێن سەلیقەی کلاسیکیانە کەوتوون نەریتەکانی کلاسیك تیایاندا زاڵە. هەرچەند لە دوسێ بەیتی شیعرەکەدا ماکە کلاسیکی یەکان خاون و وێنەکان لە ڕێ ستاتیکیایەکی مەعنەوی و ئاسکی زمانەوە بە ڕۆمانسی یەتی زهنا دەڕۆن ئەمەش ڕەنگە ململانێی ئەو دوو شەپۆلی زەوقە بێت.کە تێکڕا تا ئێستاش لە شیعری کوردی و ئەزموونی تاکە شاعرێکدا ئەو تێکەڵی یەی کلاسك - ڕۆمانتیك) دەبینرێ. {هەورامان ژ.١٣ ل٥٧}

٣ – گرمە و پزیسکەی چەخماخەی پارە

بەرق بریسکەی شوعلەی شەرارە

گرمەو پزیسکەی چەخماخەی پارە (لەت و کوت، شرو شۆڵ، پارچە - لەت) کە د. سۆران سنەیی بە (پارەی دڵ) ڕاڤەی کردووە کە دیارە ڕاڤەیەکی زۆر سەرپێ یە{ڕسالەی عیشق ل٣٠٤ }کەلە دیوانەکەی وەرگرتووە بەڵکو چەخماخەی پارە مەبەستی (یەك تەنی خۆی لەگەڵ ئازیز) کە بەیتی یەکەم بنیاتی شیعرەکەیە دوری ئازیزە (گڕی بەردوامەتە مەعدوم) واتە ئەوپزیکسە وردانەی کەلەکاتی لەت بوونی دوشتدا دەکەونەوە.. کە لێرە مەبەست (دووری و هیجران) کە تان و پۆی ئەم شیعرەی لەسەر چنراوە، لەگەڵ بەرق و بریسکەی شۆڵەی بڵێسە.

وێنەکە لەف و نەشر و جیناسی لاحیقی تێدایە (پزیسکە - بریسکە) کە دیارە ئەم هەموو گرمە و شریخە و پزیسکە و بەرقەی ئەم دووبەیتە و نیو بەیتی چوارەمیش تەقاندنی کانیلەی چاوە.. لە سروشتدا هەورەگرمە و چەخمامەو بروسکەکان چەندین چەمەو هانە جاری دەکەن.. دیدگای مەولەوی بۆ سروشت گەرمترین مەیلی شیعریان دروست کردووە هەم ئاماژەیە بۆ شتێ کە نارەحەت دوکەرتی کەی یان هۆگری و ئالودە بونێ. کە دووشت بن بەیەك و جیاکردنەوەیان گران بێت.

سەرچاوەی ئەم ڕوانینە کردنە بەری ڕۆح بە ئادەم دا،جیابوونەوەی یەکەم و گەورەترین فراق،سەندنەوەی گیان لە بنیادەم جارێکی تر،جیا بوونەوەی حەوا لە ئادەم و هەوڵەکانی بوونەوە بە یەکی ژن و پیاو،)ئەم هەموو دابەش بوون ولەت بوون ولەت کردنە پزیسکەو چەخماخەی زۆرو تاوسێنی لێکەوتەوتەوە)

٤ – شاخە و شریخەی بروسکەی دەروون

نەچەم شەتاوان جاری کەرد چوون هون

گرمەو نەعرەتەی بەهێزی بروسکەی دەرون (شاخە هەرای بەرز شریخە دەنگی گەورەی لەپڕ) لە چاوم شەتاوانی ڕەوان کرد وەك خوێن.. هێنانی سەیلی خوێنین لەچاو) دیمەنە سامناکەکانی هەور و هەڵای بەیتەکان بەتەقاندنی شەتاوانی چاو) واجب و وەزیفەی خۆیان تەواو کرد (شەتاوان) خوازراوە بۆ فرمێسك وە بە لێکچونی هەڵگەڕاوەش لە بری دارشتەی خوێن وەك شەتاو (فرمێسك) وێنەکەی هەڵگەڕاندوەتەوە کەلای مەولەوی نمونەی زۆرە.

هەرچەندە گەڕانەوەو وەرگرتنی وشەو مانا لە سروشتدا (گەڕانەوە بۆ سروشت) عادەتێکی ڕۆمانیتیکی یە، بەڵام دروست کردنی وێنەکان کلاسیکین.

٥ – مەوج مدۆ لافاو هوون دجلەی دڵ

نە فوارەی چەم هۆرمشانۆ گڵ

چەپۆکان (شەپۆل) نەدا لافاوی خوێنی دجلەی دڵ لە فوارەی چاو،گڵ هەڵ ئەدا (سەرئەخا) هەڵدانی گڵ لەگەڵ ئاودا لەکاتی تەقاندنی کانیلەی ورد دا زنەی چاوی بەگڵی مەینەت و زوخاوی ناخ لە ڕێگەی مەوجەکانی دجلەی دڵەوە کە دڵ فرمانی ناردنی خوێنە..تەقاند. هونەری وەك یەك (چاو وەك فوارە) شیعرەکە تائیرە لە زەوق و سەلیقە کلاسیەکیەکان وزەی وەرگرتووە و گیانی لە تەنی کلاسیکدایە.

٦- کای دڵم نە گێج مەوج فەنادا

مۆلەقەن نە بەین خۆف و ڕجادا

پوشی دڵ لە گێژاوی شەپۆلی لەناو چوندا مۆڵەقە (داماوە) لە نێو ترس و تکادا دڵی وەك پوشم داماوە...

بڕوام وایە نابێ لە ڕاڤەی ئەم بەیتەدا بەو تەشبیهە دا کەوین و زیاتر نەڕۆین...چونکە دڵی وەك پووش، چواندنێکی نامافوڵ دێتە پێش چاو وە جیایە لەوەی کە مەولەوی وتویەتی پوشی دڵ، چونکە لێرەدا مانا دەچێتەوە سەر یەك تەنی شیعرەکە! گەر دڵ دەغڵێ بێت کشتێکی داندار گەنم بۆ نموونە، مەغزا و کرۆکی دڵ پێش تر. بەهونی دیجلەی خوێنەوە لە فوارەکانی چاوە و هەڵ درا. کەواتە پەلاش و پوشەکەی ماوەتەوە لە نێوان گێژی شەپۆلی فەنادا مەرج نیە هەموو کاتێ وا سەیری تەرکیب دروست کردنەکانی مەولەوی بکەین کە هونەرەکانی بەسەردا بسەپێنین. ڕاستە کای دڵم هونەرە، بەڵام من لەم شوێنەدا بە (دڵی وەك پووش نایبینم). {دیوان ل٤٦}.

کورت بڕی لەتەواوی ئەم جۆرە وێنانەی مەولەوی دا هەیە. بەوەی ئامراز و ئەو زارەکان و زۆرجار دیارخەری ناوەکان نابینیت... خەوفی لە ناوچوون... تکای مانەوە - کا-

مەدلولی سوکی هەلگرتووە. بۆیە دڵی بێ کردەوە بەسوك سەیر کراوە و بێ دانە و هەد کای ماوە.(خەوف و ڕجا)دوو زاراوەی عرفانین، خەوف: ترسی مرید، بەندەیە کە کردەوەکانی هیچ وبێدان بن ولێی وەر نەگیرێن، خودا بەکردەوەی خۆمان لە گەڵماندا حساب بکات، کە زەرەرمانە. بەلام ڕجا: ئومێدی ئەوەی کە خوا بە بەزەیی و میهرەبانی خۆی لەگەڵمان دا حیساب بکات، یەکەمیان تیا چوون ودوەمیان سەرکەوتنی لێدەکەوێتەوە.بۆ شارەزایی لەو جۆرە زاراوانە بڕوانە{گەوهەری حەقیقەت هەردووبەرگ شێخ موحسنی موفتی هەولێر ٢٠٠١ وفەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی جزیری و مەحوی د ئیبراهیم ئەحمەد شوان}.

لەم بەیتە بە دواوە شیعرەکە دەچێتەوە دوونی ڕۆمانسی یەت بەسادەیی زمان و تکاو پاڕانەوەکان... دەسەو دامانی شاعر.

٧ – تۆیچ ئینسافت بۆ هەنی وەسەن وەس

باللە جە دوریت هابیم وە قە قنەس

تۆیش بەزەیی و ویژدانت بێ ئیتر بەسە بەس بیللا (سوێند بەخوا) لە دوریتا هابووم بەقەقنەس.

من ڕام وایە ئەم بەیتە نامۆیە بە تەنی ئەم شیعرە و ڕەنگە بەیاز و کەشکۆڵ نووسەکان ئەو تێکەڵ و پێکەڵیەیان هێنا بێتە شیعری مەولەوی یەوە.یان دواتر لە پشت بەستن بە لەبەرکردن ئینجا نووسینەوە. ئیتر لە ڕێگەی گۆرانی و شەتەحاتی دینی یەوە بووە.. یان.. هەر جۆرە ڕێیەکی تر، کە نازانم.

ئەم دەردە زۆر خراپ بە میزاجی شەخسی پیرە مێردەوە دیارە لە ڕۆحەکەی دا.. و چی بیستووە بە سەریەکەوە تەرجەمەیەکی لە زۆر شوێندا زۆر خراپ و دووری کردووە کە ئێمە لەم پرۆژەماندا بە تەواوی لە شوێنی خۆیدا لە سەری دەوەستین. من بە بەڵگەی ئەو شەریعەتەی کە وەك فقهێك بۆ مەیلی مەولەوی و خامەی شیعری کە خۆی زۆر شاعرانە دەستی داوەتە خامە شوێنی ئەو بەیتە بۆ ئەو شیعرە دوور لەو شەرع دەزانم بەم بەڵگانە.

ا – تەشبیهی خۆی لە دووری یاردا (ئازیز) بە قەقنەس دیارە چ لە پێش ئەم بەیتەوچ دوای ئەم بەیتە هیچ ئاماژەیەك نیە بۆ چەسپاندنی تەشبیهەکە وەك زۆر سوتان و بەدەستی خۆ گڕ لە خۆ بەردان یان زۆر خوێندن و جۆراوجۆری دەنگی و نەوا و مە قام.. کە سووتان و خوێندن ئەو دوو سیفە تەن کاتێ لە خودا دروست بوون بە قەقنەس دەچێ. ب – لە شوێنی تردا بەو شەریعەتەی ئێمە باسی دەکەین مەولەوی دوای دروست کردن و سەرهەڵدانی ئەو دوو سیفەتە (سوتان و خوێندن) خۆی بە قەقنەس دەکات.

ج – ئاگرەکەی بەیتی یەکەم هەر لەوێدا بولّی جەستەی بردووە تە کێو.. ئیتر وشە و پرشە و پزیسکە و چەخماخەکان و شوعلە و شەرارەکان هۆکاری دروست بوونی قەقنەس (یان قەقنەسێکی تر لە بولّەکە) نین، بەڵکو لەگەڵ شاخەو شریخەکاندا هۆکاری جاری بوونی شەتاوی خوێنن لە چاودا.کە ئەمەش ناچێتەوەسەرئەفسانەی قەقنەس{فرهنگ عمید جلد وم ل١٥٨٥} .

٨ – تاکەی چوون مەجنون ویلّ هەردان بم

تاکەی خەمزەدەی بار هیجران بم

تاکەی وەك مەجنون وێڵی هەردان بم.تاکەی خەمزەدەی باری دابڕان و جدایی بم... وێنەیەکی زۆر سادە و ساکار و زیاتر لە کەلیمەی گۆرانی میللی دەچێت سەلیقەی فلکلۆری بە ئاشکرا پێوەیە.. بێجگە لەوە قافیەی تەواو نیە و هیجران و هەردان لە ئاهەنگ و گۆ کردنەوە نزیکن دەنا وەك ئوسوڵی شیعری ئەوکات (ان) ئامرازی کۆیە و بم ڕەدیفە و (ر،د) نابنە قافیە.

٩ – هەرساتێ ددووریت صەد ساڵەن جەلام

دەردم کاری یەن وەسەر گەردت بام

هەرساتێ دووری تۆ لای من بەسەد ساڵە، دەردم کاری یە (کاریگەری بەهێزی دەرد) بەسەر گەردت بم.سۆران سنەیی (ساتێ) بە سەعاتێ ڕاڤەی دەکات.ڕەنگە لای وابێ ساتێ کورت کراوەی سەعاتێکە..لە فۆلکلۆریش دا هەیە (هەرسەعاتێکت لای من ساڵێکە)،

بەلأم دیارە سات ماوەیەکی زۆر کورتـە و بەرامبەرەکەی سـەد سـاڵ قەڕنێکـە جـوانی یـە کەش لەو زیادە ڕەوی یە دایە.

١٠ – بەزەییت بەیۆ وە جەسەو حالم

ڕیشەم بە را ما هەرە س وە مالم

بەزەیت بەجەستەو حالم دابێتەوە، ڕیشەم دەرهات، هەرەس بەمالم.

لە کۆتایی ئەم شیعرەدا دەمەوێ ڕای خۆم دەربـڕم کـە دووسـێ بـەیتی کۆتـا سـادەو درشـتن و سـەلیقەی مەولـەویان پێـوە دیـار نیـەو ڕنگـە نەرمـە قووتـە ی هاوڕێیـانی مەولەوی یان بنووس ونەساخەکان بن.لەدەرفەتی تردا شوێن ئەم بۆچوونە دەکەوم.

شیعری یازده‌یه‌م

١ – ئازیزم ئامای ئای بێ قه‌رار وێم

ئای ئای چه‌مه‌ڕا ئای انتظار وێم

ئازیزم هاتی! ئای بێ ئارام خۆم، ئای ئای چاوه‌ڕێ وا! ئای مدرا خۆم. (مدرا) انتظار.

ماموستا حکیم ده‌ڵێ له نوسخه‌ی (وا) له‌باتی ئامای (نامای) نووسراوه... که به‌لایه‌وه دروستتره. گه‌رچی (نامای) ده‌گونجێ، به‌لام (ئامای) وێنه‌که جوانتر ده‌کات، چونکه (ئۆخه‌ی) ده‌داته ڕۆحی خوێنه‌ر کاتێ ده‌زانێ که که‌سی هاتوو زۆرچاوه ڕوا نی بۆ کراوه، واته لێره‌دا ده‌بێ ستاتیکیانه به‌ره‌و ڕاڤه بچین نه‌ك خۆمان بده‌ینه ده‌ست مه‌رجه‌کانی ڕسته‌و ڕێزمان. وه ئا... ئا... ئای یه‌کان به‌شدارن له‌و ئوخژنه‌ی که وێنه‌که پێت ده‌به‌خشێت. وه‌ك ئه‌وه‌ی که‌بڵێ ی ئوخه‌ی گیان ئه‌وه هاتی... ئای ئای چاوه‌ڕێم کرد... ی... هتد. وه له به‌یتی دووه‌مدا فه‌رمووی لێ ده‌کرێت بۆ نیشتمانی چاو.و.. غه‌ریبی ئازیز له گۆڕ ده‌نێت. هه‌ندێ له نووسه‌ر وخوێنده‌واری هه‌ورامی (ناما)ه‌که به‌درووست ده‌زانن.به‌لام دڵنیام مه‌وله‌وی خۆی ئامای به درووست زانیووه.

٢ – مه‌وته‌نه‌که‌ی چه‌م دیده‌ش ها نه‌ڕێت

غه‌ریبی تا که‌ی بۆ وه ماوا ی وێت؟!

نیشتمانه‌که‌ی چاو، دیده‌ی له‌ڕێته، غه‌ریبی تاکه‌ی وه‌ره ماوای خۆت (وه‌ره نێو چاوم).

مه‌وته‌نه‌که‌ی چه‌م، ئه‌و ترکیبه هونه‌ریه‌یه که‌لای مه‌وله‌وی زۆر باوه و به‌شێکه له ستراتیژی وێنه دروست کردن. که خودی چاوه، به‌لام بۆ ئه‌ویش دیده دروست ده‌کات و باره‌که له‌سه‌ر مرۆڤ بوونی مه‌وله‌ویه‌وه ده‌چێته سه‌ر مرۆڤ بوونی نیشتمان.

بینایی چاوی (نیشتمانی چاو) براوه‌ته ڕێی هاتنه‌وه‌ی ئازیزی غه‌ریب. یان ئازیز له غه‌ریبی دا. وه ده‌بێ (بۆوه) له حاڵه‌تی بانگ کردنه‌وه‌یه‌ك بۆ دوور، دوور خه ینه‌وه

لەبەر ڕۆشنایی (ئامای) گەیشتنە بەری ئازیز قسە بکەین... ئازیز گەیشتوە و نۆخەی هاتنی لەبەیتی یەکەمدا یەو بەقەدر و حورمەت شوێنی دانیشتنی دیاری دەکات، کە چاوە، وە هەردەم جێگەی لە چاودا بووە، وە لەوێوە کە چاو هەمیشە لەدیدی شاعراندا کوێستانە و سروشتی تەڕی و ڕەنگی یەی چاو کوێستانی و سەر سەوزو بەهەشتیە, پێچەوانەی دەروون و گەرمی دڵ کە گەرمیانی و دۆزەخیەیە.

بێسارانی دەڵێت:

دڵ ئاه مەکێشۆ گڕ مەیۆ وە بەر

نەبا نیشەڵلاّ پێت یاوۆ زەرەر

تێدا مەنیشە هەی بەر گوزیدە

بۆ باجات کەرو وەبانی دیدە. {بێسارانی حکیم مەلا سالح ل٢١٧-٢١٨}

سەر و ژورکردنی خێلاّن زۆر بە سرِی لێرە و بە ئاشکرا لە شوێنی تر لای مەولەوی جێ ی گرتووە. وە دەبێ گەرمیان شوێنی ئاوارەیی ئازیز بووبێت و خۆی خەڵکی کوێستان بووبێ) بۆیە داوای گەڕانەوەی کوێستانی لێ دەکات... وە ئەم وێنەیە لای نالی بە کەمێ جیاوازی مەبەستەوە هەیە کە گەرمیانی دڵ و کوێستانی چاو دەردەخات و ئازیزی حۆری لەدڵدا دا ئانێت ودەیباتە دیدەوە.

تۆکە حۆریت وەرە نێو جەننەتی دیدەم چ دەکەی

لەم دڵەی پڕ شەرەر و سینەی سۆزانمدا {نالی، مەلاعبدولکەریمی مدرس ل٩١}

وە من دڵنیام دەرکەوتەی نالی دوای تێر بوون و شارەزایی و مەلاو بوونی ئەو بووە لە سەر ئەتڵسی شیعری هەورامی و تەنانەت هەندێ خەیاڵ و وێنەی ئەو دیالێکتە لای نالی دەردەکەونەوە. نالی وزەو غیرەتی داهێنەر بوونی لە وەوە وەرگرت کە لەوانی پێش خۆی نەچێت. لە تێبینیەکی خۆدزکۆشدا سەرباری گرنگی مێژوویی بۆ ژیانی نالی ئەو ڕاستیەش درکێنراوە کە نالی زمان زان بووە و کاری لەسەر دیالیکتەکانی تری زمانی کوردی کردووە. {نالی عمر لەلووتکەدایە، زنجیرە کتێبی گۆڤاری کۆچ ل ٣٢} بێگومان ئەم

شارەزایە زاوەتەوە ناو بەهرەی شیعری نالی. ئەمەش پێویستی بە لە سەر وەستان و هەوڵی زانستیانە و بێلایەنی دەوێت. کە زۆر سەیرە لەو بارەوە کارنەکراوە، کە گرنگترین خاڵەو من بە قیبلە گۆڕانی شیعری کوردی ناوی دەبەم و بە هیوام لە داهاتوودا کاری باشی لە سەر بکەم. وە من پێچەوانەی ئەوانەی کە لایەنگری قوتابخانە شیعریەکەی پێش نالی شیعری (گۆران - هەورامی یان دروستتر ماچۆ زمانەکان) بیر دەکەمەوە کە کارەکەی نالی بە هەڵەو کارێکی خراپ دەزانن و تەنانەت ئەدیبی توندڕەوی تیایە پێی وایە نالی ناپاکی کردووە و بەر پرسیارە لە بەردەم دادگای نەتەوەییماندا.

وەفاییش دەڵێ:

لە نێو مەنزەرەی دوودەری خۆشە سەیری مەوجی بەحری

وەرەوە سەرچاوم عەزیزم چی دەکەی لە دڵەی کەبابم

خوێنەر دەتوانێت لە بەراوردی (چاو، دڵ)دا. جیاوازیە جوانەکانی گەرمیان و کوێستان لە بەیتەکە و ئەندێشە و خەیاڵی خۆیدا شەن و کەو کات.

٣ – های ساقی بازاڕ جیلوەی دڵدارەن

سەودای خرپدار دا نەی دیدارەن~

های ساقی بازاڕی جیلوەی دڵدارە، وەختی مامەڵە و کڕینی دانەی دیدارە.

د. ئەنوەر قادر دەنووسێت، مۆتیفی مەی وساقی بە مانا سۆفیەکەی و لە کاتی باری ئاڵۆزی دەروونی خۆی دا بە کاردێنێ و بە هیوایە کەمەی کوڵ... هتد. ساقی بەمانای فریشتەی مەرگ و هێزی یەزداتی هاتووە{لیریکا..ل١٨٤}

لێرەدا ساقی دەلالی پەیدا کردنی مشتەریەکانی بازاڕی جیلوەی دڵدارە (ئاشکرا بوونی یار) ، یان درەوشانەوەی نوری ئەو لە دڵی عاشق دا وە مامۆستای بەهەشتی مدرس دەنووسێت دانەی دیدار گەوهەری ڕووی یارە. نێرگسە مەستەکانی ساقین کە مەستی سەدان جامیان هەیە و بوونەتە باییسی ئەو هەموو مەیخانانە.

نرگس ساقی أگر مستی صد جام نداشت

سر هرکوه و گوزر این همه میخانه نبود

گەر ساقی فریشتەی مەرگ بێت دەبێت ڕۆح بدرێت لەو سەودایەدا دەرچونەوەی ڕۆح و..چوونەوەی بۆ لای یارو بە گەرد بوونەوەی تەن.

مردن و بوون بە خۆڵ. سرِی جلوەی خودایی و دەرکەوتنی و پێناسی ڕۆحانی و ڕۆحانی بوون لەو ئەندێشە و گومان و پرسانە یە کە پێغەمبەرانیش خۆیان لێ بواردووە و حەلیان نەکردووە.. باشترین دەرمان و ئارامش بۆ ئەو حاڵە (عاشق بوونە) لە دنیای خۆتا و شێت بوونە لە چاوی نەیارانی مەیلدا.بازاری جیلوەی دڵدارلەشاری عرفانایەوعاشقانی سەودا زەدەو کریارانی گەوهەری تاقانە هەریەکەو بە دەسمایەی خۆیەوە بەرێ کەوتودو بەرەو شاری پرشۆری مامەڵەی یار. دەبێت لە دەسمایەی هەرکەسێکا لەدیدی عرفانی و ڕێگەکانی پەیا کردنی دانەی دیار، وردبینەوە.خۆ ناکرێت هەموومان وەك یەك بڕوانین و ڕێك بەقەد یەك عاشق بین ئەوە یار بۆ خۆی دەزانێت.

وە هەر لەم ڕووەوە پیرشالیاری یەکەم دەفەرموێ:

من وەی دەردەوە، من وەی دەردەوە

تاکەی بناڵم من وەی دەردەوە

زوان وەلاڵە و چەم وە پەردەوە

انەی زەرد تاکەی هاوە گەردەوە {مێژووی وێژەی کوردی بەرگی یەکەم چاپی دووەم ل١٠٩}

٤ – یەکێ وە مایەی گە نج (کەی)ەوە

چون منیج وە تای فەرتووت نەیەوە

یەکێ وەمایەی گەنجی کەیەوە هاتووەتە ئەو بازاڕی سەودایە و وەکو منیش هەن دەسمایەیان تاڵە دەزوی ڕزیو (پواوە).

لەم وێنەیەدا مەولەوی دەمانباتە نێو قەیسەری یەکانی (عرفان و عەشق) و لە دژ یەکی سەرمایە و دەسمایەکاندا بۆ بەنسیب بوونی دانەی دیاری جلوەی دڵدار دەعوایەکی ڕاستەقینە دێنێتە ئاراوە، عاشقی دەکاتە مەرجی بردنەوەی مەزاتەکەی ساقی... زۆر باش چەمکی (عەشق)بۆ خۆی دەکاتە گرانترین سەرمایە با لە دەستی عاشقیشدا پەتك یان دەزووی هەمبارە پوش هەبێ.. کە ئاشکرایە گەنجی کەی ناتوانێت دەعوا بکات لە گەڵ فەرتووت نەی دا.. شەوقی جلوەی یار پێمان دەڵێ چەندینی وەك قارون و کەی و...هتد نەیان توانی دانەی دیداری من بکڕن.. ساحب فەرتووت نەی و... ڕابعەکان و ئەوانی تر و هاوشێوەکانیشیان سەوداکەیان بردوەتەوە.

(تای فەرتووت، گەنجی کەی)دژیەکن وە تیلنیشانێکیش بۆ کڕینەوەی حەزرەتی یوسف هەیە... کە پیرەژنێك کلافەی دەزوی پێ بوو.

٥ – ئەرصەد هەر کەسێ پەی وێش وە ڕاوەن

وە قیمەت نی یەن اخلاص حەساوە ن

هەرچەند هەرکەسێ (هەموو کەسێ) بۆ خۆی بەڕێوەیە و (قیمەت)ی کڕینی هێناوە، بەلام بە نرخ و قیمەتی دەسمایە نیە و لەو سەودایەدا اخلاص حسێوە.

دیسانەوە اخلاص دەکاتە مەرجی ناسینەوەی عاشقەکانیش. عاشق پەنجە بەرز ناکاتەوە و بڵێ من عاشقم، لەسەر گۆنای نیشانە و ئایات هەیە... هەر کەسێ هات و وتی من عاشقم باوە ڕەنەکەی. ئەم مەفهووم وشەرتی عاشقیە لە دڵداری وخۆشەویستی مەجازیانەی مرۆڤیشدا پێوەری جدی وڕاست کردن وئیخلاصی هەیەو عاشقانی ئەومەیدانەش لەمەحەکی حەقیقی دراون.وورد بەرەوە لە داستانە ئەڤینداریەکانی شیرین وفەرهاد و مەم و زین.

٦ – مایل کەر بالا وەی لادا چون نەی

دەسێومت دەف بۆ ئەو دەس جام مەی

ڕاڤەکردن و شرۆڤەی ئەم وێنەیە زۆر هیلاکی کردم وە ڕەنگە نەشمپێکابێ، لە دیوانەکەش دا نووسراوە (مایل کەر: لارکەرەوە، نەی: قامیش بە کلیلی ئەم ووشانە وای

لێ دێت لارکەرەوە باڵات بەلادا وەك قامیش... کە زۆر ناقۆلا دێتە بەرچاو. بۆیە لای ئێمە وایە:

تۆش باڵات بەرەو مەجلسی ئێمە کەلەم لایە وەرچەرخێنە (بێرەوە مەجلس، وە ك چۆن نەی هاتوەتە مەجلسی یارانی مەستەوە) یانێ مەیلداربە بە جەمی ئێمە چون نەی، شمشاڵ، با تۆش لات بەلای ئێمەدا کردبێتەوە بە جام و دەفەوە..بەیتی دواتر رۆشنایی زیاترمان دەداتێ هەروەها پیرەمێردیش بەم جۆرە وەری گێڕاوە.

٧ – با بێدارکەرۆ تاکەی بۆ غافڵ

دەف وە صەدا گیان جام وە ڕەشحە دڵ

بابێدارکاتەوە تاکەی بێ ناگابێ، دەنگی دەف گیان ڕاچڵکێنێ و نەم و تەڕی جامیش دڵ.

لێرە تێ دەگەین (مایل کەر باڵا وەی لادا) هەنگاوی یەکەمەو بۆ ڕاچەنین دەسێ دەف و دەسێ جام (لەفە) لە بەیتی پێشوودا (پێچراوە) وە بە گیان و دڵ کراوەتەوە واتە بە هەردوو بەیتەکەوە (لە ف و نەشرە). لە بەیتی پێشوودا لاکراوەتەوە و لەم بەیتەدا لە غەفڵەت بێدار بوەتەوە لە ڕێگەی دەف و جامەوە. واتە ڕوو لەلای ئێمە بکەو مەچۆرە مەجلسی خۆپەسەندان و ئەوانەی عاشق نین.فریوی سامان وزیوو زەڕی دەوڵەمەندان مەدە.ئێمە هەرچیمان بوو لەرێی تۆدا لەدەسمان دا.سەیری هونەری عەشق بکە و مەیگۆڕەوە{ناڵەی جودایی هێمن} .

٨ – با کلاَفە بۆ ئاخر لە وانم

خاك پای حەزرەت پیری موغانم

باکلاَفە بێت ئاخر منیش لەوانم (کرپارەکانی کرینی دانەی دیار لە بازاڕی جیلوەی دلَداردا) خاکی پێ ی حەزرەتی پیری موغانم.

کلاَفە، خەڕەك... یان شێویا و ئاڵۆزکاو... کە دەسمایەی ئەمی عاشقە لە بەیتەکەدا خواستن هەیە. پیری موغان لە اصطلاحی تەصەوف دا مانای مرۆڤی کامڵ ڕابەری رۆحانی دێت.

٩ – چون دەف بەرگ پۆس ئیرادەت پۆشم

غولام بەردەس.حەڵقە نەگوشم

خـودی مەولـەوی لـە دەف دەچـێت لـەوەی دەف بەخـواستی دەف ژەنـی پێستی بـۆ کراوە بەبەرگ و لە خزمەتی لێ دەردایە. ئەمیش بەویست و ئیرادەی یار بەرگی پێستی وە بەرکراوە.. کە هەم دەف ئەڵقە لە گوێ یە بۆ لێدان و هەم ئـەمیش غـولام و بەنـدەی یارە.بۆزکر کە دیارە واتـای دروسـت (حەڵقـە نـەگۆش) ئەڵقـەکانی دایـرەی دەفـەو مانـای خوازەی گوێ ڕایەڵیە.

وەکـو دەف پێـستی خۆشەویـستیم بـۆ ئـەو لەبـەر کـردووە و ئەڵقـەی بەنـدەگیم کردووەتە گوێم.(دیوان).

مەولەوی زۆر جـوان ئـیرادەی (خـودا)ی تـەوزیف کـردووە لـە (دەسـتێکی ساقی دا) جـوانیش بەنـدەگی خـۆی و جوڵـەکانی بەسـتووەتەوە بـە ئـیرادەی ئـەوەوە. گیـان بـە ئەڵقەکانی دەفەوە.

١٠ – خۆم ئاسا خەیلێن وەتەن مەیخانەم

چوون پیاڵەی واق شیشەی پەیمانەم

شیشەی دڵم وەکو پیاڵەی خاڵی وایە و هیچی تیا نیە.{دیوان ل٤٨}

دوورلە تێگەشتنمان لـەو هاوگریـەی وشـەکانی ئـەو وێنەیـە دروسـتیان کـردووە لـە ستاتیکای وێنەکە ناگەین و وێنەکە لەو پەڕی خوماری دایە. بۆیـە ئێمـە هـەوڵ ئـەدەین تێگەشتنی خۆمان لەو پەیمانە یە بدەین.

من چوون کوپەی مەی کە دەمێکە نیشتمانی مەیخانەیە.. یانی کوپەی مـەی چۆن مەیخانـە نیـشتمانیەتی منـیش وەك ئـەو(مەیخانـەیـە) وەتـەنم... ئەمـە لێکچوونێك لـە ڕێگەی جێناوی کەسی یەکەمەوە کە خودی مەولەویە لە کوپەی مەی دەچێت لەوەدا کە هەردوو خەڵکی مەیخانەن.

لەنیوە بەیتی دووەمدا دیسان خۆی دەچوێنێ بە پیاڵەی واق.. هاولاتی بونێ دێنێتە ئارا لە نیشتمانی (مەیخانەدا) شووشە و پەیمانە و کوپە و پیاڵە و.. واق... هتد. وەك پیاڵەی خاڵی شووشەی پەیمانەم.. دانی پێك بە پێوان لە شووشەوە و بۆ پیاڵە (پەیمانە). خۆی بە شیشەی پەیمانە دەچوێنێ ئەمجا دیسان ئەمیش وەك پیاڵە واق دەكات دەبێ لە (واق)دا بۆ خەیاڵیش بچین... پیاڵە كاتێ پڕ دەبێت و دەسیتێنرێ (پیاڵە)كە خەڵك واق و خەیاڵی و مەست دەكات، كەچی ئێستە خۆی (خاڵی یە) یان (مەستە) و هیچی نەهێشتوەتەوە.. (من خۆم شیشەی پەیمانەم و چون پیاڵە واقم) چڕی وێنەكە مەیلی ئێمە بەم لاو بەو لادا دەبات و جادومان لێ دەكات دەبێت، لە(خوم ئاسا) (واقی پیاڵە)دا..و لەو فرکردنەی كە پیاڵە خاڵی دەكات.. بۆ خومـاری بچین. مانا عرفانی یەكانی بەو جۆرەیە.:

من كە هەردەم گۆشەی مەیخانە (خانەقا)م گرتوە و خەڵكی ئەوێم.. كەچی جامی بادەم نەسەندوە و شیشەی پەیمانەم (خاڵی یە) دڵ وە ڕەشحە و عارەقی خۆشەویستی تەڕ و پڕ نەبووە. هەروەها دەكرێ ئەم وەك پیاڵە واقی شووشە بێت كە پەیمانە دەدات..كە ئەوەش دەمانباتەوە بۆ ئەو سەرنجەی كە مەولەوی هەردەم چاوەڕێ ی پیر و دەستی دەلیل و دۆستە لە دان و سان ی كوپە و پیاڵە دا پڕۆسەی بادە گێڕی و بادەنۆشی بەردەوام دەكات جۆش و خرۆش بە پیاڵە دەدات، گەر پڕ كرێت. بە وەش تەڕی بە دڵ دەبەخشێ و بە جۆش ئاوەدانی دەكاتەوە. كە سەرچاوەی ئاوەدانی عرفانی یە پیرەمێرد بەم جۆرە وێنەكەی گواستوەتەوە.

كوپەی شەرابم وەتەن مەیخانەم وەك بادە واقی شووشەی پەیمانەم

هەر ئەمەشە كە مەحوی دڵی بێ جۆش بە شووشەی بەتاڵ ناو دەبات.

١ – ئازیز تەن وە نێش زامانت خەستەن

مەینەت پای ئامام وە زنجیر بەستەن

ئازیز تـەن (لاشـە) وە ئیشی زامانـت نەخۆشـە، مەینـەت پـێ ی هـاتنمی بـەزنجیر بەستووە.

دارشـتەی ئـەم وێنەیـە لـە رێـی زاراوەی مەعنەویـەوەو بەرقـەراری مانـا بەسـەر مفرەداتی مادی دا لە شوێنی تری دیوانەکەدا سەری هەڵداوەتەوە بەتایبەتی ئەم وێنەیە لە شیعری (٩) پێی (ت)دا وا هاتووە:-

تەن وە ئێش دەرد زامەتان خەستەن

فەلەك پای ئامام وە زنجیر بەستەن

کەرەنگە حاڵ و وەزعی خوڵقاندنی ئەم وێنەیە وەسوەسەی شاعر و خـەیاڵ بـڵاوی بێت، لە سازانی وێنەدا و دواتر ستارەگرتن لەسەر دوایین شکڵی وێنەکـە، بـەڵام دەستاو دەستی پێ کرابێت بەهەردوو شێواز یان چەند جار دەرکەوێتەوە.. لای عاشقانی بەیاز و دەسنوسـەکانی سـەردەمی خـۆی.. وە دەشـێ هەنـدێ حاڵـەت لای مەولـەوی کاریگـەر و تکراری بـن بۆیـە چەندین وێنـەی نزیـك لەیـەکی بـۆ ئـەو حاڵەتـە دروسـت کـردووە لـە شوێنی تر تەرکیبەکان بە وشەیەکی مەعنەوی وشەیەکی مادی دروست دەکات.

زنجیری مەینەت پای گورێز بەستەن

کە ئەمە جوانترین هونەری گیانی لای ئەو دروست کردووە و هـەر بـەو هونـەرەش گرەوی شاعر بوونی لوتکەی بردووەتەوە.

٢ – قاصدێج واچوون پەی سەفەر خاسەن

رەوان بۆ تێز رەو هەرس و هەناسەن

پەیکێ بلێم کە بۆسەفەر باش بێت، جوان بڕوات و تیژ بێ (ڕەوان نەوەستاو) هەر فرمێسك و هەناسەن.. جوانی ئەم بەیتە بە تەنها بەم ڕاڤەیە داناکەوێت و شەڕی جوانی و ستاتیکا لە بەیتەکەی دواتری دا دەردەکەوێت بۆیە دەبێت لەسەر وشەی (ڕەوان) بوەستین کە کلیلی جوانی هەردوو بەیتەکەی لە مشتایە. ئەم بەیتە لە ڕێی هونەری (لف ونشر)(پێچان وکردنەوەی ڕێك)ەوە داڕێژراوە.

ڕەوان: فرمێسکی ڕەوان ،تێز هەناسەی خێرا. کە خودی(هەناسەیەك) ئیدیۆمە و کنایەیە لە (گورجی).

دەبێت ڕەوان بە بەردەوام لێك بدەینەوە و بیکەین بەگژ فرمێسکدا بەمەش دەبێت(مەولەوی هەردەم دیدە تەڕ و فرمێسك لە چاو..)بێت لە بەیتی دواتردا هێندەی تر هونەرەکەخەستتر دەکاتەوە. وە دەبێ خێرا و تیژی هەناسەش بە هەناسە سواری و تەنگە نەفەسی لێك بەینەوە تا هەست بە هەناسە چنی و کۆتایی نەفەس بکەین لە بەیتی دا هاتوودا.

٣ – هێز پای ڕەفت و ئاماشان نیەن

ئەو سەرچەمەش وشك، ئێد کۆتا بی یەن

فرمێسك و هەناسەی بەیتی پێشوو، کە بە تاما بووم بە پەیك بیاننێرم.. سەرچاوەی یەکەمیان.. وشك بووە دووەمیش کە هەناسەیە چنراوە و بڕاوە هەرس و هەناسە جارێکی تر بەلەف و نەشردا چون و لەم بەیتەدا کردنەوەی تریان بۆ کراوە وشکی بۆ هەرس و کۆتا بۆ هەناسە. لەوێنەکەشدا ئەم دژانە هەن هات و چوو ڕەفت و ئاما، بیەن ونیەن.

٤ – سا تۆ بۆ وە ڕەغم بەخت بەرگەشتەم

جا گێرنە دیدەی وە هوناو ڕەشتەم

سا تۆ وەرە لە ڕقی بەختی وەرگەڕاوم (سەرنگونم) خۆت لە دیدەی بەخوێن ڕێژراو دانیشە. لە دیوانەکەش هەر بەم جۆرە ڕاڤە کراوە، بەلاّم کەمێ تر لەسەر ئەم بەیتە دەڕۆین.

بەخت بەرگەشتم، بەختی وەرگەڕاو (سەرنگون) واتە من بەختم ملی نەشکایە هەڵبەت یەکێ لە پەیکەکانم دەگەشتنە لات و نەدەگەڕانەوە یان فرمێسك وشکی نەدەکرد و هەناسە کورت نەدەبووم، دەبێت سەرنج لەوەش بدرێت کە تەی کردنی ڕێگەی عرفان و گەیشتن فرمێسکی زۆر و سەرچاوەی وشك نەبوو پشوو درێژی دەوێت(ئەی یارمن کە پەیکەکانم یان خۆم.ناگەینە لات خۆت وەرە)وەرە ناو دیدەی بەخوێن ڕەشتووم (دیدەی و هوناو ڕەشتە) گوزارەیەکی کلاسیکیە نازانم مەولەوی زێباشوناس چۆن ئازیزی لەوێ داناوە. ڕەنگە لە داهاتوودا داڕشتەی ئەم وێنەیە ساغ کرێتەوە.

٥ – با ساتێچ ڕەقیب دووریت بکێشۆ

شەوێ وێنەی من وە ڕۆوە نیشۆ

با ساتێکیش ڕەقیب (بەدکار) دووریت بکێشێ.. دەردی دووری تۆ بکێشێ و شەوێك وەکو من دانیشێ تا ڕۆژ (وەڕۆوە نیشۆ) واتە وەك من لە دووری تۆدا شەو تێ پەڕێنێ و تەکی بدا بە ڕۆژەوە.. واتە ئەمشەو وەرەوە نێو چاوم باشەوێ ڕەقیب لە دووری تۆدا ڕۆژ بکاتەوە.

جوانکاریەکی ورد لە هەناوی بەیتەکەدایە کە مەولەوی وەك ستراتیژێ لە زمانی داڕشتەی وێنەدا زۆرجار پەیرەوی دەکات، هەردەم زۆر موتەوازعانە و لێ بوردانە... کەمجار خەمی خۆیەتی.. لێرەش دەردی دووری ئازیز خۆی دەزانێ چەند ئەستەم و گرانە تەنانەت (ساتێ شەوێ) دەخوازێ بە نسیبی ڕەقیبی بەدکاریش بێ لە دیوانەکەدا (وەڕۆوە) هەڵە لێکدراوەتەوە و بەوجۆرە ناگەینە ڕاڤەی بەیتەکە{دیوان ل٥٠}، ئەم لێکچوونەش دا هێنەرانەیە (ڕەقیب وەك مەولەوی) لە ڕۆژ کردنەوەی بێ یاریدا.

٦ – وەر نە، سا چونکە ئاسانەت دوورەن

ڕا نمەزانوو، بەڵەد زەروورەن

وە گەرنا (نەرێ کردنە بۆ بەیتی پێشوو.. یانی گەرنائیت، یان ئەگەر نا سا، چونکە مەنزڵت دوورە، و ڕێی نازانم و بەڵەدیش پێویستە (نا بەڵەدم و...هتد).

مــەنزڵی دووری یــار ئێمــەی خــستوەتە خــەمی نەگەیــشتن لــەم ڕوانگەیەوەیــە دواجارعارفەکان چەمکی(مردن)جوان وێنــە دەکــەن چــون بــەخێراترین پــەیکی بەڵــەدی گەشتنەوەی لای یاری دەزانن. چــوون بــە بــاش یــان بــە خــراپ ئێمــە ســەفەر بــۆ لای یــار دەکەینەوە.

٧ — دڵ وە لاتەوەن ئامان صەد ئامان

ئامۆشۆش کەردەن فرە جار ئامان

دڵ لەلاتە (دڵم لای خۆتەوە هاتووە صەد دەخیل(ئامـانی یەکـەم و ئامـانی دووەم دەخیلن) (دەخیل صەد دەخیل) بێت. ئامانی سێیەم هاتوە

لە (فرەجار ئامانـدا) زۆر جار هـاتووە دا (دڵـە ڕاوکێـی دڵمـان بـۆ دەردەخـات لای خودی مەولەوی و ئازیزی مەولەوی) واتە دێتەوە لای خۆم ئارام ناگرێـت لـە دووری تـۆ، بۆ مانەوەش لای تۆ بیانوو دەگرێت لەمن. کە لە بەیتی دواتردا ڕوون تر دێتە پێش.

٨ — چون وە تام زام دووری سەرشارەن

ویانە مارۆ بەدەن بێزارەن

لە بەڵەدەکانم تەنها دڵە کە بە نێوانی من و تۆ شارەزایە. ئێستا چـوون لـە خۆشـی شەوقی ئەو زامانەی دووری تۆ کردونیەتە دڵی من سەرشارە واتە کە لە من دوورە و من زامدارم ئەو مەست و سەرشارە.. بیانوو دێنێتـەوە و لـە جەسـتەی مـن بێـزارە و لای تـۆ ئاسوودەیە. جۆرێ لە دژیەکی لە نێوان سەرشار و بێزاردا هەیە. دڵ کاتێ لای تۆ دەبێت. بە تامی زامی لە من دووری، شادە، بۆیە حەزی لـە لای تۆیـە و بیـانوو دەگـرێ و نایەتـە وە لام... منـیش خـۆم حـەزم لـە هـاتنی لای تۆیـە و ڕێـی دەرناکـەم.بـە بـێ دڵ (خۆشەویستی،ئیمان،مەیل لە دڵان و پەنهانن بۆ ڕاستی و دروستیشیان خوا دەزانێ بۆیـە چاکترین ئاوێنەیێ بۆ پیشان دان و پێوانی کردەوەکان دڵە.

٩ — هیچ مەوەر وە تەنگ و یانەشەوە

پەرێ بەڵەدیم بکیانەشەوە

بەتەنگ بیانووەکانی دڵمەوە مەبە، کە نایەوێت بێتەوە لام بۆ بەڵەدیم بینێـرەوە، واتە هەر ئەو شارەزای ئاستانەی تۆیە و تەنها بەڵەد ئەوە بەدەسمەوە بینێرەوە با دەسم بگرێت و بمگەیەنێتە ئاستانەت.

کاك حکیم لە کتێبەکەی دا دەڵێ: ئەم شیعرە بەم بەیتە کۆتایی دێ:

دڵ وە تەنگ ئامان هانا هام فەردان

بەیان وە سەرمەشق گردین هامدەردان

شیعری سیازدەیەم

۱- ئەی گرد موجودێ جە تۆ گرت مایە

مەوجوود هەر تۆنی ماسیوا سایە

ئەی هەرچی بوویە لە تۆ وە سەرچاوەی گرتووە (مایە) ماکی هەرچی مەوجوداتە لە تۆیە (بوو) هەر تۆیت و بێجگە تۆ (ماسیوا) سایەیە. مەوجوداتی تر هەرچی هەیە.. بە بوونی تۆوەیە، تۆنەبیت هیچی تر نیەسێبەرەکان بەلگەی مومکنی بوونی خوان..هەرچیهەیە لە ناو دەچێت بێجگە لەو دیمە هێژاو بە هێزە. {كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ، وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ }.

درکە لە بەیتەکەدا هەیە، لەمایەدا واتای ئەندازە و بنیاتی هەر شتێکیش دێت بەخەیاڵدا (بنیاتی بوونی هەرشتێ لە تۆوەیە).مامۆستا حەکیمی مەلا ساڵح پێی وایە مەولەوی تەنیا ئەم شیعرەی هەیە بە فەلسەفەی ئیسلامیانە.ئیتر شیعرە سۆفیگەریەکانی تری بە فەلسەفەی عرفانی شەرقیە کە بناغەکەی (وحدالوجوود)ە. گەر لە (ئیسلامی)ناوبردنەکە مەبەستی ڕواڵەتی دین و باڵی شەریعەت بێت. ئەوا ئەم شیعرەش دارای سەرجەم دیدو تێڕوانینەکانە بۆ خوا و و داهێنانی خیلقەت. وە من بەلامەوە درووستە ئەوەیە کە دیدی عرفانی مرۆڤ بە تەنها ئاییینێکەوە نەبەستینەوە.(یانی نەڵێین عرفانی ئیسلامی، عرفانی مەسیحی...هتد) چوونکە ڕێبوارانی عرفان دواجار دەچنەوە هەرزەلی ئادەم و هەموویان یەك دەگرنەوە.

عزیزا هردوو عالم سایه تست بهشت و دوزخ ازپیرایه تست (عطار)

۲ - پەنهان بی تەنها وەحدەت مەوج وەرد

پەی شناسایی ڤهورێومت کەرد

پەنهان بوویت (نادیار و نائاشکرا) و تەنیا، بە تەنها بوونت (یەکی بوونی خودا) شەپۆلی دا و بۆ ناساندنت (پەرستنت) دەرکەوتنێکت کرد.

یەکبوونی خودا و پەنهانی بوونی و تاکی یـەتی... کـە (مـەوج وەرد) شـەپۆل دانـی سفەتەکانە بۆ پێ داگرتنی بڕوا بە (خودای تاك و تەنها).

د. ئەنوەر لە کتێبەکەی دا چوار بەیتی ئەوەڵی ئەم شیعرەی بۆ چەمکی (یەکیەتی بوون) و بیروڕای سۆفیزمی ڕۆژهەڵات بەرامبەر ئەو دیاردەیە و مشت و مرو بەڵگەکان لە فەرموودە و ئایەت. کە دەڵێ لەم غەزەلەدا ئاماژەی (قد کنت کنزا) تێدایە کە جیلوە و جوانی ڕواڵەتی سیفاتی یەزدانی لە گەردووندا بلاوە{لیریکا ل٢٤٢-٢٤٤}

ئەم غەزەلە تێگەشتنێك دەکاتەوە بۆ دەرکەوتنی خودا یان سیفاتی کە ئەوەنـدەی مـن بـزانم خوێنـدەوارەکانی پارسـان لـە ژێـر بـڕوا بـوونی (دوونـاو دوون) دا بـەڕێز و حورمەتەوە سەیری ئەم شیعرە و چەند کەلامێکی تری مەولەوی دەکەن.

هەروەها دەبێ لە (ضهورێوەت کەرد) بیرمان بەلای عەکسی پرتەوی خـۆی دا ببـات کە -طور-ی سوتاند...

محمد ئەمین ئەردەلأنیش لەڕاڤەی دا نووسیویەتی (وەحدەتت) شـەپۆلی دا و بـوون و بوونەوەرت دروست کرد. کەواتە تۆ مەوجودی ڕاسـتەقینەیت و نەسـەرەتاتت هەیـە و نەکۆتایی{مەولەوی سۆرانی ئەردەلأنی ل٤٠}.

خوێندنـەوەی مەولەوی لەم بەیتـەدا هـەم شـاعرانە و سۆفیانەیە هـەم فەقیهانـە و بەڵگانەیە (مانەوەی خوا لـە پـەنهایی و تاکیـەتی)دا مانایـەك بـۆ پەرسـتن و دەسـەڵات و خوایـەتی خـوا نـەدەما... دەرکـەوتنی بووەتـە هـۆی.. خواناسـی و دەسـەڵاتی خـودا و جوانیـەکانی خـەلق و.. هتـد دەکاتـە بەلگـەی بـوونی ئەزەلیانـەی خـودا و داهێنـانی داهێنراوەکـان کـە تـەنها ئـەم تاکـە بەڵگەیـە کـە (لـە مومکنیـەت دا)یـە، بەسـە بـۆ ڕاستەقینەی خودا.

٣ – بەوێت، جەی عالەم بێ بەقای ناسووت

ئەی وەی گرد جیلوەی وەرین نەشناسوت

به خۆت یان (بۆخۆت) که دەبەستڕێتەوە به (ضهورێودت کەرد بەوێت) واته بۆ خۆت دەرکەوتنێکت کرد یان خۆت لەم دنیای بێ بەقای یەی مرۆڤدا خۆت دەرخست(ناسوت سروشتی ئادەمی یان دنیای فەوتاوی تەن) که دیاره نامێنێت و لەناو دەچێت گەرمن بەهەموو جیلوەکانی پێشوو نەتناسم. لێرەدا پرسیار بەرامبەر بەیتەکانی پێشوو سەرهەڵدەدات.

١) کەواته ڕاڤەکەی ئەردەلآنی که ضهورێودت کەرد له ئەنجامی (وەحدەتت مەوج وەرد) به خولقاندنی بوون وبوونەوەر له جێگەی خۆیدا نابێت، چونکه دژی بڕواکەی مەولەوی دەبێتەوه که (گرد جیلوەی وەرین)ە.

٢) دەبێت دەرکەوتنەکه بۆ مرۆڤ بێت و ڕەنگه پەیوەندی به چیرۆکی موساوه هەبێت که دیاره (جیلوەکانی خوا له دنیای ناسوتا پێش مووساش هەبوون).

٣) یان بەڵگەکانی بونی خوا له سروشت و خودی ئینسانا دیاره بەڵگەی زۆرن مەولەوی سەفیری ئامادەی قۆناغەکانی بیرکردنەوەی مرۆیه له پرسەکانی خوای تاکو تەنیا.. بۆیه (یارسانەکان) ئەم دەقه وەردەگرن و له نێوان (گردین و جارێکدا) بڕوای خۆیان به دەرکەوتنی جیلوەی خودایی له تەنی مرۆدا ئاراسته دەکەن.

٤- بەصەد جیلوەی تەر بێ چوون و چەنی

شناسایی تۆم نمه بۆ هەنی

بەصەد دەرکەوتەی تر (یان بەڵگەی تر)ی بێ قەیدو شەرت (بێ مجادله) ناتناسم که هەیت. مامۆستای مدرس بێ چوون چەنی، وەك سیفەتێ بۆ خودا ڕاڤەکردووه که دەشێ واش بێت (خودای بێ چوونیەتی و چەندیەتی). بەڵام من لام وایه (چەنوچون)واته مناقەشه و له سەر ڕۆشتن بێت.

وە دەکرێ له نێوان (صەد جیلوە، چەند و چوون، ناسین، بوون و نەبوونی)دا بیرمان بۆ نیگا (وەحی) بچێت که چەندین پێغەمبەر هاتوون تەنها بۆ بەڵگه هێنانەوه لەسەر ناسینی خودا و بڕێکیان له ئەنجامی چەند و چوونی مرۆڤدا لەگەڵیان موعجزه پێ دراون بۆ بەڵگەی بنبڕ.. وە ڕەنگه ئەم شیعرەی له دەرئەنجامی چەند و چوونێکی

هزری و ئەندیشە یی دا لە دایك بوو بێت ئیتر چ لە نێوان مەولەوی و کەسی دووەمدا بێت، یان مەولەوی وخودی خۆی.. یان هەر زکر کردنێکی خودە بۆ خودا، چونکە ناسینی زاتی خودا جەوهەر و نورێکە، بەندەی بێ هێز ئەو توانایەی نیە کە ئەو جەوهەرە بناسێت و خۆی لەبەرتیشکی بەهێزی ئەو نورەدا ڕاگرێ{دەقەکانی ئەدەبی کوردی علادین سجادی ١٩٧٨ ل١٠٣}.

٥ – سەر وەشم بەی وەصف جەمالیتەوە

بازهەم بەی جیلوەی جەلالیتەوە

مامۆستای مدرس دەفەرموێ سیفاتی خوا دوو جۆرن سیفاتی (جەمال و جەلال)ی. سیفاتە جەمالی یەکان دیارە جوانی و زەریفی و... اجابیاتەکانن –سیفاتی جەلالیش توانست و شکۆ و عەزەمەتەکانن.

مامۆستای بەهەشتی مەلا عبدالکریم مدرس ڕاڤەی (٥، ٦، ٧) بەسەریەکەوە کردووە کە مامۆستای ئەردەلانیش لە پەراوێزی وەرگێڕانەکەی دا نزیك لەو ڕاڤەیەی مدرس ڕاڤەی کردووەتەوە. کاتێ کە تۆ خۆتم بۆ دەربخەی بە نیشانەکانی صفاتی جەمال و جەلالیت من لە خۆشیا سەرخۆش ئەبم، جا ئەگەر دەوام بەو خۆ دەرخستنە بدەی زۆرم پێ خۆش ئەبێ، بەلاّم ئەگەر بە عادەتی یارانی بێ باکو جوان و سەرمەست گوێم نەدەیتێ، ئەوە مەعنای وایە ئەتەوێ بمکوژی جا کەواتە فەرموو بسم الله ئەوە تیغی تۆ و ئەمە گەردنی کەچی من چی ئەکەی بیکە، دوو بەیتەکەی تری ئەم مانایە دەنووسین و پاشان چەند سەرنجێك دەدەینە بەیتەکان.

٦ – ئەرهەر بەو عادەت سەرووەش نیگاران

پەی فەنای یەکسەر خاگر پڕخاران

٧– چارنی یەن جەدەس جیلوە نەکەردەن

بسم الله ئەو تیغ، ئێد کەچی گەردەن

گەر لە بەراوردکردنەوە بە (چواربەیتی سەرەتا) سەیری ئەم سێ بەیتە بکەین دەبێ بڵێین: -

١) مەولەوی بە جیلوە وەرینەکان و ضهورەتێ، باوەڕ قایمی خۆی بە شناسایی دەردەخات ئیتر ناکرێ گەردن کەچی یەکەی لەناچاری دابێت لەدەستی جیلوە نەکردنی یارەوە.

٢) گەر جیلوە نەکردن عادەتی سەروەش نیگاران بێت و چەکی دەست بێت بۆ کوشتنی عاشقانی دڵ پڕ جەخار.. (وێنەکە دێتەوە دنیای ناسوتی مەجاز) چواندنەکە (لە حەقیقەتەوە بەرامبەر مەجاز) ڕادەگیرێت.

٣) (فەنای یەکسەر) لەناو بردنی دەم و دەست و نەجات بوون، نەك مانەوەی بە ئێش و ئازار، ڕەنگە ئەم حاڵەش لای مەولەوی مەرحەمەتی دۆست بێت، یان مادام ئەمجارە جیلوەت بۆ فەنای یەکسەرە (کۆتایی هێنان بە عالەمی ناسوت) ئەوە هاتنە ئارای جیلوەی بە دەوام و دنیای نەبڕاوە دێتە ئاراوە.. چارنی یە فەرموو ئەوە تیغ و ئەوە گەردن) وە دەکرێ هەڵوێستی ناعلاجی و تەسلیم بوونی مرۆڤ بێت بە مردن، حەز نەکردن بێت بەتێك چوونی دنیا... بۆیە دەسەڵات نی یە و مەگەر لەو دنیا ئەو شکات و عەرزەلای خودا خۆی بکەیت.پێچان و کردنەوەکەی بەیتی (٦، ٧) کە سەروەش نیگاران تیغ بگرنە دەست و خاطر پڕ خاران گەردن کەچ کەن) لە ناچاری دا لە دەست دەست نەگەشتن بە خودا لەم دنیادا و فریاد لای زاتی خودا لەو دنیا ئەمانخاتە بەردەم بیرە وردەکانی خانای قوبادی لە بەندەکانی جەبر و ئیختیاردا، وە زۆر بەڕونی کاریگەریان لە سەر ئەم حاڵەی مەولەوی هەیە لەو چرکەساتەدا. کە کورتەی ئەندێشە و بیرکردنەوەکە ئەمەیە (ڕاو بووچون بە نێو فەلسەفەی ئیسلامی دا سەبارەت بەجەبر و ئیختیار هاتە ئاراوە لە نێو (جەبریەکان و موعتەزیلەکان و ئەشعەری و ماتوریدیەکان) لەوەی کە ئایا:

بنیادەم بکەری کاری خۆیەتی یان پێی ئەکرێ، یان نیمچە دەسەڵات دارە{گۆڤاری بەیان ژمارە ٣٠سالی ١٩٧٠ل٤٨} کە خانا (٧) بەندەکەی لەوتان و پۆیە چنیوە و لە کۆتایی هەموویاندا ئەم دێرە هەیە:-

وەرنە بە زاتت جە لای زات تۆ

مکەروو ڕووی حەشر من شکات تۆ

کە کۆتایی ئەم شیعرەی مەولەوی لە سێبەریا دانیشتووە

وا وەیلام بێ حەد زاریم بێ شۆمەن

جە لای تۆ فەریاد جە دەس تۆمەن

٤) مەولەوی پێشتر پێمان دەڵێ (سەروەشی وەسفی جەماڵی و هەم وەسفی جەلالیشە) سیفەتەکانی (ئەرێنی و نەرێنی) کەواتە چارنیەن.. دەبێت لە حاڵی ڕەزامەندیدا ببینین.... ئەم شیعرە خۆی لەگەڵ خۆی دا لەو نقاشە بەردەوامە دایە (نێرە و نەوێ، یاری حەقانی و یاری مەجازی دنیای مادی و (ناسوت) دنیای ڕۆحی).. هتد. وە لە هیچ حاڵەتێکدا شوێنێ تربۆ داد نی یە و هەڵوێستە سلبییەکانی بیرکردنەوەی مرۆڤیش لە خودا، لە خۆیاندا بەڵگەی بەهێزن لەسەر بوونی خودا و حەقیقەتی دروست کردنی کەون و کائنات و کۆتایی هاتنی.واتە ئە نجامی هە موو بیرکردنەوەیەکی (حەقیقی)دەمانگەیێنێتە (تەسلیم بوون).

وە وێنەو سێبەری حەزرەتی ئیبراهیم لە تەنی ئەم شیعردا دەرکەوتوەتەوە. کە سەروەش و قبوڵ کەری سیفاتی جەمالی و جەلالیە. گەربەخشینی ئیسماعیل و شادی ئیبراهیم جەمالیەکان بن. ئەوە داواکردنی سەر بڕینی کە هەر کاری خوایە دەبنە سیفەتی جەلالی. وە هەردوکیان لای یار پەرست و حەق پەرستان وەك یەك پەسەندن. یانی دەبێت پەسەند بن.وە دەڵێن ئەو تاقی کردنەوەی ئیبراهیم لەوەوە بووە کە خەریك بووە خۆشەویستی بۆ ئیسماعیل بباتە ئاستی خۆشەویستی خواوە بۆیە خوای گەورە دەیخاتە بەر ئەزموونی بسم الله و تیغەوە، یەعقوبیش ئەو عەزابی فراقەی یوسف لەوەوە دەچێژێت کە خۆشەویستیەکەی بۆ یوسف ململانێی خۆشەویستیەکەی بۆ خوا دەکات بۆیە لەوە ئاگادار دەکرێتەوە کە دەبێت مەیل و تاسە بۆ یوسف بکاتە فیدای یاری تاقانە.

٨ – یاگێو تەرنی یەن داد وێم کەروون

جە دەس تۆ بێداد وە لای کێ بەروون

جێگەیەکی تر نیە، هاواری خۆمی تیا بکەم (هاواری خۆم بکەم و شکاتی بۆ ببەم (دیوانەکەی) جێگایەکی کە نیە کە تیایدا سکاڵای خۆم بکەم و پەنای بەرمەلاو شکاتی تۆی لەلابکەم{مەولەوی سۆرانی نەردەلانی ل٤٣}

هەرچەندە لای شاعر و بیرمەندانی جیهانی ئیسلامی لەم جۆرە حاڵانەدا باس کردن لە ناچاری و نەبوونی شوێن و کەسی تر... (خالقی و تەنایی و بێ شەریکی)خوا دەردەخەن و تێکڕا بەڵگە مومکینەکانن لەسەر خودا، بەڵام دەبێت ئێمە ڕاڤەکان لە بەردەم هۆشیاری و بیر و گومان و یاری یەکانی نێوان (یەقین و گومان)و حاڵەتەکانی هەردەم (ئیمانی و شەیتانی) دا ڕابگرین. کە ئەمە سەراپای ئەندێشەی خەیام پێك دێنێت و لە ڕێی چوارینەکانیەوە دەگوازرێتەوە بۆ نێو ئەدەبیاتی جیهانی. بۆ ئەوەی بیرمان نەچێت مرۆڤ هەردەم لە حاڵەتەکانی (مرۆڤ) بووندایە و هیچ کات لە مرۆیی بوونی ناچێتە دەر، مەگەر چەند حاڵەتێکی ڕۆحی نەبێت کە ئەوانیش کاتین.دەبێت ئێمە زیاتر لە بەر وشەکانی (داد، بێ داد) شوێنی تر و گەڕان بۆ پەناو شکات بردن، (نەبونی هیچی تر و بوونی خودا) بوەستین.

یاگێوتەر نیەن ئاماژەی بێدەسەڵاتی مرۆڤە بۆ گەیشتن بە شوێنی پەیدا کردنی دادرەس و شك نەبردنی خوایەکی تر.. شایەتی دانە بە خوای بێ شەریك. کەسێ نیە هاوار و دادی ببرێتەلا. ئەم ئەندێشەیە زۆر جار لە بیرمەند و داناکان دەردەچێت و دێتە ئاستی نوکتەو زمانی میللیەوە.

دەڵێن کابرا وتبووی.ئاخ ئەگەر خوایەکی ترم شك دەبرد ئەوەندە بە کاوڕەوە ئەمدا بەلاتا...یانی ئەمە بڕوایە بە تاکی خواو بێ شەریکی.بۆیە دواجار مرۆڤ باوەڕ دەکات کە داد و و بێداد دەبرێتەوە لای خودا و ڕۆژی دوایی. و مەولەویش شکاتەکەی دەکات،

٩ – واوەیلام بێ حەد، زاریم بێ شومەن

جەلای تۆ فەریاد جەدەس تۆمەن

شین و زاری کـردنم بـێ سـنوری کۆتایـه، لـەلای تـۆ هـاوار ئەکـەم لـه دەسـتی تـۆ. واوەیلا... شین و ناڵەکردنه له دەست جەور و ستەم که (بێـداد) هەڵگریـەتی لـه دەسـتی خـۆت هـاوار ئەبەمـه لای خـۆت (شـکایەت لـه خـودا لای زاتـی خـودا) کـه هـیچ پـەناو پەسـیوێك و کەسـێك نادۆزرێتـەوه بێجگـه لـه خـۆی.. ئێمـەش گـیرۆدەی دەردی خۆشەویستین، ئەو دەردەی مەعشوقەکان تووشی عاشقانیان کـرد، دەبـێ شکایەت لـەلای خودی (ئافەریدەگار) بەرین که تێکڕا ئەم دیاردەیه لای یار (دەرد و دەرمـان) (ئاشـکرا و پـەنهان) (داد و بـێ داد) (وەسـڵ و هجـران) دووری و نزیکـی... هتـد. کـه لای حـافظ و مەولانا و بابا طاهر و... وێنەی ئەماندا هەیه.

دەقی وەرگێڕراوی بەهەورام	دەقی بنەڕەتی شیعرەکەی بابا تاهیر
دڵدار دڵ وگیان نا جه لای تۆوه	نگارینا دل و جانم تو داری
ئاشکرا و پەنهان نا جەلای تۆوه	همه پیدا و پنهانم تو داری
نه زانام ئەی دەرد کێ کەرد دوچارم	نمی دونم که این درد از که دارم
مەزانوو دەرمان نا جه لای تۆوه	همین دونم که درمانم تو داری

{دیوان بابا تاهر به هەورامی. وەر گێر.باقی شەفیعی ١٣٨٤ ل ٥٤}

١ – ئای کێ بی هەواڵ لوای تۆ ئاوەرد

بەختش بەرگەشت بۆ، هۆشم وەحشی کەرد

ئای کێ بوو هەواڵی (ڕۆشتنی) مەرگی تۆی هێنا، بەختی وەرگەڕێ، هۆشمی دێوانە کرد. هۆشی لافڕاندم و وەحشی کرد.

٢ – مدیا ئەو شۆنت دڵ نە پەنهان دا

چون (اسم رحیم) وە شۆن ڕەحماندا

دڵ بەنهێنی و لە پەناوە ئەیڕوانی بە شوێنتا وەکو ناوی (ڕەحیم بە شوێن ڕەحماندا) کاتێ دەنووسرێت(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَـــنِ الرَّحِيمِ) مامۆستای مدرس نەزاکەتی جوانی وێنەکە لەوەدا دەبینێت کە مەولەوی (عبدالرحیم) و کەسی کۆچ کردوو (عبدالرحمن)ە. ئەمە ڕاستە، بەڵام بێجگە لەو جوانیەی کە لەڕێی تەشبیهە کەوە دروست بووە هێنانە پێش چاوی واژەکان لە بسم الله دا کە هاوگری و پێکەوە بەسران و پەیوەندی ڕەحمان و ڕەحیم دەردەخات، هەر ئەو تایبەتمەندیەی کە وشە زۆرجارلای مەولەوی (ڕۆح لە بەر) دەبێت و مرۆڤ هەرکاتێ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَـــنِ الرَّحِيمِ) دەکات یان دەینووسێت ئەو دوو وشەیە دەبنە دوو مرۆڤی عاشق و مەعشوق.(دڵ نە پەنهاندا.).. هەڵگری گوزارەی زکرکردن و تێپەڕینی ناوەکانی خوایە دوور لە ڕیا و هات و هەرا.وێنەکە بێجگە لە تەشبیهو لەطافەت وخواستن تیلنیشانیشی تێدایە.

٣ – کۆترەکەی ئازاد حەریمی دڵ بیت

دانەی مۆبەت چین پەی وێت غافڵ بیت

تۆ کۆترێکی سەربەست بووی لە ئەرزی حەرامی دڵدا، کە کەسی تر ناتوانێ پێ ی تێ بنێ، بۆ خۆت چینەت دەکرد لەدانەی خۆشەویستیداوئاگات لە هیچ نەبوو{دیوان ل٥٨}.

د. ئەنوەر لە کتێبە بەنرخەکەیدا لە بابەتی لاواندنەوە و شین دا دەڵێ ئەم بابەتە لای مەولەوی دەچێتە چوارچێوەی لیریکای فەلسەفیەوە{لیریکا ی..ل۱٤۸-۱٦٦}.

گومانی تێدانیە کە مەولەوی لە شیعرە تایبەت و بۆنگەراکانیدا هەردەم چاوی لە یار بووە، موناسەبەکان تەنها کبریتی گڕگرتنی شیعریەتی مەولەوین و زۆر کەم تایبەتی یەت و تەقلیدیەت دەبینی. لە مەودایەکی گشتی و پرسیار و ڕامانە زۆرەکانی هەمووانداا دەسوڕێنەوە. لە کاتی هەربۆنەیەکدا مەولەوی نووسیبێتی زۆر ئاگای لە شیعریەت بووە، لەو پەڕی خەیاڵەوە هاتووتە ناو پرۆسەکانی نووسین و ڕەوانبێژی زمان و دروست کردنی وێنەی شیعری. بازۆر بۆ بۆنەو مناسەبەی تایبەتیش نووسرابن کە لە ئێمە دوورن، بەڵام مەولەوی لە ڕێگەی ستراتیژی نووسینەوە کە (زمان و جادو کردنەکانی مانایە... بۆ چەمکەکان). هەردەم ئێمە دەباتە ناو باخچە سحراویەکانی شیعری خۆی.

کۆتری ئازاد خواستنە، تۆ کۆتری ئازادی لە خاکی حەرام کراوی دڵی منا، دڵی من لە کەسی تر ناکرێتەوە تۆش لە ئامانی خاکی حەرامدای وەك (کەعبە)، دڵی مەولەویش بۆ خۆی دەبێتە کابەی خۆشەویستی یارانی. ئەبوایە پارێزراو بوایە کەس دەستی بە خاکی حەرام کراو نەگەشتایە و کۆتری ئازاد هەتایە خەریکی چینەی موحیبەت بوایە. کەچی صەیادی چەپگەرد فرسەت دێنێ لێی.دەسدرێژی کردنە سەرشوێنە پیرۆزەکان تاوانە و مەولەوی ناڕاستەوخۆ کوشتنی ناوبراو بە تاوان دەزانێ بەڵام تاوانەکە دەخاتە ئەستۆی چەپگەردەوە ڕەنگە لە بەر ئەوە بوبێت کە بکوژەکە لە بنەماڵەی شێخان وخۆشەویستانی مەولەوی بووە.

٤ – صەیاد چەپگەرد ئاخر فرست سەند

ناکاو دور ئەنداز دووریت وە دڵ شەند

ڕاوکەری چەپ گەردی گەردون ئاخر فرسەتی هێنا و لەناکاو (لە دوورەوە وەشان-پێکان) دووریتی لە دڵ وەشاند.

(دووریت وە دڵ شەند) مامۆستا مدرس دەنووسێت تیری دوورخستنەوەی دا لە دڵت، بەڵام من لام وایە ستاتیکی تر لەو مانایە ئەوەیە ناکاو دورو ئەنداز (لە دوورە وە پێکرای)بێ.. ئەو مانایەش دەخاتە دڵمان بۆیە. دووریت وە دڵ شەند واتە:

کە تۆی برد (کوشت) لە ئێمەی کردی کە لە دڵمانا بوویت (تۆوی دوریتی وەشان بە دڵماندا) کە زەریفانە دەمانگێڕێتەوە بۆ دڵ لە بەیتی پێشوودا کە پڕ بوو لە دانەی مۆبەت، بەڵام کۆترەکە کوژراو (دانەی دووری وەشێنرا بەدڵدا) صەیاد هێندەی تر تاوانبار کراوە لە هەناوی بەیتی پێشوودا، چونکە کوشتنی لە ئەرزی حەرامدا ئەنجام داوە.. بەڵام (دوور ئەنداز) جۆرێکە لە پاکانە بەوەی (کوشتنەکە بێ ئەنقەست بووە و..).

٥ – هالای کزەی زام جگەر گۆشەی وێم

موو ئاسا و ئایر هەر پێچ مەدا پێم

هێشتا کزەی زامی جگەر گۆشەکەی خۆم (دەبێ پێش ئەم خۆی منالی مردبێ)وەك مو کە ئاگری پیشان دەی، پێچ و لولی کردووم.مووکاتێ ئاگری لێ نزیك کەیتەوە قرچە و کزە، قرچۆڵ و لوولی دەکات.هەرچەندە لێکچوونە کە بەهۆی ووشەی (ئایر)ەوە ڕوونە.هەروەها موو یان مووە زامە بە زۆری لە سەرپەنجە دێت و ئازار و گڕ وە شانێکی بەسۆی هەیە. هەر لەم بارەوە حەمدی دەڵێ: (ڕەبی موی لێ بێت زمانی پەنجەکانی هەڵوەرێ)

وەك چۆن زامی موو لە پەنجە هاتن و ئاگری ئازاری ئەو نەخۆشیە، مرۆڤ لول دەکات.زامی ڕۆڵە مردن بەو جۆرەیە (مەرگی کوڕەکەی خۆی و...) یان ئێشی مووە و ئاگر تێ بەربوون هەردووکیان لوولیان کردووم، چونکە (مەدا پێم) بۆ کۆیە نەیووتوە مدۆ پێم. من بۆیە بەوجۆرە ڕاڤەم کرد ڕاستەوخۆ بە دوای ئەم بەیتەدا(ئێش زام سەخت)هاتووە. دەزانین ئێشی زامی مووەش سەخت و بەئازارە.

٦ – ئێش زام سەخت تۆیچ ئاما پێش دا

هەر ئێشەن مدیەی کەفتەن وە ئێش دا

ئێشی زامی سەختی تویش هات پێی دا(بە دڵی مەولەوی دا) وە هەر ئێشە دەبینی دەکەوێت بەسەر ئێش دا (دەرد وەبانی دەرد، ئێش وەبانی ئێش) فولکلۆرە لە نێوان (پێش دا و ئێش دا) جیناس هەیە.

٧ – وێت تەنیا ئەیاز مەحمود نەزانی

من شەیدا تەر بیم پەرێت پەنهانی

خۆت تەنیا هەیاسی مەحمود نەزانی، ئیشارە بۆ محمود پاشا بە سولگان محمودی غەزنەوی و چواندنی حاجی مەحمود یاروەیس بە (هەیاسی) ژیر.. واتە تۆ تەنیا نیت هەیاسی ژیر.. من بۆت شێوا و شەیدا و لێوە تر بووم بە نهێنی (پێ ناخۆش بوونی مەولەوی بۆ کۆستەکە دوور لە ڕیا) لە خواستنی (ئەیاز)دا بۆ باوکی کوژراو ئاماژەی عاقڵی دەخوێنرێتەوە، مەولەوی وەك چۆن باوە دەیەوێت ئامۆژگاری و سەبووری محمود یاروەیس بداتەوە پێی بڵێ تۆ پیاوێکی ژیریت و دەبێت شان بەیتە بەر ئەم کۆستە و هەر تۆش نیت..هتد کە دوو بەیتی دواتر زیاتر ئەم ڕایە دەچەسپێنن.

٨ – بەلام با جە تیر بەلای قەزاوە

پاڵ دەیم وە قوللەی قەلای ڕەزاوە

بەلام با لە دەستی تیری بەلای قەزادا (شێلانەوەی بێژەی باوی (قەزاو بەلا بردن) خۆمان پاڵدەین بە قوللەی قەلای ڕەزاوە.. واتە بەوەی ڕووی داوە (ئەو تیری بەلای قەزایە کە پێکاینی).

تەنیا ڕازی بوون مایەی پاراستنی خۆمانە (ڕازی بە قەزای خوا) کاتێ ئێمە ڕازی بین و خۆمان بە قوللە و قەلای ڕازی بوون قایم کردبێ، ئەوە تیرەکانی بەلای قەزا کارمان لێ ناکات. چوون باوەڕ بە قەزاو قەدەر یەکێکە لە بنچینە پتەو و قایمەکانی دین و کاریگەری گەورەی هەیە لەسەر بەهێزکردنی ڕۆح.

بەلای منەوە جوانترین و هونەری ترین بەیتی ئەم شیعرە ئەم بەیتە و بەیتی (سێ یەمن) بۆیە ناوهێنانی ئەیاز بۆ حاجی مەحمود یاروەیس گەر لە ژیری و وەرگرتنی ئامۆژگاریەکانی دوو بەیتی ئاخری شیعرەکە نەبێت (هونەری تیانی یە) کە ئەمەش پێچەوانەی سەلیقەی ئەدەبی مەولەوی و ستراتیژی نووسینی ئەوە، چون مەولەوی کاتێ (ناوێکی تایبەتی. شوێن یان کەس یان گیاندار و سروشت) بە کاردێنێ تەنیا بە وشکی و مانا تایبەتی یە ڕووتەکە داناکەوێ، بەڵکو دەیخاتە خزمەتی مانای نوێوە. {مەولەوی وتەقینەوەی زمان ل٣٩-٤٦}

٩ – تا بدۆ صەفای بێگانە و خوێشەن

هەر وەختێ بەرۆ باز ماڵ و وێشەن

تا بدات کەیف و خۆشی یە بۆ بێگانە و ناشنا، هەروەختێ بیشیباتەوە هەم ماڵی خۆیەتی.

واتە تۆ هیچت نەبووە منالّ خوا پێ ی داوی. چۆن بوونی منالّ کەیفە لای هەموو کەس، کاتێ کە دەشمرێ ماڵی خوا خۆیەتی و تۆ دەسەلاّتت نی یە. لە نێوان (بدۆ×بەرۆ، بێگانە ×خوێش)دا دژ یەك هەیە. کەواتە لای ئیمانداری ڕاستەقینە دەبێت جیاوازیەکانی (لە دایك بوون و مردن) کەم کرێنەوە.

ڕەنگە هەر ئەم دڵنەوایی کردن و ئامۆژگاری یەی مەولەوی بووبێت کە بوونەتە مایەی سەبووری و ڕازی بوونی حاجی مەحمودی یاروەیسی باوکی.چوون لە شین کردنەکەیدا بۆ کوڕەکەی ئەمە هەست پێ دەکەین. بۆسەرنج چەند بەیتێ لەو شین نامەیە دەنووسین.کەخۆی ئاماژە بە شیعری مەولەوی دەکات و (٩) بەیت لە شیعری دڵ دیار نیەنی مەولەوی تێ هەلکێشی شیعرەکەی دەکات و دەڵێت:

چەند فەرد مەعدووم دەروون جە وەیدا

مارووم جە تەنخوای ناڵە وە نەیدا

دوای نۆ شیعرەکەی مەولەوی دەگاتە بە یتەکانی سەبووری و دەڵێت:

ڕۆلە نەواچی ئەو غەم پەروەردە

ئەڵبەت مەیلمان نە دڵ بەر کەردە

خەیر وەڵلاّ تا گیان نەتۆی قەفەس بۆ

کەم کەم ئامۆشۆی ئامای نەفەس بۆ

حەیاتم وە مەیل بالاّی تورکی تۆن

خەیاڵیچ نە فیکر ئاماو ئامۆشۆن

سەنگی سەنگ و خاك نە سەر دۆشم بۆ

مەر ئەو سا مەیلت فەرامۆشم بۆ

ڕۆڵە چار نییەن کەردەی خودایە

گرد مەوجوداتیٚ فەناس، ئەو، مایە

وەر نە سا مەویا وە داخی تۆوە

سەر بنیام وە سەنگ سەرای گڵکۆوە

مالووم شك نی یەن مەڕ هوونەن ئوموور

پەرەی وەختی ویٚش تا وادەی دەستوور

پەی تەسکینی زام وەی چەند فەردەوە

ڕۆڵە فەنای تۆم تیکرار کەردەوە

دڵ پەی تاریخ وات وە دەم دەردەوە

وەی داخ حەیف دنیای ویٚران کەردەوە

{کەشکۆڵی حاجی مەحموودی یارەویس.عوسمان محەممەد هەورامی ل٨٦-٨٨}

شیعری پازدەیەم

١ – ئەی دڵ مزگانی ئاما کۆچ یار

شای شادی سەردا خەمان کەرد فیرار

ئـەی دڵ مژدانـەم بـدەرێ کۆچـی یارهـات، شـای شـادی (سـەردا- سـەردانەوە، گەڕانەوە،دەرکەوتنەوە) گەڕایەوە و خەمەکان هەڵهاتن.

لە رسالەی عیشقدا بە (دڵە مژدە بێت لێت). ڕاڤە کراوە.ئێمە بۆلێدوان لەم شیعرە و دروستکردنی مانای تر زیاتر پشت بەڕسالەی عیشق دەبەستین{رسالەی عیشق ل١١٥} و زیادەی خۆشمانی دەخەینە سەر. مەولەوی لەم بەیتەدا گەڕانەوەی یار، سەرهەڵدانی شادی و کەیفە و بۆ خۆی یار لە دڵ دا نیشتن زەمانی حوکمداری شای شادی و تەفرو تونا بوونی خەمەکان و لەشکری خەمباری یە، فەرمانڕەوایی کردنی (شادی و غەم) لای مەولەوی چەند بارە بوەتەوە و دەسەڵاتی هەریەکەیان پەیوەستە بەباری دەروونی شاعر و مەیلی یارەوە. لە نێوان ئاما و فرار شادی و خەمدا دژ یەك هەیە و شای شادی خوازەیە بۆیار.

بێـژەی (مزگـانی)ڕەنگـە لـە سـەرەتاوە بەخشـشێکی ئیختیـاری بووبێـت بەرامبەرپێـدانی هـەواڵی خـۆش درا بێـت. بـۆ ناوەدانکردنـەوەو دابینکردنـی پێداویستیەکانی(هورمزگا)ئـەم نەریتـەش تائێـستا بەردەوامـەو خێـرو بێـر دەدرێتـە مزگەوتـەکان خـودی ووشـەی مزگـەوتیش ڕیشەکەی (هرمزگـا)یـە بـە هـیچ شێوەیەك تەرجەمەی (مسجد)نیـە. {گۆڤاری هەڵەبجە.ژ.١ ل١٢٧ لامشتێ ووشەی شیرین نووسینی بەندە بە ناوی م هەورامی کە بەداخەوە هەر ئەو ژمارەی ساڵی ٢٠٠٢ ی لێدەرچوو}

٢ – ها گەردو غوبار مەحمەڵ دیارەن

دەك لێلاویت بۆ چۆنت قەرارەن

ئەوەتا تەپ و تۆزی کـەژاوەی دیـارە، دەك کوێرابیـت دابێـت چـۆن قـەرار ئـەگری. تەناسوبی نێوان (گەردو غوبار و مەحمەڵ) پایە و شکۆی (یار) شای شادی دەردەخات کە دەبێ چەندین عاشق هاوڕای بووبن.. دوور نیە ئەم شیعرەش لە گەڕانـەوەی دۆستێکدا

نەبوو بێتە بیانووی نووسین. وە دەبێ ئەوەش بڵێین دوعای کوێربون لەچاو ئەهوەن ترو باشترە، چونکە دیتن لە دەست ئەدەی، کوێرایی دڵ خراپە، بەصیرەت ون دەکەی. ئەم بەیتە لۆمە کردنە لە نەچوون بەرەو پیری ئازیز. بۆیە دەبێت یارێکی پلەداری عرفانی بێت و دوورنیە شێخی بەهادین نەبێت.

٣ – چوون بەدەن جە تاو هیجران باڵاش

ئەصلاً هاز و هێز نەمەنەن جەلاش

چوون بەدەن (لاشەم) لە تاوی دووری باڵای لە ڕاستی دا (هازوهێز) تاقەت و زەوق و توانای نەماوە. لێرەدا بەدەن دەبێت بە لەش مانا کرێت، چونکە هازو هێز دەلالەتی نەتوانین و جووڵەی هەڵگرتووە... کە کەسێ لە ئیش دا تەمەڵ بێت پێ ی دەڵێن بێ لەش، هەروەها پێویستە بوترێت (هاز) واتە (زەوق.. پاڵنەری جووڵەی کەیف) لە فۆلکلۆردا هاتووە:

هەروەختێ بێنەم هازە گۆرانی نە چۆڵم پێ هەن نە ئاوەدانی

مەولەوی لە دووری یاردا هەم بێ هێز و توانا بووە، هەم بێ کەیف و زەوق.

٤– فراقش بەو تەور تەوانا سەندەن

پا قوەی ڕەفتارجەلاش نەمەندەن

جیابوونەوەی بە جۆرێ توانای لێ سەندوم، پێ (قاچ) هێزی بزاوتنی (جووڵەی) لەلا نەماوە لە ڕسالەدا (پێ یەکان هێزی ڕێگە ڕۆینیان نەماوە) لەم مانایە وردتر ئەوەیە کە پێ لە خۆی دا قوەی بەکاربردن و جوڵەی نەماوە، چونکە نەك نەچون بەرەو پیری مەحمەڵی دۆست دەپۆشێت، بەڵکو دەڵێ لە جێ ی خۆیشی دا توانای هەستانەوەی نەبووە، ئەمەش کاریگەری فراق خەستتر دەکاتەوە کەسێ کە لەبەر کەسێکی ئازیز هەڵنەسێ... دوریەکەی ئەژنۆی شکاندووە و قاچی لە جوڵە خستووە بۆیە لە بەیتی دواتردا گیان دەنێرێتە پێشوازی.

٥ – فرسەتەن ئەرواح بشۆ وە پێشواز

پەردەی بینایی تۆ پەی پایەنداز

هەڵیکە ئەی گیان (گیانەکان) بڕۆرە پێشوازی، دەبێت بوترێت هەڵ کەوتنی ئەم هەلە بۆگیان لە بێ قوەتی پێی بەیتی پێشووەیە، چونکە پێ نەشکایە (جزوەکانی تر) ئەم هەلەیان بۆ گیان نە دەرەخساند، بۆیە لێرەوە مەولەوی کە پێ شکاوی و قوەت لە دەست دانی بزاوتی خۆی پێ ڕاگەیاندین فەرمان بۆ بەشەکانی لەشی دەردەکات بکەونە خزمەتی پێ و قدومی یار.پەردەی بینایی تۆ بۆ ڕاخەری.. ناسکی تەرکیبەکە لەوەدایە کە بینایی پڕە لە دیمەنی جوان و گرتەی جوانی سروشت. پەردەی بینایی، ئەو هەمو جوانیانەی کە بینراون و خەزنن لەسەر ڕووی ڕادەخرێت.کاتێ دیدە کوێر بێت پەردەی بینایی دەبێتە پەردەی لێلایی لە شوێنی تر ئەم تەرکیبە هەیە. وە مادام لە بەیتی دوای ئەمەدا دیدە دەکاتە فەرشی بەرپێی ڕێگەی. بەمەش مەنزڵی حەوانەی شای شادی (یار)دەبێتە کوێستانەکانی ناوچاوی

چوون مەولەوی ئازیزەکانی لە چاودا هەڵدەگرێت لەبەر فێنکی و تەڕی و سازگاری.لەبەر بەرزی شوێنی چاو لە چاو بەشەکانی تردا. بۆیە دەکرێت پەردەی بینایی سەرباری واجبی وەك (ڕاخەر – پایەنداز) پەردەداری تایبەتیش بێت لە چاودا، کە هەموو ئەم سحرانە لە ووشە ڕۆح لەبەرەکانی مەولەوی دا لە ئێمە دەکرێن.

٦ – دیدە فەرش بووزۆ وە سگح ڕێشدا

تاکە سەمەندش پا بنیۆ پێشدا

دیدە فەرش ڕاخات لەسەر ڕێی دا (دەکرێت فەرش=پەردەی بینایی بەیتی پێشتر) واتە پەردەی بینایی کە کرا بەڕاخەر (فەرش) لەم بەشەدا دیدە لە ڕێی یاردا ڕای خات تا ئەسپی یار (ئەسپی شا) پێی پیا بنێ (ئەسپی ئازیز کە ژاوەکەی بەسەرچاو).

٧ – عەینەین وە ئەسرین ئاو پاشی ڕاش کەر

نەك گەرد بنیشۆ وە گۆنای دڵبەر

چاوەکانم وە فرمێسك ئاو پرژێنی ڕێی کەن، نەوەکو تۆز (پەڵە) بنیشێ لە گۆنای دوڵبەر. وە ئەم وێنەیەش بەکەمێ جیاوازیەوە لای مەولەوی و دوای مەولەویش دووبارە دەبێتەوە

٨ – نەقدی گیان شاباش باڵای ئاڵاش کەر

موژە بۆ جاروب گەردی پاڵاش کەر

پێشەکی و حازری (بەر لە هەموو شت –نقدی) گیان بدە لە شاباشی باڵای. شاباش (نەریتێکی کوردانە) برژانگ (موژە) بۆگسکی تۆزی نیشتوی پالای، برژانگ تۆش وەرە گسکی تۆزی پێڵاوەکەی. (بە برژانگ پاك کردنەوەی تۆزی پێڵاوەکانی) هەرچەندە ئەم بەیتە جۆرێ لە درێژەدان ئەدات بە شیعرەکە، بەڵام لە بڕوامان بە پشکنینەکەی کاك حەکیم گواستمانەوە، لە دیوانەکەدانیە{مەولەوی حکیم ل ٨٦} هەروەها شوێنەکەی لە بارە و لە هەناسەدانی ئەو شیعرەدا جێی دەبێتەوە بێجگە لە وەش ئێمە نەدەرفەتی گەڕان و پشکنینمان هەیە، وە نەبۆ خوێندنەوەی ئەو دەقانە خوێندەوارین، بۆیە لەم کتێبەماندا زیاتر لە (ستاتیکای وێنەکان و جادوی مانا) گەڕاوین ساغ کردنەوە و کۆکردنەوە و ڕاست کردنەوە دەبێت بە بەڵگە و پشت ئەستوری نوسخە و بەیازەکان بێت کە ئێمە لەو بوارەدا بێ سەوادین.

٩ – باشای خاڵ خاسان جەمین پەڕەی گوڵ

وە ئەساسەوە یاو ۆ وە مەنزڵ

باشای خاڵ خاسان (خاوەن جوانی تایبەت) دەم و چاو وەك پەڕەی گوڵ، بەم تەدارەك و ڕێکخستنەوە (بەم تفاقەوە کە بۆم سازاند) بگاتە مەنزڵی (مەولەوی نعمەتەکانی دڵ و گیان و چاوی خۆی سازاند لەبەر پێی هاتنی دا.

شیعری شازدەیەم

١ – ئیمشە و مەینەتان نە دەروون جەمەن

خێڵ خانەی کەیفم پڕ جە ماتەمەن

ئیمشەو لە دروونی مندا مەینەتەکان کۆبوونەتەوە، مەینەتی زۆری دەروون (مەینەتان، جەم) کۆن، خێڵخانەی کەیف پڕ لەماتەمە، خێڵخانە (خانەدانی,, ئاماژە بە شوێنی قەرەباڵغ واتە لەبری ئەوەی خێڵخانەی کەیفی من پڕاو پڕ بێ لە زەوق و چێژ و خۆشی، جمەی دێ لە ماتەم و مەینەت.

٢ – دیارەن دووەی دووری زۆرکەردەن

سوپای خەم و هەم هجووم ئاوەردەن

دیارە دووکەڵی دووری هێزی داوەتە بەر خۆی (زۆر کەردەن) هێزی نواندووە.. و مانۆڕ دەکات، سوپای خەم و هەم (خەم و پەژارە و دڵتەنگی) شاڵاوی هێناوە.

٣ – شنۆی ئارەزووی وەصڵت ڤهور کەرد

لافاو مەینەت کۆگای شادی بەرد

شنۆی ئارەزووی وەسڵت (پێگەشتنت) پشتی لێ کردم (ظهورکەرد) شنۆی مەیلی پێگەشتنت ڕابورد، لافاوی مەینەت کۆگای شادی برد. ئەو شنۆ ناسکەی ئومێد و ئارەزووم کە بۆ لقات هەم بوو، ڕۆیی.

٤ – هوناو دەروون ڕیشەی گیان کەندەن

سەرمایەی تاقەت نە دەستم سەندەن

خوێناوی دەروون ڕیشەی گیانی کەندوە (ڕیشەکەن کردنی درەخت لە کاتی هەڵکێشاندا) سەرمایەی تاقەتی لە دەستم سەندووە (ئارامی و سەبر و بەخۆدا گرتن) کە بۆ خۆیان سەرمایەی بەنرخن لە دەستم چوون.

٥ – مەحاڵەن ئیمشەو گیان وە ڕۆ بەردەن

جارێوتەر تەواف ئاسانەت کەردەن

مەحاڵە ئیمشەو تابەیانی زیندوو بم (گیان ببەمە ڕۆژ، ڕۆژ بکەمەوە) وە جارێکی تر تەواف و زیارەتی دەرگانەکەت (ئاسانە) بکەم. شەو وە ڕۆ بەردەن لای مەولەوی هەندێ جار مەحاڵە و هەندێ جاریش بەهەزار حاڵە.

٦ – یاخوا سەبوری بە دڵ باوەری

خەزانەی ئارام پێم عەتاکەری

نزا و دوعاکردنی ئارامی و سەبووری لە خوا (خوایە سەبووری بە دڵ بێنی و لە خەزێنەی ئارامی بەشم بدەی. یان تەواوی ئارامیم بدەیتێ.

٧ – بەڵ وەڕۆ بەروون وە هەر حاڵ ئیمشەو

کە روون زیارەت دەرگانەکەی ئەو

داواکردنی سەبر و ئارامی بۆ ئەمشەوە دەڵێ، بەڵکو بەهەر حاڵ بووە ڕۆژم لێ بێتەوە و زیارەتی دەرگانەکەی بکەم.. ئەم دوو بەیتە لە شێوەی نزاو پاڕانەوە و گریمانە دا لە هەناوی بەیتەکانی پێشەوەزاون و جۆرێکی درێژەپێدانیان بە شیعرەکەداوە، هەرچەندە دوابەیتی شیعرەکە هونەری ترە، بەڵام تێکڕا ئەم شیعرە لە وێنەی چڕی جوان و سەلیقە و نەریتی مەولەوی خاڵیە لە چاو شیعری تری دا، وە تەرکیبات و هونەرەکانی وێنە دروست کردن بەم شیعرەوە دیار نین و ئەو تەرکیبانەش کە هەن (دوەی دووری،لافاوی مەینەت، کۆگای شادی... جوان جێیان نەگرتووە، هەروەها ئەوانەی لەسەر مەولەویان نووسیوە لەم شیعرەدا نموونەیان نەخواستووە بۆ باسەکانیان و کەمتر لێی دواون، جەنابی مدرسیش ڕەنگە هەر لەو ڕوانەگەوە بێت کەمتر ڕاڤەی بۆ کردووە، وە ڕەنگە لە شیعرە سەرەتاییەکانی مەولەوی بێت و مەولەوی قاڵ نەبووبێت لە داڕشتەی وێنەی شیعری دا، بۆیە لەشوێنی تردا زۆر جوانتر ئەو تەرکیبانەی یان لەو جۆرەی جێ کردوەتەوە و سەرنجی خوێنەر دەبەن.

٨ – سەربنیەو وە خاك ئاسانەی دڵبەر

بەو ئارەزووی دڵ گیان بەرشۆ وە بەر

سەر بنێمە خاکی ئاسانەی دوڵبەر بە ئارەزووی دڵ گیانم دەرچێ واتە سەلبی سەرە مەرگی نەبم و دڵ بە ئارەزوو بگات کە تەوافی ئاسانەکەتەو ئیتر هیچ ئاواتێکی ترم نی یە.

١ – ئاماوە وەهار وەهاری شادی

بۆی عەتر نەسیم خونچەی ئازادی

هاتەوە بەهار بەهاری شادی، بۆنی عەتری نەسیمی خونچەی ئازادی. مەرج نیە ئەم بەهارە، بەهاری ساڵ بێت و ڕەنگە کینایە بێت لە (سەرکەوتنی قارەمانی لیریکاکە) بۆیە د. ئەنوەر لە کتێبەکەی دا دەنووسێت مەولەوی لە چەند غەزەلێکدا کە لە پەنجەی دەست کەمترن باسی شاد بوونی گەیشتن بە یاردەکات، بۆ نموونە لێرەدا شاعر یان پاڵەوانەکەی لەگەڵ سروشتدا ڕێکن و باری هەردوولا هاو ئاهەنگەییەکی تەبای تێدایە {لیریکای.ل١٠٩-١١٥} .

من پێم خۆشە نیگایەکی تر بە ئومێدی کردنەوەی پەنجەرەیەکی نوێتر لە سەر پەیوەندی مەولەوی و عەنبەر بگرمە ئەم شیعرە. کە لە درێژەی ڕاڤە کردنی دا سەرنجەکان دەخەینە ڕوو.

٢ – خێڵخانەی خەفەت باربەنیش کەردەن

مەینەت ڕوونیان وە ماوای مەردەن

کاروانی خەفەت بارگەو بنەی پێچاوەتەوە. وە مەینەتیش ڕووی لە ماوای مردن کردووە. مەینەت کۆچ دەکات بۆ نیشتمانی مردن... لە شوێنی تردا ئەم تەرکیبانە و مانای اجابی ئەم وێنەیە تەواو پێچەوانەیە و لە شوێنی خۆیاندا لێیان دەدوێین،(ها تنەوەی یاساکانی گەردون لەگەڵ ساتە وەختی نوسینی شیعرەکەدا)وای کردوە شاعرەکەمان شیعرەکەی لەسەر پەرگەمای (هاتنی بەهاری شادی) چنیوە.

٣ – خەم وێنەی کەمان قامەت خەم بیەن

هەوارگەی قەدیم نەدەسش شی یەن

خەم وەکوکەمان باڵای چەمیوە و هەوارگەی دێرینی لە دەست دەرچووە.

جوانی ئەم وێنەیە وەستاو نیە و هەردەم لە جوڵەدایە، سەرباری پیشاندانی ئەوپەڕی زەوقی شاعر و باڵانس بەرزی شادی پیشان دەدات، دەوڵەمەند و پڕیشە لە ڕاڤەدا و بەخشینی بۆ زهنی ئێمە لەوپەڕی سەخاوەتدایە. لە وێنەکە لێکچوون و جیناسی تەواو هەن خەم وەك کەمان لێکچوونە.خەم: خەفەت و پەژارە. خەم لاربوونەوە و چەمانە.

١) چەماندنی باڵای خەم:- لە پەل و پۆختستنی خەمە و جوانی لێ سەندنیەتی کە هێمای وزە و توانا و کاریگەری خەمە، بەلام گەیاندنی خەم بە چەماندنی باڵا پیربوونیەتی ئەتوانی بەراوردی جوان و پیر بکەیت لە ڕووی هێزەوە.یانی خەم پیرە و ئەو خەمە گەنج و بەهێزە نیە، کە دەروەسم بێت.

٢) لە دەست چوونی کۆنە هەواری خەم:- خەم خەڵکی ماوای (مەولەوی یە یان خەم خەڵکی دڵی مەولەویە) ئیتر خەم هەواری کۆنی خۆی لە دەست داوە، ئەم نەریتی ماڵ لە هەورای یە چەند لە ناو کوردا لیریکی یە و چەندین ڕازی پڕ لە خۆشەویستی و ئینتیمای سروشتی خوڵقاندوە. کاتێ کە خەم دێنیتە پێش چاوت، خەمی پیر و چەماوە و هەوار لە دەست چوو بەزەییت دەبزوێت. کە دیسان مەولەوی لەو پەڕی قوەتی داهێناندا دێتە بەرچاوت کە توانای سحری شیعری ئەو سەراسیمەت دەکات.

٣)سەلەفیەتی سروشت و جوانی دەخاتە ئەندێشە ڕۆمانسی یەکانی خوێنەرەوە هەوراگەی قەدیم، بەرلەوەی بیدەیتە پاڵ خەم بەگشتی، مەڵبەندی بیرەوەریە ڕەنگاو ڕەنگەکانی جوانی و شایەتی ڕازەکانی عەشق و گۆرانیەکانی دڵداریە.. لە فۆلکلۆری ناوچەی هەوراماندا هەیە و بە فراوانی چووەتە ناو شیعری شاعرانەوە و تەنانەت ناوی میلۆدیەکی زۆر خۆشە، پێم وایە ئەو فۆلکلۆرە دەکەوێتە پێش مەولەوی..و ڕەنگە لە سەردەمی صەیدیدا لە دایك بوو بێت.مەبەستم لە گۆرانی باو و ناسراوی ناوچەی هەورامانە.کە بەم دێڕە شیعرەوە ناسراوە:

ئارۆ ڕام کەوتەن کۆنە هەواران   دمای باڵاو تۆ وەشیم نەویاران

٤ – بەزم و شەوق و عەیش نە دەروون جەمەن

ئانە هیچ نەبۆ نە دەروون خەمەن

بـەزمی شـەوق و ڕابـواردن لـە دەروونـدا جەمـە و (دەروون پـڕە لـە شـەوقی خۆشگوزەرانی) پێچەوانەی زۆر شوێنی تر لای مەولەوی، ئەوەی هیچ نەبێ لە دەروونـدا و کەس حسابی بۆ نەکات خەمـە. دیسانەوە زۆر جوان خـەمی تـرۆکـردووە و لـە پـەل و پۆی خستووە. دەڵێ ئـەوەی هـیچ نـەبێ.خەمـە. ئەمـەش یەکێکـە لـە شـەقڵە دیارەکانی وەستایی مەولەوی لە ڕێزکردنی وشە و دروست کردنـی مانـادا لـە وێنەکـەدا جۆرێـك لـە دژیـەك لـە نێـوان (شـەوق و عـەیش×خـەم) وە جینـاس لـە نێـوان خەمـەن و جەمـەن) داهەیە.

٥ – ئینە نەتیجەی دیای باڵای تۆن

نیشانەی وصاڵ خاڵ ئاڵای تۆن

ئەمـەش لـە ئـەنجامی بینینـی بـاڵای تۆوەیـە، نیـشانەی وصـاڵ (گەیـشتن بـە مـراز، گەیشتن بە مەعشوق، یار و چێژ بردن لێی). گەیشتنی خاڵی ئاڵای تۆیە بە نیگای من،

وصاڵ: پەیوەندی کردنە تا ئاستی پێکەوە بەسـتن و چـێژ بردنـی دڵـدار و دولبـەر. خـاڵیش سـەرەتای هـەموو دەسـت پێکـردن و زۆر بوونێکـە. بۆیـە مـن نیـازم وایـە لـەم شـیعرەدا زاراوە و چـەمکە حەقیقیـەکان داگرمـەوە و بیـان خەمـە خزمـەتی وەصـڵی عەنبەر و مەولەوی و سەرەتای دروست بوونی خێزانێکی عاشق.

لە دیوانەکەیدا ئاڵا، بەڕەنگاو ڕەنگ ماناکراوە، نووسـراوە مەبەسـت جوانـە، وە زۆر جارخاڵ ئاڵا بۆ وەسف کردنی خاڵی جوانان بـە سـوپای تـورك بـەکار دێـت، کـە سیفەتی تورك بۆ جوانیەکانی موژە و خاڵ و نیگا لە ئەدەبدا باو بووە و خانا دەڵێ:

ئەرزامت جەتیر نیگام خەتەرەن   نیگام تورکەن تورك، تورك هەر کافرەن

خاڵ ئایەتێکی بچوکە، بەڵام گەیشتن پێی لـە هـەر کـات و شـوێنێکا بەڵگـەی نزیـك بوونـەوەیە. وە لە نێوان (ئینە) لەم بەیتەدا و (ئانـە) لـە بـەیتی پێـشوودا جـوانی یـەکی سازانـدوە کە لە ناکاو و لە پڕ گەڕانەوە بۆ شیعری پێشوو هەستی پـێ دەکرێـت تەنانـەت (حسن تعلیل)ەکە، بۆ بەهاری شادی (ئینە و ئانە) کە دروستیان کردووە، ڕاڤـەی هەنـدێ شا بەیتی مەولەوی نامیلکە هەڵگرن.

٦ – سرور نەشئەی بادەی لوتف تۆن

تەئسیر بۆی عەتر موشك زوڵف تۆن

خۆشی نەشئەی بادەی (لوتف) مهرەبانی و نەرمی نواندنی تۆیە، کاریگەری بۆنی عەتری وەك موشکی زوڵفی تۆیە.ئێمە (لوتف)مان لە پشکنینەکەی مامۆستا حەکیم وەرگرت کە بە ڕاست تری دەزانین{مەولەوی حکیم ل٨٦}

کاتێ کە بەسەر خوێندنەوەی سروری نەشئەی بادەی لوتفی یاردا تێ دەپەڕی مەست و سەر خۆش دەبیت و دەکەویتە عەیش و نیشاطی بەیتەکانی پێشووەوە وە کاریگەری بۆنی عەتری زوڵفی موشك ئاسا.. ڕەنگە چەند سەرنجێك بە دڵدا بەرن.

١) ئەم وەسفە لە شیعرە زاتی یەکان و بۆنەکانی خۆی دا بەرامبەر بە عەنبەر بە کاری بردووە بە دارشتەی جیاجیاوە (شەو زوڵفت ئەخاتە یادم و ڕەشی زوڵف حەڵقەی زوڵف دێز، لانە حەڵقەی زوڵف عەنبەر بۆی شەو ڕەنگ.

عەنبەر یان عەمبەر: ماکێکی بۆن خۆشی ڕەشە لە ورگی جۆرە ماسیەکدایە. زوڵفی عەنبەرین و زوڵفی موشکین... وەسفی یەك شت و یەك مانان و بەرامبەر یەك دەوەستن و مەولەوی بۆ عەنبەری یاری ئەو وەسفانە بەکار دێنێ.

کەواتە ئەم بەهاری شادی یە هاتنی عەنبەرە لە شیعرەکەدا، دەکرێت ئەم شیعرە تۆمارێکی شەوی زاوایی، یان هەر کاتێکی لەزەت بەخشی مەولەوی و عەنبەر بێت، چونکە ئەو بەرزی شەوقەی لێرەدایە بە ئەو شیعرانەی بۆ مەرگی عەنبەری نوسیوە بەرامبەر شادی و سرورەکە، پێچەوانەکەیان زۆر جە گبڕانە دەبینین.

٢) هەر لەم شیعرەدا (مەینەت ڕو نیان وە ماوای مەردەن) بە لە بیر کردن و بە فەرامۆش سپاردنی ئەو خۆشەویستی یە ناکامەی دەورانی گەنجی لێکبدەینەوە کە بە هەشتی سید طاهری هاشمی ئیشارە بە ڕازێکی لەو جۆرە دەکات، یانی گەیشتن بە عەنبەر خەم ڕەوێن و مەینەت ڕاونەر بێت.

٣) لە (وصاڵ)دا کە لە بەیتی پێشوو لەو ئیقاعەی لە بەیتی پاشتردا دێت، دەلالەتی لەزەت و موتعە دەخوێنینەوە، گەیشتن بە ئۆرگازم بە ئاشکرا هەست پێ دەکرێت وە مەولەوی زۆر زیرەکانە و لە ڕێ ی هێما و دەرکی زیرەکانەوە و بە زاراوەی

عرفانی بەیانی ئەو حاڵە دەکات. هەر ئەم جۆرە خوێندنەوانەن کەمنیان ڕاسپاردەی نوسین کرد.

وە ناکرێت لە شیعرەکانی شینی عەنبەردا ئەو گەورەیی و شوێنەی عەنبەر بخوێنیتەوە، کە لەتەمەنی سەرەوەشدا مەولەوی جێ هێشتوە، بەڵام لەگەنجی و لە ژیان دا ئەو شوێنە هەست پێنەکەین. مەولەوی دوای مەرگی عەنبەر هەست بە بۆشایی بکات هەرچەندە خۆیشی دەڵێ تا هەبوو قەدریت نەزانی. بۆیە لام وایە بۆشیعرێکیش بێت دەبێ لە زیندوویی عەنبەردا بگەڕێین. باوەڕم وایە مەولەوی دوای عەنبەر پەنجەی پەشیمانی گەستووە، کە چۆن لە بوونی پڕ لە سحری جوانیدا بەهرە و شیعری خۆت بۆ تەرخان نەکردووە.

نەریتێك لای شاعرانی سۆفی مەشرەب بەدی دەکەین کە بە زاراوەی تەڕودڵتەڕانە چۆن باس لەخودایان دەکەن بەو جۆرەش بۆ یارەکانیان دەنووسن.یانی هەمان زاراوە و دەستە ووشە بۆ گوزارشت لە یاری مەجازی و یاری حەقیقی دەکەن بەڵام قۆناغەکانی کاملْ بوونیان جیایە.

٧ – سا پێم دەر دەی دەی، پەی پەی، نەومەی، مەی

لە طایف مەردەم یەکسەر بکەر حەی

سا بمدەرێ دەی دەی، پەی پەی بەدوای یەکدا بێ پسانەوە وەستان لە مەی مەی (لە طایف) مەردەم... ئەو شوێنانەی کە هەستی سەودا گەری و جوانی یاریان دەکەوێتە سەر زیندووکەوە، هەرچەندە ئەو ڕاڤە سۆفیانەیەی دیوانەکەش بۆ ئەم بەیتەو دوابەیت دەست دەدات، کە ئەوەش لە تافەتێکە زۆر جار لە شیعری مەولەوی دا دەبینین. بەڵام ناکرێت ئێمە لە شیعریەتی مەولەوی دا هە میشە(مەلاو سۆفیەکی پیرو تەریك) بێنینە پێش چاو، وەك چۆن فارسەکان بەوجۆرە سەیری حافڤ ناکەن و هەمە لایەنە سەرنجی لێ دەدەن.

گەورە و مامۆستام حەمە کەریم هەورامی لە تێبینی یەکانی دا دەربارەی ئەدەبی مەولەوی و خستنە خانەی سۆفیزمەوە جوانی بۆ چووە و داوایەکی زیرەکانە و

هانده‌رانه‌ش ده‌خاته‌ به‌رده‌می مه‌وله‌وی ناسان{هێماسازی له‌شیعره‌كانی مه‌وله‌وی دا حه‌مه‌كه‌ریم هه‌ورامی. مهره‌جان٢ ل١٣٧}.

زیندووكردنه‌وه‌ی شوێنه‌ مردووه‌كان، له‌و په‌ڕی هه‌ست كردنی له‌زه‌ت و موتعه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌، له‌ غه‌رق بوون له‌ جوانیه‌كانی عه‌نبه‌ر و به‌هره‌مه‌ند بوون لیٚ ی، ئه‌وه‌ی كه‌ سه‌یره‌ له‌م وێنه‌دا و زۆر جیٚ ی سه‌رنجه‌، ناو نه‌بردنی ساقی یه‌، ئه‌و چرایه‌ی كه‌ ده‌ستی خوێندنه‌وه‌ ده‌گرێت به‌ره‌ و لێكدانه‌وه‌ی عرفانی كه‌ مه‌وله‌وی له‌ شوێن و مه‌به‌سته‌كانی تردا ناوی ده‌بات لێره‌ ناوی نابات و دڵنیامان ده‌كات داواكه‌ی ڕاسته‌وخۆ له‌ عه‌نبه‌ره‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و یاره‌یه‌ كه‌ ئه‌م غه‌رقی دیتنیه‌تی. له‌باری عرفانی و عورفی صۆفیه‌وه‌ (له‌ طایف شوێنه‌كانی زكری خوان به‌ جۆریٚ نوری خودا یان به‌سه‌ردا برژیٚ.كه‌ بپێی كه‌س وشوێن ناوی جیاجیان بۆدانراوه‌و به‌ حاڵ ومه‌قام و سه‌حرا و ڕه‌نگه‌ ناوی تریشیان هه‌بێت. {بڕوانه‌ شیعری شه‌شه‌م له‌ پیتی -چ}.

كه‌واته‌ هه‌ست كردنه‌كان به‌ له‌زه‌ت و نه‌شئه‌ له‌ هه‌ر دووباری (مه‌جازی و حه‌قیقی)دا له‌ یه‌ك نزیكن به‌ مه‌رجیٚ ئیخلاص هه‌بیٚ و دیوه‌ عه‌شقی یه‌كه‌یان سوك نه‌كرێت.

٨ – تا په‌ی یارانیچ وه‌ ئیطمینان بۆ

سه‌رمایه‌ی نشاط دڵ حه‌زینان بۆ

تا دڵنیایی بدات به‌ دۆستان و ببێته‌ مایه‌ی جوڵه‌ و وزه‌ی دڵ حه‌زینان.

زیندوو كردنه‌وه‌ یان زیندوو بوونه‌وه‌ی به‌یته‌كه‌ی پێشوو (له‌طایفه‌كان) (قلب و روح و سه‌ر..هتد) كه‌ نوری خوایان به‌سه‌ردا ده‌رژیٚ، كه‌مرد بوون زیندوویان كه‌ره‌وه‌. با به‌ڵگه‌ بن بۆ دڵنیا بوون لای (دۆستان) (پرسیاری چۆنیه‌تی زیندوو بوونه‌وه‌ كه‌حه‌زره‌تی ئیبراییم له‌ خوای كرد بۆ دڵنیا بوون) ئه‌مه‌ باره‌ عرفانی و سۆفیه‌كه‌یتی هه‌ر له‌طیفه‌یه‌كم زیندوو كه‌یته‌وه‌ به‌ڵگه‌یه‌ بۆ یاران و چالاكی یه‌ بۆ حه‌زینان.

من پێم وایه‌ پێچه‌وانه‌ی شاعرانی تر و شوێنی تری دیوانه‌كه‌ی مه‌وله‌وی له‌م به‌یته‌دا له‌ ڕێگه‌ی زاراوه‌ی عرفانی یه‌وه‌ كه‌ ڕه‌مزی لیریكای سۆفیانه‌ن بۆ (وه‌سڵی خۆی و عه‌نبه‌ر)كه‌ڵك وه‌رده‌گرێت.

دەشێ (دڵنایی یاران و شادی دڵ حەزینان) کەس و کاری بوك و زاوا بن یاران چاوەڕان کەرانی زاوا بوونی مەولەوی و حەزینان کەس و کاری بوکێ بن دوای بردنی بوك (ئەمەش نەریتی کۆمەڵگەکەی مەولەوی بووە) ڕوون کردنەوەی لەطیفەکان لێرەدا بە پێویست دەزانین کەسوودی بۆ ئێمە دەبێت لە حاڵی بوون لەو دنیایە کە لە شیعری مەولەوی و شاعرانی تردا تووشی دەبین. بەتایبەتی لەبارەی ڕاڤەی عرفانی یەوە. ڕاستی یەکی ئاسمانیش لە عەشقی مەجازی دا هەیە. کە هەر ئەو ڕاستی یەیە مەجازت بەرە و حەقیقەت پێ دەبڕێت.

دڵ، لە طیفەی دڵ:سەر بە عالەمی (ئەمر)ە و یەکێکە لە لەطیفەکانی دەروون و جیا یە لە دڵە فەسلەجی و گۆشتی یەکە، بەڵام هەر لەو شوێنەدایە و لە ژێر مەمکی چەپەوە ڕووە و تەنیشتی چەپی بە ئەندازەی دوو پەنجە، بەدڵدا هێنانی مەفهومی (الله) و زکری دڵ.. ئەم لە طیفە یە زیندوو ڕادەگرێ ونامرێت.

ڕۆح: ئەم لەطیفەیەش سەر بە عالەمی ئەمرە، لەو پەڕی دڵەوە، وا لە ژێر مەمکی ڕاستا، بە دوو پەنجە ڕوە و تەنیشتی ڕاست، زکر کردن بەم لەطیفەیە... یارمەتی دەرە بۆ قۆناغەکانی تر(بەدڵ و گیان لەگەڵتام) سەرنج بدە.

سیڕ:ئەمیش سەر بە عالەمی ئەمرە، لەم دیوی مەمکی چەپەوە، تۆزێ ژووروی مەمك، بەڕووی ناوەڕاستی سینەدا.خەفی: سەر بەعالەمی ئەمرە، شوێنی ئەم لەطیفەیة سەرومەمکی ڕاستە ڕووە و ناوەڕاستی سینە بە دووپەنجە.

ئەخفا، دوا لەطیفەی عالەمی (ئەمرە) و لە ناوەڕاستی چوار لە گیفەکەی تردایە، شوینی لەناوەرساتی سینەی مرۆڤ دایە. دوای زکر کردن بەم پێنج لەطیفە (زیندوو کردنەوەیان) دەبنە خاوەنی نوری خۆیان و ئیتر مورید بە دوو لەطیفەکەی تر کە سەر بە عالەمی خەلقن دەکەوێتە زکر. لەطیفەی نەفس:سەر بەعالەمی خەلقە و دەکەوێتە ناوچەوانی مرۆڤەوە، پەیوەندداری سروشت و مادەیە. لەطیفەی قالیب: زکر کردنی هەموو تەنی لەشی مرۆڤە بە جۆرێ مرۆڤی زاکیر هەست بە زکری هەموو گەردیلەکان دەکات، مەولەوی کە دەڵێت ئەم بەشی لاشەم ئاگای لەو بەشی لاشم نیە حاڵەتی ئەم

لەطیفةیە بەردەوام بوون لەسەر زکری ئەم حەوت لەطیفة یە دەکەوێتە سلطان الازکار، کە تەشەنە کردنی زکر و تەنینەوەیەتی بە هەموو گیان و بیستنی زکری (الله)یە لە هەموو زەڕاتی ئەم بوونەوەرەدا.شیخ عومەری ضیاالدین دەفەرموێ:

لە هەرچی ڕوودەکەم وەك ڕۆژ عەیانە چی ڕمووزاتە

لەطایف سەر بەسەر موستەغریقی ذیکری (هوالله)یە.

بۆ تێگەیشتنی زیاتر بڕوانە {گەوهەری حەقیقەت بەرگی یەکەم ل٣٦٨وبەرگی دوەم ل٤٢٨هەروەها یادی مەردان ل٢٢٠}

شیعری هەژدەیەم

١ – ئیمشەو هەرخەمەن ها نە کەمین دا

هەر دەردەن مدۆم وە ڕووی زەمین دا

ئەمشەو هەر خەمە وا لە بۆسەدا و هەردەدە من دەدات بە ڕووی زەمین دا

٢ – دڵ نە گەردەلوول بێ پەرداخی یەن

دەماخم نە گێج بێ دەماخی یەن

دڵ لەناو گەردەلوول، گێـژە لۆکـەی بێ زەوقـی دایـە و شادیم لـە گێـژ و خـولی بـێ شادی دا.

یـان (مێشکم لـە گێـژی بـێ مێـشکی دا) لـە ڕووی عـادەتی سۆفیانەوە، خـۆ بەکـەم گـرتن، دروسـتـە وە لـە پەیوەنـدی دەمــاخ گێجـی بــێ دەمــاخی دا دەگـونجێ،(گێلـی ونەفامی)بخوێنینەوە. وە ڕەنگە (گێج) مەبەستی (سەردەم و زەمان) بێت واتـە دەمـاخ و مێشکم لە دەوری بێ دەماخی دایە.بۆیە لەبەیتەکانی دواییدا داوای (دەرس دادان وارشاد دەکات) پێرەمێردیش بەم جۆرەی تێ گەشتووە: -

دڵ لە گەردەلوول بێ دەماخی یە   دەماخ لە بورجی بێ دەماخی یە

٣ – سا دەروێش وە عیشق مەولای دەروێشان

وە یاهوی وە سۆز ریاضە ت کێشان

سا دەروێـش تـو عیـشقی مـەولای دەروێـشان و یـاهوی بەسـۆزی ریـاضـە ت کێـشان. ریاضە ت تەمرین کردنی نەفس و ڕۆح (وەرزشی گیان بە جۆرێك کە نەفس بەرەو پـاك کردنەوەی ببات، ریاضە ش کە وەرزشی جەستەیە هەروایە. بەهەشتی مەلا عبـدالکریمی مـدرس دیاری نەکردووە مەبەست لە مەولای دەروێشان کێ یە، بەڵام کاك حـەکیم پـێ ی وایە مەبەست لە مەولانا خالدی شارەزووی بێت{مەولەوی حکیم ل٨٦} و کاك حمە رشیدی ئەمینی پێ ی وایە مەبەست حەزرەتی عەلی یە{مهرەجان ٢ ل٣٠٣} کـە ڕاکـەی دووەمیـان

بەهێزترە، وە ڕەنگە هەر پیر و ڕاهێنەر و مامۆستایەك بێت كە مەدرەسەیەكی هەبێت ڕەنگە(دەف)یشی مەبەست بێت.بەیتی(٥)ی ئەم شیعرە ئەم مانایە پشت ئەستووردەكات.

٤ – هەرپاسە مەبۆ زەلیلی دەخیل

چینە زیاتەر مازەم وە زەلیل

هەروا ئەبێ زەلیلی دەخیلت بم لەمە زیاتر مەمهێڵە بەزەلیلی (چارەسەركردن) لە نێوان (زەلیل، دەخیل) جیناس هەیە.زەلیل وهەژارو خۆ شكاو و سواڵكەری بەردەم یار دەبێتە ڕوهەڵماڵراوترین كەس لای عارفان.

٥ – پەی دیگ دەروون جۆش كوڵ و كەف

تەسكین نمەك كزەی كەف و دەف

بۆ قازانی دەروون و جۆش و كەف و كوڵی، و دامركاندنەوەی (ئارام بوونەوەی).خوێ ی كزەی دەست و دەفی تۆم پێویستە. ستاتیكایەك لە نێوان كوڵ و كەف و كەف و دەف دا لە ڕێ ی ئیقاعەوە دروست دەبێت كاتێ سەربۆ خوار، سەرنجیان دەدەی (كەف١) كەف و بڵق و هەڵ چوون (كەف٢) لەپی دەست، ڕەگەز دۆزی تەواوە، وە (نمەك) مانای دروستی خوێ نادات و خوازەیە بۆ (تام و لەزەت) گەرچی خوێ كردن بەسەر كەف و كوڵی مەنجەڵا عادەتێكی كۆمەڵگایە... كە مەنجەڵ هەڵ دەچێ خوێ ی بەسەرا دەكەن بۆ دامركانەوەی{مەولەوی تەقینەوەی زمان ل٥٩} هەڵچوونەكانی مەولەوی بە میوزیك دا دەمرن.عطاریش فەرموویەتی:

عشق بی درد نا تمام بود

كز نمك دیگ را طعام بود {دیوان غزلیات عطار ل ١١٩}

٦ – بابەیۆ وەش وەش سۆزی صەداكەت

لەرەی نەوای تەرز شیرین ئەداكەت

با خۆش خۆش (بەردەوام) سۆزی دەنگەكەت بێ، بە ئاواز و لەرەی شیرینی جوان و لەبارەوە. سۆزم بۆ بكە بە دەنگ و ئاوازە خۆشەكەت.

سۆزکردن: چرپینێکی کەف و کوڵ دار و دڵ لاوێنە، جۆرێکە بە هۆرە دەچێ بەڵام هۆرە نی یە. لە تاو گۆزی و دەوروبەری دا زۆر باوە، ئێستاش خۆشەویستانی مەولەوی جار جار لە سەر مەزاری و بە یادی ئەوەوە سۆز دەکەن{گەشتی سەر مەزاری مەولەوی کاسێت}

٧ – بەو نائیرەوە بەو دائیرەوە

خاس بنیەرهەستیم وە ئایرەوە

بەو ئاگرەی خستووتە تەوە بەو دەفەوە (نائیرەو دائیرە) دەنگی خۆش و سۆزی حەزین و ئاوازی لەبار بە دەفەوە) چاك ئاگاییم (وجودم) بنێ بە ئاگرەوە، یان ئاگر بنێ بە هەستیەوە و گڕ لە هوشیاریم بەربدە. دائیرە جەم و کۆبوون بۆ بینینی حەق. جیناس (لە وێنەکەدا هەیە لە نێوان (ئایرەوە، دائیرەوە، نائیرەوە)

٨ – بەڵ ئیشمەو خەمان شێونان کەڵك

تاسەحەر چوون بۆ گەردش فەڵەك

بەڵکو ئەمشەو خەمان کەڵەك و فرو فێڵیان بشێوێنن و تابەیانی چۆن بێ سوڕانی گەردوون.

ئەو خەمانەی کە بۆسەیان ناوەتەوە و لەرێی دەرد و مەینەتەوە ئەمیان بەزەویدا داوە.(کەمینەوە) دەلالەتی فێڵ وکەڵەك بەهێزتردەکات. لە رێگەی مەجلسی دەنگ و سۆز و مەستیەوە کەمین و فێڵیان ئاشکرا بێ و بشێوێت. لە کۆتایی شیعرەکەدا دەخوازێ سوپای خەمان کەمینەکەیان تێك دەن و لە بۆسەی کەڵەکیاندا هەڵ کەندرێن.ئەوانەی خۆیان مەڵاس دەدەن و بەتەمای کاری خراپەو فێڵن ورە و دەنگە دەنگ هەڵیان دەکەنێت. کە زۆر جوان سەرەتاو کۆتایی شیعرەکەی بەستووەتەوە. پیرەمێرد زۆر لەو مەرامە دوورکەوتوەتەوە لە رۆحی مەولەوی دا

ئیمشەو کەڵەکمان با نەشێوێنێ

فەڵەك سبەینێ چی دێنێ بێنێ

نیوەی یەکەمی بەیتەکە تەواو پێچەوانەی مەبەستەکەی مەولەوی یە.

١- ئەی ڕۆشنی چەم، تاکەی؟ تەشریف بەر

لێڵاوی سادەی هوناوەی هون کەر

ئەی بینایی چاو(هەستی بینین) تاکەی؟! بڕۆ ون بە. لێڵاوی سادەی، کوێری، خوێناویٚ هەڵ بکە (بینایی لێڵ بە، لە ڕێی گریانەوە، کوێر بە). وەك لە دیوانەکەدا نووسراوە یەکێکە لە شیعرەکانی شینی عەنبەرخاتوون.

جۆرێك لە نزای کوێر بوونی خۆی دەکات پاش عەنبەر سەیر لەوەدایە کوێریش بووە؟ کە ئەمە جێگەی سەرنجە (گیرا بوونی نزاکەی) ناوێنەی ئەم شیعرە ئەم تیشکانەی لیٚ دەبینرێت:

١) ئەو چاوی بۆ سەیری سروشتی جوان و عەنبەر کە شای سروشتە ویستووە، مادام باڵای ئەو نابینێت و سروشتیش بەوەوە جوانە، کەواتە (بینایی ناوێت).

٢) بەڵگەی ڕاستە بەوەی کە وتمان دەکرێت شیعری ئاماوە بەهاری شادی و وەسڵی باڵای عەنبەر پێش ئەوەی خوێندنەوەی عرفانی هەڵگرن کە ئێمە هاوڕای ئەو جۆرە خوێندنەوەیەین دەبێت خوێندنەوەیەکی غەرامی و سێکسی بۆ چەند شیعرێکی ئەو عاشقە بکەین کە دیارە عەشقی سەر زەویی یە و تکەیەکە لە عەشقی ئیلاهی.

٣) کەسیٚ بە مەرگی هاوسەرەکەی بینایی دیدە لە خۆی حەرام کات، ڕیٚ ی تیٚ ناچێت لە کاتی وجودی باڵای عەنبەر دیدەی جوانی بینی مەولەوی ئێمە شایەتی شیعریٚ نەبێت. بۆیە دەبێت نیەتی ئەوە بێنین ئەو وێنە و بەیتانە کە بە باڵای عەنبەر دەخۆن بە ئاقاری خوێندنەوەی تردا نە یانبەین. بۆئەوەی بگە ینە پەیوەندی جوانی نێوان ژن ومێردێك بەڕە هەندە غەرامی وسێکسی و ڕۆحی یەکانەوە. چوون ئێمە لە داستانەکانی ئەڤینداری دا دەبینین زۆربەی پاڵەوانەکان نەگەشتوونەتە کامی ژن و مێردایەتی کە ئەمەش بۆ خۆی بابەتێکی جیای دەوێت. گەر ئێمە توانیمان شیعرێك بدۆزینەوە لە ساتی ژن ومێردی بوونی مەولەوی عەنبەر خانمدا،ئەوە نموونەیەکی پەیوەندی جوانی ئەڤینداریمان بۆ خێزان لایە کە بۆ خۆی بایەخ و گرنگی دەبێت.

٢ – پەی چێش قیبلەکەم عەزم سەفەر کەرد

سێڵاو دوریش ڕیشەی هەستیم بەرد

بۆچی قیبلەکەم (عەنبەر) قەراری کۆچی دا (عەزم سەفەر) عەزم و ئیرادەی کۆچ کردن (مردن) سێڵاوی دووری (ئاوی بە تەوژم) ڕیشەی هەستیمی برد. ڕیشەی بوونم کەوتە بەرسێڵاوی دووری.بەناو بردنی دۆستی خۆشەویستان بە قیبلە و ئاسمان و....هتد لە سەردەمی مەولەوی و لە لای زاناو عارفان بەڵگەی ئەوەمان دەداتە دەست دینداری چەند لە بەرگێکی سروشتی جواندا بووە و زمانی تەعبیر کردن چەند بەر فراوان و ئازاد. ئێستاش دینداری لە چ قاڵبدان و نە فەس کورتیەکدایە. گەنجانی بەناو خوێندەوار و ئەوانەی بە لای خۆیانەوە خەریك دیندارین چۆن بە دژایەتی ئەم جۆرە تەعبیرانە بەربوونە جەستەی شیعری تەڕ و پاراو و بۆ ئەدەب وشك کردن و ڕەق هەڵهاتنی زمان. تەنانەت زۆربەمان تووشی ئەو هێرشانە بووین. بۆیە زۆر گرنگە دیندارانی بەڕێز کاتێ بە زاراوەی لە ڕواڵەتا دیینی دەگەن وەك ووشەکانی (خودا و قیبلە و دیین و ئایین و ڕقیب و بەهەشت و...هتد) خۆیان لە مراهقەی بیستن بپارێزن و پیرانە و ژیرانە سەرنجیان لێبدەن.

٣ – بینایی وە ڕاس دڵەی پڕ دەردم

ئای چەند سەر سەخەت بیم لوای نەمەردم

بینایی ڕاستەقینەی دڵەی پڕدەردم ئای من چەندە سەرسەخت بووم، تۆ ڕۆشتی من مام و نەمردم.

ئەم وێنەیە چەندە سادەیە، بەڵام پڕە لە سۆز و موحیبەت وە تا ئێستاش لە شیعری نوێ ی کوردی و شیعرە لیریکی یەکانی گۆرانی دا خۆی نمایش دەکاتەوە{شیعری گۆرانی ست خەرامانی سابیر صدیق چرپنی حەمەڕەئوف کەرکووکی} کاك حەکیم بە گوێرەی چەند نوسخەیەك دەڵێ (لەباتی دڵەی پڕ دەرد) نووسراوە (دیدەی پڕدەرد) و ئەوەی بەلاوە دروستە،{مەولەوی حکیم ل٨٦} من ئینکاری بەیاز وجیاوازی نوسخەکان ناکەم، بەڵام ئەو شوێن گرتنەی خۆی لە وێنەکەدا جوانترە و ڕەنگە مەولەوی خۆی لە نێوان (دیدە و دڵەی) دا دواجار قەراری لەسەر دیدەی دڵ دابێت، بەم دەلیلانە.

١) دیـدەی سـەر (چـاو) لـە بەرامبـەر (دیـدەی دڵ) یـان (دیـدەی سـڕ) لای خـودی مەولەوی کەم بایەخترە و بەصیرەت گرنگترە بە لایەوە لە بینین. وە دڵ خۆشی خۆی بە لە دەستدانی چاو لە شوێنی تردا بەمانەوەی (دیـدەی دڵ دەداتـەوە) بـۆ عەنبـەریش کـە دیارە زۆر بەرزە لە لای بۆیە بـە بینـایی ڕاستەقینەی دڵـەی پـڕ دەرد نـاوی دەبـات.و لـە دەست چوونی بە کوێربوونی دڵ و تاریك دا گەڕانی دڵ ناو دەبات.

٢) مەولەوی دوای عەنبەر دەیەوێت وە فاداری و تەرکی ژیـان بباتـە لوتکـەی شـین گێڕیەکەوە، بۆیە تەنیا بە کوێر بـوونی چاو دانـەمرکاوە، وە سەرسـەختی و بەدبـەختی دەردەبڕێـت کـە نـەمردوە دوای ئـەو... وە دەکـرێ بینـایی وەڕاسـی دڵ (کـە عەنبـەرە) نـەماوە کەواتـە مەبەسـتیەتی دڵـیش بـەکوێرەوە یـان کـوێرەوە بـوو بـوو بخاتـە زهنـی ئێمەوە.. بێ ئەوەی وتبێتی.

بۆیە بەلای منـەوە ڕاکەی کاك حـەکیم ناچێتەوە خزمـەتی وێنەکـە. وە دەکـرێ خەیاڵی ئەو نووسخانەش (دیدەیان) بەلاوە دروستتر بوو بێـت، پیرەمێـردیش دیـارە لـەو نووسـخانەوە تەرجمـەی کـردووە.{مامۆسـتا حەمـە ڕشـیدی ئـەمینیش بـە دوو دەلیلـی تردڵەی پڕدەردی بەلاوە درووستە.{مهرەجان ٢ ل٣٠٤}

٤ — بڵێسەی کورەی هیجران بالآت

گەرمی و مەحرومی تۆزەکەی پالآت

بڵێسەی کوورەی دیار نـەمانی بـالآت (بـزر بـوون بەجەسـتە، غیـابی بـالآی عەنبـەر وەك لەش) لە مەولەوی گڕ بەردەدات گەرمی و بێ بەشی تۆزی کەوشـەکانت.نـزمترین و بێبایەخترین شتێ تۆزە، بەرزکردنەوەی تا ئاستی سەرو چاو.پێدانی هێزی ڕەوانبێژیە.

٥ — ئایردان بەی تەور مۆبەت سەرای دڵ

یادەکەت مەندەن پەی مەسکەن خجڵ

بـەجۆرێ ئـاگری بەرداوەتـە خۆشەویستخانەی دڵـم پـاکی سووتاندووەو یادەکـەت هـەر سـەلامەتە و بـە شـوێن جێیەکـدا دەگـەڕێت ئـارامی تیـا بگرێـت. (مۆبـەت سـەرا) تەرکیبەیەکی دروستکراوە وەك کاروان سەرا ، حەرەم سەرا.

واتە ناوجەرگەی دڵ و دەور و بەریشی سووتاوە بە گڕی دووری بە جێ هێشتنی عەنبەر یادەکەت ماوە بە شوێن لانە و شوێندا دەگەڕێ.(دڵ بوویەکی مادی، تیاچووە، یاد:زاراوە یەکی مەعنەوی و جاویدانە، هەرماوە و بۆ شوێنێکی تردەگەڕێت)

کاتێ عەنبەر نامێنێت، دڵیش گڕی تێ بەردەبێت و دەسووتێ، بەڵام وەفاداری و خۆشەویستی مەولەوی بۆ عەنبەر (یاد) دەپارێزێت و دەمێنێت. پاکی یەتی و قوربانی وێنەکە و ستاتیکاکەی لە وەدایە، چاو و دڵ و... ئەوانەی پەیوەندیان بە خودی مەولەویەوە تووشی زەرەر بوون و مەولەوی باکی لە خۆی نیە، بەڵام خۆشەویستی و یادی عەنبەر هیچیان لێ نایێت تەنها خەمێکی کە هەبێت بێ جێگە و شوێنی مەیل و یادەکەی عەنبەرە.

دڵ دەسووتێ بابسوتێ غەمم نیە، یادەکەت بە بێ جێ ماوە ئەم دیاردەی (خەمی خۆم نیە خەمی تۆمە) لە شوێنی تری مەولەوی دەردەکەوێتەوە بە تایبەتی بەرامبەر بەعەنبەر:

سۆچنۆم حەسرەت دەردی جیاییت

نەك چوون بڵێسەی یادی تەنیاییت

٦ – دڵە وە بادەی وەصڵش بادی بی

دەماخت نە ئەوج بورج شادی بی

دڵە بە بادەی وەسڵی (پەیمانە سەندنی دەستی) ساتی (پێکە و بوونی مەولەوی و عەنبەر) بایی هەوا بوویت. یان دڵە بە بادەی وەسڵی سەرخۆش بوویت (بادی) شتێ بەدەستی باوە بێت و بچێت. دڵە بە هەڵدانی پێکی وەصڵی سەرخۆش بوویت و زەوقت چووبوویە بورجی شادی. یەکێ لە ماناکانی بادی شتی بەدەم باوە چووە – سەرخۆشیش لە تر دەدات.

دەگونجیٚ (بادی) زاراوە فەلەکی یەکەی مەبەست بێت کە ئەو بورجانە دەگرێتەوە دەدرێنە پالْ با وەکو (جەوزا، دلو، میزان) وە ڕەنگە بورجی مەولەوی و عەنبەر یەکێك بێت لەو بورجانە، بێجگە لە وەش لە نیوەی دووەمدا بورجی شادی.. دێت کە دژی بادی یەوە وشەی (بورج)ی نیوەی دووەم سەرنجی ئێمەی بردوەتە سەر ئەو مانایە بۆ بادی. دەماخت بەکەیف و زەوقت لە لووتکەی بورجی شادیدا بوو. بە کورتی بورجی (شادی دلْ) بوونی عەنبەرە.

٧ - هیجران بالآش وە هیچ مەزانای

وێت وە صاحیب صەبر تاقەت مە وانای

دوورکەوتنەوەی بالآیت بە هیچ ئەزانی، یان وات ئەزانی قەد دوورناکەوێتەوە، وەیان دوورکەوتنەوەیت هێندە بەلاوە گرنگ و جەرگبڕنەبوو. خۆت بە خاوەن سەبر و تاقەتی و ئارامی حسێب دەکرد. وا خۆت دانا بوو کە صابری و بەرگەی دووری یەکەی دەگری.

٨ – سا ئیسە ها دەرد دووریش ئاوەرد جۆش

سەبرت ئەر ئازان بمانۆ شنۆش

سا ئێستە ئەوەتا دەردی دووری جۆشی هێنا، صەبرت گەر ئازایە باشنەی بمێنیٚ تەحەدای بەیتی پێشووە گەر ئەو حسابەی بۆ خۆت و تاقەتت کردووتە، با(شنۆ)یەکی بێت.

مامۆستا حەکیم لە لێکۆڵینەوە و پشکنینەکەی دا بە پیٚ ی چەند نوسخەی لای خۆی و جیاوازییان لە گەلْ دیوانەکەدا چەند ووشەیەك دەگۆڕێت، کە ئەمەیان نوسخەکان، بەلگەن و ئێمە قسەمان نیە، بەلآم هەندیٚ لەو گۆڕانانە بە پیٚ ی نوسخەکانی لای ئەو وێنەکان ناشیرین دەکەن و لە خەسڵەتی مەولەویان دادەبڕن و وایان لیٚ دێت هەموو عەقڵ و هەستێکی باو پەیان پیٚ ببات.(ئە مەش مەولەوی دەکاتەوە بە هەرکەسێکی تر).. کە ئەوەیان قسە هەڵدەگرێت و من سەیرم لیٚ دێت کاك

حـەکیم بـڕوای خـۆی لـە هەنـدێ شـوێندا بـۆ دروسـتی بـەجێ یـی گۆڕانـە کـە دەردەبڕێت{مەولەوی حکیم ل٨٧} کە ئـەم وێنەیـە یەکێکیانـە و دروستەکەی لای کاك حەکیم ئاوایە:

سا ئیسە ها دەرد دووریش ئاوەرد جۆش

سەبرت ئەر ئازان بمانۆ وەهۆش/ لەباتی شنۆش

سەبر: سیفەتێکی نەرم و نیانە لـە خـودی وشـەکەش دا دەلالـەتی لەسـەرخۆ بـوون هەیە، هەروەها شنەی ئارامی (شنۆی صەبر) یارمـەتی خاوکردنـەوە و فێنـك کردنـەوەی بلێسە و گڕی هجران و تاوی دوری و جۆشی دەردە، گەر صەبر هـەبێت و شـنۆی مابێـت. مەولەوی لە پێناسەی تەواوی (صەبر) و ووشەناسیەوە (شنۆ)ی هێناوە. بە هـەڵ کردنـی شنەی ئـارامی فێنکـی و سـەبووری بـە هـەموو گـڕو سـووتانێك دێـت و دەکوژێتـەوە. کـە مەولەوی ئیدعایٰ لەوجۆرەی لە شیعرەکەدا دەربڕیـوە مرۆڤـی گڕگرتـوو خـاوەن جۆشـی دەرد، شنەیەکی فێنك و ئارام بۆی دروست ترە، واتە گەر صەبرت ئازایـە بەرامبـەر ئـەو دەردی دووری و بەجۆشی یە، باشنۆی بمێنێ.

ئێمـە دەبێـت لـە سـەردژە واتـای شـنە و گـڕە ، گـەرمی شـڵەژان و هـەڵ چـوون و توڕەیی، فێنکی ئارامی و سەبروخاو بوونەوە بوەستین. بـەوجۆرە ئـەتوانین لـە پـەڕێزی مانـای شـیعری مەولـەوی نزیکببینـەوە. صـەبرت بەرامبـەر شـاڵاوی دەردی دوریـدا خـۆی بگرێت. وە گەرزاتی ئەوە بکەین (بمانۆ) بە بنمانۆ بخوێنینەوە کە من سەرم لـە نوسـخە دەرناچێت، واتە سەبرت گەر ئازایە باشـنەیەك بنوێنێـت و ئـەمیش سـەبووری و فێنکـی بـێ بەدڵیـدا. کـاك حمـە ڕەشـید هـەر لـەم شیعرەدا ڕای بـە جێـی دەربڕیـوە، بـەلاّم بـۆ ئەمـەیان نەچـووە{مهرەجـان ٢ل٣٠٤} ، مـن ڕایـەکی خـۆم بـۆ هـەردیوانێکی مەولـەوی لـە ئایندەدا لە ڕووی نوسخەکانەوە بێتە بوون دەردەبڕم... هەر ووشەیەك یان گـۆڕانی هـەر بـەیتێك لـە ستاتیکا و شـیعریەتی مەولـەوی کـەم بکاتـەوە, دانـە نرێـت و نەچەسـپێت، دەربڕێت، بەلاّم ناشیرین نـەکەینە بەدیلی جوانی لە بەر بەرهەمێکی خۆماندا. هەروەها

بەیتـەکانی (٦، ٧، ٨، ٩) ئـەتوانین بیـان خەینـە بەرسێبەری ئـەم دوو بەیتـەی مـەولانا خالد:

قەدر عافیەت وەسڵت نەزانم

شوکرانەی شەکرڕازت نەوانانم

سا غەم کۆی شادی باوە بادشانۆ

تەمام ئینتیقام وەسڵت جێم سانۆ

١ – ئارەزووی ئازیز وەنەم سەر داوە

نە هەردەی دەروون ئایر وەر داوە

ئارەزووی ئازیزلە ناوما سەری هەڵدایەوە (تاسەو مەیلی ئازیز کەوتەوە کەللە، ئاگری لە هەردی دەروونم بەردایەوە، دوای تەم برین ئارەزووی سپردانەوەی کەسێ زۆر زەحمەتە.

بارێکی ناڕازی و ڕەخنەیەکی سلبیانە بە حاڵەتی دەروونی ئەم شیعرەوە هەیە، کە بێ دەسەلاتییەك خۆی دەنوێنێت، ئازیز دیارە هەر لە یەکەم بەیتا هەیە وەك بوو، ئەویش ڕەنگە عەنبەر بێت کە خاك تەمی بریوە، بۆیە خۆی نایێتەوە ناو شیعرەکە، بەڵکو تامی خەمی و گولاڵەی دەردی و... هتد. ناو دەبرێن، وە ڕەنگە یادێکی ئازیزی مردوو بێت، کە لای هەرکەسێکمان سەر هەڵدەداتەوە و ناگەینە لیقاو هەرخەیاڵە... وە دەڵێن مەولەوی زۆر جار لە سەرقەبری عەنبەرخەو بردوویەتیەوە و زۆرسۆز و هۆرە و موناجاتی بە دەمدا هاتووە{عەنبەرخاتوون لە فرمێسکە نەمرەکانی مەولەویدا ڕەئوف عوسمان ل٢٧-١٤} .دەکرێت حاڵەتی ئەم جۆرە شیعرانە لە دۆخی یاد کردنەوەی عەنبەردا دروست بووبن. بە داخەوە نازانم تا ئێستا بۆ قەبری عەنبەر خاتوون دیاری نەکراوە. من بەو هەستەوە چەند جارێ لە سەر مەزاری مەولەوی سوڕاومەتەوە و بەدڵ خواستوومە یەکێ لە قەبرە نزیکەکان گۆڕی یاری مەولەوی بووبێت.دەخوازم ئەم ویست و خواستە لە ئایندەدا ببێتە پرۆژە بۆ دیاری کردنی مەزاری عەنبەرخاتوون.

٢ - تاقەت بی وە هوون جەسەختی زامان

تك تلك چەنی هەرس ڕێزا وە دامان

توانا و حەوسەڵەم بوو بە خوێن لە سەختی زامەکانم، تك تك لەگەڵ فرمێسکا بارینە (وەرین) دامانم.

بۆیە دەڵیم ئەم شیعرەش ڕەنگە ئارەزوو و یادێکی عەنبەربێت، چونکە ئەو بەیتەی کە دەڵێ:

هجران بالأش وه هيچ مەزانای

وێت وه صاحب صەبر پڕ تاقەت مەوانای،

لەم شیعرەش دا، دان بەوه دا دەنێ کە دوای ئەو تاقـەتی بـوو بـه خـوێن لـه سوێ بوونه وه و سەختی زامی دا.

٣ – خەم نە سەر جۆی هوون سارای دڵ جەم جەم

بارچنی چوون فەوج قافلەکەی عەجەم

خـەم لەسـەر جۆگـەی خـوێنی، تـەختایی دڵما کۆمـەڵ کۆمـەڵ بـاری خـست وەك قافلەی عەجەم. (بارچنی) بە باری خست لـه دیوانـدا و بـه بـاری هـەڵ چنی لـه ڕۆحـی مەولەوی ڕاڤه و تەرجەمه کراوه. بەلاّم ڕەنگە لە (بارچنی)دا مەبەست لە کە نار دا گیر کردن بێت واتە غەم لە سەر جۆگەی خـوێنی سارای دڵدا، کـەنارەکانی داگـیر کـرد وەك قافلـەی عەجـەم. داگیرکردنـی کـەنار و کـەناراوەکان لـه جـەنگ و ململانێکانـدا وەك گرنگترین پلان بۆ یەکلایی کردنەوەی شەڕەکان چاوی لێکـراوه. دەروازە و بەنـدەرەکانی دڵ خـەم داگـیری کـردوون، کەواتـه ئاسـان دەسـتی گرتـووه بـه سـەر هـات و چـۆکردنی خوێنـدا.باوەڕناکـەم هـیچ شـاعرێکی تـر هێنـدەی مەولـەوی تـوانیبێتی بابـەتی زانـستی ووشك و ڕەق و زۆرجاریش قێزەون بگوازێتەوه بۆ شیعر و شیعریەتیان پـێ ببـه خـشێ. که ئەمه زۆر جوان له (مەرظي يه)کەیدا هەست پێ دەکرێت.

٤ – هەر وه زۆر مەنەن نیم نەفەس باقی

وادەی دەورتەن هانا، هەی ساقی

هەر بەزۆر ماوه نیو هەناسه، وادەی سوڕ و دەوری تۆیه، هانا هەی ساقی (خودا).

شەفاف کردنەوەی سنورەکانی ژیان و مـردن لای مەولـەوی جـێ ی بایـەخ و باسـه، هەردەم له ئازار و مەینەتەکان و حاڵەته دەرونی یه ئاڵۆزەکاندا (مەی و سـاقی) خـودا و فریشتەی ڕزگار کەر دێنه ئاراوه.

٥–دەورێ دەر وه ناز وه پیالەوه

ژەنگی دڵ وه جام مەی بماڵەوه

دەورێ دە بە نازەوە، بە نازەوە وەسورێ و بە پیاڵەوە (پێك دە) ژەنگی دڵ بەجامی مەی بماڵەوە.

ناز،پیاڵە، جام، مەی زاراوەی عرفانین و مەولەوی کە گومانی تیانی یە عاشقێکی زۆر سەرکەوتووی مەجازی و حەقیقی یە و عەنبەر چ وەك مێ، چ وەك لە مێ گەورەتر لە بەرچاوی یارمەتی دەرە بۆ هاوسەنگی نێوان (ژیان و مەرگ) ئەم دەیەوێت وەك چۆن لە عەشقی زەوی یەوە بۆ عەشقی ئاسمانی دەچێت هەندێ جاریش زاراوە عرفانی یەکان دا دەگرێتەوە بۆ نیازی عاتفی و عاشقی یە دنیاکانی لەم بەیتەدا تەماعی بە(نیوە نەفەسەکە)هە یە و ساقی و مەی ڕاگری نیو نەفەسەکەن. بۆ ئەوەی لەزەت لە گوڵاڵەی دەرد و مەزەی خەم بەرێت، پەیمانەکەی بۆ مانەوە دەوێت لە خەم خواردنی ئارەزووی بەجێ نەهاتووی بۆ عەنبەر، بە جێ هێنانی ئەرکی بەلاوە باشترە، پێچەوانەی خەلاصی بوون

پەیمانەی ئەم بەیتە بۆ زیندوو ڕاگرتنە بە نیو هەناسە شەوە، بۆ ئەوەی بمێنێ بۆ بەجێ هێنانی واجبەکان (حەقیقی بەرامبەر خودا) مەجازی بەرامبەر (عەنبەر) مەولەوی لە شوێنی تر پەیمانەی لە ساقی بۆ نەجات بوون دەوێ لە ئەرك و واجبەکان و بەو جۆرەی پێناسە کردووە. وەك ئەم بۆنەیە:

خەلاصیش دا پێت وە یەك پەیمانە   ئازاد بیت جە بەند بەستەی پەیمانە

٦ – بۆی گوڵاڵەی دەرد دڵبەر عەزیزەن

مەزەی تام خەم یاران لە زیزەن

بۆنی گوڵاڵەی دەردی دڵبەر عەزیزە (شیرین)و مەزەی تامی خەمی یاران بە تام و چێژە.

دنیای عرفانی و عاشقی مەولەوی جیایە و مەولەوی دەرکەوتەیەکی تایبەتە لە مەدرە سەکانی خۆشەویستی و عەشقی ئیلاهیانە دا، مەولەوی لە سازاندنی شاری سری خۆی دا کەمتر خۆی لە ئێمە و لە سروشت جیادەکاتەوە، ئەو تەریبانە لە گەڵ

شـەریعەت و تەریقـەت و ماریفـەت دا دەڕوات و لـە هەموویانـەوە حەقیقـەت پێناسـە دەکات، بۆیە ناتوانرێت مەولەوی بە سەریەکێك لەو چەمکانەدا ساغ کەینەوە.

ئەوەتا لەم بەیتەدا پێ ی خۆشە بمێنێتـەوە لـە نێوان بـەجێ هێنـانی واجبەکانـدا نایەوێت لە کۆتی (پەیمانی بەستوو) دەرچێت لەگـەڵ حەبیبـەی نـازەنینی (عەنبـەر) و عبادەتەکانی خوای گەورە.

٧ – فریاد ڕەسیم کەر، نە جای گشت کەسم

مازە ئەو لەزەت بەرشۆ نەدەستم

بەهانەمەوە وەرەو بمگەرێ لـە جێـی گـشت کەسـم، مەیەڵـە ئـەو چـێژە لـە دەسـتم دەرچێت. چێژی غەم و دەردو ژانـی عەنبـەر و لـەزەتی بـەجێ هێنـانی ئەرکـە عبادەتی یەکان.

٨ – احیام کەر وەجام صاف یەك مەنی

بەڵکو بمانوون پەی غەمێ هەنی

زیندووم کەوەو زیندویەتیم ڕاگرە، با بە جامی ڕۆشنی یەك مەنی، بەڵکو بمێنم بۆ غەم و دەردی تـر. مەولـەوی تـەماعکار و خۆپەرسـتە لـە دەردا هـەردەم تـەماعی بـەدەرد و خەمی زۆرە، لە نێوان فەسڵ و وەسڵ دا چێژ لـە فەسـڵیش دەبـات و حـەز بـە واجبـات و ئەرك دەکات. بۆیە ناکرێت بۆ پێناسە و شوناسی دینی و پلەی عرفـانی مەولـەوی تـەنیا لە شیعرەکانەوە دیاری بکەین، چونکە ئـەزمونی شیعر ستاتیکی یـە و پـەل بـۆ زۆرشـت دەبـات بـۆ جوانکـاری و بـەرە و ڕوگـە و قیبلـەی تـر ڕوو وەردەگێـرێ.چـوون شـیعرو شیعرنووسـینیش بۆخـۆی جـۆرە مەسـتیەکە و مـەرز و بـوومی عەقیـدە ڕواڵەتیـەکان دەبرێت. لە بەر ئەوە دەبێت بۆ شوناس و دیاری کردنی پلـەی دینـی و حـاڵ و وەزعـی ئـەو لـە شـەرع و مەزهەبـدا زیـاتر پـشت بـە کتێبـە زانـستی یـەکانی خـودی مەولـەوی ببەستین. چونکە لە شیعرەکانی یەوە مەولەویەك دەناسی سەرخۆشی سروشت و جوانی

و ژن و هاوڕێ و شایی و... هتد. و هەندێ جاریش گەورە لە شێخ و مورشیدەکانی بەڵام ڕەنگە لە کتێبەکانی تری دا وێنەی ترت دەس کەوێ بەجیا لەم وێنەیە.

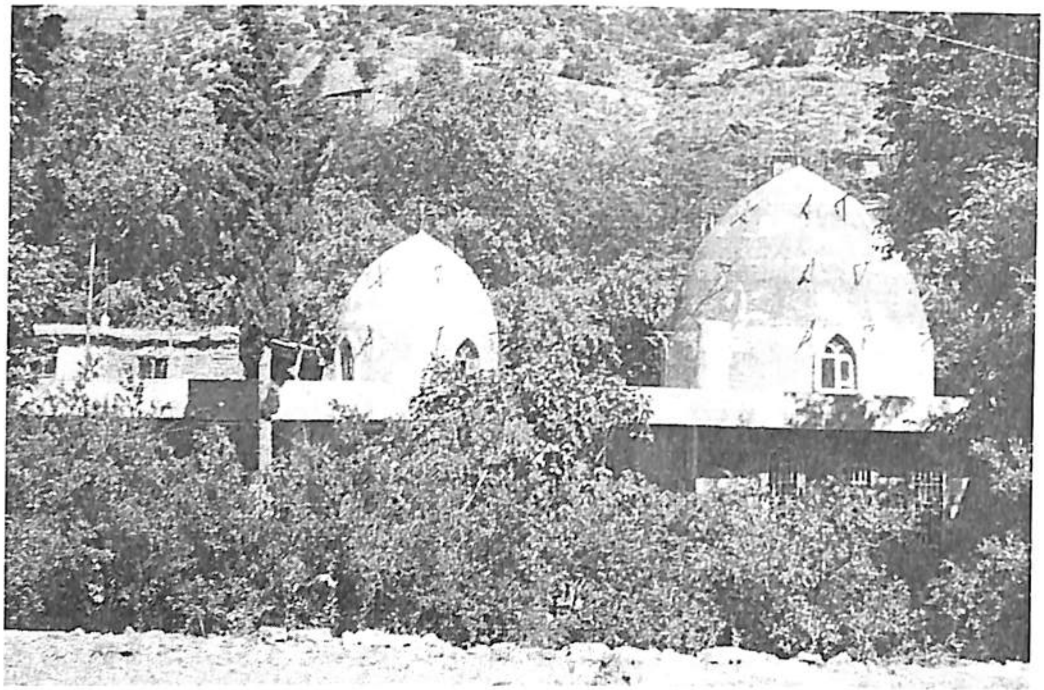

شیعری بیست و یەكەم

١ – ئیمشەو هەم دیسان دەروون پڕخەمەن

ئەساسەی ماتەم جەلامان جەمەن

ئیمشە و هەم دیسان دەروون پڕ لە خەم و كەسەرە و تفاقی ماتەم لەلامان كۆبووەتەوە. لە نێوان (خەمەن جەمەن) جیناس هەیە.هۆكارەكانی جیابوونەوە و دابڕان ومەجلسی ماتەم ئەمشەو جەمن. قۆناغی ڕۆح بەر لە ئادەم بوونی جیانەبوو. یەكەمین ئێشی جیایی بۆ ڕۆح هاتن و چوونە بەری ئادەمیەتی. بۆ خاكیش بوون بەتەنی ئادەمە.ئەوەسەرەتای فراقی تەن و گیانی ئێمە بوو.

٢ – نە تاو دووری دڵ بێ قەرارەن

بینایی دیدەم جەخەفەت تارەن

لە تاوی دووریا دڵم بێ قەرارە و بینایی چاوەكانم لە خەفەتا تاریكن.(كوێر بووم لە خەفەتی دووری و دڵ بێ قەرارە. لە ڕسالەی عیشقا هاتووە دووری لای مەولەوی زاراوەیەكی عرفانی یە و واتای قوولی هەیە سادەترین دووری دووری دۆستێكی خۆشەویستە، ئەو سا دووری یارێكی زۆر خۆشەویستە، ئەمجا دووری پیر و مراد و مورشیدێكی زۆر خۆشەویست و بەڕێزە، سەر ئەنجام دووری لە سەر چاوەی ئەوینی و هەستی (خودا) {ڕسالەی عیشق ل ٢٢٤}.

مەولەوی خەڵكی شاری عرفان و كۆڵانی پڕ شۆری موحیبەتە هەمیشە وەك عارفێك زاراوەكانی (هجر و دوری، وەسڵ و فەسڵ و لەیل و تام وجەم و جام، جەلاو، دڵ و ڕەشحە و مەی، سامعە و زەوق و شەوق و ناز و نیاز و ڕاز و سەیرو سەفا و نەوا و نەی و خەم و هەم و..هتد. ڕاڤەی عرفانیان هەیە. لە سەر زەوی پڕن لە ڕاستگۆیی و پاكیێتی بەرامبەر مرۆ و سرووشت. هەمووشیان لە گەردووندا مەلە پێ دەكات بۆ یاری هەمیشە و بێ وێنە. هەر ئەمەشە وای كردوە لە هەناوی دژەكاندا وەك یەكی لای مەولەوی دروست بووە.

یەکێوەن جەلام نزیکی و دووری وکەیفی و بێ کەیفی و شادی و مڕنجوری و مەیل و قین و جەریمە و خەلأت و وەسڵ و فەسڵ...هتد.

٣ – شریخە و گرمەی هەور دووری دۆس

وە فەنا بەردەن مەغز و ڕەگ و پۆس

شریخە و گرمەی هەوری دووریەکەی مەغز و ئاوەز و ڕەگ و دەمارو پێستمی بە فەنا بردووە.

واتە دووریەکەی دنیای منی داگرتووە و بەوێنەی زستانی تووشی (کوردەواری) مەجالی ئیش و چالاکییەکانمی کوشتووە.

من بەرچاوم نەکەوتوە لەو سەرچاوانەی لامە کە هیچکامیان بۆ (ئاماژەکانی وشەی (ڕەگ) چوو بن، چونکە مەولەوی زۆر جار یاری ماناو کلیلی کردنەوە دەخاتە سەر تاقە وشەیەك لە شیعرێکا و هەندێ جار دەیخاتە سە ریەك پیت و دەنگ، بۆیە دەبێت خوێنەر وریا بێت و ڕاڤەکار ئەو جۆرە وشانە سادە و سەر پێی سەیر نەکات و بۆ کردنەوەی دەرگای مانای هەندێ بەیت پێویستن.هەر لە ڕێ ی ئەو جۆرە حاڵەتانەوە ئێمە دەگەینە دیدگای جیا و خوێندنەوەی جیا و دەوڵەمەند بۆ مەولەوی. لێرەدا کەمێ لە سەر (ڕەگ) دەڕۆین.ڕەگ، دەمار: جۆگەلەکانی خوێنن، کە مایەی گواستنەوە و جوڵەی ئۆکسجین و چالاکی یە کە خوێن لە دڵەوە دەگەینن بە بەشەکانی لەش.

دەمارەکان: دەلالەتی زیندوویی و ڕاوەستاوی زیندەوەرن و تەنانەت مانای ڕەگەز ڕاگرتن و تۆرەمەی مرۆڤەکانیشن.

ڕەگ،دەمار: لە مانای خوازراویاندا غیرەتی پیاوەتی (تۆوی نێریەتی) دەگرێتەوە وە لە ناو ئیدیۆمە میللی یەکەشدا (بێ دەمار) واتە نا پیاو لە ڕووی چالاکی سێکسی یەوە.(دەمار زل) کەسێ بەفیز و لووت بەرز بێت و هەر خۆی بە پیاو بزانێت ئەمەش بێ عەقڵی دەکات و نزیکی دەکاتەوە لە کەر، کە خاوەن زلترین دەمارەو پێم وایە ئەو مانایەش لەو لێکدانەوە دروست بووە. ئەمە لە گەڵ (مەغز و ڕەگ و پوس) دا تەناسوێکی جوانی دروست کردووە لە خزمەت مانادا مەغز (ناو، کرۆك، مۆخ) لە گەڵ

خوێنی ناو ڕەگدا هۆکاری چالاکی مرۆڤن، کە دیارە من نامەوێت سێکسیانەی ڕووت و بانگەشە ئاسا بۆ سێکسانی بەیتەکە بڕۆم، چونکە مەولەوی بەو جۆرە گوتارە ناشیرین دەبێت. ئەمە جیا لەو مەبەستە کە بڵێین سێکس لە خۆیدا ناشیرینە، نەخێر، بەڵکو مەولەوی تەنانەت سێکسانی پیت و پیت و ڕستە و وێنە و دیاردەکانی کردووە. تەنانەت مومارەسە و جماعی خۆشی لە نێو کەژاوەیەکی سپی شەفاف و تەنك دا لە پرۆسەی شیعردا ئەنجام داوە بێ ئەوەی هیچ شیعرێکی ئێمە بوروژێنێت و توشی هەڵچونمان بکات، خزمەت بە ڕۆح و عاتیفەمان دەکات. لە لایەکی تریشەوە دەمانخاتە سەر ئەو ڕایەی لە سەر هەندێ شیعری هەڵوێستە بکەین و ڕەنگە لە وێدا بەرەو عرفان نەچێت بە مانا (دینیەکەی یان ئاسمانیەکەی). هەر چەندە سەرەتای بەرە و یار چوون بریتیە لە کوشتنی هەوەس و غەریزەکان بە هەوای سێکسیشەوە. بەلآم ماناکانی ئەم شیعرە ڕوویان لەو گوزەری وشك بوونە نەکردووە.

بۆیە ئەم بەیتە ئامازەی هەست نەکردنە بە پیاو بوون لە ڕووی غەریزە و توانستی سێکس یەوە لە دوای عەنبەر ئامازە سێکسی یەکان لای مەولەوی لە خزمەتی هەوەس پەرستیدا نین، بەڵکو دەچنە هەرزەلە فێنکەکانی زەریفی یەوە.بێجگە لەوە زۆرجار بە دەنگی بەرز یان ناڵەی کت و پڕ و چاوەڕێ نەکراو مرۆڤ زارەترەك بووە و تەنانەت ئەو باوەڕەش هەبووە لە کۆمەڵگاکەی مەولەوی دا کە هەندێ پیاوتوانستی پیاوبوونیان بە کارەسات یان ترسێك لە دەست داوە. پێم وایە مەولەویش مردنی عەنبەری بە گەورەترین کارەسات لە سەر خۆی حسێب کردووە، کە هێندە کاریگەری هەبێت مەولەوی بکوژێت. لە گەڵ ئەوەشدا درووست ڕاڤەی عرفانیش وەردەگرێت. یانی دەبێ بۆ شیعری مەولەوی لە یەك کاتا لە ئاسمان بنوارین و سەریش داخەینەوە بۆ زەوی.

٤ — شەرارە و گڕپەی نار مەهجوری

کەردەن وە غوبار کۆگای سەبوری

تین و تاو و بڵێسەی ئاگری دووری کۆگای سەبووری و بوردە باریمی کردە تۆز و غوبار.

واتــه ســەرباری ئــەوەی هــەوری دوریــت جوڵــەی خــوێنی نــاو دەمــار و مــەغزی نەهێــشتم کۆگــای دان بــەخۆدا گرتنیــشی گرتــەوە ســوتانی و کــردی بــە تــەپ و تــۆز و خۆڵەمێشی سوتاو. گەرمرۆڤ ئازاییـەکی هـەبێت پیایـدا بنـازێ لـە دوای دووری ئازیزێـك دان بە خۆدا گرتن و ئارامیە. مەولەوی بە جۆرێ دوای عەنبەر تەفر و تووناپان دەکات، دەیان کات بە تەپ و تۆز.

٥ – نە تاقەت مەندەن نە تۆی دەروون دا

نە لەیلێ مدێو وە لای مەجنون دا

نە تاقەت ماوە لە توێ ی دەروونـدا و نـە لەیلێش لا ئەکات بەلای مەجنون دا.

شەرتی مەجنون بوون توانا و تاقەتی دەروونی یە بـە دەست ڕەنـج و عەزابـەکانی لە یلێوە، وەك چـۆن بـە دەست مهرەبـانی یـەکانی یـەوە شـادی، گـەر تاقـەتی مـەجنوون بوون لە دەروونـدا نـەما ئیتر مانا و مەبەستێك بـۆ لـەیلا نـی یـە، لـەم جـۆرە حاڵەتانـەدا ناکرێ خوێندنەوەکان تەنیا بەرەو یەك هەوار بەرین یان تەنیا ڕەنـگ و ڕوویـەکیان پـێ بدەین، چونکە توشی قۆرت دەبین.

لەبەر ئـەوە دەبێـت خوێندنـەوەکان لـە سروشـتی مـرۆڤ بـوونی خۆیـان و ژینگـەی کۆمەڵایەتی و پەیوەندی نێوان دوو ڕەگەزەکەدا ببینین و هەمان ئەو پەیوەندیە لە سەر هەردوو تەورەی ستوونی و ئاسۆییدا بخوێنینەوە. ئەمەش بۆخۆی عەشقێکە کۆمـەڵگا جوانتر دەکات.

لەیلێ ناڕوانێت بەلای مەجنون دا، دەکرێت باوەڕهێنان بێت بـە حەتمیـەتی مـردن و بـێ سـۆراخی و نەگەڕانـەوەی مـردوو (چـوون ی لـەیل- مردنـی عەنبـەر)ە.کـە لـە خەیامـەوە تـا مەولـەوی مـەوضوعـە و پرسیاری ئاراستە کراوە. مـەحویش مـردوو بـە سۆراخ کـەرێ سـەیر دەکـات کـە خۆیـشی بـێ خەبـەر دەکـەوێت. جارێکی تـر ئـەم بـەناز دیاکەی و لاکردنەوەی عەنبـەر نابینێتـەوە. پەیوەنـدی و هاوگری و مانـا بەخـشین بـەو دووانــە پەیوەســتە بــە یەکتریــەوە (مــەجنون) لــەیلێ مانــاداری دەکــات و وە بــە

پێـچەوانەشەوە، کـە لـەیلێ چـوو مـەجنون بـۆ بمێنێتـەوە. بۆیـە هـەر ئـەم مەجنونـە (مەولەوی)لە بەیتی دوواییدا مردن دەخوازێت.بێوەی شاعرلەم بارەوە وتوویەتی دەڵێت:

لەیلێ تۆ مەردی مەجنوون مەندەوە

فەڵەك هەقۆ كێش جە تۆ(کێ) سەندەوە

٦ – یاخوا مەردەنی بۆ وە میهمانم

ئیتر نەوینوون دووری یارانم

یاخوا مردن بێتە میوانم و بمبات ئیتر دووری یارانم نەبینم.

تەربیەتی شیعرەكانی مەولەوی و تەبیعەتی كۆتایی شیعری مەولەوی بە تایبەت ئەوانەیان لەسەر تان و پۆی خەم و مەراق و مەیەنەت و دووری نووسراون كۆتایەكەیان یان بە هانای ساقی و مەی و مطرب و نەوا دێت كە زامنی ئارامین لە مانای ئێرەیانـدا و مردنە (ئارامی هەمیشەی) لە مانای ئەوێ یاندا، یان ڕاستەوخۆ و بێ هێما مەرگ،مردن، ناو دەبات، كە نەجات بوون دەگەیەنێت هەرزوو و تراوە ئازاری خودی مردن زۆر ئاسان و ساناتر و بێ ئێشترە لە چاو ئازارەكانی تەن و ڕۆح لە دنیادا.

٧ – بەڵكم خەلاصیم نە دەس دووری بۆ

بەو زووخ زامان نەشوون وەگڵكۆ

بەڵكو نەجاتم بێ لە دەس دووری و بـەكێم و برینـی زامـەوە نەچمە گۆڕ. دووری بە دوو ڕەهەندی دنیایی و قیامەتی بەكاربراوە، بەڵكو نەجاتم بێت لە دووری عەنبـەرو ئـازار و برینـەكانی، وە هـەم لـە برینـەكانی دووری (یـاری ئـەزەلی و سەرچاوەی ئـەوین (خودا) نەجاتم دەبێت، چونكە تا گەڕانەوە بۆلای خوا ژیان لە دەرد و مەینەتایە.

١ – ئیمساڵ نەو وەهار چوون خەزان سەرد

بەرگ وەرد باغ مەعدووم بەرد پەی هەرد

ئیمساڵ بەهاری نوێ (ئەوەڵ بەهار، سەرەتای بەهار) وەك پاییزی سەرد (پەڕی) گەڵای گوڵە باخی مەعدوومی (عەنبەر) وەران و بردی بۆ هەرد.

(وەهار، خەزان) سەرباری ئەوەی کە دژن مەولەوی بە یەکی چواندوون. ئەمەش یەکێکە لە شیعرەکانی شیوەنی عەنبەر کە د. ئەنوەر دەنووسێت سێ یەکی لاواندنەوەکانی مەولەوی بۆ خێزانیەتی لە ساتی مردنەکەیەوە (قازان قەتاران) و زوو دوای مردنەکەشی ئەم شیعرە و(دڵەی دڵ وە مەی) نووسیوە، کە کەش و هەوای هەردوو شیعرەکە لەیەك دەچن شاعر پاساوێکی یاسای سروشت و ژیانی مرۆڤ دەداتەوە و سەبووری بە دڵی خۆی دەدات. وە ڕەنگە لاوانەکانی دی دوایی نووسیبێ، چونکە زەمانی هەڵچوونی ساتی کارەساتەکەیان نیە، هێمنتر و قوڵتر بۆ بابەتەکان چووە و بیری تیژ و ئاسۆی بەرینی هەست ڕونتر تیایاندا دیارە{لیریکای...ل١٤٩-١٥٠}.

گەر ئەم شیعرە بدەین بە گژ شیعری (ئاماوە وەهار وەهاری شادی)، ئەوە دەگەینە ئەو قەناعەتەی بەهاری شادی ساتی بەیەك گەشتنی مەولەوی و عەنبەرە. چوون درووست کەش و هەوای ئەم شیعرە پێچەوانەی شیعری(ئاماوە وەهار)ە.

٢ – مشیۆ تاڵەی من خیلاف ئەنگێز بۆ

وەر نە کەی کێ دی وەهار گوڵ ڕێز بۆ

ئەبێ بەخت و ناوچاوی من پێچەوانەی (هات) بێت، پێچەوانە بیهێنێ، دەنا، کەی وکێ دەیوویەتی بەهار گوڵ بوەرێنێ واتە بەهار خەزان بێت.

دەبێت عەنبەر بەهار مردبێت. فازڵ کەریم ئەحمەد (جعفر) بۆ هەڵهێنانی مەتەڵی عەنبەر شوێنێکی باشی هەڵگرتووە و بە شیعرەکانی شینی عەنبەرو وەسفەکان

و بەیەکا گرتنی (بەهار و محرەم و...هتد نزیك بوەتەوە لە مەقسەد و پێش ساڵی ١٨٧١ ی بۆ مەرگی عەنبەر داناوە. بەبەرکەوتنی بەهاری کوردی و محەرەمی عەرەبی{مێژووی بیری کوردی –فازل کریم ل١٤٣-١٤٦} ، بەلأم بە پێی کتێبەکەی (انطون بشارە قیقانو) موحەرەمی ساڵی ١٢٨٩ کۆچی ڕێکەوتی بەهاری ساڵی ١٨٧٢ دەکات{سالانی کۆچی و زایینی.و.محمود حاجی رحیم چ ٢ ل٦٨}بە هەر حاڵ، مەولەوی چەسپاندویەتی کە عەنبەر لە بەهاردا مردووە.وە ئەتوانین شیعری(ئاماوە وەهار وەهاری شادی) بە چوونە ناو کەژاوەی ژن و مێردایەتی مەولەوی و عەنبەر بزانین. یان هیچ نەبێت بیکەینە چرای ئەو ڕێگەیە.

٣ – دڵ وە گێج بازی چەپگەرد بازیش وەرد

جفت ئارەزوو کەرد، چەپگەرد تاق ئاوەرد

دڵ بەگزی کردنی چەرخی چەپ یاری دۆڕاند (بازیش وەرد پێچەوانەی بازیش بەرد) دۆڕانەکەش ئەوەیە کە دڵ ئارەزووی بە جووت بوو، بەلأم چەپگەرد تاکی هێنا.

(تاقمان جووت) یاریەکی فۆلکلۆری یە لە هەورامانـدا زۆر باو بووە (شاردنەوەی شتی تاکو جووت لە مشتاو بە نوقاوی پیشانی بەرامبەرەکەی ئەدەی بۆ هەڵهێنانی تاکو جووتەکە لەکام مشتایە). وە دەشێ یاری تاوڵە بێت کە زۆر جار جووت هێنان بە ئارەزووی دڵە، بەلأم تاك پێچەوانەیە، کەواتە دڵ لەگەڵ چەپگەردا یاریان کردووە.

چەپگەرد بەگزی کردن یاریەکی بردووەتەوە و دڵ یاریەکەی دۆڕاندووە، لەمەحاڵی هەورامان و پاوەدا بە یاری دۆڕاند دەڵێن خوارد... ئەوەندە خاڵی خوارد یان گۆڵی خوارد لەوێنەکەدا (جفت×تاق) دژیەکن وە لەف و نەشری مورتەبیشە جفت بۆ دڵ تاق بۆ چەپگەرد.

٤ – بۆی عەنبەر نەتۆی دەماخم دوور کەرد

فرسەتش ئاوەرد هەوای وەبای دەرد

بۆنی عەنبەری لەسەرم دوور خستەوە (دەماخ) هەستی بۆن کردن لە ڕێڕەوی لووتەوە تابەشی تایبەتی مێشك بەهەست کردن بە خۆشی یان ناخۆشی بۆنەکە من

بۆیە سەرم دانا لە گەڵ مەزاجی کوردیدا بۆ هەستی بۆن زیاتر لە بارە وەك بۆنی خۆش پیاو سەرخۆش دەکات (بەبۆنی خۆش بمکە سەرخۆش) وە (سەر بێ سەر دەکات) کنایەیە لە بۆن پیسی.

هەوای وەبا: گرەی تاو و یاوی تاعوون کە دیارە عەنبەر بەو نەخۆشی یە مردووە.

تاعون: نەخۆشیەکی پیس و کوشندەیە، مەولەوی تەرکیبی (هەوای وەبا)ی بۆ ڕامالینی بۆنی خۆشی عەنبەر لە دەماخدا دروست کردووە، هەربەوەش تەوریەکەی سازاندووە لە عەنبەری خێزانی دا بۆنی عەنبەریش هەیە. گەورە و ڕابەرم بەهەشتی مەلا عبدالکریم عەنبەری بەگیای بۆن خۆشیش ئاوردووە. من بۆ خۆم لە فەرهەنگاندا نەم دیوە، بەلاّم بۆ بەیتەکە دەست ئەدات لەوەوە بای وەبا پێچەوانەی (بای وادە) بێت. بای وادە شکۆفە و خونچە دەکاتەوە و سروشت دەخاتە پێکەنین، بای وەبای دروستکراوەکەی مەولەوی عەنبەری پەژموردە کردووە مامۆستا حەکیمیش لە کتێبەکەیدا بۆ ڕاست کردنەوەی ووشەی (عەنبەر) ماکی بۆن خۆشی هەناوی ماسی داناوە.

٥ – نەی چی! وە بێ بەزم یارانی جانی

کام سەفا مەندەن پەی زیندەگانی

نەیچی بەبێ بەزمی یارانی گیانی، کام جێ ی خۆش ماوە بۆ ژیان.

سەفا کەیف کردن لە جێ ی دڵفڕێن و خۆشا. ئەم بانگ کردنە لە نەیچی و ئەو پرسیارە پڕ لە سەرسوڕمانە بەو داڕشتە سادە و بێ غەل و غەشە، بێ ئەوەی مەولەوی سواڵی سۆز و بەزەیی و خێرمان لێ بکات. ئێمە لە بەر محرابی بەیتەکانی دا ڕادەگرێ. کاتێ کە یارانی گیانی عەنبەر و هاوڕێ ئازیزەکانی تریشی دەگرێتەوە، چووبن و بێ جێ کەوتبن، مەگەر ئیتر بە بێ بەزمی ڕابواردن لەگەڵ ئەواندا، چ سەفایەك ماوە.یارانی ئەشکەوت(اصحاب الکهف)دوای زیندووبوونەوەیان کە دەبینن دۆستان و خۆشەویستانیان نەماوە،دوعای مردنەوە دەکەن.مەولەویش ئەم پرسە دەوروژێنێت، نەیژەنی بەیتەکە دەخاتە بیری داهێنانێ بۆ ژەندنی نەوایەك بەدڵی ئەوساتەی مەولەوی، کە توانای مەرجەکانی بەیتی کۆتایی یەکەی هەبێت.

نەی چی بەهێمای دەسەلاتی خوایە لای فریشتەی مەرگ کە دەلیلی گەیاندنەوەی ئێمەیە لە دوا بەیتا زیاتر لەسەری دەڕۆین.

٦ – چوون مەزاق تاڵەن جە گردین لاوە

بۆ وەشیرینی یەك دوو نەواوە

چونکە مەیلی سوحبەت و شۆخی و گاڵتە لای هەموو کەس و لە هەموولایەکەوە تاڵە، خۆت وەرە بەشیرینی یەك دوو نەواوە (ئاوازە)وە. لە باسی مەرگی عەنبەردا،بەیتەکەی بردوەتە ژێر سێبەری ئەم ئایەتە{كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ} .

ڕاستە (مەزاق) واتە تام و چێژ و هەستی چەشتن، بەلام لەم شوێنەدا ناکرێ بەتامی تاڵی دەم ڕاڤە کرێت وەك کە کراوە{دیوان ل٦٦و وەرگێڕانەکەی ئەردەلانی ل١٢٩} . چونکە مەولەوی دەیەوێت بڵێ بەمەرگی ئازیزانی لە هەموو لایەکەوە (بەزم و مەجلسی شیرینی نیە) کە دیارە سوعبەت لەگەڵ یاراندا شیرینە، دنیا تاڵ بوون لای مەولەوی لە بەیتی پێشوودا سەرەتاکەی دەرکە وتووە، بریتی یە لە ژیان (بەبێ بەزمی یارانی گیانی) لەو جۆرە کات و ساتەی کە لە هەموو لایەکەوە تاڵی یە، کەیف و سەفا جێ ی نیە و شیرین ترین شتێ کە هەبێ (مەرگی مەولەوی) یە لە سەردەستی نەی چی و بە هۆی نەوای نەیەوە.(دوانەی ژیان و مردن)بە شیرینی وتاڵی گوزارشتیان لێ کراوە بەلام جێگۆڕکێ بە شوێن و وەزیفەیان کراوە.

وە هیچ ئاماژەیەك بۆ دەم نیە لە شیعرەکەدا تا مەزاق بە تاڵی دەم لێکبدەینەوە تەنیا لەبەر دژیەك (شیرین×تاڵ) ناکرێت بیرمان بۆ چەشتنی تام بچێت، بەو جۆرەش کە بیستوومانە گیان لە لووتەوە دەردەچێت کە هەر لەبەر ئەوەشە پیرەمێرد بەم جۆە ئەو بەیتەی وەرگێڕاوە کە لەوانی تر بۆ (مەزاق) باشتر بۆی چووە.

عەیشم پێ تاڵ بوو لە هەموو لایێ　　　　تۆ بەشیرین یەك دوونەوا یێ.

٧ – یەکێ یەکجاری تاونۆمەوە

ئەو یەك لاونۆم یاونۆمەوە

نـــەوا یێکیـــان یـــەکجاری و بەتـــەواوی بمتوێنێتـــەوە، ئـــەوی تریـــان بملاوێـــنێ و بمگەێنێتەوە، سودی لە نازناوەکەی خۆی وەرگرتووە. توانەوەی یـەکجاری لەمەعدومـەوە نزیکە.

بە بڕوای من ئـەم بەیتـە پێویستی بـە قسە و ڕافـەی زیاترە، چونکە بـە دەوری هەردوو چەمکی (ژیان و مردن)دا دەسوڕێتەوە ڕافەکان و تەرجەمەکان بەوە ڕازی بـوون کە نەوایەکان بیمرێنێ و نەوای دووەم زیندوی کاتەوە، بەوێنـەی قیامـەت و دوای نـەفخ بۆ مراندن و ژیانەوە. سەرەڕای ئەو مانا و ڕافەیە دەکرێ بـەجۆرێ تـریش لـەو وێنـەیـە بڕوانین، چونکە مەولەوی بمرێت و بەنەوایەکی تر زینـدوو بێتەوە لە خزمـەتی بنیـادی شیعرەکەدا نیە و هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێت (مـەزاق تـاڵی و بـێ یـاری) بە بـڕوای مـن چیرۆکی دروست بوونی ئادەم وفڕێدانیان بۆ سەر زەوی و فەلسەفەی گەڕانـەوەی ڕۆح و بەخاك بوونـەوەی جەستە دەکرێت لەبەر ئەم بەیتەدا بخوێنینەوە.

پەیامی ئایینە ئاسمانیەکان و هەرسێ کتێبی پیرۆز (قورئـان، ئینجیـل، تـەورات) و ئەفسانەی گەلانی سۆمەریش ئەوەمان بۆ دەردەخەن بوونـەوەران و خیلقـەت لـە ئـاوەوە دروست بووە و مرۆڤیش لە قوڕ (خاك ی بە ئاوشێلراو){مێژووی تەبەری و.زانەرمحمدل٦٦-٧٤} لـە هـزری دینـی ئاریایەکانیـشا تـا بەزەردەشت و دواتـریش کـەلتوری دینـی یارسـانەکان چـیرۆکی دروسـت بـوونی مەشـیە و مەشـیانە (ئـادەم و حـەوا) نزیکـە لـە پـەیامی سـێ کتێبەکە، بەڵام دەرئەنجام و کۆتا بوونەکەی جێگەی سەرنجە.

خودای گەورە فریشتان ڕادسپێرێ بۆ هاوردنی بەشێ لە خاك بۆ تەنی (مرۆڤ) ئەو بەشەی خاك نـاڕازی یـەو{مێژووی وێژەی کوردی ب ١ ل١٠٩} بـە خـودا ئـەڵێ توانـای بوونـە مرۆڤم نیە و لـە (گشتم) جیـا مەکـەرەوە واتـە جیابوونـەوەی بـڕە خاکە کە لـە بەشـە گەورەکە.

خاك حاشا مەکەرد مەگرەڤا شیڤەن ئامانەن تاقەت ئادەمیم نیەن

خودا پەیمان و بەڵێنی دەداتێ کە بیگەڕێنێتەوە ناو خاك و جەستەبکاتەوە بە خۆڵ (مردن وەفا کردنی خودایە بە پەیمانەکەی) دوای دروست کردنی تەنی یەکەم (مرۆڤ)کە هەرگەردێ لەو خاکە هی شوێنێکە بۆیە بیر کردنەوەو ئەندێشەی عرفانی سنوور بەزێنە. خودا بەشێ لە ڕۆحی خۆی ئەمر پێ دەکات بچێتە ناو تەنی ئادەمەوە ڕۆح مان دەگرێ و بەخودا ئەڵێ دام مەبرە لە خۆت و توانای ئارام گرتنم لە جەستەی مرۆڤدا نیە، خودا بە میوزیك ڕۆحەکە دەکاتە بەری ئادەم (مۆسیقا خۆراکی ڕۆحە) دەچێتەوە سەر ئەو چیرۆکە، وە پەیمان بە ڕۆح دەدات کە دواجار بگەڕێتەوە بۆلای خۆی، گیان کێشان وەفای خوایە بۆ ڕۆح.

عەشق واتە خودا و مەرگ واتە دڵۆپێك لەم عەشقە دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەکەی{عاشقانە ووتەکانی پاولۆ کۆیلۆ.و.یوسف محمدو کارا فاتیح.هەولێر ٢٠٠٦}

ئەم چیرۆکە و ڕێزگرتنی خودا لە ئادەم و داوا کردنی سوجدە بردنی فریشتەکان بۆ مرۆڤ لەو دڵ ڕاگرتنەی ئادەمەوە هاتووە کە ئەمە کاری لە هزری سۆفی یە گەورەکان کردووە و فەلسەفەی (وحد الوجود) و (دوناودون) و خودا لەشێوەی مرۆڤ دا لەو جۆرە تێ ڕامانەوە دروست بووە لەو بارەوە پیرشالیاری زەردەشتی دەفەرموێ:

من وەی دەردەوە من وەی دەردەوە	تاکەی بناڵم من وەی دەرد
زوان وەلالە و چەم وە پەردەوە	دانەی زەرد تاکەی هاوەگەردەوە

بۆیە ناکرێت کورد لەو جۆرە دەرکوتەفسە ڕۆحی و تێڕوانینە عرفانی یە، یان سۆفیزمە دەرکەین، بەڵکو بڕوا بوون لای هەندێ عارف و ڕابەری ڕەچە دینی یەکانی (یارسان، نەقشبەندی) بە توانەوەی مرۆڤ لە خودا یان ضهوری خودا لە شێوەی بەشەردا، هەیە، بەڵام دەرەتان و حەرام کردنی ژیان و هەناسە لە پانتایی سۆفیزمی ئیسلامی لەسەر گەندەڵ کاریەکانی شەریعەت بە صۆفی یە عەرەبە هاوزمانەکانی خۆیان ڕەوا نەبینراوە و شمشێر خراوەتە ملیان، بۆیە سۆفی یە کوردەکان پەنایان بردوەتە بەرهێما کاری و تەنانەت من پێم وایە دەوڵەمەندی کلتوری یارسان و زمانی نووسراوی گۆران لەوێوەیە کە تێگەشتنی بۆ ئەوان زەحمەت بووە، کەمێ بیروڕا

سۆفیزمەكانیان پاراستووە، هەمتر پێم وایە هێماكاری و مەجازی زمان و نەوتنی سرِی مەستی جۆرێكە لە خۆپارستنی كوردەكان لە هەرِەشەی سەلفیەتی شەریعەت و ظاهریەتی حكومەتی خەلافەت. وە من وەك بیرورِای خۆم پێموایە، ئەو سرِنەكردنی فاشەو نهێنی پاراستنی لای یارسانەكان و تەنانەت پاراستنی سرِی حاڵ لای هەندێ لە شێخانی نەقشبەندی لەو بیرە سۆفیەوە سەرچاوەی گرتووە.كە عەشق شاراوەیە تەنانەت خۆشی ئەو سرِە رِەنگە ئەو لادانە بێت لە شەریعەت، لەتیف هەڵمەت بە رِەهایی دەڵێت كورد سۆفی نیە بە بروای من ئەم قسەیە دەكاتە ئەوەی بڵێی كورد لە ئادەم نیە(مرۆڤ نیە)ئەو كە دەڵێ كورد سۆفی نیە بەو مانایەی لە ژێر سێبەری شەریعەتدا نەبێت، یان بەو تێگەشتنەی كە سۆفیزم ئیلحادە، چوون دڵنیام لە رِووكاری ئەو ووتە زایانەش تێگەییوە كە لای خۆی كردوونیەتە نموونە و لە رِەهەندە عیشقیەكەیان باش تێ نەگەییوە. تۆ بێژی پاولۆ كۆیلۆش نەقەشبەندی بێت كە دەڵێت: سەرئەنجامی شەریعەت عەشقە.{خوێنەر دەتوانێ لە عاشقانەو عاریفانەی كۆیلۆ بروانێت} كەواتە نابێ دەرگا داخەین و برِیاری یەكلاكەرەوە بدەین، چونكە ئەدەبیاتی گۆران بەگشتی و كلتوری ئاینی یارسان و هەقەكان زۆری بە بەرەوەیە بۆ باس و خواس، من لە كەوانەكەی كاك لەتیفیش تێ دەگەم كە شیعری كوردی نێو ئەندێشەی ئاینی ئیسلامی مەبەستە، نەك دەرەوەی، واتە نەك كوردی ناموسڵمان{سۆفی وسۆفیگەریتی لەتیف هەڵمەت ل١٣٥-١٤٦}

هەر لەم سەرچاوەدا ل١٨ دا سەبارەت بە مەولەوی كاك لەتیف هەڵمەت دەنووسێ بە سەرجەمی دیوانە چاپكراوەكەی مەولەوی دا چوومەوە و ئەوەم زیاتر لە لاچەسپا كە مەولەوی گەورەترین شاعری رِۆمانسی كوردە و رِەنگە لە رِۆژهەڵاتی ناوەرِاستدا هاوتای كەم بێ، بەڵام بەداخەوە هیچ شیعرێكی سۆفیگەریم لەلای مەولەوی بەدی نەكرد و ئەوەی كە لێكۆڵەران وعاشقانی شیعری مەولەوی ناویان لێناوە شیعری تەسەوف... شیعر گەلێكی ئاینی و خواناسین و هیچ پەیوەندیەكیان بە تەسەوفەوە نیە و.. شیعری یەكەمی دیوانەكەشی بە نموونە هێناوە. كە ئەمە رِایەكی تازە نیە و بەر لە كاك لە تیف هەڵمەت مامۆستا حەمە كەریم هەورامی لەژێر ناونیشانی (هێما سازی لەناو شیعرەكانی مەولەوی دا) لە لاپەرِە ١٣٨ ی مهرەجانی مەولەوی دا تێبینی (٢) زۆر

بەخەستی و زیرەکانە دەری بڕیوە و داواش لەوانە دەکات کە لە مەولەوی دەکۆڵنەوە ورد و لەسەر خۆبن.. کە نۆ ساڵ بەر لە کتێبەکەی کاك لەتیف چاپ بووە هەق دەبوو قسەی خەڵك بەناوی خۆی نەکاتەوە یان گەر بێ ئاگا هەمان سەرنجی هەبوو بیوتایە منیش هاوڕای سەرنجەکەی حمە کەریم هەورامیم !

د. ئەنوەریش ڕایەکی جوانی دەربڕیوە کە دەڵێ تویـژاڵێکی سۆفیانە سەرجەمی شیعرە لیریکیەکانی مەولەوی گرتووە ل٩٠ مهرجان، بەلام مەولەوی نەهاتووە شیعرەکانی بکاتە فەرهەنگێکی پڕ لە زاروە شیعری بخاتە دوای بیرە سۆفیەکانی.

هەرچەندە مەولەوی خۆی خستۆتە ژێر هەردوو باڵی شەریعەت و تەریقەتەوە، بۆ ناسینی حەقیقەت وە هەندێ جاریش پشت بە ماریفەت دەبەستێ... کە دیارە ئەمە کاری سۆفی نیە و کاك لەتیف و مامۆستای هەورامی باشی بۆ چوون، وە عەقیدەی مەرضیە کەی بەسە بۆ ئەوەی کە خودی مەولەوی نەیویستووە سۆفی بێت، بەڵکو دانا و فەقیهە لە علم و شەرعا و شاعرێکی شەفاف و تەڕە لە شیعرا و دیدگای دینی مەولەوی دیدێکی قەدر گرتووی مرۆڤانەیە و شەفاف و ناسك و مهرەبانە لە تەنی هەموانـدا ڕۆحی خاوێن و چوون یەك دەبینێ. ئەمەش چوونە بۆشاری پشت دەریاکان، شاری پەنهان و عرفانی دەریا دڵەکان کە لە شیعری کۆتایی سەدەی بیستدا لای سهراب بە خەستی دەرکەوت و سهرابی کردە ئەفسانە.

بەندە لە سەر مەزاری پیرۆزی چەند دیدگایەکی جیاوازم خستە ڕوو لە ساڵی (٢٠٠٦)دا و پاشتریش لە گۆڤاری هەورامان ژ(١١) دا بڵاو کراونەوە. وە زۆر پێشتریش لە مانە ڕێزدار ئەمین نەقشبەندی سەبارەت بە صۆفی گەری مەولەوی لە مهرەجانی (١) مەولەوی دا لە ل ١٤ دەڵێ: گومانی تیانیە مەولەوی صۆفی مەسەلەك بوو، چونکە هەربەوەی کە موریدی شیخ عوسمان سراج الدین ئەوە خۆی بەڵگەی صۆفی بونیەتی، لەگەڵ ئەوەشا لەگەڵ ئەو هەموو پەیوەندەشا لەگەڵ زانیاری ئیسلامی و شیخ و مەلا و صۆفی دا ناتوانم بڵێم مەولەوی گیانی خۆی تەرخان کردووە بۆ صۆفی گەری، چونکە ئەگەر بڵێم دیوانەکەی ئەڵێ نا، ئەڵێ نا من هەمەڕەنگم، کە ڕاکەی کاك ئەنوەر و لەتیف هەڵمەت و هەورامی لەم ڕایەوە لە دایك بوون، بەلام سەبارەت بە تەواوی شیعری

کوردی، جورئەتی ڕای یەکلاکەرەوەی لەو چەشنەی مامۆستا لەتیف هەڵمەت زەحمەتە، چونکە سەرچاوە تۆز لێ نیشتوەکانی ئێمە و بەیازی پێشینانمان تا ئێستاش لە تاران و بەغدا و ئەستەنبوڵدا زیندانن... وە ڕەنگە لە کوێرە دێی یەکی کوردستانی گەورەشدا ئێمەش حەللاج و ابن کوردیمان هەبێت. بۆ مەولەویش دیسانەوە دەڵێم، خوێنەری ورد دەزانێ مەولەوی خۆی لافی کامڵ بوونی و شهود و فەنای لێ نەداوە و خۆی بە ئوستاد نەزانیوە، بۆیە پێویست بوونی بە پیر و دەلیل و ئاوێنەکان دووپات دەکاتەوە.

بۆ ئەوەی بچینەوە سەر ڕاڤەی بەیتەکەی مەولەوی بە بڕوای من دوو ئەواکە یەکیان بۆ بەخاك بوونەوەی جەستەیە، کە دەڵێ بمتوێنێتەوە دووەمیشیان بە ئاوازی میوزیك تەسلیم کردنەوەی ڕۆحە بەخودا.کە هەردوو حاڵەکە (جێ بەجێ کردنی پەیمانەکە یە لە نێوان خودا و بەندەدا).نامەوێ بێژم مەولەوی بڕوای بەزیندووبوونەوە نیە. نەخێر بەڵکو ئەو پێناسەی بۆمردن و ژیان لەتێگەشتنی ئێمە بەرزترە و مردن بە ژیانی ڕاستە قینە و چوونەوەی دڵۆپە بۆ دەریا چوون ژیان بە تکە هەڵگۆزینی ئێمە زیاتر هیچ نەبوو.ئەمە هەرلای مەولەوی وانیە لای هەموو ئەو قەترانەی بەرەو دەریا ڕێیان گرتی یە وە هایە. ئیتر هیچ باس و ئاماژەیەك بۆ زیندوو بوونەوە نیە لە وێنەکەدا، چونکە (یاونۆمەوە) واتە بمگەێنێتەوە، گەڕانەوە بۆلای خودا ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّـا إِلَيْهِ رَاجِعونَ﴾ گەڕانەوەی ڕۆحە لە کرداری مردندا، چونکە توانەوە و (مردن و زیندوو بوونەوە) بۆخۆی جۆرێکە لە عەزاب بۆ ئەوشیعرە، چونکە زیندووبوونەوەی ئەجات نیە بۆ مەولەوی بنیادی شیعرەکە (تان و پۆکەی) کۆستی عەنبەرە.

١ – ئایینەی کامڵ ئازیزەکەی فەرد

فیدای ئامات بم صەفاییت ئاوەرد

ئەم قەسیدەیە لە پێشوازی شێخ بهاالدین کوڕی شێخ عوسمانی سراج الدینی تەوێڵەدا وتراوە.

ئاوێنەی تەواو پاك و بێ گەرد و ئازیزی تاك و تەنها.... بەسەر گەردی هاتنت بم. خۆشبەختیت هێنا.

(ئاوێنەی کامڵ) لە دیوانەکەدا ئەمەندە ڕاڤەی بۆ کراوە.(ئەی کەسێ کە وەك ئاوێنەی بێ گەرد وایت، بۆ وەرگرتنی شێوە و خو و ڕەوشتی باوکە پێ گەیشتووەکەت) گەر بە پێ ی ئەم ڕاڤە بێت دەبێت ئاینەی کامڵ شێخ بهاالدین و ئازیزەکەی فەرد شێخی سراج الدین بێت. وە ڕەنگە ئاینەی کامڵ (شێخی بهاالدین) مورشیدی کامڵ بێت یان (ئایین) دەستور و ڕەسمی تەواوی تەریقەت بێت، دەگونجێ (ئازیزەکەی فەرد) خوا بێت... و ئاینەی کامڵ (بهاالدین) عەکس کەرەوەی جیلوەی تەواوی خودایی بێت. گەر (ئازیزەکەی فەرد) شێخ عوسمانی سراج الدین بێت ئەوە (مەولەوی) بە تەواوی دان بەوەدا دەنێت کە سراج الدین (سۆفی)یە و چووەتە ڕیزی ئەو سۆفیانەوە کە تەواو سەرکەش و یاخین لە دەسەڵاتەکانی ڕواڵەت و ڕواڵە بازی، وە ئاینەی کامڵ (بهاالدین) دروستکراو و تالیمدراوی ئازیزەکەی فەرد دەبێت. ئاینە بە مرادیش دێت واتە دڵی مرۆڤی تەواو.

مامۆستا هەژار لە سیلسیلەی نەخشبەندیەدا بۆ ئەو دووزاتە فەرموویەتی:

بەحەققی حورمەتی عوسمانی سانی

کە فەزڵی ئەو مەگەر بۆ خۆت بزانی

موعەتتەر بوو لە وێڕا قاف هەتا قاف

چ باغێك دی گوڵی وا جوان و شەفاف

دەستی قودرەت بە فەیبازی چەقاندی

هەوای سافی تەوێڵە پەروەراندی

بە حەققی گەوهەری یەکتای بەهادار

بەهائودیین محەممەد دڵ پڕ ئەنوار

فڕێی دا هەر شتێ چەوت و چەوێڵە

موزاعەف زیادی کرد نرخی تەوێڵە

{سیلسیلەی نەخشبەندی.رەحمان میسباح قازی چاپی یەکەم ئینتیشاراتی سەلاحەدین ل ٣١}

وە مامۆستا مەلا ئەحمەدی نۆدشی دۆست و هاوڕێی مەولەوی و متمانە پێکراو و بادەنۆشی مەیخانەی تەوێڵە بۆ زاتی شێخ عوسمان فەرموویەتی.

بە پیر ما سراج الدین کە بنهاد

بنای عاشقی را سخت بنیاد

بە ان صبح ا مید مستمندان

بە ا ن درمان درد دردمندان

بە ا ن شاهنشهە ملك معانی

بە ا ن دانای اسرار نهانی

بە ا ن دریای امواج حقیقت

بە ا ن سردار ا فواج طریقت

{سیلسیلەی نەخشبەندی ل ١٣}

٢ – خەیلێن گەرد پات نە دیدەم دوور بێ

یانەی چەم وێران تەمام خاپوور بێ

دەمێکە گەردی (تۆزی) کەوشەکانت دوورە لە چاوەکانم و ماڵی وێرانە و بە تەواوی تەپیو و (دارماوە).

ئەو ماوەیەی کە شێخ بهالدین لە حەج بووە، جارێکیان شێخی بهالدین لە خزمەت سراج الدین دا دەپرسێ (باوکە ئەوە چۆن دەکرێت کەسێ بچێت بۆ حەج و لە جێ ی خۆیدا نەجولاَ بێت، باوکی دەفەرموێ زووە بۆ ئەو پرسیارە لە (حاڵ) و تۆ منالی، دیارە زۆر دوو بارەی دەکاتەوە، ئەویش چاوی پێ دا دەخات و دەیخەوێنێت، پاش کەمێ خەبەری دەکاتەوە و دەفەرموێت چیت دی. بە کەمێ سەرسامی و دڵە ڕاوکێوە دەفەرموێ بابە من بینیم بەردە ڕەشەکە (کعبە)ی پیرۆز بەدەروی تۆدا دەسوڕایەوە، سراج الدین دەفەرموێت من عەرشی خوام یان دڵی من عەرشی خوایە، ناوەڕۆکی ئەم سەرگوزەشتە یە کە ئامانج تییدا شڵەقاندنی گۆمی ئەندێشە و بیرکردنەوەی ڕۆشنە. لای مەولانا و شەمس و لای مەولانا خالد و کابرای ناو کابە و ڕەنگە هاوشێوەی لە دورگەکانی فۆکلاندیش هەبێت. چوون ئێمە یەك خاك و یەك ڕۆحین. هەموومان خەڵکی یەك شوێن بووین و ئێستاش هەریەکە و غەریبی شوێن و گۆشەیەکی ئەم وێرانەین.حافز ئەمە شەکەر ڕازانە بەیان دەکات:

فاش میگویم و از گفته خود دلشادم

بنده عشقم و از هردو جهان ا زادم

گایر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق

که درین دامگه حادثه چون ا فتادم

من ملك بودم و فردوس برین جایم بود

ادم اورد درین دیر خراب ابادم

{حافز- لیمودهی ل٢٢٥-٢٢٦}

ڕەنگە لە دوای ئەو بەزمی قال و حاڵەوە بێت ئەم تێگەشتنەی لێ کەوتوەتەوە کە سەردانی تەویلە و بیارە، بە حەج بشوبهێت.

خەلکە بۆ ناچن لە بۆ ڕەوزەی بیارە بۆ تەواف

خاکی وەك خاکی بەقیعە و ئاوی ئاوی زەمزەمە. بێخود

سەرگەشتە مەبن هەروەك پەروین و ستارە

بۆ ئەهلی خیرەد خۆ نی یە لازم بە ئیشارە

هەرکەس دەیەوێ عەفوی خودا عومری دووبارە

ئەمڕۆ بە یەقین کەعبەیی حاجاتە بیارە

مەعلومە کەوا طوری موناجاتە بیارە شێخ محمد عوسمانی سراج الدین:

هەر لەو شیعرەدا بیارە بە (کانی کەرامەت و جێگەی ئاوات و بەحری فیوظات و شاهی مەقامات و مەتلەعی ئایات و.. ئاودەبات. وە دەشێ لە (یانەی چەم)، دا بیرمان بۆ خانەقای تەوێڵە بچێت کە لە سەر چەمی تەوێڵەیە و کاتێ شێخی لێ نیە وێران بێت.

٤ – خاس بی تەشریفت هەم ئاوردەوە

گەرد پات وەتەن ئاوا کەردەوە

باش بوو دیسان تەشریفت هێنایەوە و تۆزی پێت نیشتمانی (چاوەکانی ئاوا کردەوە بێجگە لە خۆشەویستی (نێوان مەولەوی و شێخ کە تۆزی کەوشی سورمەیە لای) دەکرێت بڵێین وەتەن خانەقایەوە گەڕانەوەی شێخ ئاوەدانی وڵاتە، کاتێ لە چاوی مەولەوی گەردی پا دوروخەینەوە هەرچەندە ئەم مانایە لە بارترە، بەڵام لە ئاوەدان کردنەوەی زۆرێك دا (وەتەنی فراوان) بە کەمێك (گەردی پا- تۆز) بێ بەش نابین لە ستاتیکای شیعری مەولەوی (تۆزێ لە کەوشی پای شێخ، نیشتمان ئاوەدان دەکاتەوە).

٥ – ساقی ئینە بەزم وەسڵ یارانەن

چەرخیچ هەر ئەو چەرخ هەردە جارانەن

ساقی (شێخ بهاالدین) ئەمە بەزمی وەسڵە (شاد بوونی عاشق و مەعشوق کەیل بوون لە مەیلا) بەزمی پێگەیشتنی یاران، لەنیوەی دووەمدا (واتە مەیخانەی عیشقیش هەرجمەی دێ و بەردەوامە لە مەجلسی وەك جاری جاران... واتە دوای سراج الدین، و سەردەمی بهاالدین (چۆن چەرخ هەروەکو جاران دەسوڕێ) خانەقاش هەربرەوی هەیەو، با دەنۆشانی لێ نەبڕاوە، بۆیە ساقی بچەرخێ و دەوربدە و هەر وەك جاران ئێمە بادە نۆشی مەیخانەی عەشقی نێوەین.خانەقای تەوێڵە لەکاتێکا بوەتە مەکۆی حەقیقەت،مەولەوی لە گەشەو گەرمەی فقێ بوونیدا بووە.لێبڕاوانە وابەستەی ئەوخانەقایە دەبێت و دەبێتە مریدو مەینۆشی هەمیشە خوماریان و لە دەوری هەرکامێکیاندا ئەم چاوەڕێی بادەیە.دەبێتە مریدی بەوەفای سراج الدین و پاشان بەها و شێخ عومەرو باقی کوڕانی تری حەق پەرست. بۆیە مەولەوی دەوڵەمەندترین دیدی عرفانی هەیە.بۆزیاترئاگاداربوون لە پەیوەندی مەولەوی و شێخانی نەقشبەندی بڕوانە{کاروان ژ ٢٣٥ مەولەوی و خانەقای شێخە نەقشبەندیەکان حەکیم مەلا سالح}

٦ — دەورێ دەر وە بەزم وە پیاڵەوە

ژەنگ دڵ وە زاخ مەی بماڵەوە

دەورێ بدە بە بەزم و پیاڵەوە، ژەنگی دڵ بەزاخی مەی بماڵەوە.

ئێمە دەبێ لە (دەورێ دەر) دا ببینین مەولەوی دەیەوێ بڵێیت کە گەڕانی مەیخانەی عیشق و ساقی بوونی بهالدین دەورێکە (جانشینی بهالدین بۆ سراج الدین ارشاد و گەڕاندنی خانەقا) مامۆستا حەکیمی مەلا صالح لە کتێبەکەی دا بۆ تەواورودی خەواتر لە نێوان مەلای جزیری و مەولەوی دا ئەم بەیتەی بەراورد کردوە لەگەڵ ئەم دێڕەی مەلای جزیری دا.

جاماد دەستی شاهید ژەنگێ ژدل دەشۆێن

پیری موغان ژ ڕەندان وە هوە دکر ڕی

{مەولەوی و تەقینەوەی زمان ل١٧-١٨}

٧ – جامێمان جەدەس تۆ هەم سەندە بۆ

فرسەتەن نەسیو نەك نە مەندە بۆ

جامێکمان لە دەستی تۆ وەرگرتبێ، یان باجامێ (پێکێکیش لە دەستی تۆ وەرگرین، ئەمە فرسەتە نەسیب نەك نەمێنێ).

لە ووشەی (هەم)دا دەزانین مەولەوی هەم لە دەستی سراج الدین باوکی شێخانی تەوێڵە و بیارە بادەی وەرگرتووە و هەم لەسەر دەستی شێخی بهاالدین، کاك حەکیم لە (مەولەویەکەی)دا لە بری نەماندە، نەمەندەی داناوە بە پێ ی نوسخەکانی لای خۆی وە پێشتریش هەر بە (نەمەندە) لە شوێنی تر بینراوە{مهرەجانی مەولەوی ١ل٢١}.لێرەدا پێویستە ئەوە دووپات کەینەوە کە مەولەوی زۆر دوورتر و قوڵ تر ئاگاداری پاشخانی ئەدەبیاتی هەورامی نوسراوی یارسان بووە، وە یەکێکە لەسەرچاوە بە پیتەکانی شیعری مەولەوی. گەر بەوردی سەرنجی ئەدەبیاتی نووسراوی یارسان بدرێت و بەراوردی یەك لە شوێن یەکیان بۆ بکەیت ئەزانیت صەیدی و بێسارانی و دواتر مەولەوی لەو قوتابخانەیە دەرچوون.

ئێمە کاتی خۆی لە سەر مەزاری ئەو (پیرەمان) لە لاوە ئەم بیرەمان هێنایە گۆڕێ و نەیاریشمان زۆربوون، نازانم لای ڕۆشنبیر و سەی زادەو مەلا زادە و شاعیر و ئەدب دۆست و تەنانەت لێکۆڵەرانیش بۆ چی بە لایانەوە ئاسایی یە کە هەر شاعرێك بەرنە ژێرکاریگەری شاعیرە گەورە دراوسێکانمان لە تورك و فارس و عەرەب و هندی و..هتد.بەلأم بۆیان قووت نادرێ کە بڵێین کاریگەری ئەدەبیاتی (گۆران-یارسان-هەورامی)لە سەر فلأن شاعرمان هەیە بە مەرجێ ئەمەی دوەمیان هەزار هێندەی یەکەم ئاسایی و ڕەواترە.وە ئەم سەرچاوە دەوڵەمەندەی ئێمەیە کاریگەری لە سەر ئەوانی تریش کردوە بە جۆرێ ئەو بۆچوونەی درووست کردوە کە کەسێکی وەکو شێخی سەعدی هەورامی بووبێت.وە دەوڵەمەندی و کاریگەری و پێگەی ئەو دیالیکتە کوردیە لە ئەدەبیاتی کوردیدا شاهانەیە.مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم ئەو بابەتەی زۆرجوان ڕوون کردوەتەوە. {کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی گۆرانی ساغ کردنەوەی ئەنوەری سوڵتانی چاپی یەکەم

١٩٩٨لەندەن ل٩-١٨} بەلاّم وردە وردە بەلگە دەدەینە دەست لەهەر شوێنێکی ئەم پرۆژەیەدا بێتەڕێ، بە هیچ جۆرێکیش نامانەوێ مۆری نێو چاوی عەقیدەی مەولەوی بگۆڕین.

جەلالە خانمی لوڕستانی دەڵێ:

مەستم جە بادەی ڕۆی ئەلەست تۆ

وسەن یەك جامێ مەی جەدەس تۆ

ئایینەی زێڵم ڕۆشنەن چوون مەی

جەو بۆن بیەنم مەی پەرست تۆ

کە کاریگەری و تەنانەت زۆر نزیك دەرکەوتنەوەی ئەم چوارینە مەستە لای مەولەوی ئاشکرایە و خوێنەر دەتوانێت بۆ خۆی بەراورد بکات.

۱ – ئازارم جەوێم بێزارم کەردەن

ڕەویەی ڕەمەزان جە یادم بەردەن

ئازاری خۆم لە خۆمی بێزار کردووم، یان ئازار لە خۆمی بێزار کردووم، خۆم لە خۆم بێزارم ئادابی (پەیڕەو)ی ڕەمەزانی لە یاد بردووم. داب و دەستوورەکانی ڕەمەزانی لە یاد بردووم. واتە نام پەرژێتە سەر ڕێ و ڕەسمە تایبەتەکانی ڕەمەزان.

ڕەنگە مەولەوی لەم ڕەمەزانەدا زۆر نەخۆش بووبێت، کە ئەمەیان پاکانە و چاوپۆشی شەرعی لەسەرە،خۆ ئەگەر (ئازارەکە)نەخۆشی نەبێت و دەرد و ئێشی عیشق بێت. کە وای کردووە مەولەوی لەم ڕەمەزانەدا وەك موسڵمانێکی ڕواڵەتی و تەقلیدی دەرنەکەوێت ئەبێ لە ڕووی (ئەخلاقیاتی صۆفیەکانە)وە سەرنجی زیاتر لەم شیعرە بدەین. چوون هەڵگەڕانەوەیەك دیارە بەرامبەر ڕەمەزانی باو و.. پەنامەکی حاڵ و ڕەویەی (ڕۆژویەکی) ڕاستەقینەمان بۆ بەیان دەکات. یان ڕۆژوویەکی تایبەت و پێچەوانە.

۲ – چەوساوە نیەت ڕۆژەم ئاوەردەن

هیچ ئازام جە هیچ زۆرش نەوەردەن

لەو ساتەوە نیەتی ڕۆژوم هێناوە، هیچ ئەندامێکم تێری لە هیچ نەخواردووە.

لە ڕاستی دا (ڕەمەزان- مانگی ڕۆژوو) بریتی یە لە خۆگرتنەوە و تەرکی نعمەتەکان... کە ئەمە مایەی گلەیی و بێزاری نیە ؟ بەڵام مەولەوی (سلبیانە) واقعیەتی ایجابی ڕۆژو و دەخوێنێتەوە، کە بەلای منەوە بیانووی بێتاقەت بوونە کە لە ڕەمەزان، هێماکاریە بۆ دەربڕینی مەبەستە شاراوەکە. کە ڕەنگە پەیوەندی بە دڵساردی جار جارو کەم وەختی نێوان مەولەوی و شێخانەوە بێت. کە ئەم شیعرەی لە بەردەم چەند ڕەهەند و چەند واتاوە بۆ ئێمە ڕاگرتووە. وە پەیامی جۆرێ لە پەشیمانی و

ئاشت بوونەوەی لە خۆی ئالآندووە و لە ڕووی ڕواڵەتیشەوە لە نێوان (ڕۆزە، زۆر) یاری بە جیناس کردووە. دواتر تێر نەخوارنی ئازاکان باس دەکات.

٣ – نەچەم نەدیدەن ئازیز بێ گەرد

نەگۆش نەصەدای یاران هام فەرد

نە چاو لە دیدەنی ئازیزی پاك و بێ گەرد و نە گوێ لە کەیف و خۆشی یارانی هاوبیری وەك خۆم.

ئازیزی بێگەرد گەر بکەینەوە بە ئاینەی کامڵ واتە وەك سیفەتی مرادفێ سەیریان بکەین ئەوە بە زمانێکی(نهێنی وسرِی شیعری) لەگەڵ بهالدین دا دەدوێ. خۆگەر (ئازیزی بێ گەرد، ئازیەکەی فەرد) بێت لە شیعری ئاینەی کامڵدا ئەوا بە هەمان زمان لە گەڵ شێخی سراج الدین دا دەدوێ. وە دەزانین مەولەوی ئەو زاتەی زۆر خۆش ویستووە. دەشکرێ ڕەهەندە ئاسۆیی یەکە (دیوی زەمینی شیعرەکە) بگۆڕین بە ستونی(دیوی ئاسمانی شیعرەکە). ئەگەر ساردیەکە لە گەڵ هەرکام لەو دوو زاتەدا بووبێ. مەولەوی لە جەماعەت و خانەقا دوورکەوتووەتە وە، ڕەنگە عاجزیەکە لە وانەوە بووبێت، چونکە مەولەوی وەك کەسێکی مەحروم و شیاو و بە بەزیی و لێ خۆش بوو لە شیعرەکەدا دەردەکەوێت، دەچینەوە سەر ڕاڤەکە.

ئەوە کەی ڕۆژ و و ڕەمەزانە. کە چاو لە دیدەنی ئازیزی بێ گەرد (خودا) لە مانای عرفانی دا مەحروم بکات. کە خۆی دەبێت ڕەمەزان لە دیدەنی ئەو ئازیزەت پڕکات. ئەمە یە ستاتیکا و ستراتیژی نووسینی تایبەتی مەولەوی و ڕازی نەبوو بە زمان و زاراوە و مانا و بینینی چەمکەکان وەك باو.

کەی لە ڕاستیدا ڕەمەزان دەبێت بێ بەریت کات لە کەیف و سەفای یارانی هام فەرد.ڕابواردنی ڕۆحی.. فەرد نیو باڵی تاکە شیعرێ (واتە کەسێ وەك خۆت) لەتی سێوێ، ئەم مانایە وامان لێ دەکات بڵێین مەولەوی لەو جۆرە ڕۆژووە بێزارە، وە ئەوە ڕۆژوو نی یە بە لایەوە. یان ئەم جۆرە ڕۆژوویێکی گرتووە هەزار قاتی ڕۆژووی ڕواڵەتی گرنگترە، گەر ڕۆژووی موسڵمانان بە مانا ڕواڵەتی وعادەتیەکەیدا بریتی بێت لە

خۆگرتنەوە و خۆ بێ بەش کردن لە نیعمەتە مادیەکان. ئەوە ڕۆژووەکەی مەولەوی مەحرووم بوونیەتی لەتەواوی نیعمەتە ڕۆحیەکان.

وە ڕەنگە مەولەوی بڵێت پاداشتی ڕۆژو و چەند گەورەیە لای من ناگاتە لقاو دیدەنی ئازیز و تێری چاوو گوێ و دڵ...هتد. مەولەوی ئامادەیە بۆ شکاندنی ڕۆژوو.. ئەو ڕۆژووەی کە دیدەنی و شنەوایی و شیرینی ئازیزی لێ قەدەغەکردووە. بێجگە لەوەش لە کۆتایی مانگی ڕۆژوەکەدا لە بەردەم جەژنی دیدار و ئاشت بوونەوەدا ڕامان دەگرێت، کە بەقەناعەتی من سحری ماناو جادووەکانی شیعری مەوڵەوی لەم دیدگاو ڕاڤانەوە دەردەکەون.

٥ – شیرینی ا فگار دڵم تاڵی یەن

جام نە جەماعەت دۆسان خاڵی یەن

شیرینی کردنەوەی بەربانگم (ڕۆژووی دڵم) تاڵیە و لە ناو جەمی یاران و دۆستان دا جێم خاڵی یە، جەماعەت جەم و مەولەوی کەم.

ڕاڤەی وێنەکە بە قەناعەتی ئێمە بەم جۆرەیە کاتێ مەولەوی بێ بەشە لە ڕزق و ڕۆزی مەعنەویات و چاوی مەحرومە لە دیدەن و گوێ ی لە صەداو...هتد. کە ئەمانە قووتی شیرینی دڵ و دەروونن.. مادام دیدەن و نوقڵەکانی ڕاز و نیازی دۆستان لە بەر بانگیدا نین... ئەوە هەرچی شیرینی ترە، بە دڵی ئەو تاڵی یە. واتە دیدەنی ئازیزی بێ گەرد و صەدای یارانی هام فەرد، شیرینی ا فطاری دڵی منە. دیسانەوە لە دڵدا دەبێ بوەستین و بزانین بەڕۆژوو بوونەکەی دڵ چی یە ؟ م.حەمە ڕەشیدی ئەمینی بەپێی بەیازێکی لای خۆی لەبری{دڵم}،(جەلام)ی داناوە.و بەلایەوە درووستترە،{مهرەجانی مەولەوی ٢ ل٢٩٤-٢٩٥} من خۆم سەرم لە شەن و کەو کردنی بەیازان دەرناچێت و پیرەمێردیش ڕەنگە لەو بەیازەوە ئەم شیعرەی وەرگێڕابێت.

شیرینی ا فطار لەلام تاڵیە   جێم لەناو کۆمەڵ یاران خاڵیە

من لە (افطاری دڵ) دا قەناعەتی ڕاڤەی جیا و تێر نەخواردنم بە ڕاڤەکان پەیدا کرد، چونکە بێژەی (دڵ) گومانەکەی من بۆ دڵ ساردی مەولەوی لە ئازیز و یارە هەم

فەردەکان زیاد دەکات.(تۆرانە کاتی یەکە). بە ڕۆژوو و مەحروم بوونی دڵە. شیرینی بەربانگ کردنەوەی دڵ بریتی دەبێت، لە (موسبەت کردنەوەی بەیتی پێشوو (واتە چەم سێر جە دیدەی ئازیز بێ گەرد و گۆش پەڕ جە سەدای یارانی هام فەرد) کە ئەمەش ئەو سحرەیە مەولەوی لە ئێمەی دەکات وە ڕەنگە لە بەردەم ئاشت بوونەوەی جەژن و خۆشی دا ڕامان گرێت، وە بەڕای من ئەو جێگۆڕکێ و وشە گۆڕینانەی نێو دەسنووس و بەیازەکان کە ئێستە جۆرێ شەرعیەتیان داوە بەوانە لەو بارەوە تەحقیق دەکەن... لە پەی نەبردن ی نووسەرەکان بووە بە بەرزی و شەفافی ماناکانی مەولەوی و ڕەنگە زیاتر ڕواڵەتیانە سەیری حاڵ و وەزعی بەیتەکانیان کردبێ. وە بەندە هەر لەو ڕووەوە ئەم بەرهەمەم ناو نا شەریعەتی مەیل، بۆیە تکام وایە جگەر گۆشە جوانەکانی مەولەوی بەبەڵگەکان ناشیرین نەکەین. شوێن چەسپاندنە جوانەکان بکەوین. (افطار و دڵ) لە دێڕی تری مەولەویدا هەن.

نەکەردەن افطار، دۆسەکەی کامڵ

سیوای وە مەی کوس خەیاڵەکەت دڵ

٦ - نەوای مەرحەبا نامان نەگۆشم

چەنی ئەلوەداش هەرنە خرۆشم

سۆزی ئاوازی مەرحەبا نەهاتووەتە گوێم و لە گەڵ دەنگی ماڵئاوایی دا لە خرۆشم. ئەم بەیتەش کەمێ لە ڕاڤەی ئەم شوێنە تایبەتی یەی خۆی دوورکەوتووەتەوە و ڕاڤەیەکی گشتگیری کراوە هەرچەند ئاماژە بە جوانی یەك لە هێنانی (مەرحەبا والوداع)دا کراوە.

مانای دیوانەکە بەبەری ئێستای ئەم بەیتە ناخوات (لەم مانگەدا گوێم لە مەرحەبای هیچ دۆستێکەوە نەبووە، بەلام هەمیشە لە بەزمی دوروکەوتنەوە و ماڵئاوایی یاراندا بووم).

بەڕای ئێمە دەبێت بچینەوە لای کلیلەکانی مانای بەیتەکە (مەرحەبا و ئەلوەداع)ی مانگی ڕەمەزان مانگی خێر و خۆشی و ڕەحم و بەرەکەتە و بەخشین. لە

کۆی قەناعەتی کۆمەڵگاکەی مەولەوی دا وا سەیر دەکرێت، بۆیە پێش هاتنی بە تاسەوە چاوەڕێی دەکەن و بەگەشتنی بە بەرەوە تا (١٥)یەم ڕۆژی بەشادی و خۆشی یەوە مەرحەبا و بەخێر هاتن دەکرێت (موسڵمانان دڵ خۆشن بەهاتنی). مەولەوی دەیەوێت بڵێت من لە زەوق و شەوق و خێری هاتنی (مەرحەباکە)لە تەقسی خۆشی سەرەتای بێ بەشم... بۆیە لە جۆش و خرۆشی (ئەلوەداع)ەکەی دام. بە چوونی شادمانم کە پێچەوانەی کۆی بیری موسڵمانانە کە بە چوونی میوانی ئازیزی ساڵ دڵتەنگن، تەقسی ١٥ ڕۆژی دووەمی دڵتەنگانەن... لە خوا حافیزی کردنی دا. وە مەولەوی خۆیشی (الوەداع)ی نوسیوە، کە مانگەکەی مەبەستە و تایبەتی کردووە، نەك ئەلوەداع کە دەس بدات بۆ گشت مالآوایی کردنێك.

بابزانین مەولەوی بۆ بەئەلوەداع لە خرۆشدایە. چونکە لە (جەژن) نزیك دەبێتەوە، جەژنی ئاشت بوونەوە و گەردن ئازایی، مەولەوی بە ئومێدی ئاشتبوونەوەیە لە گەڵ ئازیزدا و ئازارەکە لە خۆی دا سارێژکات کە هاتنی جەژن کەیل بوونەوەیە بە دیداری ئازیز و گوێ دانە بەشەکەری ڕاز و ئەمانەش شیرینی ڕاستەقینەن بۆ افطاری دڵ.(کردنەوەی ڕۆژوی دڵ) مامۆستا حکیم دەڵێت لە بری(ئەوای مەرحەبا)(سەلای مەرحەبا)دروستە.

٧- زایفیم هەریەند جەحەد بەرشی یەن

نەسیم ئەربارۆم عەجایب نی یەن

لاوازیم هێندە لە سنووری خۆی تێ پەڕیوە، نەسیم گەر بمهێنێ (هەڵم گرێ) سەیر نیە.

ئەم کۆتایە ناسك و جوانەش دەرئەنجامی بێزاری ئازاری خود و دڵساردی و چاو پێ نەکەوتنی ئازیز و گوێ نەدانە صەدای یاران و تاڵی یەکانی نەدواندنی دۆستان و عاجزی یە. کە ئێمە مەبەستمانە و بوونەتە مایەی ئەوەی کە مرۆڤ (مەولەوی) هێندە لەڕو و لاواز و زیاد لە حەد زایف بکات، شەماڵێ بتوانێ بیهێنێ و بیبات. هەمتر دەبێت (زایفیم) لە وەشەوە سەیرکەین کە مەولەوی لە بەردەم پیرانی تەریقەتدا بەتایبەت

(سراج الدين و بهاالدين)دا خۆی زۆر بەلاواز و هیچ سەیر کردووە. لە ڕووی تەوازوعی خۆیەوە کە لە شوێنی تردا بە واجب بۆ خۆی دەزانێ زیاد لە حەد خۆی بەرامبەر شێخان بچوك دەکاتەوە.کە بە لای هەندێ لە مەولەوی ناسانەوە وەك ڕەخنە لە سلوك و ڕەوشتی مەولەوی سەیر دەکرێت {مەولەوی و تەقینەوەی زمان ل٩- ١١} کە بەلای منەوە بچووك بوونەوەکە بۆ خودی پیران نیەو لە ڕاستیدا بەخۆ هیچ نەگرتنەکە بۆ یارە. لە نیوەی دووەمدا هێندە ناسك مانا دەفرێنێت کە ئێمە خەیالی عەیب گرتن نەگرین، کاتێ لە چڵکە قورسەکانی غەرەز و ڕق و فیز و دنیا گەری خۆی پاك دەکاتەوە، کە ئەمانەن لەش قورس دەکەن.. بێ ئەمانە ڕۆح توانای فڕینی هەیە بە دەم شەماڵ و نەسیمێکەوە.

تێکڕا ئەم ڕاڤەیە نزیکە لە بالآی تەواوی شیعرەکە و ئێمە هیوامانە توانیبێتمان نزیك بینەوە لە دنیای شەفافی مەولانام، کە قوفڵی شیعرەکەی لە خەفەت و محروم بوونی دیداری ئازیزانەوە داوە و لە خەفەتا لاواز بووە...هتد.

١ - ئازیز تای ڕشتەی دڵەی خەم بێ شۆ

ئەزەڵیا نە بەند تای ڕشتەکەی تۆ

تاڵی ڕشتەی دڵە غەم بارەکەم بێ حەد ئاڵاوەتە تاڵی ڕشتەی زوڵفەکانی تۆوە.

لەرسالەی عیشق دا هاتووە کە زوڵفی مەعشوق وەك کە مەندێ وایە، سەد خەم و پێچی تیایە لە ڕاستی دا زوڵفی مەعشوق هێلانەی دڵی عاشقە... سەبارەت بەم شیعرەش دەڵێ: (ئەمە هێلانە کردنی دڵی عاشقە لە خەم و پێچی زوڵفی مەعشوق)دا، بەلام تەرحێکی جوانتر بە خەیاڵی مەولەوی دا هاتووە. ڕشتەی دڵەکەم واتە هەودای عیشق و ئەوینم وەك لاو لاو ئالاوە لە هەودای زوڵفی تۆ، بەلام ئەم عیشقە یەکلایەنە نیە. هەردووکیان پێکەوە پێچیان خواردووە بەیەکا و جیایی لە نێوانیاندا نەماوە {رسالەی عیشق ل٢٩٤-٢٩٥} ، وە لە درێژەی ڕاڤە و لێکدانەوەی ئەم شیعرەدا دەڵێ (ئەم ڕشتەیە ناکرێتەوە بە هیچ جۆرێك تەنانەت ئەگەر خودی عاشقیش بیەوێ، چونکە ڕاکێشانی مەعشوق زۆر بەهێزە کەواتە ئەی خۆشەویست زیاتر ڕامکێشە و هەودای ڕشتەی دڵەکەی من و زوڵفی خۆت زۆرتر پێچ بدە بە یەکا، با یاران و هام دەردانم بزانن کە ئەمە زوڵفی تۆویە کە کەوتوە بەسەر جلەکانم دا، لە ڕاستی دا ڕیشەی جەرگ و دڵی منە کە ئاوا هەڵ پاچڕاوە جا ئیتر لە بەر ئەم عیشقە ڕاستەقینە هەموو یاران سیتایشمان ئەکەن و لە هەرلایەکەوە ئافەرینمان پێ دەڵێن{هەمان سەرچاوە} ئەم ڕاڤەیە هەڵگۆزراوی ڕاڤەی دیوانەکەو زۆربەی سەرچاوەکانی ترە. لە پاڵ ئەم لێدوانە جوانە دا ئێمەش هەوڵ دەدەین جۆرێکی تر سەیر بکەین.

ئازیز: تای ڕشتەی (تاڵی هۆنراوەی، سەودای عەشقی دڵەی خەمی من بێ ئەندازە). دڵ جێ ی ئیمان و عیشقی خودایی، هۆینەوەی تاڵ ڕەنگە بەدڵدا هاتنی حەل کردنی مەتەڵی عیشق و شیکاری نهێنی جوانی یەکانی دۆست بێت، یان بێ ژمارە و بێ حەد ڕستنی تای ڕشتەی عەشق (هەمان کات) نووسینی شیعریش بێت بۆ تای زوڵفەکانی ئازیز.

ئەزەڵیا نەبەند تای ڕشتەکەی تۆ... هەر لە ئەوەڵ و سەرەتای بوونەوە ڕشتەی دڵی من بەند بووە لەڕشتەی زۆڵفی تۆدا، یان دژیاوە بە زوڵفی تۆوە.

زوڵف پەردەی نهێنی و سرِ پۆشی جوانی یەکانی دۆستە. دڵیش کانگای نهێنی یەکانی عەشقە.. دیارە ئەم دوو مفرەدە هەر لە سەرەتاوە بە یەك دەخۆن (تای ڕشتەی دڵێ کە شوێنی هەڵگرتنی سرِی عەشق و خۆشەویستی دۆستە، دەبێ خافز واتەنی سرِی ئەو دڵە بپارێزرێت، هەم بێ حەد و شومار تاڵ تاڵ هۆنراوەتەوە. هەم تای ڕشتەی زوڵفی ئازیز کە دڵی عاشقانی هەر لە ئەزەلەوە بەند کردووە.بووەتە ڕێگر و زنجیر لە بەردەم کەشفی جوانی یەکاندا، ئەم دوانە لە ئەزەڵەوە پێچراون لە یەك.

هەموو لادانەکانی (زوڵف) ڕووبەند، هەور، ڕەشماڵ، پۆشین) لە شیعردا... کامی دڵە لە مەجازدا بۆ ڕووی یارو لە حەقیقەتدا دەرکەوتنی حەلی نهێنی و ڕازەکانی مەعشوق.

٢– هەردوو چەنی هەم پێچ وەردەن وە هەم

جیایی نە بەین مەحاڵەن ستەم

هەردووکیان لە یەك (ڕشتەی دڵ و رشتەی زوڵف) پێچراون لەیەك و جیاکردنەوەیان هەم مەحاڵە، هەم ستەمە.

گرێی خۆشەویستی عاشق و مەعشوق. کردنەوەی نەگوجاوە و جیابوونەوەی گوناهە. دڵی پرِ ڕاز و خۆشەویستی (بە یان ناکرێت و وتن توانای نیە لە دەرخستنی) پێچرانی ئەم دڵەی لەو زوڵفە پرِ لە حیکایەتە تولانییە. کە ئەسڵی مەقسەدیان شاردوەتەوە،ئەویش (ڕووی دۆست)ە لە عرفاندا، سەیر دەبێت بتەوێت ئەو ئالودە بوون و پێچرانە پرِ لەزەتە لێك بکەیتەوە. ئەوە بۆ خۆی ستەمت کردووە.

جیایی: جیاکردنەوەی پەیوەندی دڵ و زوڵف هەڵهێنانی ڕازەکانی دڵ و هەڵدانەوەی پەردەکانی سرِە، ئەو دووە سرِ پارێز و سرِپۆشە (دڵ و زوڵف) دروستیان کردووە.

٣ – سەر مەودای ناخوون یەکسەر تێدا شی

هەرچەند سەعیم کەرد جیایی نەوی

سـەر لێـواری پەنجـەکانم (نێـوان نینـۆك و گۆشـتەکە) لـە ناوچـوو لـە جیـا کردنەوەیاندا فایدەی نەبوو.

گـرێ ی ئاڵۆسـکاوی ڕشـتەی دڵ و تـاڵی زوڵـف. مەتەڵەکـە لـە کردنـەوەی گـرێ کەدایە... واتە پەی بردن بە (عیشق و ئیمان کە سرِی دڵن و ڕواڵەتی نـین و بـاطنین لـە گەڵ تێگەشتن و کەشف کردنی سیفاتەکانی جوانی خوادا. دەبێت سەری نـاخون(پەنجە) بـە هێمـای هەمیـشە بـەردەوام و کۆشـشەکانی بنیـادەم وەرگـرین لـە کردنـەوەی گـرێ کوێرەکانی چەمکی (ژیان و مردن وخۆشەویستی...هتد) کە لە وەتی هەیە بە نەتیجەی یەکلا کەرەوە نەگەشتووە.

بۆیە دەبێـت ئێمـە تـەنها عاشـق بـین و دڵمـان لـە هێلانـەی پەرچـەمی یـاردا جـێ بێڵین (سەری ناخون) بە نوکی خەنجەر یان خەنجەردان لە دڵ و ئامێتـەی زوڵـف... یـان گـەڕان و دڵ بەرنەشـتەردان ڕاز و مەتـەڵی دۆزینـەوەی عیـشق بـۆ ئێمـە کەشـف ناکـات. سەری ناخون، هۆکاری کردنەوەیە هەرشتێکی تری هاوشێوەی سەری ناخون، توانای ئـەو کردنەوەیەی نیە. ئێمە بە هۆکارەکان ناتوانین بگەینە شیکاری مەتەڵی عەشق.

٤ – ئیسە خاس پاسەن تۆ نەی سەردەمدا

هەردوو چەنی هەم پێچ دەی وەهەمدا

ئێستا باش وایە تۆ لەم سەردەمەدا، هەردووکیان پێکەوە پێچ دەی بەیەکدا.

پەلك دروست کردنـێ لـە تـای ڕشـتەی دڵ و تـاڵی زوڵفـی دۆسـت، دەس لـە ملانـی خۆشەویستی کە لە دڵەی خەمدایـە و لـە گـەڵ زوڵفـی مەعـشوق. ئامـاژەی عرفـانی ئـەم بەیتە هدایەت دان و تەوەجوهی یارە... ئاوێتەی نهێنی یەکانی دڵ (هۆنینـەوەی ڕشـتەی تاڵی دڵ) لە گەڵ نهێنی جیلوەکانی مەعشوق لەم سەردەمەدا لەم دنیادا. هەڵ نـەهێنانی مەتەڵەکانی حیکەمەتی ئیلاهی لەم دنیادا و پێچدان (پێچران و هەڵ گرتنی) شـیکارەکە

بۆ ئەوسەردەمە کە ئەودنیایە. واتە ئەومەیلی نهێنی زانینەی دڵ و ڕازی تولانی زوڵفەکانت پێکەوە پێچ دە بە یەکدا.یانی زیاتر گیرۆدەی پێکەوە بوونیان بکە، ئەودووەی (دڵ زوڵف) کە بە مردن و سووتان و تیاچوونی هۆکارەکانی کردنەوە لە یەك جیا نەکرانەوە، باش وایە زیاتر لە یەکیان بئاڵێنی.

٥ – تایاران زانان ڕیشەی جەرگمەن

پاچیان، ئاوێزان وە ڕووی بەرگمەن

تایاران بزانن ئەوە ڕیشەی جەرگمە (پێچراوی عەشقی دڵ لەگەڵ ڕشتەی زوڵفا، کە هەڵ پاچراوە (واتە بڕاوە و ئاوێزان بووە بە ڕووی بەرگما.

پاچیان: بەشێکە لە ڕازانەوە و جوان کردن و ڕێکخستن، ڕیشە و پژوپۆی درختە تێکەڵەکانی ناوباخ، یان کورت کردنەوە و بڕینی سەروقژی مرۆڤ. سەرنج بدە. بە کورتی ڕاڤەکەی بە بۆچوونی ئێمە ئاوایە:

یاران بزانن خۆشەویستی ڕیشەی جەرگی من، سەودای خاوی تاڵی ڕشتەی دڵ بە داوی ڕشتەی زوڵفەکانی ئەوەوە، پاچیان (بڕاوە) و ئاوێزانی بالاّم بووە.

واتە لە بەرگمەن دا مانای جل پۆشین نایێت، بەڵکو بەرگمەن مەبەست لە ڕوو و ڕواڵەتی دەرەوەی مرۆڤە کە لێرەدا بە پێچەوانەی جەرگمەن، بەرگمەن هاتووە واتە عەشقی زوڵفی ئەو لە دڵی من و ڕشتەی سەودای دڵی من بەزوڵفی ئەوەوە هەم ڕیشەی جەرگمە (باطن) هەم پاچیان وەڕوی بەرگما (ظاهر).

یان سەودای دڵ و زوڵفی تۆ وەك دوونەمام وگوڵ کە لەیەك ئالاّبن باخەوانێ بەجوانی هەڵی پاچی بن بە ڕوی گەلاّوگوڵی یەکا جیاکردنەویان تێکدان وستەم و گوناه و ناشیرینە، خزمەت کردنیان و هەڵپاچینیان پێکەوە بۆ ئەوەی هەڵچن و جوانتربالاّبکەن شایانی ستایش و ئافەرینە. ئەوکات٠(بەرگ واتای گەلاّدە دات).

زۆریش پێش مەولەوی پیرشالیار فەرموویەتی: داران گیانداران جەرگ و دڵ بەرگن. مەولەوی دەڵێت من ڕیشەم لەخۆشەویستی نهێنی و پرپێچی تۆگیر بووە و گەلاّی جوانی بەڕومەوە دەرداوە و زۆریش لێی جوانە و ئەم داری نەمامی عیشقە باش هەڵپاچراوە و جەرگ و بەرگی ڕازاندوومەتەوە.

ئەو نەمامانەی تەرز دارن بە قەد و باڵای نەمامی تردا هەڵچن،کە ژیانەوە تەرزو چنگ لە باڵای نەمامەکە دەپێکن و دوور خستنەوە جیاکردنەویان بۆ باخەوان زەحمەتە. یانی ئەو جۆرە نەمامانە هەر ئەمەندە ئاوێزان بوون و دڵیان چوو بەنەمامێکی تردا. ئەوە ئیتر باشتر لە جیاکردنەوەیان پێکەوە پێچران و هەڵپاچینیانە.

٦ – هەنی مداران دەم وە ئە ناوە

ئافەرین واچان جە گردین لاوە

ئیتر یاران مدارام دەکەن و دەم بە دوعا و ستایش دەبن بۆم و ئافەرینم دەکەن لە هەموو لایەکەوە.

(پێچانی ڕشتەکان) لەلایەن مەعشوقەوە باش گرێ دانیان پێکەوە لە بەیتەکانی پێشوودا بەڵگەیەکی پیشانداوە بۆ یاران، تا یاران بڕوا بکەن کە ئەو ئاوێزانی عیشقە ڕیشەی جەرگمە. ئیتر یاران دەبنە (مدارام) نەرمی نوێنەکان ئەوانەی کە نەرم ونیانن بۆ بەرامبەرەکانیان. چەمکی عیشق ئاسودەیی یە و جێگەی ئافەرین و نەرمی نواندنە. یان ئەوانەی سەیری باخی جوانی دەکەن ئەو لێك ئاڵانە جوانە دەبینن، ئافەرین و ستایش دەکەن.

مەولەوی سوژەی ئەم بەیتەی لە سەیری باخە جوانەکانی تەوێڵەوە هێناوە کە پڕن لە سەلیقەی باخەوانەکان.و چاوێکیشی بۆ داڕشتەی شیعرەکە لە ماریفەتەکانی پیر و حکمەتەکانی ئەو بووە.عیشق جوانترین خزمەتێ کەبیکات ئاوێزانی ڕەگ و بەرگە، واتە ڕێکخستنی دیوی دەرو ناوی مرۆڤەکان.ڕەگ وڕیشك نەخۆش بوو، بە وێنەی درەخت گەڵاو بەرگیش جوان و پێکەوتە نابن. عاشق دەبێت ظاهرو باطن جوان بێت و ئەو دووچەمکە جوان بە یەکەوە ببستێت.

١ – ئەوجا بەزمگەی کەس جێ نەڕەستە

مەنزلگەی صەیاد هەزاران خەستە

ئەوشوێنە بەزمگەی کەس لێ ڕزگار نەبووە. بەزمگە. بەباری نەرێنی دا لە بری شوێنی کەیف و ڕابواردن زیاتر بە شوێنی گۆبەن نانەوە دەست دەدات، کە ڕاوچیان لە پاڵ کەیفی ڕاوی خۆیاندا وەك جەللادیش دێنە پێش و گۆبەنی کوشتنی کەڵ و نێچیران دەنێنەوە، ئەو جێ مەنزلگەی ڕاوچیانە کە بە هەزاران بریندارییان خستوە.

کەس جێ نەڕەستە. دەکرێ مەبەستی ئەوەش بدات، ئەو شوێنە کەشوێنی بەزم و جێ ی صەیادانە کەس شوێنی نیە (یانی مەرد جێ ڕەس نیە لەو شوێنەدا و جێی مەرد نی یە واتە سیفەتی نامەردی بدەینە ڕاوچی لە دەرئەنجامی کوشتنەوە یانی بەبیر کردنەوەی نێچیر و قوربانی). جەنابی سید طاهر(بەزمگە)بە (بەزمەکەی)دەخوێنێتەوە.{هەوارگەی دلان-کاسێت} بە مەش خەیاڵمان بۆ (دامگا)دەبات شوێنی خۆ مەلاس دان و بەزمی ڕاوچیان. دامگا نانەوە لە کەلیمە میللیەکانی هەوراماندا هەیە. بۆ نموونە:

دامگام نیانۆ شاتە بلاڵۆ — هەتا دنیا هەن من پێ تۆ ناڵۆ

دامگام نیانۆ دلێ گورالاّ — چێڵەکێ موانۆ بەقەکەم لالاّ

گۆرانیەکی زۆر خۆشی هەورامیش بە ناوی (بەزمی صەیاد) ەوە هەیە کە لە ناوخەڵك و هێژایانی گۆرانی ناسی هەورامی دا حەمەحسێن کەیمنەیی بەداهێنەری دەزانن. من نامەوێ گەورەیی و دەنگ خۆشی و وەستاییی ئەو هونەرمەندە بخەمە لاوە. بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا گومان دەبەم ئەو بەزمەش زۆر لەو مێژووە کۆنتر بێت و لانی کەم بۆ سەردەمی مەولەوی بگەڕێتەوە و مامۆستای کەیمنەییش بە شێوازو سەلیقەی خۆی چڕیبێتی و گیانی بە بەرا کردبێتەوە.

دوو دێڕی کۆتایی شیعرەکەش ڕاڤەیەکی تر دەسەپێنێ، وە ڕەنگە ڕویەکی دنیایی هەبێت و پەیوەندی بەو حاڵ و وەزعەی ململانێ ی مەزهەبی و ئیداری و جێ نشینی و تەنانەت سیاسیش هەبێت، بە هەر حاڵ دەکرێ لە ژێرکەش و هەوای تەریقەت و پێکران بەتیری پیرانیش لێکی بدەینەوە.

٢ – من نەچیرەکەی هەزار زام وەردە

هەرزامێ پەی وێش زوخاو سەرکەردە

من ئەو نەچیرەم هەزار زامم هەیە (هەزار تیرم خواردووە ، بەرکەوتووە) هەرزامێ بۆ خۆی زوخاو و کێمی لێوە دێ. کەواتە ئەم یەکێکە لە هەزاران خەستە و برینداره‌کان و هەزار زامی هەیە. کاتێ بەم زام و برین و تیر و زوخاوە، ڕوو دەکاتە سارا و هەردوو بەرد بە ترس و لەرزەوە (بەیتی (٥) ئەم شیعرە) بیرمان بۆحاڵەتە تایبەت و عرفانی یەکەی بابا ناوس دەچێت کە (٧٧٤) ساڵ پێش مەولەوی یە{بڕوانە شیعری چواردم پیتی -ج} و جیلوەی چەند شیعرێکی ئەم و هەندێ لە یارانی یارسانەکان لای مەولەوی سێبەریان دەردەکەوێتەوە، کە من بۆ خۆم بڕوام بەوە هەیە کەلتوری یارسان و سەرچاوەی نووسینی شیعری گۆران پشت و پەنای دەرکەوتنی مەولەوین و ئەم ئاگاداری ئەو سەرچاوانە بووە، بەڵام زۆر زیرەکانە کارکردنەکانی داوەتەوە، بۆ بەراورد چۆن گۆران لە ژێر کاریگەری شیعری مەولەویدایە بەو جۆرەش مەولەوی لە ژێر کاریگەری شیعری هەورامی دایە، بەڵام تەنیا خانا و بێسارانی زەق دەردەکەون، بۆیە لێکۆڵەران تەنیا هەستیان بەوان کردووە ئێمە چەند جار و لە چەند شوێنی تردا ئەمەمان درکاندووە لە هەر شوێنێکی تریشدا بەو کاریگەریە گەشتین دەمێکی لێ دەدەین.

٣ – ترسیای صەدای ماردم هۆش بەردە

ڕەمیای بۆی بارووت هەردەوە هەردە

مـن تـرسـاوی دەنگـی مـاردم و هۆشـم چـووە (لـە تـرسـا هۆشـم چـووە) و ڕاکـردووم لەتاوی بۆنی باروت (تـرسـاوی دەنگـی تفـەنگی مـاردەم و لـە هـۆش خـۆ چـووم، لـەتاوی باروت هەرداو هەرد ڕام کرد)

مـن لـە هێنـانی نـاوی چـەکی (مـاردەم)دا بـیرم بـۆ هێـرش و پـەلاماری سـوپای عوسمانیەکان بۆسەر ناوچەی جافنشین و چەککردن و لەدەسەلاّت خستنی محمد پاشای جاف و هێزەکەی کە مەولەوی یەکێکە لە دۆستەکانی و ڕەنگە لەو پەلامارەشدا بوو بێت کـە مەولـەوی گـەورەترین زیـانی بەرکـەوتوە کـە سـوتانی کتێبخانـەکـەی بـووە، کـە هـەم جافـەکان و هـەم مەولـەویش ڕادەکەنـە ئەوبـەری سـیروان و مەولـەوی لـە ولـّوەر دەگیرسێتەوە{بڕوانە مەولەوی ژیان وبەرهەمیی محمدی مەلا کەریم ل٣٥ وهەروەها مەولەوی و تەقنەوەی زمان حکیم ل٧٢}. ئەوجا بەزمگە ئەو شوێنانە دەبن کە دەکەونـە بەرشالآوی عوسمانیـەکان و هەزار زامەکەی مەولەویش ڕەنگە لە دەست دانی ماڵ و گیانی ناسراوانی بێت. وە دیارە سـەر لەشـكری عوسمانیـەکان (عومـەر پاشـای سـەردار) زۆر بـێ بەزەییانـە دەکەوێتـە وێزەیـان، بـەیتی (٥) شـیعرەکەش ڕاسـتگۆیانە پیـشاندانی ئـەو وێنەیەیـە، وە بێـژەی (ڕەمیا)ش ڕاکردویە کە لە ترسی پەلاماری مـرۆڤ هـەڵهاتبێ.وە باوەڕیـشمان بـە دابڕانـی مێژووی شیعرەکان هەیە.ئەم ڕاڤەیەش ئاماژەی دوورەو ناسەپێت.

٤ ــ کەی تەوانای سەیر دیارانمەن

یا پەراوی تاقەت بێ یارانمەن

کەی توانای سەیرکردنی دارو دیارمە و مەیل و ڕوغبەتم هەیە بێ یاران.

لە دیوانەکەدا صەبر نووسراوە و بـە سـەیر ڕاڤـە کـراوە، ڕەنگـە هەڵـەی چاپ بێ ماموّستا حـەکیم یـش ڕاسـتی کردووەتـەوە. دەبـێ ئـەو شـوێن و دیارانـە کـە زەرەرمەنـد بوون و سوتاون، مرۆڤ تەحەمەمولی سەیرکردنیانی نیە، بڕوام وایە لە دیوانەکەدا بـاش ڕاڤە نەکراوە.

شوێنێ بەرهێرشی نەیار و دوژمـن بکـەوێ و بـسوتێنرێ، کـەی پیـاو خـۆی دەگـرێ سـەیری بکـات لـەتاو خەفـەت خـواردن بـۆی (بـەراوردی سـوتان و کاولکاریـەکان بکـە کـە

دیـوتن) و یـان یارەكانـت نـەمێنن و تیابـچن كـەی تاقـەت و ئارامـت هەیـە.نـواڕین بـۆ كاولكاری و وێرانیەكان.

دانا و ئەدیب و شاعری پایە بەرز سـەید طاهری هاشمی لـە هەوارگـەی دلآنـا بـەم شێوەیە ئەم بەیتەی خوێندوەتەوە:

كەی توانای صەبر ویارانمەن   یا پەروای تاقەت بێ یارانمەن

واتە كەی بەرگەی كات بە سەر بردن و ڕابواردنم هەیە و، یان چۆن ئـەم پەرژێتـە سـەر تاقـەت بـە بـێ یـاران. یـانی بێتاقـەتم و بێیـاران تاقـەتی كـەیف وڕابـواردنم نیە. {هەوارگەی دلآن-دەنگی سید طاهری هاشمی كاسێت}

٥ – ڕووم كەرد وە سارای هەردوو بەردەوە

وەصەد ترس و لەرز جەسەم شەردەوە

ڕووم كردە سارای هەردوو دیاری بەردەلآن بەسەد ترس و لەرزەوە خۆم شاردەوە.

ئەمە ڕەنگە وێنەیەكی زۆر ئاشكرا و ڕاستی هەڵهاتنی مەولەوی و هێزەكـەی محمـد پاشا بێت. كە ئەمە پەیوەندی بە مێژووی میر و پاشاكانی ئێمـەوە هەیـە، و كـاری ئێمـە نیە، هێنـدە خۆمان لـێ دا كـە شیعرەكە ڕەنگـە هێمـا دار بێـت و ئامـاژەی ئـەو كارەسـاتە بكات، لێكۆڵینەوەی مێژوویی زیاتر پەنجەرەی ڕۆشنتر دەكاتەوە. لەسەر بـەزینی لایـەنی دۆڕاو ڕاكردووی شەڕەكەو قورسی زەرەرو زیانەكان و ژیانی هەڵهاتوەكان.

٦ – چ داوا پێوەن مەكەردێم چەنی

بازدێم نیم ڕمەق پەی جارێو هەنی

چ شـەڕ و داوایەكـە لەگـەڵما ئەیكـەن، لـێ گـەڕێن نیوەگیـان بـووم هـەڵی گـرن بـۆ جارێكی تر. نیو ڕەمەق كە زۆر گرنگە ڕاڤەنەكراوە.

نیـو ڕەمـەق نیوەگیـان... یـان قـووتی مـەمرە و مـەژی، ئەمـەش زیـاتر چـیرۆكی شالأوەكە و تـرس و ڕاكردنەكەی مەولەوی و نزیكەكانی محمد پاشا زیاتر دەچەسپێنێت.

وه ڕەنگە کۆمەڵێ سەردار و جاش هەر لێ نەگەڕابن دوای خۆشاردنەوە ژیانی کوڵە مەرگی بەسەر ببات.

پێم خۆشە کەمێ لەسەر نیم ڕەمەق بڕۆین و بزانین لە گوزەرانی مەولەویدا چی حاسڵ دەکەین. ناوچەکانی (گونە و سەرا و چرۆستانە) بۆ سەردەمی ژیانی مەولەوی باش بوون و حاسڵات دار، لەوێ ژیانی خۆش بووە کاتێ بەناچاری هەڵدێ و ڕوودەکاتە شەمێران، کەمێ باری گوزەرانی دەگۆڕێت، بەڵام هەر بەهۆی سەرکاری شێخ عەلی عەبابەیلێوە. مەولەوی و خزمەکانی باشیان گوزەراندوە، ڕەنگە ئاڵوگۆڕەکەی (عوسمانی خاڵە) لە جێ ی شێخ عەلی، لەلایەن محمد پاشاوە لەم سەروبەندەی دوای شەڕوشۆڕەکە بوو بێت، جۆرێکیش لە ناچاری پاش شەڕبوو بێت. ئیتر مەولەوی و خزمانی بارلاردەبن و ڕەنگە هەر لەو کاتەشدا ئیتر بۆ هەتا هەتایی ڕووی کردبێتەوە سەرشاتە، ئەم بەسەر هاتە لەنامەکەی مەولەوی و شیعرە فارسی یەکەی (وزان سوی وەتەن) دا ئاشکرایە... ئیتر مەولەوی سەردەمی نەهامەتی و کزبوونی ئەستێرەی بەختی دەبێت و مردنی عەنبەر و کوێر بوون و...هتد. بە شوێنادێت، کە لە هەموویان کاریگەرتر و بە سوێ تر مەرگی عەنبەر خاتوونی خێزانی یەتی{مەولەوی مهرەجان ٢ل٥٠-٥٤} ئیتر بە نیوەگیانەکەش (نیو ڕەمەق) نامێنێت.

بەدەر لەو ڕاڤە مێژوویی یە دەتوانین دوورتریش بڕۆین تابچینەوە هەمە شوانەی بابا ناوس وسەرنجێ لە ململانێ و دەعواکانی ئەو زاتە و ئەیارەکانی بدەین.یانی بە بارێکی تریشدا بەزمگە و پێکران و کەس ڕزگار نەبووەکە بخوێنینەوە.کەبەدەوری هەورای عرفانیدا خول بخۆین.

١ – ئێمە گشت فانی، هەر ئەوەن باقی

نازوون وە بازووی پڕ نەیرووی ساقی

ئێمە هەموو تیاچووین، هەر ئەوماوە (نەمر) بنازم بە بازووی پڕ قوەت و هێزی ساقی (خودا)دا.

شیعری بۆنەیە (بۆ مەرگی عبدالرحمن کوڕی محمود یار وەیسی خەزنەداری محمود پاشای جاف نووسراوە) دنیا مەیخانەیە دنیا و مەی نۆشان سەروەش و مەست دەبن و دەکەون، تەنیا ساقی (بادەگێر) نەبێت. بەمەش (ئێمە تیاچوو دەبین) ئەو (ساقی) باقی دەبێت. لە ڕووی مەجازی و دنیایی یەوە هەردەم لێکچوون و ڕاڤەکان لێرە وەردەگیرێن بۆ پێشبینی و تەصەوراتی ئەوێ. (ئەو دنیا). بە هێز و بازووی بەقوەتی ساقی کە دیارە هیلاك نابێت و ناوەستێت، ئێمە گشتمان شەراب دەنۆشین و دەکەوین ئەو فریای هەموومان دەکەوێت و کەس نابوێرێت. بادەی مەرگ لەسەر دەستی وەردەگرین. جیناس لە نێوان (نازوو –بازوو –ساقی، باقی دا) هەیە.

٢ – خەلاصیش دا پێت وە یەك پەیمانە

ئازاد بیت جە بەند بەستەی پەیمانە

خەلاصیش دا پێت (کۆتایی پێ دایت، نەجاتی دایت، ئازادی کردی بەیەك پێك و لە کۆت و بەندی بەڵێنەکەی ڕزگار بوویت.

ئاماژەی گیروگرفتی ئێمە لەگەڵ ئەرکە عیبادیەکان و هەڵسوکەوتە شەرعیەکاندا لەم دێڕەدا هەیە. گەرچی مەولەوی لەوەها دۆخێکدا نەژیاوە، بەلام چەند شیعرێکی هەیە دەربڕی بێزارین لە ئەرکەکان. بۆیە مادام شەرابی مەرگ، ئازادی ئێمەیە لە بەندی پەیمان، بە مردنمان لە ژێر پابەندی وەعد و بەڵێنەکەدا دەردێین، ئەوە مەست بوون بەو بادەیە (مەرگ) ئاسودەیی و حەسانەوەیە. ئاخر ئێمە پەیمانێکمان هەیە لە گەڵ پەروەردگاری خۆماندا، پەیمانی ئەوەی خودا خودای ئێمەیە و هەر لە ئەزەلدا

پەیمانمان هەیە. تا ئەو کاتەی لەو جودابین و ئیرادەمان لە دەستی خۆماندایە دەبێت وەفاداری ئەو پەیمانە بین{دڵ وچار ۱۷۵-۱۷۸} واتە ئەرکەکانمان جێبەجێ بکەین، دیارە خودی (مردن)یش بەدیوێکی دا (وەفاداری خوداشە بەوەی لە وەڵامی گەردی خاکدا کە ڕازی نابێت ببێ بە جەستەی ئادەم... خودا بەڵێنی بە خاك بوونەوەی پێ دەدات، ڕۆحیش ڕازی نیە بچێتە ئادەمەوە خودا وەعدی گەڕانەوەی بۆلای خۆی دەداتێ.

ئەم دیاردەیە جێ ی تێفکرینە زیاتر (کە مەرگ ڕزگاری ئێمەیە لە ژێرباری گران و قورسی ئەرك و عیبادەتدا، هەروەها بەڵگەی وەفاداری خودامانە بەرامبەر وەعدی گەڕانەوە و بەخاك بوونەوە کە ئەمە لە نێو میتۆلۆژیای ڕۆژهەلاتی و کەلامەکانی یارسان و تەنانەت ماریفەتی پیر و فۆلکلۆری نێو خەلکیشا هەیە. (پەیمانە ۱) پێك بادەیە..(پەیمانە ۲) بەڵێنە (جیناسی تەواون).

٣ – عارفان چ خاس پەی وە حەق بەردەن
وەسیەت حافظ وە جا ئاوەردەن

عارفان زۆر چاك (بەباشی) دەرکیان وە ڕاستی (حەق) بردووە و وەسیەتەکەی حافزیان بەجێ هێناوە.

عارفان: لای جەنابی مدرس (خواناسەکانی خانەقای تەوێڵە)ن وە بەیتەکە شوناسێکی مەعرفی دەداتە خواناسەکان، گەرچی وشەکە لێرەدا تایبەتی یەکی هەیە کە لە ڕووداوی شیعرەکەی وەرگرتووە، بەلام بە کۆی ئەناسراو هاتووە بۆ ئەوەی گشتگیر بکرێت و هەرکەس بەو جۆرە لە ژیان و مەرگ و قەزا بنوارێت.و بشێ بلێین ئەوانەی پەی بە حەق دەبن گوێڕایەڵ و غەزەل پەسەندەکانی حاڤ شیرازین.

سەرنجێکی تری من لە بەیتەکە ئەوەیە خواناسانی خانەقای تەوێڵە (ئەهلی خانەقا) بەگشتی و مرید و شێخانی بە تایبەتی حافزشناسن و لە تێز و ئەندێشەکانی حافزەوە لە ڕاستی گەشتوون و وە بەباری عرفانی دا حافزخوێن بوون و ڕەنگە ساقی نامەکانی حافز و غەزەلەکایان لە بەر بووبێت،چوون کاریگەری حافظ لە نامەو وەسیەت و ئامۆژگاریەکانیاندا دەردەکەوێت. خودی مەولەوی لە بەشێکی ئەو نامەیەیدا

که بۆ(مەلا صالحی فخرالعلما)ی دەنێرێت بەم جۆرە باسی خانەقای تەوێڵە و شێخی بەهادیین دەکات:

لەم شوێنە پیرۆزەدا ڕۆژی بەدەیان زاناو بلیمەت لە هەموو گۆشەیەکی دوورو نزیکی کوردستانەوە وەکو پەروانە لەدەوری چرای ڕوخساری شێخ کۆ ئەبنەوە.{مەولەوی سۆرانی-نەردەلانی ل٤١٩-٤٣٤}

هەروەها خانەقای تەوێڵە کتێبخانەیەکی دەسنووسی تا ڕادەیەك گەورەی تێدابووە.بەتایبەت دەستنووسی شیعرەکانی(مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی وحافزی شیرازی وسەعدی وعەتاری نەیشاپووری)کە بوونەتە یەکێك لەو سەر چاوانەی کەمەولەوی بیری سۆفیانەی خۆی پێ دەوڵەمەند کردوون{کاروان.ژ.٢٣٥ مەولەوی و خانەقای شێخە نەقشبەندیەکان.حکیم مەلاسالح ل١٧}

پێم خۆشە بەشێ لەو ساقی نامەیە بنووسین کە لای عارفان و بادە نۆشانی حەقیقەت وەك وەسیەت وەردەگیرێ و مەی نۆشانی دنیاییش خۆشیان لێ دێ. وە ڕەنگە بەدەر لەو ساقی نامانە لەناوغەزەلیاتەکانیشا هەمان ڕاسپاردە هەبێت.

من ار زانکه گردم بمستی هلاك

بئایین مستان بریدم بخاك

بتابووتی از چوپ تاکم کنید

براه خرابات خاکم کنید

ب اب خرابات غسلم دهید

پس انگاه بردوش مستم نهید

مریزید برگورمن جزشراب

میارید درماتمم جز رباب

{حافز.لیمودهی-ساقی نامەها}

٤ – دفنت نه پەهلوی مەیخانە کەردەن

وە سەر خاکت دا سەبووی مەی مەڕدەن

بەخاك سپاردنت لە تەنیشت مەیخانەدایە و بەسەر خاکتا گۆزەی پڕ لە مەیان شکاندووە. واتە عارفەکانی خانەقا لە تەنیشت مەیخانەی عەشقا بە خاکیان سپاردیت و.. لەوەسیەتەکەی حافزی حاڵ زان کەڵکیان وەرگرت و بەگوزەی مەی خاکی سەرقەبر یان تەڕکردی. گۆزە شکاندن قەوڵی پەیمان بەستنە و لەناو میسریە کۆنەکاندا ئەو دڵ و دڵخوازەی بەتەمای پێکهێنانی ژن و مێردی بوونایە دەبوو گۆزە بشکێنن لە نێوانیاندا. {سینوهە}

مەولەوی بێجگە لەوەی ئەم بەیتەی لە هەساری حافز هەڵگۆزیوە، جوانی بایسی بە شیعرەکە داوە، وەك خۆشەویستی بۆ هەردوو تەرەفەکە و وەزیفەی کۆمەڵایەتیانەی خۆی، مردنەکەی ئەو جوان دەکات بە جۆرێك باوکی مردوو شانازی بکات و خۆشحاڵ بێت کە مردنێ خەڵاتی کوڕەکەی کراوە هاوسێی ئاینە کامڵەکان و ئازیزانی بێ گەرد و ساقیان و میراوانی بادەی عەشقەو دوا ئارامگای باخچەی مەرقەدە، ئەمە پاساوێکی ئیشراقی وعیشقانەیە و مایەی سەبووری خەسارەمەند و لێ خۆشبوونیشە بەرامبەر بکوژەکە.ئەوەتا باوکی خوا لێخۆشبووەکەش لەو کۆستەدا فەرموویەتی:

ڕۆڵە ئەو ڕەحمان بێ وادە مەردی

سەر وە پایەنداز(شاسراج)کەردی

ئیسە تۆ دڵشاد وەجای (وەفا)وە

چەم وە ڕای کەرەم پیری(بەها)وە

٥ – قەڵەم یاد کردار یار و ئەغیار دا

ڕەقەم کەرد تأریخ وە ڕووی مەزاردا

قەڵەم (مێژوو نوس و و یادخەرەوە)یە بۆ کردارەکانی یار و نەیارەکان. مێژووی دۆست و دوژمن تۆمار دەکات.. ژمارەیەکی بۆ مێژوودا لە ڕووی مەزاری. کە دوادێڕ ژمارەیەك دەداتە ئێمە بە پێی شیعرەکە کە دەکاتە ساڵی کوشتنی عبدالرحمن.

٦ – جامێش نۆشاوە چون مەردان ویەرد

گۆشەی مەیخانە وە زاویە کەرد

جامێکی نۆش کرد (هەڵدانی پەیمانەی مەرگ) و پیاوانە ڕابردوو (تێپەڕی) زەریفی ئەم وێنەیە لە (ویەرد) دایە، بڕینی مەودای دوو شوێن، بەلاّم مەولەوی ویەرد بە (بەجێهێشتنی ئەم دنیا بۆ ئەو دونیا) جێ کردووە کە مەوداکەیان بە ڕواڵەت چەند دووره کەچی مەرگ زۆر خێرا دەیان بڕێت و یەك هەناسەیە. هەروەها بەڕاڤەکەی جەنابی مدرس دا وا دەردەکەوێت (زاویە) عیبادەت خانەبێ.

کە بەم جۆرەش گرتنی گۆشەی مەیخانەی عەشق و عیبادەتی مەینۆشانە تا قیامەت، بۆ خۆی جوانی یەکی تر دەردەخات کە لە دوای مەرگیش لە مەیخانەدا (خانەقای تەوێڵە) ئەم هەرمەستە (لەژێر قەبریشا خەریکی عیبادەتە، ئەم کۆتا دێڕە دەچێتە جەنگی بەیتی (٢)ە مەوە کە دەڵێ نەجاتت بوو لە ئەرك و عیبادەت، ئەوکاتە وای لێ دێت:

عیبادەتەکان و بەجێ هێنانی ئەرکەکان لەسەر زەوی دا هیلاك کەرو باری گرانن و مرۆڤ ناچارە بە جێبەجێ کردنیان، بەلاّم لە دوای مەرگ یان دوای مەست بوون بەشەرابی مەرگ لە مەیخانەیەکی چوون خانەقای تەوێڵە دا. ئەم مەستە و لەو عیبادەت خانەیەدا بە مەستی سوچێکی گرتووە تا بەو عەشقەوە دەگاتە سارای مەحشەر. ئەمەش زەریفی جوانی ئەو بەیتەیە کە لە ڕواڵەتدا ئەو ئەرکەی نیە و وەزیفەی مێژووی کۆچ کردنەکەی پێ سپێراوە کە بە حروفی ئەبجەد ١٢٩٦ دەکاتە ساڵی کوشتنی عبدالرحمان {دیوان ل٧٣}. گۆشەی مەیخانە... هتد. مامۆستا حکیم نوسیویەتی

میسرەعی یەکەمیش هەرهەمان مێژوو دەردەخات{مەولەوی حکیم ل٨٨} هەروەها باوکی کوژراوەکە لە شینێکیدا هەمان مێژوو دیاری دەکات:

دڵ پەی تاریخ وات وە دەم دەردەوە   وەی داخ حەیف دنیای وێران کەردەوە

بە حسابی ئەبجەد و ڕێنووسی کۆن(وی داخ حیف دنیای ویران کردوە)دەکاتە ١٢٩٦{کەشکۆڵی یارودیس ل٨٨}

١ – ئازیز وە مەرگت دڵ نەخرۆشەن

ئارەزووی خەدەنگ پەنجەکەی تۆشەن

ئازیز بە مەرگت دڵ نەخرۆشە و ئارەزووی تیری پەنجەی تۆیەتی.

خەدەنگ: بەچاوەڕوان کردنی نامە لێکدراوەتەوە. ئیتر لە شیعرەکەدا باسێ لە نامە نیە، گەرچی دوا دێڕ (توغرا) بە زوڵفی(خۆت) هاتووە، کنایەیە لەخەت بۆیە تێکەڵی و پێکەڵیەك لە ڕاڤەکەدا دیارە. گەر بۆنە ڕواڵەت و بیانوو بێت بۆساتەکانی داهێنان لای مەولەوی. ئەوە بە کەش و هەوای شیعرەکەدا وا دیارە بۆ شێخ عەزیزی جانەوەرە نووسرا بێت، چونکە هەندێ دێڕی ئەم شیعرە لە شیعری (ئازیز دیارەن وادەی لوامەن) دەچێت. گەرچی بەلای منەوە بۆنەکان هەربیانویەکن بۆ شەپۆلی هەستی بێ بنی مەولەوی، بۆ گومان کردنەکەم ئەم بەیتانە دێنمەوە خزمەتی ئەم دێڕە:

یاکەردە بۆ دڵ دێوانەی دڵ تەنگ

وەخت نیشانەی دڵان پەی خەدەنگ

پەلە پەل پەیزەوق زامێ وەتیرت

ئازار دا بۆ تای زوڵف زنجیرت

یاخۆ تۆ دا بۆت وە دڵ مەزەی مەرگ

تیری خەدەنگ دا بۆ نەتۆی جەرگ

خوێنەر بۆ بەراوردەکە دەتوانێ تەواوی شیعرەکە بخوێنێتەوە

٢ – خەیلێوەن نامان تیرەکەت ئامان

نامان وە سەر وەخت بیمار زامان

دەمێکە تیرەکەت نەهاتووە، ئامان لە نەهاتن بۆسەر وەختی (هەواڵ)ی بیماری زامان، یان ئامان لە نەهاتنی تیرت بۆ هەواڵ پرسینی زام.جیناس هەیە لە نێوان (ئامان، ئامان، زامان)دا. بەدەرلە مانی عرفانی بۆتیر و زام کە لەهەر کاتێکدا تیر هەبوو نیشانەی ئیلتیفاتی دۆستە:

دەکرێت مەفهوومی بەیتەکە بەرینەوە ژێر ئەو چیرۆکە ئایینیە کە پوختەی ناوەرکەکەی ئەمەیە(بەندەی ڕاستە قینە کە لەبیری خوادا بێت، نابێت بێ دەردو بەلآبێت، گەرماوەیەك بێ قۆرت و بەلآ بوو، ترسی ئەوە دایدەگرێت کە لە بیری خوادا نەبێت. لەو بارەو چیرۆکی فۆلکللۆری ئایینی زۆر هەن.

٣ — وەختەن ساکن بۆ قوربان سا تیرێ

دەماخش بەرزەن، دەخیل زنجیرێ

خەریکە دڵ دمسرەوێ قوربان ساتیرێ، بایی هەوایە دەخیلت بم زنجیرێ.

ئەم ئەدەبی دواندنە و دان نان بە سەرگەردانی وخەتاکان زۆر لە شیعرەکەی ئازیز دیارەن، دەچێت، کە من پێم وایە (ڕاڤەی شیعری مەولەوی بە خودی شیعری مەولەوی) یان بەرهەمەکانی تری زۆر گومانمان بۆ ناهێڵێت و زۆر گرێمان بۆ دەکاتەوە، وە یارمەتیمان دەدات پرۆژەی دیوانی کامڵ بۆ مەولەوی بێنینە ئاراوە. لێرەش دڵ جۆرێ لە سەرکەشی هەیە و خەریکە لە حکمەت دەچێتە دەر، بۆ ئەوەی لەو جوڵەیە بکەوێت، دەبێت بەتیر دڵنەوایی کرێت,

٤ — نەوا جە حیکمەت بەربشۆ وە بەر

جار جار وە تیرێ دڵ نەوا پیش کەر

نەوەك لە ڕاستی و دروستی بەجێ هێنان بچێتەدەر، یانی مەهێڵە لە بازنەی حکمەت دڵ دەرچێت و جار جار بەتیرێ دڵ نەوایی بکەو دڵی بدەرەوە.

بۆ ئەوەی دڵ لە حکمەت دەرنەچێت و تووشی زوڵم و ستەم نەبێت، مهرەبانی لە گەلآ بنوێنە و تیری تێ گرە. حکمەت لە فەلسەفەی عرفانی ئیسلامی دا بریتی لە پەی

بـردن بـه حەقیقـەتی ئەشـیا، کـه دابـەش دەبێت بەسـەر حکمتـی نـەزەری و حکمـەتی عەمەلی، مەولـەوی ڕەنگـه حکمـەتی ا شـراقی مەبەست بێت و لـه ژێـر کاریگـەری شـێخ شـهاب الـدین سـهروردی دا بـووه، بـۆ ئـەوەی دڵ لـه خۆبـایی نـەبێت و هـەردەم لـه ژێـر فەرمانی عەشق دا بێت، دڵداری (مەعشوق) بۆی بریتی دەبێت لـه کولانـەوە و بـەردەوام تیر باران کردنی بۆئەوەی ساکن نەبێ (بەواتا نەمرێ).

٥ — وەش وەش تای توغرای وێت بنمانه پێش

با هەر ناسۆر بۆ زوو نەبۆ سارێش

وەش وەش (خـۆش خـۆش) یـانی زوو زوو تـاڵی زوڵفـی ڕەش و پـڕ لـه پـێچ و مەتەڵاوی خۆتی پیشان دە (بنوێنه) کە مانای دەوا دەدات بۆ دڵ، بـەڵام دەوای کولانـەوە و تیراوێ کردن... بۆ ئەوەی سارێژ نەبێ.

چونکه دڵ سارێژ و بێ خەم و ساکن بـوو، لـه خانـەی حکمـەت دەردەچێت. پـەی بردن بەشتەکان و هیچی دنیا نابێت دڵ بێ خەم بکات، بۆیه تیرو زنجیری زوڵف هەردەم دڵ دەبەنەوە خانەی (حکمت) و بیرکردنەوە بۆ پەی بردن بە نهێنـی. کـه خـۆی لـه تـای توغرادا دەبینێتەوە بەوەی توغرا خەتە، بـۆی هەیـه کـه ئـەم شیعرە داوا کردنـی نامـه بێت، گەر وا بێت داوای نامه له شێخ عەزیزی هاوەڵی دەکات.

دەمەوێ بڕوای خۆم دەربڕم بەرامبەر بە تاڵان بردنـی وێنـه و کەرەسـه و زاراوە و چەمك و بابەته ناسك و عرفانی یەکانی ئەدەبیاتی گۆران بەگشتی و قوتابخانـه شـیعری یه پتەوەکەی بێسارانی و مەولەوی بەتایبەتی لە ئان و ساتی ڕێنیسانسی شیعری کوردی دا... کـەتا ئێـستاش ئـەو پرۆسـەیه بەردەوامـه. دیـارە مـن لـه بـارە سروشـتی یەکـەی کارتێکردن تێ دەگەم و لاریم نیه، گەرچی ئەوەش نابێت بەڕادەیەك بێت کەسـی دووەم بێته سێبەری تەواوی کەسی یەکەم. مەولـەوی بـۆ خـۆی لـه ئـەدەبیاتی کـوردی (گـۆران-هورامی یان ماچۆ)دا لوتکەی گرتووە. بـەو پـێ یـه بـه هـەردوو بـاردا.. هـەم کاریگـەر بوون پێ ی هەم بە تاڵان بردنی تفاقی باڵەخانەی شیعری.. پەلامار دراوە.

بۆ نموونەی کارتێ کردنەکە بەشێوەیەکی داهێنان و ئاسایی هەوڵەکانی گۆرانی نەمرە... هەروەها گۆڕینی شیعرەکانی (ڕۆحی) مەولەوی لای پیرەمێرد، کە زۆرجار بە خراپ کراون ئەوەی مەولەوی دەیڵێت ئەوە نیە کە پیرەمێرد بۆی چووە، بەرهەحاڵ ئەم بەرهەمە باش یان خراپ.. پیرەمێردی پێ تۆمەتبار ناکرێت.

بەلآم بێجگە لەم ڕۆحە... چەندین فەرد و وێنە و خەیاڵ و تەرکیبی شیعری و زاراوە و تەنانەت فکر... پیرەمێرد بردوونی و هەندێ جار نابەدڵانە ئیشارەی بۆ کردوون و زۆریشیان لە پێناوی نوێکردنەوەکەدا خراونەتە خزمەتی دیالێکتی کرمانجی خواروو. کە ئێمە ئینتیمامان هەیە بۆی و پێمان خۆشە بەرە و ستاندار بونیش بڕوات، بەلآم ناپاکی یە ئەدەبی یەکە و دان نەنان بە زخیرە و پاشخانی ئەدەبی و عرفانی(هەورامی- گۆراندا).. مایەی دڵ ئێشان و لە هەمان کاتا هەڵوێستە.لە ویژدانی نەتەوەییماندا تاوانە.

لەو لایەنەوە ئێمە یەکەم کەس نین و پێش ئێمە باس لەو تالآنی یە کراوە چ وەك کارتێ کردن چ وەك دزینی ئەدەبی. لەو پێناوەدا ئەوەی جێ ی پەسەندی و دەس خۆشی یە، هەوڵەکەی د. انور قادرە لە شاکارەکەی دا کە زۆر زانستیانە و بێ تەرەف ئامـاژەی بـەکارکردنی پیرەمێـرد لـە سـەر مەولـەوی کـردووە و نموونـەی باشـی هـەڵ بـژاردووە و سـەرنجی لـە سـەرکارەکەی مامۆستا هـاواریش داوە، وە دواجار لـە هـەردوو بارەکـەدا (کاریگـەری و وەرگێڕنـەکان- هـەم دزی ئـەدەبی)گـوڕ و تینـی باشـی بـە نـوێ بونـەوەی زمـانی شـیعری کـوردی داوە{لیریکـای..ل٢٤٦-٢٥٩} .هـەروەها کارکردنـەکانی جوانەمەرگ مامۆستا ئومێد ئاشنا لە سەر پیرەمێرد و تەقەللاکانی.

بۆیـە پێویـستە لـەو بـوارەدا هـەوڵی تـەواو بـدرێت بـۆ جارێکی تـر بەشێوەیەکی زانستی و کاری لیژنەی پسپۆڕی لە شەن و کەو کردنی ئەدەبیاتی کوردی بە هەموو دیالێکتەکانی و ئەگەر کرا یەك خستن و گۆڕینی ئەو ئەدەبە بەرە و زمانێکی ستاندار و پاراستن و مانەوەی ئەسڵەکەی. ئەم شیعرە بەناوی کۆنەفرۆشی بلاوکردوەتەوە{پیرەمێردی نەمرمحمد رسول هاوارل١٩٧-١٩٨} . مامۆستا هاوار لە پیرەمێردی نەمرا پەراوێزی ژمارە(٢) هەورامی یەکەی نووسیوە.

شیعری بیست و نۆیەم

١ – ئاخ چراخ چ ئاخ ئاخ پەی ئاخداریٚ

چوون من خاطر خارخـەمبار داخداریٚ

لـە دیوانەکـەدا نووسـراوە بـۆ مـەلا چـراخ نـاویٚ دۆسـتی نووسـیوە، ئێمـە ئاگـاداری ئـەوتۆمان لـە بـەیاز و دەسـت نووسـان نیـە، لـە وەی هەیـە سـەرنج ئـەدەین و لـەدنیای شاعرەکەوە تیٚ دەفکرین، بۆیە زۆر خێرا بەسەر ئەم شیعرەدا دەڕۆم، چـوون بـە گومـانم لێی کە هی مەولەوی بێت، چ وەك ووشە و وێنـە، چ وەك زمـان و فـۆن، زیـاتر لـە دنیـای بێسارانی یەوە نزیکە، یان لەو شاعیرانەی (چراخیات)یان نووسیوە. بەڵام مـن بەڵگـەی ئەو تۆم نیە، یان گەر هی مەولەویش بێت ڕەنگە لە شیعرەکانی سەرەتای بێت و لاسایی کەرەوەی بێسارانی بووبێت. بەهەرحاڵ...

ئاخ خۆشەویست (دۆست) چ ئاخێك؟ ئـاخ بـۆ ئاخـدارێکی وەك خـۆم دڵ برینـدار و خەمبار و داخدار، بۆ نیشاندانی باری دەروونـی و تاسـەو حەسـرەتی دۆسـت لـە ڕیٚ ئـەو ئیقاعەوە کە بە چەند پیتیٚ دروستی کردووە بارەکە پیشان دەدات لـەم بەیتـەدا (٩ جـار پیتـی خ) کـە ریتمـە قورسـایی بـاری تاسـەی شـاعر دەردەخـات لێکچوون و جینـاس لـە وێنەکەدا دیارە. {ئیقاع لەشیعری مەولەوی دا ڕحیم لوقمانی}

٢ – بشیامیٚ وە سەیر سەر سەراو چەمەن

چ ئەو چراخم نەو چەمەن، چ مەن

بشیامیٚ (بچوینایە بەمەبەستی چوون بۆ سـەیر و سـەفا) بـەکاردێت ئـەم بـەکار بردنە لە شاعرانی ژاوەرۆ و دەروروبەری دا زۆر دیـارە) بـچویتایە بـۆ سـەیر و لـەو سـەر سەراو و چەمەنە، چ دۆستە وەك خۆکـەم لـەو چەمەنـە و چ خۆشـم. ئیقـاعی پیـت بـۆ پیشاندانی سەیری چەمەنەکە لە ڕێگەی سیٚ جار (س) و پێـنج جـار (چ)وە، ئۆکسترای ئـەم پیتانـە لـە شـیعرەکەدا خـۆش و ئاهەنگـدارە کـار لـە هەسـت و نەسـتی مـرۆڤ دەکات{هەمان سەرچاوە} جیناس لە وێنەکەدا هەیە.

٣ – ناڵەمان کەردا چەنی بوڵبوڵان

چەنی ناڵەیێ؟ چوون سفتە دڵان

وەك وتمان زمانی ئەم شیعرە تەنیا لێرەدا هەیە و لە شوێنی تری دیوانەکەدا نیە، بەواتا زمان و تەعبیری ئەم شیعرە لە زمانی شیعرەکانی تر ناچێت (ناڵەمان کەردا) (چەنی ناڵەیێ) بناڵینایە لەگەڵ بولبولان، چۆن ناڵەیێ وەك دڵ سوتاوان. جیناسی تەواو (چەنی یەکەم- لەگەڵ- چەنی دووەم، چۆن) وە لێکچوونەکە ئەوەیە (بناڵینایە وەك دڵ سوتاوان).

٤ – تا نە قەفەسدا مانمان نەفسێ

ئەوان پەی گوڵان ئێمە پەی کەسێ

تا لە قەفەسدا ماومانە نەفەس (گیان هەناسە) بناڵین ئەوان بۆ گوڵان و ئێمەش بۆ کەسێ، لەگەڵ بەیتی پێشوودا لەف و نەشری سازاندووە لەسەرەوە بۆ خوار (ئەوان- بولبولان- بۆ گوڵان) (ئێمە- شاعر و چراخ- بۆ کەسێ.)

لەقەفەسدا هەم مانای دروست و هەم خوازە هەیە. قەفەس - زیندانی بولبولەکان، سینەی مرۆڤ کە زیندانی گیانە.

دیسانەوە (مانمان) لە زمانی شیعری مەولەوی ناچێت. گەرچی شیعرێکی ناسك و ڕۆمانسی یە.

شیعری سێیەم

١ – ئەدای پەشێوی حاڵات جەستەم

دوورەن جە تەحریر خامەی شکستەم

ئـەم شـیعرە یەکێکـە لـەو (٨) غەزەلـەی مەولـەوی بـۆ مـەرگی عەنبـەر خـاتوونی خێزانی وتووە.

خۆشەویستی مەولەوی بۆ عەنبەر خاتوون خۆشیەویستی یەکی لە ڕادە بەدەر و بەتین بووە. مەرگی ئەم ئازیزە کارێکی جەرگبڕی کردوەتە سەر ژیانی مەولەوی و زامێکی قوڵی سارێژ نەبووی کردوەتە دڵی مەولەوی و تادوا هەناسەی تەمەنی بەو زامەوە تلاوەتەوە. ئەو پارچە شیعرانەی پاش مەرگی عەنبەر خاتوون، لەسەر پاکی شیعری کوردی دا سەردەستەی شیعری لاواندنەوە و شینن و شایستەی ئەوەن بەراورد کرێن لەگەڵ شیعری لاواندنەوە لە ئەدەبی کۆن و نوێ ی ڕۆهەلاتی و جیهاندا{مەولەوی ژین و بەرهەمی ل٣١}

بیری بنەڕەتی ئەم لاواندنەوانە، بە بۆچوونی سۆفیانە و ئاینی باوی ئەو سەردەمە کە لە ڕێی وێنەی زیندووی پڕ مانای ژیان و قووڵ و ریالێسیانە دەربڕاون{لیریکا ل١٥١-١٥٣}. نەمری دێننە ئاراوە، چەمکی نەمری دەرکەوتنەوە یان پیشاندان و مانەوەی جیلوەی یارە لە سروشتدا، هەردەم ئامادە بوونی ئەوە لە بیر و ئەندیشەی ئێمەدا کە مەولەوی توانیویەتی عەنبەر لە ڕێگەی شیعریەتەوە بگەێنێتە نەمری.

بەم تۆقە غەزەلە مەولەوی لە شیعری کوردیدا دیاردەیەکی نوێ ی هێناوەتەوە ئاراوە. خۆشەویستی شتێکی ڕووت و ئەبستراکت نیە، ئافرەتێکی بەخەیاڵی شاعیر خوڵقێنراو نیە، هاوسەری شاعیرە بووەتە ڕەمزی وەفاو خۆشەویستی و تەنانەت نیشتمانیش{لیریکای...}

گوزارشت کردن لە پەشێوی حاڵەتەکانی جەستەم دوورە لە نووسینی خامەی شکاوم، قەڵەم ناتوانێت پەشێوی حاڵی جەستەم بەیان کات. ئێمە دەبێت سەرنج لە

پەشێوی حاڵەتی جەستەی مەولەوی بدەین، لەوێوە بچینە بەردەم ئیرۆسیەتی ژیان کاتێ مەولەوی و عەنبەر ئاوێزانن. (نارەحەتی جەستە لە نەبوونی عەنبەردا)، دەمانخاتە بەردەم پێچەوانەکەی (ڕەحەت بوونی جەستە لە بوونی عەنبەردا) بۆ ئاسودەیی حاڵەتەکانی جەستە و نێرڤانا بگەڕێین کاتێ عەنبەر هەیە. بۆیە بە نەبوونی عەنبەر کەس ناتوانێت حاڵەتی پەشێوی جەستەی مەولەوی ببینێت(بناسێت) تەنانەت خامەکەی خۆیشی.

گۆڕینی وشەی حالآت لە کاتی وەرگێڕانی ئەم شیعرەدا بەهەر وشەیەکی تر لە قوەتی شیعریەتی شیعرەکە و ستاتیکای تێکڕای وێنەکە کەم دەکاتەوە. دوا جار ئەو نەمریەش ناهێڵێت کە مەژگەی شین نامەکانی مەولەویە. بۆیە پیرەمێرد زۆر دوورنەکەوتوەتەوە و هەوڵی داوە وێنەکە بخاتە سەر گرامەری سۆرانی...

ئەدای پەشێوی حالآت جەستەم

نایەتە قوەی خامەی شکستەم

زانیویەتی هیچ واژەیەکی تر لە ساختمانی ئەو شیعرەدا بۆ جێ ی حالآت ناشێ، چونکە خودی (حالآت)کۆی (حاڵە)ەو هەناسە و جووڵە و زیندوویەتی هەڵ گرتووە و هەم جوانتر دەلالەتی پەشێویەکەشە. بۆ بەراورد ئەم بەیتە لای مامۆستای ئەردەلآنی دەنووسین کە ئەو ویستویەتی لە پیرەمێرد نزیکتر لە ڕێی ووشەوە لە بیتەکە نزیک بێتەوە، بەلآم دواجار نەیزانیوە زۆرجارتاکە وشەیەك کلیلی کردنەوەی دەروازەی جوانی و بالآخانەکانی شیعریەتی مەولەویە، بۆیە من لام وایە کلیلەکەی بزرکردووە.

باسی پەژارەی چۆنیەتی جەستەم

دوورە لە ڕشتەی خامەی شکەستەم

کە خوێنەری تینوی شیعریەتی مەولەوی دەزانێ (چۆنیەتی) چەند بێ قابیلیەتە لە چاو (حالآت). مامۆستای مدریس لە ڕاڤەی (دەوورەن جە تەحریرەوە) بۆ ئەوە چووە کە مەگەر خودی مەولەوی بچێت بۆلای عەنبەر و بەیانی حالآتی بکات.

٢ – بەڵام مەعدوم هەرس دیدەش جۆش وەردەن

ناعیلاج خامەش وە دەسگیر کەردەن

بەڵام مەعدوم ئەسرینی دیدەی جۆشی هێناوە (بەکوڵ گریان) لە ناچاری دا دەستی بۆ قەڵەم بردووە... بەهیوای فریاد ڕەسێ. ناڕەحەتی مەولەوی دەردەخات و بەکوڵ گریانی، تەنانەت دەگێڕنەوە زۆر جار خۆی لە مەزارەکەی عەنبەر گەوازندووە.

نیوباڵی یەکەم وەك لە پەراوێزی دیوانەکە و وەرگێڕانەکەی مامۆستا محمدامین ئەردەڵانیەوە هاتووە ئاواش هەیە. بەڵام مەعدوم غەرق هەرس جۆش وەردەن. دواجار نوقم بوو یەك لە بنی ئاودا دەگەڕێت، بۆیە ئەم بەیتەی بەم شێوەداناوە، بەلام بەلای منەوە دروستتر هی دیوانەکەیە، چونکە مرۆڤ کە نوقم بوو ئیتر پەنا بۆ هیچ نابات و تەسلیم دەبێت.

کە غەرق بوو، پەلاماری خامە (دەس بردن بۆ هەرشتێ کاتێ مرۆڤ خەریکە ئاوبیبات) مانای نامێنێت ئەو لە دوا دێڕدا خۆی دەخاتە بێخی ئاو، ئیتر لەم بەیتەدا لازم نیە باسی غەرق بوون بکرێت. غەرق بوون لەم بەیتەدا بە سروشتی یەك لە دوای یەکی شیعرەکە ناخوات، بەهەشتی مدرس زیرەکانە ئەمانی هەڵ بژاردووە. (لە ناعیلاج دەستگیری خامەدا) ئەوە دەخوێنینەوە کە ڕەنگە خامە نەتوانێت مەولەوی لە غەرقی کۆستی عەنبەر ڕزگار بکات هەم مەولەوی بەلای خۆیەوە نەیتوانیوە شیعرێ مایەی پەسەندی خۆی بۆ مەرگی عەنبەر بنووسێ یان نووسین لە نێوان (بوون و نەبوونی عەنبەردا) توانای ڕاگرتنی وەزعی مەولەوی نیە.

٣ – پەلە پەل پێکان پەل وەخامەدا

یەك فەرد ڕەقەم کەرد وە ڕووی خامەدا

پەلە پەل دەستی پێکاوە لە خامە بۆ ئەوەی یەك فەرد بنووسێ.

ئەم پەل پەل بردنەی دەست بۆ خامە و نووسینی فەردێ ڕەنگە بۆ تۆمارکردنی مێژووی کۆچی عەنبەر بێت.محمدی مەلا کریم بێ هیچ بەڵگەیەکی باوەڕ پێ کراو سەلمێنراو دەنووسێ مەرگی عەنبەر حەوت ساڵ پێش مەرگی مەولەوی بووە{مەولەوی ژیان

و بەرهەمی،مهرەجانی ٢ ل ٥٥٣} مەولەوی ١٣٠٠ مـردووە کەواتـە بەقسەی مامۆسـتا محمـد ١٢٩٣ کۆچی دەبێتە ساڵی مردنی عەنبەر.

بە پێی شەن وکەو کردنی شیعری لاوانەوەکانی مەولـەوی بـۆ عەنبـەر وەك ئـەوەی ڕێزدار فـازل کـەریم (جەعفـەر) کردویـەتی{مێـژووی بـیری کـوردی ل١٤٤-٢٠٥} دەرۆژی یەکەمی محرم لە شورای عاشورادا و ئەو بـەهاری ئەمـساڵ ئـەو وەهـار... محـرم و بـەهار ڕێکەوتی یەك نین لەو ساڵەدا، بۆیـە ئـەو پێـی وایـە سـاڵی مردنـی عەنبـەر بەبۆچـوونی نزیك دەبێت پێش ساڵی ١٨٧١ز بکات واتە ساڵی ١٢٨٨ کۆچی.

٤ — ئیسە دیدەی دڵ دێوانەکەی وێت

نە بێخ ئاودا مەگێڵۆ پەرێت

ئێستە چاوی دڵی دێوانەکەی خۆت، لە بنی ئاودا بۆت دەگـەڕێ.. دیـارە دیـدەی دڵ، دیدەی سەری مەولەوی نیـە، چونکە دیدەی سەر هێنـدە فرمێـسکی بـەکوڵی ڕشـتووە. دڵ غەرقی گریان بووە و دیدەی دڵ، لە بنی ئاودا (فرمێسکا) بۆ عەنبەر دەگـەڕێ.مەولـەوی شینی وون بوونی باڵای عەبنەر دەکات بە چاوی سەروچاوی دڵ ئەمـەش پێـوەن کردنـی دیدی عرفـانی مەولەویـە بـە مـەرگ و ئاوێتـە بـوونی یـاری دنیـایی و دۆسـتی حـەقیقی یە.لەم ڕێگەشەوە عەنبەر بـە نـەمری دسپێری.وە ڕەنگـە ئـەم بەیتـە حسابی ئەبجەدی مێـژووی مردنـی عەنبـەربێت و شـێوەی تـری بووبێـت، ئـەبێت هـەوڵی گونجـانی بـۆ بدرێت.بە پشت ئەستووری بە بەڵگە و شەن و کەو کردنی بەیازو دەسنووسان.

١ – ئازیزم گەردەن بلوور بێگەرد

ئەمانەتی تۆ و دڵەی پڕ جەدەرد

ئازیزم گەردن وەك شووشەی ساف و لوسی بێ پەڵە (بلوری بێ گەرد) ئەمانەتی تۆ و دڵەی پڕ لە دەردی من. واتە: دڵم شەیدای تۆ بووە و لە من بێزارە و لە گەردنی تۆدایە، ئەمانەتە لە گەردنتاو واجبی نیگا داری لای تۆیە.

٢ – چون جە زێد وێش بیەن ئاوارە

غەریبەن قەدرش نیگا بدارە

چون لە نیشتمانی لە دایکی بوونی خۆی ئاوارە بووە و غەریبە حورمەتی بگرە (قەدری غەریبان) ڕێزگرتن و دڵنەوایی کردنیانە. بە جێ هێشتنی دڵ و دەروونی بۆ وڵاتی گەردەن بلووری بێ گەرد و غەریب کەوتن لە وڵاتی یاردا. کەواتە گەردن بلور دەبێت بەوردی چاودێری دڵ بکات چون غەریب نابەڵەدە، لە بچوکترین فرسەتدا ون دەبێت، گومڕا دەبێت.

٣ – فەرامۆش نەبۆ لادێ درەنگێ

سوبحێ وەتیرێ، شامێ خەدەنگێ

کەم و زۆر فەرامۆش و بەرەڵلای مەکە، بەیانی و ئێوارە بە تیر پێوە نانێك ئاگاداری بکە. (دیوان) وە دەکرێ (فەرامۆش نەبێ) تکاو ڕاسپاردە بەیان کراوەکە بێ کە شاعر لە بەیتەکانی پێشوودا ڕووی لە یارە و دەڵێ ئاگاداری ئەو دڵە غەریبەم بە لێرەدا وەك بڵێ ی بیرت نەچێ. لادێ درەنگێ، بێجگە لەواتای کەم و زۆر واتای زوو، درەنگیش) دەدەن، چونکە بەیتەکە لەف و نەشری مورتە بی تیایە (زوو -درەنگ- سوبح- شام).

مهرەبانی یار لەگەڵ دڵەی غەریبی دا پێدانی خۆراکی عرفانی و ڕۆحی یە، مەولەوی داوا دەکات بەیانیان و ئێوارە لە خۆراك پێدان بیری نەچێت خۆراکە کەش

بەیانیان ژەمی تیر و ئێواران خەدەنگ. هەرچەندە خەدەنگ هەر بەواتای تیر دێت، بەلاّم لە خەدەنگا شوێنی بەرزی تیر بارانەکە ڕەچاو کراوە و لێرەوە دەتوانین بالاّ بەرزی، یان شوێنی بەرزی یار بێنینە پێش چاو لە وێنەکەدا شوێنی خودای بەرز و بالاّ، گەرچی بەکارهێنانەکان (تیر وخەدەنگ) کلاسیکین، بەلاّم تێکڕای شیعرەکە لە حالّی ڕۆمانسیەتایە، بێجگە لەف ونەشر دژیەکیش هەیە.

شیعری سی و دووەم

١ – ئارەزووی ئامای مەرگ وێت کەردەن

گۆیا خەلأصیت وە دڵ ئاوەردەن

ئارەزووی هاتنی مەرگی خۆت کردووە گوایە کۆتا بوون (تەواو بونت) بە دڵدا هێناوە (تەمەننای نەجات بوون و مردن)، مامۆستا حەکیم لە پیاچوونەوە دا بۆ ئەم شیعرە دەڵێت ئەم دوو بەیتە وەلأمی ئەم دوو بەیتەی کۆماسی یە کە ئەڵێ:-

ئەربۆ بەپرۆزێ وەمەلأڵەوە

بەێو وە لا تۆ بە شەماڵەوە

ئانە بۆ پڕوز سفتەی جەرگمەن

مەعلووم بۆ مەعدوم وادەی مەرگمەن

٢ – ئەی پەی تۆ نەبۆ دۆسەکەی گیانی

چەند بۆ پڕووز بۆ تۆهەر بمانی

ئەی بۆ تۆ نەبێ دۆسەکەی گیانی (بۆنی سوتانی چەندان) بۆ کێ بێ، تۆ هەربمێنی.

یانی (ئەگەر تۆ بمری و نەمێنی (بۆنی سوتانی چەندان بۆ کێ بێ) لەبەر ئەوە یاخوا هەر (بمێنی) لە "بمانی دا" تێ دەگەین مەولەوی بێجگە لە دوعای نەمردن بۆ کوماسی بەردەوامیش دەبەخشێ بە سوتانی عاشقان و دڵداران.

١ – ئاخ پەی خەڵوەتێ بدیام وە بێ خەم

سیوای تۆ دیدەم کەس نەدیام وەچەم

ئاخ بۆ خەڵوەتێ بمدیایە بە بێ خەم یانێ خەڵوەتێکم شك بردایە بە بێ خەم، بێجگە تۆ (دیدەم) کەسم بەچاو نەدیایە. د. انور لە شاکارەکەیدا دەنووسێ (ئەم شیعرەکورتانەی مەولەوی ئاڵۆز و نیگار ئامێز و لە ڕووی دەروونی یەوە هەمە مەودان. لە یەك کاتدا لە تەوەرەیەکدا کۆمەڵێ بیر و ئەندێشەی قووڵ و جەوهەری بەدەوری یەکدا کۆدەکاتەوە، کە شیعرەکان سێبەر چڕو پڕدەکەن. لە هەندێ وێنەی سەرکەوتوودا گەلێ شتی بەڕواڵەت ناکۆکمان بۆ کۆدەکاتەوە{لیریکا ل٩٩-١٠٠} ئەم خەڵوەتەی کە لێرە ئاخی بۆ هەڵدەکێشێ لە بێسارانی دا دەیدۆزێتەوە و تێ هەڵکێشی دەکات (شەوەن... خەڵوەتەن) لە شوێنی خۆیدا لێی دەدوێین.

٢ - دڵ پەی دیدەنت کام خەڵوەت سازۆ

تۆی دیدەیچم بی مەردم نمازۆ

دڵ بۆ دیتن و دیدەنی تۆ کام خەڵوەت ساز بکات، ناو چاویشم بکەمە خەڵوەتی دیدەنی تۆ گلێنە و بیلبیلەم نایەڵن دەبنە ڕێگر و ڕەقیب. خەڵوەت: شوێنی چۆڵ و هۆڵ و بێ ڕەقیب بۆ ڕیازەت کێشان. بە بارە سروشتی یەکەی دا ڕەنگە مەولەوی ژوانگەیەکی بێ قسە و قسە لۆکی دەست نەکەوتبێ بۆ ڕاز و نیاز لەگەڵ عەنبەر یان لە لۆمە کردنێکەوە هاتبێ کە جێگەی پرسیارە لە باری کۆمەڵگای ئەوکاتەدا خەڵك چۆن لێ گەڕاوە مەولەوی عەنبەرێکی غەریب بکاتە دڵبەری.

بە بارە عرفانی یەکەی دا:- بۆ وەسڵ و گەیشتن بە مەعشوق و سازدانی خەڵوەتێکی ڕاستین، تەنی عاشق حجاب و پەردەیێکە کە ئەبێ لە ناو بچێ و نەمێنێ، ئەگینا هەتا عیشق لە قەفەزی تەنی عاشقدا پاوەن کرابێ وەسڵی ڕاستین پێك نایە (تەنی عاشق مانعی وەسڵی ڕاستینە){رسالەی عیشق ل٤٥٨} ئەگەر دیدەشم بکەمە خەڵوەت

بۆت و بتهێنمه ناو چاویشم بیلبیلەی چاو دەبێتە ڕێگرو نایەڵێ بتبینم، بەبارەکەی تریشا (مەردم) خەڵك بێت، ئەر بتهێنمه ناو چاویشم و دات نێم خەڵکی هەر سەیرت دەکەن و ئاواتی من نایەتەدی{دیوان ل٧٨}

(سوای تۆ). دەکرێ ئاماژەیەکیش وەرگرین بۆ کاکڵەی یاد و عیبادەت دوور لە ژاوە ژاوەکانی ڕیاکاری و نواندنە ساختەکان لە عیبادەت خانەکان، وە دەکرێ ئەم ژوانەی (خەڵوە)یەی مەولەوی نیازیەتی جۆرێ ڕاکردن بێت لە ئەرکە دووبارە و ماندوو کەرەکان کە بە ئاسانی نواندن و درۆ و ریاکاریان تیادەکرێت، بەلاّم ئەمەی مەولەوی عەشق و گلێنەی خۆیشی ناپارێزێت و ڕووپامانی بۆ ناکات. دڵ خۆش بون بە عیبادەتی ڕواڵەتی حجاب و پەردەی حاڵە، مزگەوت و دە یرو کەنیسە و خانەقا و تەکیەکان، گەربوونە مەقسەد، ئەوە تەجلیگای حەزرەتی حەق نین، بەرماڵ و جبە و عەمامە و مێزەرە.. گەر مرۆڤیان کردە دیلی خۆیان ئەوە دەبنە پێوەنی گیان. تێکڕای دژایەتی کردنی شیعری عرفانی بەرامبەر ئەو نیشانانە، لە بینینێکی وەهادا لەدایك بووە.

١ – ئازیز وەس بووزەم نەگێجاو خەم

وەس چوون بینایی پەنهان بەرنەچەم

ئازیز بەس بمخەرە گێژاوی خەمەوە، بەس چوون بینایی شارراوە بە لە چاوم.

٢ – وەختێ جە وەصڵیج هەر دڵم ڕێش بۆ

مشیۆ وەصڵ و فەصڵ فەرقشان چێش بۆ

کاتێ لە پێگەشتنیشا هەر دڵ ڕێش بم دەبێت جیاوازی (فەصڵ و وەصڵ) پێگەشتن و پێ نەگەشتن چی بێت مادام ئەنجام هەر دڵ ڕێشی منە.

کاك تەحسین حمە غەریب لەم شیعرە و هەوڵی داوە (وەصڵ و فەصڵ) کۆمەڵایەتی بکاتەوە و عاشق بوون بکاتە کلتورێکی ئەخلاقیانەی کۆمەڵگە{دڵ رچاو ل١٠٨-١١٥} لە ڕوویەکی عرفانیشەوە ڕاڤەی ئەم دوو بەیتەی کردووە. ئەگەر وەصڵ بریتی بێت لەوەی کە تۆ نەبینم ئینسان بۆ ئەوەی شتێك ببینێ دەبێت لە دەرەوەی چاوی ئەوەوە بێت یانی مەسافە، ڕەهەندێك ببێت لە نێوانیاندا تۆ کە هاتبییتە ناوچاوی منەوە هەر نەت بینم کە واتە وەصڵیش هەروەك فراقەکەی ئەوسا وایە. لە درێژەی مانا کردنەکەدا دەنووسێت (ئەی ئازیز بەس بمخەرەوە ناوگێژاوی خەمەوە بەس وەکو بینایی لە چاوەکانم وون بە تۆش لە چاوەکانم وون مەبە، ئەگەر لەوەصڵیشا. لە گەیشتنە خزمەتی تۆشدا دڵم پڕ بێت لە ئازار.. ئیتر فەصڵ و وەصڵ یەك شتن بۆ من کە دیارە ئاماژەشی کردووە بۆ کوێر بوونەکەی مەولەوی. بەڵام بەڕای من نەیتوانیوە شرۆڤەکە بکات و ئەو ئەنجامەی مەولەوی بدۆزێتەوە کە مەولەوی بەو بڕیاری یەکسانە گەیاندوە.

ئێمەش هەوڵ دەدەین بۆ پێشەکی بوونی مەجاز بەر لە حەقیقەت... بە بارێکی مەجازیشدا وەی خوێنین. بەر لە هەرشت (ئازیز عەنبەر و بینایی) لە یەك چوون. لە

بەیتی یەکەمدا مردنی عەنبەر زیرەکانە خۆی هاویشتوەتە وێنەکەوە، بەلام دەبێت خەیالاویانە بۆی بڕۆین، چونکە دواندنەکە لە گفتوگۆیەکی بەرامبەر زیندوو دەچێت، ئەمەش سحرەکانی مەولەوین بەلای منەوە (لە کوردەواری دا کاتێ مرۆڤ لە بەرخۆیەوە دلّ پڕە و یادی مردوویەکی دەکات دەچێتە حالێکەوە لە درێژەی خەیالّ و ئەندێشەی دا وون دەبێت و مردووەکە وەك زیندوویەك دەدوێنێت. من خۆم زۆرجار گوێم لەلاوانەوەی ژنان بووە کە کەسە نزیکەکانیان و ئازیزەکانیان لاواندوەتەوە و تەنانەت بە مردووەکانیان ووتووە (وەرە بابڕۆین و بکەرە ئەو بەرزە ولەم بابەتانە.) کە دەبێت ئێمە سەرنج لەو لاواندنەوانە بدەین بۆ تێ گەشتنی ڕاڤەکە.

مەولەوی لە گفتوگۆیەکی خەیالاوی دا عەنبەر زیندوو دەکاتەوە و کوێر بوونی خۆی دەدات بە گوێی دا، ئازیز بەس بم خەرە ناو گێژاوی خەفەت، لێم وون نەبیت وەك بینایی چاوەکانم.. لەم خەیالّ ژیانەی بەیتی یەکەم دا باوەڕ بەوە دەکات عەنبەر زیندووە، بەلام بینایی چاوەکانی ئەم وون بوون، دیارە عەنبەر نابینێ. لە بەیتی دووەمدا دەلێ توخوا لە بەیەك گەشتنیشا کە من نەتوانم بت بینم و دلّم ڕیش بێت، عاجز بوونی مرۆڤ لە وون کردنی بینایی و لە دەست دانی چاودا کە من زۆر لە نزیکەوە (٣٠ سالّە هەست بەعاجزی یەکانی باوکم دەکەم و بە نهێنی زۆر سەرنجی ووردم لێ داوە وە کوێربوونی ئەو یارمەتی باشی دام بۆ ڕاڤەی هەندێ بەیتی مەولەوی) ئیتر دابڕانیشت مادام هەر نەدیتنی تۆو دلّ برینداری منە وەکو یەك دەبن. ملدان بە کۆتایی یە تراژیدیەکەی ژیان لە بەیتی دووەمدایە.. سەردەمی فەرمانڕەوایەتی کردنی ئیرۆس و ڕۆمانسی یەت تێ پەڕیوە. مادام گەڕانەوە مەحالّە گریمان ئازیز تۆ نامخەیتە گێژاوی خەم و لە چاوەکانم (بیناییم) ناچی... خۆ من تازە کوێر بووم و تۆ هەر نابینم.. کەواتە سەبوریەك بۆ مردنی عەنبەر لای مەولەوی لەم بەیتەدا هێلانەی کردووە.. لە ئێستایدا دلّی خۆی بە کوێر بوونی بەرامبەر مردنی عەنبەر دەداتەوە. کە ئەم حالّ وەزع و بارە دەروونی یەی نەهاتەکانی و کارەساتەکانی لە ڕێگەی بڕوای ئارامی خۆیەوە وەك لە پاشخانی (نەقشبەندی) بوونیەوە سەرچاوەی گرتووە، دوور لە تورە

بوون و هەڵچوون عارفانە دەگوزەرێنێت و تا مەرگی خۆی نەرم و نیانانە دێتە پێش، لە شوێنی تردا پاکانەی پیری و مانەوەی دیدەی سڕ دەکات وەك سەبووری بۆ حاڵەتەکانی.

بۆ ماناو ڕاڤەی عەشقی ئیلاهیانە و عرفانیانە لە شیعرەکەی کە بۆ بولبولی نووسیوە ڕای وایە کە فەصڵ. دووری لە وەصڵ باشترە و جیاوازیەکانیان باس دەکات لە شوێنی خۆی لێیان دەدەوێن.. بۆیە ئێمە مانای ئەم دوو بەیتەمان لە ئاسمانەوە دا گرتەوە بۆ سەرزەوی. بۆ ئەو ئەنجامەیش کە فەڵ و وەصڵ یەکسان دەکات بڕوانە بۆ ڕاڤەی ئەم دوو شیعرە لەم کتێبەدا:

وەنەوشە ئەو خاڵ پیشانیش دیەن   سەر نەیەخەی فکر هەمشانیش شیەن.

(دوای بینینی خاڵ وەنەوشە مل کەچە)

غوسەی دوری خاڵ ئەوگۆنای گوڵ بێز

خەم کەردەن گەردەن وەنەوشەی پەل دێز

دوری لە خاڵی گۆنا هەم دیسان وەنەوشە مل کەچ دەکات.

وەنەوشە بە فەصڵ و بە وەصڵیش یەك ئەنجامی هەیە ئەویش گەردن کەچیە. {بڕوانە ئەم کتێبە شیعری پیتی ج } و مەولەویش لە هەردوو باردا هەر نەبینینی عەنبەری بۆ ماوەتەوە (مردنی عەنبەر و ساخی چاوی مەولەوی،لەگەڵ زیندووبوون و ژیانی عەنبەر و کوێر بوونی مەولەوی یەکسانن)

١ – ئای چەند سەر چەنگ چەرخ چەپ وەردم

چەرخ چەن چەرخاو من مام نەمەردم

ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا تاکێك و د. انوریش هەروەکو دیوانەکە هەڵسوکەوتی لەگەڵدا کردووە لە ژێر ناوی (فەرد) کورتەیەکی چڕوپڕی زانستی باس دەکات و ئەم فەردەیشی، وەکو چۆك دانەدان و خۆڕاگری شاعر باس کردووە{لیریکا ل٩٣-٩٤} بەلاّم لە کتێبەکەی کاك حەکیمی مەلا ساڵح{مەولەوی حکیم ل٨٨،١٦١-١٦٣} دەبێتە پانزە بەیت و ئێمەش دەیگوازینەوە بۆ پرۆژەکەی خۆمان و لەهەرکوێ پێویست بوو ڕاڤەی دەکەین، هەروەها مامۆستا حەکیم لە پشکنینەکەی دا بەم شیعرەوە ٩ پارچە شیعری بلاّو کردوەتەوە، بەلاّم مامۆستا حەکیم لەچاپ کردنی دیوانی یوسف بەگی ئیمامیشدا هەمان شیعر بلاّودەکاتەوە و ڕوون کردنەوەی خۆیشی دەنوسێت بۆ کارەکەی.{دیوانی یوسف بەگی نیمامی حکیم مەلا سالح چاپی یەکەم ٢٠٠٩ ل١٦-٢١}. هەروەها مامۆستا محمد عەلی قەرەداغی لە شارۆکەیدا هەمان شیعری بە تێکەڵی بلاّوکردوە تەوە.لە کەشکۆڵی حاجی مەحموودی یاروەیسیشدا کە مامۆستا عوسمان محەممەد هەورامی ساخی کردوەتەوە بە شیعری یوسف بەگی جاف تۆمار کراوە لە گەڵ هەندێ جیاوازیدا{کەشکۆڵی یاروەیس ل ١٥٢-١٥٧}سەرەڕای ڕێزی زۆرمان بۆ دانایی ئەو سەروەرانە ئێمە پێمان وایە کەسیان نەچوونەتە ئەودیو بارومی باخی شیعرەکەوە. جا شیعری مەولەوی بێت یان هی هەرکام لە یوسفانە. ئێمە ڕاڤەی دەقەکەمان کردوە کە زۆر مەبەستمان ساخ کردنەوەی خاوەنی نەبووە.هەر چەندە لەوبارەشەوە گومانی خۆمان دەربڕیووە.

٢- ئەی هوو چەن سەرچەنگ چەرخ چەپ وەردم

چەرخ چەن چەرخیا من مام نەمەردم

ئەی هو چەند چەپۆکی چەپگەردم خوارد، چەرخ چەند سوڕا و لە سوڕانەوەکانی دا من مام و نەمردم. بۆ ئەوەی باری لێدانەکە (دەردەکە) بە سەختی و سامناك پێشان

بدا لەسەر پیتی (چ) پێ دا دەگرێ، تا دەنگی ستەمی چەرخ و نالەباری یەکەی و چەپۆك بارانی دەستی ڕۆژگار هەست پێ بکەیت، مەولەویش ڕۆحێکی بەهێزی مۆسیقای هەیە، بۆیە ئەو ئیقاعانە لای مەولەوی هۆشیارانە بەکارهاتوون دەرەوە و ناوەوەی شیعری مەولەوی سیخنانە لەو نموونانە{نیقاع لەشیعری مەولەویدا ڕحیم لوقمانی مهرەجان ٢ل٢٣٥-٢٤٩}.

٣ - یە گەردوون مودام گەردەلولشەن.

دڵداران دڵان های چەند تولشەن

ئەمە گەردوونە هەمیشە گەردو لوولیەتی، دڵداران، دڵان.. های چەند درێژە. واتە سەرەتای سوڕانی (گەردەلولی گەردون دیارنی یە و خوا دەزانێ سوڕانی چەند توول دەکێشێ.

مودام-مەدام:بە پێکی یەکتا پەرستیش هاتووە. گەرچی باوەڕ ناکەم شاعیر ئەم مانایەی پێ دا بێت.لە ئەدەبیاتی عرفانی کرمانجی ژووروودا زیاتر بەم مانایە بەکار براوە بەتایبەتی لای عارفی گەورە و سۆفی خواناس و خۆ ناس مەلای جزیری دەڵێت:

گووشی ب عامێ مەدە، تەرکی مودامێ مەدە

اکثرهم فی غما، اغلبهم فی عما

{دیوانا مەلایێ جزیری،تحسین ئیبراهیم دۆسکی چاپی دوو ٢٠٠٥ل٣٧}

٤ - ئاڵەم بەرکەنار، وێم بە حاڵی وێم

ئای چەن گیان سەخت بیم چەن چەرخش دا پێم

دنیای خستەلاوە، یانی گەرد و خولی ئاڵاندە من، خۆم بە حاڵی خۆم، ئای چەند سەخت بوو گیانم و چەند خولی پێ دام. ئەم شیعرەش یەکێکە لەو شیعرانەی کە نزیکە لە هەڵدانی پشتەکانی دۆن و مێژووی ڕۆح و تەن گۆڕین. وە زۆر بە ژیانی زلێخا دەچێت. ئەو کاتەی عشق و درکاندنی ڕازەکەی سووك و ڕیسوای دەکات و هەر خۆی بەحاڵی خۆیەتی. کۆشك و تەلار و خزمەتکار و سامان و ساز و ئاموونی خواش لە دەست دەدات.

٥ - مەجرا و مەحفەرش کەیل نەشادی پڕ

وە باری ئیبلیس پەردەی حەیادڕ

مەجراو مەحفەرش: بۆخچە و سندوقی پڕاو پڕە لە شادی و، بەباری ئیبلیسدا پەردەی حەیای دڕی. مامۆستا حەکیم (مەجراو مەحفەری) بە جۆگەلە و چاڵ ڕاڤە کردووە کە بەلای ئێمەوە ڕاڤەی تریش هەڵدەگرێ.لە کەشکۆڵی یاروەیسدا (مەجرای مەحظەر) هاتووە. کە بە ڕێبازی ئامادە بوونی لێك دراوەتەوە{کەشکۆل ل١٥٣} .بۆ بەراورد و جیاوازی ڕاڤەکان بروانەرە ئەو سەرچاوەیە. وە ڕەنگە وشەی (باری) ناو بەیتەکە (یاری) بێت واتە یارمەتی دەرو وێنەکەش ئاوای لێ دێت:

ئەم گەردونە وەك چەرچی یەکی ساختەچی وێنە دەکات کە سندوقەکەی پڕ لە کاڵاو وردەواڵەی خراپ و لەو دەرو وخول وکەسابەتەشدا شەیتان یارمەتی دەرو دەڵاڵیەتی. وە بەیتەکانی دواتر کە کاڵای سندوقەکەن تێکرا (سلبین).سنوق و بوخچەی گەردوون پڕپڕە لە شتی سەرنج ڕاکێش و(وەك وردەواڵە فرۆشێ منالْ خەڵەتێنەی پێ بێت) وە بە یارمەتی شەیتان ئەم گەردوونە فریومان دەدات.

٦ - ئەوەڵ بارخانەی بەد بەختیش ئاوەرد

هەروێم مزانو چۆن باربەندیش کەرد

یەکەم جار بارخانەی بەد بەختی هێناو هەرخۆم ئەزانم چۆنی پێچاوەتەوە یانی بارخانەکە (کەل و پەلی بەد بەختی بووە، زۆریشی پێچاوەتەوە) دواتر لەکەل و پەلەکانی دەدوێت.

٧ - ئاوەرد پارچەی بەد پۆشا نە وەرم

ڕووسیا، ڕەنگ زەرد سەرتا کەمەرم

هێنانی پارچەی (قوماشی)بەدی لەبەر کردن (واتە خراپەی پێ پۆشیم). "پارچەی بەد" لەو تەرکیبە جوان و ناوازانەیە کە مەولەوی زۆر بەربڵاو پەرەی پێداون بۆی بە شیعری مەولەوی دەچێت. کاك حەکیم ڕاڤەی ئەم بەیتەی بەم جۆرە

کردووە، پارچەی قوماشی بەدی هێناوە بەباڵای بڕیم سەرهەتاکو کە مەرم بەڕوو ڕەشی و ڕەنگ زەردی ماوەتەوە.دیارە وێنەکە واناڵێت و دەڵێت:

پارچەی بەدی لەبەر کردم (وەرم) ڕوو دەگرێتەوە تا کەمەر وە ئەو پارچەی بەدە پارچەیەکی نە بینراوی ڕەنگاو ڕەنگی واتایی یە (معنەوی) ناوێکی لێکدراوی واتایی یە دیارنی یە و لە خراپە پێکهاتووە هەڵگری سیفەتە سلبیەکانە لەناو بارخانەکەی چەرخی چەپ گەردایە. لەو پارچەی بەدە کە ڕەنگا و ڕەنگە بە ڕەنگە سلبیەکان. ڕەشی بەر ڕووکەوتووە و زەردی بەر سەر تا کەمەری. (ڕووسیا و ڕەنگ زەردی) کردووەتە دەلالەتی خەجاڵەت. تەناسوب هەیە لە بەیتەکەدا.

٨- نزول کێشا دەست بەختم ئەو ڕای بەد

پای ئەدەب نە ئەرگ عادەت کەردم ڕەد

دەستی بەختم بۆسەر ڕێی خراپەکاری شۆڕبوویەوە و پێی ئەدەبم لە کۆشکی عادەت ڕەت کرد. ڕاڤەکەی کاک حەکیم نزولی پێچەوانەی صعود، وەرگرتووە، ئەمە ڕاستە، بەڵام (نزول) فارسی یەکەی مانای (سودە) لە مامەڵە و ئاڵوگۆڕی پارە و بازرگانی دا وحەرامە، شیعرەکەش لەبارو بارخانەکەوە دیارە جۆرێك بازرگانی تێدا کراوە و کاڵاکان کاڵای بەدبەختین بەیەکیەتی بابەتەوە شیعرە کە پابەندە، بۆیە دەکرێ بەم جۆرەش ڕاڤە کرێ.

بەختم لە ڕێی (بەدا) دەستی بۆ سوود (پارە و قازانجی حەرام) ڕاکێشا. پێ ی ئەدەبم لە (ئەرگ) کۆشکی بچوك لەناو ڤێلاو کۆشکی گەورەدا،، بە پێی عادەتی شاهان بۆ هەموو کەسێ نیە، شاعیر دەڵێ من زیاتر چووم و ڕەد بووم. (دەستی بەخت، پای ئەدەب، کۆشکی عادەت، تەرکیبەجوانەکانی داهێنانی مەولەوین جێناس هەیە (ڕەد، بەد). کەسێ لەگەڵ ئەم گەردوونە چەرچی یەدا مامەڵە بکات دەدۆڕێ.وە لە یوسف و زلێخادا، زولێخا ئەو سود و بەرتیلە دەدات لە دەست خستنی یوسفدا و کەسابەتەکی حەرامە و هەروەها پێی بێ ئەدەبیەکانیشی لە ڕەسم و یاسای کۆشك دەردەچن.

لای مەحموود یاروەیس دوای ئەم دێرە دوو بەیت هەن کەلای کاك حکیم تۆمارنەکراون.ئەوانیش:

کەم کەم وە هەوەس بەسەد هەزار طەرز

لاحیا فی الدین پام بڕی نە ئەرز

ناگاه بە فریب پەشتی پا دا لێم

چەرخم دا ئەو پێچ قەلەندەری وێم

بۆ بەراورد بڕوانە {مەولەوی حکیم ل١٦٢ودیوانی یوسف بەگی نیمامی –حکیم ل١٨و کەشکۆلی حاجی مەحموودی پارەویس ل ١٥٣-١٥٤}

٩- ڕێزە کەرد شیشەی بەزمی بیساتم

زرنگیا زەنگ نەردی نەهاتم

شووشەی بەزمی شادیم (کەیف و ڕابواردن)ی ورد و خاش کرد و زەنگی نەردی نەهاتم زرنگایەوە (دەنگی دۆڕانم دەنگی دایەوە) ئەمەش لەناو زڕاندنەکەی زڵەیخاوەیە لە کۆشکی عەزیزا و بنێشتە خۆشەی ڕازەکەیەتی کە دەبێت عاشقی ڕاستەقینە ڕاز فاش نەکات و نەیەڵێ دڵی لە دەست بچێت.

١٠ - پارە پارە کەرد مەنیام وە مەینەت

بادا لە تەرەی مەینەت وە بەینەت

بە بڕوای من ڕاڤەی ئەم بەیتە بەم جۆرەیە. چارەنووسی وە مەینەت لەت لەت کرد و ئەمجا تەشی مەینەتی وە بەینەت بادا. مامۆستاحەکیم (مەنیام)ی، بە مامەوە ڕاڤە کردووە و لای مامۆستا محمدعەلی قەرەداخیش(مینام)نوسراوە کە دەکاتە شووشە. ئەگەر وشەکە هەورامی بێت (مەنیام) واتە نام یان ئەمنا، خۆ ئەگەر (منیە)ی عەرەبی بێت و وەك هەموو وشەکانی تر کە پێش مەولەوی تا سەردەمی ئێستاش دەکرێنە کوردی - هەورامی (محبت – مۆبەت، مەنیە - مەنیا)ئەوە واتاکەی دەبێتە (چارەنووس) {فەرهەنگی دەریا ب٢ ل١٢٦٥} .

لە کەشکۆڵی پارەویسدا وەها نووسراوە:

پاریٚ پەرەند کەرد من نیام وە.. کە ساخ نەکراوەتەوە و لێکدانەوەکەی بووەتە پارچەیەکم جیاکردەوە و خستمە..

١١ - ئەی سەر تا ئەوسەر خول ئاوەردەوە

هەودای هەم و غەم مەحکەم کردەوە

ئەم سەرتا ئەوسەری (دوو تاڵ یان دوولۆنە)پێکەوە ڕێسان و بایدان، هەودای هەم و خەمی توند و مەحکەم کرد (تاڵی ڕێسراوی مەحکەمی هەم و خەم کە پچڕانی گران بێت.

١٢ - ئیسە نە عەیشەن نە سرور نە ڕاز

نە دایرەی دەف نە چل چەنگ نە ساز

ئێستا نەژیانم هەیە و نەشادی و نەڕاز و نەساز و ئامێرەکانی میوزیك.

عاشق کاتێ ڕاز دەدرکێنێ و بەدناو دەبێت... عەیش و نۆشی ژیانی لە دەست دەدات (زلێخا لە پیریدا).ئەم دۆخە دەبڕێت، هەموو عەیش و نۆشەکەی لە دەست دەدات تەنانەت ئامێری مۆسیقاکەش.

لای یار وەیس دوای ئەم بەیتە ئەمانە هەن:

نەجۆشی جلووس سوزی جوانی

نە هازی هەڵمەت زۆری زرانی

هیچ کام نە باغچەی بەدەن نە مەندەن

بینای بنچینەی بیساتم کەندەن

١٣ - یەکسەر پەردەی چەرخ چی ئەهلی کارەن

ماڵاو بەرد هەر عەکس تاپۆم دیارەن

یەکسەر (ئازا - خێرا) پەردەی چەرخ (ئاواز و ئاهەنگی چەرخ) چی ئەهلی کارە (پیاوی ئیش) وە ڕەنگە مەبەستی لە ئەندامەکانی جەستە بێت ئەوانەی دەتوانن لە ڕەنجدانا بەکار بخرێن (دەست و بازوو قول و قاچ).یان(خزمەتکاروکارەکەرەکانی زلێخا)کە دواتر ڕوونی دەکەینەوە. واتە ئاهەنگی چەرخ بۆ گەڕانی مەجلسی خۆی

ئەهلی کارەکانمی بردو ڕای ماڵین و ئێستە هەر وێنەی تاپۆم دیارە (تەنی بێ هەست و قەوارەی بێ گیان) ئەم بەیتەش لای کاک حەکیم جۆرێ تر لێکدراوەتەوە{مەولەوی حکیم ل١٣٦}.

١٤- بازهەم کلاّفەم چون بەدلەی دەروێش

هەرچەرخم مەدۆ چەنی چەرخ وێش

هەمتر کلافەم (دەزوی سواو و ئاڵۆسکاو یان خەڕەك) وەك شرۆشیتاڵی دەروێش ئەمسوڕێنێ لەگەڵ خۆیدا. لای یارەویس نیو بەیتی یەکەم وەهایە:

باز هەم قولاّخم چوون بەذلەی دەروێش

١٥ - هەی چەرخ وە بەدی وێت گرفتار بی

هەی چەرخ بدەری هەرتا دیاربی

هەی چەرخ گرفتاری بەدی و کەچ ڕەفتاری خۆت بیت و هەر تاهەیت هەر خولت بێت و بسوڕێی.

١٦ - شەرت بۆ چون چەنی (یوسف) بەدکاری

تۆ ئەو چەپگەردی، من ئەو بێ عاری

مەرج بێت، چونکە لەگەڵ یوسف بەدکاری، ئیتر تۆ بە ڕێگەی (ناڕاستی) خۆتاو منیش بێ عاری بگرمەبەر.

مامۆستا حەکیم نووسیویەتی دیارە (بۆ یوسف) ناوێ نووسراوە، مامۆستای قەرەداخییش نووسیویەتی(یوسف ڕەنگەزەلامێکی بەدو نالەبار بووبێت و بۆنموونەی بەدکاری هێنرابێتەوە)ئەم سەرنجە زۆردوورە. مامۆستا حەکیم بە شیعری مەولەوی و دواتریش بە شیعری یوسف بەگی ئیمامی بلاّوی کردوەتەوە.لای حاجی مەحموود یارەویسی هاوڕێی مەولەویش بە شیعری یوسف بەگی جاف تۆمار کراووە. کەنزیکترین سەرچاوەیە لە مەولەوی. من لە کۆتایی دا دەمەوێ لەیەکیەتی بابەتی شیعرەکە و چیرۆکی یوسف و زلێخاوە سەرنجێکی ناقابیل بدەم.

وەك وتمان ئەم شیعرە تا كارەكەی ئەم دوایەی مامۆستا حكیم (دیوانی یوسف بەگم)مە بەستە، هەر بەشیعری مەولەوی دراوەتە قەڵەم و بەبەراورد لە گەڵ شیعرەكانی تری یوسف بەگدا ئەم شیعرە بە هێزترە و تام و بۆنی شیعری مەولەویشی پێوەیە. بە هەر حاڵ هی هەركەسێ بێت سەروەران باش ڕاڤەیان نەكردووە.

ڕاز و بەسەرهاتی پاڵەوانی لیریكی ئەم شیعرە زۆر بە موعانات و ڕازەكەی زلێخا دەخوات، تەنانەت هەندێ لە شیعرەكانیش لە سێبەری بەیتەكانی خانا و چیرۆكی یوسف و زلێخادا نیشتوون.زلێخا چەند جارێ خەو بە یوسفەوە دەبینێ... كاتێ چاوی بە عەزیز دەكەوێت و ئەزانێ پاڵەوانی خەوەكەی نیە ئاوادێتە گۆ:-

هەی داد هەی بێداد هەی چەرخی چەپگەرد

تۆ نەڕووی دەوران چێشت بەمن كەرد

تاڵەی من بەو تەور سیاو زەبوونەن

كەشتی ستارەم غەرقابی هونەن

نەرد سەخت ئامان بە فاڵی بەختم

جەرگ پارەی تیغ جەللادی سەختم

گەردوونی كە چ باز كەچ نەردی كەچ كار

وستەنم نەگێج جەفای بێ شومار

{یوسف و زلێخا خانای قوبادی.بوژانەوەی حكیم مەلا سالح.٢٠٠٦ ل٩٨}

ئێمە دەزانین كە مەولەوی چاوی بە ئەسەرەكانی خانا كەوتووە و(یوسف ناوە شاعرەكانیشی ناسیوە)وبەهرەی لێ بردوون ئاماژەیەكی گرنگیش هەیە كەئێمە بتوانین وەك چرایەك بۆتاریكی ئەم شوێنە.هەڵیكەین.ئەویش دێڕێكی (داخی)یە بۆ شیوەنی مەولەوی.

ئەشعار یوسف ئەبیات خانا

جەخەیاڵ خاصیش وە هیچ مە نمانا

مەولەوی خۆی ویستویەتی هاوشانی خانا بکات لە حکایەتە شیعریەکاندا و دواتر زانیویەتی سەرکەوتوو نابێ و وازی هێناوە. ئەم شیعرە گەر هی مەولەوی بێت ئەو چرکەساتانەی ویستەکەی مەولەویە بەلاَم بە پوختی و بە شیعر، ئەم یوسفەی کە مەلای داخی بۆ بەراوردی مەولەوی هێناویەتی،خەیاڵ ناکەم یوسف بەگی ئیمامی بێت. و ڕەنگە یۆسف یان یۆسۆ ئاسکەی مەبەست بێت، کە ئەویش بۆخۆی خاوەنی ڕازێکی ئەڤینداری و کەشف بوونی سرو چارەنوسێکی بە داخ و جەرگبڕە. {بڕوانە کەشکۆلە شیعرێکی کوردی –گۆرانی ساغ کردنەوەو سەرەتا نوسینی ئەنوەری سولتانی ١٩٩٨ لەندەن ل١١٨-١١٩ و بۆ نموونەی شیعریشی ل٣٢٨-٣٣٣و٣٥١-٣٥٢و٣٦١}

بنیادی شیعرەکەی مەولەوی لەسەر (بەدڵ نەسوڕانی چەرخ و بێ دڵی) (بێ عاری بەرامبەر نەهامەتی چەرخ)... کە تێکڕای وێنەکان بە ژیانی زلێخا و بێ عاری و بێ ئەدەبی یەکانی کۆشك و سوود دانەکانی بۆ کڕینی یوسف دەخۆن).هەروەها بێ عاری یوسفەکەش بە دان پیانانەکەی یوسف ئاسکە دەچێت لە دوا چرکەی ژیانیدا،چەند شیعرێکی میللی بە زاریەوە دەوترێن دیارترینیان ئەم تاکەیە گوایە بەرامبەر خان ووتویەتی:

ئەمکوژی نامکوژی هەر بە کێرمەوە   خاتو کلاَو زەڕ بوو بە ژێرمەوە

هەرچەندە من یوسف ئاسکە بەدوورتر دەزانم لەو گۆبەنە مێژوویە و زاڵمان ئێستاش دەتوانن بە مەیلی خۆیان بۆ هەر بڕیارێکیان سیناریۆ بسازێنن.ئەو جۆرە شیعرە میللیانەش دواتر بە مەیلی دەر ئەنجامەکانی سیناریۆکە کەوتوو نەتە سەر زاران. شوێنەوارناسان و عەودالاَنی مێژووی ڕاستەقینە دەبێت ڕۆژێ ڕووی ڕاستی ئەم جۆرە چیرۆکانە هەڵماڵن. ئێمە دەزانین زێڕین کلاه بە نابە دڵی زەماوەنی خان پەزیرایی دەکات و مل بۆ نیاز و بەرژەوەندیەکانی کاکی دەدات.وە ستەم و فەسادی و بەد ڕەوشتی هە ندێ لە بنەماڵە فەرماندارەکانی کوردستان بە گشتی و ئەردەلاَنیەکانیش بە تایبەتی لە مێژوودا دیارە. دەشێ کلاَو زەڕیش پشکۆی گڕی زلێخای تیا بووبێت و ئاڵابێتیە یوسفی شاعرو سیابەخت سیاچەمانە بێژی بلیمەت و یوسفی ئێمەش ملی نەدابێت و بووبێتە سوپەر بەلای ئابڕو نە چوونی خان و

کرینەوەی سومعەی دۆڕاویان لە ئەنجامی بەد نیازیەکانی کلاّو زەڕخان. ڕێك بـە وێنـەی ڕازەکەی حەزرەتی یوسف چوونکە ئەو شیعرانەی تا ئێستا لە بەر دەسن بـەناوی یوسف ئاسکەوە بە چیرۆکەکەی ناخۆن و دەبێت لەو مەیدانەدا هەولّی زیاتر بدەین و بەوەی لە خەیاڵدانی ئەدەبی نەتەوەییماندایە دەم و دەست ڕازی نـەبین. ڕاڤەکە پێوەن دەینـەوە بە یوسف و زلێخاوە، بەم جۆرەیە:

سوڕانی چەپگەرد بەلای زلێخاوە (بیّ مەیلی یوسفە، بەرامبەری، وەلای وایە چەرخ بەدکاری لەگەڵ یوسف دەکات کە یوسف ناز و نیعمەتـەکانی ئـەو و ڕابواردنـەکانی قبـوڵ نیـە. وە لـە ڕووی عرفـانی و حیکەمـەتی ڕۆمانەکەشـەوە دیـاری جـەماڵی یوسـف خـراپ کەوتەوە بۆ زلێخاو حافز ئیشارەیەکی جوانی لەو حکایەتە درکاندووە.

من از ئان حسن روز أفزون کە یوسف داشت دانستم

کە عشق از پردە عصمت برون ئارد زلیخارا

من دەمزانی ئەو جوانیەی یوسف سەر ئەنجام دەبیتە مایەی دەرهێنانی زولێخا لـە پەردەی شەرم و پاکی{مەحرەمی ڕاز بەرگی ١ ل٢٧} . نەهامەتی یەکانی زولێخا ئەوەڵ جار لە هـاتنی بارخانـەی گەردوونەوەیـە کـە بـەرەو مـصر کـاروان دەڕوا و یوسـفی پـیّ یـە. کـە کۆتایی چیرۆکەکە بە باری عرفانی تەواو دەبێت.

بەلاّم ئەم شیعرە دارای ناوەڕاستی حکایەتەکەیـە و تـەنها مەشهەدی شـەیتەنەت و بیّ عـاری و هەواڵـەکانی زولێخـا و خۆڕاگریەکـەی یوسـفە. وەڕەنگـە (یوسـف) نـاوێکیش هەبێت لە ئارادا و مەولەوی شیعرەکەی ئاراستە کردبێت(گەر شیعری مەولـەوی بێـت). یان شیعری یوسـف بـەگ بێـت بـەو جـۆرەی کـە کەشـکۆڵی یـارۆەیس تۆمـاری کـردوە و مامۆستا حەکیم لەم دواییانەدا بلاّوی کردەوە. بەلاّم ئاشـکرایە کـە شـاعرەکەی ئێمـە لـە سـەخت تـرین کۆسـتەکان و کارەسـاتەکانی دا نەیداوەتـە بـیّ عـاری، خوێنـەری وریـاو توێژەری بە تاقەت دەتوانیّ تەواوی چیرۆکی یوسف و زولێخا بخوێنیتەوە و بەراوردی لە ئێمە باشتر بکات. ئێمە زیاتر ڕاڤە و خوێندنەوەمان کردوەتە کاری خۆمان ساغکردنەوە لە توانای کەم ئاوەزی ئێمەدا نیە.

١١ - ئاخ فەلەك جەدەس كەچ ڕەفتاری تۆ

داد نەچەپگەردی و دڵ ئازاری تۆ

ئاخ فەلەك لە دەست كردار چەوتی تۆ و داد لە سوڕانەوەی چەوت و ئازار بە دڵ گەیەنەرت

٢ - هەرسات ئەساسەی دەردێ مە سازی

هەر ڕۆ بە ڕەنگێ نەردێ مە بازی

هەرسات بنچینەی دەردێ ساز دەكەیت و هەر ڕۆژەی بەشێوەیەك یاری دەكەی (نەرد بازی) تاوڵە.. كە دیارە مەبەستی گزی بازی فەلەكە

٣ - من خۆ تاڵە شووم خەستەی زام خەتەر

زەدەی خەدەنگان هیجرانی دڵبەر

من خۆتاڵە (ناو چاو)م شوومە و بیمار و برینداری زامی خەتەرم، وە پێكراوی تیری دووری دڵبەرم.

٤- دیدە پڕ ئەسرین دەروون پڕ جەتەم

كەفتەن نەڕووی تەوق بەندیخانەی خەم

چاو پڕ لە فرمێسك و دەروونم پڕ تەمە و كەوتومەتە ناو تەوق و زنجیرەی بەندیخانەی خەمەوە.

٥ - دڵ ئالودەی هون تەن باركێشی دەرد

زوان لە نگ ولاڵ، ڕەنگ خەزانی زەرد

دڵم خوێناویە (خودانەدڵ بە خوێن) و لاشەم باركێشی دەردە و زبانم لەنگ و لاڵە و ڕەنگیشم وەك خەزان زەردە. تەناسوب و وەك یەك لەوێنەكەدا هەیە.

٦ - تۆ بەو بێ ڕەحمی ئازیزیچ وەی مەیل

دڵەی کۆس کەفتەی منیچ جەهون کەیل

تۆ بەو بێ بەزەیی و بێ ڕەحمیە و ئازیزیش بەو مەیلەوە (کە دیارە مەیلەکەی ئازیز لە بێ ڕەحمی فەلەك دەچێت) کە دارِشتەی وێنەکەی جوان و ڕۆمانسی کردووە، دڵەی کۆس کەوتووی منیش بەم کەیلی و پڕیە لە خوێن. (مەیل -کەیل) جیناس.

٧ - سا با ڕەحمت بۆ چەواشەی بەدخۆ

تۆیچ چەرخت چوون وەصڵ ئازیز کۆتا بۆ

سابا بەزەیی و ڕەحمت بێ ڕەفتار بەدی چەواشەکار، تۆیش با چەرخت (دەورو سوڕانت) وەك وەسڵی ئازیز کۆتابێت و کورت و ببڕێتەوە. کۆ کردنەوەی دژەکان مانا پێچەوانەکان لە دەستی شیعری مەولەویدا دەسەڵاتی مەولەوی دەر دەخەن... دواتر مانا دژەکان بەهونەری لێکچون لەوێنەکەدا جێ دەکات دەڵێ باسوڕانەوەی چەرخ لە کورتی دا وەك ساتی پێگەشتنی ئازیز بێت. هەمان ناوەڕۆکی لەشوێنی تر هەیە.

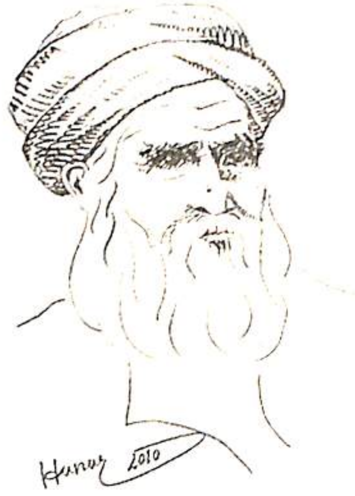

مەلا عەبدوڵای داحی

١ - ئازیز بێ مەیلیت زیندەگیم تاڵ کەرد

بێ موبەتیت حوکم شادیم بەتاڵ کەرد

ئازیز بێ مەیلیت ژیانی تاڵ کردم، بێ موحیببەتیت فەرمانی شادی هەڵوەشاندنمەوە (حوکمی شادی) سەردەمی ژیانی خۆش و پڕ لە مەیلی ئازیز. قەراری بێ مەیلی ئازیز قەراری شادی شاعری سڕیەوە. جیناس (تاڵ-بەتاڵ)

٢ - هیچ ئیلێیفاتێ نەدیم پێتەوە

هیچ نەدیای وەلای کوشتەی وێتەوە

هیچ نەمدی سەیرێکم بکەیت و بنواڕی بەلای کوژراوی دەستی خۆتەوە.

مامەڵەی ڕۆحی و مامەڵەی جەستەیی لەوێنەکەدا هەن ئیلیتیفاتی... بەتەوەجووە بەکار بردووە کەزاراوەیەکی عرفانی یە. خودی ئیلتیفات... لە مەبەستێکەوە یان ڕوویەکەوە لابەلای مەبەست و ڕوویەکی تر بکەیت، بەلام تەوەجوهـ، روو وەرچەرخانی ڕۆحانی مورشیدە (ئازیزە) لە ڕووی بە خشندەیی و چاکە و خێرەوە، کە ئەمە جیایە لە موعامەلەی بەدەنی (سلوك)و ئەمە سەیرە (واتە مامەڵەی ڕۆحی یە). ئەم ئیلتفاتی دۆست و مەحبووبە تا دوا هەناسەش کامی عاشقان بووە. جەنابی سید طاهری هاشمی لە یەکێ لە ئەڵقەکانی هەوارگەی دلاندا پارچە شیعرێك دەخوێنێتەوە و بە هەڵەدا نەچووبم دەفەرمێ هی میرزا عەزیزە و بۆخۆی کۆتایی شیعرەکەش ناوی عەزیزی تیا براوە. شیعرەکە(١٥)بەیتە بە(قیبلەم مەلوولەن...دڵ پەرێ دووریت زارو و مەلوولەن)دەست پێ دەکات و بە(عەزیز غولامەن تا یوم الممات)کۆتایی دێت. ئەوەندە دەرفەت هەبووبێت بە سەرچاوەکانی بەر دەستما گەڕام و کەسێکم بەو ناوە بەر چاو نەکەوت.

چەند دێڕێکی ئەو شیعرە کە بەم شوێنە دەخۆن لێرەدا دەنووسم. وە پڕبەدڵ دەخوازم شیعری یار و دۆستی خۆشەویستی مەولەوی شێخ عەزیزی جانەوەری بێت. لە

هەڵە و کەم و کورپیش داوای لێ بوردنم هەیە چوون من لە سەر کاسێت شیعرەکانی لە مەڕ ڕەوان شاد سەید طاهر دەگوازمەوە. کە کاسێتەکان باش تۆمار نەکراون.چەند شیعرێ لە میرزا عەزیز:

جەورو جەفای تۆ جە حەد بەر شی یەن

یە شەرت و مروەت دڵداری نی یەن

تۆ های لە تەلار ئەیوانی شایی(شایێ)

نمەیۆت نەچەم چوون من گەدایی(گەدایێ)

شاهان ئیلتیفات داران پەی دەروێش

تۆ نیەی وە تەنگ بەندەی خاتر ڕێش

من گەدای فەقیر قاپی دەرگای تۆم

پەشێو چوون دەسەی زوڵف سیای تۆم

سیایی زوڵفت شێوەی بەختمەن

خاك دەرگای تۆ تاج تەختمەن

{هەوارگەی دلاَن –کاسێت}

٣ - دوی ئاخم جە داخ بێ موبالاتیت

قرچەی دڵ نەدەرد کەم ئیلتیفاتیت

دوکەڵی ئاخم لە داخی کەمتەرخەمیت و قرچەی دڵم لە دەردی کەم سەیریت کەم (تەوەجوهی و نوارینی ڕوحی) ئەویان سەری گەشتە حەوت تەبەقەی ئاسمان و دەنگی ئەمیشیان گەشتە گوێ ی فریشتەکان- ئەم بەیتە و ئەوەی پاشی مانا کران، چونکە لێرە پێچان هەیە و لەبەیتی پاشی دا کردنەوەکە دێت، واتە لەف و نەشری مورتەبن.

٤- ئەو سەر وە سای چەرخ هەفتەمین ساوا

ئێد سەداش وە گۆش مەلەکان یاوا

٥ - هەر کاتێ زانای جە گشت و یەردم

تۆماری یاریت نە دڵ تەی کەردم

هەر کاتێکت زانی لە هەموو ئەمانە تێ پەڕیم و تۆماری خۆشەویستیم لە دڵدا پێچایەوە بە ڕاڤەی کاك حەکیم. وە ڕەنگە بڵێ لە خۆشەویستیدا لەوانەش زیاتر چووم و لە (نامە یان تۆماری یاریدا... دەفتەری عیشق دا) کە لە دڵمایە... تێ پەڕیم:

واتە لەوەی کە لە دەفتەری یاری دا کە لە دڵ نووسراوە... من تێ پەڕیم.. و مۆدێلی خۆشەویستی من نەنووسراوە.

٦ - یا ها بینراییم ئاواتە وەستەم

جە سەردی مەیلت گڕ کەفت وە جەستەم

یا ئەوەتا ئەی بینراییم... ئاواتە خوازم... لە سارد و سڕی مەیلت گڕ بەربوویە جەستەم.. کۆکردنەوەی دژەکان و زاڵ بوون بەسەرمانا و دروست کردن و زمان داهێناندا لای مەولەوی شەقڵێکی تایبەتە. ئەمەش تەی کردنە لەو تۆماری یاری یە کە باوە، لە گەرمی دا گڕگرتن، بەڵام ئەوەتا ئەم لە ساردی مەیلی ئەودا گڕی گرتووە، مانا و پاساوی گڕیش کاتێ پێناسە دەکرێت کە ساردی هەبێت... ئەو کاتە لە زەرورەی بوونی گڕ حاڵی دەبیت.

٧ - ئایرم نیا وە کۆی وەفاوە

دام وە بێ ئەندیش تەن وە جەفاوە

وە چاوەڕێ ی وەفاداری لە تۆناکەم، و ئاگرم نا بە کێوی وەفاوە و بێ خەیاڵ و بیرکردنەوە و ئەندێشە. تەنی خۆمم دا بە جەفاوە. ئەمەش تەی کردنی تۆماری یاری یە. لە (وەفا، جەفا)دا هەم جیناس هەیە، هەم دژیەك.چوون بەلایەوە کە وەفا نیە خۆ جەفا هەیە، وەفا و جەفای یاریش هەر هی یارە و ئازیزە.

٨ – یەك جەستەی خەستەی عەلیلم مەندەن

پارچەی ئیستخوان زەلیلم مەندەن

تەنیا لەشی نەخۆش و بیمارم و ئێسك و پروسكی لاواز و زەلیلم ماوە جیناس (زەلیل- عەلیل).

شیعری سی و هەشتەم

١ - ئازیز فیراقت دڵ کەردەن وەهوون

سەرکەردەن نە چەم ئەسرم چوون جەیحوون

ئازیز دابڕانت (دووریت) دڵی کردووە بە خوێن و لەچاوما فرمێسك سەردەكات وەك جەیحون (چەم لە جەیحون دەچێت) لە هەڵدانی فرمێسكدا. لە ئەنجامی فراقدا چاو جەیحونی بۆ وجودی من سازاندووە.

٢ - کەشتی وجودم تەوفانی کەردەن

تەختەی پارەی ڕۆح وە عەدەم بەردەن

کەشتی بوونمی دابە دەم تۆفانەوە و پارچە تەختەی ڕۆحی (گیانی) بەرەو عەدەم (نەبوون) برد.

٣- خول مەد و نە گێج مەوجی فەنادا

ئەجەل مەکێشۆم وەی لاو وەی لادا

تەختەی پارەی گیانەکەم، خول ئەدا لەناو گێژاوی شەپۆلی تیاچووندا و ئەجەل ئەمکێشێ بەم لاو بەولادا.

دیاردەی هەندێ (واژە و دەستە واژەی شیعری) لای مەولەوی لە شوێنێ زیاتر دەردەکەونەوە ڕەنگە هەندێ حاڵەت و تەعبیر زۆر جێ ی گرنگی دانی بوو بن. نزیکی لەم (واژانە) لە شوێنی تر دەڵێ (کای دڵم لە مەوج گێجی فەنادا- مۆڵەقەن نەبەین خەوف وڕجادا).

٤ - زیندەگیم پەی مەرگ ها نە تەدارەك

ئومێدی حەیات قەتحەن، وە بێ شەك

ژیانم بۆ مەرگ خۆی سازاندووە و بەبێ گومان تەمای ژیانم بڕیوە.

٥ - دەروازەی فەرەح یەکجار مەسدودەن

ماتیم وەش دەماخ، ئومێد نابودەن

دەروازەی شادیم یەکجار و بەتەواوی داخراوە (بەستراوە)و ماتیم دەماخی بەرزە و ئومێدم تیاچووە و (نابوتە) وە نزیك لەم دارشتە و مانا و مەبەستە هەمتر لە دیوانەکەی دا هەیە.

٦ - هام وە سەر قوللەی خەوف و ڕجاوە

نمەز ڕای لای تۆم یاخود ئەو لاوە

وام بەسەر لوتکەی خەوف و ڕجاوە، نازانم بەلای تۆدا دێم و یاخود ئەولاوە.

قوللەی خەوف و ڕجا- تەعبیرێکی عارفانەیە و خودی (خەوف و ڕجا) دوو زاراوەی سۆفیانەن (خەوف: ترسان لەوەی بە کردەوەی بەندە خوا حساب لەگەڵ بەندەدا بکات دیارە، ئەوە بەلای خەسارداا دەکەوێت، هەمان کات ڕجا: ئومێدە بەوەی بەکردەوەی خۆتت لەگەڵ نەکرێ) کە لەم حاڵەدا بەلای یاردا دەکەوی وە هەردەم (حاڵێکە لە دووڕیانی تیاچون و تیانەچوون دای)، وە لە مانادا (دژی یەکن)و دژیەك هەیە لەوێنەکەدا.

٧ - نەسیب بێ نەسیب جە بەهرە و شەوقەن

خەفەت نە بەزەمەن، شادی بێ زەوقەن

بەختم (بەشم بێ بەشە لە بەهرە و شادی) بەختم تاریکە و بێ بەشە لە ڕۆشنی کینایەیە لە سستی و بێ کەیفی.

شەوق لای سۆفیەکان بریتیە لە جۆش سەندنی دەروون بۆ گەیشتن بە مەعشوقی راستەقینە، شەوق بەربوونە ئاگری دڵە بەگڕی خودایی، تاویست و ئارەزوەکان بسوتێنێ{گەوهەری حەقیقەت ل٤٣١} کەسێ بەختی باش بێت لەو شەوقەی بەنسیب دەبێ، مەولەوی خۆی بێ بەش دەزانێ. کە ئەو بەشەی نیە خەفەت بەزمیەتی و بەکەیفە، شادیش بێ زەوقە لەوەی کەشەوق بەنسیبی نەبووە. ئەم وێنەیەش نزیکەکەی

له دیوانەکەی دا هەیە (صەدای زیل و بەم مەینەت سەرتەرزەن) وێنەکە هەڵ کێشراوە لە دژیەك.

٨ - لێم تاقی نی یەن ئان جەورە جە کۆن

موغەنی دەوام لەرەی کزەی تۆن

لێم ئاشکرانی یە (بۆم تاقی ناکرێتەوە) ئەو جەور و جەفایە لە کوێوە یە، گۆرانی بێژ (کەلأم خوێن) دەرمان و دەوام لەرەی کزەی دەنگی تۆیە. من لە مایل بوون بۆ وەفای تەمم برپوە، و بەجەفای قەناعەت دەکەم.بەلأم نازانم ئەو نازی جەوروجەفایەشی لە کوێیە. لەشوێنی تریش وتمان کە مەولاناش دەڵێ: (مهر و وەفا نمی کونی جور جفا کون)

٩ - بەی ناڵەی حەزین لێوێ بەرەوە

چون ئامای خەیاڵ مەحوم کەرەوە

بۆ ناڵەی حەزین لێوێ بەرەوە (شتێ بلێ...) وەك هاتنی خەیاڵ لەناوم بەرە واتە (حەقیقەتم بکە بەخەیاڵ) لەم ڕێوە دەتوانین تێ بگەین کە مەولەوی چەندە وا بەستەی خەیاڵ بووە و چۆن ئەو ڕەگەزەی لە پێناوی داهێنان و دروست کردنی وێنەی شیعری دا خستوەتەگەڕ، بە جۆرێ کەس ناتوانێت پەی مەنزڵەکانی خەیاڵی ئەو بەرێت... وە من واتێ دەگەم خەیاڵ دەلیلی بە هەشتێ بووە بۆ ئەو کاتانەی دۆزەخەکانی مەولەوی تاودراون، هەر دەس بردن بۆ خەیاڵیش ئاسودەیی ڕۆحی بەو داوە و هاوکێشە نالەبارەکانی واقعی بۆ هاوسەنگ کردووە. دەنگی گۆرانی بێژ و ناڵەی حەزینی چواندوە بە خەیاڵ- لە وون کردنی ئەمدا (خۆی دا) چۆن لە مەیخانەی دنیایی دا مەینۆش کەمەست دەبێت هاناوە بەر ووتن دەبات بە تایبەتی شیعر و گۆرانی بۆ غەم بەبادان ئەمیش لەخەیاڵ ومەستیدا دەست دەداتە شیعرێکی بێسارانی و خەیاڵ دەبێت.

١٠ - غەمەن ڕەفیقم غەمەن هام دەمم

غەمەن هام مەجلیس عەزا و ماتەمم

غەم هاوڕێ و هاودەممە و هاو کۆڕیی پرسە و ماتەمینمە.

١١ - غەم زۆرش گێرتەن بەوێش مەنازو

ساقی بۆ وەعیشق ئایەی وامتازوا

غەم زۆری هێناوە و دەسەلاتی بەدەستەوە گرتووە و بە خۆیا دەنازێ ساقی وەرە بە عەشقی ئایەی. ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾

کاریگەری شیعرە غەمباریەکەی (یاران کێ دیەن..سەرڕشتەی خەمان چوون مـن کێ دیەن)ی بێسارانی زۆر بە قووڵی بە ناخی مەولەوی دا ڕۆچووە. لە چەند شوێنێك دەردەکەوێتەوەومەولەوی پەنای بۆدەبات.

١٢ - پڕکە جامەکەت پەیا پەی جەمەی

بەڵ وە جامێ مەی دیسان ببون حەی

پڕکە جامەکەت (پەیاپەی- گورج و لەسەریەك) لەمەی، بەڵکو بەجامێ مەی دیسان زیندوو ببمەوە... مانا عرفانی یەکەی دڵ یەك لەسەر یەك پڕکە لە ئیمان، چونکە دڵی پڕ لە ئیمان زیندووە و دڵ بێ ئیمان مردووە.

١٣ - نەزانای وەحاڵ دڵەی پڕ دەردم

ئای چەند سەرسەخت بیم لوا یت نەمردم

نەت زانی بە حاڵی دڵەی پڕ لە دەردم، ئای چەند سەرسەخت بووم تۆ ڕۆشتی مـن مام و نەمردم.

وەك ووتمان سێبەری هەندێ بەیتی ئەم شیعرە لە دیوانەکەی دا جیا جیا دەر کەوتوون، خوێنەری ئاشنا بە مەولەوی دەتوانێ حاڵەتە دووبارەکان و وێنە و واژە و ماناکان کە لە جارێ زیاتر دەردەکەون بناسێتەوە ڕەنگە ئەوەش لەبایەخی مەولەوی خۆیەوە بێت و ئەو حاڵە وەك بەشێکی لێ هاتبێت لە ئەندێشە و خەیاڵی... یان دوو تەنی جیای شیعرێکن بۆ یەك شیعر و بەو جۆرە فۆرمی جیایان دروست کردووە، یان لە دەساو دەس کردنی بەیازو سەرچاوە نووسەکانی شیعری ئەوەوە هاتبن. ئەم شیعرەش

بەغەم و کۆست و تان و پۆی خەیاڵ و بیرو ئەندێشەی دا لەو شیعرانە دەچێت کە بۆ عەنبەر نووسرابن... ئەمە بۆچوونە و بەڵگەی دروستی پشکنەران ئەتوانێ بڕیاری بەجێ تر بدات. بەڵام دڵنیام دوا کۆچی عەنبەر مەرگی ئەو یارە ئازیزە بوەتە ئامیانی هەموو شیعرەکانی (تەنانەت شیعرە عرفانیەکانیشی هەوێنی عەنبەری تێکراوە) وە من پێم وایە کە مەولەوی دەسکاری هەندێ شیعری خۆی کردوەتەوە لە دوای کۆچی عەنبەر.

مەولەوی لە تەمەنی فەقێ یەتیدا

شیعری سی و نۆیەم

١ — ئامان هامسەران دەردم کاری یەن

دەرمانی دەردم نادیاری یەن

ئامان هامسەران دەردم کاری یە و دەرمانی دەردم نادیارە (دەرمانی دەردم نی یە).

٢ — دەردم مەزانی یا بواچوون پێت

وەر نمە زانی ئیزهارکەر و لێت

دەردم ئەزانی یان خۆم پێت بڵێم، گەر نایزانی باڵێتی ئاشکراکەم.

٣ — وە تیری مەودای فەلەك پێکیام

وە دەردی دووری ئازیز دڵبڕیام

پێکرام بەتیری فەلەك و دڵم بڕا بە دەردی دووری ئازیز وە.دەکرێ بە دەردی دووری ئازیز (دڵم بڕا) تەمی بەیەك گەشتنم نەماو دڵبڕاو بووم.

٤ — فەناش کەردەوە دەست وە عەدەمدا

فانی زانوی دەرد وە ڕووی ماتەمدا

(فەلەك فەناش کەردەوە) دەستی تواندمەوە (ون کردوەوە) لەنەبوودا و ئەژنۆی دەردیش بە ڕووی ماتەمدا،لە ڕێی تیاچوون و نابودیدان.

گەورەتر بۆی بچین چەند ئاماژەیەکی داماوی و بێ دەسەڵاتی و نابود کەوتن لەم وێنەدا دەدۆزینەوە. ڕەنگە هەلگری شایەتی (ئاڵوگۆڕەکەی عوسمانی خاڵە و شێخ علی بێت) کە شیعرە فارسی یەکە بە ئاشکرا دەری دەبڕێت و ئەمەشیان بە شیعر و هێما لە ڕووی مێژوویەوە بووبێتە سەرچاوەی ئەم شیعرە.هەرچەندە هێزی ڕۆحی شیعرەکە لەوە بە بایەخ ترو گەورەترە.

فەلەك ئەو دەست ڕۆیشتوویی یەو دەسەلاتە ماددی و مەعنەویەی هەمبوو لە عەدەمدا تواندیەوە و وەکو نەبوونی لێ کرد. زیرەکانە چەمکی (فنی في الله)ی بە (فنی في عدم) گۆڕیوە، کەدیارە سیفەتی نەبوو دەدات بە دەستەکان دەست نە ڕۆشتو"دەسی ناڕوات"بێ دەسە، تێکڕا ئیدیۆمن و مانای دەست کورت و نەبوو دەگەیەنن، لەو حاڵە ماتەمەشدا (کاتێ دەسدار بێ دەست بێت) بارێکی دەروونی خراپ دروست دەکات و باشترین پەنای ماتەمیش (دەستەو ئەژنۆ) بوونە ئەمیش دەڵێ ئەژنوکانی دەردم بە ڕووی ماتەمدا... خەریکە ئەوانیش لەناو دەچن و نابوت دەبن.

لای کاك حەکیم بەو جۆرە ڕاڤە نەکراوە.. ڕاڤەکە لێڵە لە خزمەتی حاڵی بوونی بەیتەکەدا نیە، وە ئەم بەیتە پێچراوە و لە بەیتەکانی دواتردا دەکرێتەوە، (لەف ونەشرە) بەمەش دەچێتەوە خزمەتی یەکیەتی بابەت.

جۆرە لەطافەتێ لە دنیای مەولەوی دا هەیە، نەك لە ڕووی (دوو واتا بۆ یەك ووشە) کە ئەمەش هونەرێکی ڕەوانبێژی یە، بەڵکو مەبەستم ئەوەیە مەولەوی زۆرجار لەتەنی شیعرێکدا ئاراستە گۆڕی بە ئێمە دەکات و لە ڕێی وێنەکانەوە نوشتە لە ئێمە دەکات و زۆرجاریش جادومان لێ دەکات، بۆمەبەستێکی دیار ئێمە بەرەو چەندین مەبەست و مانای تر ڕاکێش دەکات هەم مەبەستێکی تایبەت جێ دەکاتەوەو دەردی دڵی خۆی هەڵدەڕێژێتە ناوی، هەم بە ئێمەش دەڵێ چاوی گشتی و یەك بالا وینی ببڕنە شیعرەکە. وەك ئەم وێنەیە کە ئێمە هەوڵمان دا (دەرد و داخەکەی) خۆی لە کۆی گشتی شیعرەکەدا بدۆزینەوە کە ئەمن بۆ خۆم ئەم دیاردەیەم لای مەولەوی ناوناوە (ئینقلابی مانا).

٥ – ئەو جەعەشق بەشق سەر زەدەی دەردان

ئێد جە تاش و ستەی سەیری سەرهەردان

لەم بەیتەدا (پێچانەکەی بەیتی پێشوودەکاتەوە و بەوەش سحری ڕاڤەکانمان لێ دەکات و دورمان دەخاتەوە لە ڕاڤەکەی پێشوو بۆ ئەوەی پێ ی نەزانین مانای تر قوت دەکاتەوە لەبەردەممانـدا... ئەم شیعرەی یەك لە دوای یەك بەهونەری پێچان و

کردنەوەدا بردووە و دەتوانی خۆت بەشدار بیت لە هەڵوەشانەوەی شیعرەکە دەبێت بەم جۆرە بۆ ڕاڤەکە بچین.

(ئەو، فەناش =دەست وەعەدەم —تیری فەلەك) بەیەکابگرین و (ئێد- دەردی دوری-فانی زانوی دەرد) بخەینەوە سەریەك هێشتا وەستانی زیاتری دەوێت. ئەو لەبەر خاتری (بەبۆنەی) عەشقی ئەوانەی سەرزەدەی دەردانن دەستی بەعەدەمدا چوو... کە دیارە (ئەو هەر خودی مەولەویەو هەڵسوکەوتی مرۆییانە و سەربەخۆ لەگەڵ جزوەکانی ئەعزای دا) دەکات. ئێد (ئەمیش لەسەیری تاش تل کردنەوە ی سەرهەردەکاندا ئەژنۆی دەردی گرت وەڕووی ماتەمدا.. ڕاڤەکەی لای مامۆستا حەکیم زۆر پچڕ پچڕ و جیایە.. وە دیارە ئەم شیعرە گەرچی لەسەرەتاوە زۆر سادەیە و پێویستی بە هیچ نیە، بەڵام مەولەوی لەنیوەی شیعرەکەدا هەواداری شیعرەکەی غەرق دەکات، مامۆستا حەکیم (تاش وستە)ی وا ڕاڤەکردووە (ئەمیشی بەست) بە تاشی سەر هەردەکاتەوە. مامۆستا حمە ڕشید ئەمینیش کە کاری لەسەر ئەم کتێبەی مامۆستا حەکیم کردووە چەند سەرنجێکی خێرا و دیاری لەسەر کتێبەکە داوە، بە وردی نەچووەتە خزمەتی{ساتێ لە گەڵ مەولەویدا مهرەجان ٢ ل٢٩١} مەولەوی زۆر ورد و شاعرانە لە سروشت و دەور و بەرەکەی کەڵکی وەرگرتووە و دیاردەکانی خستوەتە خزمەت ستاتیکای شیعرەکانی یەوە. (تاش وستەی تل وارای تل گریناى تل جمناى و تل داى) کار و نەریتن ولە زمانی میللی هەوراماندا ماونەتەوە... تل کردنەوە و خلۆر کردنەوەی بەردی زل لە سەر هەردەکانە وە (شوێنە بەرزەکان) کە هەندێ جار بۆ جۆرێ لە کەیف کردن ئەوجۆرە سەرکێشیە کراوە.

تاش خستن و تل خلۆر بوونەوە و یان بەرد بارین نیشانەی عیقاب و کارەساتن. هەروەها مەحکەمی تاوێر و بەردان نیشانەی جێگیری و ڕیشە داکوتان و بەهێزین.مامۆستا گۆران لە گەشتی هەوراماندا ووتوویەتی:

ناو ڕێگا تەق تەق لارێ بەردی زل

کە هێشتا گەردوون پێی نەداوە تل

٦ – زڕیا و پێکیای دەرد چەنی ئەغیاران

منیچ نەجوملەی مەزەنەی یاران

ناوی زڕاو و پێکراو بە دەردی (چوون لەگەڵ بێگانان) داو منیش مامەوە لە ڕیزی (پێوەری) یاراندا... واتە من هەر بە پێوەری یاران مامەوە لە ناویاندا خۆم حساب کرد.

بەلای ئێمەوە ئەم بەیتە جۆرە سەربەخۆیەکی هەیە و دەچێتەوە بۆ لای بەیتی چوارەم. پێکەوە سەر لە ڕاڤەی (سوتان و لابردن و لەشکر کێشەکەی عوسمانی و عومەری سەردار) دەدەنەوە، کە دیارە مانای (جاش بوونێ) لە نیو باڵی یەکەمدا هەیە. ئەوەی لە پێوەر و ڕیزی یاران لائەدات و دەست تێکەڵ دەکات لە گەڵ بێگانانـدا... هەر ئەمەیە لە خوێندنەوەی خانی لە مەم و زیندا بۆ شەیتان و ململانێ ی ئادەم و چەمکی بێگانە پەرستی. ئەوە لە مێژوودا ئابرو چوو ناو زڕاوە. ئەوەش ماوەتەوە ئەوەیە. ڕەنگە لە داهاتوودا بە کارکردنی زیاتر و هەمەلایەنە تر ڕاستی زیاتر دەرکەوێت و نووسینەکانی ئێمە بچنە خانەی ناتەواوی و هەڵە و پەڵە بێ کەڵکیەوە، بەڵام تێکڕا ئەبێ بەو جۆرە سەرچاوەکانی ئەدەبی کوردی مشت و ماڵدرێن تا زەخیرەی زیاتر بخەین بۆ توێشووی گەڕان بەدوای حەقیقەتدا.

١ – ئاینەی زهور سیفاتی غەیبی

مەکانی طلوع سیڕی (لاریبی)

ئاوێنەی دەرکەوتنی سیفەتە غەیبی یەکان و لە پیشاندانیان و شوێنی دیاری سڕی یەقین (نهێنی بە گومانی) دیار نیە مەولەوی ئەم شیعرەی بۆ کێ نووسیوە و بەکێ دەڵێ (ئاینە)... گەر بەو وەسفەی شیعرەکانی تری ڕازی بین ئەوە یان (شێخ بهاالدین)ە، خۆ ئەگەر مەولەوی زاتی خۆی مەبەست بێت، ئەوە لە مریدی دەردەچێت دەبێتە مراد. کە لە ژیانی دا خۆی نەیویستووە، مەکان و مەقاماتەکان.. بەرەو شێخایەتی و مراد تێ پەڕێنێ.

بە بڕوای من دیارترین شیعری مەولەوی یە بۆ بەڵگەی (جۆرێکی سۆفیەتی) کە دیارە سۆفیە کوردەکان پەیڕەوی صوفی گەری عەرەبی ئیسلامیان نەکردووە، چونکە (تصوف لای عەرەبە موسڵمانەکان.. دژە کرداری گەندەڵی یەکانی خەلافەت و شەریعەت)ە، بەلاّم گەلە ناعەرەبەکان ڕۆحیەتی موسڵمان بوون و ئیسلامیان ئەهوەن تر و نەرم ونیان ترە.. ئەم شیعرە توانای موناقەشەی کتێبەکەی کاك لەتیف هەڵمەتی هەیە لە هەندێ ڕووەوە.

نموونەی گوتەزاکانی سۆفیەکان. دوای نەقڵی گوتەکەی ڕابیعەی عەدەوی دەڵێ من هیچ گوتەزایەکی کوردیم نەدۆزیەوە تارمایی سۆفیگەری پێوە دیار بێ{سۆفی و سۆفی گەری.لەتیف هەڵمەت ل ١٣-١٤} دیارە لای سۆفی یە کوردەکان.. بەرامبەر تەریقەت. شەریعەت ئەو مومارەسەیەی کە عەرەب کردویەتی ئەمان نەیان کردووە بۆیە شوناسی شەریعەت و دەسەلاّتی مومارەسە کردنی شەریعەت وەکو لای شەرع پەرستە عەرەبەکان نەبووە،

لە ڕاستەقینەی خودی دینە کانیشا هیچ ناکۆکیك لەنێوان شەریعەت و تەریقەتا نیە، تا ئەو کاتەی شەریعەت نەبێتە دەسەلاّت و خەلافەت نە بێتە ئایدیا، فەرمانی

ئینسانی بە ئەمری خوایی نەسەپێت. ئیتر تەریقەتیش نابێتە دژو ئۆپۆزیسیۆن. عەرەب لە مێژووەدا نموونەی بۆ یەکەم زۆرە واتە شەریعەت وەك هێزو دەسەڵاتی داسەپاوی خەلیفە. حوکمی کەسێك بووەتە حوکمی خوا کە ئەمە زۆر عار و کارەساتە. بۆیە پەرچە کرداری تەریقەت بەو ئاستە گەیی. بەڵام نموونەی یەکەم بەو تۆخیە لای کورد درووست نەبوە، خەلیفەیەکی سەربەخۆ بەوێنەی عەرەب شەریعەت بکاتە دەسەڵاتی سیاسی، لە بەرئەوەش هەڵوێستی سۆفیەتی کوردی دژی شەرع نی یە و توندنییە. نموونەی سۆفیزمی کوردی تەبایی و دەس لە ملانی جوانی ئەو دوو چەمکەیە بەرە و حەقیقەت.

بەڵام وەك سێبەر و تارمایی ئێمەش لەو وتەو گوتەزایانە بێ بەش نین... وە ئەگەر دەرفەتی خۆ نمایش کردن و ململانێ ی سروشتی تەریقەت و ڕەچەدینی یە کوردەکان... ڕەخسا، ئەوە دوور نیە ئێمەش نەکەوین بەسەر سۆفی گەورەی حەڵڵاج ئاسادا، بەڵام جارێ سڕی مەستی یە و ناوترێت، لێرەدا چەند نموونەیەك دەخەمە ڕوو، وە بڕوای تەواوم بەدراسەکەی کاك لەتیف هەیە (ئەگەر سوق بوون لە لای بریتی بێت لە ئیلحاد) کە ئێمە تاڕادەی ناشەرعی بوون... و جۆرێ لە ئیلحاد سۆفیمان نی یە. بەڵام بە مانای توانەوە و یەك گرتنەوە و چونەوەی ڕۆح بۆ نیشتمانی ڕاستەقینەی دەیان نموونەمان هەیە.

تەواوی ئەم شیعرەی مەولەوی کە دێتە بەردەممان. هەروەها ئەم شیعرەش نزیکە لە گوتەزاکەی ڕابیعە.

نەت بێ هومێدی بەهەشت و نیعمەت

نەپاڕیتەوە بۆ جەزای ڕەفعەت

سکاڵات نەبێ نەتخەنە عەزاب

نە سوتێ ی بەنار نەتکەن بەکەباب

بەندەگی نابێ وەك لات و گەدا

بپاڕێیتەوە بۆ نان و شۆربا

نیەتی هەرکەس پاك بێت و بێ عەیب

تەعینی حەقە بۆ رجال الغیب

دەسەڵاتی گشت بەدەس خوایە

کەی رێگەی قسەی ئەو لاو ئەولایە

(قوتبی تەریقەت شیخ عوسمان)

حـ) سوڕانەوەی بەردەڕەشەکەی کەعبە بە دەوری سراج الدین ی یەکەمدا... دەبێت سەرنج بدرێت دوورلە خەرافە و بڕوای کوێرانە، بەڵکو دەبێت وردبوونەوەی ڕۆحی و سەرنجی هیمەت و کەرامەت بدرێ. یان هەمان حاڵ لای مەولاناخالد ومەسەلەی هەموو قال و حاڵەکانی تر.

٢ — برهانی قاطع ئیسپاتی هەستی

دارویی دە ماغ خود بینی و مەستی

بەڵگەی بڕاوە بۆ سەلماندنی (بوون —وجود) و دەرمانی دەماغی خودبینی و مەستی (مەستی) لێرەدا بێ ئاگایی و جەهالەت دەگەیەنێت و مانای سلبی هەیە. ئەم هۆیە بوو کۆتایی بەخۆ پەسەندی شەیتان هێناوخودا ئادەمی خولقاند.

لە شیعری فارسیشدا عاریفەکان لە مەیخانان جێیان بۆ خۆپەسەندان دا نەناوە،لەحقیقەتیشا بە هەشتی ئاسوودەیی وەك بەهەشتەکەی خودا جێی خۆپەسەندان نیە.

٣ — وەی دیمەی حوسن وەی نماناوە

تۆڕی دڵ دیسان ئایر ساناوە

(دیم- ڕوو.) بەو ڕووە جوانە و بەو نواندنەوە، تۆڕی دڵ دیسان ئاگری گرت.

(تۆڕی دڵ) کراوە بە تۆڕ بۆ یارگرتن و دەڵێ جوانی دەم و چاوی یار سوتانی.

(تۆڕی دڵ) کردنی دڵ بە تۆڕ کاتێ سینە لە جەستەدا بکەین بە فانۆس چوونکە ڕووبەری لەتیفەکان سینەیە، ئەو کاتە سینە دەبێتە مەڵبەندی داگیرسان و نوور لە بەر گرگرتنی تۆڕەکە کە دڵە. یانی دڵ داگیرسا سینە شەوق دەداتەوە کە ئەو تۆڕە لە شەوقی جوانی یار گڕی گرتبێت و داگیرسابێ، جەستەی کردبێتە چراخان.

وە گەر (تۆڕی دڵ) (توری دڵ – طوری دڵ)ی مەبەست بێ... ئەو سوتانێکی تری وەکو طورە لە ئەنجامی شەوق و تەجەلای خوداوە. یانی دەرکەتە و نواندنی ڕوخساری یار دڵی وەك کێوی طور گڕ تێ بەردا.

٤ – یەند بڵێسەی شەوق لێم کەردەن ئەسەر

جە وولەی پێشەم گڕ مەیۆ نە بەر

ئەوەندە بڵێسەی شەوق کاری تێ کردم لە لولەی ئێسقانم دا گڕدێتە دەرەوە، شەوق گڕگرتنی دڵە بەنووری خودایی. تاوسەندنی مەیلی ئەمە بۆ تەجەلای خودا.

٥ – تەمامی ئەعزام نە ڕووی پەردەی پۆس

مەشغوڵەن وە ژکر ئیسپاتی یادۆس

هەموو ئەندامەکانی لەشم لەسەر پێست سەرگەرمن بە (ذکری ئیسپات)ی دۆست.

ئەم بەیتە و دوا بەیت جوانترین حاڵ و وێنەی شیعرەکەن... وە بەڵگەی توانەوەی مەولەویە لە چەمك و زاراوە عرفانی یەکاندا، توانا و دەسەڵاتی ئەویشە بۆ بە ئاسانی دروست کردنی زمان و دەربڕینی بابەتە قورسەکان زۆر لیریکی و سادە و ڕۆمانسیانە (زکر کردنی تەمامی ئەعزا) کە لە تیفەی قالیبە و زکر کردنی تەواوی گەردیلەکانی لاشەیە بە جۆرێ کە خۆیشی هەستی پێ دەکات... وە زیندوو کردنەوەی هەر حەوت لەتیفەکەیە و ئامادە بوونە بۆ (سلطان الاذکار) بەردەوام بوون لەسەر ئەم حاڵەتە، دەتخاتە سەر (ذکری ماسیوا) واتە هەموو شتەکان لە زکران بێجگە لە (زاتی خودا) خۆی.(شێخ عومەری ظیاالدین زۆرلەم زکرەدا بووە) عطار فەرموویەتی:

همه ذرات عالم مست عشق

فرو ماند میان نفی و اثبات {غزلیات عطار نیشاپوری ل ٣٥}

٦ – غەیرجە جاهیلی هیچ نی یەن باقی

وادەی دەورتەن هانا هەی ساقی

بێجگە لە نەزانی هیچ نامێنێتەوە، هانام بە تۆ ساقی وادەی دەورتە ڕەنگە مەبەستی ئەوەبێت (تەنها جاهل و نەزان یادی خواناکات و ئەمێنێتەوە بە نەزانی و ناتوێتەوە لە یاردا). ئەمەش مانای ماسیوای تۆخ تر کردوە لە بەکارهێنانەکەی خۆی و مەولەوی ئەو زاراوە یەی واوەتر بردوە. ووتمان ماسیوا واتە زکری هەمووشت بۆ خواگیان بێجگە لە زاتی خۆی. بەلاّم مەولەوی دەلێت بێجگە لە نەزان و جاهیلانیش کە ناتوانن بتوێنەوە.

یان مەبەستیەتی بلێ (نا... غەیر) لە نەزانی هیچ نەماوە و کالّفامیم تەواو بووە ساقی بمدەرێ تا تەواو بتوێمەوە. کەبەرەو دوابەیت ئەم ڕاڤەیە دەمان بات. یان دەور بەر تەنیا جاهل و جەهالەتی تیایە... منیش توانای هەڵ کردنم نیە... ساقی بمگەرێ و مەستم کە.

٧ – مەستم کەر وە جام بادەکەی سەرشار

تا کەس نەزانۆ منەنان یا یار

مەستم کە بە پیالّەی پڕ لە شەراب، تاکەس نەزانێ منم یان یار (وحده الوجود) (بادەی سەر شار) ئیمان و خۆشەویستی پڕ. و توانەوە لە یاردا و بوون بەیەکی عاشق و مەعشوق.

کاك لەتیف هەڵمەت گەر بە ڕاست شیعری مەولەوی خوێدبێتەوەو چارەکێکی شیعری عەرەبی لەو کوردیەی مەولەوی تێگەشتایە وەها بڕیارێکی نەدەدا. خۆ ئەم شیعرە گەر لە دیوانە کۆنەکەدا نەیە. ئەوە لە دیوانە لە چاپدراوەکەی دەزگای سەردەمدا لە لاپەڕە(٥٧٧-٥٧٨)دا هەیە. کاك لەتیف دەلێ: بە سەر جەمی دیوانە

چاپکراوەکەی مەولەویدا چوومەوە، ئەوەم زیاتر لە لا چەسپا کە مەولەوی گەورەترین شاعری ڕۆمانسی کوردە، بەلاَم بە داخەوە هیچ شیعرێکی سۆفیگەریم لەلای مەولەوی بەدی نەکرد{سۆفی وسۆفیگەری ل١٨} ، بەلاَم ئەم شیعرە لە دیوانەکەدانیە، کاک لەتیف لە چاپ دانەوەکەی سەردەمی نەخوێندوەتەوە، کە لە بابەتەکەی کاک حەکیم دا ئەم شیعرە هەیە خۆگەر مەولەویەکەی کاک حەکیم دەست نەکەوێت بابەتەکەی لە دیوانەکەی سەردەم دا هەیە، منیش دەڵێم یەك دوو نموونەی بەرزی شیعری تەصەوف گەر هەبن مەولەوی ناکەنە ئەوصوٚفیەی کە کاك لەتیف مەبەستیەتی، بەلاَم ناکرێ بڕیاریی یەکلا کەرەوەش بدەین، چونکە ئێمە لە تەواوی بەرهەمی نەك مەولەوی، بەڵکو هیچ شاعر و زانایەکی خۆمان ئاگادار نین. وە ئەم شیعرەی مەولەوی جیایە لەو شیعرانەی کە ئاینین و وەك کاك لەتیف دەڵێ لای عاشقانی مەولەوی ناویان لێ نراوە شیعری تەسەوف.

وە ئەو جۆرە ڕایەی کاك لەتیف تازە نیە و چەندین ساڵ پێش ئەو لای هێژایانی تر دەربڕراوە.بڕوانە {مهرەجانی یەکەمی مەولەوی ل١٤ومهرەجانی دوەمی مەولەوی ل١٣٧-١٣٨هەردوباسی صۆفی گەری مەولەوی ئەمین نەقشبەندی وهێماسازی لە شیعری مەولەویدا ی حەمە کەریم هەورامی} پێم خۆشە کاك لەتیف کەمێ لەو تەختتاییانە دوورکەوێتەوە و بێتە شاخ و کێوەکانی دێوانەیی هەورامان و لە شاعریەتی گومانم نیە و دەزانم زۆریش حەز لەو پێکانە دەکات ودڵنیام بگاتە لووتکەکانی زاری هەورامی لە ئێمە جوانتر دەبینێ.چوون تەواوی ئەو ئەندێشە دینیەی لە ڕابردووی هەورامانـدا کاری کردووە بریتی یە لە خۆشەویستی و عیشقی ئاهورایی. تەنانەت هەر ئەو باوەڕەیە کە بەهەشتی لە هەورامان خولَقاندووە و کەوسەرەکانی بردووەتە شاهۆ و کۆسالاَن. وە پێیان وابووە خودی بەهەشت لە هەورامانە. وە ژیانیشیان پڕاو پڕ بووە لە سادەیی و پاکیەتی.

١ – ئەو دانە بابام جە ڕەوزەی بەهەشت

بە فتوای ئبلیس چەشتی یا نەچەشت

ئەو دانە (گەنم یان جۆ) کە بابا ئادەم لە باخی بەهەشتا بەفتوا (فیتی) شەیتان دەمی لێ دا یان نا... چەشتی یان نا... ڕەنگە بۆنەی دانانی شیعرەکە وشکە ساڵی و کەمی دەغڵ و دان بووبێت، چونکە زیاتر مەبەستی ئەرزشی (دانە)کەیە لەسەر گوزەشتەکەی ئادەم، دیارە بایەخی (دانە)کە لە بەهەشت زیاترە لای مرۆڤ (قەدری نان).

٢ – مەحرووم بی نەڕاز حوورانی بەهەشت

بە تە قازای نەفس هەوادان نەدەشت

بێ بەش بوو لە ڕازی حۆریەکانی بەهەشت و بەخواست و شوێن کەوتنی نەفس لە بەهەشت دەریان نا.

٣ – چوون من سەرتا پام ئالودەی غەمەن

ئی ساڵ ئەو دانە جە لامان کەمەن

بۆیە من سەرتاپام لەخەم گیراوە، چونکە ئەمساڵ ئەودانەمان کەمە.

مایەی خەفەتە بەهەشت بدۆڕێنی و شوێن ئەودانە کەویت کەچی ئەویش نەبێت ئەم شیعرە شیعرێکی سەریح و سەرپێ یە، بەبڕوای من بێ هێزیشە و زۆر نزیك قافیەی (بەهەشتی بەکار هێناوەتەوە) هێندە شیعری جوانی مەولەوی مرۆڤ کەیل دەکەن... ئەمەیان بێ هێز دێتە پێش چاو بەبەراورد بە شیعری تری مەولەوی. ئەم ئیقتیباسە لای پیرەمێردیش دەرکەوتووە.

شیعری چل و دووەم

١ – ئیمشەو وە کەردەش دڵ بێ پەردەبێ

مەفهوم جەناڵەش ئەی دوو فەردەبێ

ئەمەش دوا شیعری پیتی (ئەلف)ە، کەلە کتێبە هێژاکەی کاك حەکیم دا(ژمارە ٩) یە. کە ماموٚستا حەکیم بە بڕوای ئێمە ڕاڤەی ڕواڵەتی شیعرەکەی کردووە {مەولەوی حەکیم ل١٦٥} ئیمشەو بەهۆی کردەیەوە دڵ بێ پەردە بوو. (بێ پەردە بوون لە کوردەواری دا ئابڕوچوونی کچە پێش شوکردن و بە گەیشتن بە پیاوی شەرعی خۆی. دڵی خواستووە بۆ کچێ وە پێچەوانەوە دایناوە کە دڵ پەردەی کچێنی دۆڕاندووە و بەو گوناهەی کردوویەتی... خەریکی ناڵاندنە، وە مانای ناڵەکەی ئەم دوو فەردەیە.

٢ – ئەی خامی بێ مەغز، هەر پۆسەکە وێم

کۆسی بەدنامی کۆس کۆسەکە وێم

ماموٚستاحەکیم زۆر ڕووکەش و ڕواڵەتیانە بۆ ڕاڤەکە چووە. کە مەولەوی خۆی دەڵێ مەفهومی ناڵاندنی دڵ لە بێ پەردەبوونی ئەم سەرزەنشتەیە ئەی بێ عەقڵی بێ مێشك و هەرزە، هەروا و وا لێکراوەکە خۆم (هەرپۆسەکە) کاك حەکیم بەهەر پێستەکە ڕاڤەی کردووە. دیارە، بێ مەغزی پێشتر ئەو سحرەی لێ کردووە، بەلاّم (هەرپۆسەکە) واتە هەروا لێکراوەکە. بە کەسی بێ پەردە و ئابڕو دۆڕا و حیز دەوترێت. وەك (یارۆ... وا و وا لێکراو). لە هەورامی دا (هەرپۆسە، هەرپاسە) بە ئەرێنی و نەرێنی دێن، وە دەبن بە دژی یەکیش کۆستی بەد نامی و بەد ڕەوشتی خۆم و (کۆس کۆسەکە وێم) بێ بەخت و ناوچاوەکە خۆم لە (کۆس)دا جیناسی تەواو هەیە. وە پەیوەندی لە نێوان (بێ پەردە، ئابڕوو) و کۆس بەمانای بەخت هەیە، بێ پەردەبوون... ئابڕووچونە، ئاوی ڕووتکانە ئەمەش بێ بەختی و بێ ناوچاویە. (کۆسە کۆسە) نەریتێکی کوردانەیە کەسێکی کەسەری دەتاشێ و ڕووی ڕەش دەکات. کۆسە کۆسەی لێ دەکەن... بە ئیدیۆمی گوناهباری دێت. و لە هەندێ شوێنی کوردەواری بەرامبەر بووکە بە بارانێ دەکرێت بە مەبەستی باران بارین و بزوانی بەزەیی خوای میهرەبان.وە نەریتێکی نەورۆزییشە کە

چەندین کاراکتەر بە ناوی کۆسەوە دەوری بابا نەورۆز دەدەن. هەروەها بە زۆر زان و فێڵباز وساختەچی دەوترێت (کۆسەی سیانزە موو)

٣ – جە جەردەی هەوەس نەڕەستەکە وێم

نە هەردەی عەبەس دەس بەستەکە وێم

لە ڕێگر و جەردەی هەوەس، دەرنەچووم و ڕزگارم نەبووم و هەوەس فڕاندمی و لە هەردی پوچی دا دەست بەسراو بووم. (واتە بوومە دیلی هەوا و هەوەس و کە لەپچە لە دەستی هیچ و پووچی) بەمەش هەم پەردەی کچێنی دڵی دۆڕاندووە و هەم دڕانی پەردەی ڕاستی دڵ بە گوناهەکە.

بۆ دۆزینەوەی یاری ئاسمانی و بردنی عیشق لە مەجازەوە بەرەو حقیقەت سەرەکی ترین مەرج زاڵ بوونە بە سەر هەواو نەفس دا و کەبتی مەجاز. ئیتر بەیاری هەمیشە جوان دەگەیت و یارە مەجازیەکە لە بەردڵت وەك جاران نامێنێت.ئەمەش ڕزگار بوونە لە جەردەی هەوەس.باشترین چیرۆك و پاڵەوان لەم ڕووەوە(ڕازەکەی زلێخایە)

٤ – هانام هەروە تۆن ساقی جەمین جام

ئەحیا کەروە ناز، جەمەی، مەردەی خام

هانم هەربە تۆیە (ساقی) خودای (جەمین جام) بێ گەرد و جوان زیندووکەوە بەناز (ناز) بەخشین و عەفو، بەمەی مردووی بێ عەقڵ و بێ ئاوەز، ڕەنگە ساقی جەمین جام مورشدی کامڵ بێت کە دەسەلاتی (ژیاندن و مراندن)ی ڕۆحی هەیە، دەتوانێت مرید بگەیەنێتە فەناو بەقا.

ئەحمەدی کۆریش دەڵێ پێم کەرەم کە جورعەیێ مەی لەو مەیە مردو دەکاحەی.

٥ – چەنی خەفنای چەم بدەرۆ دەسش

وەی وەی وە ئەو مەی یەکسەر کەرمەستش

چەنی خەفنای چەم واتای چاو داگرتن دەدات واتە بەچاو داگرتن و نازەوە دەستی بگرە و مەی بدەرێ، وەی بەو مەیە یەکسەر مەستی بکە. دەست دان هاوکات لەگەڵ داخستنی چاودا، ئاماژەیەکی ڕەزامەندی ساقی جەمین جامە بۆ دانی پێك (بەخشندەیی) وە دەکرێت لەخەفنای چەمدا گوێ پێ نەدان و پۆشین تێ بگەین کەشەیدای پێك بۆ پۆشینی عەیبی پەردەدڕاوی دڵ و کۆستی گوناهەکەی هانای وەبەرساقی بردووە. ساقی جەمین جامیش لەو گوناهەی ئەو چاوی داخستووە (چاوی پۆشیوە.. چاوپۆشی لێ کرد) لێرەوە دڵی هەرپۆسەکە -دڵی والێ کراوەکە.. کە گوناه مراند بووی بە پێکی پر لە نازو چاودا گرتنی ساقی و دەس گرتنی زیندوو دەبێتەوە. (جام، جورعە، مەستی، ناز) تێکڕا زاراوەی عرفانین. دووبارە کردنەوەی (وەی-وەی) ئاماژەی شاگەشکە بوون بە مهرەبانی یە زۆرەکانی ساقی یە.

٦ - شێوەی دانەی خاڵ نە تۆی جامی مەی

نەئشەی مەزەی تۆم بدۆش پەیاپەی

شێوەی دانەی خاڵ نەتۆی جامی مەی (لە ناو جامی مەیەکەدا) نەشئەی سەرگەرمی مەزەی تۆم یەك لەسەر یەك پێ بدات.

جامی مەی: دڵی پڕ لە ئیمانە، کە ڕەنگ دانەوە و تیشك دانەوەی جیلوە و تەجەللای یەزدانی یە، دانەی خاڵ، بینینی بەشێکی کەمی جوانی یار، یان چڕترین بەشی جوانی. حافزدەڵێت:

مادر پیالە عکس رخ یار دیدەایم　　　　ای بی خبر ز لزت شراب مدام ما

دانەی خاڵ دەشێ یەك حەرفی قورئان بێت، شاعرێکی تریش ووتویەتی:

من بە خال لبت ای دوست گرفتار شدم

چشم بیمار تو را دیدم بیمار شدم

کە بەڕاستی لە دڵەوە تیشك دابەش دەکات. وە دەکرێ ئێمە مادام دەرفەتمان هەیە بۆ سەرنج دان بە جۆرێکی تر (تۆم) بخوێنینەوە.

تۆم: تۆو.. گوڵەبەڕۆژە.. یان هەر چەرەسێکی تر. کە مەینۆش و عەرەق خۆرەکان (خواردنەوەی پێوە دەخۆن و هاوشانی پێك لە بەیناو بەینی هەڵدانا). دەیخۆن و لەتاڵی (عەرەق)ەکەش کەم دەکاتەوە. مەولەوی (دانەی خاڵ ی یار کەلەجامی مەیەکەدا دەرکەوتووە... لە هەموو (تۆو-تۆم)ێك بە نەشئەترە بۆ مەزە و... ئەمەش لە خزمەت واتا عرفانی یە کەدایە(کە هەر لە ساقی- پێك - ناز- چاو- دەست - خاڵ) نۆشینەکە ساز دەکات (لە دەرەوەی ئەودا هیچ ناکات بەمەشرەب و مەزە. خاڵ، سەرەتای دەست پێ کردن و هەمان نیشانەی وەحدەتە.

٧ – مەست بوون تا مەحشەر وەی ئارەزووی یار

جە نەفخەی هاوار دڵان بۆ بێدار

مەست بم تامەحشەر (ڕۆژی زیندووبوونەوەی) بەم ئارەزووەی یار و لە لێدانی هاواری دڵان بێدار بمەوە.

نەفخەی هاواری دڵان.. هتد. بەرامبەر نەفخی سور دروست کراوە یەکجار بەباکردن هەوا بەو نەفخەدا مردووەکان زیندوو دەبنەوە. بە دەنگی نەفخەی هاواریش-دڵان بێدار دەبنەوە. بە ئارەزووی مەستی یارەوە بچمە مەحشەر و لەوێ لە هاواری دڵاندا منیش بێدار ببمەوە

٨ – بەڵ خامی و عەبەس، بەد نامی و هەوەس

هەنی نە ئاڵەم نەزڕناش جەرەس

بەڵکو بێ ئاوەزی و پوچی و بەدناوی و ئارەزو و هەوەس، ئیتر لە دنیا زەنگی نەزڕێنن. کە تێکڕای وشەکەکانی نیوەی بەیتەکە هی دوو فەردەکەن لە بەیتی (٣،٢)دا کە ئەمیان عەیب دار کردووە کۆستیان خست... لە بەیتی (٤)ەوە، هانا بردن بۆ ساقی و لە درێژەی شیعرەکەدا چاوپۆشی ساقی و دەسدان و مەی پێ دان بەناز و دەرکەوتنی دانەی خاڵی و نەشئەی مەزە و مەست بوونی ئەم، دەبنە مایەی ئەوەی کە لە دنیا زەنگ زڕاونەبێت. وە ئێمە لە فۆلکۆردا ئیدیۆمی زەنگ زڕانمان هەیە.جام بشکێ نەك بزرنگێ.

هەی داد هەی بێ داد تالآن کریاوم

ماچی نەکەردەی زەنگی زڕیاوم

وە دەکرێ مەست بوونەکە بۆ (ئەم دنیا و ماوەی قەبر تانەفخ) وەرگرین بە ئارەزووی یار، ئەم ئاگای لە دنیا نابێت و... بەخشینی ساقیش دەبێتە مایەی سڕینەوەی لە کەو بێ زەنگی زەنگەکان.(ڤاونەدان وسڕپۆشی).

جەرەس: لە مانای عرفانی دا. گوتاری ئیلاهی یە بەسیفەتە جەلالی یەکانی. وە پێغەمبەر(ﷺ) وەحی بە جەرەس چواندووە.یانی هاتنی وەحی بە زەنگی ئاگادار کرنەوە ناو بردووە.

تاك بەیت

ئازیز جەدووریت تەن بی کلاّفە

ڕووح بی وە تەنوین حالْ ئزافە

ئازیز لە دووریت (تەن-جەستە) لوول بوو بەکلاّفە، وەگیانیشم نـەماوە فـەوتا وەك حالەتی ئزافە کە تەنوین نامێنیٚ.

نیو بالّی یەکەم ئاماژەی پیر بوون و چەمانەوەی تێدایە کە حالـەتی پـیری یـە. بـۆ ئەوانـەی تەمـەن دەکـەن قۆنـاغی پـێش مردنـە، وە مـانی بەسـراوە بـە تەنوینەکـەوە. ڕەنگەکەسێکی(قواعد)ی باشتر ڕاڤەی بکات.

ئەوساتە زانام بەختەکەم شەڕ بی

عێلەکەم هامڕای عێل سەگوەڕ بیٚ

ئەوکاتـە زانـیم بەختەکـەم شـەڕ بـوو (ئـیتر شـەڕ دێتـە ڕێـم) عێلەکـەم (قـەوم و خۆیشەکانم بوونە هاوڕیٚ ی عێلی سەگوەڕ.

دیارە مەولەوی یەکێکە لە زۆر شاعرە نەرم و نیان و دلّ و دەروون و دەمپاکەکانی ئـەدەبی کـوردی، دوو سـیٚ ئامـاژەی کـەم و کـورت نـەبن بـە هـیچ جۆریٚ ڕووی لـە زەم و شۆرین و شەڕ نەناوە. لە گەلّ ئەوەشـدا ئامـاژە بـۆ چـەن قـەومیٚ دەکرێـت وئـەم و ئـەو لەیەکی دوور دەخەنەوە. بەلاّم من بـەو جۆرەی کەبیـستوومە و کـەمیٚ زانیـاریم هـەبیٚ، مەولەوی ئەم عێلی سەگوەڕەی لەکلتووری یارسانەکان و سەر گوزشتەکەی لای ئەوانـەوە وەر گرتووە، وە سیناریۆی گۆرانی یەخۆش و بەهێزەکەی کاکە سوارە(مینا) کە بەشـێکی لە دێی یارسان نشینانی هاوار وێنـە گیراوە بـۆ پـشت ئەسـتوری ئـەم ڕایـە بەسـە و لـەوە زیاتر لە سەری نارۆین و با تینوەکان هەولّی دۆزینەوەی ئاو بدەن.

ئاخ ماری زامدار پێچیا گە وێم

درۆزنەکەی مالْ سۆچیا گە وێم

ئاخ وەکو ماری زامدار لوول خوارد و خـۆم، درۆزنـەکـەی مـاڵ سـووتاو خـۆم (مـاری زامدار، درۆزنەکە- خواستن هەیە).

لـە هەورامانـدا بـە مـاڵ پـەرپووت و نەگبـەت و تـەریك دەڵـێن درۆزنەکـە. (ڕاستی درۆزن کەکەس باوەڕی پێناکات).

پیتی (ب)

شیعری یەکەم

١ — باعث وجوود جەماهـ تاماهی

دلیل ا ثبات صنع ئیلاهی

یەکێکە لە شیعرە (دینییەکانی) مەولەوی، دان نان بە بەد کرداری و بەد ڕەفتاری مرۆڤ و بڕوا بوون بە بەخشندەیی و بەزەیی فراوانی پەروەردگار. سەرەتاکەی ڕووکردنە خوایە و بەرەبەرە و لە دەوری (گوناهـ —بەخشندەیی خوا —پەشیمانی) بەندەدا دەسوڕێتەوە.

ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا (٢٧) بەیتەو لە بەیتی (١٤)ەوە وەرچەرخانێ لە شیعرەکە دەردەکەوێت و بەهەشتی مدرس لە ڕاڤەی بەیتی (١٤)ەوە دەنووسێ دەس ئەدا لێرە بەدواوە پارچە هەڵبەستێکی سەربەخۆ بێ و لەکاتی نووسینەوەدا لەگەڵ ئەوەی پێشوودا بوبێ بەیەك{دیوان ل٨٣}. مامۆستا حمە امین ئەدەلأنیش لە وەرگێڕانی دا لە پەراوێزدا دەنووسێ ڕاست وایە ئەم چامەیە دو شیعرن، وە دەشڵێ لە هەندێ نوسخەدا وایە{دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلأنی ل٤٨}.

وە ئێمەش وای بۆ دەچین دوو شیعربن، ئەوەی جێی سەرنجە بیروڕای دروست بوونی خیلقەت و چۆنیەتی ڕاگرتنی ئەرز و ئاسمان... لەسەر بیروڕاو خەیاڵی ئەفسانەی (گاو ماسی) لەم شیعرەدا هەیە.وە دەڵێن گوایە مەولەوی نامەیەکی تری پرسیار ئامێزی ئاراستەی سراج الدین کردووە لەسەر پرسیار کردن لەسەرەتاکانی دروست بوون و هەمان بیروڕا. کە (عوسمان محمد هەورامی) چ ڕای خۆی چ پشتگیری بەهەشتی مدرسی هێناوە بۆ ئەوەی دوو شیعرە کە نزم ولاوازن و هی ئەو دوو زاتە نین و داواکاریشە کەس بەشیعری مەولەوی و شێخ عوسمان سراج الدین یان نەزانێ{هەورامان ژمارە ١٣ ل٣٥} لەگەڵ ئەوەشدا من نایان خەمە لاوە و لام وایە زمانی گفتو گۆی ئەو دوو شیعرە، زمانی ڕەمز ئامێزی مرید و مرادێکە، کە نەکراوە بە زمانی حاڵ بوترێت و لەو حاڵەدا

وتراوه، بۆ ئەوەی (سرکەشف نەبێت)، چونکە ئەستەمی عەقڵ و تەسەوری باو ڕێ ی نەداوە بە کەشفی. وە ئەم ڕازە لە کلتوری دینی یارسانەکاندا باس کراوە و بەشێك لە فاش نەکردنی ڕاز لای عارفانی گەورە پەیوەندە بەو باسەوە، وە تەنانەت شاعرێکی وەکو حافز و مەولاناو سلّتانی ساق هەواداران و یارانیان ئامۆژگاری دەکەن بە ئاشکرا نەکردنی ڕاز.جا ئەو ڕازە قەول و پەیمان بەستن بێت یا هەر سرێکی تر، لە کلتوری هەوراماندا پلەی سرِ پۆش و هانی سرِ پارێزی، سەرچاوەکەی دەچێتەوە سەر ئامۆژگاریەکانی یارسان.

پێم خۆشە لێرەدا بۆ بەرچاوڕوونی چرای چەند بەیتێك هەڵکەم، ئیتر خۆی خوێنەر لەکاتی عەودالّی بۆ ئەو بابەتە لە گەڕانەکانیدا باش ڕێگە دەردەکات.

دلّ میرود زدستم صاحبدلان خدارا

دردا کە ڕاز پنهان خواهد شد ئاشکارا

(دلّ لە دەستم دەردەچێ و خاوەن دلاّن بۆ خاتری خودا حەیفێ کە ڕازەشاراوەکەی من ئاشکرا دەبێت. نابێ سرِی ڕاز بەهەموو کەسێ بلێ ی، چونکە ڕازی عەشق عاشقەکەی ڕیسوا دەکات. هەر بۆیە لەم نموونەی (پاراستن بۆ ڕازە) لای حافز زۆرە. جوانە مەرگی بەهەشتی عرفان، ئەکرەم عەنەبی لە خۆوە شەرحەکەی ناونەناوە (مەحرەمی ڕاز) هەر لە حافز هەڵی گۆزیوە.{مەحرەمی ڕاز ل٣٠}

مەلا عەبدوڵلاّ ی داخی خزم و دۆستی مەولەوی، بۆ کاك ئەحمەدی مەجزوب دەنوسێ:

تەرسوون ئەرخامەی وەخەم شەق وەردەم

تەحریر کەرۆ ڕاز مەخفی تۆی پەردەم

ناپاکیم هەریەند نە حەد ئەو دەر بۆ

پەی صەفای خاتر پاکان کە دەر بۆ

{یادی مەردان ب ٢ل٤١٨}

حاجی شێخ عبدالرحمن ابوالوفا کوڕی شێخی سراج الدین دەفەرموێ:

ا ی دڵ تو چرا فاش کنی قصە عشقش

گو مخزن مهرش بە همان مهر و نشان باش

کاك ئەحمەدی مەجزوب:فەرموویەتی:

چەند ڕوێ هم ڕاز عوشاقی دڵ بیم

چون بولبول سەرمەست سەودایی گوڵ بیم

یاران جەم دڵ وەش حوزن نەوەردە

سیڕ پەنهان نەبی قەت نە تۆی پەردە

هەروەها دەفەرموێ:

گەر عەجالەتەن نمەی وە سەر وەخت

ڕازت فاش مەبۆ خەیلێ سەختەن سەخت

{بەشێك لە دیوانی مەجزووب،حکیم مەلاساڵح ل١٦ول٦٣}

بابە گەرچەکی هەورامی:

مەستیم وە مەیلی ئەو خاوەن دوڕەن

مەیخانەم نە دڵ شارەکەی سڕەن

{مێژووی وێژەی کوردی(١)ل١٣٣}

شاعرێکی فارس:

بیدل کجا رود بەکە گوید نیاز خویش

با ناکسان چگونە کند فاش راز خویش

فاتمه لوڕەی گۆران،

ڕاز دار یاریم ڕازدار یاریم

وەفەرمان شاڕاز دار یاریم

شاهم بەزەیش ئاماوە زاریم

ڕاز کەرد وەدرمان دەردەی کاریم

{مێژووی وێژە ل٧١}

حافز دەڵێت:

مصلحت نیست کە از پردە برون ا فتد ڕاز

ور نە در مجلس رندان خبری نیست کە نیست.

لزا خانمیشی دەڵێ:

قەباڵەی سرەن بکەرە ئەندێش

با نەزانۆ پێش بێگانە و خوێش

شاعرێکی تریش وتوویەتی:

وای اگر پردە زاسرار بیفتد روزی

فاش گردد کە چەد فرقەی این مهجور است.

گەر سەرنج لە شیعرە دینی و عرفانیەکانی ئەدەبیاتی گۆران بەگشتی و (شیعری یارسان) بەتایبەتی بدەین- دەبینین زۆر بەیان باسی (ئەوڕاز و نیاز و سرەیان) کردووە، تەنانەت نەدرکانی سرِ لای سان سەهاك لەڕێی ئامۆژگاری یەکانیەوە، بوەتە مەرجی یاری بوون. کە من لام وایە هەرهەمان ڕازی (عاشقی و مەعشوقی)خود و خوایە،کە توانەوەیان، ئەو پەڕی کامە هەر باس کردنی ئەو ڕازە لای ئەوانەی لە ئەلف و بێ کەی ناگەن مەترسیدارە، بۆیە عاشقان ئالأندویانەتە نێو شیعرە عرفانی یەکانیان باس نەکردنی هەم نەشئە بەخشە هەم ژیان بەخش. باس کردنی هەم مەست لە مەستی

دەخات و هەم مەرگ دەکاتە نسیبی، بۆیە عارفان دەمێکە هەستیان بەوە کردووە کە باس کردنی ڕازی مەستی و تەواوی سڕی عەشق گێلەکان خراپ سوودی لێ دەبەن. و ناکرێت ڕازی تولانی ئاشکرا کرێت بۆیە ئالأونەتە (عرفان)، بە شیعر و کەلأم و مۆسیقاوە، بە زمانی مەجاز و بەجادوی ماناوە، چونکە بۆ سادە لەوحان ئەبێ (یەك شتی کەم و کورت باس بکەیت) نەچیتە ناو پرس و جۆی مەتەڵە گەورەکان.

پیر ئەحمەدی گەنجەیی یەکێ لە حەفتاو دوو پیرەی یارسان دەفەرموێ:

بە وێنەی بلال تۆیچ ئەحەد واچە

یا هەر نەجەمدا ڕووکەر وە ناچە

وە گەر مەواچی ساتێ بساچە

وەرنە ناهالأن مەبۆن دوهاچە

ئێمە دەزانین ئەوانەی ڕازیان لای نامەحرەمەکانی ڕاز ئاشکرا کرد، چونە سەردار و بادەی مەرگیان نۆشی، یان لە زیندانەکاندا ڕزین، ئەوانەش کە ڕزگاریان بوو، دێوانە بوون و شێتی بوویە فریاد ڕەسیان. بۆیە دەکرێت شارەزایانی ئەو بوارە و زمان زانانی ڕازی نەقشی و ئایناس و شیکار کەرەکانی ئەفسانە لەو دوو نامەیە بکۆڵنەوە ڕووکەشانە نەیان خەنەدواوە وە ڕەنگە شایەتی باش بن بۆ ئاشتەوایی بیرکردنەوەی دینی و هزری ئاینی نەقشبەندیەکان و پاشخانی عرفانی ئەدەبیاتی یارسان.

وە شێخی سراج الدین لە وەلأمەکەی مەولەوی دا ئاماژەیەك دەکات بۆ پێویستی نووسینی وەلأمەکەی و باس کردنی بۆ مەولەوی دەڵێ:

چونکە تومەعنای نهانیت زا نان   ڕەمزێ جەرمووز پەنهانیت وا نان

سەبارەت بە دەسەلأت شکان بە سەر مانای نیهانی و ڕەمز و ئەسراری پەنهانیدا، گەورە زانایان گەواهی ئەوە ئەدەن کە حەزرەتی شێخ عوسمان شای ئەو مەملەکەتە بووە. مەلا ئەحمەدی نۆدشی لە وەسفیدا فەرموویەتی:

بە ا ن شاهنشهە ملك معانی   بە ا ن دانای ا سرار نهانی

لەو تێگەشتنەوە شا بە مەولەوی دەفەرمێ مادام تۆ ماناى نبهان و شتێ لە پەنهانت خوێندووە، وەلآمت دەدەمەوە.نزیکی بەیتەکەو، وەسفەکەی مەلا ئەحمەد لەو گومانەمان نزیك دەکەنەوە کە دوو شیعرەکە هی ئەو دوو زاتەبن، یا هیچ نەبێ پرسەکە هیٚ کەسێك بێت و وەلآمەکە هی حەزرەتی شێخ عوسمان.

ئێمە لێرەدا زیاتر ناڕۆین و شیکاری ڕەمزەکان هەڵ دەگرین و دەڵێین ئێمە ئەو گفتوگۆیە بەلاواز نازانین بە زمانێکی تێ دەگەین کە ئەفسانەکانی خولْقاندووە کە تێکڕا بایەخی خۆیان لە بیرکردنەوەی مرۆڤدا هەیە، خۆ ئەگەر بچینەوە سەر کلتوری پرس و جۆکانی یارسانەکان ئەوە پەنجەرەی تر بە ڕووی ئێمەدا دەکرێتەوە.

{بڕوانە ئەم کتێبەلە شیعری ج ل شەرحی ئەو دونامە مان کردوە}

مایەی بوون (هەستی) لە مانگەوە تا ماسی بەلگەی سەلماندنی دەستکردی تۆن ئەی ئیلاهی.

٢ – ضیای بینابیم، نوور چەمانم

سەرمایەی حەیات دین و ئیمانم

ڕۆشنایی دیەم (بینینم)نوری چاوم ئەی سەرمایەی ژیان و دین و ئیمانم من ئەگەر ئەم دنیاو ئەو دنیام هەبێت لە تۆوەیە، دین، ڕەنگە ئەو ڕێ و ڕەسم و نەریت و عاداتە بێت کە لێرەن. ئیمان پلەیەکی بەرزترە و گرەنتی دنیاکەی ترە، وەك چۆن (نوور لە چیا پرشنگدارتر و سەرو ترە، ڕێی تێ دەچێت بەرامبەر (ضیا و نوور لە چاو)دا (دین و ئیمان)ی هێنابێت لە حەیاتا وە هەمووشی بەدەستی خودایە.

٣ – من وێم مزا نوو بێ ئەمریم کەردەن

ئیتاعەی فەرمان عەبدیم نەبەردەن

من خۆم ئەزانم نافەرمانیم کردووە و نەمتوانیوە فەرمانی بەندەگی بەرم بەڕێوە.

مەولاناخالدیش دەفەرموێ:

شەرط ئەمر تۆم وە جا ناوەردەن

جە تەقصیرا تم تەقصیر نەکەردەن

٤ – عومرم سەرا پا غەرق غەفڵەتەن

زاد ئاخرم بارخەجڵەتەن

تەمەنم سەراپای نوقمی بێ ئاگایی بووە و توێشوم بۆ دوارۆژ باری خەجاڵەتی و شەرمەزاریە لە گێلی یەتی دا هەموو تەمەنم نغرۆ بووە.

(سەرپای تەمەن لەزەلکاوی گێلیەتی و نەفامی دا تەمەن پیس دەکات). ئیتر بۆ ئاخرەت تەنیا باری خەجاڵەتی پیس بوونی عومرم پێ یە. تائێرە وەستانی بەندەیەکی لاسار و دۆڕاو و نەزان و خەجاڵەت بار وێنە دەکات و دەیخاتە بەردەم خودای دروست کەرەو بەدیهێنەر بە سیفاتەکانی خۆیەوە.

٥ – بەڵام مشیۆ تۆ وە فەزڵەکەی وێت

کردەی من نەبۆ بەهانە پەرێت

بەڵام دەشتێ تۆ بەبەخشش و چاکی خۆت، کار و کردەی من نەبێتە بیانوو بۆت. ڕەشی من نەبێتە بیانوو بۆت بۆ بێ بەری کردنم لە نوورت.

پێغەمبەری خوا(ﷺ) دەفەرموێت: هیچکام لە ئێوە بەکردەوەی خۆتان ناچنە بەهەشت، خودا ڕەحمی خۆی دەخاتە کار بۆ دۆزینەوەی گچکەترین چاکەی بەندە، بۆبەخششەکانی بیانوو ناگرێت لە خراپەکاری یەکانی بەندەی. هەر لەو بارەوەیە شێخی شەعدی دەفەرموێت: خدا بهشت را بە بهانەمی دهد، بە بهانە دهد{دڵ و چاول٦٧}

خودی هزرو بۆچوونەکە لە فەرموودەوە سەرچاوەی گرتووە... ئیتر لای خەیام و حافز و مەولاناو...هتد. ئەو دیو و ئەو دیو کراوە سەری کێشاوەتە بەراوردە فەلسەفی و حکمەتیەکان (من بد کونم تو بد کونی) ئەو تێگەشتنە هەڵەیەی نیە کە بۆی کراوە. ئەوەش تێنەگەشتنە لە خەیام و ئەندێشەکانی خواناسی عارفان. چوون هیچ کات کارە شیاوەکانی خوای گەورە نابنە کارە زوشت و ناشیرینەکانی بەندە. یانی بەو جۆرە ئێمە دەیکەین خودا نایکات.

٦ – ا غماز کەی جە گرد نا بەکاری من

جە ڕوو سیاهی و بەد کرداری من

چاپۆشی بکەی لە هەموو کارەنابەجێکانی من، چاوداخەی لەڕووسیایی و بەدکرداری یەکانی من. یەکێك لە جوانی یەکانی ئەم شیعرە ئەم چاونوقاندنەیە. لە بەرامبەردا دوای ئەم چاو نوقاندنە بەندەی ڕوسیا خەجاڵەت و ڕەنگی زەرد و پەرۆشی هەیە. {دڵ و چاو ل ٦٨}

ئەم هەست کردنە بە گوناه و ڕەشی و لاساری یە و ئەو ئومێدی بیانووەی خودا لای شاعرانی صۆفی مەشرەب زۆر دەردەکەوێت، مەحوی نزیك لەم دێڕە دەڵێ:

لە من نازانم ئیتر نەفسی بەدخو چی دەوێ مەحوی

کە بەدکردار و بەدڕەفتار و بەد ئەفکار و بەد طەورم

مەگەر بەرمەوجی بەحری ڕەحمەتم خا وەصفی سەتتاری

وەرگەرنا زەحمەتە پابونەوەم، نامومکینە سەرترم

{دیوانی مەحوی ل٢٢٢}

٧ – پەی من کافی یەن ئەی گرد ا نفعال

بۆ بەڕەحم وێت بکەرەم پاماڵ

من ئەم هەمووپەرۆشیەم بەسە، (خۆ لۆمە کردن و بێزاری لە ڕوو ڕەشی و خەجڵەتی) وەرە بە بەزیی خۆت پاماڵم کە واتە تەفرو تونا و تارو ماری کردەوە خراپەکانم بکە. تەفروتونابوونی خۆشی دەڵێت، چونکە ئەم سەراپا غەرقی خراپەکاری بووە، بۆیە دەڵێ پاماڵم کە.

بە پێی فەرموودەش، تێ دەگەین کە زەڕەیەك ئیمان لە توانایدا هەیە بە گژ دۆزەخی گوناهدا بچێتەوە و ئیمە بە گوناه کردن دەسمان لە باوەڕ بوون ناشۆینەوە. (لا یضر مع الایمان ذنب) (لا یدخل النار احد فی قلبه مثقال حبة خردل من الایمان) {ایات و احادیث در اثار مولوی کرد کنگرە بزرگداشت مولوی کرد ل ٦٨}

٨ – مەدیە وە تۆمار کردەی ویەردەم

بدیە وە زەردی ڕوخسار ئاوەردەم

مەڕوانەرە (نامەی ئەعمالم) کە لە ڕابردووما (ژیانما) چیم تیا نووسیبوون، بڕوانەرە تۆماری ئەو جەستەیەی هێناومە، سەیری دەم و چاوی پڕ خەجاڵەتم بکە.

بەرامبەر تۆماری ویەردەی پڕ لە چڵك و هەڵەمدا، خۆ ڕوخساری زەردم هاوردوەتە ئاسانەت. ژیانی سەرزەویم مەکە بە پێوەر بۆ لێپرسینەوەم، سەیری ئێستای مەحشەرم کە.

نزاکردن بە مەبەستی بەهرە بردن لەکانگای لێ بوردەیی خودا. دەلالەتی (زەردی) بێجگە لە خەجاڵەت مانای پێ گەیشتوش دەدات. نەك لێرە، بەڵکو لە شوێنی تر. جوانی کرچ و کاڵی و نەگەیینە، بەڵام گوناه سەرباری ڕوزەردی و خەجاڵەت، دەترسێنێ و پێت دەگەیەنێت. پەشیمانی لە گوناه بەلای خواوە خۆش و بە چێژە.خوای گەورە مەیلی نواڕین و تەوەجوهی بۆ گوناه تەرك کەران زیاترە. گوناه کردن وەك کەوتنە خواری زەڕنەقوتەیە لە هێلانەکەی دا، هەر بەوەش فێری فڕین دەبێت{حیواری زنجیرەی بێداری TVسەحەر} .

٩ — هەرچەند شایستەی عەفوت نەدارون

ڕووی شەرمەندەگیم وە دەرگات ماروون

هەرچەندە شیاوی بەخشندەیی و لێ بوردنت نیم، بەڵام هەر بەڕوخساری زەرد و شەرمەندەیمەوە دێمە. بەردەمت (قاپی درگات لێ دەگرم خەجاڵەتبارانە).

١٠ — جە بەحر کەرەم بێ بەشم مەکەر

شەڕ نەفسانی جە ڕاگەم لابەر

لە دەریای بەخشینت بێ بەشم مەکەو شەڕی (هەواو هەوەسی شەیتانی) لابە لە ڕێما ئەم بەیتە و چەند بەیتێکی تری ئەم شیعرە ئاستی هونەریان نزمە و دەکەونە دەرەوەی (پرۆسەی بەهرەمەندی و زمانی نووسینی) مەولەویەوە، نزیك دەبنەوە لە نزاو تکا و هەر پاڕانەوەیەك کە بەزمانی هەمووواندا دێت.

١١ – تا به فەزڵ وێت بوانیمەوە

جە دەس هەوای نەفس بسانیمەوە

تا بە چاکە و گەورەیی خۆت بمخوێنیتەوە و لە دەستی هەوای نەفس بمسێنیتەوە.

لە دیوانەکەو سۆرانی یەکەی ئەردەڵانیشدا (بوانیمەوە- بمخوێنیتەوە) هاتووە، بەڵام ڕاڤەکەی لە (رسالەی عیشق) دا بە بانگرکردنەوە هاتووە.

چونکە ناوبردن و ناوخوێندنەوە زۆرجار مەبەستی چڕین و بانگردنی هەیە، سەرنج بەدە لە کاری ڕۆژانەت لە دام و دەزگاکاندا نۆرەی خوێندنەوەی ناو (بانگکردن) وە دەشکرێ مەولەوی جیا لەوانە مەبەستی ئەژمارکردنی بێت لەسەر فرازان بەڕەحمی خواوە، گەرچی ئەوخۆی لە لیستی ڕەشی هەواو هەوەسدایە، بەڵام هیوای بە گەورەیی خوا هەیە بیبەخشێت و بەچاکەی خۆی سەیری ڕوخساری زەردی بکات (ڕووی سیاو ڕەنگی زەرد و شەرمەندەیی)یەکەی بخوێنێتەوە، نەك نامەی (ئەعماڵی) کردەوە خراپەکانی دیارە بەمەش لە ڕیزی خەسارۆمەندان دەردەچێت و لە هەوای نەفس خوای گەورە دەیسێنێتەوە.

مەولەوی مەیلی مرۆڤ بەلای هەواو ئارەزووی دنیایی و گوناهدا... هەندێ جار لە دەستی مرۆڤی گوناهبار دەردەکات کە مەیلی خۆی تیا نیە و هەوا هەوەس و شەیتان زۆردارن و چارکردنیان گرانە، چونکە لە شیعری تری دا (هەوەس)بە جەردە ناو دەبات:

جە جەردەی هەوس نەڕەستە کەوێم

نەهەردەی عەبەس دەست بەستەکە وێم

خوای گەورە بەبەزەیی و چاکەی خۆی خوێندیەوە، بەوە دەبێتە ڕزگارکەری و لەدزو چەتەکانی هەوەس دەیسێنێتەوە. کە فڕاندبوویان و ئەم خۆی توانای دەربازبوونی نەبوو.(جەبروئیختیارونسبەتی هەرکامیان بەکردەوەکانی مرۆڤ لە عەقیدەی مرڤیەدا باشتر لێی دواوە).

١٢ – بەڵکم جەی ئاخر پەی وێم فکرێ کەم

تەدارەك پەی چەند تەزبێح زکرێ کەم

بەڵکو لەم دوا دوایەی تەمەندا بیر بکەمەوە و خۆم بۆ چەند تەزبیح و زکرێ ساز دەم. تۆبەو گەڕانەوە لەسەر پیریدا پەشیمانی لە تۆماری کردەی گەنجی لە ئەندێشەی دینی ئێمەدا ئامادەیەو تەنانەت پێوەر و سنووریشە کە مرۆڤ لەو ئاخرەدا دەبێت زۆر وەرچەرخاو بێت بەلای خودا دا.وە عەیب نەبوونی زۆرشت لە گەنجی دا و عەیب بوونی زۆر شت لە پیری دا هاوکێشەی دەستوری ژیانی ئاینی و پەروەردەیی و کۆمەڵایەتی ئێمەیە.

١٣ – بەڵام بەوشەرتە چەنیم قبووڵ کەی

بە هانەی ئەسباب عەفووم وصوڵ کەی

بەڵام بەو شەرتە (مەرجە) لێم قبوڵ کەیت و بیانووی تفاقی لێ بوردنم جێ بەجێ بکەیت (بەومەرجەی ئەم پەرۆشی و دان نان بە خەجاڵەتی و شەرمەزاری و ڕووزەردی یەو ئەم یاد و دوعای ئاخیرەم) لێ وەرگریت.یانی خودایە کە تۆ بۆ بیانوو دەگەڕێیت بۆ ڕژاندنی بەخشندەییت.بەڵکو ئەم خەجاڵەتیەم بکەیتە هۆکارو بیانوو بۆم. سەیری چەندیەتی و پێوانەی بەهاکانم نەکەی، بەڵکو ئەمانە بەبیانوو بەهانەی گەیشتنم بەسەرفرازی حساب بکەیت.(شتێکی زۆرسەیرە شیعرە تایبەت و ڕواڵەتیە دینیەکانی مەولەوی شیعرە بێ هێزەکانی مەولەوین)

١ – بینایی دیدەم تۆ وە سلامەت

دیدەنی دیدار کەوت ئەو قیامەت

یەکێکە لەو شیعرانەی مەولەوی کە تەلی سۆز و بەزەیی ئێمە دەجولێنێت، تا ئاستی توانەوەی ئەندێشەمان ئاراستەی خۆی دەکات، کەسێکی.. گوناه و داماو و بێبەری لەچاو، ئەو چاوانەی هیچ سەردارێکی تر لەو جۆرەی نی یە؟ کەسی تر نەیتوانیوە لە هیچ کات و شوێنێکدا بەوێنەی ئەو چاوانە سەیری هەبێت. ئەم شیعرە لای خوێنەری عاشقی جوانی و مونتەمی بەزەریفی یەوە مایەی غەم و پەژارە و دۆش دامانە، چونکە چاوەکانی مەولەوی، لە وە دەرچوون چاوی مرۆڤێك بن و بیناییان داهاتبێ نەء، بەڵکو چاوەکانی ئەو کامێرای گرتەی جوانی یەکان بوون بۆ ئێمە و خۆراکی ڕۆحی ئێمەیان دەخست، لێلآیی ئەو چاوانە، دارمانی دەلاقەکانی جوانی و پەنجەرەکانی ڕوانینە.. هەتیو کەوتنی نمای سروشت و وشك کردنی زنە جوانەکانی تەڕی بووە، لە چەند شوێنێکی دیوانەکەی دا ئێمە مەولەویەکی زەلیل تووش دەبین و کروزەی دەبیستین. لە ساتەکانی بێ عەنبەری دا، مرۆڤێك دەبینین کسپە لە هەناو بۆ بێ یاوەری، بەلآم لەوێ بە تەئویلێك بۆ مەرگ و بەحەل کردنێکی عرفانی ئێمە لە شین دەخات و چەمەریمان بەرز ناکات، بەلآم لێرە پێمان دەڵێ بگرین بۆ ئەو چاوانەی کە لە جوانی و شیعر بوون.

وەك لە دیوانە کەدا هاتووە ئەم شیعرەی ئاراستەی دۆستێك کردووە. مامۆستا ئەردەلانی ناوی دۆستەکەی بە محمد جسیمی صدر العلما بردووە.{دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٩.}

بینایی چاوم تۆ سەلامەت بی (تۆخۆش) دیدەنی دیدار کەوتە قیامەت (بینایی چاوم) هەم بە دۆستەکەی دەڵێ ڕۆشنی دیدەم وە هەم ئاگاداری دەکاتەوە لە کوێر بوونی و بینای چاوەکانی، وە دەشڵێ تۆ سەلامەت بی. هەروەها لە دیدەنی دیداردا دەکرێ (مەوعدی) بینینی دۆستەکەی بێت و وە دەشکرێ بە یاری عرفانی بڵێت و دیدەنی خوای مەبەست بێت.

٢ – ئەر بینش نیەن، هەی ئاوات وازم

باز هەرتەسکینەن گۆش وە ئاوازم

گەرچاوم نیە (هەستی بینین) هەی ئاواتە خوازەکەم، هەم دیسان ئەوە گوێ ئارام بەخشە بە بیستنی ئاواز.

واتە گەرچاو نەما بۆ بینینت... ئەوە قیامەت یەك دەبینین، بەڵام گوێ بە بیستنی ئاواز (گفتوگۆمان) دا دەمرکێنێ.

٣ – وە دڵدا تەفصیل زەلیلی و یەرد

چێش جە ئەوەڵدا ئاخرش ئاوەرد

بەدڵدا زۆر بە درێژی زەلیلی ڕابورد، یانی چی لەسەرەتاوە کۆتایی کرد.

ختورەی زەلیلی کاتێ بە دڵدا ڕابوردوو تێپەڕی، زۆر درێژتر بوو لەمە، چیرۆکی زەلیلیم، نازانم بۆچی ئەو چیرۆکی زەلیلی یەم کە سەرەتاکەی دوورترە و کۆتاییەکەی تا ئێستە دیارە کوێر بوونمە، کەچی ئەو لە ئەوەڵەوە... چوویە کۆتایی. دنیایەك بەد بەختی و زەلیلی جاری وا هەیە، بە دڵدا لە یەك ساتدا چیرۆکی درێژی بێ سەرەتا و کۆتا دەگوزەرێ، لەکاتی بەیاندا (گوزارشت و دەربڕییندا) زۆربەی مەشهەدە حەزینەکان تێ دەپەڕن و دەمرن و هەموویانت بۆ دەستەمۆ نابن و تاك و تەرا دێنە ژێر ڕکێفی مرۆڤەوە، ئەم تاکەی مەولەوی شایەتی ئەو حاڵەتەیە. لە ڕووی دەروونی یەوە... بۆ هەست کردن بە خەم و زەلیلی مرۆڤێ کە چاو لە دەست بدات دەبێت خوێنەر خۆی بەشداری بکات لە دەرککردنی فەردەکاندا. لە مەشهەدەکانی ناوچیرۆکی زەلیلیم چی بوو یەکسەرو لە سەرەتاوە لە سەر (کوێربوونم) وەستام. وەك دەزانین لە کۆتاییەکانی تەمەنیدا کارەساتە ناخۆشەکانی بە سەردا هاتووە. کەچی بەلایەوە حەزین ترینیان لە دەست دانی چاوەکانیە تی.

٤ – باز بێ تاقەتیم جە ڕووی پەردەوە

دەرگای گوزەرگای چەند فەرد کەردەوە

دیسان بێ تاقەتیم، لەڕووی ئاواز و یۆرەوە، دەرگای تێ پەڕینی ئەم چەند تاکەی بۆ کردمەوە.

شایانی باسە (پەردە) لە چەند شوێنێکی شیعری مەولەوی داهاتووە، تا ئێستا هەربەڕوپۆش، حجاب، ڕاڤەکراوە. وە من لام وایە زیاتر پەردەی میوزیك و ئاوازە، کە هەندێ ساز هەیانە، چونکە سماعی مەولەوی بەرامبەر بینینی دەوەستێ وە پەنا بردنە بەر ئاواز و دەنگ حاشا هەڵ نەگرە لای. بۆیە ڕەنگە مەبەستی لە بەرخۆوە ئاواز و دەردی دڵ کردن بێت. کاتێ مرۆڤ پیاچوونەوەی بێ تاقەتییەکانی دڵ دەکاتن، دەرگا بۆ خاڵی کردنەوەی بڕێك لە بێ تاقەتیەکانی واز دەبێت.. ئەمە ئەو دیاردەیە. دەشکرێ لە ئەنجامی بێتاقەتیەوە پەردەی دڵ بدڕێت وچەند ڕازێك بدرکێت:

ئیندەم سەبرکەرد تاقەت لێم بڕیا   ماڵ سەبرشێوێ پەردەی دڵ دڕیا

٥ – هۆڕێزا و پێچ وەرد دووی کورەی دەروون

ئاو ئاوەرد، بەڵ هوون، نە دیدەی گەردوون

تەم و دووی دەروونم هەستا و پێچی خوارد و بەرزبوویەوە، نەك ئاو، بەڵکو خوێنی لە دیدەی گەردوون هێنا.

مەولەوی خۆی بۆ کوێر بوونی ئاسمان دەخاتە گریانی خوێنینەوە. بە هۆی بەرزبوونەوەی دووکەڵی دەروونیەوە. بەوەش کە گەردوون فرمێسکی خوێنینی بۆ داوەراند، کەمێ خەفەت و مەراقی دا دەمرکێت و پەنا وە بەر نووسینی چەند شیعرێك دەبات. مەلاحامیدی کاتبی شێخان ئەم دێرەی گواستوەتەوە بۆ دەقێکی خۆی بە فارسی کە بۆ کۆچی مەولەوی نووسیویەتی و دەڵێت:(أسمان گر خوون ببارد بر وفات مولوی)ئەگەرچی ئەم شیعرە فارسیە لە کەشکۆڵی حاجی مەحموود یارەویسدا لە باسی شیعری ناوبراودا هاتووە و دراوەتە پاڵ حاجی مەحموود. {کەشکۆڵی یارەویس ل٩٤}

٦ – ڕێزا جە سەردا بڵێسەم کەم بی

ئەسباب تەحریر ئەی چەند فەرد جەم بی

دوای بەرزبوونەوەی ئاهو هەناسە و تەم و دووی دەروون و گریانی گەردوون لە بەیتی پێشوودا، دەڵێ لە بانەوە باریەوە بە سەرماو بڵێسەی کەم کردمەوە و ئیتر هۆکاری نووسینی ئەم چەندە فەردە کۆبوونەوە.

٧ – بازچێش بۆ یاران دەروون پڕداخەن

ئەغیاران دەماخ دڵ نە پەرداخەن

هەم چی یە دیسان دەروونی یاران (دۆستان) پڕ لە داخەو (بێگانان نەیاران، بە کەیف و دڵ شادن. بە هەشتی ڕابەر و گەورەم (جەنابی مەلا عبدالكريم مدرس) لە هۆی نووسینی ئەم شیعرە و ڕاڤەی چەند فەردێکی دا نووسیویەتی بە هۆی کوێربوونیەوە، مەولەوی ڕاز و دەردی دڵی بۆ دۆستێکی کردووە، وە ڕاڤەکانی ئەو پیرە بیرکردنەوە و خەیاڵی ئێمە بەرەو گلەیی لە دۆستان ئاراستە دەکات، هەرچەندە ئەو لە ڕاڤەی هیچ فەردێکا نەی ووتووە کە مەولەوی بێ تاقەتە لە دۆستان و گلەییان لێ دەکات، بەلاّم لێکۆڵەرانی دوای خۆی لە ڕاڤە و تێ گەشتنی ئەم شیعرەدا بە هەڵە دا چوون و ڕووی شیعرەکەیان بەرە و گلەیی لە دۆستان وەرچەرخاندووە، دیارە، بەو جۆرەی لێ تێ گەشتون.

ئەو شوێنەی شیعرەکە، کە دۆستان بەگلەیی تێی گەشتوون بەیتەکانی (٩، ١٠، ١١، ١٢)ن. کە ئێمە سەرباری ڕێزگرتن لە ڕای ئەوانەی ئەم شیعرە بە گلەیی مەولەوی بۆ دۆستان و بێ مروەتی و کەم تەرخەمی هاوڕێیان بۆ مەولەوی دەدەنە قەڵەم، هەوڵی ڕاڤەو خوێندنەوەی جیا بۆ خۆمان دەدەین تۆش خوێنەری بەڕێز ئازاد بە لە ڕای خۆت.

مەولەوی لەم بەیتەوە نەخشەیەك بۆ داخ و کەسەری یاران و شادی و پەرداخی نەیاران دەکێشێت.. بەرە بەرە ئاشکراشی دەکات هۆی ئەمانە هەمووی لە دەستدانی چاوەکانی ئەمن. هەر لەم بەیتەوە دەڵێ (یاران دەروون پڕداخن) ئیتر دەبێت کام یارانە بن کە لە خۆوە دانراون و ئەم شیعرەشیان وەك گلەیی ئاراستە کرابێ. نابێ بپرسین ئەو داخی دەروونی ئەو یارانە بۆچی یە؟ئەی دەماخ پڕداخی ئەغیاران بۆ؟خۆ ناکرێت لە ئەغیاران دا مەبەستی دۆستان و هاوڕێیانی نزیکی بێت.

٨ – سەرد بی یەن گەرمی شەوقی هامفەردان

گەرمەن سەردی زەوق جەرگەی هام دەردان

گەرمی شەوقی هاوفەردەکانم سارد بوە و ساردی زەوقی هاودەردەکانم گەرمە.

مامۆستا حەکیم لە هەمووان زیاتر ئەم شیعرە بە پڕ لە گلەیی دەزانێت بەرامبەر بە هاوڕێکانی مەولەوی و شێخان و ناوداران و مرید و مەنسوبەکان. گوایە لە کوێر بوونی مەولەویدا پشتگوێیان خستووە و بایەخیان پێ نەداوە. من هەوڵ ئەدەم لە شیعرەکانەوە بگەمە ڕای پێچەوانە.

گەرمی شەوقی بازاڕی هامفەردانم ساد و سڕبووە. ئەمە دیارە لەوەدا کە مەولەوی کوێرە و ناچێتە ناویان و شەوقیان نەماوە بەرامبەر گەرمی شەوقیان زەوقیان ساردە و شادی ناکەن. گەرمی و شەوقی، سەردەمی زەوق پاش و پێش لە ڕێگەی (سارد و گەرمە) وە، وێنەکەی سیخناخی دژیەکی کردووە. مەولەوی لە ڕێگەی (هاو)(هام) تێکڕا بە هاو فەرد و هاو دەردەکان دەڵێ بۆخۆیان (گەرم و گوڕی شەوقیان) نەماوە و گەرمەی ساردی زەوقیانە(بێ زەوقن) کە هەمان واتاو مەبەستی هەیە لە هەردوو باڵی شیعرەکەدا. ئەمە ئەوەیە کە مەولەوی لە ڕێگەی دژەکانەوە هاوگرییەك لە مانادا دروست دەکات، هیچ ئاسەوارێك و ئاماژەیەك نیە، کە بۆنی بێ بایەخی و پشت گوێ خستنی لێ بێت.

(گەرمەن سەردی زەق) ئاماژە نیە لە خۆش ڕابواردنی هام دەردان، تا ئێمە بە گلەیی وەری گرین، بەڵكو (ئاماژەیەکە هاودەردان بێ زەوقیان لەوپەری دایە) زەوقیان نیە. شەوقیان نیە، کز و خەمۆکن، زەوقیان ساردە یان ساردی زەوقیان گەرمەیەتی. ئەمەش ڕێك پێچەوانەی ڕاڤەکانە، گەرمی شەوقی هاوفەردان و زەوقی هاودەردان) بەسراوە بە دیدەکانی مەولەویەوە.

٩ – ڕێزان سەوزەی گوڵ مەعارف وە گڵ

چۆڵ بیەن چەمەن جە سۆزەی بولبوڵ

سەوزەی گوڵی علم و عرفان داوەریووەتە سەر گڵ و خەزانیەتی، باخ و چەمەنیش لە ئاوازی بەسۆزی بولبول چۆڵ بووە.

ئەم بەیتە لای کاك حەکیم وا لێکدراوتەوە کە (مەعارف) واتە کەسانی ناودار و ئەهلی زانست و چاکە، بەم پێ یە دەبێت مەبەستی شێخانی نەقشبەندی و بەگزادە جاف ومەلاکان و سەیدە دۆستەکانی بگرێتەوە، کە پێ ی وایە مەولەوی گلەییان لێ دەکات و دەبێت ساخ کرێتەوە کە ئەوان کەم تەرخەم و بێ وەفا بوون.

ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا تاڕادەیەك ڕاڤەی باش نەکراوە، و مەبەست لێڵە تیایدا. د. ئەنوەر قادریش لەسەر ئەم شیعرە هێندەی نووسیوە. چاوی نابینابووی خۆی دەلاوێنێتەوە و هەردەڵێ ی مردویەك دەلاوێنێتەوە شاعیر لە پێشا لە گەڵ دۆستێکا وتوێژ دەکات و دوایی دێتە سەر هەڵڕشتنی داخ و دەردی قولایی دڵی{لیریکا ل١٧٤}

ئیتر باسێك لە گلەیی و بناشت نیە، نە لە شیعرەکەدا و نە لە نووسینەکانیش دا، وە گەر هەبوایە زۆر چاك بوو بسەلێنرێ، چونکە زانیاری زیاتر بە ئێمە دەدات لەسەر جۆری ژیانی کۆمەڵایەتی ناوداران لە گەڵ یەکتری دا. وە من ڕایەکی تر لەم شیعرەدا دێت بە خەیاڵما کە تا ئێستا لێی نە دواوین ئەویش لە دوو سێ بەیتی ئەم شیعرە و چەند شیعرێکی تردا زیرەکانە و ناڕاستە وخۆ جێی کردووەتەوە. ئەویش ناسینی مەولەوی و قەدریەتی لای خۆی، و شانازی کردنێك لە ڕێگەی سلبی بوونی دۆخی ئەم شیعرەوە هەر ئەوەشە کە من دەمەوێ جیاواز و دیدگای نوێتر بدەمە دەست لە سەر مەولەوی. کوێر بوونی مەولەوی لای خۆی ئەم ئەنجامە دەخاتە پێش چاو و ئەم حاڵەتانەی خوڵقاندووە.

١ — نەمانی شەوقی هام فەردان لە نەمانی شەوقەکەدا، نەمانی شەوقی دیدەی (ڕۆشنایی چاو)ی ئەم کەنەماوە.. شەوقی مەجلسی هامفەردانیش نەماوە.

٢ — بووەتە هۆی بێ زەوقی هامدەردان کە ئەم زەوقی نەما.. ئیتر گەرمەی بازاڕی (ساردی زەوق) سەرە دەرزیەکیش لە زەوق نیە لای هام دەردان.

٣- وەرینی سەوزەی گوڵی مەعاریف لە خەزانی باخی دیدەی ئەمەوە، هەر خودی چاو ٧٥٪ی هۆکارەکانی کەسپی زانستی لایە. بە کوێر بوونی ئەم، قاتی تۆوی سەرزەوی مەعریفەیە وە هەم دەکرێ ئاماژە بێت بۆ ئەوەی جارێکی تر ماڵەکانی (زانست و

مەعریفە) بەردار نابن. وە هەم دەشێت ئاماژە بێت بە باخی پڕ لە ڕۆمانسی یەتی سروشت و شیعری ئەم کە ئیتر نابینرێن. کوێر بوونی من، خەزانی مەعریفەیە.

٤ – چۆڵ بوونی چەمەن، بێ دەنگی بولبول... لە نەمانی ئەمەوەیە، چونکە شیعری ئەم و غەزەڵخوانی و مەجلسی، چەمەنی پاراوی سەوزی مەعریفەیە و غەزەڵخوانی بولبولە. ئێمە دەبێت لە هەریەك لەم واژانە مەئلوفانە ورد نەبینەوە.و شیعرەکەش لەگەڵ هەموو بەیتێکا دیسانەوە سەر لەبەری لە خەیاڵماندا داڕێژینەوە. وە ئەم واژە و تەرکیبانە هیچ کات لە دیواری گلەیی دا دانەنراون.

یارانی بەداخ، ئەغیاران بە دەماخ، ساردی زەوقی هامفەردان، سەردی زەوق، وەرینی سەوزەی گوڵ، چۆڵی چەمەن، بێ دەنگی بولبول، پێچەوانەی ئەمانە لە مەبەست و ناوەڕۆکدا دەچێتەوە دۆخی هەرەتی بینایی و ناوبانگی مەولەوی و گەرمی بازاڕی، ئێستا کە وایە، هی کوێربوونی مەولەوی یە، ڕاستە قەناعەتی سۆفیانەی مەولەوی کیبروخۆ بەزل زانی و ئەمانەی تیادا نە هێشتووە، بەڵام ئاشکرا من هەست دەکەم بە وەی جۆرە شانازی کردنێك بە قەڵەمی و هەستی ئەدەبیانە و پێگەی لەم شیعرەدا دیارن و دەکرێت وردتر بۆ دنیای مەولەوی بچین بە تایبەت دنیای شیعریەتی مەولەوی، چونکە مەولەوی کێشە و گرفت و نقاشە ئاینی و سیاسی و ئابووریەکانی، کە زۆر زەقن ئەویش ڕوون و ئاشکرا بە نامە، یان پەیخام دەری بڕیون، زۆر کەم شیعری لە شیعریەت دوورخستوەتەوە، کە هەر ئەمەشە زامنی دنیای شیعری جوان شانازیکردن دیاردەی شیعری کلاسیکە پێش مەولەوی و تا کۆتایی سەدەی ڕابردوو باو بوو، بەڵام مەولەوی تەقلیدیانە بەکاری نەبردوە.

١٠ – نیگای ئیلتێفات گۆشەی چەم کەمەن

ڕووی دەشت صەفای ئەهل دڵ تەمەن

نیگای ئیلتیفات ڕوانین، تەوەجوهـ لاکردنەوە، گۆشەی چەم، لاچاو سەیرکردن و نیونیگای یار کەمە و بە وەش ڕووی دەشتی کەیف و خۆشی ئەهلی دڵ تەمە. صەفا: پاکی سرووشت لە ژەنگی لێڵی و دووری لە سەر زەنشت کراوەکان دێت و سێ پلەیە

{فەرهەنگی سۆفیانەی جزیری و مەحوی د.ئیبراهیم ئەحمەد شوان ٢,١ .هەولێر ل٢١٥}

ڕاڤەی دیوانەکەش دەڵێ: (هی چییە؟ سەیرکردنی ناسکی یار بە لاچاو کەم بووەتەوە، وە ئەو ڕوانینە نازەنینەی نەماوە یان بۆچی یار بەدەستوری زوو لە قەراخ چەمی بەرماڵەکەیانا نارِوانێ بۆ دۆستەکانی کە بە دەوریا دائەنیشتن، وە بۆچی ڕووی دەشتی خۆشی دڵی یاران تەم دای گرتووە.

ئێمە لە شرۆڤەی شیعرەکەدا هەوڵ ئەدەین هەموو ئەمانە، لە ئەنجامی کوێر بوونی مەولەوی یەوە ببینن بەوەش بەرەو ئەوە دەچین، کە کوێر بوونی مەولەوی واتای هەموو سلبیاتەکان دەگەیەنێ، بەمەش نەك دەگەینە پشتگوێ خستن و لێ نەپرسینەوەی یارانی، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەگەینە پایە و مایەی مەولەوی لای ئازیزان.

گۆشەی چەم: بێجگە لە تیلەی چاو، خانەقای تەوێڵەیە کە ڕێك لە سەر لێواری چەمی خوارینە.

خاوەنی نیگای ئیلتێفات، دەکرێت شێخی بهاالدین بێت.

ئەهلی دڵ: ئەوانەی بە دڵ زکر و یاد دەکەن، ئەوانەی کە دڵیان ئاوەدانە بە نوری خودا. ئەوانەی لەخۆ گەڕاون و لە ڕابەر دەگەڕێن. ئازادن بە هەر جۆرێ بێت حاڵی خۆیان دەرخەن.

بەرەچاوکردنی مانای ئەم زاراوانە واتاکەی وا دەنووسین:.

تەوەجوهـ کردنی مورشیدەکەی لە گۆشەی خانەقاوە بۆ سەر ڕووی دەشتی خۆشی ئەهلی دلآن کەمە و..بە (بێ تەوەجوهی) تەم لە سەردەشتی صەفای ئەهلی دلآن نیشتووە.یانی ئەهلی دڵ بێ ڕابەر ماون.

بەتەوەجوهی مورشید خاروخەس دەبنە گوڵجاڕ تەمی ئەهلی دڵ دەڕەوێتەوە. هاوڕێیانی ئەم (ئەهلی دڵ) دەبێ تەم لەسەر ڕووی دەشتی خۆشیان بۆنیشتبێ؟ بۆ تەم دڵی داگرتوون؟ وە دەکرێ لە (تەم)دا بۆ بەرچاو لێڵی چاوی دڵ بڕوانین، کە لە تەمدا بینین کەم دەبێتەوە و ئاشکرایی، ڕوون نیە و ڕێگەی گومان هەیە. کوێر بوونی مەولەوی ئەم بارەی خوڵقاندووە. بەمەش چاوەکانی دەکاتە دووربینی بۆ حەق بینی.

(گەر ئیلتیفاتە کە لە خانەقاوە بۆ سەر ڕووی دەشت بێت) کە بەیتی دواتر باسی ساردوسڕی کۆر و زکرەکان دەکات، دەبێت بۆ حاڵەتی مێژووی بگەڕێین شێخی بهاالدین (١٢٩٨) وەفاتی فەرمووە دیارە مەولەویش نابینا بووە و وەلی و جانیشنی ئەوانیش بێ گرفت نەبووە. کە ئەمە کاری ئێمە نیە. کاری ئێمە ڕاڤەیەکی جیاوازە و شیعرەکە دەخەینەوە دۆخی شیعریەت بوونی خۆی.(بە کوێربوونی مەولەوی هیچ شتێ لە جێگای خۆیدا نەماوە، ئەمەش بەتەنگەوە هاتن و هاوخەمی دۆستان دەردەخات)

گەر نیگای ئیلتیفات بدەینە لای مەحبوبی حەقیقی و یاری ڕاستەقینە، دەکرێت بۆ کۆست و نەهامەتیەکانی کۆتایی ژیانی مەولەوی بگەڕێینەوە. کەلەکۆتایی ژیانیدا کارەساتەکان زۆر بە سەختی ڕووی تێ دەکەن و تەنانەت ئەو قسەیەی کە ووتوویەتی:

هەرچیت دابوو پێم یەك یەك دامەوە جۆرێ لە شەکواو بێ تاقەتی پێوە دیارە.

١٨ - حەڵقەی خەفیەی زکر ناڵەی هەزار ڕەنگ

چون حەڵقەی دەرگای وێرانان دڵ تەنگ

ئەڵقەو کۆڕی زکری یار، بەناڵەی هەزار ڕەنگە کە بە نهێنی یادیان دەکرد (ئەهلی دڵ) بۆ وەك ئەڵقەڕێزی دەرگای وێران دڵ تەنگە؟

وێنەیەکی چڕوپڕ و جوانە و تا بێت مەولەوی بیرکردنەوە فراوان دەکات. زکری قەلبی —بەدڵ ناوبردن و یادکردن.... ئەڵقەی نهێنی ئەو یادە کە بە هەزار ڕەنگ دەیناڵان، وەکو ئەڵقەی (ئەڵقە ڕێز و دەقولباب)ی دەرگای وێرانان دڵ تەنگە، تەشبیهە کەلەو پەڕی جوانی دایە. تێکڕا وێنەکە ئاماژە بە وێرانە بوونی کۆڕی زکری سۆفیان و خامۆشی خانەقایە لە ساتی شیعرەکەدا، بە واتاش دەکرێت کە مادام مەولەوی نابینایە و جای لە جەماعەت نیە، ئەڵقەی زکری ئەوانیش کە جاران دەیان ناڵاند(ئاوەدان و قەرەباڵق)بوو ئێستا وێنەی دەری وێرانان و ئەڵقەی دەرگای کاولان هەڵقەی ئەوانیش دڵ تەنگە. کە ئەمەش لە خزمەتی گلەیی کردندا نیە و زیاتر لە پێناو مەولەوی دایە.

ئەڵقەی زکری صۆفیان (هام دەردان و هامفەردان) بێ جووڵەیە و بێ هەناسە و دەنگی نیە، وەك ئەڵقەی دەرگای وێرانان، دڵ تەنگە. دەرگای ماڵی وێرانان...

مەرحەمەتی دەستی کەسی پێ ناگات و کەس نیە دەنگی لێوە بێنێ... بەمەش دەگەینە ئەوەی کە بێ مەولەویان پێوەدیارە، و خودی مەولەوی کەسی چالاك و هۆی شادی ناو ئەڵقەی زکر بووە. یانی مەولەوی لە دەرگا دەری ماڵی دڵ و زکرەکان بووە. ئێستا نابینایە و ناتوانێت بڕوات و، ئەلقەڕێزی دەرگای مەجلسی زکری یاران ژەنگ لێی داوە.کە ئەم دۆخ و بارەش مایەی دڵتەنگی و گریانە.

١١ — مشێو جە گرد لا زاری و شیوەن بۆ

جەکام لا، لای دۆست، کام دۆس؟ وێنەی تۆ

دەبێت لە هەموو لاوە شیوەن و زاری بێت، کە دیارە بەیتەکانی پێشوو ئاماژەن بۆ لاکان، لێرەش دەڵێ جەکام لا، لای دۆست، دۆستێکی وەك تۆ. پرسیارەکەی بەیتی(٧)چێش بۆ؟بە مشیۆ لێرەدا وەڵام دراوەتەوە.

١٢- کەی ئیسە، پەی کێ؟ پەی دیدەی مەعدوم

چێش بی یەن؟ بی یەن جەدیدە مەحروم

چ کاتێ، ئێستا، بۆکێ، بۆ چاوەکانی مەعدوم (مەولەوی) چی بووە؟ لەدیدە بێ بەش بووە.

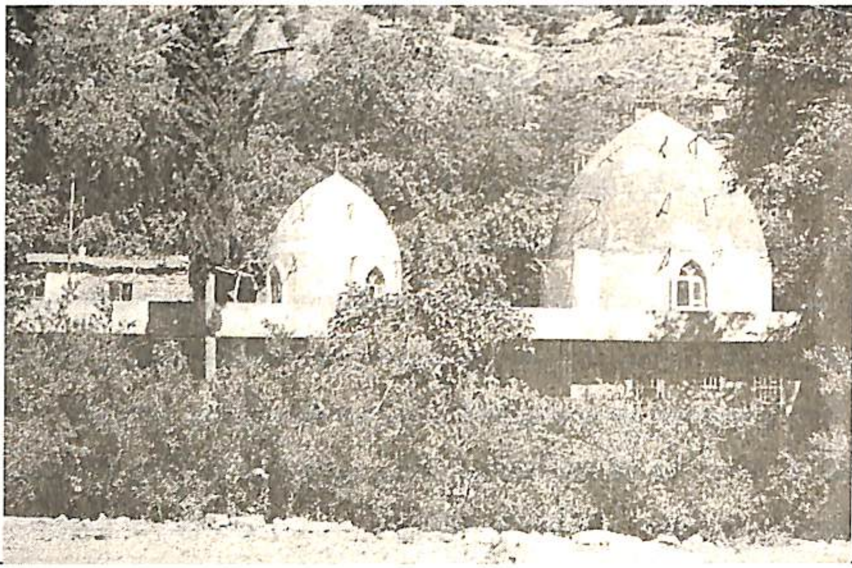

گریان لە هەمووڵاوە بۆ چاوەکانی مەولەوی، چونکە وەك وتمان چاوەکانی مەولەوی چاوی بینینەکانی جوانی و دووربینەکانی گەورە کردنی جوانی گچەکەیەوە بینینی وشەی هەتیوو لاکەوتەیە، چاوەکانی مەعدوم داڕێژەری پلان و نەخشەی ستاتیکی شیعر و پەخشان و کامێرای گرتەی وێنەی ناوازەی سروشت و بینیەنەکانی یارن.

١٣- یانێ های ڕاسەن، یا قسەی ناسەن

دیارەن کردەی چەپ گەرد هەرپاسەن

واتە ڕاستە و درۆنیە؟ دیاریشە کردەوەی چەپ گەرد هەروا بووە، کاول کەر و بەهەدەر دەرو خاس خراپ کردەیە.

١ – بەرزان هلال تار وەروان قەراردا

غورەی شارشۆڕ دڵان دیاردا

سەربەزەکان بڕیاری توانەوەی بەفریان دا تا ئاستی هێشتنەوەی مانگێکی تار. بەمەش سەرەتاو نوخشەی مانگی پڕ سەدا و جۆشی دڵان دیاری دا.

یان چیاکان بڕیاری خاڵی کردنەوەی شاخەکانیان (لە مانگی پڕەوە بۆ هلال دەرکرد) بەم بچوککردنەوەی هلالە تارە، سەرەتای مانگی پرشۆری دڵانە. (هەر مانگێك تەواو دەبێت بچوك دەبێتەوە، تەواوبوون و بچوك بوونەوەی هەرمانگێکیش سەرەتای مانگی دادێ یە. مەولەوی هەمیشە لە پرۆسەی نووسینی دا ڕەوشت و دیاردەی مرۆیی بە دیاردە و دیمەنی سروشتی ڕەنگ دەکات و بە پێچەوانەوە هەوڵی گیان بە بەرا کردنی شتگەلی ماددی دەدات.

تار: لای مامۆستا مدرس بە شێوە مانا کراوە، لە مامۆستا حەکیمیشم بیست کە مامۆستا سید طاهری هاشمی لە مەولەویەکەیدا بە (هلال وار) نوسیویەتی بەمەش مانای شێوە هلال درووست دەبێت.

بەلاّم ڕەنگە (هلال تار) پێچەوانەی مانگی چواردەی ڕۆشن بێت، چونکە (هلال بچوکە و تاریکە ئەمەش دەچێتەوە خزمەتی ئێستاتیکای شیعرەکە. کە بەرزان قەراری (بچوککردنەوە لە مانگی چاردەوە بۆ هلال خاڵی کردنەوە لە پڕی. هلال بچوك و کەم و خاڵی یە ، چواردە پڕە بۆیە شاخەکان بە پڕ لە بەفریانەوە، مانگی چواردەن و پڕن. بەرزان قەراری کردنەوەیان بە هیلال دەدات، پڕیان نامێنێ و بەفرەکە دەچێتەوە سەر بە وێنەی مانگ، شاخ و داخ ڕەش دەبنەوە و دەردەکەون. کەمێك خاڵ خاڵ نەبێت. کەچی بەم ڕەشبوونە وە وچوونەوەی بەفرە دەڵێن (ڕۆشن بونەوە)... ئەم دیارەدە سروشتی یە سەرەتایە بۆ دەرکەوتنی مانگی پڕجۆش و خرۆشی دڵان ٚ مامۆستا محمد امین ئەردەلانی دەنووسێ لە مەلا عبدالکریمی مدرسم بیستووە، ئەم شیعرەی بە بۆنەی

مردنی کوڕێکی یەوە نووسیوە، بەڵام نەزانرا کام کوڕی بووە. مامۆستا ڕەئوف عوسمانیش بەو جۆرە دەفەرموێ و ناوی کوڕەکەشی نووسیوە. {ڕامان ژمارە ١٤٠٣ل} پرۆسەی (بچوککردنەوە، جا گەورە بوون. خەڵوەت و تاریکی جا نوور. بێ ناو کردنی خود جا ناوبانگ) لەگەڵ قەناعەتی عرفانی مەولەویدایە.

٢ – نەسیم وە بۆی چین چنوور ڕووی هەرد

سوب (صباح الخير) دەماخ دڵ کەرد

نەسیم بە بۆی چین چینی چنوری ڕووی هەرد، بەیانی (صباح الخير)ی هەستی بۆن کردنی دڵی کرد، کاتێ زوڵفی چنور بەدەم شنەی بەیانەوە، بە دڵ دەگات، لە ڕێگەی هەستی بۆنەوە، مرۆڤ خۆش دەماخ دەبێت ئەم حاڵە مەولەوی بە (بەیانی باشی) دڵ. لە شیعرەکەدا جێی کردووە. کە ئەو پەڕی خوڵقانی جوانی یە.

جوانی یەکی تری ئەم بەیتە هێشتنەوە و دانانی (صباح الخير) وەك ناسنامەی زمانە عەربی یەکە، مەولەوی زۆر وشەی عەرەبی یان فارسی بە هەورامی و کوردی کراوی لە زمانی شیعری خۆی دا بەکاربردووە. بێ گومانم لەوەی (سەواخێری) لە هەورامیەکانیش بیستووە، بەڵام دای نەناوە و (صباح الخير)ی داناوە، کە حاڵەتێکی زۆر زەق و بە هێزی بۆ لیقاکەی (دەماخی دڵ و بۆنی چنور لای شنەی بەیانی) شیعرەکە دروست کردووە و (حسن تعليل) ی داوە بە شیعرەکە.

٣ - جە پرژەی شەونم نە توی پەردەوە

نەرگس مەس مەس چەم، ولاو کەردەوە

نەرگسی خومار و نووستوو لە پرژانی شەونم، لە ناو پەردەی ناسکی دا، مەست مەست چاوی کردەوە (خەوتو و خومار و سەرخۆش و لە هۆش خۆچوو بۆ بێدار بوونەوە ئاوی لێ دەپژێنن) لە ئەدەبیانی کوردی دا مەست و خوماری نێرگز و چواندنی بە چاوی خومار و جوان بابەتێکە بە جوانی وێنەی لێ دروست کراوە، تەنانەت، نێرگس و چاو، بونەتە هاو واتاو لە شوێنی جیاجیادا بۆ یەك خوازراون هەرچەندە نێرگز لەم وێنەدا هەمان گوڵی نێرگزە، بەڵام بۆ ئەو بابەتە ئەم نموونانە دەنووسین:

ژ رەعنا نێرگسێن تەی مەست و خون ریز

زەمان بو عەهدی جەنگ ئەنگێزی جەنگیز (مەلای جزیری)

هەناسەم زوڵەکەی لادا و مەیلێکی نەکرد چاوی

نەسیم ئەنگوت و شەو ڕابوردو نەرگس هەر لە خەودایە (نالی)

تا نێرگسی تۆ نازی هەبێ غەمزە نومابێ

شەرمەندە نەبێ چی نی یە ئاهوی خەتابێ (وەفایی)

٤ - سەوزە وستەن فەرش ئەو چەمەن دەس دەس

گوڵان جام وە دەس بولبوڵان سەرمەس

سەوزە (ڕەنگی سەوزایی سەرەتای بەهار –وەك بکەر چاوی لێ کراوە) فەرشی لەناوچەماندا دەس دەس ڕاخستووە (ڕازانەوە و جوان کردنی) گوڵان جام بە دەست و پێك حازرن و بادە گێڕن، بولبولان سەر مەست و خومارن.

ئەم دەرکەوتنی مانگی شەوق و هاتنی بەهارو ڕازانەوەی سرووشتە لای لیزا خانمی جاف کە حەوت صەد ساڵێ پێش مەولەوی یە حاڵێکی عرفانی وەرگرتووە و کە زیاتر وا بەستەی تەن گۆرین کراوە و ژیان لە دۆخی دووەمیدا بە ستراوە بە لە دەستدان و جێ هێشتنی دۆخی یەکەمی:

وەفران بی وە ئاو، وەفران بی وە ئاو

وەهار چۆن ئاما، وەفران بی وە ئاو

گوڵ و وەنەوشە هۆرێزان جە خاو

پەرێ ئارایش دەشت و کۆف و کاو

{ مێژووی وێژە ب١ چ ٢ ل ١,١}

٥ – مەنعەم مەکەردێ گرانەن دەردم

ئەرشێویا بۆ قافیەی فەردم

گەر دەستوری قافیەی بەیتەکانم شێواون و تووشی لادان بوون، لۆمەم مەکەن، چوون دەردم گرانە.

لە مەولای ئەم شیعرە لە ڕووی ڕخسارەوە، داهێنانێکی بێ پێشینە و بێ وێنەیە، کە خودی مەولەوی لەو پەڕی هۆشیاری ڕەخنەیی یەوە، ئاماژەی پێدەکات نەوەك ئەوانەی هزرو زەوقیان تیف تیفەداوە بە دەستوری جێگیری قافیەوە، لۆمەی ئەم شێوانی قافیەیە بکەن. مەولەوی بەر لە هەرکەس مەیلی شیعری یەتی خەڵکی ناسیوە. داهێنانەکەی هەر لەوەدا نی یە کە قافیە جووتەکەی تێکداوە، ئەوەشی هەر داهێنانە و سەرەتایەکی ڕەخنەگری بۆ خۆی کردوەتەوە، مەیلی بەلای لێکۆڵینەوە و هەڵسانگاندندا چووە، چونکە لە دیوانەکەی دا تووشی نموونەی تر دەبین. لێکۆڵەران لەم شیعرەو داهێنانەکەی مەولەوی دواون بەڵام لە دەرکە ڕەخنەییەکەی نە دواون. لەو بارەوە بڕوانە{ڕەئوف عوسمان ڕامان ژمارە ١٤ل٣.ولیریکا ل ومهرەجانی دووەم باسەکەی د.عزەدین}

٦ – فەریاد جە شۆڕەی ئەرز چارەی من

هەر سەوزەی مراد من نادیارەن

داد و هاوار لە خاکی سوێر و نەشیاوی چارەی من، کە سەوزەی مرادمی تیا نا دیارە و ناڕوێت. مەولەوی لە گوزارەی چارە ڕەشی و ناوچاو ڕەشی خۆی. زەوی شۆرەکاتی دروست کردووە، کەسێ حاڵ و وەزعی چارەی (بەخت) وا بێت سەرزەوی مرادی نادیار دەبێت و بە مراد ناگات مرادی حاسڵ نابێت.

٧ – داد جەهەوای شوم بەد ستارەی من

هەر نەو گوڵاڵەی من نە پێوارەن

هاوار لە هەوای شوم و ئەستێرەی بەدی من، کە هەر تازە گوڵاڵە و گوڵی من لە خاکایە و پەنهانە. هەرچەندە ئەو گێڕانەوە و ئەو ڕایە نەچەسپاوە،کە ئەم شیعرەی بۆ مردنی کوڕێکی نووسیبێت، بەڵام ئێمە لامان وایە بۆ چۆنی لەو جۆرە لە وەوەیە کە

(باسی تۆ و سەردەرنە هێنان و سەرزەوی و ناوخاك) لە هەندێ وێنەی ئەم شیعرەدا هەن، ئەوەش ناکاتە ئەوەی مردنێ لە ئارادابێ، بۆیە کاتێ بە کۆتایی شیعرەکەدا تێ دەپەڕین ناچار دەبین کە بگەڕێینەوە بۆ (سەوزەی مراد لە بەیتی (٦) و پەیوەندی و پێوەن دروست کەین لەگەڵ (تۆم ئارەرەزوی دڵ). ئەوکاتە لە بنیاتی گشتی شیعرەکە دەگەین کەلەسەر (خۆشی و شادی بەهارە وەك سروشت) و (نابەهار و نامرادی مەولەوی)یە وەك شاعرێکی عارف.

٨ — یا وەلوەلەی دەف شا دەروێش جۆشێ

بەوصەدای ڕیشەی دڵ ئاشناوە

یاوەلوەلە ونالەی دەف... جۆشێ، بەو دەنگەی بەڕیشەی دڵ ئاشنایە شادەروێش — دراوەتە پاڵ دەف و پلەوپایەی دەفەکەیە لای درەوێشان، چونکە دەف... شای دەروێشانە، لە فۆلکلۆری هەوراماندا ئەمە بە مەتەڵ دەکرێت.

بەم جۆرە. (ئینە چێشا، چێشڵە و چێشا، شای دەروێشا؟)ئەمە چیە، چی یەی چیانە، شای دەروێشانە؟کەسی دووەمیش لە وەڵامدا دەڵێ ئەوە دەفە.جارێکیان مامۆستا قانیع لەدێی کاڵ دەبێت دەفێك بەدەستی دەروێشێکەوە دەدرێت دەڵێن شەهیدبوو، مامۆستاش بەدەف ژەنەکە دەفەرموێ:تۆ موسڵمانی؟ دەڵێ بەڵێ دەی تۆ ئەو دەفەت دڕاندو کافریش نیت.کەسی ’شەهید بکرێت دەبێ کافرشەهیدی کردبێت{زایەڵەی زرێبارل} دەنگی دەف و گیانی دەروێش ڕیشەی دڵی مەولەویە، یان بە ڕیشەی دڵی ئاشنایە.

٩ — یا جۆش سەمتور مطرب خرۆشێ

چەنی ئەی دوو فەرد حەسرەت مەعناوە

یاجۆشی سەمتور، گۆرانی بێژ (ئاوازخوان) خرۆشێ، بەم دووفەردە (تاکە شیعرەی منەوە) کە مانای حەسرەتیان وەرگرتووە، یان حەسرەتیان لە خۆدا هەڵ گرتووە.من گومانم لەوە نیە، کە مەولەوی حەزی لە دەنگی خۆش و ئاوازی دڵنشین بووە، لەوەش زیاتر پێ ی خۆش بووە (شیعرەکانی خۆی بکرێنە بەری ئاواز و ناڵەی نەی و (دەف و

موغەنی و مطرب و مەجلسی مۆسیقاری) ڕادەسپێری کە کار لە شیعری ئەو بکەن وە بە پێچەوانەشەوە.لەم بارەوە سەرگوزشتەش هەیە.

مطرب: بەو کەسانە دەوترێت کە فەیز بە دەروێشان دەگەیەنن و ئارەززوی ڕەوش و سلوکیان لازیاد دەکەن.بە دۆزینەوەی ڕەمز و دیاری کردنی حەقیقەتەکان دڵی عاریفەکان ئاوەدان دەکەنەوە. {فرهنگ سۆفیانەی جزیری ومەحوی ل٣١٤}

١. – بەڵ سەوز ببۆ تۆم ئارەزوەکەی دڵ

های چەمە دەخیل شەوێ شەونمێ

بەڵکو تۆوی ئارەزووی دڵی منیش سەوز ببێ، ئەی چاو، دەخیلم شەوێ شەونمێ ببارێنە (شەو بگری بەسەر مەزرەعەی پرشۆری دڵ و بەختا، بەڵکو سەوزەی مراد حاسڵ کەیت و تۆمەی ئارەزووی دڵی منیش بتەقێ، گریانی خەوف و ترسی گوناهباری، بۆ حاسڵ کردنی بەزەیی و لێخۆش بوونی خودایی، کە تاکە مرادی مەولەویە گریان تۆوی ئارەزووی دڵ سەوز دەکات.

١١ – بەڵ ڕوو بنمانۆ ئەو نازك نەو گوڵ

دەمە نەسیمێ، وادەی سوب دەمێ

بەڵکو ڕوو بنوێنێ (لایێ بکاتەوە و نمایێ بکات) ئەو نازکە نەو گوڵە، دەمە نەسیمێ (هەناسە ساردی) وادەی بەیانێك. بەکورتی کەمێ لەسەر ناوەڕۆکی ئەم شیعرە دەدوێین:

ئاشکرایە لە تەریقەتدا (موراد ومرید) هەن. ئەوانەی مرادن لە ڕێگەی ڕاکێشانی ئیلاهیەوە، بێ ویستی خۆیان، مەحبوب دەیانگە ینێتە سەر مەرتەبەی بالا،عیلمەکان فێردەکرێن و لەژێر چاودێری ڕاستەوخۆی خودادان واتە لە هەموو حاڵێکدا لە ژێرچاو دێری خوادان و خۆی پاڵفتەیان دەکات.(پێغەمبەران و ئەولیا لەم پۆلەن) بەلام ئەوانەی مریدن دەبێت لە ژێر چاودێری (مرشدی کامڵ) دا بن کە ئەم زاراوانەش هەر ئەو مانایە دەدەن (مرشدی کامڵ) ئاینەی کامڵ پیری پیران، ئازیزی بێ گەرد...هتد) ئەوانە لە دەوڵەتی جەزبە ئاگادارن و هەموو مەقامەکانی سەیرو حاڵەکانیان بڕیوە.

ئەم مورادانە تەوەجوھ دەکەن و یارمەتی دەری مریدن، مریدیش هەمیشە چاوی لە مورشد و ئادابەکانی صوحبەتە. حاسڵ بوونی مردایش، ئەو مەیل و ڕووکردن و موحببەتەی (مرشدی کامڵە) ئیتر مرید بەم حاڵە (مرادی مرید حاسڵە) خەزان، گوڵجارە، دۆزەخ بەهەشتە فقر، غنایە... وە بە پێچەوانەشەوە.تۆوی ئارەزووی ناو دڵیش ئەو توانەوەیە لە جوانیەکانی یاردا.واتە شادبوون بە وەصڵ.

ئەوەی تەریقەتیش دەگرێت پێویستی بە (ئیخلاص) هەیە. وە دەبێت موجاهید بێت بەسەر نەفس و هەوادا. وە مرید دەکرێ بەهۆی تەوەجوهەوە بگاتە پلەوپایەی مراد، ئەو کاتەش دەسەلاتی بەسەر دەوڵەتی فەناو بەقادا دەشکێ، ئیتر دەتوانێ پێچەوانەی ئیلهامی شێخەکەی قەراربدات.

دیاردەی ئیلتیفات و تەوەجوھ و لاکردنەوە لە شیعری مەولەویدا بەرچاوە و جاری وا هەیە لە قۆناغی ئەرێنی دایە و ئیتر مەولەوی شادە وە جاری وا هەیە بە پێچەوانەوە. باڕواڵەتانە (سات و زەمەنی) شادی بێت، ئەوە مەولەوی ناشادە و لە هەوڵی گەیشتن بەو حاڵەیە، هانا بردن بۆ ساقی و سازەکان و موغەنی هۆکارەکان بۆ دەرباز بوون لە غەمی بێ تەوەجوهی. لەم مەبەستەوە مامۆستا تەحسین حمە غەریب لە کتێبەکەی دا سێ دیاردە دەست نیشان دەکات لە شیعری مەولەویدا.

١ – لە زۆربەی شیعری مەولەوی ئەوەتا بە غەمخواردن دەست پێ دەکات کە بێزرای یە و مەعشوق لای لێ ناکاتەوە لە مەراقدا دەژی، لە نیوەی دووەمی کۆتایی ئەو شیعرانەدا پەنا بۆ (مەی و ساقی و سازەکان و موغەنی دەبات.

٢ – بەخۆشی دەست پێ دەکات کەچی لە نیوەیدا دەبێتە خەم و خەفەت.

٣ – سەرەتا تاکۆتایی شیعرەکە (شادی یە)، بەلاَم ئەم شادی یە بۆ ویصاڵ دەگەڕێنێتەوە.

کە بەبڕوای ئێمە ئەو دیاردانەش هەر پەیوەندیان بە تەریقەتەوە هەیە کە مەولەوی سالکیەتی خودی مەولەوی لە نێوان (مراد- مریدا) حاڵ دەکات.

بۆ ئەوەی (سەوزەی مراد حاسڵ کەیت و تۆمەی ئارەزووی دڵ) بتەقێت ئەستێرەی بەخت بێتە دەرو بەگولاڵەی یاربگەیت) پێویستە (ئیخلاصت) هەبێ (شەوگریان و بەیان هەناسە) زامنی کەش و هەواو ئاوی لە بارن بۆ گوڵی ڕووی یار. ئەمە ئەو شیعرەیە کە تێکڕا بە دەوری ئەو حاڵەتەدا دەسوڕێتەوە کە بەداخەوە لە نووسینەکانی مەولەوی دا لێی نەدواون، چونکە عاشق بوون دەستور و ئەدەبی زەحمەتی زۆری خۆی هەیە. لە ڕووی داهێنانەکەی مەولەوی لە ڕووخساری ئەم شیعرەدا کە شێوانی قافیەیە مەولەوی خۆی بە بیانووی گرانی دەردەوە پاساو دەدات بە قافیە تێکدانەکە، کەووتمان ئەوەش بۆ خۆی ئاگادار بوونی دیدی ڕەخنەیی مەولەویە لە کارەکەی. وە زۆربەری نووسەران و عاشقانی مەولەوی بۆ ئەو دیاردەیە چوون، پێش هەموویان ئەمین فەیزی و دواتر نەجمەدین مەلاو.. ئیتر دیاردەکە نووسەرانی تریش لێ ی دواون.

شیعری چوارەم

١ — بەزم هامدەردان یار مۆبەت کێش

یەك ئیمشەو دەفێ دەروێش های دەروێش

بەزمی هامفەردانە و یاریش خۆشەویستی جوانە. دەروێش، های دەروێش ئەمشەو دەفێکی بێ وێنە. یان بەزم و ڕابواردنی هامفەردانە لەسەر دینی خۆشەویستی یار، ئەمشەوە و دەفێکی باش لێ دە.

٢ — باوەر نەکورەی وەلوەلەی دەفدا

ڕووی پەند و تەوبێخ وە هەر تەرەف دا

بهێنە بە کۆڕی جۆش و خرۆش و ناڵەی دەفدا، ڕووی پەند و سەرزەنشت و لۆمە بەهەرلادا واتە لەگەڵ دەف لێداندا ئەمشەو لەناوبەزمی هامفەردانداا، بەناو جۆش و خرۆش و کورەی دەفدا ئەم پەند و سەرزەنشتانە بدە بەڕووی هەرتەرەفدا.

٣ — ڕووی پەند، ئەو یاران دڵ وە جەهد و جەخت

ڕووی تەوبیخ ئەو لای مەعدومی بەد بەخت

ڕووی پەند و ئامۆژگاری لە ڕێگەی دەفەوە بکەرە یارانی دڵ پڕ بە کۆشش و تاعەت و ڕووی لۆمە و سەر زەنشتیش بە لای مەعدوومی بەد بەختا. واتە بە وەلوەلەی دەفەکەت (هاوار و ناڵەی دەفەکەت) پەند بێ بۆ دڵ بە کۆششەکان و لۆمەش بێ بۆمنی بەدبەخت.

ئەم داڕشتنن و گوزارشتە لە شیعری (٧)پیتی ئەلف) دا دووبارە هاتووە، بەلاّم لەنیو باڵی یەکەمی دا مەبەستەکە هەر خودی مەولەویە.

باوەرە کوورەی دڵ نەجەهدو جەخت

ڕووی تەوبیخ وەلای مەعدومی بەدبەخت

٤ – واچە هەی دڵەی ئەبلەی بێ خەبەر

هۆرێز ساتێ تەرك خاو شیرین كەر

بڵێ هەی دڵەی گێل و گاواری بێ خەبەر هەستە، ساتێ واز لە خەوی شیرین بێنە، دڵەی گێژی بێ خەبەرو نەزان، وەختی خەونی یە. مادام خەڵوەتی دۆست سازە و دنیاش كش ومات و بێ ئاگایە دەبێت خەو تەرك كەیت ئەم مانایەش دووبارە هەر لای مەولەوی لە شیعری (٧پیتی أ) دا ئاوا هاتووە.

باوەرە بسات تەمام تەیاركە　　　　شەو خەفتەن شوم بەژار مار كە

٥ - شەوەن، خەڵوەتەن، ماڵ بێ ئەغیارەن

ئاڵەم گرد وتەن، دۆس خەبەردارەن

شەوە و خەڵوەتە (شوێنی لقای تەنیا) و ماڵ خاڵی یە لە بێگانە و هەموو نووستوون و تەنیا یار ئاگادارە.

هێنانی ئەم تاكە شیعرە لە بێسارانی زۆر لە شوێنی خۆی دا مەولەوی هێناویەتی و سوودی لێ بینیوە. ئێمە زانیمان مەولەوی لە شوێنی تر و زۆر جار بە ئاواتەوە بووە خەڵوەتێ بێ خەم ببینێ، كە بێجگە لە یار، كەسی تری لێ نەبێ، بەڵام تەنانەت ناو دیدەیشی بۆ ئەو مەبەستە دەستی نەداوە و گلێنەی بووەتە ڕەقیب. ئێستا مادام ئەو خەڵوەتەی كە بە ئاواتەوە بوو بۆی سازاوە ئەم لۆمە كردنە و سەرزەنشتەی دڵ لە جێی خۆیدایە و جێ ی خۆیەتی ئەویش (هێنانی ئەم شیعرەی بێ سارانی یە) كە لە ئەزموونی شیعری خۆیدا سازی نەكردووە خەڵوەتەكەی هێناوەتە شیعری خۆیەوە كەواتە ئەو خەڵوەتەی مەولەوی ئاواتی بۆ دەخواست ئەوەتا، ئیتر دڵ گێل نیە، لە خاوی شیریندایە. بۆیە دەڵێ تەركی خەو بكە و بچۆرە خەڵوەتی یارەوە.

٦ - نەوا میهمان بۆ تۆ نەوینی كەس

خەفەت بۆ پەرێت تا ئاخر نەفەس

ئەو یارە (دۆس) نەوەك ئەمشەو بێتە میوانت و تۆ لە خەودا بیت و دەرفەتت لەکیس چێت، ئیتر خەفەت بێت بۆت تا ئاخر نەفەس. یار هاتبێتە ژوانت و تۆ خۆت لە خەوی گێلی دابێت.

٧ - دیدەت تۆز غەیر نیشتەنش وەنە

جەجۆی سەوزەی دڵ ئاوێش دەرپەنە

دیدەت تۆزی بێگانەی لێ نیشتوە لەسەر جۆگەی سەوزی دڵەوە ئاوێکی پێ بدە. من تا ئێستا بوڕاڤەکانی ئەم وێنەیە خاڵی کۆتاییم نەدیوە و نەگەشتومەتە قەناعەت. ڕاڤەکان لە (وەحدەتی) شیعرەکەوە نەکراون (ئەگەر تۆ چاوت یار نابینێ و تۆز و گەردی ئولفەتی بێگانەی لێ نیشتووە لە جۆگەی کێڵگەی دڵ مشتێ ئاوی پیا بکە با پاك بێتەوە و دۆست ببینێ) {دیوان ل٩٢}، مامۆستا حەمە ڕەشید ئەمینی بە پێی بەیازێکی لای خۆی ئەم دێڕەی وانوسیوە.

دیدەت تۆزی غەیر نیشتەنش وەنە

جەجۆی سەوزەی دڵ ئاوێش دەرچەنە

ئەویش هەربەوجۆرەی دیوانەکە ڕاڤەی کردووە تەنیا بە جیاوازی ئاوی پێ بدەی لابردووە و بەوەی لای خۆی دەڵێ ئاوێکی لێ ڕادە.

دەفر و شتی تۆزاوی ئاوی لێ ڕا ئەدەن و پاك دەبێتەوە{ساتێ لەگەڵ مەولەوی دا،مهرەجان ٢ل٢٩٥} بەلاّم ئەو فەردە نابێت بەسەر بەخۆیی ڕاڤەکرێت بۆیە ئێمە بەم جۆرە بۆی دەچین:

مەولەوی بە ئاواتی خەڵوەتێ بووە، بێجگە لە یار، خاڵی لە هەرشت بێ. ئەمشەو ئەو خەڵوەتەی بۆ ساز بووە (شیعرەکەی بێسارانی) کەچی ئەم خەوتووە.. وەکو عالەم کە هەمووی خەوتووە و ئەمیش گێل و بێ ئاگایە.

ئەمەش لە ئان و ساتێکا کە تەنیا یارخە بەردارە، ئەم بێ خەبەرە، بۆیە لەسەر دەستی دەفی دەروێش لە وەلوەلەدا لۆمەی دڵەی بێ خەبەر دەکات و دەڵێ هەستە و واز لە خەو بێنە، بۆیە دەبێت.کەمێ لەسەر وەزیفەی خەو لە دۆخی ئەم شیعرەدا بدوێین.

ئەو ئەغیار و بێگانەیەی کە ڕێگری بینینی یارە لە خەڵوەتی ئەمشەو دا ئەو خەوەیە کە لە چاوی مەولەوی نیشتووە و دڵی بێ ئاگا کردووە. بێجگە لەوەی کە مەولەوی گیلێ کردوە، ڕەقیبیشە، کەواتە جوانی وستاتیکای وێنەکە لەوەدایە کە مەولەوی خودی (خەوی شیرین)ی خواستووە و کردوویەتی بەو بێگانەیەی کە دیدەی لە دیدەنی دۆس لە خەڵوەتی ئەمشەو و ماڵی چۆڵدا بێ بەش کردووە. بۆیە دەڵێ لە جۆی پاراو سەرسەراوی سەوزی دڵەوە (ئاوێکی پێ بدە یان تێ ڕادە)یانی لە دڵەوە ئاو بپژێنە لەچاو(بگری) ئەمەش بۆ ئەوەیە کە خەو بزڕێت و خەواڵویی بەربدات و بێتەوە سەرخۆ و لە لقای دۆست غافڵ نەبێ. خەواڵو بە ئاو لێپرژان بە ئاگادێتەوە. بۆ بەڵگەی ئەوەی کە ئەغیار و بێگانەکە خەوی نێو دیدەی مەولەویە) ئاواتی دیدەنی یارو خۆشەویستی کە ئاواتی لە مێژینەی دڵی بوو. و پێشینەی سازانی خەڵوەت، لای مەولەوی چوون هەر مەولەوی گلێنەی خۆشی بە ئەغیار و بێگانە و ڕێگر لە شوێنی تر ناودەبات.

دڵ پەی دیدەنت کام خەڵوەت سازۆ

تۆی دیدەیچم بی مەردوم نمازۆ.

٩ - وەرتۆ بینایت پەردەش ها نەسەر

ئەوتۆ مەوینۆ جەتۆ زەریفتەر

وە ئەگەر تۆش پەردەی لێلایی هاتووە بە چاوتاو ئەو نابینی، ئەو تۆ زۆر چاك و جوانتر لە تۆ، تۆ دەبینێ، ڕەنگە ئاماژەیەك هەبێ بۆ کوێر بوونی، یان گەر ئاوی سەوزی دڵ تۆزی غەریبەی (خەو)ی لە چاوتا نە سڕی. و تۆ لێلایت هات بەسەردا و پەردەی بینایی هاو بە چاوتا. و ئەوت نەدی ئەو تۆ دەبینێ.{ لاَّ تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ١,٣ انعام} لە رسالەی عەشقدا باس لە بینایی ظاهری و بینایی باطني کراوە{رسالەی عیشق ١٣٦} کە مەولەوی بە (دیدەی سەر) و دیدەی دڵ ناویان دەبات.

١٠ - ئەمجار یادکەر عومر عەبەس ویەردەت

باوەڕ وە خاتر ناپاکی ی کەردەت

مادام تۆ لە دیتن بێ بەش بوویت، بکەوەرە یادی عومری بە هیچ چووی ڕابوردووت، وە بیری خۆتی بهێنەوە ناپاکی کردنت. (یار هاتە ژوان و خەڵوەتەوە و تۆ لەگەڵ خەودا نووستبوی) ئەوە (ناپاکی یە کەیە).

١١ - سەر ئەفگەندە بەر چون شەرمە ساران

چەمەی چەم هۆرکەر چون سەیل واران

سەرداخەو سەرشۆڕکە وەك شەرمەزاران و سەرچاوەی چاوت هەڵ کە وەك لافاوی باران.

(کنایە لە خۆ بە گوناهبار زانین و گریانی زۆر بۆ شۆردنەوەی نا پاکییەکانی ڕابوردوو، لێك چوون هەیە لە وێنەکەدا.

١٢ - بەڵ شۆرۆ بەو ئاو کەرەم فراوان

بابەت وە بابەت سیاهەی تاوان

بەڵکو خوای گەورە و بەخشندەی لێبوردە فراوان، بەو ئاوە (فرمێسکی پەشیمانی) گوناه بەگوناه (بابەت وە بابەت) کە لە تۆماری کارە بەدوو خراپ و ڕەشە کانتایە، بشواتەوە بە کورتی (خودا لە بەندەی پەشیمان ببورێت و قەڵەم بەسەر تاوانە ڕەشەکانی دا بێنێت.

شیعری پێنجەم

١ – بولبول گوڵشەن بێ نام و نەنگی

تەزەروو سەرسەرو باغچەی بێ ڕەنگی

بولبولی گوڵشەنی بێ عەیب و بێ ناو، چۆلەکەی سەر سەروی باخچەی بێ ڕەنگی. وەك لە دیواندا هاتووە. مەولەوی بەم پارچە شیعرە قسە لەگەڵ ڕۆحیانەتی شێخ حەسەنی مەولاناوا دەکات، بەڵام هۆی نووسینی شیعرەکە دوو ڕای لەسەرە لای مامۆستا مدرس گەورە ماڵێکی جاف لەگەرمیانەوە ڕۆشتووە بۆ هاوینە هەوار بۆ نزیکی دێی مەولاناوا گوایە خێزانەکەی خوشکی شیری مەولەوی دەبێت، مەولەویش داوا لە شێخ دەکات بە هیمەتی خۆی چاوی لێی بێ.

لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیمیشدا سەرەڕای جیاوازی چەند وشەیەك هۆی دانانەکەش بە پێ ی نوسخە و بەلگەکان ئاوا دەنووسێت (خانزاد خانمی کچی محمد پاشای جاف شێت بووە، بردوویانە بۆ سەر گۆڕی شێخ حەسەنی مەولانا وا خوا لێ خۆش بوو مەعدوم ئەم شیعرەی بۆ خزمەتی شێخ نووسیوە.

ئێمە دەزانین بێجگە لەم شێخ حەسەن ناوە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا(مەلا ئەبوبەکری مصنف کە باپیرە گەورەی مەولەوی دەکات بە ناوە حەسەن شیعری فەرموە و تێکەڵی لە بەرهەمیاندا درووست بووە. دووپاتی دەکەینەوە ئێمە توانای ساخ کردنەوە و بەراورد و بەیەکا گرتنی نوسخەکانمان نیە. کارەکەی ئێمە شرۆڤە و ماناکردنی ئەوەیە کە لە بەردەستە و ڕاست کردنەوەی مانا و بەخشینی مانای نوێیە، لە پێناو گەورەتر کردنی داهێنانەکان و دیدگا جیاکان.

بەڵام بۆ پلەی ئەدەبی شێخ حەسەنی مەولاناواو کاریگەری لەسەر شاعرانی پاش خۆی ئەم شیعرەی دەنووسین کە مامۆستا محەممەدعەلی قەرەداغی و صدیق بۆرەکەیی بلاّویان کردوەتەوە.

قیبلەم مەستەنان قیبلەم مەستەنان

بێ مەی جە بادەی عەشقت مەستەنان

نەك مەست مەخموور دەست بە دەستەنان

سەرشار سەر مەست ڕۆی ئەلەستەنان

هەردەم مەگێڵون چوون لا ئوبالی

خاتر جە ڕەخنەی ڕقیبان خاڵی

شۆڕشەیداییم یاوا وەجایێ

جەلام فەرق نیەن شا جە گەدایێ

ئەر شێخان عەسر نۆبە بە نۆبە

بدەران تۆبەی حەسەن جە تۆبە

ساتێ جە سەودات دڵسەرد نمەبۆ

دەمێ جە عەشقت بێ دەرد نمەبۆ

سەودات سەرمایەی زیندەگانیمەن

نوسخەی ئازادیت بەندەگانیمەن

{مێژووی وێژە ب٢ل٤٣٦}

(نام و نەنگ) عەیب و عار و بەدناوی و ناوی خراپ، چونکە (نام لە گەڵ نەنگدا هاتووە). نام خواستنی پلە و پایە و ناوداری یە و کە هەردەم عاشقان ڕەتی دەکەنەوە. مەولەوی ئەم ئاوەڵناوە لێکدراوەی بە (بێ) دژکردووە و مانای اجابی دروست کردووە واتە(بەد ناونین و بێ عەیب و عارین). بولبولی گوڵشەن: خواستنە بۆ شێخ حەسەن، بولبولی گوڵشەن، بێ عەیب و عارە. باخچەی بێ ڕەنگی لە دیوانەکەدا نووسراوە مەبەست لە دامەزراوی و بەردەوامی و نەگۆڕانە مامۆستا حەکیمیش دەنوسێ (یەك ڕەنگی) دروستە، چونکە مانای وەحدانیەت)دەدات یانێ وای لێ دێت (چۆلەکەی

سەرسەروی باخچەی یەکتاپەرست){مەولەوی حەکیم ل٨٩}کە دیارە (بێ ڕەنگیش)هەمان مەبەست دەدات، کوردەواری لە سوێندیان دا دەڵێن(بەوکەسەی کەس لە ڕەنگی نیە، بێ ڕەنگە) بێ وێنەیە.شێخی عطار فەرموویەتی:

اتش عشق و محبت بر فروز

تا بسوزد هر که او یکرنگ نیست

راست ناید نام و ننگی عاشقی

دورد ده جای نام و ننگ نیست

{غزلیات عطارنیشاپووری ل٢٩}

لە رسالەی عەشقیشدا (گوڵشەنی بێ ناو نەنگی) لەگەڵ باخچەی بێ ڕەنگی لە ڕووی عرفانیەوە بە (فەنا و بەقا) لێکدراونەتەوە{رسالةی عیشق ٤٢٨-٤٢٩}دوای بڕینی پلەکان و ڕۆچوونی تەواو لە (فەنا)دا پلەی (بەقا) دەست پێ دەکات و ئیتر ئیزن و توانای ئیرشاد بەسۆفی دەبەخشرێت{گەوهەری حەقیقەت ب ٢ل٤٢٥}.

٢ – نوختەی ئینتیهای دائیرە تەمام

نەی دەس نەی چی تووتی دیای جام

تۆ خاڵی کۆتایی بازنەی ئەولیاکانی و شمشاڵی دەس شمشاڵ ژەن و تووتی نۆڕیوی ئاوێنەی، بازنەی ئەولیا بە تۆوە تەواو دەبن و دادەخرێن. تۆ هەرچی بڵێیت لە خواوەیە.

نوختە یان نوقطة:بە یەکێتی حەقیقی و تەوەرەی هەموو زۆری و خودەکان دەوترێ. تووتی: ڕەمزی بێ توانایی و چاو لێکەریە {فەرهەنگی سۆفیانەی جزیری ومەحوی ل٣٢٦ ول٢٣.}وە هەندێ جار دەرکەوتنەوەو بینینەوەی گیانی خودایی یە. دائیرەی وجوود(بازنەی بوون) لە خاڵێکەوە دەست پێدەکات و کۆتایەکەشی دەچێتەوە سەر هەمان خاڵ ئەمەش(نوختەی ئەوەڵ و ئاخرە) کە کرۆکی تیۆریای (یەکیەتی بوون)ە.ئەم ئەندیشەیە لە ئادەمەوە سەرچاوەی گرتووە.بۆیە سەیر نیە کە دەرکەوتنی

یەکەمی ئەم چەمکە لای هیندۆسەکانە چوون زۆرترین ڕا لە سەر ئەوەیە کە ئادەم لە هیندستان دابەزیوە.

ئیبن عەرەبی نوێنەرا یەتی ئەم چەمکە دەکات لە ئیسلامدا بە جیاوازی لە ئەوەڵ و ئاخر و زۆر و کەمدا. کە دیارترین بڕوا و سیمای ئایینی یاری یە. کە بەداخەوە.سەرچاوەکان لەم بارەوە کرچو کاڵ و ڕواڵەتیانە نووسراون گەر بۆ نموونەی شیعری لەو ئەدەبیاتە دا بۆ ئەم چەمکە بگەڕێین، ئەوا لە هەموو قۆناغ و خولەکاندا (ئەوەڵم یار ئاخرم یار) دەدۆزینەوە. دواتریش لە تەریقەتی نەقشیدا زۆر باش جێی گرتوە و کەم شاعر هەیە لایەکی لێ نە کردبێتەوە. کرۆکی باسەکەش ئەمەیە کە لە قورئاندا هاتووە و سۆفی و عارفەکان بەزمانی تەڕی جوان و ئەندێشەی ڕۆحیەوە تەفسیریان کردووە.

خوای گەورە لە سوورەی (حدیدا)دا دە فەرمویٚ (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)واتاکەی: پێشوو ئەوەو دوایی ئەوەو لە بەرچاوەو نادیارەو لە هەموو شت ئاگادارە.{قورئانی پیرۆز. وەر گێڕاوی هەژارل٥٣٧} با خوێنەر سەرنج لەم مەفهوومە بدات لای ڕابەرانی یارسان و ئەدەبیاتە عرفانیە دەوڵە مەندەکەیان. من نموونەیەك دەنووسم و دەپرسم.ئێمەی کوردی موسڵمان کاتی ئەوەمان نیە چاوەکانمان بشۆین و جوانتر لەو کەلتوورە بڕوانین؟

نمونەکە: بەداوای لێبوردنەوە لە برا کاکەییەکانم بۆ هەر کەموو کوڕیەك بەشێ لای عابدین وەردەگرم کە من پێموایە تەفسیری چەند ئایەتێکە لە سوورەی پیرۆزی حەدید.

زەوی و ئاسمانی سیرشت کرد

چتی کوتکی درشت کرد

ئەوسا مەشیەی لەخاك خوڵقان

دارو بەریشی بۆ لەقان

ماشیۆی داهێنا لەدەنی

مەشیە لە خۆشیا پێکەنی

هەردوكيانی بردە بەهەشت

تاكو تيايا بژين بە گەشت

ئەهريمەن هەڵيانی خڕان

كڵاوی بەختيانی فڕاند

يارده‌ريانی كردبۆ سەر زام

تا مێردانيان لێكەوتە دام

هەوەڵ يارە ئاخر يارە

وە گشت چتێ ئاگادارە.

{يارسان نەيوب ڕۆستم چاپی دووەم ل٢٥٦}

تووتی لە ئەدەبدا ئاماژەیە بۆ ڕەوانێژی و فەساحەتی زمان و شیرین وتاری و قسە خۆشی و... لە زاراوەی عورەفاشدا جەبری بوون و تەقليدی بێ ئيرادەيە. بۆ زانياری لەسەر شێخ حەسەن بڕوانە{ڕسالەی عيشق ل٤٣٣-٤٤٢}

٣ – يانەی دڵ وە فەيض ڕای مەولا ناوا

تەوار تەڕلان، لان، مەولانئاوا

ماڵی دڵ بە بەخششی ڕێی مەولا، سواقدراو. تەواری چوست وچالاكی ماڵ لە مەولانا ئاوايت. تەرلان- لانە بەجێ هێشتوو- تەرەی لانە و بێ ئۆقرە. فەيض:خستنە دڵی فرمانيكە بە ڕێگەی ئيلهام و بەبێ زەحمەت،ئەمەش بەخششی خواييە وكە پەيدابوونی شتەكانی لێ كەوتووەتەوە. تەرلان: سرك و جوان و نازك.

شابازەن تەڕلان زەريفەن ڕەندەن

پەی غەمزە و نازش فامم نەمەندەن (بێسارانی)

ناوا: داگرتن و سواق و سۆهان كردنی دەر و حەوشە و بان، لەبری چيمەنتۆ. بە بەردی جۆرا وجۆری گوێ ی چەم (سيرەكۆڵە) بە چەند قۆناغێك لادێيەكانی هەورامان كەسی زۆر شارەزايان لەو بوارەدا هەبووە، بە جۆرێك خاكی تايبەت و جوان كە شەق

نەبات، ناسیویانە و هەموو خاکێکیان بۆ ئەو مەبەستە بەکار نەبردووە، ئەم نەریتە لای مەولەوی هاتووەتە ئەم شیعرەوە دەڵێ ماڵی دڵت بە فـەیچی ڕای خودا سواق داوە و سافت کردووە، درزی تیا نیە، خۆیشت ماڵت لە مەولان ئاوایە.

جوانکاری (مەولاناوا- مەولان ئاوا) بێجگە لە جیناس. لە مەولان ئاوادا مەبەستیەتی بڵێ (دێ کە شێخ حەسەنی مەولانا) ئاوەدانی کردووەتەوە و هەم بشڵێ خودا ئاوەدانی کردووە.

یان (فـەیضی ڕای مەولا) بچوێنین بەخۆڵ و تەڕکردنی بۆ سواق و ساف کردن، باشترین کەرەسەی سواق دانی دڵە، بە جۆری شەق نابات و هەڵ نەکەنرێت. بەندەش هەر لەو بارەوە ئەم وێنەیەی هەیە.

بەسیرە کۆڵەی دڵ ڕەقیت تاوێ

ئازیز سانالەی عەشقم بناوێ

دڵ درز بەردەی سەودای خاوی تۆن

چەمە ڕای ڕەحمی ڕەقە ساوی تۆن

مامۆستا حەکیم بۆ ئەم بەیتەش بە ئامازە بە چەند نوسخەیەك دەنووسێ. شاباز، لەبری تەوار دروست ترە، لە نێر و مێ دا جیان و دیارە شێخ حەسەنیش لە ڕەگەزی نێرە{مەولەوی تەقینەوەی زمان ل١٩}

٤- پایەت بوڵند بۆ سایەت فراوان

پەی پەی کەردەی ڕەم دیدە سیاوان

پایەت بەرز و سایەت فراوان بێ، بۆ پێکانی گەلەی چاوڕەشان، یان بەدەسەلآت و سێبەرت زیاد بێ، بۆ ئەو چاو ڕەشانەی، کەسرك و سڵ کردو پێکراون، چونکە (ڕەم) بەواتا سڵەمینەوە، ڕەوینەوەش دێت وە پەی کەردی، دیارە کە مەبەستی (پێکانە)- ڕێخۆشکەرە بۆ باسکردنی ئەو ئاسکە چاو ڕەشەی کە تەرە بووە و لەگەل دا براوە و بۆ ئەوێ چووە.

٥ - ئاهوی توون دڵ وە بۆی ناف ئاوا

تار بی نە جەڵەو گەرمە سێرماوا

ئاسکی گەرمیانی دڵ، کە بە موشك ئاوەدانە، تاك کەوتووە و لەگەڵەی گەرمەسێر دابڕاوە. لێرە بەدواوە مەولەوی باسی ئافرەتەکە و هاناو هیمەتی شێخ دەکات مامۆستا حەکیم (٤)بەیت لەم شیعرەی وەك نموونە بۆ وێنەی ڕۆمانتیکی شیعری مەولەوی وەرگرتووە، بەڵام لە نیوباڵی یەکەمدا بە بڕوای ئێمە ڕاڤەکەی نەپێکاوە.

ئاهوی تونی دڵ.... هەمان ئاسکی تاربووی گەرمەسێرە، لەنیوەی دوومدا نەك بەو جۆرەی لای مامۆستا حەکیم (ئاسکی توونی دڵم. ئەو دڵەی کە بە بۆنی موشك ئاوەدانە. لەگەڵ ئاسکی گەرمیان جیا بووەتەوە

مەولەوی دەیەوێت بڵێت (ئەو ئاسکەی گەرمەسێرە، کە پڕموشکە و جیا بووەتەوە و ئەوە ئاسکی تونی دڵی منیشە واتە لە دڵمایە و خۆشەویستە، چونکە پەیوەندیەکی واتایی لە نێوان (توونی دڵ- گەرمەسێر) دا هەیە. لە هەستکردن بەو پەیوەندیە وینەکە زەریف دەبێت و مانای ستاتیکی دێتە پێش چاو.

٦ - ڕەم کەرد مدراوە دیاوە مەس مەس

پەی هەرد بارگەی تۆ گومە تش بەس

ڕای کردو سڵەمیەوە و وەستاو مەست مەست دەیڕوانی، پاشان بۆ هەردی بارەگای تۆکەوتەبازدان و هەڵبەز و دابەز. دەکرێ بەو جۆرەش سەیری مانای دوو بەیتەکە بکەین. ئاسکەگەرمێنیەکەی دڵی من لە من هەڵهات و بەرەولای تۆ قەڵەمبازی کرد.مەیلی گەرمیانی دۆڕاند و دڵی دا بە کوێستانی تۆ.ئەم گەرمیان و کوێستان و دڵداری کردنەیان لە شیعری کوردیدا لە هەوارو خێل بەرەو خوار ژووریەدا وەك ڕقیبی خۆیان چاویان لێکردووە.

٧ - پەرێش کەر سای وەڵگ هیمەت وە یاتاخ

نەکەرۆش سەردی ئێلاخ بێ دەماخ

سێبەری گەڵای داری هیمەتی خۆتی بۆ بکە بە مەنزڵ و یاتاخ، باسەرمای کوێستان نەدا لە دەماخی.هیممەت:هەوڵ کۆشش و ویست و توانستی بە هێز و عەزمی تەواو.

ڕاستە لای هەمووان ڕاڤەکە دیارە، بەڵام پێویستە ئێمە ئاماژە بەوە بکەین (ئاسکی هەڵهاتوو گەرمیانی یەو بەسەرمای کوێستان ڕا نەهاتووە، بۆیە پێویستی بەگەڵای هیمەتی شێخە، بێجگە لەوە لە سێبەری گەڵای هیمەتدا... گەرمی هەست پێ دەکەین، کە مەولەوی زۆر جار لەم وێنە ڕواڵەت مانا پێچەوا نانەدا بە مەیلی خۆی مانای دژ دروست دەکات. لە ڕاستی دا سێبەری گەڵای فێنکە، بەڵام مەولەوی دەڵێت گەڵای هیمەتی بۆ بکە بە (نوێن و داپۆشە) با گەرمای بێت.گەلامی بێتەوە بە گەڵای هیممەت،سهرابیش جوان دەڵێت:

سەرمام بووە چوومەتە پشت گوڵاڵە سوورەیەك گەرمم بووەتەوە.

پێچەوانەی ئەمەش هەیە: کاتێ کوێستانیەك لە گەرمیان بێت دەوترێت:

گەرمای گەرمیان بەرشۆ نەگیانت   باشەماڵ شانۆ یەخەی کەتانت

۸ - چووزەی سەوزەی هەرد فەیض تۆ وەرۆ

گەردش نەپای کاو لوطف تۆکەرۆ

باخۆراکی لە چوزەی گیای فەیض و بەرەکەتی تۆ بێ و گەڕان و ڕابواردنی لە داوێنی چیای لوتفی تۆدا بێت. چووزەی ناسکی هەردی فەیضی تۆ بخوات،لای عاریفەکان لوتف بە وشتە دەگوترێ کەبەندە لە حەق نزیك دەکاتەوە بەهۆی گوێڕایەڵی و لە گوناهیش دووری دەخاتەوە. هەروەها پەروەردە کردنی عاشق بەرێگەی بینین و چاودێری لوتفی پێدەگوترێ. لەلایەکی دیکەوە گوتویانە کە مەبەست لە لوتف پشتگیری بەندەیە لەلایەن حەقەوە بە بەردەوامیی خۆشی و بینین وحاڵ لە رووی ئارامگرتن لە سەرخواپە رستییەوە.{فەرهەنگی سۆفیانەی...ل۲۹۷}

مەولەوی واژە کوێستانیەکانی زۆر باش بەکار بردووە، مادام ژینگە و کەش و هەوا کوێستانی یە. ئەو لە چوزە و سەوزەو... کەڵك وەردەگرێ. وە لە (پای کاو و لوطف) داوێنی زەرد و ماهی لوطفدا تێ دەگەین شێخ ی مەولاناوا لە فەیض و لوطفی زۆرە. وە

بێجگە لە دەلالەتە فێنك و كوێستانیەكان لە (وەلگ، ئێلاخ، چوزە، سەوزە، گەردش) ئێمە حەرەكەت و و جوڵەی جەوانی و هێز و وزە لەو واژا نەش وەردەگرین. مەولەوی خۆیشی ڕەخنە گرانە دەبێژێت باسی پیری نەهێنینە ناو، بۆیە لە مفرەدەی ناسك و جەوان وكرچ و كاڵ و فەریكە كەڵك وەردەگرێ. واتە وشەكان لە تاڤی جوانیدان و ئافرەتەكەش بە دیم و بە تەمەن جوان بووە و گەلای هیممەتی شێخیش ئەو گەرمیە دەخاتەوە ناو هەناوی گەنجی.

٩ - نەواچی من پیر ئیفتادەی دڵ ڕێش

ئیسە چەنی مەیل ئازیزانم چێش

نەڵێیت منی پیری كەوتوو،و دڵ ڕێشی سەر لە پای قەبرا لە رزیوو —ئێستاچی داوە لە مەیل و خۆشەویستی ئازیزان. واتە لۆمەی گەنجیەتی و ناسكی من و شیعرەكەم نەكەیت و نەڵێیت ئەم پیرە چی داوە لە تاف جوانی.

١٠ - تا یاران نیگای نیهانیشان بۆ

پیران مشیۆ تاف جوانیشان بۆ

تا یاران لەپەناوە چاویان لە ئێمەبێت (نیگایان هەبێت) ئیتر پیران دەبێت هەر لە تافی جوانیابن. واتە نیگای یاروزەی هێشتنەوەی تافی جوانی یە.بەجوانی مانەوەش جۆرێكە لە نەمری عیشقیش خودی گیای نەمری و ئاوی حەیاتە.

١١ - پەی چێش؟ مەیل لەیل پیریش مەحاڵەن

سەنەی باڵقیش صەد هەزارساڵەن

چونكە مەیلی لەیەل مەحاڵە پیر بێت و ساڵی باڵقی صەد ساڵە (مەیل لەیل) خودی (عیشقی حەقیقیە) كە هەر لەیەك تافایە و زەمان و مەكان نسبەتی بەوەوە نیە. لەوەكاتەوە خیلقەت هەیە و یار... ئەو عیشقە هەیە، مامۆستا تەحسین زۆر جوان باسی چیەتی عیشقی كردووە، هەڵبەت لە ژێر كاریگەری مەولانا و نووسینەكانی سروشدا، شەقڵ و خاسیەتەكانی (عیشق و كەسی عاشق) ڕاگرتنی بالانسی گەنجی و ئومێد و حەرەكاتەكانە.

ئەوەی عیشقی نیە زیندوو نی یە. بابا طاهریش دەڵێت:

هرکەدردی ندارە مردەاولی	هەرکەس بێ دەردەن لوان و مەردەن
دل بی درد عشق افسردە اولی	دڵ بێ دەردی عیشق ماتەم و سەردەن
سحربلبل زنە ئاوا بگلبن	بولبل مەوانۆ سەحەر پای گوڵزار
هرکە عشق ندارد مردە اولی	هەر کەس بێ عیشقەن ئەرواح سپەردەن

{دیوانی بابا تاهیر بە هەورامی باقی شەفیعی چاپی یەك ١٣٨٥ل٦٧}

ڕۆح لەکەش و هەوای عیشق گەشە دەکات و گەورە دەبێت. عرفان سازدانی کەش و هەوای عیشقە، خودی عیشق، ریکلامی نی یە. دەمامك وەرناگرێت و قۆپی تیاناکرێت، عیشق دەگمەن ترین و دانسقە ترین شتی دنیایە هەمیشە عیشق بوونی ئاسمانی هەیە، بەڵام لەسەرزەویش دەس دەکەوێت، چونکە زۆرجار شتە زەمینیەکان دیوی ئاسمانیشان هەیە{دڵ و چاو ل٢١-٢٢} کەواتە سەرەداوی حەقیقەت لە مەجازدا یەو دەبێت مەجاز ئەزموون بکرێت، ڕاستەقینە بەمەجاز ڕاهێنان و تەمرینی لیقا بە عاشقەکان دەکات، زەمین گۆڕەپانی تەمارینی سویدی عیشقە مەجاز لیاقەی ڕای حەقیقەتت پێ دەبەخشێت..

ئیتر ماندوو نابیت و توانای یاریە عرفانی یەکانت هەیە بەراوردی وەرزشی جەستەیەك و پێوەنی بکە بە ریازەت کێشانەوە.

ئەم چەمکە و ڕاهێنانەکانی لای صەیدی زۆر جوان دەرکەوتوون و ئەو پێش مەولەوی کەوتووە. بۆ ئێرە و هەر شوێنێکی تری مەولەوی کە بەسەر ئەم باسەدا دەڕوانێت دەچینە خزمەتی صەیدی.

صەیدی لە دوو شیعری سەربەخۆدا چەمکی (حەقیقەت و مەجاز) یان ئەو دیو و ڕوانەی کە کاك تەحسین فەرموونی باس دەکات. ئێمە شیعرەکان وەك نموونە وەردەگرین و ڕاڤەیان لە بەردرێژ بوونەوە بەجێ دێڵین. کورتەی ئەم باسە یارمەتی خوێنەر دەدات بۆ ڕاڤەی شیعرەکانی صەیدی. و هەموو ئەو بابەتە ئەڤینیانەی کە

سەبەرات بە هەردوو ڕووەکەی عیشق نووسراون. ئەو ڕابەرانە خۆیان بەو جۆرە باسیان لە عیشق کردووە.ئیتر ئێمە هیچ خەتایەك ناکەین گەر بڵێین دوا جار یاری ڕاستەقینەی بێ سەن و ساڵ و لە کەس نەچوو تاقانە یاری هەمووان دەبێت.

ئەو نوسەر و لێکۆڵەرانەش کە فارس دەبن بەم جۆرە ڕاڤەو شرۆڤانە ئەوە تێکستەکان و تەوزیفی داهێنەرەکان خۆیان لەبەر دەستان. با کەمێ بێ لایەنتر و دیدە ڕۆشن تر ئەم جۆرە بەرهەمانە بخوێننەوە. ئێمە کە دواجار مەیلی خۆشەویستی شیعرەکان بۆ مەنزڵەکانی خوا ڕێنمایی دەکەین وە نەبێ دیوە مەجازیەکەمان کوشتبێت وخۆشەویستی (ژن و سرووشت) مان کاڵ کردبێتەوە. بە پێچەوانەوە هەروەك شاعر و عارفەکان خۆیان ئێمەش ئەو دیوەی عیشقمان تۆختر و گەورەتر کردووە.

(أ)

دڵە تەمای عەشق، دڵەتەمای عەشق

پەی ڕووی ڕەزای حەق مەبرە تەمای عەشق

ئەرژیرنی شێتە، بگنە نەڕای عەشق

بابە یۆ ناڵە و دەنگ و صەدای عەشق

من تەماشای عەیش نەغمەی سازم کەرد

گۆش بە ئاوازی سەدای عەشقم وەرد

خۆجەسەدای عەشق هیچ نەبێ وەشتەر

سابا بدۆ عەشق نە جەرگم نەشتەر

گۆشم هەرجە دەنگ وەشی ئی سازەن

وەشەن سازی عەشق سەد کەمەجازەن

مەجاز ئەرسازیش پەی ڕای حەقیقەن

هەرمەگنۆنەڕا، بەندی تەوفیقەن

تەوفیق جەلای حەق هەرمەبۆ پەرێش

کەس مەجاز تاسەر نمەمانۆ پێش

دامانی مەجاز تۆ باوەر وە دەس

چوون هۆشیارانی بەحەقیقی مەس

سەدای سازی عەشق وەشەن صەیدی وەش

وەش نیەن تۆ بی جەوەشی بێ بەش

ئەم ڕۆحیەتەی کە ڕواڵەتی شەریعەت توانای دەرک کردنی نیە، بۆیە ڕۆحی ئایین و گەڕان بە دوای ئەو کرۆك و مەژگەدا، قوتابخانە عرفانیەکانی هێنایە ئارا. دەبێ سەرجەم تەریقەتەکان و ڕەچە دینی یەکان، لەو هەوڵەوە سەیر بکرێن ئیتر جیاوازی یەکانی (گلان و خۆگلان) بە باشی دەرك دەکەین. بەڵام لەو ڕوەشەوە نابێت خودی تەریقەت و ڕەچەکان محوەر بن و ئامانج. چونکە گەر وا بوو ئەوە بە یار ناگەین و نالی واتەنی تەنیا باج و ناوێکمان پێدەبڕێت:

مەکە دەعوایی پاکیی نەسەب بۆ جیفەیی دونیا

کەسەیید بی،چ بەرزنجی چ پیریایی چ باراوی

بە پێچەوانەی ڕاڤەی ناو دیوانەکەی نالی وەرمان گرتووە.

بۆیە لەم ڕوانگەوە پێویستە ئێمە جارێکی تر ڕازە ئەڤینداری یەکانمان بخوێنین و گوێ بدەینە دڵی شاعرانی پێشین و تەنانەت گۆرانی یە غەرامیەکانیش، هێڵی ئاسۆیی و ستونییان پێ بدەین ئەو کاتە هەریەکەمان دەگەینە زنەیەکی پاراو و فێنك بێ ئەوەی کەسمان لەوی تر بچێت.

(ب)

له بەدحاڵی بوونی خەڵکی، له چیرۆکی ئەڤینداری (صەیدی) شکایەت دەبەنە لای شێخ سراج الدین، دیاره دەبێت شێخ نامەیەکی بۆ صەیدی ناردبێت و جۆرێ له گلەیی یان ئاماژەی گلەییەکانی خەڵکی تیابوو بێت صەیدیش ئەم شیعره له عەرزی شێخ عوسماندا دەنووسێت.

مێژووی ژیانی صەیدی و دوو صەیدی سەردەمی ژیانیان مشت و مڕی زۆری له سەره و لەو بارەوه سەرچاوه زۆرن.له بارەی ئەم شیعرەوه سەر چاوەکان بە وەڵامی شێخ دیاریان کردووه. بەڵام مامۆستا ئەیووب ڕۆستەم دەنووسێ(ئەو مێژوانەی بۆ له دایك بوون و بە سەر هاتی ژیانی صەیدی دیاری کراون، هیچکامیان له گەڵ ماوەی ئیرشاد کردنی حەزرەتی شێخ عوسمانی سراجودیین دا یەکناگرنەوه {هەورامان بەرگی دووەم ل١٩٨،ل٢,٦} وەمامۆستا له بەرگی یەکەمی هەوراماندا مێژووی ژیانی شێخی بە (١٧٨-١٨٦٥) دیاری کردوه، هەرچەنده کەمێ تێکەڵی پێوه دیاره {هەورامان بەرگی یەکەم ل١٤٨-١٥٢}زۆربه سەرچاوەکان نزیك بەو مێژووه بۆ سەردەمی شێخ دادەنێن. مەلا حامدی کاتبی شێخ و خاوەنی کتێبی (ریاض المشتاقین)تەمەنی شێخ بە ساڵی کۆچی بە ٨٨ ساڵ دیاری دەکات و کە دەکەوێتە نێوان (١١٩٥ – ١٢٨٣). بۆ مێژووی ژیان و قۆناغەکانی خوێندن پلەی عرفانی حەزرەتی سراج بڕوانه {مەولانا خالدو تەریقەتی نەقشبەندی سەیدتاهیر سەید محەمەد سەید زادەی هاشمی وەرگێرشانی دلێر میرزا ساڵی ٢٠٠٤ل١٤٤ – ١٩١} کەواته ئەگەر صەیدی یەك کەس بێت و هاوچەرخی مەلا عەولای خەرپانی بووبێت، یان دووەمیان ئەو صەیدیه بێت ئەوه دەشێت له گەڵ شێخ عوسمان هاو چەرخ بووبن و شێخ پێنج شەش ساڵێ له صەیدی گەورەتربووبێت.

سەرچاوەکانی ئەم کورته باسه له صەیدی ناسی:

(دیوانی صەیدی کۆکردنەوەی موحەممەد ئەمین کاردۆخی پیاچوونەوەی محمد رشیدئەمینی ١٣٨٥سنه / هەورامان بەرگی دوەم ئەیوب ڕۆستەم ل١٩٥ – ٢,٨/ گۆڤاری هەورامان ژماره ٢ چەند لایه نێکی جیهانی صەیدی هەورامی عوسمان محەمەد هەورامی ل٦٧ -٨٣ / خێزگەی صەیدی و خەرمانەی ئەدەب رووف مەحموود پوور٢٠٠٧/

مێژووی وێژەی کوردی ب ١ ج ٤،٤-٤١.، ٦،٥ -٥١١/ سەربوردێکی هەورامان و سەردانێکی تەوێڵە عبدالرزاق عبدالرحمن محمد ل ٢١.-٢٢./ گۆڤاری هەڵە بجە دامگای شیعرێکی صەیدی).

یا شێخ سەنعانم یا شێخ سەنعانم

عاشق پەی تەرسا من چوون سەنعانم

بێ باك جەتانەی مەناو مەنعانم

چوون یەعقوب داغدار پەی مای کەنعانم

وامق پەی عوزرا زوڵف عەنبەرینم

فەرهاد جەحەسرەت خاڵی شیرینم

جە بەهرام بەد تەر من نمەد پۆشم

گوڵ ئەندام سەندەن فام چەنی هۆشم

مەجنونی لەیلم بیابان گێڵم

عالەم مەزانان پەی لەیلێ وێڵم

زەدەی گوڵ جەمین وەنەوشە خاڵم

ها جەلاش هۆشم فکرم خەیاڵم

من چوون سالکان ڕای عەشقم دایم

یا شێخ لا قەیدم جە لۆمەی لایم

نەواچان پی دەرد هەر من موبتەلام

سەد کەس ها چوون من بە ئایەکی کەلام

هەزار کەس وەی تەورشێوەش ئی بازین

نیم بە حەقیقەت نیم بە مەجازین

تا مەجاز نەبۆ حەقیق نمە بۆ

حەقیق بێ مەجاز تەحقیق نمە بۆ

ئەر حەقیقیەن ئەر مەجازی یەن

دڵۆ من بە ئەو بەخوا ڕازی یەن

گشت جە من فێشتەر حاڵشان فەنان

داخم هەر ئێدەن هەر پەی من مەنان

گرد جە هام دەردی من حاشاکەران

سا خەڵقان بەیان تەماشاکەران

ئەر عاشق نەبان یەکسەر مەلاَّ و شێخ

فتوا بۆ صەیدی سەربڕان بە تێخ

خوێنەر دەتوانێ سەرنج لەوە بدات کە صەیدی چۆن ڕازە عیشقێنی یەکانی لەبەردەم عرفاندا شەن و کەو کردووە،و مەجاز چۆن دەکاتە ڕاهێنەری عاشق بۆ ڕاهێنانی بەرەو حەقیقەت.

شیعری شەشەم

١ - بنچینەی شادیت جە دڵ بەرئاوەرد

جە ڕای مۆڵەت دوور هەر چێوەت کەرد کەرد

بنچینەی شادیت لە دڵ دەرهێنام، بێ مۆڵەت وەرگرتن هەر شتێکت کرد، کردت، بە بێ ئەوەی مۆڵەت بخوازی هەر چی یەکت ویست کردت و بنچینەی شادی دڵمت دەرهێنا.

مامۆستا حەکیم لە پیاچوونەوەکەیدا دەبێژێ لە بری (مۆڵەت) مۆبەت لە هەندێ نوسخەدا هاتووە، کە دیارە ئەوەش دەگونجێ و ئەوکات ئەوکەسەی کە بنچینەی شادی دڵی ئەمی کاول کردووە دیارە لە ڕێ ی موحیبەت دووربووە.

گەر ئەم شیعرە بە تەواوی ئەو هەناسەیە وەرگرین کە تێکڕا سلبیاتەکانی، لای مەولەوی ئیجابیاتن، ئەوە (مۆڵەتیش) دروست دەبێت، چونکە یار پێویستی بە مۆڵەت نیە و عاشق بوون دەبێ لا ارادی بێت. مەعشوق، عاشق بێ ویستانە گرفتار بکات و بیخات، گلاندنی عاشق لە عەشقا، دەبێ بە دەستی خۆی نەبێت واتە یار هیچ کات بە ترازو کێشانی عەشق لازمی بە مۆڵەت نیە. بۆ گرفتاری و بار و بەلاّ خستنە سەرەکانی عاشق. واتە تێ پەڕینی عیشق بازگەکان ناناسێت، یار هەر کاتێ ویستی هەر کەسێ هەڵتەکێنێ پێویستی بە مۆڵەت نی یە، چون کەس لەو لاتری یارەوە نی یە. وە دەکرێت هەناسەیەکی جەبری بەم شیعرە بدەین(ئادەم و بنیادەم هیچ پرسێکیان پێنەکراوە لە دروستبوونیان دا، بەندی چوارەمی حەوت بەندە کەی خانای قوبادی لەم لایەنە دەدوێت)

٢ - ئێسە ئەی تاڵی و ڤین کەردەت پەی چێش؟

ئەی تۆ بەستەی زام لابەردەت پەی چیش؟

ئێستە ئەم ڕووگرژی و مۆنی و ڤین کردنەت لەچی؟ ئەم لابردنی پەترۆی زامە و کولانەوەی بۆچی. پاش ئەوەی بنچینەی شادیت بێ پرس دەرهێنام و چەندین زامت لە دڵ کردوون هێشتا هەرجەور دەنوێنی و ڕووم لێ گرژ دەکەیت و ڤین دەکەی، ئەو

زامانەی سارێژ دەبوون و پەترۆیان دەبەست ئەوانیشت کولانەوە.(فەرامۆش بوون و سارێژبوونی داخی لە بەهەشت وەدەرنان و هاتنی دین بۆرێ و شوێن گرتنە بەری دووبارە گەڕانەوە،کولانەوە. وە دەبێ (منی) عاشق هیچ نەڵێت، قین و قاری یار بێ بیانوش ڕەوایە.

٣ - بار ئەی مەینەت گرد نەوۆ کافی

تەمات زیاد کەرد جە بێ ئینسافی

ئەم هەموو باری مەینەتە بەس نەبوو، لە بێ ویژدانیتا تەماعی زیاترت هەیە و بە تەمای باری زیاتری.

٤ - ترس بێ سامان زەحمەت جەلای من

جەور دڵبەرەن مەینەی نە ڕای من

شتێ کە زۆر لێ ی بترسم (ترسی زۆری من) و زەحمەتێ لە لام، جەور و جەفای دولبەرە، ئەوەش دێنێتە ڕێم. سەرە ڕای ئەو هەموو مەینە تانەی تر من شتێ زۆر زەحمەت بێ و لێی بترسم جەوری دوڵبەرە، وە دەزانم ئەوەشم وە سەردێنێ.

٥ - هەڵای هەی ماچی گیرت نە وەردەن

بۆی شەمامەی ئێش عەشقت نە کەردەن

هێشتا هەی، پێم دەڵێ ی گیرت نەخواردووە و بۆنی شەمامەی ئێشی عەشقت نەکردووە. گیر خواردن بە دەست ئیش و ژانی موحیبەتەوە، بەو زوویی و ئاسانیە نیە.

دەردەکانی بێ ژمارە و ئێش و ژانی نەبڕاوەیە، بەڵام تێکڕایان لای عاشق شفان و بە مەرحەمەت و ناز و نیگا سەیر دەکرێن. باوەڕ ناکەم کەسی تر توانیبێتی وەك مەولەوی زاراوەی وا ناسك و جوان و پڕ بە مانای (ئەرێنی) بۆ ژان و ئێشی عیشقی هاتبێ بە خەیاڵا (شەمامەی ئێشی عیشق) هەڵگری جوانی و لە هەمان کات دا ناسکی و لە هەمووی گرنگتر بچوکی شەمامەیە،

مەولەوی دەیەوێت بڵێت مەعشوق بەلاو دەردەکانی بە کەم و گچکە دێنە بەرچاو، بۆیە بە شەمامە حسابی کردووە. دیارە لای ئەمیش شەمامە هەردەم لە دەست و لە بەر بینی دەماخایە. لەم بەیتەوە لە ڕواڵەتدا دەرد و پەژارە و خەم و جەفا و قار بە هیچ گیراون، کە هەموو ئەمانە دەوای زامی عاشقن و تا زۆر بن. هێشتا کەمە، چونکە لە عیشقی ڕا ستەقینەدا گەر بە پێکرانی سادە دەست پێ بکات کۆتایەکەی کوشتن دەبێت لەم دنیادا، چونکە ڤیزەی گەیشتنی ڕاستەقینە و شادبوون بە وەسڵی هەردەمی، دەبێت بەکوشتن دا تێپەڕێ،(ڕێوشوێنێ کە دینەکان بۆ گەیاندنەوەی ئێمە گرتویانەتە بەر) بۆیە هەموو دەردو کارەسەختەکانی ڕێگە مادام یەك لەسەریەك بڕینی قۆناغە و نزیك بوونەوە لە مەنزڵی یار، ئەوە لای عاشق قبوڵن مەحوی لەوبارەوە دەڵێ:

لەسەر خۆچوونە شەیدا بوونە، قوڕ پێوانە، سوتانە

هەتا مردن، مەحیبەت ئیشی زۆرە، ڕێزی لێ دەگرم.

٦ - من دەردم پەیکار ناز دلگیرەن

دەوای زامانم زامداری تیرەن

من دەردم شەڕو شۆڕ و (کێشەو هەرا)ی ناز و دلگیری ئەوە، دەوای زامەکانیشم هەمتر زامدارییمە بە تیر، شەڕی بەناز و دلگیری ئەو دەردمە و دەرمانی زامەکانیشم زامداری تیریەتی.

عاشق نابێت لە دەرەوەی مەعشوق و عەشقەکەی نە دەردی هەبێت و نە دەرمان، بەڵکو دەرد و دەرمان لە خودی داروخانەی عەشقایە و مەعشوق دەینوێنێ.

٧ - بێ شەرتیش دۆسی، قارش وەفامەن

مەزەی قین لەزەت، جەفاش صەفامەن

بێ پەیەمانی و بێ مەیلی لام دۆستییە و تورە بوونی وەفامە و مەزەی ڕق و تۆرانی بە چێژ و ئازاری کەیف و خۆشیمە. بێ شەرتی (بێ قەولی- نادۆستی) دۆستیمە..

مەولەوی لە ڕێگەی چەند ووشە یەکەوە کە هەم پەیوەندارن هەم دژ داڕشتەیەکی نوێ ی بە وێنەکە داوە لە زەتی لە وەفا دورخستوەتەوە و، جەفای بردوەتە حاڵی کەیف و سەرخۆشی و ڤینی کردووە بە مەزە و نەئشە دەدات بە دەردی عیشقەکەی، مادام دڵی بردووە و دڵ لەلای خۆیەتی (شەرتی و بێ شەرتی) شتێ نین. کاك ئەحمەدی مەجزوب دەڵێ:

من جە بێ شەرتیت نمە بوون دلگیر

چون دڵ هەر ئانەن تۆ کەردت زنجیر

{ مەجزوب حکیم مەلاساڵح ل٧٢}

٨- ئەر هەرسات دەردێ دەردێ و تەر چەنی

بەیۆ ماچوون ئاخ پەی دەردێو هەنی

گەر هەر ساتێ دەردێ وە دەردێکی تریشی لەگەڵ بێ، دەڵێم ئاخ بۆ دەردێك کە هەیت یان ئاخ بۆ دەردێکی تر. ئەم تاکە و چەند مەفهومێکی لە وەڵامەکەی بولبولدا دووبارە بوونەتەوە مادام مەعشوق تەماعی زیاتری بەدەرد خستنە سەرو باری گران تر لێنانی عاشقە لە و بارەوە، عاشقیش ڕەزایە و هێشتا دەردەکان بە کەم سەیر دەکات و ئاخ بۆ دەردی زیاتر هەڵدەکێشێ، ئێمە دەبێت لە (هەنی)دا هەم لە چەندیەتی دەرد و هەم لە چۆنیەتی دەرد سەرنج بدەین ئەوکات دەتوانین بەرەو (دەردی عەشق) ڕاڤەکەمان ئاراستە بکەین، چونکە تا جەمسەری عاشق و مەعشوق هەبێت و عیشق هێلی بەیەك گەشتنی بێت... دەرد و بەلا هەیە.

بەلا:لای سۆفیەکان تاقی کردنەوەی دۆستانەبە هەموو جۆرە ئافەتێ، هەر چەندە بەلا زیاد بکات نزیکی زیاتردەبێت. بەلاجل و بەرگی وەلیەکانەو خۆراکی پێغەمبەران. پێغەمبەر (د.خ)فەرموویەتی: سەختترین بەلا تایبەتە بە پێغەمبەران و وەلیەکان و پیاو چاکان.ئێمەی پێغەمبەران دژوارترین بەلامان تووش بووە. {فەرهەنگی سۆفیانەی ل٦٤} لە بەلادا پەنا بە خوا گرتن باشترین کارە و ناڵاندن نابە جێترین کار. بۆیە مەولەوی خەمی لە دەست بەلا نیە و خەمی گەورەی کەمی دەرد و نەمانی بەلایە.

کۆتا دەرد کە بێ دەرمانە و خۆیشی جۆرێکە لە دەرمان مەرگە. مەرگ چی یە؟ لەو نێوەندەدا چ وەزیفەیەکی هەیە ئەوە حاڵیمان دەکات لە ڕێگەکانی بۆ لای یار چوون، وە ئێمە تا نەمرین ناگەین و گەورە نابین. بۆیە ئەم دنیا بە ڕواڵەت پان و گەورەیە، بە دەریچەیەکی تەسك و بچوك کۆتایی دێت. کە زۆر وردیکلانەیە، بۆیە هیچی دەردەکانی تر چارەنین و عاشق پێیان ناڕازیە، بەڵام دوایین دەردی بێ دەرمان (مردن) کە ئیتر بە سەریا زەم ناکرێت بۆ خۆی بلیتی ئێمەیە بۆ داخڵ بوونمان بەرەو مەنزڵی یار. ئەم حاڵەتەیە تەنانەت لە شیعرە غەرامی و مەجازی و گۆرانیەکانماندا هاتووە. بە هەردوو حاڵەتی ئەرێنی و نەرێنی (ئەو هەموو بکوژە و مەمکوژە) یە لە هەر شوێنێ دێتە پێش چاوت ئەم حاڵەتی دەردو دەرمانی عیشقە خولقاندوویەتی.

مەولەوی (بێ دەردی) بە گەورەترین و سەخترین دەرد دەزانێ و لە شوێنی تر زۆر چاك بە هاو نرخ و دەسمایە ی دەرد و دەردەداری بۆ ڕاگەی عیشق تەوزیف کردووە.(سەودایی سارای دەردی بێ دەردیم.)

٩ - ئامانەن ئەردیت بالاَ عەرعەر تەرز

عەرزکەر نەك جارێ وە صەد سۆز بەرز

دەخیلت بم و ئامان ئەگەر بالاَ عەرعەری منت دی، نەك جارێ، سەدجار بەسۆز و ناڵەی بەرزەوە پێ ی بڵێ... جۆرێ لە تکا کردن لە ڕێگەی وەسیلەوە.

١٠ بەڵ دڵ وەش کەرۆ مەینەت گازەکەش

زۆردۆ وە بازووی غەمزە و نازەکەش

بەڵکو دڵ خۆش کات مەینەت بارو مەینەت گازەکەی، تۆ زۆر بدە بە بازووی غەمزە و نازت. کە لە دیواندا ڕاڤەنەکراوە. دوا دێڕی ئەم شیعرە یارمەتی دەرە بۆ ڕاڤەکەی ئێمە.

کە داوای بەردەوامی تیر و تیر باران و تیر لەسەر تیر دەکات، بەمەش کەوان هێنانەوە بۆ ئەو هەموو خەدەنگە، زۆر و بازووی دەوێت، بۆیە دەڵێ زۆر بدە بە بازووی کەوانی غەمزە و نازت، بۆ تیر بارانی ئێمە، چونکە.

١١- پەیا پەی پەی نە دڵەی تەنگدا

هەر خەدەنگ بەرۆ وەجای خەدەنگدا

گورج گورج و یەك لە دوای یەك لەم دڵە تەنگەدا، تیر بداتەوە لەسەر تیر. چوونەوەی تیر بەهەمان شوێنی تیردا دێنێتە ئاراوە، (عەرزەکەی لە خزمەت باڵا عەرعەردا) ئەم تیر باران کردنەیە کە لە ڕواڵەت دا بە ئێش و عەزابن و لە عرفاندا لەلا کردنەوە و چاو لێ بوونی مەعشوقەوەیە ئەنجامی چاودێری و مەرحەمەتی نیگای زۆری یارە بۆ عاشق، بۆیە تیر دەرمانە بۆ دڵ برینداراانی ئەڤینی ڕاستەقینە.

١ — بێ شەرت و شۆنیت جەحەد ئەو دەرەن

ڕەحمەت ئەو یادت، وەفادار تەرەن

بێ پەیمانی و بێ قەولیت لە ڕادە بە دەرە و، ڕەحمەت لە یادت، کە لە خۆت وەفادارترە.

بێ شەرت. بێ پەیمان، بێ شۆن، بێ قولاّخ، وون، یانێ: هەواڵێ لە وەفاو پەیمانت نیە، یادت، بیرەوەریت کە جار جار لە مندا سەرهەڵ ئەدات بە وەفا ترە. واتە تۆ کە نایێیت بەدیارمانا، یادت بە خەیاڵمانا سەرئەدا، فەزڵی یاد (مەعنەویە) دراوە بەسەر (خودی مادی)دا. ئەم خاڵە زەریفەش یەکێکە لە شەقڵەکانی شیعری مەولەوی.

٢ — دیدەم چوون میقراز بێ شەرتیت تیژ کەرد

دات جە تانتەی وەصڵ جەو پەڕش و یەرد

دیدەم چاوەکەم، چونکە مەقەستی بێ شەرتیت تیژ کرد و ناتە پەردەی (ڕایەڵە)ی وەصاڵ و لەوسەرەوە دەرت کرد. یان، دیدەم، تۆوەك مەقەست بێ شەرتیت تیژکرد و پەردەی وەصڵت ئەم سەر و سەر هەڵێنا (دڕاند).

تانتە یان تەنتە ئەو داو و تاڵە ناسك و ڕایەلاّنەن کە جاڵجاڵۆکە دەیان هێنێتەوە و پێ ی دەڵێن تەونی جاڵجاڵۆکە. مەولەوی کردویەتی یە پەردەی وەسڵ.

جوانی وێنەکە لەوەدایە لە وەصاڵ دا، حاجزێ هەر دێڵێتەوە، با ئەوداوە ناسکەش بێت یان ئەو نزیکیە لە وەصڵدا دروست دەکات کە بەینی (من — تۆ) نێوەندەکە، زۆر ناسك دەکاتەوە. دەشکرێ وەصڵ، لیقا نەبێت.بەڵکوڕایەڵێکی زۆرناسك بێت(دلبەرودلدار) ی پێکەوە بەستبێت کە مەقەستی بێ شەرتی دڕاندبێتی.

٣ — شەرت بۆ تاجەستەی خەستەی مەهجوریت

پاکتاوش کەرۆ مەردەن جەدووریت

شەرت بێ تا مردن ئەم جەستە نەخۆشەی دابڕانت، لە دووریت پاکتاو دەکات واتە ئەم جەستە خەستەی کەلە کۆچی تۆدا ماوە، مردن بە تەواوی لە دووریت پاکتاوی دەکا و دەیفەوتێنێ.

مردن: هەم جەستە خەستەکە پاکتاو دەکات و نەجاتی دەدات، هەم بەخێر و چاکە چاوی لێ کراوە، واتە مردن ئەم جەستەیە لە دووریت پاکتاو دەکات ئەمجارە مردن دەبێتەوە دەلیل و دوری نایەڵێت و نزیکمان دەخاتەوە. واتە مردن دوریەکان لەناو دەبات. لەم دۆخانەدا تێ دەگەین کە ناکرێ خێرا بەسەریەك واژەی شیعری مەولەوی دا تێ پەرین.(مردن نەجاتم دەدات لە دووریت)

ئەم شەرت و ئیقرارەی مەولەوی کە لەم شیعرەدا بەیانی دەکات شاعرانی نزیك بەسەر دەمی خۆی و دواتریش لەو وێنانە یان دروست کردووە بە جۆرێ هەندێ جار خەڵکی سادە تێکەڵیان دەکات و شیعری خەڵکانی تر دەدەنە پاڵ مەولەوی، کە من خۆم زۆر جار تووشی چەلەحانێ و ڕاست کردنەوە یان بووم.

دەبێ ئاماژەش بەوە بدەین خەیاڵی خەڵکانێك دوای مەولەوی چەند ڕاز و شیعری مەتەڵ ئامێز و قسەی چەند ماناو تەنانەت شتی قۆڕیشیان دروست کردووە و داویەنەتە پاڵ مەولەوی. بۆ ڕوون کردنەوەی هاوشێوەی ئەو شەرت و شۆیە ئەم شیعرەی جهانئاراخانم دەنووسین. کە لە ڕێگەی گۆرانی هەورامی یەوە گوازراوەتەوە و زۆرێك پێیان وایە شیعری مەولەویە:

تا نەفەس بەندەن نەیانەی قەفەس

سیوای تۆ دیدەم شادنەبون وەکەس

تاخاس وێم نەکەم ڕیسوای زەمانە

نەبوون وەسەرژان خوێش و بێگانە

تاشکست نەدەم وەشای جوانیم

دنیا پڕ نەبۆ گشت جە نادانیم

تامینان خاتر نەڕێز و وەگڵ

شەرتەن مەیل تۆ بەرنەشۆ جەدڵ

تا ئەلف بالاّم وێنەی نون نەبۆ

تا مۆخ ئەغرام گشت وەهون نەبۆ

تادیدەم وە ئاو مروار تەڕنەبۆ

تا گۆشم جەسەمع تەمام کەڕنەبۆ

تا زوان نەدەم لەنگ لاڵ نەبۆ

تا ئەعزای بەدەن گشت بە تاڵ نەبۆ

تا چراخ ڕۆح خاس نەبۆ خامۆش

شەرتەن مەیلەکەت نەکەم فەرامۆش

گەرچی ئەم تێکەڵی یە لە ئەدەبیات ناسی دا جێ ی نەگرتووە و مایەی سەرئێشە نیە، بەلاّم هەر بەدەم خەڵکی نەخوێندەوارەوە بەهەڵە دەگوازرێتەوە. دەنا خوێنەری هەمیشە بەردەوامی شیعری مەولەوی عادەت بە سەلیقەی ئەودەکات وهەرلەو ڕوانگەوە توانای ناسینەوەی شیعری مەولەوی پەیدا دەکات.

٤ — جە شوم پڕشوم ئەلحەد سەرای خەم

جە سەر وازەی هون جۆی سەرچەمەی چەم

لە خاکی ئامادەی پڕ لە نەحس و نەگبەتی، و جێگە سەری گۆڕی خەمما، لە سەرکردنی خوێنی جۆگەلەی سەرچاوەکەی چاوما. ئەلحەد، شوێنی سەر لە گۆڕیچەی گۆڕدا. ئەلحەد سەرای خەم، شوم پڕشوم، ئەو خاکەی لەسەر سەری پڕ لە بەد بەختی و خەم پێوە کراوی مەولەوی. کە لەو ئاستەدا لە ئەنجامی بەرزبوونەوەی خوێناوی جۆگەی چاوەکانی.. ئامادە کراوە بۆ ڕوان.

جوانی وێنەکە لەوەدایە مەولەوی لە ژێر خاك و لەناو قەبرا لە ئاست ئەلحەدی دا شوێنی سەری. هێندە گریاوە.. هوناوەکەی هەڵ داوە و خاکی سەر قەبرەکەی لە ئاستی سەری دا تەڕبووە و خاکەکەی ئامادەی ڕووان کردووە. (سەری پڕخەمی) ئەلحەدی لە سەرەوە پەین دار کردووە.

مەولەوی لەنازك تەدارەکیشا. ژیانەوەی گیاو سەوزبوون، دەگەڕێنێتەوە بۆ خاکی بەیاری یاران و دەڵێت سەوزەی سەرخاکی ئێمەش دەبێتە فەرشی مەجلسی کێ؟لێرەش دەڵێ لە سەر خاکی تەڕبووی سەری من... کە لافاوی خوێن لە سەرچاوەی چاوەمەوە سەری کردووە و تەڕی کردووە و ئەلحەدم پڕ لە شومی و خەمە، خاکی سەر مەزاری ئامادە دەکات بۆ بەیتی دواتر.

٥ — وە بۆی ئەو بالاّ و خەت و کوڵم و فەم

سەروو سەوزە و گوڵ خونچە بدۆ دەم

بەبۆنی (هەوای یادی) ئەو بالاّو خەت (خەت و خاڵ و زوڵفە) و دەم و کوڵمە سەروو سەوزە و گوڵ و خونچە دەم بکاتەوە. (بۆی بەژن و بالاّی)هەوای لەبارن بۆ هەڵ کردن بەسەر خاکی ئامادەی سەرمەزاری ئەم وسەوز بوونەکان. دەکرێت بشڵێین هاتنی بۆنی (یادی) ئەو بەژن و بالاّو ئەگریجە و کوڵم و دەمە. دار و گیا و گوڵ لەسەر مەزار و ئەلحەدی مردوان دا سەوز دەبن و خونچە دەم دەکاتەوە (یان دەکەوێتە دەم وەشاندن لاف لێدان (لف ونشری مورەتەبە).

٦ - دڵەی مەینەت گاز سفتەی کۆی قەقنەس

نەبۆ وە نیشان تیر موژەی کەس

دڵەی بە مەینەت بریندار ی من، کە سووتاوە و بووەتە کۆی قەقنەس، نەبێتە نیشان و نێچیری تیری برژانگی هیچ کەسێ.وە دەکرێ ئەم شیعرەش بەرینە هەرزەلی بێ عەنبەری یەوە و بۆ ئەو نووسرا بێت، چونکە لە بەیتی (٣)دا. مەقەستی بێ شەرتی لەوەسڵ ئەدرێت و دوولەتیان دەکات (وەصڵ یەك تەنی عەنبەر و مەولەوی) لەت بوونی تانتەی وەسڵ ڕێك جیابوونە وەیانە. بەیتەکانی (٤،٥، ٦) شەرتێکە مەولەوی دەیکات،

کاتێ مردن بە تەواوی جەستەی فەوتاوی دوریت لەناو دەبات و لەسەر ئەلحەدی پڕ لەسەری غەم و محنەتی من کە پڕە لە یادی بەژن و باڵات کە دیسان ئەو یادە، لەسەر خاکی مەزارم سەرو سەوزە گوڵ و خونچەی وەك بەژن و دەم و زوڵف و کوڵمی خۆت سەوز دەکات، ئەبێت ئەم دڵەم نیشانەی تیری موژەی کەس نەبێت.

میقرازی بێ شەرتی: شەرتی دڵداری و دولبەر پێکەوە ژیان و پێکەوە مردنە، مردنی یەکێکیان بە جێ نەهێنانی شەرتە. کە ئەمەش هەر لە کۆنەوە بووەتە تەعبیری دڵداری پتەو و ڕاستەقینە.

شین و هەردوییما با هەر یۆوە بۆ   نەك یۆما مەن شێت و لێوە بۆ

لە بەیتی (٤)دا زەریفیەکە لەوەدایەکە جەستەی خەستەی دەردی دووری (بێ عەنبەری) هەر بۆ ئەوە باشە مەرگ لەناوی بەرێت و نەیهێڵێت. لە(پاکتاو)یشا تێدەگەین کە مەولەوی پارێزەری چەندین وشەی ڕەسەنە کە ئێمە لامان وایە تازەن.وە لە کۆتا بەیتا (سفتەی کۆی قەقنەس) داهێنانێکی ترە، لەسەر دارشتەی کۆی زوخاڵ دروستی کردووە، ئەمەش ئامازەیە بە زیرەکی مەولەوی لە گەڕان بەدوای زمانی تایبەتی خۆی و بێ زاری لە زمانی باو و هەست کردن بە بێ گیان بوونی وشە و سوانی لە ئەنجامی هەردەم و هەرسات بەکارهێنانی لە یەك جۆری واتادا.

١ – بێ نازەن ئەسباب ئەسپ و سواریت

بێ کەیفەن ئەساس خاصەی شکاریت

شمەك و تفاقی ئەسپ و سواریت بێ نازە و کەل و پەلی تایبەت بە ڕاویشت بێ کەیفە.

وەك لە دیوانەکەدا نووسراوە{دیوان ل١..} مەولەوی ئەم شیعرەی بەناوی مەحمود یارەویسەوە نووسیوە، لە لاواندنەوەی عبدالرحمانی جوانە مەرگی کوڕی دا. مەولەوی (٥) پارچە شیعری بۆ لاوانەوەی نووسیوە. بێجگە لە شیعر پرسەنامەی فارسی ئاراستەی باوکی کردووە{یادی مەردان بەرگی دووەم ل٤٧١}.(د.انورقادر و مامۆستا محمدعەلی قەرەداخی لەسەرئەم شیعرە پرسانە ناکۆکن مشتومڕیان کارلە پرۆژەکەی ئێمە ناکات)

ئاماژە دەکات بە بەجێمانی کەل و پەلی تایبەتی مردووەکە، کە لە نەمانی خاوەنیاندا بێ ناز دەکەون کەل و پەلەکانی ئەم تایبەتن بە سواری و ڕاوشکارەوە. کە دەبێ سوارچاك و ڕاوچیەکی باش بووبێت.

٢ –یاوەران جەمەن، وادەی شکارەن

ئای لاڵ بام صەدای تۆ نادیارەن

یاران و دۆستان کۆبوونەوە و وادەی ڕاو وشکارە، ئای لاڵ بم دەنگی تۆ دیار نیە تەرکیبی (وادەی شکارەن) لە شوێنی تریشدا بەکار دەبات.

٣ – پەنهانەن سیمای سیمین وارەکەت

شێوەی کۆتەڵەن یادگارەکەت

شاراوەیە ڕوخساری زەریف و سپی و جوانت (سیمین- سیمین وار- سیمین عوزار) وە تەنها یادگارەکانت بەشێوەی کۆتەڵ ماون، هەموو شتەکان ماون بێجگە لە خۆت کە دوای مردوو بە کۆتەڵ لە پرسەگێراندا نمایش دەکرێت، مەولەوی زۆرباش لەکەلەپوری

کۆمەڵەگەکەی و داب و نەریتەکانی سوودی وەرگرتووە مامۆستا حەکیم مەلا صالح و مامۆستا حەمە ڕەشیدی ئەمینی ئاوریان لەم بابەتە داوەتەوە و چەند نموونەیەکیان هێچناوەتەوە{مەولەوی تەقینەوەی زمان حکیم مەلا سالح ل٦٦وکنگره بزرگداشت مولوی کردل} کۆ نموونەی تریش زۆرن لای مەولەوی کۆتەڵ گێڕان یان ئالای کۆتەڵ نمایشێکی تراژیدی یەوزۆرجاربۆ گەورە پیاوان کراوە و لە هەوراماندا زۆر برەوی هەبووە{بڕوانە سرووتە دینی و کۆمەلایەتیەکانی خەلکیی هەورامان.ئەیوب ڕۆستەم ل٦١- ٨٨ }

٤ – خەیاڵ بالآت نە ئاینەی چەم

سەبتەن چوون یادت نە دڵەی پڕخەم

خەیاڵی بالآت لە ئاوێنەی چاومدا نەقش وجێگیرە، وەك یادت لە دڵەی پڕخەمما.

(خەیاڵی بالآ) بە خەیاڵ بالآی دێنێتە پێش چاو و، وێنەی دەگرێ و لە چاودا دەیشواتەوە و دای دەنێ چاو ڕۆڵی سەرەکی لە گرتە و وێنەکاندا هەیە.. بالآ جەستەیە، چاو وێنەی دەگرێ و... دەسکەوتەکانی خەیاڵ کاتێ بەرەو بەژن و بالآو مادیات دەڕۆن، چاو دەیان گرێ، لە چاودا دادەنرێن، بەلآم یادو یادەوەری و ئەندێشەی مەعنەویات بەرەو دڵ دەچن و لە قوڵی دا جێ دەگرن، گەر تەواوی هەستەکان لە دەست بدات، هێشتا هەر یادەکان لەناو ناچن. لەو ترسەدایە کە مەولەوی نیوەی بەیتەکە دەچوێنێ بەنیوەکەی تر، (خەیاڵی بالآ لە چاودا) وەك (یادە لە دڵدا) لە نەقش و جێگیردا. وەك قایمکاری یەك بۆ ئەگەری بەیتەکەی دواتر، لە دڵ و چاودا ئازیزی داناوە.

٥ – دڵ گوم بۆ یاگەش مەنزلگەی چەمەن

چەم گوم بۆ یاگەش دڵەی پڕ خەمەن

دڵ گوم بێت، جێگەی ئەو مەنزلگەی چاومە، چاو گوم بێت جێگەی دڵەی پڕخەمە. دەکرێت لە مەنزلگەی چەمەن... ئاماژەیەکی زیرەکانە وەرگرین بۆ ئارامگای خوا لێ خۆش بوو، کە گۆشەی خانە قای تەویلەیە، لە شوێنی تردا مەولەوی دیاری کردووە.

لەچەم گوم بوودا.. دەچیەوە سەر هاوکێشەی (دیدەی سەرو دیدەی دڵ) کە مەولەوی تەوزیفی کردوون و واجبی بۆ دیاری کردوون وە ڕەنگە کوێر بوونی مەولەوی،کە دووساڵێ دوای ئەم شیعرە بووە، بمانخاتەوە بەردەم ئەم هاوکێشەیە. چوون ئەم خوالێخۆش بووە ١٢٩٦ مردووە، مەولەوی ١٣.. مردووە، کە عەنبەریش بەر لەم مێژووانەیە.. وە ڕەنگە تۆماری خەمەکانی تێکەڵ کرد بێت و شیوەن بۆ تەواوی کارەساتەکان بکات.

٦ - دڵ دایم وە ویر ئەو خەیاڵ شادەن

چەم قایم مەشغوڵ نیگای ئەو یادەن

دڵ هەمیشە بە بیری ئەو خەیاڵ شادە، یان دڵ هەمیشە بە بیری خەیاڵی باڵای ئەو... کە لە چاومایە، شادە، چاویش زۆر قایم مەشغوڵی نیگای ئەو یادەیە (یادی ئەو لە دڵدا) واتە دڵ هەردەم بەبیری ئەوەی کەخەیاڵی باڵای لە ناوچاومایە ئاسوودە و شادەو، چاویشم زۆر بەپتەوی و قایمی سەرقاڵی ئەویادەیە وا لە دڵدا.پەیوەندی کارییگەری نێوان چاو و دڵ لە ئەڤینداریدا سەرنج بدەن.

١ – بەڵێ خاڵۆکەم قەدیم دەستورەن

پەی مەی زەدەی مەی کەباب زەروورەن

بەڵێ خاڵۆکەم لە کۆنەوە دەستورە کە مەینۆش و مەی زەدە، کەبابیان پێویستە.بۆ مەزەی مەی کەباب پێویستە.

گەرچی بۆنەی لە دایك بوون لەم شیعرەدا (کەباب وخوێ یەکە) زۆر سادە و بێ ئەرزشە، بەڵام مەولەوی لە چەند بەیتێکدا ئەم نان و کەبابەی دۆست دەباتەوە خزمەتی عیشق و دەرد و ژان. دۆستێك نامە و کەبابی بۆ مەولەوی ناردووە، ئەو دۆستەش دەبێت یەکێ بێ لەوانەی کە مەولەوی بە خاڵۆ ناویان دەبات. مەولەوی مەی نۆشی کۆنی ڕێگەی عیشقە و نێچیری ناو ئەو داوەیە. دۆستیش بەهەمان دەردی مەولەوی چووە، بۆیە ئێش و زام و نمەك، بابەتی شیعرەکەیە لە وەڵامی نامەکەدا.

٢ – نامەو کەبابت وە مەعدووم یاوا

ئەوش نەڕووی چەم ئێد وە دەم ساوا

نامەو کەبابت بە دەستی مەعدوم گەیی، ئەوی نایە بان چاو و ئەمی خستە ناو دەم. هونەری پێچان و کردنەوە هەیە (چاو- نامە- دەم –کەباب).

٣ – گەرد دەرد ئێش دەروون بەردەوە

عەشقەکەی قەدیم تازەکەردەوە

گەرد و تۆزی دەردی دەروونی لابرد (تۆزی دەرد و ئێشی دەروونی لابرد و عەشقە کۆنەکەی تازە کردەوە) ڕاڤەکانی دیوان لە زۆر شوێندا توانای دەرختسنی مانای شیعری و ستاتیکایان نەبووە، چونکە مامۆستای بەهەشتی زیاتر ئەو دەمە کاری لەسەرکۆ کردنەوە و نە فەوتان کردوە کاری ئەو دنیای ڕاست بێت.سفرەوخوانی ئەونەمرەش نەبوایە لە کوێ بژیاینایە.

کاتێ تۆز و گەرد لەسەر هەرشتێ بنووسێ. دەیشارێتەوە و کۆنی دەکات، یان نایەڵێت بەتەواوی خۆی دەرخات. دەردی ئێش، لای مەولەوی تۆزی لێ نیشتووە و هەردەم تازەیی یەکەی وون کردووە. کەئەمەش نابێت، لادانی تۆز لەسەر دەرد. خستنەوە ڕووی (دەردی ئێش) و جارێکی تر نوێ بوونەوەیەتی، کە ئەمەش جۆرێکە (لە نوێ کردنەوە- تعمیر) کە بۆ بەیتەکە کراوە. ئەمەیە ستراتیژێ کە مەولەوی لە شیعرا پەیڕەوی دەکات و زمانی پێ دروست کردووە. بە جۆرێ کە زۆر جار ئێمە نەتوانین بگەینە مانا.

٤ سێرت جە ئێشای زام نە وەردە بێ

ئیضهارت پەرێ نمەك کەردە بێ

تێرت لە ئێشی زام نەخوارد بوو، داوای خوێشت کرد بوو، بۆ زام.

ئەمانە ڕواڵەتن و جوانی یەکەلای مەولەوی لەعرفانی بەیتەکەدایە. نامە و دیاری نێوان دوو دۆستەکە عەشقی کۆنیان تازە کردوەتەوە و کەوتونەتە وە بیری دەردو زامەکانیان لە عەشقا.

دەردی عیشق لای عاشق، تا ناسۆر و بە ئێش و بێ ئارام بێت تا بێ دەوا و بێ هەتوان بێت عاشق گەرمتر و سەرحاڵ ترە. بۆیە عاشق هەمیشە تەماعی بەزۆری دەرد و خراپی ئێش و سۆی بوونەوە زیاترە، چونکە ئەمانە مەرحەمەتی زیاتری مەعشوقن مەولەوی بە دۆستەکەی دەڵێ.

تۆلە ئێشی زام تێرت نەخواردوە و داوای خوێت کردوە بۆ سەرزام، چونکە ئێشی زام: هەم کەمە و هەم بێ تام. خوێ، ئێشەکە زیاتر دەکات و خۆشتری دەکات.`دەبێت سەرنج لە (خوێ) بدرێت کە ئێشی زام زیاتر بەکزە دەکات، ئەوکاتەش دەردی عیشق دەگاتە ئاستی تەماعەکانی عاشق. و خودی دەرمانە بۆ عاشق.وەزیفەی خوێ خۆشەکردنە.

له عەطارەوە باشتر لە وێنەکە دەگەین، عطار فەرموویەتی:

عشق بی درد ناتمام بوود

کز نمك دیك را طعام بوود

نمك این حدیث درد دلست

عشق بی درد دل حرام بوود

٥- جە من نمەك دای، جە قاصد کێشان

جە تۆ زامەت دای، جەزامەت ئێشان

لە من خوێ و لە دەلیل هێنان و لە تۆ زام و لە زامیش ئێش و ژان. لەم بەیتەدا مەولەوی حەکیمە و دەوا دەنوێنێ بۆ دۆستەکە، دەبێت لە تەریقەتدا و لای ئەهلی دڵان پلەیەکی هەبووبێت، کە وەسیەتەکەی شێخی سراج الدین بەڵگەی شوێن و پایەی مەولەویە گۆڤاری ڕامان ١٤ل ٣١ لەبارەی باوەڕنامەی خەلیفەیەتی مەولەویەوە} شێخ لە وەسفی مەولەویدا دەڵێ زانای ڕەبانی سەدەفی گەوهەری مەعاریف و مەعانی ئەستێرەی بورجی نێو ئەستێرەکانی ئاسمانی بەختەوەری. بۆ دەردی عیشق و تەریقەتی عاشقان و

دینی مەحبوبان و مەرجی عاشقی زام نیشانەیە، کەواتە دۆستەکەی عاشقە ئەمیش بۆ زامەکەی، خوێ دەدات، دەلیل خوێکان دەگەیەنێت (تامی عیشق) ئیتر زامی بە خوێ کراو نابێت بیانوی هەبێت بۆ نە ئێشان، کەواتە زامی بە ئێش نیشانەی عاشق بوون گەورەتر دەکات. دەکرێ نێرەرو وەرگری خوێکە پێچەوانە بکینەوە یانی (ئیضهارت)لەدێڕی چوارەمدا بە نواندنی خوێکە لێکبدەینەوە.نەك داواکردن.

١ - بەتیەی کارخانەی ئوسای بەغدایی

درومان وە تای نەی ئاشنایی

عابای کارخانەی وەستاکانی بەغداو، دووراو بە تاڵی دەزووی ئاشنایی.

پێش کارە نایابەکەی مامۆستای مدرس دیوانەکان ئەم شیعرەیان بۆ (شێخ ضیاالدین) دیاری کردووە، پیرەمێردیش لەوانەوە ڕۆحەکەی وەرگێڕاوەو، لەسەر ئەم شیعرە نووسراوە بۆ شێخ ضیاالدین نووسیوە.

چ پیرەمێرد لە وەرگێڕانەکەی داو چ مامۆستا گۆران لە وتارەکەی دا کە ئەم شیعرەی بە پەخشان ڕاڤە کردووە وایان پیشان داوە مەولەوی ناردویەتی و شیعرەکەیان بەرەو کەسی دووەم ئاراستە کردووە. هەرچەندە مامۆستا گۆران، مل پێچ ناو دەبا لە بری عەبا، بەڵام زیرەکانە دەنوسێ ئەوکەسەی دیاریەکەی بۆ چووە (کاک ئەحمەد) پریسی یە{مەولەوی و شیعری موناسەبەت گۆڤاری بەیان ژمارە ٣١١٩٧٥}' بەهەشتی مەلا عەبدولکەریمیش لە دیوانەکەدا دەنووسێ بۆ دۆستێکی نووسیوە کە عابایەکی هاوینەی بۆ ناردووە. مامۆستا حەکیم مەلا ساڵح ناوی دۆستەکەی بە کاک ئەحەمەد پریسی نووسیوە{مەولەوی حەکیم ل ٩١}و لە هەمووان زیاتر لە (مەجزوب)ەکەی دا دەقی شیعرێکی کاک ئەحمەدی نووسیوە، کە ئەم شیعرەی مەولەی دەبێتە وەڵامی، وەڵامەکەشی نووسیوە.

کە دەبێ کاک ئەحمەد لەگەڵ عەباکەدا ئەم شیعرەشی بۆ مەولەوی نووسیبێ:

عەبام کیاستەن تان و پۆ بێ عەیب

سۆقاتەن پەرێت تۆی رجال الغیب

ورازیان وە زوڵف نەو عروسی دڵ

بۆش گێرتەن نەناف ئاهوی نەساسڵ

هەر تاڵەیش زیلەی سەمتوریٚ دارۆ

هەر ناڵەیش نامیٚ دڵبەر مەشمارۆ

هەر شەو وە مەخفی زیکری لەیل مەکەی

فامت وە صەهبای مۆبەت کەیل مەکەی

ناڵەی بیٚ صەدات وە سەقفی گەردوون

بەرمەشۆ مەشۆ وە کۆی فەنا بوون

ئەو ساتە وەختە مەجزووبت ویر بۆ

با ئێمەیچ دڵمان هەدەف تیر بۆ

{بەشێك لەدیوانی مەجزووب ل٥٢}

کاك ئەحمەدیش هێندەی مەولەوی ناسك وەسفی عاباکە دەکات. بگرە جوانتریش بۆیە مەولەویش لەوەڵامەکەدا عاباکەو بەکار هێنانەکەی بۆ خۆی وەسف دەکات.

٢ – سفیدتەر جە مەرگ مەینەت گازەکەم

نازکتەر جەناز جای نیازەکەم

سپی تر لە مەرگی مەینەت گازم و نازکتر لە نازی خاوەنی جیٚ نیازم، واتە عابەکەی کەناردووتە سپی ترە لە مەرگی مەینەتم و ناسکترە لە یار. دەتوانین لە جیٚ نیازدا بۆ ئەندامی ناسك و سپی عەنبەر بگەڕێین. شوێنیٚ جێی نیازبێت نازی چەندجوانە.

عاباکە سپی یە... وەك کفن- لە مەرگدا و ناسکە وەك یار لە نازدا،

مامۆستا ئەردەلانی لە بری (مەرگ)(جەرگ)ی نووسیوە وە پێی وایە لەگەڵ شیعرێکی تردا یەك شیعرە و بۆ ئەحمەد پریسی نووسراوە{دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٣١٦}هەروەها مامۆستا حەمە ڕەشیدی ئەمینیش هەمان ڕای هەیە و دەنوسیٚ تا بە ئێستە نەم بیستووە بڵێن مەرگی سپی هەرچەندە مردووکاتیٚ کفنی

دەکەن سپی پۆش دەبێت، بەلاَم لێرەدا باسی مەرگە نە مردوو{میهرەجانی مەولەوی ٢ ل٢٩٥}بەلاَم لای ئەهلی عرفان خودی مەرگ و مردن ماناو مەغازی تریان هەیە و چەند جۆرێکی مردن هەیە.مردنی سوورو سپی و سەوزو ڕەش {فەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی جزیری و مەحوی ل٣١١}

٣ – چوون لونگ مەجنون بدەوش وە کۆڵدا

بگێڵۆ وە دەشت پای سارای چۆڵدا

وەك (جل یان شڕو شیتاڵ)ی مەجنون بیدەم بە کۆڵدا و بگەڕێم بە دەشت و پای سارای چۆڵدا.

تەشبیهی عەباکەوخۆی بە(لونگی مەجنون.تاکی مەجنون) لەوەدایە کە مەجنون تاکە جل و ڕایەخی فەقیرانەی سەرشانی... کە هەر ئەوەی بووە، ئەمیش لە قیمەت و بەهادا و هەردەم هاوڕێ یەتی دا دەڵێ عاباکەت جلی مەجنونە... وە خۆیشی دەکاتە مەجنونی وێڵی دەشت و سارای چۆڵەوانی. هەردوو کرداری (بدۆش –بگیلۆ) لای پیرەمێردا دراو نەتە پاڵ کەسی دووەم... لەوەش دیاریەکە دەبێت لای مەولەویەوە دەرچووبێت و مەولەوی بە بۆنێراو بلێ بیدە بە کۆڵتاو پێوەی بگەڕێ، کە دیارە هەڵەیە.

وەك لونگی مەجنون بیدە بە کۆڵدا

پێوەی بگەڕێ بەسەحرای چۆڵدا

مەولەوی دەڵێ:

وەك لونگی مەجنوون بیدەم بە کۆڵدا

پێوەی بگەڕێم لە دەشتی چۆڵدا (لای ئەردەلاَنی)

وەك لونگی مەجنوون شەریك دروست کردنە بۆ مەجنوون و جووت بوون و هاوڕێ بۆ پەیدا بوو.

٤ – جار جار بەوگشت دەرد نەدامەتەوە

بەو قامەت وشك پڕ زامەتەوە

جار جار بەو هەمگە دەردەی پەشیمانی و بەو بالاٚ وشك و ڕەقەی پڕزامەت و مەینەت بارەوە. كە (خودی مەولەوی)یە. لەم بەیتەوە وورد وورد ڕێگەی ئەوە خۆش دەكات (كە خودی) خۆی بكاتە بالاٚیەكی وشك و پڕ مەینەت و زام و حەسرەت، ئاه هەڵكێشو و هەناسە سارد، بە دەردی هەردەم پەشیمانی، عاباكەش بەسەرشانی قەیافەیەكی لەو چەشنەوە، دەبێتە بەیداخی سەر مەزاران، بۆیە مەولەوی (دارێكە بە ئالاٚوە –لەسەر مەزاران ڕوواوە... وە هەم دەتوانین هەڵسوكەوتی (هەم مردوو- هەم زیندوو) لەگەڵ مەولەوی دا بكەین، كە مەجنونیش بە حاڵ ماوە. بۆیە (سفیدی مەرگ) لەم ڕووەوە هیچ نوقسان نابێت... ئەوكاتەش كە مەولەوی لە چۆڵیەكدا ڕۆحی سپارد جەستە ڕەقەكەی وەك مەجنون بە عاباكەیەوە، دەبێتە داری سەرمەزاری.

٥ – شنۆی هەناسان نە سەر دیاران

شانۆش چون بەیداخ نە سەر مەزاران

شنۆی هەناسان لەسەر دیارانەوە بیلەرێنێ (بیشەكێنێ)وەك ئالاٚو بەیداخی سەر قەبران.

واتە هەناسە ساردو هەڵكێشراوەكانم بە دەردی پەشیمانی یەوە، دێنە دەر، بەسەر شاخەوە لە عاباكە دەدەن و وەك ئالاٚی سەر قەبران دەیشەكێنێتەوە. كە ئەم جۆرە هەڵسوكەوتە لای مەولەوی سەیر نیە. لە شوێنی تردا خۆی دەخاتە گۆڕ و لەناو گۆڕدا لە جۆگەلەی چاوی یەوە فرمێسك هەڵدەگرێ و مەزاری خۆی پێ تەڕ دەكات.

جەشوم پڕشوم ئەلحەد سەرای خەم

جە سەروازەی هون جۆی سەرچەمەی چەم

دەشكرێ (شنۆی هەناسان) لە باری نەناسراوی گشتیی دا وە خوێنین كە شنۆی هەناسەی عاشقانی هەناسە ساردی تر لەسەر دیارانەوە هەڵ كات، عاباكەی ئەم بلەرێنێ وەك بەیداخی سەرمەزاران.

بەمەش وێنەکە کراوە دەبێت و ڕەهەندی نەمری هەڵدەگرێت و خودی مەولەویش دەبێت داری سەر قەبران.

کاك ئەحمەدی پریسی

١ – باڵای ئاڵای شەنگ صەد بەلا پێوەن

دووکانچەی شادی دەردینان شێوەن

باڵای بەرز و شۆخ و شەنگی صەد بەڵای پێوەیە، بۆ تێکدانی (بازاڕی زەوق) دوکانی شادی بیماران (دەردەداران). دەشگونجێ (شێوەن) بەوێنە بێت و بەیتەکە تەشبیه بێت، چونکە مەولەوی زۆر سەیر داهێنانی لەو هونەرەی ڕەوانبێژی دا کردووە... بەم پێ یە دەبێت بڵێن باڵای شۆخ و شەنگ و ڕەنگاو ڕەنگی صەد بەڵای پێوەیە، وەکو دووکانی شادی دەردینان، چڕی وێنەکە ڕامان دەکێشێت بۆ ڕاڤەی تر.دوکان لەوەدا شادە کە پڕە لە شت دەردەداریش پڕە لە ئێش ودەرد.

باڵای بەرزی یار صەد بەڵای پێوەیە (دەکرێت لە ئاڵا دا تیپێ لە سوپای بەلا بێنینە پێش چاو کە دەستەی صەد کەسین) وەك دووکانچەی شادی بیماران... یانی چۆن دەردەدار بە دەردی زۆر دووکانەکەی شادیەتی. ئەمەش پێکەوە گونجامی (اجابیات – سلبیات)ە دەردو بەلا- لە باڵای یاردا جێ ی گرتووە. شادی لە دووکانی دەردەداراندا.

دەشگونجێ (دەردینان بەکۆ.. نێچیرە بریندارەکانی... صەد بەڵای) باڵاکە بن، وە تێکدانی دوکانی شادی دەردەداران بە قەزاو بەڵای باڵاکەی چووبن.

٢ – دڵ مدۆ وە دەم نێش ئێشەوە

بی وە قەزای سەخت دیدەی وێشەوە

دڵ ئەدا بەدەم چزوی ئێشەوە، وە بوو بە قەزای سەختی دیدەی خۆیەوە.

لە دیوانەکەدا هاتووە کە بەرامبەر جوانێ وتراوە کە پیر بووە. یانی خودی جوانەکە نەیتوانیوە باری جوانی خۆی هەڵگرێ و خۆیشی بووە بە داوی بەڵای دیدەکانی خۆیەوە. دەکرێ قوڵ تر و کەمێ دوورتریش بڕۆین.

ئەو یارەی کە باڵای خاوەنی صەد بەڵایە (کینایە لە جوانی کە دڵ زۆر بپێکێ) وە بەناردنی ئەو بەڵایانە بۆ دڵان... دڵ بە نووك و چزوی ئێشی بەڵاکانی دەپێکێتەوە.

دواجار خۆی پێوە دەبێ... چونکە ڕێی لەدڵێك دەکەوێت کە مەنزڵی خۆی بێت و ئیتر خۆی بپێکێت وە ئەم (ماناوا، مەفهومە لە داستانە ئەڤینەکاندا) هەیە و مەولەوی سوژەی وێنەکەی لەوتانە چنیوە. لە نێوان (نێش، ئێش، وێش) جیناس هەیە.

ئەم سوژەی پێکرانی نازارانە بە تیری جوانی خۆیان نموونەی لە شیعری پێش مەولەویدا هەیە و لەوبارەوە شیعرێکی یۆسۆ ئاسکەیە کە چوەتە ناو چەندوچونە ئەدەبیەکانەوە بە تایبەت لای مامۆستایان(محمدعلی قەرەداغی و ئەنوری سوڵتانی و حەکیمی مەلا ساڵح) بەلای منەوە حکایەتەکە بەم جۆرەیە:

ئەگەر دروست بێت پەریزاد خانمی ژنی خان ئەحمەد تووشی دەردی (سا) بووبێت.وەك مامۆستا حەکیم دەڵێت{دیوانی بێسارانی حکیم ل٤٩١}ئەوە براوەتە سەر بابا شێخ کە شەخسە و ڕەنگە ئەو نەخۆشیەی گرتبێتە خۆی. وە لە هەوراماندا چەندین پیر و وەلی هەن کە بوونەتە مەرجەعی چارەسەربۆ نەخۆشیەکان. (لەو ناوەدا بابا حەیرانی و بابا شێخ هەن. ژیانیان زۆر پێش سەردەمی بێسارانی بووە.ڕەمزوڕازی ئەو پیرانەو تێکڕای ناوەکانیان نزیك دەبنەوە لە سەردەمی پیرشالیار) ئەم بابە تە سوژە و ئیلهامی شیعرەکەی(جە بێساران ماڵ......یا پیر بابا شێخ جە بێساران ماڵ)ی یوسۆ ئاسکەیە و ئەو بۆ خۆی نووسیویەتی و ئاراستەی کەسی نەکردوە و من لام وایە دواتر بێسارانی لە خۆشی شیعرەکەی یوسوەوە بوەتە نوێنەری بابا شێخ و وەڵامە شیعری(یوسف کەم نیەنی)نوسیوە و سەرچاوەی دەردەکە دەخاتەوە و ئۆ باڵی جوانی هەمان نازارو جوان بە تایبەتی و لەیلا بە گشتی. واتە ساتی نوسینی شیعرەکەی یوسف قسە کردنە لە گەڵ بەهرە یان غایبدا. کۆتای شیعرەکە لای سوڵتانی و قەرەداغی لە یەك نزیکە و لای مامۆستا حەکیم ناوی ڕاستی بێسارانی براوە. کە من لام وایە سەرەتای دەسکاری کردنەکە بوە و لە پێناو ئەو خەیاڵەدا کراوە کە بۆچوونی (بۆ بێسارانی نووسینی شیعرەکە بسەلمێنرێ).

دیارە ئەمەی ئێمەش هەربۆچوونە و ناسەپێنرێ. سەرنجێکی تریشم هەیە کە لە هەناوی دوو تێکستەکەوە هەڵقوڵاوە ئەویش ئەوەیە کە دیدی دوشاعرەکە دەردەخات لەوەی مردوو بە چاك یان خراپ دەخڵی بە سەر ژیانی زیندوانەوە نیە بیرکردنەوەی ئێمەیە دەسەڵات بە شەخسەکان دەبەخشێ. ئەمەش دووشاعرەکە جیادەکاتەوە لە کۆی

بیر کردنەوەی خەڵکەکە. لە بەر دوور نەکەوتنەوە و درێژ نە بوونەوەی بابەتەکە شیعرەکان ناگوازینەوە و خوێنەر بۆ بەراورد و خوێندنەوەیان سەیری ئەم سەرچاوانە بکات: ۱)کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی بەرگی دووەم ل١٥٦-١٦١.

۲- دیوانی بێسارانی حکیم مەلاساڵح ل٤٨٨-٤٩١

۳- کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی گۆرانی.ئەنوەری سوڵتانی ل٣٦..

١ – بکیانە پەیکێ وە یارانەوە

پەی کێ پەی مەجنوون بیارانەوە

پەیام و پەیکێ لەگەڵ یارانا بنێرە (فروستادە) بۆ کێ؟ بۆ مەجنوون بیهێننەوە، مەولەوی بە شێخ بهاالدین دەڵێ، وەفدێ بەنامە وە، بنێرێ بە دوای شێخ عمر ضیاالدین دا کە تۆراوە و تەویلەی بە جێ هێشتووە، با بیهێننەوە. لە دیوانەکەدا پارانەوە نووسراوە.ئێمە شوێن ڕای مامۆستا حەکیم کەوتین و (یارانەوە) مان بە درووست تر زانی{مەولەوی حکیم ل٩١} . وە ڕەنگە گیروگرفتی، جێ نشینی و ارشاد کردن لە نێو هەندێ لە شێخاندا هەبوو بێت کە ئێرە جێ ی ئەو باسانە نی یە. مەولەوی لەسەردەمی شێخ سراج الدین دا چەندین جار (وەفدی دان وسان) بووە و ڕۆڵی زۆر و ئاشکرای لە ڕێك کەوتن و ئاشتەوایی دا بینیوە، دیارترین نوێنەرایەتی کردنی (هاوڕێی لە گەڵ ئەبولوەفا و مەلا ئەحمەدی نودشێ دا) بووە، بۆسنە.

ڕەنگە ویستبێتی بە شێخ بهاالدین بڵێ با بچم بە دوای شێخ عومەردا بیهێنمەوە. کە شێخ عومەر چووەتە مەریوان، وە ڕەنگە مەولەوی پێشبینی ڕووداوەکەی نێوان فەرهاد میرزا و شێخی بهاالدین کردبێ، کە دەگاتە شەڕ، وە ترسی بووبێت شێخ عومەر بکەوێتە بەرەکەی ترەوە... کە ئەم بابەتە قەڵەمی شارەزایانی ئەو بوارە مێژوویە و جۆری پەیوەندی خێزانی گەورە و ڕابەرانی دینی و سیاسی ئەم میللەتەی دەوێ.

٢- مایەی بێ مەیلیت بشارانەوە

با باست نەشۆ بە شارانەوە

مایەی بێ مەیلیت بشارنەوە و دەنگ و باست نەڕوا بە شارانەوە. واتە شێخ عومەری برات تەوەللا و دور بێت، دەبێتە مایەی بڵاو بوونەوەی باس و ناوی بێ مەیەلی تۆ، بۆ ناو بانگی تۆ خراپە، ئەم شیعرە چەند گرنگە لە ڕووی دەرخستنی پەیوەندی نێوان ڕابەرەکانی ئێمە و ململانێکانی دەسەڵات (دینی- دنیایی) هێندەش

بەڵگەیە کاتێ کە شیعر وەزیفەی تری ڕاگەیاندن وەردەگرێت، چەندە لاواز و ناشیرین و دوورە لە خەیاڵی بەرزی هونەری، ئێمە لە مێژووی ئەدەبی نوێماندا لەو جۆرە شیعرەمان زۆرە تەنانەت لای گۆرانی ڕابەریش، ئەم شیعرەی مەولەویش دیارە، کە زۆر لە قسە دەچێت.. و دوورە لە دنیای شیعریەتی.

بۆ باس و خواسی ناوەڕۆکەکەش دیارە ساردییەك لە نێوان بهاالدین و شێخ عومەری برایدا هەبووە، و دووەمیان تۆراوە. ئێمە دەزانین شێخ عومەر لە خزمەتی باوکیا خوێندوویەتی و تەریقەتی وەرگرتووە. بە فەرمانی شێخ عوسمانی سراج الدینی باوکی لە خزمەتی شێخ بهاالدین براگەورەی دا خەریکی سلوك و ئادابی تەریقەت بووە. هەر بە فەرمانی شێخ عوسمان سراج الدینی باوکی ئیجازەی خەلافەت و ئیرشاد لەلایەن شێخ محمد بهاالدینەوە دەدرێتە شێخ عومەر ضیالدین. دەقی ئیجازەکە لە یادی مەرداندا بلأوکراوەتەوە{یادی مەردان ب٢ل١٥١-١٥٣} وە لەناویدا شیعرێکی فارسی هاتووە، کە ئاماژەیەکی نزیك دەدات لە ئاشتی –تۆران –باش- خراپ... هتد، دەقەکەی خراپ نی یە بنووسین.

زيك شاخيم اگر شيرين اگر تلخ　　　زيك بزميم اگر هشيار اگر مست

لە کەشکۆڵەکەی حاجی مەحموود یارەویسدا دووبەیت بە ناوی مەولەویەوە تۆمار کراون کە نزیکن لە داڕشتەی ئەم شیعرە فارسیە.پێم باشە بیان گوازمەوە بۆ ئێرە:

عەجەب دارێوەن نەی مەرز و بوومدا

نەی چەمەی بێ شۆی باخچەی مەعدوومدا

دوو ثەمەر بەخشەن جامی ئەشکاران

شادی ئەغیاران خەمناکی یاران

{کەشکۆڵی یارەویس ل ٥٦}

هەروەها لە هەمان کەشکۆڵدا ئەم شیعرەی مەولەوی بووەتە دێڕی (٣ و٤)ی شیعرێك مەلا عومەری ڕەنجووری کە ژیانی پێش مەولەوی بووە و دیوانەکەی لەلایەن مامۆستا محەمەد عەلی قەرەداغیەوە چاپ کراوە.مامۆستا عوسمان هەورامیش کە ساخ

کەرەوەی کەشکۆڵی ناو براوە ئاماژەی بەوە کردوە کەدیسان هەر لە هەمان کەشکۆڵدا بەناوی مەولەویە وە تۆمار کراوە. بۆ بەراورد شیعرەکە بەو جۆرەی کە بۆ ڕەنجووری تۆمارە دەنووسین و سەرنجی ئێمە لەو بارەوە ئەویە کە شیعرەکە هی ڕەنجووریە و ڕەنگە مەولەوی لە پەیخام یان نامەیەکدا بە مەبەستی کارەکە هێنابێتی کە ئەمە ئەو کات و ئێستاشی لە گەڵ بێت باو بووە بە پێی کار و ناوەڕۆکی دارشتن سوودیان لە شیعری گونجاو بۆ شوێنەکە وەرگرتووە.کە زۆربەی نامەکانی نێوان شێخان و مریدو مەنسووبەکان لەو نموونەیان تێکەوتووە. بە هەڵە دانە پاڵی هەندێ شیعر بە پیران و شێخان لای بەیاز نووسانی کۆن و لێکۆڵەرانی ئەم سەردەمە لەوڕوانگەیەوە درووست بووە. هەر لەم سۆنگەیەوە شیعری (یا کاغەز بڕیان یا مەلا مەردەن) ی بێسارانی کراوە بە شیعری شێخ عوسمانی سراج الدین. کە ئەو نەمرانە بێ قەسد ئەوکارەیان کردووە و بۆ عەرزی ئەدەب لەو عورفە کەڵکیان وەر گرتووە.

شیعرەکە بە ناوی ڕەنجووری:

بە خارانەوە بەخارانەوە

قیبلەم وەس سفتەم بە خارانەوە

وەس جەرگم بدەر وە خارانەوە

باوەس بگێڵوون وە خارانەوە

بنمانە پەیکێ وەیارانەوە

مەجنوونت جە نەجد بیارانەوە

مایەی بێ مەیلیت بشارانەوە

با باست نەشۆ وە شارانەوە

نامەی وەفاو بەین بە پەیمانەوە

با هەر بمانۆ وە پەیمانەوە

ڕەنجووری ڕەنجەن وە ڕەنجانەوە

هەنی وەس دڵم بڕەنجانەوە

{کەشکۆڵی یاروەیس ل ٧٧}

١ – بڵێسەی ئاهیر نە دەروون خێزان

ناڵەم الفراق یەعقوبی بێزان

بڵێسەی ئاگر لە دەروونم بەرزبوویەوەو هەستا، ناڵینم فراقی یەعقوبی لەبەرچاو خست. ئەو ئاگری دووریەی بەربوەتە دڵی من و ناڵەم دێت، ناڵە ناڵی من (هاوار و ناڵەی یەعقوب بۆ یوسفی بێزان) فراقی من و یار، بە سوێترو کاریگەرترە لە یەعقوب بۆ یوسف. بە باری عرفانیش دا دروست ترە، چونکە لە خودا دوور بوون.. لە هەموو دووریەکانی ترخراپ ترە، زەمی فراقەکە بەسەر فراقی یەعقوبدا لەوێوەیە.

مەولانا خالدیش لەم بەیتە بەرزتر و کاریگەرتری هەیە بە جۆرێ بەسەر دۆزەخدا زەم دەکات و فەرموویەتی:

دوور جەقامەتت قیامەت خێزان

هجرت شەرارەی جەهەنەم بێزان

دوور لە قامەتی تۆ قیامەت هەستاوە و دابڕانت تین و تاوی دۆزەخی بێزراندووە.
شێخ یەعقوب جانی جافیش دەڵێ:

خەریك مەندەنان من چەنی زامەت

دوریت نمانان پەنەم قیامەت

فیدای دوریت بام پێسەش کەردەن پێم

بێزار بیەنان جە زیندەگی وێم

٢ – تەمی خەم یانەی دڵ خاپوور کەردەن

ڕای ئامای لای تۆ جە یادم بەردەن

تەمی خەم ماڵی دڵی وێران کردووە، ڕێگەی هاتنی لای تۆی، لە یاد بردوومەتەوە.

خەم هێندە زۆری بۆ هێناوم تەم و دووی دڵی وێران کردووم و ڕێگەی هاتنە لای تۆ پێ نازانم و دەرکی ناکەم... یانی ڕێگەی لەبیر بردومەتەوە. لە تەمتوماندا ئاستی بینین کەم دەبێتەوە. من پێم وایە ئەم شیعرەش دەست دەدات بچێتە ڕیزی (عەنبەرە شیعرەکان)ەوە،، بێ عەنبەری لای مەولەوی زیاتر هاندەری مەولەوی بووە، بۆ وەستان، لە سەر بوون و نەبوون و مەرگ و ژیان. من بۆیە واش دەڵێم مەولەوی خۆی لە شوێنی تر دەڵێ ئەمڕۆ یاسبەی دەگە مەلات، ڕەنگە ئەمڕۆ سبەی زۆری کێشا بێت و مەولەوی بە تەما نە بووبێت دوای عەنبەر ئەوەندە بژی، بۆیە پاکانە دەکات لەوەی کە نەمردووە.ئەم سەرنجانەش دەمانگەیێننە ئەو بڕوایەی عەنبەر بەر لە پیر بوون مردبێت و زووتر لەو مێژوو ئەگەرانەی بۆ کۆچی ئەو خاتوونە خراوونەتە ڕوو. درووست ئەو کاتانەی کە مێردێك پێویستی بە ژنە مەولەوی بێ ژن بووە. ئەمەشە هێزی داوە بە عەنبەرە شیعرەکانی مەولەوی. چون ئەم مانایانە زۆرن لە دەوری مەولەوی دا. با بۆ بەڵگە نزیك بینەوە لەم شیعرانە و لە وێوە سەرنج بگرینە ئەم شیعرەش.

ا) وە مەرگت دیدەم هام نەگوزەردا

منیچ لام لای تۆن ئارۆ یافەردا

ب) بینایی بەڕاس، دڵەی پڕ دەردم

ئای چەند سەرسەخت بیم لوای نە مەردم

سەیرە من دوای تۆ نەمردووم من بە تەما بووم دوای تۆ ئەمڕۆ سبەی بمرم و بگە مەلات، بەلاّم دیارە ماڵی دڵم تەمی خەم دایپۆشیووە. ڕێگەی لای تۆی لە یاد بردووم. بۆیە من دڵنیام لەو (٨) پارچە باوەی کەهەن و ناسراون، مەولەوی شیعری تری بۆ عەنبەر نووسیوە وە مەرگی عەنبەر گەرلە شیعری سەر بەخۆشدا نەبوو بێ، هاتووەتە شیعری تریەوە. دەکرێ بڵێین مەولەوی دوای عەنبەر هەرچی نووسیبێ چاوێکی لە دوای عەنبەر بووە، لەم شیعرەشدا پاکانەی نەمردن دەکات بۆ عەنبەر، کۆتا دێڕیش داوا لە ساقی دەکات (ئاشتی دروست کات لە هەستی و فەنادا، یانی یەکلایی کاتەوە.ئەم ڕاڤەو بۆ چوونانە ڕێگر نابن بۆ پێدانی ماناو بابەتی عرفانی، بەڵکوو یارمەتی دەرێکی باشیش دەبن.

٣ – مەگێڵوون نە گێج بەحری ماتەمدا

هەر خەمەن مەیۆ وە بانی خەمدا

لەناو گێژو خولی بەحری ماتەمدا دەگەڕێم، هەر خەمە دێت بەسەر خەمدا

٤ – خەم زۆرش گێرتەن بە وێش مەنازو

ساقی بۆ بەعیشق ئایەی وامتازو

خەم دەسەڵاتی پەیدا کردووە و زۆری (قوەتی) وەبەرهێناوە بە خۆی دەنازێ، ساقی وەرە بە خاتری عیشقی ئایەتی و امتازو. (عیشقی ئایەی وامتازو) مەولەوی لە چەند شوێندا هێناویەتی و دووبارەی کردووەتەوە ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ سورەتی یاسین ئایەتی(٥٩).

٥ – صوڵحێ دەون وە بەین هەستی و فەنادا

وەس خەیاڵ بەرۆم وەی لاو وەو لادا

ئاشتی یەك بخەرە نێوان بوون و تیاچوون، با بەس خەیاڵ بەم لاو بەولادا بمبات. (صوڵحی دەون) واتە صوڵحێ بدەم. دوای داواکە لە ساقی، مەولەوی تەمەننا دەکات خۆی بتوانێ لە نێوان (هەستی ونیستی) دا ئاشتی یەك بێنێتە ئاراوە خەیاڵی کەم بێت یان کەم لە نێوان بوون و نەبوون دا (زیندویی خۆی و مردنی عەنبەردا) دا خەیاڵ بیهێنێت و بیبات دەشگونجێ مەبەستی (بەقا)بێت کە وەلی دوای گەشتن و فەننا، دەگاتە دەوڵەتی بەقاو ئیتر یەکلایی بووەتەوە.

١ – بەهەشتی باقی دیەن دەڵبەرەن

جەقسمەت خانەی ئەمن ئەو دەرەن

بەهەشتی نەبڕاوە و هەمیشەیی بینینی دڵبەرە کە ئەوەش لە بەخت و بەشی مندا بە دەرە. واتە (ویصال- بینینی دڵبەر) لە ماڵ و خانەی بەخت و بەشی منا نیە، لە دەرەوەی ماڵی بەخت و بەشی منایە.

٢ – ساکە وەی دینەن بەهەشتی باقی

ئیسە من بێ دین دوورە جێم تاقی

ساکە مادام بە هەشتی نەبڕاوە بەو (دینە) دێتە دان، ئێستە من بێ بەش و دوورم و تاك و تەنیا جێم گرتووە (ئەو دینەم نیە بگەمە بەهەشت).

کاك حکیم (بێدینی بە دینم نیە{مەولەوی حکیم ل١٦٦-١٦٧}، ڕاڤە کردووە، مامۆستا حمە ڕشید ئەمینی لە پیاچوونەوەکەی دا ڕاستی کردووەتەوە{مهرەجان ٢ ل٣,٧-٣,٨}، هەر چەندە من هێندە هەڵە نابینم لە ڕاڤەکەی کاك حەکیم دا، بەڵێ مەولەویش دەفەرموێ:

مَن ئەو دینەم نیە بمگەیەنێتە دیدەنی دڵبەر کە بۆ خۆی بەهەشتی نەبڕاوەیە. من مادام بینینی یارلە قسمەتما نیە، کەواتە دڵبەر نابینم و بەهەشتی وەسڵی نابێتە نسیبم – مادام ناچمە ئەو بەهەشتی دیدەنی دڵبەرە و لە قسمەت و نسیبما نیە. کەواتە لە دەرەوەی ئەو بەهەشتەم و دورە جێم... ئەمەش دەمانباتەوە سەر بێ دینی. بێ دینی لە خزمەت ڕاڤەی وێنەکەدایە... نەك ئیمان و عەقیدە. لە دەرەوەی وێنەکە. کەواتە مامۆستا حەکیم زۆریش خراپ بۆی نەچووە.

له شاری عارفاندا ڕواڵەتی وشە حسابێکی ئەوتۆی نیە عطاریش فەرموویەتی:

دلم بر خاست و دینم رفت ا ز دست

کنون من بی دل و بی دین نشستم {غزلیات عطار نیشاپوری ل٢٧٥}

شیعری پازدەیەم

با ڤلت نەوێ بە کەلامتا

نەك نەدامەتێ بێ وەشانتا

با (وتم) لە قسەکردنتا نەبێ، نەك پەشیمانی بێ بە شانتا

سەد ساڵ بیوڕی و کلکی هەڵپاچی

لە دەست ساحێو ماڵ هەرگیز دەرناچی

سەد ساڵ وتم وتم بکەیت و بیبڕی و کلکی هەڵپاچی (واتە گۆڕانی بەسەرا) بێنی هەردەناسرێتەوە و ساحیب ماڵی پەیدا دەبێت و تۆش دەرناچی.

کەواتە ماڵی کەس نابێتە هیی کەس و خاوەنی ڕاستەقینەی دەردەکەوێت بە پێ ی ئەو سەرگوزەشتەیەی مامۆستا عوسمان محمد هەورامی دەیگێڕێتەوە لە خوا لێ خۆش بوو مەلا عبداللە ی چرۆسانی{مهرەجانی مەولەوی ١سالّی ١٩٨٩ ل١٩٥}، دیدگای

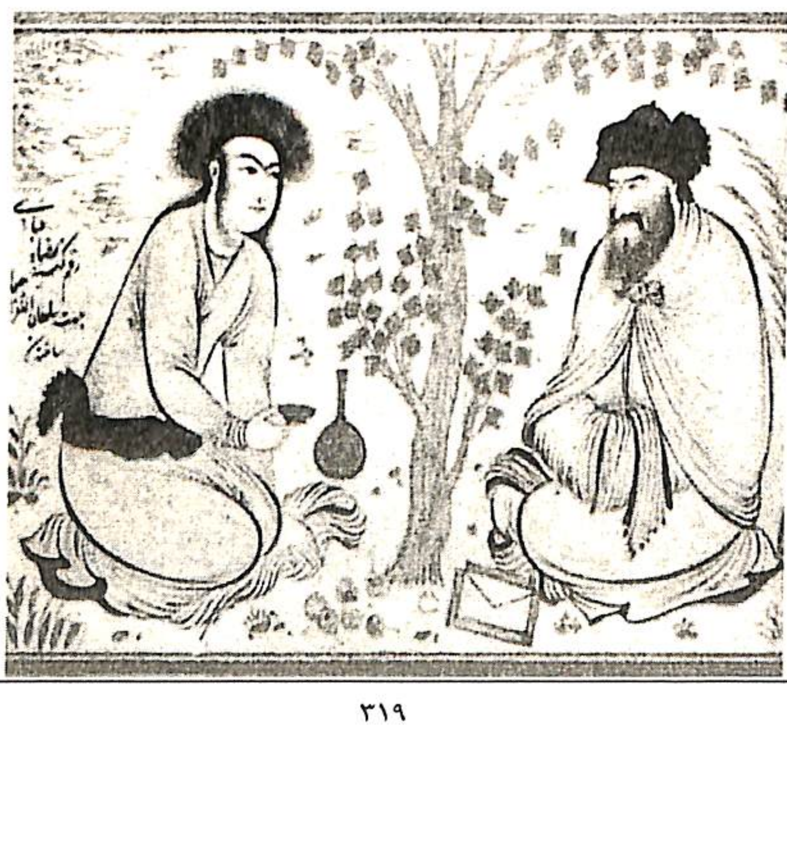

ڕەخنەگری مەولەوی مان بۆ دەردەکەوێت دەبێ مەولەوی ئاگاداری کارتێ کردن و ئاڵوگۆڕ و دزی یە ئەدەبیەکان بێت وە ڕەنگە هەر لەو سەردەمەدا هەستی بە بردن و تێکەڵ کردنی شیعری خۆیشی کردبێت و کە دوای خۆیشی لای پیرە مێرد، دەرکەوت ئەم شیعرە و هەڵسەنگاندنی شیعرەکەی (مەحروم —و خانا)، و مەکەردێ مەنعەم، بۆ شێوانی قافیەی شیعر، دەبنە سێ بەڵگەی گرنگ بۆ ڕەخنە و دیدگای ڕەخنەگری مەولەوی.

١- بێچارە وە تای زوڵفت گیربیەن

هـا نە پای تەل دا جواوش نیەن

بێچارە (دڵ) وە داوی تاڵی زوڵفت گیراوە، ها لە پای تەلداو جوابی نیە.

(پایٚ تەل) لە دیوانەکەدا بە کەسێك لە سەر هێڵ ی تەلگراف بێ و وەلآمی دەست نەکەوێ ڕاڤە کراوە،. تەل... هەمان تای زوڵفی یارە.... کە وەك داو نراونەتەوە بۆ دڵ و دڵیان گرتووە دڵ لە خەیاڵی دەربازبووندا بە زوڵفەوە ئاڵۆسکاوە و وەلآمی نیە. زیندانی بێ وەلآم... گەرچی ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا تاکە، بەلآم لای پیرەمێرد دوو بەیتە و مامۆستا ئەردەلآنیش لە وەرگێڕانەکەی دا هێناویەتی. و سەرنجی لێ داوە، لەبەر ئەوەی پیرەمێرد{مەولەوی سۆرانی پیرەمێرد ل٧٨}، لە دوای شیعری (ئەدای پەشێوی)دا دایناوە. لێرەدا دێڕەکەی تر دەنووسین:

من و بێ مەیلی چوون وا تەن شەو ڕۆن

مەیلت نە دڵدا دڵ هەر جەلای تۆن

بێچارە وە تای زوڵفت گیربیەن

ها نەپای تەلدا جوابش نی یەن.

لە عرفاندا (دڵ و داوی زوڵف) ویلێ بوونی باوەڕی دڵە بۆ لادانی پەردە و نهێنیەکانی مەعشوق، زوڵف ڕوودەپۆشێ و دڵان ناگەنە پەردە لادان و گیرۆدە دەبن. ئەم باسە لەمەجازدا و لە حەقیقەتدا نموونەی لە شیعری کۆن و نوێ ی کوریدا زۆرە،.

هاتم بەبۆنەی خاڵت توشی داوی زوڵفت بووم

تەیرێکی نابەڵەد بووم نەمزانی دانەی داوە

(وەفایی)

ئەحمەد هەردی:

هەوڵی زۆرم دا لە داوی زوڵفی ئەوبێ مروەتە

دەرچم و دوایی بهێنم بەم عەزاب و مەینەتە

زۆر نزیك لەوەی مەولەوی هێمن دەڵێ:

ئەسیری کە زیەتە کۆتری دڵی من

دەبێ حاڵی چ بێ کۆتر لە تۆڕا

شێخ عبدالرحمن ابو لوەفاش دەڵێ:

پا بست (وفا) نیست دڵ غم دەجانا

از دانە خال تو در أ فتادە دام است

شیعری حەڤدەیەم

١- برِیا وە باڵای کاڵای ڕەئیسی

رجال الغیبه ئەحمەد پریسی

کاڵای ڕەئیسی (ناوی ڕاستەقینه وسەرەکی) برِاوە بەباڵای ئەحمەد پریسیدا و بوو به پیاوی غەیبی.

پیاوانی غەیبی مەئموری خودایین، دەتوانن بە نهێنی و ئاشکرا کار و فرمان جێ بەجێ بکەن، بۆ هەر شوێنێك پێیان سپێرا دەتوانن ئامادەبن{گەوهەری حەقیقەت ب٢ل٤٣.}سەرنج بدە لە گێڕانەوەکان سەبارەت بە پیاوچاکان و شێخانی تەریقەت، خودی ئەحمەد پریسی (مەجزوب) ئەو شیعرو عابایەی بۆ مەولەوی دەنێرێت ناوی (رجال الغیب) دەبات بەم جۆرە:

عابام کیاستەن تان و پۆ بێ عەیب

سۆڤاتەن پەرێت تۆی (رجال الغیب)

هەر بۆ پلەی سۆفیەتی کاك ئەحمەد، مەلا عەبدوڵڵای داخیش لە وەسفی دا دەڵێ:

سەواری نەیجەی باڵوڵی دا نا

دێوانەی وە عیلم حەقیقەت زا نا

سەرداری سەردار حەللاجی پانی

گۆیای ا نا الحق دا نای سوبحانی

جبەی تەن خاڵی، نە ما سیوای حەق

هوەیدا مەملوو جە زاتی مُطلق

نەیجە سوار یان نەی سوار کردەوەی باڵوڵ بووە سواری قامیشێ بووە گوتوویەتی دەچم بۆلای خودا.پێموایە نەیسارو نەیسوار لەشیعری کوردیدا باش راڤە نەکراوە تەنانەت لای نالیش وەك گرەوی لێهاتوە.

شتێکی سەیرتریش لای من ئەو یاریەی منالآنی هەورامان بوو کە دارێکیان دەکرد بەولآخ و دەیانڕازانەوە و سواری دەبوون، من بۆخۆم ئەویاریەم کردوە.خەڵکی سۆسەکانیش بە قامیش سوارناسراون و تەنانەت پێیشی تورەدەبن.ئەویاریە لەزۆربەی ناوچەکانی کوردستاندا باوە من دڵنیام حکایە تی ئەوڕازە دەچێتەوە لای باڵوڵ.بۆیە دڵنیام مەولەوی وهاوڕێیانی لەوقوتابخانە شیعریە زۆر ئاگاداری سەرچاوە عرفانیەکانی یارسان بوون.خاڵێکی گرنگی تر کە دیسان دەکرێت ببێتە وەڵآم بۆ کتێبە هێژا کەی لەتیف هەڵمەت لەم شیعرەی مەلا عەبوللآدا هەیە ئەوەیە کە ناوبراو بە کاك ئەحمەدی مەجزووب دەڵێ:

لە ژێری عاباو جبەکەی بەرتدا هیچ شتێ نی یە بێجگە لە حەق، وە دووپاتی دەکاتەوە کە لە ژێر جبەکەی مەجزووبدا زاتی موتڵەق دەرکەوتووە.کە ئەم (هیچ لە ژێر ئەم جبەدا نیە،بێجگە لە خوا)لای ئەوسوفیانەی کە کاك لەتیف دەیان ناسێ هەیە. دووبارە لای ئێمەش هەیە و ئەندێشە گەری خواویستی و خوا یاری موڵك و تاپۆی هیچ تاك و نەتەوەو زمانێك نیە. ئەم موڵك و ماڵە لە ئادەم تاپۆ کراوە و ئادەمیش ئەو میراسەی بە یەك کوڕی نەداوەو دەگەڕێتەوە بۆ هەموومان.

پیتی(پیٚ)

شیعری یەکەم

١- پەشیٚو ویٚنەی ویٚم نیشتە بیٚم خەجڵ

دیم شادی دەس دا نە دەروازەی دڵ

پەشیٚو وەکو خۆم،دانیشتبوم،سەرگەرم،دیم شادی دەستی دا لە دەروازەی دڵ. (خەجڵ- بەشەرمەزاری و خۆ خەریك کردنیش ڕاڤە کراوە.

چواندنی شاعیر بە خودی خۆی لەو عادەتەی مەولەویەوە یە کەزۆر ئەو هونەرەی بەسەر یەکدا شیٚلاوە.(پەشیٚو ویٚنەی ویٚم)چواندنە کە بەرەوبیٚ ویٚنەیی و بیٚ نمونەیی ئاراستە دەکات (خۆم وەکو خۆم پەشیٚو)کەس بەحاڵی من نی یە.

بەپەشیٚوی و بیٚحاڵی خۆمەوە خەریك مابوم و دانیشتبوم کە شادی دەستی دا لەدەروازەی دڵ (دەست دانی شادی لە دەروازەی دڵ) دارشتەیەکی شیعری ستاتیکی جوانە لەرِیٚ ی (خواستنەوە) دروستی کردووە، لەڕۆحەکەی پیرەمیٚردا ئەو جوانی یە وونە

لیٚ ی ڕاکشابوم وەك خۆم پەشۆکاو

دیم هات دڵ خۆشی لەدەردا بەتاو

{مەولەوی سۆرانی پیرە میٚرد ل١٩٥}

مامۆستای ئەر دەلانی جوانتر ئەم بەیتەی کردووە بەسۆرانی هەرچەندە گۆرانیٚکی کردوە کە لەجیٚی خۆیدا نی یە و دەلالەتی وشەو مانا تیٚك ئەدات

دانیشتبوم کز وەکو خۆم خەجڵ

دیم شادی دەستی دا لەدەرکی دڵ

{ دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل١٤١ }

مامۆستا (پەشێو) ی کردوە بە(کز) کە جیاوازیان زۆرە،لەپەشێویدا حەرەکەت و شڵەژان و نا ئارامی هەیە بەلاّم لە (کز) دا سکونەت و بێ جوڵەیی و دۆش دامانی هەیە

ئەم شیعرە وەلاّمە نامەیە بۆ ئەحمد بەگی کوماسی

٢- واتم نامانی هەرگیز های چێشەن

لەب بەردەوە چێش نامەیێ پێشەن

ووتم نەهاتووی هەرگیز (شادی) های چی یە (پێکەنی) (چی) نامەێیکی پێ یە. ئەم بەیتە لەڕواڵەتا زۆر سادەو سواو و دوبارە دێتە پێش چاوی خوێنەر، بەلاّم بەلەسەر وەستانی تەربیەتی شیعری مەولەوی تیا ئەدۆزیتەوە.

شادی هەرگیز لای لە مەولەوی نەکردوە،ئەم جارەیان سەیرە،چۆن هاتوە. وەلاّم وەردەگرین کاتێك بۆ ئەوە بچین خودی شادی (بونی نامەکەی کۆماسی) یەو لەبەر ئەو هاتووە، شادی بەنامەکەی کۆماسی خەندەوبزە گرتویەتی.

٣-بە تاریکی خەت مەعناش مەجۆشا

چون ئاوی حەیات دڵ خاس خاس نۆشا

بەتاریکی خەتەکەی مانای ئەدرەو شایەوە وەکو ئاوی حەیات، دڵ چاك چاك لێی نۆشی. د.انور لەسەر ئەم شیعرە دەنوسێ،ئەم غەزەلە بەئەفسانەو هەندی وێنەی هونەری تر خولقێنراوە،لێرەش دا ڕەمزی ئاوی زیندەگانی بەکار هێناوە و باسی خولیای ئادەمیزادی لەگەڕان لەتاریکیدا بەدوای ئەم نهێنیەدا کردووە{بڕوانەلیریکا ل١٩١} مەولەوی لە شوێنی تر (حەیات و ضولمات) پێکەوە پەیوەندی دار دەکات و دەڵێ:

حەیات جە ضوڵمات جیانمە بۆ   کاوە وە بێ بەرگ سیا نمە بۆ

حیکایەتی گەڕان بەدوای نەمریدا لە ئەفسانەکاندا مرۆڤی ماندو نەکردووە و ئەوهەوڵە تائێستاش بەردەوامە. بەلاّم بەهۆکاری جیاتر مەولەوی دەزانێ کە (ئاوی حەیات سەرچاوەکەی چوڵماتە) مومکین نی یە، بۆیە ئەم جارە لەتاریکی خەتدا، چرا

ئەدات بەدەست ئێمەوە،نوسین لەڕێی پیتەڕەشەکانەوە دەکاتە سەر چاوەی نەمری و (مانا)ش دەکاتە ئاوی حەیات، نەمری خۆیشی بەنۆشینی ئاوی حەیات نەبووە. بەڵکو مەولەوی لەتاریکی خەتا ئەدرەوشێتەوەو نامرێت.

بێجگە لەچەمکی (ژیان و مردن) کە ئالآوەتە شیعرەکەو لەئەفسانەی (ئاوی حەیاتا) دێت و دەچێت.ئێمە دەبێت لە (درەوشانەوەو تاریکی) سەرنج بدەین کەبیر یاران و هزرە وانان و ئەندیشمەندان...لەجەهلی کۆمەلگاو تاریکستانیدا درەوشاونەتەوە. مەولانا خالید هەر لەم ئەفسانەوە ووزە وەردەگرێت و بەرامبەر نەیارەکانی دەبێتەوە، کەچۆنە مەولانا دەچێتە بوسگام ودەهلی و سمنان و نەیشاپور و گوس و جامو هورات و غەزنەین و کابل٭ و لاهورو قەندەهار، کەچی لە مککەو مەدینەو شوێنە منەوەرەکانی ئیسلامدا نامێنێتەوە، ئەمەش دەکەنە بوختانی تەریقەتەکەی کەدینی مەجوسی و ئاگر پەرست و دارو بەرد پەرستە کانی هێناوە، مەولانا بە هێزی مانای ئەم ئەفسانەیە وەلآمیان دەداتەوە:

سکەندەر کەوتە تاریکی بەشوێن ئاوی حەیاتا و من

لەتاریکی شەوا دۆزیمەوە ڕێ ی ڕاستی چەشمەی ئاو

بۆزیاتر ئاگادار بوون بڕوانە {گەڕان بەدوای نەمریدا مولود ئیبرایم حسن چاپی یەکەم ۲۰۰۲ هەولێر ل ۱۳۲-۱٤٦}

مەلا عەبدولای ناجی

٤-ئاخ قووەی زەمین دەرونم کەم بێ

بوولەکەی سفتەم سەرەڕای خەم بێ

ئاخ بڕشتی زەوی دەرونم کەم بوو، خۆڵەمێشەکەی سوتانم، کرابوو بە ڕێی هات وچۆی خەمەوە زەوی خۆڵەمێش پێوە کراو،نەریتێکی کوردەواریە، خۆڵەمێش بە سەر بان یان ڕێگەی هات و چۆوە دەکرێت بۆ ئەوەی گیای لێ نەڕوێت. {مەولەوی تەقینەوەی زمان ل٥٨} بەمەش هێزی زەمینەکە بۆ ڕوان کەم دەکاتەوە.

مەولەوی دەڵێت خۆڵەمێشی لاشە سوتاوەکەم کراوە بە سەر زەمینی دەرونمداو خەمیش بەسەریا دێت و دەچێت.

(سەرەڕای) بێجگە مانای (لە سەر ڕێگە) مانای سەر باری ئەوەش دەگەیەنێت، واتە خەمیش هێندە بەسەر ڕێگەی خۆڵەمێش پێوە کراوی جەستە سوتاوەکەمدا هات وچۆی کردووە، کوتاویەتی یەوەو قوەتی لە زەوی دەرونم بڕیوە مەولەوی لەشوینی تربۆ هات و چۆی خەم ومەینەت بەڕێگەکانی دڵ و دەروونیدا هەمان واتا بەم جۆرە دادەڕێژێ.

خێڵخانەی مەینەت یەند ئاماو شی یەن

وە سەفحەی دڵدا سوهان ساو بی یەن

لەوێنەکەدا لێکچونی هەڵگەڕاوەو خواستنی درکاو هەیە.

٥- وەرنە ئەو شەونم جەسەردا مەوە شت

مەشیا کەردایێش وە ڕەو چە ی بەهەشت

گەرنا ئەو شەونمەی کەلەسەرەوەدا دەباری، ئەبوایە زەوی دەرونمی بکردایەتە باخچەی بەهەشت.خواستن هەیە لە (شەونم) دا سەرتا خواری نامەکەی،یان نامەکەی دوای خویندنەوەی بەدڵ بە (بارینی شەونم لەسەر زەوی)وێنە کردووە. بەلام زەوی دەرونی بێ پیتی ئەم کە بەخەم وخۆڵە مێشی سووتاو کوتراوە و هیچی لێ شین نابێت لە وێنەکە دا خواستنی ئاشکرا و جوانی باییس هەیە.

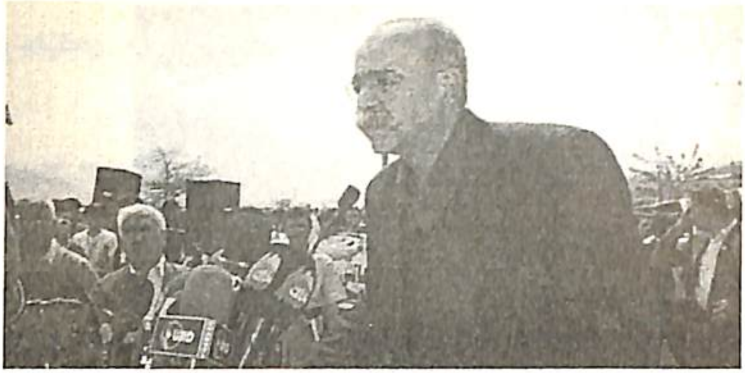

موحەمەد عەلی سولتانی لە ڤیستیڤاڵی هەوراماندا

٦- فەرمابێت ئێسا جەمین جام جەم

پاسەیچە نی یەن تۆ دیەنت وەچەم

فەرموو بوت ئێستا دەمو چاو ئاوێنە، ئاوەهاش نەماوە کەتۆ دیوتە بەچاو.

ئەو یارەی کەتۆ دیوتە جاران ڕوخساری وەك ئاوێنەی جەم بوو(جامی جەمی جەمشید) ئاوە ها نەماوە.دەبێت روخساری یار درەو شاوە تر بوبێت، قۆناغی (جام جەم) ی تێ پەڕاندبێ.ئەمەش دەمانخاتە سەر جۆرێکی تری ڕوانین کە ڕوانینی دڵە،چونکە جامی جەم (ڕوخساری یار) جاران (لەمەو پێش مەولەوی) هەر بەچاو نیگا کراوە. تواناکانی بینینی تێدا کەم بووە، کە (ڕوخسار) درەو شاوەتر بێتە پێش چاو وەك ئەو سا نەبێت دەبێت بینینەکان لێ یەوە لەتوانای چاو زیاتر بن،بەمەش دەچینەوە خزمەتی عرفانی وێنەکە،مەولەوی شەرعیەتی(فەزڵی جەمین دان بە سەر جامی جەمدا) لە بینینی عرفانی خۆی بۆ بێ وێنەیی یارەوە وەرگرتووە. لە شوێنێکی تردا دەڵێت:

جەمین ڕەشك جام جەم نومای جەمشید

ڕەوش سەنجەکەی قورس ماه و خورشید

بۆ تێگەشتنی زیاتر لەو بارەوە بڕوانە بۆ ڕاڤەی ئەم شیعرە لەپیتی(ج)ئەم کتێبەدا.

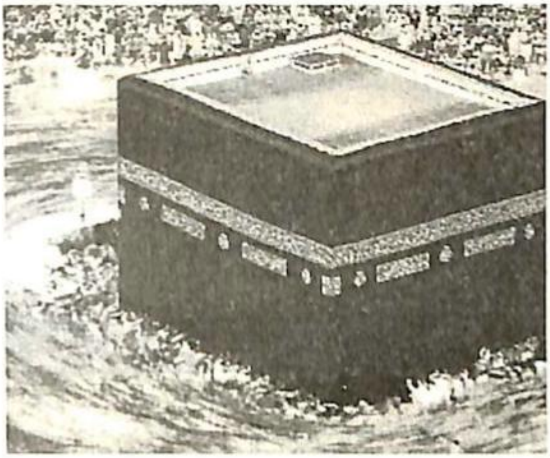

٧- نرخ کاڵاکەش ئاڵاتەر بی یەن

صەد گیان وە پۆڵێ باڵا تەر نی یەن

نرخی شمەکەکانی بەرز بووەتەوەو صەد گیان لەقیمەتیا پولێکن،یان زیاتر نین، مرۆڤ کاتێ عاشقانەتر لەیار دەڕوانێت، بەهای کاڵاکانی یار لەبازاری سەوداو مامەڵەی (عیشق) دا بەنرخ تر دەبن، بەجۆریك کە دەستمایەکانی عاشق بێ ئەرزش دەبن و لەو بازارە دا ڕەواجیان نابێت و ناچن.

٨- ئارێ تا پەی ئەو من ڕۆمەن چون شەو

شەوقەن پەی خەندەی صوبح جەبهەی ئەو

بەڵێ،تابۆ ئەو من ڕۆژم وەك شەو بێت،(تاریك بونی ڕۆژم بەوێنەی شەوم) شەوقە بۆ پێکەنینی بەیانی ڕوخساری ئەو.

مەولەوی هۆکاری جوانتر بونەکانی یار بەمیتۆدی عیشق ڕۆشن دەکاتەوە.چۆن شەوق زیاتر لەتاریکیدا درەوشانەوەی هەیە،بەوجۆرەش عاشق دەبێت شەوقەکانی تربخاتە بەر ئەزمونەوە.باشترین تاقیگەش بۆ ئەوە بەشەو کردنی ڕۆژە،بۆ ئەو مەیدانەی کەتە نها شەوقی ڕاستەقینە دەرکەوێت. ئێمە دەبێ (یەك مانا بە (جەبهە) نەدەین. کە دیم و ڕوخسار دەگەیەنێت. کاتێك ڕوبەرەکانی تاریکی زیاد دەکەین

دەرفەتی شەوقی جەبهەی یار لەبەیاندا زیاتر دەبێت.جەبهە یەکێکە لەمەنزڵەکانی مانگیش کەواتە وێنەکە لەوە چڕترە کە ڕاڤەکرێت.

دەبێت ئێمە بەرەو مانگیش بڕۆین و فەنتازیایەکی ترو ستاتیکایەکی تر ببینین. لەڕاستیدا سەیر کردنی مانگ لەڕۆژدا هیچ پێناسە یەکی شەوق و جوانی ناکات، بۆ ئەوەی لە ڕۆژیشدا وەك شەو شەوق و جوانی مانگ هەست پێ بکەین کە(دەم و چاوی یارە) دوای ئەوەی لە (جام جەم) ە وە پێش کەوتووتر بووە،مانگ قۆناغی بالاّ ترە لە ئاوێنە. دەبێت قوربانی بدەیت، عاشق ڕۆژەکانی تاریك دەکات بەوێنەی شەو، ئەمەش لەخزمەت پێناسەکردنی جوانی مانگ دا بێژەی(بەیان) واتای ڕاستەقینەی شەبەقی بردووەتە بەرخەندە ی بەشەوقی مانگی یار. وێنەکە(دژیەك و وەك یەك و خواستنی) تیایە

٩-تاوە ئەڕەی دەرد دڵەی من شانەن

زەریفتەر گورەی ئەو دانە دانەن

تا بەمشاری دەرد.دڵی من دا بێت و ببێتە شانە، زوڵفی ئەو جوانترتاڵ تاڵ دەبن،عاشق تا دەردە دارتر بێ مەعشوق جوانتردەبێت مشاری دەرد، دڵ بکاتە شانە بەو شانە زڵفی یار جوانتر دا دێن و دەوەستن.

بوون بەشانەی دڵ بەمشاری دەرد، ڕەنج کێشان و خۆ خەریك کردنی عاشقە بۆ داهێنانی زوڵف (پێچ و پەناو سڕەکانی) مەعشوق

هەرچەندە وێنە کە جوانە بەڵام گەر بێ ئەدەبی نەبێت یەکەم جارە من هەست دەکەم مەولەوی لەبەر قافیە داماوەو (دانە دانەن -شانەن) دەنا زوڵف تاتا یان تاڵ تاڵ و باقە باقە دەبن، شتێ قابیلەتی ژماردن نەبێت توکی سەرە(دانە دانە). بۆشتێکە قابیلەتی ژماردنی هەبێ. مەولەوی دڵی کردووەتە شانەی چۆ (دارین) وە دانە دانە کەشی کە وەسفی زوڵفی پێکراوە تەوە، لەدانەی شانەکەوە بووە.واتە دڵ وەك تەختە بە مشاری دەرد داهاتووەو بوەتە شانەی دارینی دانە دار بۆ داهێنانی زوڵفەکانی یارو تاڵ تاڵ وەسانی ئەو زوڵفانە هی شانە کردنیانە بەدڵی من.

١٠- تامن دووی سفتەی جەستەم فێشتەرەن

جەلای ئاوێنەی ئەو زیاد تەرەن

تامن دوکەڵی سوتانی جەستەم زیاتر بێت،جەلای ئاوێنەی ئەویش زیاترە. شەوق پەیداکردنی شوشەو ئاوێنە،کاتێ بەخۆڵە مێش و ئەسرین پاکی دەکەنەوە. کاتێ من ئەسوتێم و دەبمە خۆ لە مێش، ئاوێنەی ڕوخساری ئەو زیاتر شەوق دە سێنێت.جەلای زیاتر یان کەماڵی جەلا:دەرکەوتنی حەقە لە مرۆڤی کامڵدا{فرهنگ سۆفیانەی ل ٩٣}

کێوی طوور بە نوورو تەجەللای خودا بووسووتاو سفتەکەی بوویە کل.ڕشتنی چاو بەکل هەم سوونەتەو هەم باوەڕیش وایە شەوقی بینایی زیاد دەکات.

١١- تاسفتەی قامەت من وسمە وەشەن

ئەبرۆی ئەو وە ڕووی دڵ کەمان کەشەن

تاخۆڵەمێشی باڵای من وسمەی شیاو و جوان و خۆش کراوبێت (گیرابێتەوە و ئامادە کراوبێت). برۆی ئەو بەڕوی دڵدا کەمانی تر دەبێت. کەمان کەش – ڕاکێشانی تیرو کەمان بەمەبەستی هاویشتن.بەئەندازەی هێزی ڕاکێشان و درێژی تیرەکە. دوجەمسەری کەمانەکە دێنەوە یەك. لەوەسمەی سوتانی من برۆی ڕشتووەو کەمانی کردووە و تیری بەڕوی دڵ دەهاوێ. پیرەمێرد نیوباڵی دووەمی ئەم بەیتەی زۆر شێواندووە

تاسووتووی لەشی من وەك وەسمەیە

برۆو زوڵفی ئەو پەری و سۆنەیە

١٢-های چێشت واتەن وە ڕەحمەت شادبی

مەر زووتەر کەم بێ ئیسە زیاد بێ ؟

های چیت ووتووە ڕەحمەتت لێ بێت – مەر زوتر (پێشتر) کەم بووە و ئێستە زیاد بووە.

یانی جاران جوانیە کەی کەمتر بوو،بەپێی ناوەرۆکی نامەکەی کۆماسی و وەسفەکانی،ئێستە جوانتر بووە، لەو کاتەی کە مەولەوی دیویەتی — مامۆستای مدرس لەم بەیتەدا دەنوسێ (مەولەوی ئاور دەداتەوە بەلای کۆماسیدا) من پێم خۆشە سەرنجێك لەڕوی تێگە شتنەوە بدەم کەناوەڕۆکی ئەم شیعرانە (بەیتی (٦) تا (١١) یان هی کۆماسین و مەولەوی لە بینای شیعرەکەی خۆی دا کە وەلأمە دایناون و بە چەکی (الست و ازل و ئەوەڵ و ئاخر)ڕەخنەیان لێ دەگرێ چونکە ناگونجێ بڵێی یار جوان تر بووە لە جاران، لە بەر ئەوەی ڕابردوی یار کەم دەکاتەوە. یانی جوانی یار لە ڕابردوودا کەم نرخ دەکات.

دەلیلێکی تریش لەشیعرەکەدا هەیە کەئەو (پێنج بەیتە هی کۆماسی بن و مەولەوی بە مەرامی جوا بەجوێ و ڕون کردنەوە و جۆرێ لە ڕەخنە لە ناوەرۆکیان هێنابێنیەتە شیعرەکەی خۆیەوە.ئەویش لەبەیتی شەشەمدا مەولەوی دەڵێ (های چێشت واتەن،های چیت فەرمووە، دوای ئەم بەیتەش دەڵێ گەر لەزامی دڵی منەوە ئەتڕوانی وات نە دەوت ئەم سەرنجەی من هاوشانی دەست پاکی مەولەوی یە لە ئەدەبدا کەخۆی ئاماژەی بۆ کردووە.

١٣- ئەر جەزام دڵ من نیگات مەکەرد

مەزانات ئەو زات ئەو وەسف بێ گەرد

گەرسەیری زامی دڵی منت ئەکرد،ئەتزانی ئەو زاتەو ئەو پەسەند کراوە بی گەردە. یان گەرلەزامی دڵی منەوە ئەتڕوانی.ئەتزانی واتە زامەکانی دڵی ئەم دەبنە بەڵگەو دەلیلی جوانی و کارامەیی لەمەوپێشی یار.

١٤- ئەو ڕاز، ئەو ناز، ئەو قەوس، ئەو خەدەنگ

بی یەن، هەن، مەبۆ، مەگێلان جەڕەنگ

ئەو رازو عیشوەو نازو برۆو برژانگە، هەبوەو، هەیەو، دەبێت و ناگۆڕێن. ئەزەلیەتی زاتی خوداو سیفەتەکانی.

١٥- حالْش دەستەمل وە ئیستیقبالەن

ئیستیقبالْ چەنی ماظیش یەك حالەن

ئێستا دەستەملی داهاتووە، داهاتوشی لەگەڵ ڕابوردویدا هەر یەك حاڵ و دۆخە، دیاری کردنی خاڵی سەرەتاو کۆتای لەوبابەتەدا زە حمەتە. خەیاڵ پەرتەوازە دەکات و بیر سەرگەردان، ئەم بەیتە (دەلیلی ئیسپاتە) و لەشیعریەت دورە، ناوەرۆکەکەی نزیك بووەتەوە لە (مەرچیە)کەی.وە ڕەنگە وەك سەرچاوە زابێتە وە ناو ئەم شیعرە، مەولەوی کاتێ (زات، سیفەت) ی خودای دێنە شیعرەوە. پەنا دە باتەوە بەر مەفهومە ئیمانیەکانی بۆ حالّی بوون، ئەم بەیتە چربونەوەی ئەم بەیتانەی (عەقیدەکەیەتی).

ئەزەلی و ئەوەڵ بەبێ بیدایەت

ئەبەدی و ئاخر بەبێ نیهایەت

ئەزەل پەیمانی لەگەڵ ئەبەد کرد

ئەزەل هەڵ بگرد، ئەبەد دا بگرد

ئەم سەر بەرەو ژور تاقووەتی بوو

ئەم سەر بەرەو ژێر تا تاقەتی چوو

ئەو دەڵێ فەریاد این ابتیداه

ئەم دەڵێ هەی داد این انتیها

{هەڵبژاردەیەك لە عەقیدەی مە رظیە مەولەوی بابە عەلی شێخ عمرقەرەداغی ل٦٠}

١٦- باری دڵ وەخشت وێرانی ئاوان

حەقت وە دەسەن نەداری تاوان

بەهەر حاڵ دڵ بەخشتی وێرانی ئاوەدانە و تۆش حەقت هەیە و تاوانت نی یە گەر واحاڵی بێت.

ئێمە لە گڵی خام دروست بوین، خشتێ کە لە وێرانەی تر کەوتووەتەوە و ئێمە ساختمانی خۆمان و دڵمان پێ ئاوەدان کردووەتەوە بنیاتێ لەسەرکوتە خشت و کۆنەخشتان بێ، لە کوێ دەرکی ئەو هەمو تەجەلاو دەرکەوتە هەمەچەشن و داهێنانە جوانانەی هەیە.

١٧- دڵ طفل و ئازیز هەر ڕۆ نە شانێ

هەر لادێ تەرزێ هەر سات نیشانێ

دڵ منالّە و ئازیزیش هەر ڕۆژەی لە شکۆیەکدایە، هەردەمەو شێوەیەك و هەر ساتێ دەرکەوتن و نمایەکی هەیە.

کەواتە دڵی منالّ کە بە کوتە خشتی وێرانە ئاوەدانە لە کوێ ئەتوانێ لەو گشتە دەرکەوتن و نیشانانەی ئازیز حالّی بێت. تەشبیهو کورت بڕی هەیە.{ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ}

١٨- گا چوون ستارەی تاریکەی سەحەر

گا قەمەر،گاخۆر، مەیۆ وە نەظەر

جارێ وەك (ئەستێرەی تاریکەی بەیان) کاروان کوژە و جارێك وەك مانگ و جارێك وەك خۆر دێتە پێش چاو.

لەم دێڕەدا چیرۆکی گەڕان بەدوای یەزداندا لە ئەندێشەو هزری ڕا بردووی مرۆڤدا دەخوێنینەوە، تابە ئیبراهیم دەگات و ناوی خودای تاقانە تێکڕای ئەو ناو نیشان و فۆڕمانە تێ دەپەرینێ...

قۆناغی پەرستن و پەرستراوەکان ڕەوایەك لەم بەیتەدا وەردەگرن وە دڵی تفلّ ئاساش ناهەقی نی یە، ئەم هەموو ضهورات و تەجەلایانەی بۆ ناخوێنرێتەوە.

١٩- گاوە بێستون هەستی بیناوە

حوسنش وەگولّ گوون وەش ئیستیغناوە

جارێ بە سەر بێستونی هەستی بیناوە (کەکۆشك و ساختمانی دروستکراوی عاشقە بۆ مەعشوق) بەجوانی ڕەنگاو ڕەنگ و دەوڵەمەندیەوە.

جوانی وێنەکە لەسپاردنی وەزیفەیە بە بێستون. بێستون وەزیفە سروشتی و مەجازیەکەی ون کردووە و بووەتە عەرش بووەتە (بورج و ساختمانێ لەدنیای بوندا) کە یار ڕەنگاو ڕەنگ و جوانیەکانی تیا نمایش دەکات.وە گومان دەکرێت وشەی بێستوون (بغستوون، بغستان)بێت ووشەیەکی ئاینی میترایی بێت.چوون بغ واژەیەکی خودایانەی ئەو زەمانەی پەرستنە. بۆزیاتر ئاشنابوون بڕوانە{یاداشتهای پیرامون: مهرپرستی در کردستان.کامل صفریان ۱۳۸۵ل۱۷}

۲۰ - دەست شیرنیش ماوەرۆ وەیاد

فەرهادی نە تاق فەرقەکەی فەرهاد

دەستی شیرینی، فەرهادی ناو تاقی بێستوونمان دێنێتەوە یاد،کە ڕەنجی بە زایە چوو، خەبات کاریەکانی فەرهاد لە ڕێی عەشقی شیرینا.

مەجاز لە خزمەتی حەقیقەتدایە،وە(نما)کانی ئازیزبە هەرجۆرو شێوەیەك کە دەردەکەون،وانەیەك لە عیشق دەڵێنەوە.لە زانکۆی بێستوونی خۆشەویستیا،ئەوە شیرین و فەرهاد و لەپای دوجەیلیش ئەوە مەجنوونەکان و لە خاکی بۆتانیش ئەوە مەمەکان و.. هتد.

دەستی شیرین. هێزی لە بن نە هاتووی یاری تاقانەیە، کە توانای خوڵقاندنی ئەوهەموو ڕازانەی هەیە.بۆیە فەرهادە ڕاستەقینەکان دەبێت لەو پێناوەدا بمرن و بە تاریکیەکاندا بەرەو نەمری بڕۆن.

۲۱- گا چەرخ دیدەی صەد لەیلا فرۆش

کوورەی نار ناز ماوەرۆ وە جۆش

جرجاریش بە چەرخی دیدەی(هێنان و بردنی چاوی)کورە ئاگرینی نازی تاو دەدات وبەو چەرخ و چاوە صەد لەیلا دەفرۆشێت.

بە سوڕانێکی چاوی چیرۆکە مەجازیەکان(لەیلاکان)تالآن فرۆش دەبن.یانی صەدان مەعشوقی مەجازی لەبەردەم یەك هێنان وبردنی چاوێکی یاری حەقیقی دا ڕاگیراون.ئەم بەراوردە وامان لێدەکات لە دەردی سەریەکانی مەجوونی لەیلاوە بڕوانینە دەردی سەری مەجنوونەکانی یاری ڕاستەقینە. وەتێبگەین کە دەردەکانیشیان یەکو صەدن.خاوەنی ئەوچەرخ وچاوە هەزاران جار لەشیرین شیرینترو لە لەیلا لەیلا ترە.وە دەبێت ئێمەش لە فەرهادومەجنوون لێوە تر بین.ئەی کوانێ بەلگەی عاشقیمان و بێستوون و دوجەیلی ئێمە بۆ ئەولەکوێیە؟بەو جۆرەی کە مەحوی دەلێت:

ئەگەر تۆ ڕوو بە خالێکی لە لەیلا شۆخ و زێبا تر

منیش ئاشفتە حالێکی لەقەیسم شێت و شەیداتر

٢٢-تا بۆی حەرارەت مەوج و دەریای دەرد

مەجنوون وێنەی تەم بەرۆ هەر دەو هەرد

تا پلەکانی گەرمی شەپۆلی دەریای دەرد، وەکو تەم مەجنون هەردا و هەرد بەرێت، تینی کورەی ناز، عاشق دەردە دارتر دەکات و گەرمتر دەریای دەردەکانی دێتە شەپۆل و خودی عاشق وەکو تەم دەباتە هەرداو هەود.

لە وێنەکەدا ئاشکرایی دەردەکانی عەشق و گەورەیان لە دەریادا جێ کراوە وە قووەتی نازی مەعشوق و تاودانی کورەکان وێنە کراوە.

٢٣- خالۆ پەی جەلال ئەو کار سازیشەن

وادەی تەجەللای تیر ئەندازیشەن

گەر ئەو ئازیزە خۆی سازداوە بۆ قارکردن و وادەی گەرمەی تیر تەقاندنیەتی. ئەوە خالۆ مل کەچ وئامادەیە.

یان خالۆ:ئەوە یار وا دەی تەجەللای سیفاتە جەلالیەکانیەتی،لەم کاتانەدا دەبێت ئێمە ئیبراهیم و ئیسماعیل بین. جەلال و جەلالی پێچەوانەی جەمال و جەمالیەتی یارن. عاجزی و قین وقارو غەزەب.. هتد لە سیفاتی جەلالی یارن. واتە کاتێ خۆی سازاندوە بۆ قین و قار، ئەوە وادەی دەرکەوتن و تیر بارانیەکانیەتی.

جەلال:سیفەتە نادیارەکانن (باطن) و جەمالیش یفەتە دیارەکان.جەلال. دیرخستنی گەورەیی دولبەرە بە پێی زیاد بوونی خواستی عاشق، لە ڕوالەتدا (جەمال و جەلال) دژن. بەڵام لە دەرووندا هەر جەمالێ جەلالێکی هەیەو هەر جەلالێ جەمالێکی هەیە. ئەمەش لە نهێنیە سەر سوڕهێنەرەکانە. بۆ زیاتر تێگەشتن لە سیفەتی(جەمال و جەلال)بڕوانە {فەرهەنگی سۆفیانەی.ل ٩٣-٩٥}

٢٤- بسم الله ئەو تیر پەڕ تێدا بەستەش

ئێد نیشانەی تەن صەد جار شکستەش

بەناوی خواوە(ڕازی بوون و نیەتی کار) ئەو تیری پەڕدار و ئەمەش جەستەی نیشانە دانراوی من کە صەد جاری تر پێکاویەتی.

تیری پەلو پۆدار.. شوێنی زیاتر بە جێ دێڵێ لە جەستەدا. و ئەڵێ وا من بوومەوە نیشانەی تیرەکانی کە صەد جاری تر لێ ی داوم و برینداری کردوم.

٢٥- چۆن ڕەنگ کەرۆ زام تازە، دامانم

ئاو مزۆ ئەو دەم کۆنە زامانم

کاتێ زامی تازە دامانم ڕەنگ دەکات، کۆنە زامەکانیشم ئاویان تێ دەزێتەوە. زامی تازە.. بەردەوامی و وەفای یارە.. کە ڕازیە بە مەرحەمەتی بالاّ ناردن بۆ عاشقو دواجار لە خزمەتی وەصڵ و ڕەزامەندی مەعشوقدان. لە ڕێگەی زامی تازەوە. نوێ بونەوە و تەڕبوونەوە دەدرێتەوە بەکۆنە زامەکان. بەمەش دێرینی و بەردەوامی عاشق بۆ مەعشوق دەسەلمێ.. بێجگە لەوە لە (ئاو مزۆ ئەدەم) تامی تامی و دیقی کۆنە برینەکان دەبینین لە بەخیلی زامی تازەدا جیناس و دژیەك لە وێنەکەدا هەن.

٢٦- زام تەن وە تیر بەڵاش زیاتەر

ڕای ئامۆشۆی دڵ وەلاش زیاتەر

تا زام لە تەن و جەستەما زیاتر بێت، بە تیرەکانی بەڵای، ڕێگەی هاتوچۆکردنی دڵ بۆ لای زیاتر دەبێت. تا تیرم زیاتر پێوە بێ، کونی زیاتر لە جەستەما، بۆ دەرباز بوون و هاتوچۆی دڵ بۆ لای زیاتر دەبێت.

ئەمە بوو لە باسی بەلاّ دا کە ووتمان تا بەلاّ زۆرتربێت نزیکی زیاترە. واتە کۆلاّن و کوچە دەرچووەکان بە تیرەکانی ئەو لەبەردەم دلّما دەکرێنەوە و کەمتر ڕێگەی بەبن بەستم دێتە ڕێ، لێرەوەیە کە دەردو قەزاو بەلاّکانی مەعشوق لە عرفاندا بە خێر دەگەڕێن. گەرچی لەم دوو بەیتەدا عیبارەت و بیرۆکەکان کلاسیکین، بەلاّم بە ووشك و زبری کلاسیکیانە بەکار نەبراون و مەولەوی هەلّیکێشاون لە مێرگ و هەسارە تەڕەکانی ڕۆمانسیەت.

١- پای شادیم دیسان ماران گەستەوە

نە پیاڵەی چەم ژار تۆ بەستەوە

پای شادیم دیسان مار پێوەی داو لە پیاڵەی چاوم دا ژارەکەی تویژی بەست (دیار کەوت)

هەر کاتێ ویستبێتم کەیف کەم و شادیم سەر حاڵ بێت و جولاو، ئەوا پێی ئەو شادیەم گەزراوە. شادیم لێ تێك چووە ئەمجارەش دیسان مار دای بە پێ ی شادیمەوە. ئەم شیعرە وەك سەرچاوەکان دیاریان کردوە، بۆ شێخ عبد الصمدی شێخ ڕسوڵی سۆڵەیی نوسراوە، کە چووە بۆ کڕینی (تفاقی ژن هێنان) مار پێوەی داوە و مردووە.

ڕوداوەکان یان کاتی ڕودانی ڕوداوەکان یان شوێنی ڕودانیان وە. یان ناوی کەس و شتەکان کە دەبنە بۆنەی شیعری وبیانووی نووسین لای مەولەوی، ئەوا ئەوانە لە کورەی شیعریەت دا دەتوێنێتەوە، ووشك و ڕەق وەك خۆیان وەریان ناگرێت و بەکاریان ناهێنێت.

٢- صەنەم پەرست نیم صەمەد ناسە نان

دووی کورەی دەرون شیوەن ڕاسەنان

بت پەرست نیم و خوای بێ نیاز دەناسم، دووکەڵی کورەی دەرون و شیوەنم ڕاستن.

مەولەوی دوو ئاماژەی جوان ئەخاتە بەر دەممان لەم شیعرەدا.

١- کەسێ خودای بێ نیاز بناسێ. ئەوە بەندە دڵسۆزەکانی ئەو خودایەشی خۆش دەوێ و ئاسایی یە بە مەرگیان ئەو شیوەنە بکات.. یان هەر ڕێزێك لە بەندەکانی خوا بنێت و پلەو پایە یان گەورە سەیر بکات. ئەمەش بەو تەوریەیەی کە لە ووشەی (صمد) دا هێناویەتی. {دەرگایەك بۆ تێگەیشتن لە هۆنراوەکانی مەولەوی ڕووف عوسمان.مهرەجان(٢)ل١٢٠}

٢- شیوەنی ڕاست و شیوەنی دروستکراو: لەسەر ئاستی ئەدەب و ناو خەڵکدا کاتێ شیعرێ بۆ مەرگی ئازیزێ یان هەر کەسێ دەنوسرێت، ئەبێت جۆش و خرۆشی دەرون و سۆز تیایدا ڕاستەقینە بن و دروست کراو نەبن. ئەدەبی کوردی پڕە لەو شیعرانەی کە بە تەکلیف بۆ چلەو یادەکان نوسراون و ئاشکرا دەست کردی و بێ سۆزیان پێوە دیارە، لە سەردەمی مەولەویش دا ڕەنگە ئەو دیاردەی (سۆزی درۆینە) باو بووبێت مەولەوی زۆر پێش خەڵکانی تر ئاماژەی بە (سۆز) کردوە. کە کەرەسە و ماکی شیعری لاوانەوە یان شین گێری یە.

دیاردەی نواندن لە گریان و فرمێسکی دەست کردا.. لە ژیانی ڕۆژانەدا بەرچاوە تەنانەت ئیدیۆمی (ئاغەڕۆ خوا شوکر) لە وێوە هاتووە کە دەکرێ پێچەوانەی حاڵەکەش بگری.

لە ناو ئەدەبی نوسراویشا گەر لێ کۆڵینەوە بۆ بەراوردی ئەو حاڵە بکرێت، بە ئاشکرا نموونەت دێتە دەست تەنانەت لای گۆرانی ڕابەریش بە ئاسانی هەستی پێ دەکرێت. گەر شیوەنەکانی وەرگرین و بەراوردیان بکەین بە شیوەنە کەی بۆ هیوای کوڕی.

بۆیە مەولەوی تا ڕوداوەکە زۆر سروشتیانە کاری لە دڵ و دەروونی نەکردبێ شیعری نەووتوە.خۆیشی زۆر جوان ئەو مانایە بە ئێمە دەدات.

دوکەڵی کورەی دەرون — بوەتە هۆی گریانی و شیوەنی ئەم.کاتێ دوکەڵ بە ڕوی کەسێکدا دەچێت چاوی ئاو دەکات.

وە لەبەر (صەنەم) ەکان نی یە کە دەگریم، واتە بێجگە لە مانای زمانی (صەنەم — بت) دەکرێ بە غەیری (صەمەد) وەرێ گرین واتە لەبەر غەیری خوا نی یە کە شین دەکەم بەڵکو لەبەرخوایە.. بۆ خەڵکی نی یە و بۆ خوایە ئەمەش دەچێتەوە خزمەتی حاڵەتی ڕاستەقینە.

صەمەد: ئەوەیە کە هاواری دەکەنێ و پشتی پێ دەبەستن، کە خودایە و کە بەندەکان خۆیان ونیازەکانیشیانی دەدەنە دەست. صەنەم: ئەو شتەیە کەبەندە لە خوا

قەدەغە دەكات. لای هەندێکیش بریتیە لە هەستی ڕەها.بۆیە لایان وایە بت پەرست لە حەقیقەتدا حەق پەرستە. {فەرهەنگی سۆفیانەی....ل٢١٦}

بۆیە دەکرێ بێجگە هونەری جیناسی (صەنەم – صەمەد) لەوشەدا لەماناشدا بە دژ یەك وەریان گرین. وە لە (صمد) ناسە نان دا تەوریەش هەیە.

٣- ساقی مەی هەی داد، موغەنی چەنگێ

نەی چی هات فەریاد ، مطرب ئاهەنگێ

ساقی هەی داد مەی، ئاواز خوێن (لاوێنەر) چەنگێ، نەی چی های هاوار، موطرب نەوازندە (گۆرانی بێژ) ئاهەنگێ

د. عزەدین مستەفا سەرنجی دەرچوون لە سنوری دەقی نەقشی یەکان، دەگرێتە ئەم شیعرە، کە مەولەوی زۆر میوزیکیانە لە ئامێرەکانی تر دەڕوانێت، کە بێجگە لە دەف وەك شای ئامێرەکانی نەقشی لە ئامێرەکانی تر کەلّك وەردەگرێ کە لە ئەندێشەی دینی کوردەواری دا شوێن پایە یان بەرزە، بەتایبەت تەمور.وە ڕەنگە (مەی) وەك پێکی سەبوری بەکار هاتبێ.

٤- گەرمی مەی، نەواو کزەی دەف ونەی

تێکەلّ بۆ چەنی زایەلّەی وەی وەی

گەر مەی: کزەی دەف و نەوای نەی تێکەلّ بن لەگەلّ دەنگ و زایەلّەی وەی وەی. حالّ وەزعی ئەم دو بەیتەو بە یەکدادانی لەرەو دەنگی ئامێرەکان گریان و قوغانەکان، وێنەیەکی ڕاستەقینەی (چەمەری پێوان و رێ و ڕەسمی شین و مردو ناشتنن.. کە کاریان لە هزری مەولەوی کردوەو تەنانەت زۆر باش دیمەنەکانی کۆتەلّ گێڕانیش لە شیعرە شینگێڕی یەکانی دا ڕەنگی داوەتەوە. وەك لە دیوانەکەدا هاتووە وێنەکە پێچان و کردنەوەی نارێکی تیایە.

٥- وا چدێ چ وا دەی نشینگەی تەنگەن

یاران چەمەڕا برا درەنگەن

بلێن کەی کاتی ئەوەیە لە گۆڕی تەنگا بێت، یاران و هاوڕێیان چاوەڕێن برا درەنگە.(نشینگەی تەنگ. گۆڕی تەنگو تار).

نشینگە: شوێنێکی بچوك سادەو ساکارە، ڕاوچیان یان کەشەوانان و تەنانەت ڕێبواران دروستی دەکەن، یان شوێنێ تایبەت دەکەن بەلادان و دانیشتن. ئێستاش چەندین شوێن هەیە لە هەورامانبدا بەناوی کەسێکی دیارەوە ناسراون وەك دەڵێن نشینگەی فلاَن.بەتایبەت چەند نشینگەیەکی شێخی حسامەدین ئێستاش بەوناوەوە دەناسرێن.

وەك دەبینین لێرەشدا نەریتی مردوو دواندن(قسە کردن لەگەڵ مردوو) لە لای دۆست و ئازیزانی یەوە هاتووە. کە ئەم تێ گەشتنە لە ڕاڤەی شیعرە بۆنەیی یەکانی شیوەن لای مەولەوی گرنگە.

٦- گردین تە دارەك بەغداشان جەمەن

وادەی زیارەت غوث الاعظمە ن

هەمووان تفاق و تەدارەکی چوون بۆ بەغدایان ئامادەکردوەو وادەی زیارەت و تەوا فی غەوسە، (بانگ کەنە کۆچ کردوە کە (شێخ عبدالصمد) وادەی دانیشتن و پاڵ کەوتن نی یە لە نیشنگە تەنگەکەی دا (گۆڕ) وادەی زیارەتی غەوسە.

ئەم بانگ کردنەو پێ ووتنە (واچدێ) دیارە لە ڕێگەی ساقی و مەی و مگرب و موغەنی و سازەکانەوە ڕاگەیەنراوە کەواتە خەیاڵی ڕواندنی ڕۆح و پەیوەندی مۆسیقا و ڕۆح لێرەش ئامادەی هەیە.

٧- بێ تۆبەو خشوع دەس وە دوعاوە

کێ گەردەن کەچ بۆ نەو بارەگاوە

بە بێ تۆ (کە بەو لەخوا ترسان و دەس بەدوعا ونزایەتەوە) کێ گەردن کەچ کات لەو بارەگایەدا. کەسی ترمان نی یە ڕابەرمان بێت لە بارەگای غەوپ دا، یان لە بەردەم بارەگای خوادا لە تۆ مل کەچ و پارێزکارترمان نیە، دەس بە نزمان تیا نی یە.

ئەگەر (بێ تۆبە) واتەکەی (بێ تۆبەکار بێت) واتە کەسمان تۆ بەکار نین.

(کێ) لە دێڕی دووەمدا.. دەمانباتەوە بەردەم (شێخ صەمەد) کەوا تە ئەو تۆ بەکاریشە.

٨- دەخیل جەماعەت بێ ئیمامەتەن

ئیمامەت ماتەم وە بێ قامەتەن

دەخیل جەماعەت (نوێژکەران، هاوڕێکانی شێخ) بەبێ ئیمامن و بێ پێشەوان ئیمامەت ماتەمە، پێشەوایی و ڕابەری کردن دۆش داماون و ماتەمن وبێ قامەتن.

قامەت کردن: سازدان و جۆشانی موسوڵمانان و تەبیلغ و ئاگادارکردنەوە بۆ وەستانی نوێژ. ئەوجا ئیمام دەست دەکات بە ئیمامەت، کاتێ کە قامەت دەر نی یە، ئیمام نارەحەت و بێ تاقەتە.. بەڵام مەولەوی (کرداری – فعل)ە کان هەست دار دەکات و دەیانخاتە دۆخی مرۆڤبوونەوە، بەمەش جۆرێ لە ستاتیکا دەخولقێنێ.

٩- گۆشەی تای هیندی مەندیل بێ گەرد

مایل کەر ئەولای سای گەردەن زەرد

گۆشەی (سوچی) مێزەرە سپی یە بێ گەردەکەت بکە بەلاوە ولاری کەرەوە بۆ سەر گەردنە زەردەکەت. دەست دانە مێزەرو سەرو کڵاو و جوڵان بەمەبەستی قامەت هێنان و ئیمامەت کردن (ئەوخۆ ئامادەکردنە نەریتێکی مەلایانەیە).

١٠- قیام دەر وە بەژن ئەو قەدو قامەت

قیامەت قام دەر پەرێ (قد قامت)

هەستانەوە بدە بەو بەژنەو ئەو قەد و قامەتە (هەستەوە،ڕاست بەوە لەو گۆڕەدا) قیامەتێ هەستێنە بۆ (قد قامت صلاه).

کاتێ قامەت دەدرێ موسوڵمانان پەیتا پەیتا و پێکەوە دەچن بە دەم قامەتەوە و هەڵدەستنە سەرپێ ونوێژدا دەبەستن.مەولەوی ئەم دیمەنەی بە حەشرو هەستانەوە چواندوە.

(قیامەت قام دەر) ئەگەربە تەورەیەکەوە بیبەستینەوە بە (صمدی خواوە) ئەوە قیامەت بەرپاکردنی خودایە هاتنی ساعە، کە دیارە وێنەکان پڕن لە گباق وتناسب و جیناسی ناقص.

١١- هامدەردان پەی بەزم شادی جەم بی یەن

چ خەیرەن صەدای کار خەیرنی یەن

هاودەردان بۆ بەزمی شادی کۆبونەتەوە و چ خێرە دەنگی کاری خێرت نی یە. ئێمە بۆ شادی و بەزمی ژن هێنان و زەماوەندی تۆ جەمین، تۆش دەنگی کاری خێرت نی یە.(ژن هێنان کارە خێرەکەیە).

١٢- مەیلت چەنی مان یەکجاری سەردەن

یا دوور با زامان مار کار لێت کەردەن

مەیلت لەگەڵمان بە تەواوی ساردە، یان دوور با زامەکانی مار کاری لێت کردووە. یان مەیلت لەگەڵ (مان –ژیان) بەتەواوی ساردە و ناتەوێ بژی. یان دوور با زامەکانی مار کاریان لێت کردوە و ژیانت لێ دەسێنن. کە دیارە بەو گەستەی مارە. شێخ نەماوە.

١٣ - ڕۆ پەرێ ئەومەیل ڕای خوداییت ڕۆ

ڕۆ پەی وەفاو شەرط ئاشناییت ڕۆ

ڕۆڕۆ بۆ ئەو مەیلی ڕێی خودایەت و ڕۆ بۆ ئەو وەفاو شەرتی ئاشنایی یەت.

١٤- ڕۆ پەی ئێش سەخت مار گەستەی کاریت

ڕۆ پەی دەردسەر کەس نادیاریت

ڕۆ بۆ ئیشی سەخت و کاریگەری گەستەی مار، ڕۆ بۆ دەردی سەری کەس پێ نەزان و نادیارت. مامۆستا ئەردەلانی (دەردی سڕ) ی بەلاو جوانە واتە (دەردی کەس نەزان و دەردی نادیار وبێ دەرمان).

١٥- ئای تۆ کام نەدیت جە عەرووس نۆ

تا عەرووسی خاك پەشتان بی وە تۆ

ئای تۆ لەزەت نەدیوو و بەکام نەگەشتووی بوکی تازە، تا بووکی خاك جووت بوو لەگەڵتا.. واتە بەکام نەگەشتی لەگەڵ بووکی نویٚ، تا بووکی خاك بردیتی و لەگەڵیا جووت بووی.{لە دیوانەکەدا ئەی تۆ نوسراوە ئێمە ڕای مامۆستا حەمەڕشیدمان وەرگرت } لە دیواندا (پەشتان) بە هاوپشت ڕاڤە کراف. مامۆستا حەکیم بە جووت بوون ڕاڤەی کردوە. {دیوان ل١١٧وەمەولەوی وتەقینەوەی زمان ل١٠٠ }

خانای قوبادیش پێش هەمووان (پەشتان) ی بەمانای ئاوێزان و جووت بوون و هاوپشت لە شیرین و خەسرە وەکەیدا چەندین جار بەکار بردووە.

چوون مێو مەفتول پشتان بین وەهەم

لێو وەبان لێو دەم جە ناو دەم

پشتان بوون وە بە ژن بالاّ تووڵ نەی

شەو وێنەی لاو لاو پای نەمام نەی

نەبۆ پەی پەشتان من دلگیر ئیمشەو

بویەرۆ بە لوگف جە تەقصیر ئیمشەو

ئەردڵ جە سەنگ نیت شۆخ ستەمگەر

ئیمشەو تا بەڕۆ بۆ پەشتانم بەر

با پەتشتانت بوون ئیمانم ئیمشەو

غەمخواریم بکەر میهمانم ئیمشەو

ئامانەن ئیمشەو چوون زوڵف لولت

با ببوون پەشتان بالاّی نەو تولت

وێش سەرنیگون کەرد نە خاك گڵکۆش

پشتان بە پەروێز بۆ نیا وە بۆش

پەشتان بی شیرین وە بەژن ئەدا

بە خاك سیای گڵکۆی خوسرەودا

وە زۆرنزیك سێبەری ئەم دوو بەیتەی دوایی و لێکچونی بابەتی و ناوەڕۆکیان لەسەر بەیتەکەی مەولەوی نیشتووە ڕەنگە دەرکەوتنەوەی کاریگەری شاکارەکەی خانا بێت لە خەیاڵی مەولەوی دا.

١٦- جەی خار دندان ژار ئاوردەی مار

خاطر نازك وێت مەدەر ئازار

بە دڕکی ددانی ژەهرهێنەری مار دڵی ناسکی خۆت ئازارمەدە. دڵی خۆت ئازارمەدە و عاجز مەبە و ئازار مەخۆ بەجێ دڕکی ددانی ژاراوی مار.

١٧- تۆ نەو گوڵی باخ مصطفوی بی

گەنج خەزانەی مرتەضە وی بی

تۆ کە تازە گوڵی باخچەی پێغەمبەری بیت و گەنجی خەزێنەی مەولا عەلی بیت.

١٨ - گوڵ عادە تشەن بێ خارنمە بۆ

گەنج ڕەویەشەن بێ مار نمە بۆ

عادەت و سروشتی گوڵ وەهایە بێ دڕك نابێت و ڕێ و شوێنی گەنجیش بێ مار نابێت.

تۆش مادام هەم گوڵی باخچەی پێغەمبەری و هەم گەنجی خەزێنەی عەلی، دەبێت هەم دڕکی ددانی مارو هەم خودی ماریشت هەبێ بۆیە دەبێت دڵ شاد بیت و دڵ بە ئازار نەبیت بەو دڕك و مارە. پێویستە بووترێت مار ڕیشەیەکی کۆن و قوڵی لەناو باوەڕی ئاینی کورداندا هەیە. لە هەندێ باردا نیشانەی حکمەت و پیرۆزی و خێرە وەك

لای یەزیدیەکان تەنانەت زاراوە مادیەکان و پەیوەندی مارو دەسەڵاتی مادەکان ئاشکرایە. ڕەنگە ئەفسانەی ماری سەر شانی زوحاك بەدیویکی تردا بخوێنرێنەوە. پێگەی مار ڕونتر دەست نیشان بکات لە مێژووی نەتەوەیی دا، وە مار وەزیفەیەکی پارێزگاری کەری لە ئەفسانەی (گەنج دا) هەیە تەنانەت (شیعریەتی زوڵف و ڕوو) و چواندنە کلاسیکی یەکان هەر لەو ڕووەیە. هەروەها شاخی مار مایەی فەڕو چاوەزارو زێرە.{مار لە بیروباوەڕە کۆنەکانی کورددا، ڕامان ژمارە ٣١ولێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی د.عزەدین ل ١٨ و یاداشتهای پیرامون-مهرپرستی درکردستان ل٤٩}

دەبێ ئەوەش بڵێین کە بە جۆرێکی ترو دیدێکی تر مار لای کاکەیەکانیش دوژمن نی یەو نایکوژن هەرچەندە ڕۆڵی شەڕو خرابەو نەگبەتیش دەگێڕێ.

کەواتە مار هەم ڕۆڵی ئەهریمەنی و شەڕی گێڕاوە، هەم ڕۆڵی خێرو چاکەش.لە موناسەبەی ئەم شیعرەدا (مار، ژیان، ئاوێزان، عاشقە و ماشقە) خێرا بە دیاردە مێژوویەکاندا دەمانبات. ئەوەتا لە کاتی خۆی دا ئەحمەد پریسی (مەجزوب) هاوڕێ ی مەولەوی مانای ترمان بۆ قوت دەکاتەوە وڕۆڵی شەیدایی دەداتێ و دەڵێ:

نە نە ئەو مارە هەر مارغار بێ

پەی پا بۆسی پاش نە ئینتزار بێ

ئەوە ماری ئەشکەوتی ثور بوو بۆ ماچی پێی هاتبوو، کەواتە دەبێت لە نێوان (پێی ئەبو بکر و پێ ی شێخ صمد و پای شادی مەولەوی) مار نەگریس نەبێ لەم دیدگاوە خوالێ خۆش بوو دەبێت بە گەنجی عەلی و گوڵی محمدی.

بە گێڕانەوەی (مامۆستا حمە رشیدی ئەمینی) مەولەوی بە شێعرێکی مەتەڵ ئامێز شاعریەتی میرزا عبد القادری پاوەیی تاقی دەکاتەوە کە بەستراوە بە (بەکارهێنانی مارەوە)

مەولەوی کاتێ لە خانەگای لای پاوە دەبێت ئەم شیعرە لە تاقی کردنەوەی میرزدا دەنووسێ.

سای کەمەر وەشا گەر مارش نە بۆ

دۆسی خاست بۆ بەدکارش نەبۆ

سێبەرو پەنای (کەمەر بەردی گەورەی کەلێن دار) خۆشە گەر ماری نەبێت و دۆستی چاکت لە گەڵ بێ یان هەبێت بە دکاری نەبێ. کە پێوەنی مانا دراوە بە ئەشکوتی ئەور و سای ئە شکەوت و حوزرەت و دۆستی چاکی وەك ئەبوبەکر، میرزاش بەم شیعرە وەڵامی دەداتەوە لەبەر پەیوەندی باسە کە هەندێك لە شیعرەکە دەنوسین.

هەر ئەو شەو ئەوان تەشریف مەبەردەن

ئیرادەی مەنزڵ غار پەورکەردەن

مار وە ئەمر حەق سەر ئاوەرد وەبەر

سەلام کەرد واتش یاخەیرل بەشەر

چەن قەرنەن ئەی غار ئەی جاگە جامەن

ئەی سوراخ سەنگ زێدو ماوامەن

ئارەزووم ڕوخسار پڕ نوور تۆ بێ

مەیلم شەرە فیاب حووزور تۆ بێ

دیم ئەبو بکر ڕاگەش لێم بەستەن

بەخوا خۆ ئەمن ئەوم نەگەستەن

گەروەغەیزەوە دابام پاشەوە

نەمە یاوا کەس وە ها ناشەوە

{مهرەجانی مەولەوی ٢ل٣١٤ومیرزا ئەولقادری پاوەیی حەمەڕەشیدی ئەمینی ل٢٩}

هەروەها خانیش لە مەم و زینەکەیدا لەسەر زاری زین دەبێژێت:-

ئەم صۆر گولین ئەو ژ بۆ مە خارە

ئەم گەنجین و ئەو ژبۆ مە مارە

گوڵ حیفظ دبن ب نوکێ خاران

گەنجینە خودان دبن ب ماران

{مەم وزین — ئەحمەدی خانی، ئامادەکردن و پەراوێز بۆ نوسینی هەژار ١٩٨٩ پاریس ل١٨٧.}

١٩- غەریبیت زیاد نە شەهادەت بی

شەهادەت هەم دەم وە سەیادەت بی

غەریبیت لە شەهیدیت زیاتر بوو، شەهیدیشت هاودەمی سەیادەت بوو. مەولەوی زۆر جوان پلەی غەریبی بەرزکردۆتەوە وە بە جۆرێ که هیچ شتێ نی یە لە شەهیدی بەرزتر. ئەم (غەریبی) لە شەهیدی بەرزتر دەکاتەوە.لە دیوانەکەدا هاتووە (غەریبیت پلەی شەهیدیتی بەرزکردەوە).

لای عارفەکان شەهید ئەو کەسەیە کە عاشقەو بە پاکی عەشقەکەی ڕاگرتووە و کپی کردووە و مردووە.

ئەم بەرزکردنەوەیەش بە بەرەکەتی (غەریبی یەکەیە) لە (سەیادەت) دا ڕۆشنایەك لە عاشورا بەدی دەکەین. غەریبێك کە لە غوربەتا شەهید بێت وەك شێخ صمد ئەوە ئەو شەهیدی یە هاودەمی شەهید بوونی حسێن دەبێت، کە دەزانین سەیدیەتی نەوەی پێغەمبەرە، وە جۆری شەهید بونە غەریبەکەش بۆ خۆی سەیادەتە ڕابەری یە.

٢٠- ئەی ڕەسول ئارۆ شەوقش پەروازادا

وە نازو ئیعزاز کار تۆ سازدا

ئەم ڕەسوڵەی ئەمڕۆ شەوقی فڕاندو بە نازو شکۆ و ڕێزەوە کاری تۆی ڕێکخست.

ئەی ڕەسول: شێخ ڕەسوڵی سۆڵەیی باوکی شێخ عبد الصمدی کۆچ کردوە کە بە ڕەزامەندی و ئارامی یەوە، تێکەڵ بەڕێزو شکۆ و عیزەتەوە، ڕوفات و جەنازەی کوڕەکەی بەڕێ کردوە (لەکارسازدان دا) ڕەنگە تێ بگەین کە ڕێ و ڕەسمەکانی مردو بەرێ کردن جەنابی شێخ خۆی ئەنجامی دابن (شۆردن، کفن، نوێژ، دفن).

(پەرواز) بە خاتری بڕینی ڕێگەی ئەم دنیاو ئەو دنیا هاتوە. کە سەرباری دوریان لە ئەندێشەدا (مردن فڕینی ڕۆح) کورتیان دەکاتەوە، بە مردن لەم دنیا دەردەچیت بۆ ئەو دونیا، لە دیواندا (ئەی ڕەسوڵ) بە فریشتەی مەرگ (ئیزرائیلیش) ڕاڤە کراوە.

٢١- ڕجام هەن فەردا ئەو گەردەلوول دا

بویەری نە ژێر سای ئەو ڕەسول دا

تکام هەیە سبەینێ لە گەردەلوولی ڕۆژی هەستانەوە و حەشرا لە ژێر سایەو سێبەری ئەو ڕەسولەکەدا(پێغەمبەر) تێ پەڕی.

(ئەمڕۆ و سبەی) ئارۆ و فەردای بەیتەکان. ئاماژەی خێران بۆ مردن و تەی کردنی دوو دنیاکە تەی کردن و جیاوازی و دوری دو دنیا کە ماوەیان ڕۆژێکە) ئەمە لێکدانەوەیەکی کۆنی جوانە وە هەم دژ یەکیشن، ئەی ڕەسول ی بەیتی پیشوو باوکی شێخ صەمەدی کۆچ کردوە. ئەو ڕەسول پێغەمبەری ئازیزە لەو دنیا.

لەم دنیادا باوکت (شێخ ڕەسول بەرێی کردی و لەو دنیادا پێغەمبەر دەبێتەوە بەرێخەری ئەوێی شێخ صەمەد و سایەی. وێنەکە تەژی یە لە دۆخی گونجان و دژەکان و تەوریە و تەناسوب.

ماموستا ئەردەڵانیش ئەم دوو بەیتەی جوان وەرگێڕاوە و هەم پەراوێزی چاکیشی بۆ نوسیوە.

ئەم ڕەسووڵ ئەم ڕۆ بە خۆشەویستی

بە نازو بە ڕێز کاری ڕێخستی

تکایە سبەی لەو گەردەلوولدا

تێپەڕ کەی لە ژێر سای ئەو ڕەسوولدا

{ دیوان مەولەوی محمد ئەمین ئەردەلانی بەرگی یەکەم چ ١ ل ٢٧٩}.

١- پزیسکەی چەخماخ کافی کارمەن

چ وەخت و وادەی ئەی گوفتارمەن

پزیسکەو گڕی چەخماخ (تفەنگ) م بەسە. ئیتر چ وەخت و کاتی قسە کردنمە. کارو کردەی هەمیشەییم بیرکردنەوە یە لە پزیسکەی چەخماخ، ئیتر نام پەرژێتە سەر هیچی تر تەنانەت مەجالی قسەشم نی یە تۆماری یەك چرکە ساتە (پزیسکەو دەنگی تفەنگ کە ئازیزێ دەکوژێ.یەك گرتەی سینەمایی قەشەنگە.

کاری من..قورسە.. بیرکردنەوەیە لە دەنگ و پزیسکەی تفەنگ.

یەکێکە لەو شیعرانەی بۆ مەرگی عبدالرحمانی محمود یاروەیس وتراوە.شیوەنی مەولەوی بۆ ئەم خوا لێخۆشبووە زۆر جەرگبڕە و خەریکە بە ژمارەی شیعری شیوەنی دا لە عەنبەری نزیك دەکاتەوە. مەولەوی ناسان لەسەر ڕاڤە و ژمارە و هێزی ئەم شیعرانە قسەی جیاوازیان هەیە. لە ڕسالەی عیشقدا هاتوە مەولەوی (٥) پارچە شیعری لە لاوانەوەی ئەم زاتەدا ووتوە{ڕسالەی عیشق ل٣١} زانای سەردەم د. انور پشت بەستوو بە دیوانەکە بە (٧) دانەیان لە قەڵەم دەدات و ئەمەشی بەلاوە ڕاسترە، کە بەڵگەی چەندێتیانی لە نامەکەی خودی مەولەویەوە وەرگرتووە و چەند لاپەڕەیەکی بە نرخیشی لەسەر نووسیون. {لیریکا ل١٥٢}

مامۆستا محمد علی قەرەداخی بە یەك پارچە شیعری درێژیان لە قەڵەم دەدات{شارۆیەك لە باخچەی ئەدەبی مەولەوی.گۆڤاری کۆڕ ب٦ل٢٦٥} سەرباری جیاکردنەوەشیان مامۆستا مەلا عبدالکریمیش دەڵێ وەك شعیرێکی درێژ بن وایە{دیوان ل١١٩} . مامۆستا گۆرانی نەمریش دەڵێ: شیوەن نامەیەکی درێژە. بەلاّم هیچ گومانم نی یە.لە هەڵبەستە هەڵبژاردەکانی ئەوە هەر وەك لە نموونە هەرە بەرزەکانی شیوەن نامەیە لەسەر پاکی ئەدەبی کوردی دا. {گۆڤاری بەیان ژ٣١ساڵی ١٩٧٥لەچاپدانەوەی ووتارێکی مامۆستاگۆرانە}

٢- دڵەی کۆس کەفتەم هەم تەم گەردەوە

پەردەی سەبوریش تەمام دڕەوە

دڵەی کۆسکەوتوم جارێکی تر تەم دای گرتەوەو پەردەی سەبوری بە تەواوی دڕاندەوە.

تەم کردنەوەی دڵ، مەراق داگرتن و سوێ بونەوەو ژیانەوەی تر لەگەڵ زامی کۆنی دڵدا، کولانەوەی، کە یادی لە دەست چوو بە دڵدا ڕادەبورێ، مەراق دات دەگرێ ئەو فەرامۆشی و مەیل بڕین و سەبوریە کە بوەتە پەترۆی زام و پەردەی سەبووری بە یاد کردنەوە تراژیدیەکان لادەچێت و ئەدڕێت.

مامۆستا عەلی قەرەداغی لە پرۆژەکەیدا(بوژانەوەی مێژووی زانایانی کورد...بەرگی ٨ل٢٦٢)لەوەوڵامی د.ئەنوەردا لە مەڕنەم شین نامانە پێ داگری دەکات و دەفەرموێ ناگونجێ چەند شیعرێك بن،وچەند بەڵگەو دەلیلێك دەدات بۆسەلماندنی بۆچوونەکەی.یەك لەوانە دەنوسێت (نەبووە بە عادەت و عەقڵیش ئەوە قبووڵ ناکات پیاوێکی وەك مەولەوی بێت بۆ یەك تەعزییەنامە شەش حەوت پارچە شیعری جیا-جیابنوسێت.خاوەن تاعزیەش کاتی ئەوەی نیە لەو سەرەتایەدا شەش حەوت نامەی یەك کەس بخوێنێتەوە)

ئێمە لە چەند شوێن ووتوومانە کە لە ومەیدانەدا کەم دەسەڵاتین و ئەوە کاری زانایانی ئەوبوارەیە بۆیە بەڕەهایی لایەنگری لە بۆچوونی یەك کەس ناکەین و بە دژی کەسیش نانووسین. بەڵام لەهەر شوێنێك بڕوامان هەبێت بۆچوونی خۆمان دەردەبڕین. ئیتر لە گەڵ ڕای کێدا تەبایە و لە گەڵ کێدا نا تەبا، دەسەڵات نیە و نیەتی خراپ لە گۆڕێدا نی یە. سەبارەت بەم بۆچوونەی مامۆستاش من وادەزانم لە ئەنجامی سەرخستنی ڕاکەیداو لەجەنگی نووسینی بەرامبەرەکەیدا نووسراوە و دەرك و لە بێژنگ دانی پێوە دیار نیە.

چونکە ئەم دەقانەی مەولەوی بەیەك فۆڕم و بە سەر یەکەوە نووسرابن،یان شیعرشیعر و جیا نووسرابن، دواجار وەر گر هەر دەیانخوێنیتەوەو کات لەو ڕووەوە هەمان کاتە.

له پەراوێزیشدا ڕوون کردنەوە دەدات و دەنووسێت(ئەمە بە بۆنەی جیاجیاوە دەگونجێ لەماوەی چەند ساڵدا بۆعەنبەر خاتوونی خێزانی کۆچکردووی بکات و لە هەر موحەڕەمێکدا، یان لە هەر بەهارێکدا کە سوێکەی بە یادی کۆچی دوایی خێزانی تازە دەبێتەوەو بە پارچە شیعرێکی بەسۆز کەف و کوڵی سینەی گڕگرتووی دابمرکێنێتەوە. بەڵام ئەو حاڵەتەی مەحموودی یاروەیس زۆر جیایە{هەمان سەرچاوە ل٢٦٣}سەبارەت بەم ڕوون کردنەوەیەش کە بەلامەوە ڕاستەو بەجێ، بەڵام دەتوانێت بە دژی ڕاکەی مامۆستا کاری پێ بکەین، چوونکە مەولەوی خۆی باسی ئەو سوێ بوون و کولانەوەو دڕاندنی پەردەیی سەبوریە دەکات و بێژەی(هەم)لەم جۆرە حاڵەتانەدا گرنگە و کلیلێکی باشە بۆ سەلماندنی هەر بۆچوونێك. واتە (هەم)پێمان دەڵێت کە پات کردنەوەی هەیە و دیسان بۆ هەمان دۆخ یاد دەکەم. بۆیە دەڵێین تا ڕای جیاواز هەبێت دەرك و وەستانەکان باشتردەبن و حەقیقەت زیاتر ڕۆشن دەبێتەوە.

٣- ناڵاو گرەوا و خولیاوە و خول وەرد

جەو بۆڵ دەردا وێش سامان سا کەرد

ناڵاندنی و گریاو دەورو خولی خواردو خۆی لە خۆڵەمێشی دەردبە تەواوی هەڵکێشا.

ئاشکرایە یەکێ لە شەقڵە دیارەکانی هونەری شیعری مەولەوی، هەڵسوکەوت کردنی یەتی لەتەك ووشەو دیاردەو مفردە نامرۆیەکان، بە سیفەتی مرۆیی، بە تایبەتی لە ڕێی هونەرەکانی (خواستن و وەك یەکەوە) بۆیە لەم شیعرەدا هەست ناکەیت (دڵ کارەکتەرە) بەڵکو مرۆڤێکت دێتە پێش چاو. ئەمەش وە نەبێ شیعری مەولەوی لە ژیان و واقیع دور خستبێتەوە و کردبێتی بە فەنتازیایەکی ڕووت {لیریکا ل١٥٦}بەڵکو هەردەم لە ژینگە کۆمەڵایەتی یەکەی دا بابەتی شیعرەکانی هەڵدەبژێرێت و هەست و ئەندێشەکانی سروشتیانە دەردەبڕێت.

(جەوبوڵی دەردا) خۆڵەمێشگاو شوێنی فڕێ دانی سەرەکۆزەری ناو سوپاو ئاگردانان کە زۆرجار نزیك لە ماڵانە.. ئازیز مردووان پەلاماری دەدەنێ و دەیکەن بە سەریاندا.

"سامان سا " بەوێران ڕاڤە کراوە. بەلاّم "سامان سا" واتە داپۆشینی تەواو بە هەر شتێ.. لێرەدا بە جۆرێك کە هەموو تەنەکە(جەستەی مەولەوی) خۆڵەمێشی بەرکەوێ، کاتێ بە تەواوی پەڵە بڕەوێتەوە سامانڵ دەبێت. سامان ساکردنی دڵ لە خۆڵەمێشدا واتە هیچی خۆی نەهێشت و بەتەواوی ڕەنگ و ڕوی پێشووی لە دەست دا.

٤- ئیسە بووڵ دەرد کەرۆ وەسەردا

دەك سلآمەت بی چیت ئی خەبەردا

ئێستا خۆڵەمێشی (دەرد و ڕەنج و ئازار و مەینەت) دەکات بەسەری خۆیدا سەلامەت بی بۆ ئەم هەواڵەت پێدا.

مامۆستای مدرس دەنوسێ وا دیارە حاجی محمود پاش کوژرانی عبدالرحمن کوڕێکی تری مردوە و زامی پێشووی کولاوە تەوە و مەولەوی ئەم شیعرەی بەناوی ناوبراوەوە نوسیوە. بە پێی ئەم بۆچوونەش، ئەو ڕایە سەر دەکەوێت کە پێی وایە ئەم شیعرانە جیان. چونکە حاجی مەحموود یاروەیس شیوەنی دوو کوڕی تری دەکات بە ناوی عەلی و فەتاح

گا ماچووم هەی ئاخ های ئەڕواحم ڕۆ

گا عەلی گاهێ داخ فەتاحم ڕۆ

لە بەر ئەوەی کە خۆی سالّی مردنی فەتاح دیاری دەکات و دەڵێ(١٣٠٤)بووە. کە چوار ساڵ دوای کۆچی مەولەوی بووە. کە ئەمەش ناگونجێت. گەر شوێن بۆ چوونەکەی مامۆستای مدرس بکەوین. دەبێ عەلی کوڕی بووبێت. کە دوای ئەوڕەحمان مرد بێت.

٥- دڵە پۆشا بێ پەردەی سەبووری

سازا بێ چەنی دەردەکەی دووری

دڵەم پەردەی سەبوری پۆشابوو بەرە بەرە سارێژ بوو بوو، لەگەڵ دەردی دووری دا سازا بوو عادەتی کردبوو (واتە بڕوای بە مردن و دووری عبدالرحمان کردبوو لە گەڵیشیا ڕا هاتبوو) وێنەیەکی سادە و مۆسیقی و ناسك و جوان لەهەمان کاتا ئارام بەخش و جەرگبڕیش.

٦- پەردەی سەبووریم دڕیا ڕۆڵە ڕۆ

ڕیشەی جەرگەکەم بڕیا ڕۆڵە ڕۆ

دڵ کولایەوە و پەردەی سەبوری دڕاند... ڕۆڵە ڕۆ، ڕیشەی جەرگم بڕا ڕۆڵە ڕۆ.مەحمود باروەیس کەڵکی لەمبەیتە وەرگرتووە ولە شینی کوڕێکی تریدا بەم جۆرە بەکاری هێناوە

کولیاوە زامم، دیسان دڕیاوە

پەردەی سەبووریم، جەرگم بڕیاوە

{کەشکۆڵی حاجی مەحموود یاروەیس عوسمان محەممەد هەورامی ل٩٦}

٧- وە ناکام هیجرەت کەردەم. ڕۆڵە ڕۆ

داخان گشت وە خاك بەردەم، ڕۆڵە ڕۆ

وەی بێ مراد کۆچ کردوە کەم ڕۆڵە ڕۆ، داخانت هەموو دەبەمە گڵەوە ڕۆڵە ڕۆ. ناکام بە ئاوات نەگەشتوو لە دیواندا بە ناکاو ڕاڤە کراوە

٨- خان و مان خامۆش بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ

ئەگفالآن مەدهۆش بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ

خان ومان و دیوە خان و دەرو ماڵ بێ تۆ بێ دەنگ و کشوماتە و مناڵەکان وێڵ و سەرگەردانن بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ.

خامۆش... کوژانەوەی شەوق و ڕوناکی. ماڵی خامۆش، کنایەیە لە مردنەکەی ئازیز کە ئەم درکەیە لە زمانی کوردیدا باوە (بوویە چرای ماڵەکە) واتە ڕوناکی ماڵە مامۆستاحەکیم لە پیاچوونەوەی ئەم بەیتەدا دەبێژێ (خانومان) خانمانە وا تە ژنان بۆ بەرامبەری ئەگفالآن،{مەولەوی حەکیم ل٩٢} ئەشگونجێ وابێ بەلآم خان و مانەکە جوانترە. چوون دواتر خاتوونانی هێناوە.

٩- تەلْميت سيا پۆش بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ

خاتوو نان بێ هۆش بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ

بارگەو بنەی هاوینە ڕەش پۆش بێ تۆ ڕۆڵە ڕۆ خاتوونان بێ هۆشن بێ تۆ و بوراونەتەوە بێ تۆ ڕۆۆڵە ڕۆ.

خاسیەتێکی هونەری بەرزی هارمۆنی لەم شیعرەدا جێ کراوە، مەولەوی توانیویەتی لە ڕێگەی ئەزمونی خۆیەوە یاری بە کێشی (١٠) برگەیی بکات، بەوەش لە ڕێگەی مۆسیقای ناوەوە ئێمە دەباتە کۆڕی پرسەکەوە {لیریکا ل١٩٦}

١٠- کام وەصفت خەیاڵ، کام شێوەت یاد کەم

پەی کام خەسڵەتت دادو فەریاد کەم

کام وەسفت بێنمە خەیاڵ و کام شێوەت یادکەم. بۆ کام خەسڵەت و تایبەتیەتیت هاوار و دادکەم. بە خەیاڵ کام دیمەنی جوانت بێنمە یادمەوە.

١١- پەی عەقیدەو دین موسوڵمانیت، داد

پەی شێوەی شیرین نەوجەوانیت داد

بۆ باوەڕو ئیمان و دینی موسوڵمانیت، داد، داد بۆ شێوەی شیرینی تازە لاویت. دیمەنی شێوەی شیرینی جوانی دێنێتە پێش چاو خەسڵەت و عەقیدەو ئیمانی.

١٢- پەی ئەو عەقڵ و فام هۆشیاریت داد

پەی خۆش گوفتاری و خۆش ڕەفتاریت داد

بۆ ئەو ئاوەزو ژیری و هۆشیاریەت داد، داد بۆ قسە شیرینی و خۆشی دەم ودووت و داد بۆ کردارو کردەوەت.

لە دیوانەکەدا لە بری گوفتاری (خۆش نیگاری) نوسراوە ئێمە ڕاستکردنەوەکەی کاك حەکیمان دانا، چونکە کار ناکاتە سەر ساختمانی شیعرە کەو لە خزمەتی جوانی شیعرەکەدایە. {مەولەوی حکیم ل٩٢}

١٣- فەریاد پەی ئیخلاص ئاخ پەی ئاینت

پەی ئاغەی دنیاو پەی ئاغەی دینت

هاوار بۆ ئەمەگ و کارامەییت و ئاخ بۆ ئاینت (ڕەوشت وتێ ڕوانین و نەریت) بۆ گەورەییت لە دنیاو بۆ گەورەیی دینت.

مەولەوی وشەکەی وا سازاندووە کە (ئاغەی دین) واتە پیاوی گەورەی دین و هەم گەورەیی دین خۆشی.

١٤- هەر کەس دیم دیدەم مەیل تۆ پێش بێ

کێ بێ کێ جە تۆ خاطرش ڕێش بێ

هەر کەسم دیوە چاوەکەم خۆشەویستی تۆی لە دلا بووە، کێ بێ کێ هەیە لە تۆ دڵی ئێشابێ. ڕەگەزدۆزی هەیە لە(تیش+ پێش) دا کەسێ نی یە ڕەخنە و عەیبێکی لە تۆ دی بێت و کەس ڕقی لێت نەبووە، کەس حەزی بە مەرگت نەکردووە.

١٥- فەڵەك جەرگش دەن وە مەودای چڵدا

کام خاطر ڕێشیش بی نەتۆی دڵدا

فەڵەك (گەردوون) یاخوا جەرگی بدەن بە نوکی تیژی چڵدا، ئەبێ کام زام و ڕقەی لە دلا بووبێ، واتۆی بردەوە.

مەولەوی نەفرین لە فەڵەك دەکات بە زمانی حاجی مەحمودەوە، دەڵێ کەسێ لە تۆ دڵ ئێشاو نەبووە. ئەبێ فەڵەك (بەچی تۆ پەست و خاگر ڕێش) بووبێ، یاخوا جەرگی فەڵەك بدەن بە تیغ دا.

وە ڕەنگە ئەم بەیتەی مەحمود پاشای جاف، کە دیارە محمود یاروەیس پیاو و خەزنە داری بووە. لە سەرو بەندی تازیە و شیعرە شیوەن و چەمەریەکاندا بەرامبەر بەم شیعرەی مەولەوی وترابێت جێی خۆیەتی لێرەدا تۆماری کەین.

برا چوون فەڵەك کەسش نە مەردەن

مەرگ جوانان وە عادەت کەردەن

که دەبێتە وەڵام بۆ بەیتی پێشوو کە مەسەلەکە (خاطر ڕێشی نی یە) بەڵکو فەڵەك بێ کەسەو خۆی کوڕی نەمردوە بۆیە بەلایەوە مەرگی جوانان ئاسایی یە.

١٦- دەورش وەی طەورە ئەی جەورە ئاوەرد

من حەسرەت مەند کەرد تۆ بەو دەردە بەرد

سوڕانی فەلەك بەم جۆرە و ئەم ستەمەی هێنا (ستەم کردن) منی مەینەت بارو حەسرەت چەش کردو تۆیشی بەو دەردە برد.

هەندێ شوێنی ئەم شیعرەو ڕەوتی هەندێ بەیتی لە لەنجەی چەند (وێنەیەکی شیرین و خوسرەو)ەکەی خانای قوبادی دەچن، بەبێ ئەوەی بڵێین مەولەوی لاسایی کەرەوەیەکی بێ خەیاڵ و ئەندێشە، بەڵام چرای ئەم لاپەڕانەی شیرین و خوسرەو ڕێگەی شیوەنەکەی ئێرە ڕۆشن دەکاتەوە. لاپەڕەکانی (٧٠٧-٧٧٦-٧٧٧) چەند بەیتێکی لێ دەهێنین بۆ زیاتریش خوێنەر دەتوانێ سەیری ئەو لاپەڕانە بکات.

سامانم سەرگون، بازارِم بەرباد

پەی فەرهادم ڕاۆ، پەی پەروێزم داد

لاڵ پۆش و لاڵ بەخش خاس خەیاڵم ڕۆ

نەوەی کەیکاوس کەمەر لاڵم ڕۆ

شاە شێر شکار غاز یانم ڕۆ

سالار سەرهەنگ کەیکەیانم ڕۆ

دڵدار و دڵبەر دلاوەرم ڕۆ

گەنجورکۆی گەنج با داوەرم ڕۆ..هتد

بەڵام هونەری شیعریەت لای مەولەوی سەرشارترە، چونکە خانا لەبەر هەناسەی ڕۆمانە شیعرەکەی پەنا دەباتە بەر هۆنینەوە هەروەها کاریگەری ئەم شیعرەی مەولەوی لەسەر مامۆستا گۆرانی ڕابەر (دیارە) بە تایبەتی گۆران لە ڕوی دارِشتنی هونەری و

دابەش کردنی کێشەکانەوە لە شیعری لە سەرە مەرگی هیوادا. ڕەنگە بەم شیعرەی مەولەوی نیەتی هێنابێ. {دیوانی گۆران. شیعری لەسەرە مەرگی هیوادا} **هەروەها**{ مهرەجانی مەولەوی (١) شاعرێتی مەولەوی رووف عوسمان ل ٧٩-٨٠ }

١- پۆی خەیاتەی فەرد بۆ عەنبەر ینت

دەس ڕێسەکەی فکر بیکر شیرینت

پۆی ئاوریشمی شیعرە بۆن خۆشەکەت، کە بەدەستی بیرو خەیاڵی تازە و تایبەت و شیرینی خۆت ڕێسرا بوو.

تان وپۆ: دوو تاڵی ڕێسراوی هۆنراوە لە تەوندا تان بە دەزگاکەوە ڕادەکێشرێت و بەستوونی ڕێکدەخرێت، پۆ بەناو تانەکەدا دەبرێت و قوماشێکی لە مەرەز یان خوری دروست دەبێت تان و پۆ واتا خوازراوەکەی دەبێتە دوو شتی پێویست و پێکەوە گونجاو بە جۆرێ نەبوونی یەکێکیان ئەوی تریان نوقسان دەکات. بەتایبەتی (پۆ) وەکو هەوێنە بۆ تەواو کردنی (تان) هەروەها (تان وپۆن) واتە وەك یەکن.یان تەواوکەری یەکن.

تان: لە کاردا سەرەکی ترە و پۆ لاوەکی یە بەڵام نرخ و بەهای زۆرە.

کەواتە (شیعرەکانی مەلا عەبدوڵلاّ با کەمیش بن. بەڵام وەکو پۆ وان، زۆر گرنگن، ناسکن بە بایەخن، لێرەوە تێ دەگەین مەلا عەبدوڵلاّ نەیویستووە هەمیشە بڕێسێ(شاعر بێت) بە پێ ی پێویستی یەکانی (تان)ی هاوڕێکانی (پۆی) شیعری کەمی نوسیوە بەڵام ناسك. چونکە پۆ، هەڵگری دەلالەتی (خسوسیەت و ناسکی و باریکی و سفتی خۆیەتی).

بۆیە جێ ی خۆیەتی هەوڵی ناسینی ئەو کەسە بدەین کە ئەم شیعرەی ئاڕاستە کراوە.

گەورەو ڕابەرم مەلا عبدالکریم نووسیویەتی: مەولەوی ئەم شیعرەی لە وەڵامی نامەیەکی شێخ عبداللەی داخیا نووسیوە کە شاعرێکی بەرزە بووە. زۆر جار نامەی بە هەڵبەست بۆ مەولەوی ناردوە{دیوان ل١٢٢} هەروەها لە پەراوێزدا شیعرێکی (داخی) بلاّو دەکاتەوە{دیوان ل١٥٢} .

هەر جەنابی مودەریس لە یادی مەرداندا دەنوسێ: دۆستێکی تری مەولەوی شێخ عبدوڵلاّی داخی یە کە شاعرێکی بەرزبووە و هەرچەندە بە باشی بۆم ساغ نەبوەتەوە کێ یە ؟بە هەندێ نیشانەدا وا دیارە شێخ عبدوللاّی مرادوەیس خاڵۆزای مەولەوی بووبێ{یادی مەردان بەرگی دوەم ل٤١٢و٤١٣و٤٩٨}.

مامۆستا محمد ئەمین ئەردەلاّنی لە وەرگێڕانەکەی دا بۆ سۆرانی دەنووسێ ئەم هەڵبەستە وەلاّمە بۆ شێخ عبدوللاّی داخی کە قەصیدەیەکی (٥١) شیعری دەنێرێ بۆ مەولەوی، لەم قەصیدەیەدا (١٥) بەیتی مەولەوی ناو بەناو تێ هەڵکێش بە شیعرەکانی خۆی دەکا. من ئەو قەصیدەیەم لایە لە بەر تەسکی ماوە لێرەدا بلاّوی ناکەمەوە. بەلاّم من گومانم نی یە بە پێ ی ووشەی (مەحروومی) لە بەیتی دوەمدا مەولەوی بەم قەصیدەیەی قسە لەگەڵ مەحرووم دەکا.{دیوانی مەولەوی بۆ سۆرانی محمدامین ئەردەلاّنی ل ٣٥٦}

مامۆستایان محمد علی قرداخی و حەکیم مەلا صالح شتێکی ئەوتۆیان نە نووسیووە تەنها باسی کێ بەرکێ ولاسایی شیعری (مەحروم، خانا) و هەڵسەنگاندنەکەی مەولەویان کردوە. مامۆستا محمد عەلی قەرەداخی باسێك (لە مەحرومی) ناوێك دەکات و دیاریشی کردوە کە (مەحروم، مەحرومی) دوو کەسی جیان و زمانی شیعریشیان جیا یە {کەشکۆڵی کەلەپوری ئەدەبی کوردی ب ٤ ل٢٤-٢٧و٩٩}، هەرچی د٠ انور قادریشە، لە ل٧٥ لیریکاکەی دا هەر ڕاکانی مدرس دوبارە دەکاتەوە سەبارەت بە شێخ عبداللەی داخی، چونکە کارەکەی ئەو کاری ساخ کردنەوەی ناوەکانی ترنیە.

بۆیە من لێرەدا پشت ئەستور بە ورد خوێندنەوەی مەولەوی خۆی و هەموو ئەو قوژبن و کە لەبەرانەی کە دێنە ڕێی مەولەوی ناسی و بەراوردی بەرهەمە نوسراوەکان و یارمەتی مامۆستایانی پێش خۆم چەند قسەیەکی نا قابیل دەنووسم.

• شێخ عبداللە ی داخی و مەولەوی زۆر نزیکن لە یەك و ڕەنگە مەولەوی لە ناو تەواوی هاوچەرخانی دا (ئەم و ئەحمەد بەگی کوماسی بە شاعر تر دابنێ. گەر بۆمان دەرکەوت ئەم شێخ عبداللە یە هەمان (مەحرومە) چونکە ئەوە دەزانین ئەم شێخ

عبدالله یە لە پاڵ مەلا حامدی کاتبی شێخانی تەوێڵە(یان مەحموود یاروەیس) و مەحوی دا، دەبێتە کەسێ کە شیوەنی بۆ مەرگی مەولەوی کردبێت.

• ئەو مەحرومەی هاو ڕەدیفی خانا چەند شیعرێك دەنوسێ و مەولەوی ڕادەسپێرێ بۆ هەڵسەنگاندنیان، وە مەولەویش شیعرەکانی ئەم بەسەر ئەوانەی خانادا سەردەخات.

• مەولەوی چ لەم شیعرەی بەردەستمان و چ شیعرە ڕەخنەیی و هەڵسەنگاندنەکەی، مۆرێکی تایبەت و خاس ئەدات بە شاعرەکە، کە لە هەردوکیاندا هەیە و تا ئێستا لەسەری نەوەستاون لێرەدا پێویستە دوبارە ئەو شیعرانە بنووسین.

مەحروم.. کە شیعرەکە بۆ مەولەوی دەنوسێ دەڵێ:

مەعدووم ڕاس خانا سوزانی عەشق بی

کەی وێنەی مەحرووم هەر عەشقش مەشق بی

مەولەوی لە وەڵامە بەراوردیەکەی دا دەنووسێ: نەو باوەی خەیاڵ (مەحرووم) ی دانا

هەروەها لە شوێنێکی تری هەمان شیعردا دەنووسێ

لاکین زادەی تەبع بۆ عەنبەرینت

دەس ڕێسەکەی فیکر بیکر شیرینت

کە ئاشکرایە (وەسفەکان یەك مانان لە دو شیعری جیادا) بەمەش هەمان تایبەتی دروست دەبێت کە کەسەکە هەمان کەسە.

زادەی تەبع بۆ عەنبەری پۆی خەیاتەی فەرد، وە هەردوکیان دەس ڕێسی فکری بیکری شیرنن.. کە دەبێتە مەلا عبدالله ی داخی مەحرووم. من نازانم داخی یەکە چی یە ؟ شوێنە، خێڵە.....هتد. بەڵام گەر نازناو بێت و لە سووتانی عەشق و گڕی ئەڤیندا وەرگیرابێت (ئەوە داخی عەشقە) وە مەحرومەکەش دەبێتە نازناوی تری. وە ڕەنگە ئەمیش وەك (سەی عبدالرحیم) دوو نازناوی هەبوو بێت نازناوی شیعری (مەعدوم)

نازناوی ناو خەڵك مەولەوی. ئەمیش (داخی) هی ناو خەڵك بێت و (مەحرووم) نازناوه شیعریەکەی بێ.(دو نازناو یان زیاتر بۆ یەك کەس لە ئەدەبی کوردیدا هەبووه وەك (هجری – کوردی – مشوی – محوی –مەعدووم -مەولەوی) وه ڕەنگە (داخی، مەحرووم) یش لەو بابەتە بێ و دواتر شاعر داخی یەکەی هەڵبژارد بێ ئێمە بۆچوونی خۆمان دەربڕی و چاوەڕێی بەڵگە دەکەین بۆ داهاتووش.

مەولەوی لەم شیعرەشدا لە ڕێی (ئیستعاره) وه (هەڵسوکەوتی مرۆیی دەدات) بە ووشەی (فکر) وه فکر دەکاتە مرۆڤێکی (مێ ی ناسك و شیرین) بەوه کە ڕێسان کاری ژنه، بۆیە وا دەڵێم وچوون فکر خەریك دەکات بە ڕێسانی ئاوریشمی بۆن عەنبەری ناسکی کەس نەبیسراوی شیعر.. کە ئەمانەش شایەتی دانن لە سەر توانای داهێنان لای مەلا عبدالله و ئەندیشەی ناسك و ژندۆستی مەولەوی•

٢- چون ئارەزووی وەصڵ نەتۆی مەحرومی

تەندە بێت وە تان فەرد مەعدوومی

وەك ئارەزووی بەیار گەیشتن لە توێی (مەحروم بون دا) تەنی بووتن بە تانی شیعری منەوه.

واتە پۆ ناسکەکەی شیعری خۆت کە لە ئارەزووی بە یار گەیشتن دەچێت لە لات. ئەو پۆیەت بە تانی شیعری من تەنی دیارە (تان) (پۆ)ی لەناودا وون دەبێت. کەواتە ئارەزوەکەی مەحرووم عەدەم دەبێت. بۆیە ڕاڤەی ئەم شیعرە زیاد لەوه هەڵدەگرێت کە کراوه لە توێ ی دڵی مەحرومدا ئارەزووی ناسك و باریکی وەك ئاوریشم بۆ (یار) هەیە کە بە تانی شیعری مەعدوم تەنراوه. چواندنی پۆی خەیاتە بە ئارەزووی وەصڵ لە ناسکی و خۆش پۆیی دا لە وەوەیە کە وەصڵ بچوکترین بیانووی مەعشوق دەیپچڕێنێ.

لە کۆکردنەوەی (تان و پۆدا) ئاماژەی ئەوه هەیە کە شیعری ئەو دوو زاتە بە یەکیان خواردوه.

٣- چوون شەبەندە ڕۆژ صەد تەرزە ڕەنگدا

تەوەن دان وە تاڵ دێبای فەرەنگدا

وەکو شەبەنگە ڕۆژ (سەترل حمام) صەدجۆرە ڕەنگی دایەوە و(ڕەنگی نواند) و بەردی دا بە تاڵی پارچە ڕەنگا و ڕەنگە ئاوریشمەکانی فەرەنگدا. (دیبای فەرەنگ) ئەم سێ بەیتە دیسان یاریەکی تری نوێی مەولەوی یە بە هونەرەکانی چواندن، پۆی خەیاتەی فەرد لە ئارەزووی وەصڵ و شەبەنگ و ڕۆژ دەچێت خەیاتەی فەردی تۆ بازاری ئاوریشمی فەرەنگی شکاند (بەردی دا) کنایەیە لە شکاندن.

٤- پەی دەفع سەودای دەرد نەمامان

بەرگێ بی پەی دڵ سەر تا وە دا مان

بۆ گلدانەوەی (پاراستنی) ئەڤینی دەردی نەمامان، بەرگێك بوو بۆ دڵ لە سەر تا وە دامانی

واتە شیعرەکانی تۆ (پۆی خەیاتەی فەرد) بۆ پاراستنی دڵی من لە نەخۆشی ئەڤین و دەردی نەمامە دڵبەرەکان) بەرگێکی پڕاو پڕن بە دڵم و دڵم دەپارێزن.

یان: بۆ دەسمایە و مامەڵەی دڵم بۆچونە سەودای دەردی نازدارانەوە بەرگێکی باشن، واتە دڵ ڕووت و ڕەجاڵ نی یە. بۆ ئەڤین داری.

یان: یان بۆ لابردن و چارەسەرکردنی نەخۆشی (اکزما)

دڵ سەرتا وە دامان دەپۆشن و دەپارێزن، واتە دڵ ئەتوانێ بچێتە شەڕو دەرد و مەینەتی ئەڤینی ناسکە نەمامەکان.

چوون ڕووت نیەو بەرگی پاراستنی پۆشیووە.

٥- دڵ ئەو بەرگ و بۆی جاراش نەبی

ڕووی لوای مەجلیس یارانش نەبی

دڵ ئەو بەرگ و ڕەنگ و بۆنەی جارانی نەبوو، ڕووی چوونە مەجلیسی یلرانی نەبوو دڵ بێ ڕەنگ و بەرگ و ڕەجاڵ بوو، بەکەڵکی چوونە مەجلیسی یارانی نەبوو.

کەواتە بەرگ درووی یان تەونکەری خەیاڵی بێ وێنە و بیری ناسک و جوانی (داخی) بۆ دڵی ئەم (مەولەوی) بەرگی ئاوریشمینی چوون ئارەزووی وەصڵ و شەبەنگە ڕۆژی، پڕ بە بەری دوریووە یان ڕێساوە. کەواتە دڵی پۆشتە کردۆتەوە هەم توانای چونە مەجلیسی یارانی هەیە، هەم توانای بەرگە گرتنی سەودای نەمامان.

٦- پۆشتەت کەردەوە ئیحسانت یاوا

دەك هەی دەوڵەمەند یانەت هەر ئاوا

دڵمت پۆشتە کردەوە (بە شیعرەکانت) خێرت گەیی دەك هەی دەوڵە مەندماڵت هەر ئاوا بێ.

٧- بێ باکیم عیللەت دڵ سەردی نی یەن

بێ مەیلیم جە تەرك هام فەردی نی یەن

بێ باکیم لە نوسینی نامەدا بەهۆی دڵ سەردیەوە نی یە و بێ مەیلیم لە وازهێنانی دۆستایەتیتەوە نی یە (هام فەرد) بە دۆستایەتی ڕاڤە کراوە، بەڵام ڕەنگە لە (هام فەرد) مەبەستی شیعر نە ناردن بێ بۆ هاوشیعری خۆی (فەرد-بۆ هام فەرد) چونکە بەیتی دواتر پاکانایە بۆ ئەوە کە شیعر پێویستی بە سۆزی دڵ هەیە. ئەمیش سۆزی دڵی تۆراوە وسێ تەلاقەی کەوتووە، ئیتر ناتوانێت شیعر بنوسێت، یان نایەوێت شیعری درۆیینە بنوسێ. شیعری بێ سۆز شیعری ساختەیە، کە ئەم ڕاستی یە ئەدەبی یە مەولەوی لە شوێنی تریشدا باسمان کرد پەنجەی بۆ ڕاکێشاوە.

٨- بەڵام مەسئەلەی فتوای قەزای حەق

نە مەحکەمەی شەرع حاکم مطلق

بەڵام یەکلاکردنەوەی فتوای قەزای حەق لە دادگای شەرعی حاکمی ڕەهادا کە خوای گەورەیە کێشەکەی بڕاندۆتەوە لە بەشی من و سۆزدا یان دڵ و سۆزدا.

سۆز کە سەرچاوەی نووسینی شیعری ڕاستەقینەو هاوسەری حەڵاڵە بۆ لە دایك بوونی شیعر لە من تۆراوە. مەولەوی زۆر جوان و بەر لە هەر ڕەخنەگرێکی تری نێو ئەدەبی کوردی بابەت و ڕەگەزەکانی نووسینی شیعر ناو دەبات.

٩- نەوعەروس سۆز وە دڵ پەروەردە

خەرج گیان وە گیان وە کابین کەردە

تازە بووکی سۆز کە بەدڵ پەروەردەم کردبوو وە لە خەرج و مارەیی دا گیانم دابوو، واتە گیانم مارەیی سۆز بوو بۆ دڵم، بە ڕاستی ئەم هونەرەی خواستنە زۆر جار لای مەولەوی بەکار براوە هەمیشە زۆر بە جوانی و مرۆیانە سیفەتەکان زەق و تۆخ دەکاتەوە.

ئەم وێنەیە یەکێکە لە وێنە چرۆجوانەکان هەم لە ڕووی شیعریەتەوە، هەم لە وەشدا باسکردنە لە یەکێك لە بنەماو ماکەکانی نوسین بە تایبەتی شیعر کە(سۆزی دڵە) مۆری سەرکەوتنە بۆ هەر شیعرێکی ڕاستەقینەو تەنانەت هۆی جیاوازیەکانە لە نێوان (ڕوپامانی و مجامەلەو خۆشەویستی ڕاستەقینە)

١٠- وە هەرسێ تەڵاق باینە کەردەن

یاد ڕەجعەتش وە دڵ ناوەردەن

(تازە بووکی سۆز) وە هەر سێ تەڵاقە، تەڵاق دراوەو، ئومێدی گەڕانەوەی بۆ دڵی نی یە. باینە: تەلاقی چاك نەکراوە و بێ مەجال بۆ ڕەجعەت، لە مەحکەمەی شەرعی حەقدا، بە ویست و قەراری حاکمی موتڵەق بوکی سۆزی دڵ، هەرسێ تەڵاقی کەوتوو و لە دڵ جیا بوەتەوە، وە دەبێ مارەیشی بکەوێت کە گیانی مەولەویە، ستاتیکای وێنەکە لێرەدایە کە باسیان لێوە نەکردوە.

وە پاکانەی (بێ باکی و بێ مەیلی) بەیتی (٧) ی شیعرەکە لێرەدایە، نامەو شیعری بێ سۆز نانوسرێ، ئێ بوکی سۆزی دڵیش هەر سێ تەڵاقی کەوتووە و جیابوەتەوە و تەڵاقەکەش چاك ناکرێتەوە، وە بڕیارەکەش هی فەرمانڕەوای هەقە، وەِ دەبێ هەق لای سۆزیش بێ، کەواتە جیا بونەوەکە لە بەرژەوەندی مەولەوی دا نی یە.

نەو عەروسی سۆز، هەموو شتێکی دەکەوێت لە مارەیەکەی، ئەوەی دیارە لە عەقدی نیکاحی شیعرەکەدا (مارەیی حازری یە، ئەوە گیانی مەولەویە دەبێت بی بات) وە من لام وایە بە پێ ی ئەو وەزیفە ستاتیکی و جوانەی کە مەولەوی بە زمانی دەدات

و ستراتیژی نوسینه لای و له هەر شوێنی ویستبێتی چەندین هانەی مانای تەڤاندووه. بۆیه من خەیاڵم بۆ لای مارەیی قەرزیش دەڕوات که نەوعەروسی سۆزی بۆ دڵ ماره پێ کراوه. مانگی هەنگوینی دڵ و سۆز

سەردەمی بەره لووتکەچوون و گەرمی شیعر نووسینی مەولەوی قۆناغی زێڕینی ژیانی ئەدەبی مەولەوی.

وه دەبێت شیعره جوانەکانی مەولەوی مارەیی قەرز بن. چونکه سۆز بوەته مایەی نوسینیان کەواته(نەو عەروس) له شیعرەکانیشی دەکەوێت ئەمەیه ستاتیکی شیعری مەولەوی که ڕاڤەکاران کورتیان هێناوه. خۆ من بەداخەوه مەلا نیم، گەر مەلا بومایه شەرعی ئەم بەیتەم دەکرد هەر له بەر ئەو وێسگانەشه ئەم بەرهەمه نا قابیلەم بەشەریعەتی مەیل ناونا.

١١- کەم بی شنۆی وەش ئاه صوب دەمی

وشکاوش ئاما جۆی چەمەی چەمی

کەم بوو شنۆی خۆش و ئاهی بەیانیان، وشکاوی هات جۆگەلەی سەرچاوەی چاوم (فرمێسکم نەما).

کاتێ که سۆز له دڵ ئەتۆرێ دڵ وەزیفه عاتفی یەکان و ئیمانی یەکانی له دەست ئەدات. ئیتر جۆرێ لەبێ مروەتی و کەم مەیلی ڕوو له مرۆڤ دەکات و ئەرك و فرمانەکان بەدروست بەجێ ناهێنێ.

١٢- بێ سۆزی مەنزڵ دڵ کەرد وه یاتاخ

پەی ئاو و هەواش ئاو ئاهو ئەو داخ

بێ سۆزی نشینگه و ماڵی دڵی کرد بەماوا و شوێنی حەوانەوەی. منیش بۆ ئاو هەوای ئاهۆ ئاخ و داخم بۆ هەڵ کردوه (یانی پێ داوه) به بڕوای ئێمه بەم جۆره ڕاڤەیه بۆ وێنەکه بچین باشه چونکه ئەم وێنەیه پێچەوانەی وێنه فێنکەکەی (نەو عەرووس سۆز)ه.

سۆز: بوکی دڵە، لە خەرج و مارەیی دا گیان دراوە کاتێ ئەم لە دلا بێ (شنۆی وەش) هەیە و نەسیمی بەیان و تەڕی لە جۆگەی چاودا.

بێ سۆزی: هەوێی نەوعەرووسی سۆز و دوژمنی دڵە و داگیرکارە ئاهو و ئاخ و داخ هەیە، چونکە نەیارو داگیر کەر شیاوی کەش و هەوای لە بار نین.

لای من وێنەکە کاتێ جوانتر دەبێت (یاتاخ) بە پێخەف ڕا ڤە بکەین سەرباری واتای مەنزڵ و مەئوا، بەو جۆرەش کاتێ (بێ سۆزی دڵ داگیر دەکات) هەڵی دەبژێرێت بۆ حەوانەوە خەو، ئەوە ئاه و تین و داخ کە هۆکارێکی خراپی خەو زڕاندن و ئیسراحەت نەکردنن (لە دۆخی هاوینەی شیعرەکەدا) ئەوە تێ دەگەین بێ سۆزی(داگیر کەر) شیاوی پێخەفێکی ئارام و سازگار نی یە، بە پێچەوانەی عەروسی سۆزەوە.

مەولەوی دەیەوێت دڵ، مادام سۆزی تیا نەماوە و عەروسی سۆز جیابوەتەوە و ناگەڕێتەوە مەنزڵی دڵ. مەنزڵی دڵ گڕ تێ بەردات و کاولی کات ئیتر بیانووی گلەیی کردنی دۆستەکەش دەبڕێت.

وەپێچان و کردنەوەی ڕێك هەیە (لەبری ئاو –ئاه – لەبری هەوا – داخ.)

١٣- وە بێ من تۆ وێت زهنت پێ یاوان

خاست فەرماوان دانەت شکاوان

بە بێ من تۆ خۆشت چاك بیرت بۆی چووە، چاکت فەرمووە و گەوهەرت شکاندوە. واتە تۆ خۆت چاکت فەرمووە و گەوهەرت شکاندوە باش بۆی چوویت. دانەت شکاوان: گفت شیرینی و قسە خۆشی و نەستەقی ووتە. دانە بەردی بەنرخی یاقوتی یە ، یان مرواری ،مامۆستا ئەردەلانیش (دانەت شکاوان)بە ئەشکێنێ گەوهەر وەرگێڕاوە.

١٤- بێ بە دەڵەن عومر خاسش هەر پاسەن

باختش پەی مەعشوق بێ بەدەڵ خاسەن

بێ هاوتایە تەمەن و باشتر هەر وایە، بە دڵبەری بدۆڕێنی، بێ بەرامبەر تەمەن و ژیان بدەی بەیار.

به دەڵ: بە هەورامی کردنی (بدل) ە.شتێ جێ ی شتێکی تر بگرێتەوە.بەرامبەری دوشتی هاو بەهاو هاونرخ. واتە هیچ شتێ نی یە هاوتای عومرو لە بەرامبەر تەمەندا هیچ بە دەڵ نی یە باش وایە هەروا بە بەلاش بیدەیت بە مەعشوق.

لە هەورامی دا بەرامبەر بەدەڵ ڕەهەڵ هەیە.کە وشەیەکی لێکدراویان لێ دروست دەبێت.(ڕەهەڵ و بەدەڵ) واتە مامەڵە و گۆڕینەوەی دوو شت، شتێ کە بێ ڕەهەڵ یان ڕەدەڵ بوو ئەوە بە لاشە، یان دۆڕاندنە، بەلاَم مەولەوی جوان جێی باختی کردوەتەوە و دەڵی عومری بێ هاوتا کە هیچ نرخێ نی یە لە بەرامبەری تەمەندا دەبێت هەروا سەرفی خۆشەویستی مەعشوق کرێ. وە خۆت بۆ وەرگرتنی نرخ و قیمەتی عومرئامادە نەکەیت و لە بەرامبەر گیان بەخشین بە یار داوای هیچ لەو نازدارە نەکەیت.

مامۆستا حەکیم لە پیاچوونەوەی ئەم بەیتەدا، دەڵێ ئەمە هی داخی یە و مەولەوی تێ هەڵکێشی کردوە{مەولەوی حکیم ل٩٢} وە ڕەنگە بە دەلیلی (خاست فەرماوان) بۆ چونەکەی ڕاست بێت. بەلاَم زۆر سەیرە بە لامەوە مامۆستا محمد امین ئەردەلاَنی دەڵێ ئەمە هەر هی مەولەویە و داخی تێ هەڵکێش کردوە.{مەولەوی سۆرانی محمد امین ئەردەڵانی ل٣٦١} واتە نامەکەی داخی هەر ئەم بەیتەی مەولەوی دەبێ تیا بوو بێت ئەدی چۆن مەولەوی بە خۆی دەڵێ خاست فەرماوان وە زۆر جار مەولەوی لە خاس خاستری فەرمووە کە چی بە خۆی ناڵێ خاست فەرماوان. لەوە زۆرتری ناوێ چونکە بە بەڵگەی بەیتی پێشوودا دیارە بەرامبەر کەسی دووەم شیعرەکە گفت و گۆ دەکات بریا مامۆستا محمد امین ئەردەڵانی قەصیدەکەی داخی بلاَو دەکردەوە بۆ ئەوەی ئێمە دەست کراوەتر بوینایە. لەبارەی بێ بەدەلی عومرحافزی شیرازی دەڵێت:

جریده رو که گزر گاه عافیت تنگ ا ست

پیاله گیر که عمر عزیز بی بدل است

شیعری پێنجەم

١- پێشانیم هەوەس زانووش جازمەن

تەعظیم جەناب پیری لازمەن

ناو چەوانم (تەوێڵم) ئارەزووی دانەواندنی ئەژنۆم دەکات، چونکە ڕێزو شکۆ دانان بۆ جەنابی پیری پێویستە.

ئارزووی چەمینەوە، بە جۆرێ ناوچاو بۆ ئەژنۆ دا نەوێت جازمە.

جەزم: بریتی یە لە بێدەنگ کردن و نەجولانی حەرەکەت، واتە جەنابی پیری هات ئەبێ سەردانەوێت بە جۆرێ جارێکی تر خەیاڵی جووڵەی سەر هەڵبڕین و بەرزکردنەوەی نەکات. بڕینی حەرەکەت و جووڵە لە پیر.

مەولەوی لە چەند شوێنێکدا کەڵك و سوود لە وانە نەحوی و دەرسەکان و ئاداتە ووشك و بێ گیانەکان وەر دەگرێت و زۆر جوان لەو بێ گیانیە وەرس کەرە وشك و ڕەقەیان ڕزگار دەکات و لە شیعرا گیانداریان دەکات. لە ڕێی حاڵەتی (جزم) دەوە تێ دەگەین کاتێ جەنابی پیری هات ئیتر کەسێ لە بەردەمیا ڕاوەستا و و قنج و قیت نابێت، وە ئومێدی گەڕانەوە بۆ حاڵەتی (قامەتی ڕێك و جوان) مەحاڵە.

بۆیە ئێمە زۆر جار دەڵێین ستراتیژی نوسینی مەولەوی کە لە ڕێی زمانەوە ئەو ستراتیژە دەچەسپێنێ، دیاردەیەکی زۆر جیاوازو داهێنەرانە یە. لێرەش (پیری) لە حاڵەتی گوزارەیی، مەعنەوی دەرباز دەکات و دەیکاتە مرۆڤێکی مەزنی بەشان و شکۆ. لە ڕێی ئەو وشانەوە کە دەلالەتی گەورەیی هەڵدەگرن (جەناب، تەعظیم) وە (لازم و جازم) دەو. ملهوڕی دکتاتۆری پیربوون لە زهنی ئێمەدا وێنە دەکات کە دوا جار پیری سواری ملی هەمووان دەبێت لە ڕێگەی عومری درێژدا.

بەڵام مەولەوی بە درێژا یی شیعرەکان لە طافەت دەنوێنێ و دیاردەو هاوکێشەکان بە ئاقاری ترو تەئویلی ترشیکار دەکات. ئەوەتا د. انور قادر دەنوسێ (لێکدانەوەی عەیبی پیری و تەمەن دەخاتە بەر لێکدانەوەی ئیدیاڵ{لیریکا ل١٧٢-١٧٤} کە پیری

سەرباری وێران کردنەکانی توانست و غەریزە لە پێچەوانەی (جوان، جوانی) دەلالەتی ناشرینیش هەڵدەگرێ بێ ئەوەی مەبەستمان بێت کە بە پیر بڵێن ناشرین. هەر ئەمەشە جۆرێك پەستی و دلگرانی دێتە ئاراوە کاتێ کە بە کەسێ بوترێت (پیریت، یان پیر بوویت) بەلاَم بە واژەی (رێزگرتن) مەولەوی لە رێ ی هونەری (جوانی بایسەوە) سەبەب و هۆکارەکان کە سروشتین لا دەدات و خۆی بیانو و هۆکار دا دەتاشێ.

٢- بالاَ کەردەوە مەیل ئەو لای پەستی

وردیکلاَنەن دەروازەی هەستی

بالاَم مەیلی خۆ گرمۆڵە کردن و بچوك بونەوەی هەیە چونکە دەرگای هەستی (بوون) بچکۆلەیە.

مرۆڤ پێویست ناکات نیگەرانی مردن (گۆڕانی قۆناغ و دۆخەکان) بێت بەو جۆرەی عارفاتی گەورە لە ڕێی پاساوی عەقلاَنیەوە تێکڕای دوالیزمەکان هەڵدەسەنگێنن و لە ڕێ مانای (دژەکانەوە) واتای عەقلاَنی پەیدا دەکەن. دنیای ئێمە دوو دەرگای هەیە تێ پەرین لە دەرگای هاتن دا دەرگای یەکەم ناوی پێ بەخشیوین و دەرچوون لە دەرگای دووەم بەجێ هێشتنی دنیا وەصڵ و ژیانی نەبڕاوەمان دەداتێ وە هەردوو دەرگاکەش بچوکن مرۆڤ دەبێت خۆی نەوی وگرمۆڵە بکات. ئێمە لە سکی دایکماندا بێ ناو بووین و بە تێ پەرین بە دەرگای یەکەمی ژیان (زێ ی دایك) ئێمە بووینە خاوەن ناو. مەولانای ڕۆمی ئەم دەرسەی بە مەولەوی داوە.

ئێمە هەر کاتێ تێ دەپەڕین و قۆناغی پێشتر بەجێ دەیلێن دووەم جار گەورەتر دەبین، کەواتە مردن ئەزموونێکی تری گەورە بوونە. (وردیکلاَنە) ئاماژەیە بۆ بچوکی دەرگاکانی هەستی. لە گچکە زێی لە دایك بونەوە تێ پەڕین و ئەم دنیا فراوانەمان هاتە بەردەم لە گۆڕیشەوە دەردەچین و دنیایەکی گەورەتر بە هەموو ڕەهەندەکانەوە چاوەڕێمانە. بۆیە هەر دەم لە ڕێی لە دایك بوونەگەورەکانەوە پێویستە ئەزموونی بچوکردنەوە بکەین، پیریش بە کارامەترین مامۆستاکانی چەمینەوەیە. نموونەی ئەم ڕاڤەو واژەیە لە ئەدەبیاتی عرفانی دا زۆرە و لای عەطار و مەولانا و حافز زۆر دیارە.

مامۆستا محمد ئەمین ئەردەڵانی لە پەراوێزی ل٧٥ بۆچوونێکی ٤٠٤٠ شەونم دەربارەی (وردی کلاّنە) دەخاتە ڕوو دەستنوسێکی لای شەهید مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی دەکاتە شایەتی بۆچونەکەی ٤٠٤٠شەونم گوایە کلاّنە کوژەکەیە{مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٧٥} هەرچەندە (کوژەکە مت و موورویەکی تەختی شینی هەندێ جار کون کونە و بە زۆری بە سەری دەروازەوە دەرگاکانەوە دادەنرێت، زیاتر بە مەبەستی چاوە زار بۆ نیوەی بەیتەکە دەست دەدات بەڵام بۆ گەورەیی و تەئویلی پیری لە تەواوی شیعرەکە دەست نادات وە هەورامیش کلاّنە نالێ بەلکو دەلێ کێلاّنێ.

٣- مەعدوومی کردەی بەدی هەزار تەرز

زانووی ئومێدت ناوەرۆ ئەو لەرز

مەعدوومی(لەناوچوو،مەولەوی)کردەوەی زوشت و خراپی هەزار ڕەنگت ئەژنۆی ئومێدت نەهێنێتە لەرزە. یان نەلەرزی لە ترسی کردەوە خراپەکانت.

مەولەوی هەردەم زمان لە سواوی و ناقابیلی و دووبارەبوونەوەی بێ تام دەرباز دەکات و زمانی شیعری فەراهەم دەکات. ئەژنۆت نەلەرزێ لە ترسا قسەیێکی سواو و دووبارەیە. بەڵام کاتێ مەولەوی بە شیعریەتدا دەیبات دەبێتە ئەژنۆی ئومێد وترسی کردەی بەد؟، هەرئەمەشە جیاوازی نێوان قسەو شیعر.

٤- ئەو کەس مزانوو (ستتار) ەن ئارۆ

چەو بۆزورگ تەرەن شەو ئەو ڕۆت نارۆ

ئەزانم ئەو کەسەی ئەمرۆ پۆشەرە لەوە گەورەترە کە شەو بەسەر ڕۆژتا نەهێنێ.

ئارۆ، ئەمرۆ، ئێستا ئاماژەی (ژیانە لە دنیادا) دنیا هەر ئارۆن دنیا هەر ئەمرۆیە. ئەمرۆ لە دنیادا چەندین گوناه دەکەیت، کەسێ هەیە، گوناهەکانت دەشارێتەوە و حەیات نابات. خودا گوناه پۆشە و فرسەتی تۆبە قفلّ ناکات. کەس لە کاتی ئەنجام دانی گوناهی گەورەدا ناکوژێت ئەمرۆ بەو ڕۆژە ڕون و ئاشکرایە خودا گوناهان دەپۆشێت و ئەیان شارێتەوە لە تاریکی داو کەسمان ئاشکرا ناکات. ئەو خودایە لەوە گەورەترە (ئەو ڕۆت) ئەو ڕۆژەی قیامەت و سارای مەحشەرت لێ نەکات بەشەو.

شەو ئاماژەی تاریکی یە، کە لە تاریکیدا شتەکان نادیار دەبن خودای گەورە زۆر لەوە گەورەترە، کە نەتوانێت ڕۆژی حەشریش کە ڕونە و ئاشکراو دیار، نەکات بە شەو و سرو نهێنی و شاردنەوە و نادیار.جوانی ئەم بەیتەیش مەولەوی لە ڕێی ئەرکی زمان و وەزیفەی ووشەوە خوڵقاندویەتی، کە ڕاڤەی ستاتیکی پێویستە.

هێنانی شەو بە سەر ڕۆژدا، لە ئەنجامی سوڕانەوەی زەویەوە پەیدا دەبێت، ئەمڕۆ کە ئێمە مانایەك تێ دەگەین بۆ شەو و ڕۆژ لەوەوەیە بەلاّم سبەی (قیامەت، ڕۆژی حەشر) ئەم پەیوەندیە گەردوونی یە و هاوكێشە فەلەكی یە نامێنێت تا شەو و ڕۆژ هەبێت بەلاّم مەولەوی بە (خودا لەویش گەورەترە) دەرگای مانا بۆ ئێمە دەکاتەوە. تا ئێستا نەبیستراوە (بلێین شەوی حەشر هەر دەوترێت ڕۆژی حەشر) مادام ڕۆژە کەواتە ڕوون و ئاشکرایە کردە هەزار ڕەنگە نا بە جێ و گوناهە خراپەکانی ئێمە دیارن ، هەموو کەس دەیانبینێ ڕۆژی حەشر ڕۆژی ئابڕو چوونی گوناهبارانە (خودا من و تۆ و هەرکەسێکی تری وەك من گوناهکار بپارێزێت).

بەلاّم (سەتتار)یی خوای گەورە و لەوەش گەورەتر (هێز دەدات بە زرانی ئەژنۆی ئومێدی ئێمە) کە لەوێش ڕۆژی حەشر تاریك بکات و بیکاتە شەوی حەشر. ئەمەش شاردنەوە و پۆشینی گوناهەکانی ئێمەیە وخودای گەورە دەتوانێت لە حەشریشا عەیبەکانمان داپۆشێت. ئەو بەزەیی و میهرەبانی و لێخۆش بوونەی خوای گەورەش زۆریەکەی لەو دنیایە. وە دەکرێت (شەو ئەو ڕۆت نارۆ) بەخشین و چاو پۆشینی خودا بێت بەلاّم بەو جۆرەی سەرەوە ئێمە دەچینە بەردەم عەقڵی داهێنانی مەولەوی وێنەکە پڕە لە تەناسوب و و دژیەك و ڕەگەز دۆزی ناتەواو.

٥- سفیدیت قەڵغان پەی ڕووی سیات بۆ

کەمانیت شەفیع تیردیات بۆ

سفیدیت، سپیی یەتی مووی سەرت یان ڕیشت، قەڵغان بێت بۆ ڕووی ڕەشت، چەمانەوەت تکا کاری تیری ڕوانینە حەرامەکانت بێت.

سپی بوونی سەرو ڕیش بەسەر ڕووی ڕەشتا زاڵ دەبێت، مەولەوی (سفیدیت) ی وەها داناوە لە وێنەکەدا، بێجگە لە موو ئێمە بۆ ترس و لەرزی ڕۆژەکەی حەشریش بچین. کە سپی بوونەوە، هەلگری دەلالەتی ترس و ڕەنگ پێ نەمانە

کاتێ جوان و قنج و قیتیت، بەرزو بالآی، خەریکی تیری نەزەر و ڕوانینی حەرامی. ئێستا پیری (چەماوەی) با ئەم کەمانە (لاریە) تکا کاری جوانی تیری دیات بێ، پیری شەفیعی جوانی بێت.(سفید + سیا) (کەمان ×تیر) دژیەکن.

٦- نمە بۆ پیری و تەن ناتەوانیت

وەی دوو فەردەوە ئاو دەس جوانیت

پیری و تەنی لاوازو کە نەفتت بەم دوو شیعرەوە نابنە دەس نوێژێکی دەم وتافی جوانیت.

ئێمە لە پێناو (ستراتیژی فرە مانایی و گەورەبوونی مەولەوی) بە تەواو پێچەوانەی ڕاڤەکەی مامۆستا و هەموو ئەوانی ترەوە ڕاڤەی دەکەین بێ ئەوەی ماناکانی تر ڕەد کەینەوە. چونکە دژی ستراتیژەکەی خۆمانە کە فرەیی مانا و دیدگای جیا بەرهەم دێنین.

پیری و تەن ناتەوانی کەس بە پولێ نایکرێت چونکە لە تەواوی وزەو ئاوداری یەکانی لە دەست داوە، ئەم دوو بەیتەش بە تەواوی مەولەوی خۆی لە ڕێگەی داڕشتەی وێنەکەوە (وەك دوو فلسی قەڵەب) دەیانخاتە گیرفانی بیرو ئەندێشەی ئێمەوە.

تەنێکی قەڵب و دوو فەرد، ماڵێکی ناشرین دوو فلس، نابنە (ئاودەس) دەستنوێژێکی ‌جوانی کە (عیبادەتی لاو دەس نوێژی جوان) دیدە تا ئاستی بە غیلی پێ بردن. بەهاو نرخی بەرزکردوەتەوە یەکێ لە تاقمەکانی ژێر سایەی خودا گەنجانی دەس نوێژ شۆردوی جوانن.

ئەم حاڵەتی بەیتە ئەو جادوی مانایە یە کە مەولەوی زۆر جار لەیەك تاکە وشەی دەپێچێت و ئێمە فریو دەدات لێرەش دا زانینی مانای (ئاو دەس) کلیلی کردنەوەی مانای جیایە. کە هەواری شیعرەکە لە چەق بەستوویی دەرباز دەکات و سێبەرە و سێبەری پێ

دەكات. وە من زۆر سەر سامم ئەو بەحری عیلم و غەواسی ماناو ئەدەبیاتی كلاسیكە جەنابی بەهەشتی مدرس چۆن فریوی ئەو ووشەیەی خواردوە كە كەسی تر هێندەی ئەو مەللا نی یە و چۆن (ئاو دەس) ی بە هاو واتا ڕاڤە كردوە. دیارە واتای ئەم بەیتە لە ژێر سێبەری ئەم فەرموودە دایە، حەوت دەستە خوا ئەیناخاتە ژێر سێبەری خۆی لەو ڕۆژەدا كە بێجگە لە سێبەری ئەو سێبەری تر نی یە. كە دەستەی دووەم گەنجێكە بە پەرستنی خواوە تەمەنی هەڵدا بێت.كەواتە ئەم بەیتە لە شەڕی بەیتی پێشوودایە، خەجاڵتیەكانی پیری و ئاوی دەس نوێژی جوانی لە كێ بڕكێی بە دەست هێنانی بەزەیی خوادان و مەولەوی لایەنگری عیبادەتی تاڤ جوانییە. كە ئەم لایەنگیریەش ئاوەزدارانەیە و هیچ كات پیری و جەنگاوەرەكانی بەرامبەر جوانی و جەنگاوەرەكانی ناوەستن.

٧- عەزابم ئەرصەد جەحەد بەرشی یەن

جە ڕوو سیاییم گرانتەر نی یەن

عەزاب و سزا دانم هەرچەندە صەد ئەوەندە لە ڕادە دەرچووە، بەلامەوە لە ڕوو ڕەشیم قورس تر نی یە، صەد ئەوەندە عەزابم بەلاوە سوك ترە لە ڕوو ڕەشیم.عارفان كاتێ دەگەنە یەقین و بڕوا بە لێخۆشبوونی خوای گەورە، لە بەرامبەر تاوانباری و گوناهە زۆر و زەوەندەكاندا، شەرمەزار و خەجاڵەت دەبن، تەریق بوونەوە لە دۆزەخ بە عەزابتر دەزانن. ئەمەش لە لێخۆش بوونی یوسف لە براكانەوە سەرچاوە دەگرێت، بە جۆرێ یەكێ لە براكان هێندە خەجاڵەت باری دڵفراوانی یوسفە. داوای عەزاب دەكات.

٨- من كە خەجاڵەت خزمەت ئاماپێم

جەهەنەم صەد ساڵ دۆزەخ بۆ وە جێم

من كە خەجاڵەتی بەردەم و خزمەتی تۆم پێ هات، ئیتر بە جەهەنەم با صەد ساڵ لە دۆزەخا بم.

بە جەهەنەم ئیدیۆم و دەربڕینێكی كوردەواریە واتە چش ئەم چش كردنە كاتێكە ئیتر درفەت و نرخ لە دەست چوو بێت هەرچی تر ببێت با ببێ لەم حاڵە

خراپتر نی یه بەلامەوە و لە خەجاڵەتی بەردەمی تۆ باشترە. یانی من مادام توانیم بەرگەی ڕوزەردی و خەجاڵەتی بەردەمی تۆ بگرم، بەرگەی صەد ساڵی دۆزەخیش دەگرم، جەهەنەم و دۆزەخ هەرچەند هاو واتان بەڵام بەدوو گوزارەی جیا بەکار براون عارفان لەوڕوانگەوە کەخۆیان بەشیاوی بەخشین و مهرەبانیەکانی یار نازانن کاتێ دەگەنە ئەو بڕوایەش کەتۆبە دەکەن و خوای گەورە پەیمانی بەخشین و لێخۆشبوونی داوەو دەیان بوورێت. ئەمان هەر لە دۆزەخی خەجاڵەتباری گوناهەکانیاندان و بگرە شەرمازریەکانی بەردەمی تاقانەی خۆشەویست لە دۆزەخ ناڕەحەت ترە لە لایان. مەولانا خالد لە نامەکانیدا بۆ ئەم بابەتە ئاماژەی هەیەو شیعری فارسیش لەم نموونەیەی زۆرە.

گویند خودا گوناه را میبخشد

ا و بخشدو من از این خجالت چه کونم

٩- مطرب بۆ وە داد دلگیریمەوە

پیری ها ئاما وە پیریمەوە

ئاواز خوێن وەرە بە داد و هاواری دلگیری و زویریمەوە، پیری وا هات بەرەو ڕوم، پیری پێشوازیم لێ دەکات و دلگیرم، گۆرانی بێژ وەرە بە ئاوازەی شیعری بێسارانی یەوە. مامۆستا حەکیم دەنوسێ سوژێتی ئەم بەیتەی لە خانای قوبادی وەرگرتووە خاناش لە بەیتێکی فۆلکلۆری (لەکی) وەرگرتووە.خانا دەڵێت:

ها پیری ئاما وە پیریمەوە

ئیتر نیم وەتەنگ زویریمەوە

لەفۆلکلۆرەکەشدا وەها هاتووە:

پیری هاتییە وە پیریمەوە

وەی دڵەی خەمین دلگیریمەوە

{مەولەوی وتەقینەوەی زمان ل٦٠}

١٠- نەوات وێرانەی دڵ کەرۆ ئاوا

چەنی بەستەی فەرد بێساران ماوا

سۆزو ئاوازەی خۆشت وێرانەی دڵم ئاوەدان کاتەوە لە گەڵ شیعری بێسارانی دا. شیعری بێسارانی لە گەڵ سۆزی ئاوازخوێن کەرەسەو تفاقن کە دڵی وێرانی مەولەوی ئاوەدان دەکەنەوە.

وێرا نەی دڵ یان وێران بوونی دڵ لە ئەنجامی پەلامارەکانی گەنجیەتی دا بۆ سەر دڵ و خاپوورکردنی دڵ لە لایەن سوپاکانی گوناه و چەکە کوشندەکانی هەوا و هەوەسەکانی گەنجی یەوە بووە. ئاوەدان کردنەوەی وێرانەی دڵ بە تۆبە و پاشگەزبوونەوە دەبێت کە فەردەکانی بێسارانی تێکرا لەرەی پەشیمان بونەوە و تۆبە و نزای لێ خۆش بوونن٠

ئینە گرد جە وەخت نادانیم بی یەن

فەصڵ سەر مەستی ی جوانیم بی یەن

ئیسە ها جە گشت پەشیمانیم بەرد

وادەی پیریمەن جوانیم و یەرد

کۆچ دوا ییمەن یاوانم نۆ بە

نۆبەی تۆبەمەن کەرەمدار، تۆ بە

شیعرەکەی بێسارانی (٨) بەیتەو لە دیوان بێسارانی دا هەیە، بە هەندێ جیاوازی لەگەڵ ناو دیوانەکەی مەولەوی مامۆستا حەکیم ڕاست دەکات مەولەوی باشترین شایەتە لەسەر ئەوەی ئەم شیعرە هی بێسارانی یە، نەك کوماسی وەك هەندێ دەڵێن چونکە مەولەوی هەم بێسارانی خوێنەر بووە هەم هاوڕێی نزیکی کوماسی.{بێسارانی حکیمی مەلا سالح چاپ ١ سنه ١٣٧٥ل٩٤-٩٥}

١- پەژارەت شادیم جە بێخ ئاوەردەن

دووریت ڕیشەی دڵ خەیمەکەن کەردەن

پەژارەت شادی وخۆشیمی لە بێخ دەرهێنا و دووریت ڕیشەی دڵمی خەیمەکەن کرد ڕیشەی دڵی وەك ڕایەڵی بەستنەوەی خێوەت پچڕان.

مامۆستا محمدعلی قەرەداغی لە شارۆکەیدا دەنووسێ ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا پرژو بلاوە. وە لای بەرێزیان بووەتە (١٦) بەیتە و ئاماژەی بە جیاوازیەکان کردووە و بە هەمان جۆر ئەویش فەرمویەتی وەلامی نامەیەکی کوماسی پێ داوەتەوە و پەخشانێکیشی لە گەڵە و بە خاڵۆ ویەردەن دەست پێ دەکات. {شارۆیەك لە باخچەی ئەدەبی مەولەوی. گۆڤاری کۆڕبەرگی شەشەم ل٢٣٩-٢٤١}

مامۆستا حەکیمیش لە پشکین و لێکۆڵینەوە دا بۆ ئەم شیعرە دەنوسێ بەم بەیتە دەست پێ دەکات هەمان زانیاری شارۆکەی قەرەداغی یە.

خاڵۆ ویەردەن

هیجرانت یەکجار جەحەد و یەردەن

کەواتە بەم پێ یە دەچێتە نێو (پیتی خ) وە شیعرەکە ئاڕاستەی ئەحمەد بەگی کوماسی دەکرێت، ئەویش وەلامی داوەتەوە کەواتە بەیتی یەکەمی دیوانەکە دەبێتە دوەم وە نیوەی دووەمی بەیتەکەش بەم جۆرە دەنوسێت.

دووریت خەیمەی دڵ ڕیشەکەن کەردەن

واتە دووریت خێوەتی دڵمی لە ڕیشە دەرهێناوە هەرچەندە هەردوو داڕشتنەکە دەست ئەدەن و یەکەمیان یاریەکی تیا کراوە دووەمیش واقعانە داڕێژراوە.

٢- فیراقت فەرقم وە تووتیا کەرد

جیاییتر ئازام جە هەم جیا کەرد

جیا بونەوەت سەرمی کردە تووتیا و ئازامی لە یەك جیا کردەوە و هەڵی وەشاند.

٣- وە سواسەت وەی تەور ئیش دان وە جەرگم

وە مەرگت قەسەم ڕازیم وە مەرگم

هەر دەمەو لە سەر خەیاڵێکت بە جۆرێ (چزوو. ئێشی) داوە لە جەرگم، سوێند بە مەرگت ڕازیم بە مەرگم.

یان وەسواسەت، واتە هەردەم لە سەر خەیاڵ و بیرکردنەوەیەکم لە تۆ. ئەم یەکلایی نەبوونەوە لە خودی ئێشی یەکلابونەوەی مەرگ ئێشی خراپ ترە.

وە دەگونجێ (وەسواسەت) مەبەستی لە ڕاڕایی و هەردەم لە سەر شەرتێکی بەرامبەر بێت. واتە "دوودڵی تۆ" چزووی لە جەرگم داوە بە دەلیلی پەژارەت (پەژارەی تۆ — فراقت — جیابونەوەت - وەسواسەت - وەسواسەی تۆ) مامۆستا حەکیم (ئێشی بە نێش) ڕاست کردەوەتەوە {مەولەوی حەکیم ل ٩٤}.

٤- وێت بدەر ئینساف نەو نەمام نۆ

مەردەن خاستەرەن یاخۆ دووری تۆ

خۆت بدە لە مەحەکی ویژدان و بە ویژدان پێم بڵێ نەو نەمامی نۆ، مردن چاکترە یاخود دووری تۆ. بڕیار بدە بە ویژدانەوە (مردن و دووری تۆ) بۆ من کامیان چاکترە.. لە دێڕی پێشوودا بەلای خۆیەوە بە مەرگ ڕازی یە چوون مەرگ ئەزمونێکی یەکلاکەرەوە و ڕەهایە. هەرچەندە مامۆستایان محمد علی قەرەداغی و حەکیمی مەلا ساڵح بە پێ ی نوسخە (نەو نەمام نۆ) بە (خاڵۆکەی خۆش خۆ) ڕاست دەکەنەوە، بەلام ئێمە (نەو نەمام نۆ) بە جوانترو فرە ماناتر دەزانین بە دەلیلی ئەمە. وێنەکە لە مۆری تایبەت و وەزیفە مێژوییەکەی بەرامبەر بۆ نوسراو دادەڕنن و گشتی و هەردەمی و نەمری دە بەخشێ لە ڕێی ڕاڤە و مانادا کە مەولەوی خۆی وەها کاری کردوە و بەو ستراتیژە هەڵسوکەوتی لە گەڵ بۆنە و تایبەتمەندیەکاندا کردووە.

٥- مەردەن یەك ساتەن ئەڕواحەکەی وێم

دووریت هەر ساتێ صەد مەرگەن پەرێم

مردن یەك ساتە کیانەکەی خۆم، بەڵام دووریت هەر ساتێکی صەد مەرگە بۆم: مردن خۆی ساتێکە بەڵام یەك سات دووری صەد مەرگە.

٦- مەرجەستەی خەستەی من جە فو لادەن

یەند دووریت وینۆ هێمان دڵ شادەن

مەگەر لاشەی بیماری من لە پۆلایە ئەم گشت دووریەت ببینێ و هێشتا دڵ شادبێ. دیسانەوە جەستە: مرۆیەکە هەست بە دووری دەکات و چاوی هەیە دوریەکان دەبینێ.. دڵی شاد..یان ناشاد دەبێت. جیناس هەیە لە نێوان (جەستە و خەستە)دا

٧- دەك ڕەحمەت ئەو قەبر گشت وەفاداران

خصوصا ئەو کەس شای وەفاداران

دیارە ئەم کۆتا بەیتەی دیوانەکە سەرەڕای ئەوەی باش نەشێلراوەو مەرجەکانی هاتن و ڕەحمەتی کەسی وەفادار دیار نی یە، بۆ کۆتایش دەست نادات و بە ئاسانی هەست دەکەیت شیعرەکە بە بەریەوە ماوە.

مامۆستا محمدعلی قەرەداغی لە شارۆکەیدا ئەم دێڕە وا دەنووسێ:

دەك ڕەحمەت ئەو قەبر گشت سینە صافان

خوصوصەن یەعقوب میرزاکەی جافان

هەروەها درێژەی شیعرەکە تۆمار دەکات و بەڵام ڕۆشنایی لە سەر میرزا یەعقووبەکە نی یە.{شارۆیەك لە باخچە....ل٠٤٢}

بەڕێز حەکیمی مەلا صالح لە کتێبەکەیدا هەم دێڕەکەی ڕاست کردوەتەوە و کەسەکەی دیاری کردوە..بەڵام زۆر دیار نا، وە بە پێ ی دوو نوسخە درێژەی شیعرەکەی تۆمار کردوە. ئێمە بە دەلیلی ئەوەی کە خودی مامۆستای مدرس لە پێشەکی مەولەویەکەی دا دەفەرموێ:

لام وایە کۆمەڵە شیعری مەولەوی لای سەیدەکانی با ینجۆیش هەبێ، بە نیشانەی ئەوە کە لە سەرەتای مامۆستاییما لە خوێندنگەی خانەقای بیارە خوالێ خۆش بوو (امین الساداتی باینجۆیش) لەوێ بوو زۆربەی شیعری مەولەوی لەبەر بوو مەعناکانی باش ئەزانین و ئەیزانی کەی و لە چ موناسەبەیەکدا دای ناون. مامۆستا داخێکی گرانیش هەڵدەکێشێ کە ئەو کات ئەو شتانەی لە ئەمین سادات نەنوسیوەتەوە. وە نوسخەکەی لای کاك حەکیم نوسخەی باینچۆ و نوسخەی شەوکەت یاریانە، بۆیە لەم بەیتەو کۆتایی شیعرەکان کەڵك لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیم وەردەگرین.

دەك ڕەحمەت ئەو قەبر گرد سینە سافان

خسوسەن یەعقوب میرەکەی جافان

دەك ڕەحمەت لە قەبری هەموو سینە ساف و پاکدڵان بە تایبەتی میرزا یەعقوبی میرەکەی جافان.

مامۆستا حەکیم دەنوسێ میرزا یەعقوب جاف شاعیرێکی باش نە ناسراوی ئەو دەورەیە و لەوە ئەچێ مەولەوی بەیتی لێ هێنابێ بۆ تێ هەڵکێشی شیعرەکەی{مەولەوی حکیم ل٩٦}وە ڕەنگە لەمەولای شیعرەکەی هی میرزا یەعقوبی جاف بن..نازانم. سەبارەت بە میرزا یەعقووب ئەم شیعرە هەیە کە مامۆستا محمد عەلی قەرەداغی بلاّ وی کردوەتەوە.

چراخم خاڵت.......

خاو سەندەن جە خێڵ خاوێران خاڵت

غارەت دان خەرمان خەمان خەیاڵت

جەلی دان جەمین جامان جەماڵت

بۆ تەواوی شیعرەکە بڕوانە {کەشکۆڵی کەلەپوری ئەدەبی کوردی بەرگی چوارەم ل١١٣} وەدەزانیین لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا شاعرێکی ناسراومان بە ناوی سەی یاقۆی مایدەشتیەوە هەیە. کە مامۆستا بۆرەکەیی باسی کردوە و بە جیاش ناوی (شێخ

یەعقوب خان) دەبات. {مێژووی وێژەی کوردی بەرگی دووەم ل ١٤٩ و بەرگی یەکەم ل٥٩٥} لە کەشکۆڵەکەی مەحمود یاروەیسیشا بە سەید یاقۆ و، و میرزا یەعقووبی جاف ناوی هاتووە {کەشکۆڵی حاجی مەحمودی یاروەیس عوسمان محەمەد هەورامی ل ١٤} وە مامۆستا محمد عەلی سوڵتانیش دەڵێت:

شێخ یەعقوب جان، شێخ یەعقوب خان، مەلا یەعقوب خان، سەید یەعقوب هەموویان هەمان سەی یاقۆی مایدەشتین....و ئەحمەد بەگی کوماسی فەردێکی تێ هەڵکێشی شیعری خۆی کردووە.

دەی ڕەحمەت وە قەبر گشت سینە سافان

مەخسوسەن یەعقوب مەلاکەی جافان

چەرخ چەپ چەنیم ڕاس بەستەن کەڵەك

مەر من سەنگم دان وە مینای فەڵەك

{کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی-گۆرانی ساغ کردنەوەو سەرەتا نوسینی ئەنوەری سوڵتانی لەندەن ١٩٩٨ل١٢٢} بەم پێیە شیعرەکە دەبێتەوە بە شیعری کوماسی. من لام وایە تەواوی ئەو شیعرەی لای مامۆستا قەرەداغی و کاك حەکیم هەیە بەتێکەڵی هی مەولەوی و کوماسی و میرزایە. بەم شێوەیە:

لەسەرەتاوە تا (مەر جەستەی خەستەی من جە فولادەن) هی مەولەویە و لە ژێر کاریگەری زاراوە و شێوازی کوماسیدایە و ئەمەش ئاساییە لە ئان و ساتی وەڵام دانەوەی نامەدا درووست بووە.

(فەردی چەرخ چەپ) هی میرزایەعقووبە و ڕەنگە سێبەری چەند فەردێکی لەسەر هەردووشاعیر(مەولەوی و کوماسی) نیشتبێت.

کۆتای شیعرەکە هی کوماسیە و مەولەوی بە پێی پێویستی بۆ وەڵام گونجان هەڵی وە شاندووە. ئەمانە بۆچوونن تا ئەو کاتەی کە دەسنووس و سەرچاوەی باوەڕ پێکراو ساخیان دەکاتەوە. بۆیە ئێمە شیعرەکان بەو جۆرە سەروەرانی ڕابەر فەرموویانە وەر دەگرین و ڕاڤەیان دەکەین.

٨- چەرخی چەپ چەنیم ڕاس بەستەن کەڵەك

مەرمن سەنگم دان وە مینای فەڵەك

چەرخی چەپگەردی گەردون لەگەڵما بە ڕاستی دەستی داوەتە فێڵ و فریو و فرت و فێڵ، ئاخر مەگەر من بەردم گرتووەتە شووشەی گەردوون. یان چەرخی چەپ ڕاستی لێ بەستووم بە کەڵەك (ڕێ ی ڕاستی لێ گرتووم) مەگەر من بەردم لە شووشەی فەڵەك داوە.

بێزاری شاعرەکەیە لە یاسا و ڕێساکانی (سروشت، گەردوون) کە زۆر جار بەدڵی ئێمە نین. دژ یەك لە نێوان (چەپ، ڕاس) ڕەگەزدۆزی (فەڵەك، کەڵەك).

٩- دایم پەرێ و من ها جە بەهانە

گاهێ (ئەصفەهان) گاهێ جە بانە

بەدایم و هەمیشە بۆمن لە بیانودایە. جارێ ئەسفەهان و جارێ تر بانە.

مەولەوی لە جیا بونەوەکەی دا لە هاوڕێیانی (شێخ عەزیزی جانەوەری) پێشتر ووتبووی (تا بانەش بێت شوکرین) ئاخر لەبانەش دورتر هەیە.

١٠- نمەدۆم فرسەت ساتێ وە بێ خەم

گەرد پالآکەت بماڵوون وە چەم

ساتێ دەرفەتم پێ نادات بەبێ خەم، تۆزی کە وشەکەت بە چاو بماڵم.

١١- یا شەوێ شین کەم جە شەو ناڵێنت

یا ڕۆیی ڕۆ کەم وە زاری و شینت

یان شەوێ شین کەم لە شەو ناڵێنت یا ڕۆژێك لە زاری و شینتا ڕۆ کەم.

١٢- یا ناڵەم چەنی ناڵەت بخێزۆ

یا دیدەم ئەسرین پەرێت بڕێزۆ

یان ناڵه و ناڵینم لەگەڵ ناڵینتا بەرپابێت و یان دیدەم بۆت فرمێسك بڕیژێت. وێنەکان ڕاڤەی زۆر هەڵ ناگرن چونکە زمانەکەیان نزیکە و سادە و تێ گەشتنی ئاسانە بۆیە زۆر شرۆڤەی ناکەین.

١٣- یا شەممێ جه شەرح دووریی دووبارە

داخ هیجرو وەصڵ دڵەی سەد پارە

یا کەمێ لە بەیانی فراوانی دووری دووبارە و داخێ هیجر و وەصڵ پێگەیشتن و دابڕانی دڵەی سەد پارە. پارچە پارچە کراوە.

١٤- عیشوە و گریشمەی حووری جەمین گوڵ

عەرزەکەم وە پابۆس پەی تەسکین دڵ

عیشوە وغەمزەو نازی حۆری دەم و چاو وەك گوڵ. عەرز کەم بە ماچی پێوە (قاچ ماچ کردن) بۆ تەسکینی دڵ.

لە گەڵ بەیتی پێشوودا لە کەمێ شەرحی دووری و داخی هیجر و وەصڵ و عیشوە و نازی بە قاچ ماچ کردنەوە عەرز کەم بۆ دامرکانی دڵ.

١٥- چەپگەرد نمازۆم دەمێ فەراقەت

ساخوا یا وە صڵ، یا مەرگ،یا تاقەت

چە پگە رد نایەڵێ ساتێ ئاسوودە بم، سا خوایە یا وەصڵ(بەیار گەیشتن)یا مەرگ(نەجات دان)یان تاقەت و هێزو توانا. هەرکام لەو سێ یە دەرمانی ئاسوودەیی گیانن.

نەگبەتی و بەد بەختی لەوەدایە عاشقان لەو سێ دەرمانەش بێ بەش بن. کەلیمەیەکی هەورامی هەیە دەڵێت.

شۆخەکەی قەد باریك لەت لەتەن جەرگم

نەتۆ دات دەرمان نە خوای داش مەرگم

١- پەشێوی وە نەزم لوولووی ئەسرین دا

پەروین دائیرەی خورشید تەزیین دا

فرمێسکە هۆنراوەکانی بەدەوری بازنەی وەك خۆری دەم و چاویدا بوونە ئەستێرەی پەروین(ثریا)و دیمی ڕازاندەوە.

دائیرەی خورشید: ئەو هێڵە بازنەییەی کە ئەستێرەو هەسارەکان لە کاتی سوڕانەوەیاندا بە دەوری خۆردا دروستی دەکەن، خوازراوە و لە شیعرەکەدا بووەتە دەم و چاو.

فرمێسکی وەك مرواری و زەنگوڵەیان لە سەر ئەو ڕوومەتە بە شێواوی پەشێوی وەك گۆ ئەستێرەی پەروینی دەوری خۆرن. بۆچوونی مامۆستا ئەردەڵانی وایە کە خورشید ئاسمان بێت{مەولەوی سۆرانی ئەردەلاَ نی ل٣٨٢}ئاسمان و دائیرەی خورشیدو ڕێك وپێکی و نەزمیان بە مەرگی ئەو نازدارە تێك دەچن بە وێنەی پەشێواوی زڵف و دەم وچاو ڕنین و گریانی نازداران. ئەم بەیتە شیوەنە لە سروشتا بووەتە خواستن بەیتی دوای خۆی هەمان ڕۆڵ دەگێڕێت لای نازداران.

٢- جای ناخوون وە خوون ئەو گۆنای بێگەرد

ئیشارەت وە مانگ مەینەت دڵ کەرد

جێگە نینۆکی خوێناوی سەر گۆنا بێگەردەکان، ئاماژە دەکەن بە مانگی مەینەتی دڵ.

ئافرەتان کاتێ چنگ لە ڕوومەتیان دەگرن و دەم و چاویان دێننە خوار، جێگەی نینۆك لە سەر ڕومەتیان بەجێ دەمێنێت.کە لە شێوەی هلال دایە و بەخوێن سوورە. ئەم جێکەوتە لە سەر ڕوومەت، لەگەڵ هەمان دۆخ لە ئاسمان،ئاماژەیە بۆئەوەی مانگی ناڕەحەتی دڵ و مەینەتە. لەکوردەواریدا ترس و مەینەت لەو مانگە دەگرێت کە

سووربێت چوون لای ئەستێرە ناسەکان مانگی سوور نیشانەی شەڕ و شۆڕە. لە سەر وەختی ژیانی مەولەویدا مردنی ئازیز و نازداران بەو خێراییی یە نە دەبڕایە وە و بە ئاسانی فەرامۆش نە دەکرا. ئازیەت باری پرسەو ماتەم سالآنی دەخایاند.

٣- شیرینی قامەت قیامەت نە وەرد

سەڵای فەرز بەرگ ئازیەتی ئاوەرد

شیرینی بەژن و باڵای کە ئێستا قیامەت دەپێوێ، بانگی دا کە تازیە گرتن و ڕەشپۆشی فەرزە. یان شیرینی بەژن وباڵای کە هەستا ورۆی، قیامەتی هێنا بۆ ئێمە و تازیە و ڕەشپۆشی فەرزکرد لەسەرمان.

مانای نزیکی قامەت بەژن و باڵاو مانای دووری قامەت هێنانی نوێژە. مانای نزیکی سەڵا شیوەن و گریانەو مانای دووری نوێژە.{دیوان ل١٣١ونەردەلآنی ل٣٨٣}شیرینی قامەتی نازدارەکە لە گەڵ دەنگی خۆش و شیرینی تەقسی قامەتی پێش نوێژ، شین و دابەستنی نوێژیان فەرز کردووە. بە مردنی پەریزاد خان قیامەت بەر پا بووە و مەکروهەکان موباح و حەرامەکان حەلآڵ بوون. مەولەوی بە هێنانی قیامەت ئەو شەریعەتەی لە شیعرەکەدا درووست کردووە کە قیامەت هەستا ئەو پێوەرانە مانایان نامێنێت.کاتێ قیامەت هەستا ئیتر نوێژیش درووست نی یە. ئەوەتا مەحوی لەبارێکی تردا دەڵێت:

وەها مشەوش بوو کە محرابی برۆتی دی ئیمام

ئیزنی خەڵکی دا کە قیامەت هەستاوە بۆ چ دێنە نوێژ

٤- هەنی فتوای شەرع بادە نۆشان بۆ

حەلآڵی کالآی ماتەم پۆشان بۆ

ئیتر کاتی ڕەوابوون و حەلآڵی بەرگی ڕەشە بۆ ماتەم پۆشان و فتوای شەرعە بۆبادە نۆشان.

د.ئەنوەر دەنووسێت (بادە)بە مانا فەرهەنکیەکەی بە کار هاتووە و هەست بە هێماو ڕەمز ناکەین{لیریکا ل ١٦٦} ئەمە ڕاستە بەلآم دوورتر بڕۆین بە نسبەت بادەو

شەرعەوە حەلاڵ بوونی شەممە لە مانگ بڕانە. مەولەوی لەم جۆرە شیعرانەدا دنیا و ئاخیرەت پیشان دەدات و ئەحکامەکان دەگۆڕێت.هەموو ئەمانەش لە خزمەت بە هێزی و جەرگبڕی کۆستەکان و خولقانی شیعریەت دەخاتە گەڕ.

٥- وەشەن ئەو بالاْ چوون بەو کالاْوە

بازەش ئەو کالاْ هەر بەو بالاْوە

چوونکە جوانە بالاْی ئەو ماتەم پۆشانە بەو بەرگە ڕەشەوە، کەواتە لێیان گەڕێن با لە بەریاندا بێت.

بێجگە لەماناکانی شیعری ئافرەتی سوور و سپی ڕەشی لێ جوانە.لە کالاْی ڕەشی نازداران گەڕێن و شەرع ڕێگەی پێداون.هیچ ناشیرین وعەیبەیەك لە شتی حەلاڵ و ڕێگە پێدراودا نی یە و کەس هەقی بەسەریەوە نیە و لای هەمووان جوانە.

٦- حەیات جە ظولمات جیا نمە بۆ

کاوە وە بێ بەرگ سیا نمەبۆ

ڕۆشنایی ژیان لە تاریکی مردن جیا نابێتەوە و بەرگی ڕەشیش لە بەردە کەی کابە نابێتەوە. ژیان و مردن پێکەوەن و خودی ژیان لە تاریکیەوەیە(ئەفسانەی ئاوی حەیات و سەرچاوە تاریکەکەی)کابە و قیبلەی ئێمەش لە دنیادا ڕوو لە بەردێکی بەرگ ڕەشە. کە بۆ پێناسەکردنی ئەم دنیایە و چەمکی ژیان زۆر گرنگە کە ڕەهەندی بەرد بوون و ڕەشی بەرگی کابە خوێندنەوەی بۆ بکرێت.مەولەوی لە پەناوە دەڵێت نازدار و جوانانی ڕەشپۆش قیبلەی شیعری منن.

(کاوە) لە دیوانەکەدا بە میسکی بۆن خۆش ڕاڤە کراوەو مامۆستا حکیم ڕاستی کردوەتەوە بە کاعبە{مەولەوی وتەقینەوی زمان ل١٠١-١٠٢} شایانی باسە زۆر پێشتریش پیرەمێرد بە کەعبە وەریگێڕاوە.

سەرچاوەی حەیات لە ظوڵماتایە

کەعبەش هەر وەك ئەو بەرگی سیایە {مەولەوی پیرەمێرد-سۆرانی ل١١٦}

بە دەست هێنانی ژیانی ڕاستەقینەو نەبڕاوەی ئەو دنیاش ڕووکردنە کابەی بەرگ ڕەشە لەم دنیادا.ئێمە بۆ ئەوە ڕوو لە ڕەش دەکەین یانی دنیا بە ڕەش وێنە بکەین کە دوا جار ناتوانێت زامنی ڕۆشنایی بکات، بۆ ئەوەی سپیەتی و ڕۆشنایی ئەو دنیا بە دەست بخەین، ئێرە لای خۆمان و لە خۆمان ڕەش دەکەین.

١- پەیخام باڵای خەمبارەکەی تۆ

خەمیای حەڵقەی گۆشوارەکەی تۆ

ڕاسپاردەی منی خەمباری باڵای تۆ کە وەك ئەڵقەی گوارەکەت چەماومەتەوە بۆ ئەوەی لەگوێم کەیت.یان ڕازو پەیامی ئەڤینی منی خەمبارو چەماوەی باڵات کەوەك ئەڵقەی گوارە چەماوەتەوە بۆ ئەوەی بچێت بە گوێتا.

بۆنەی ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا وانووسراوە کە مەولەوی گلەیی لەدۆستێکی دەکات کە ڕاسپاردەیەکی ناردوەتە لا بە گوێی نەکردووە. من وانازانم ئەم بۆنە سازاندنە بیانووی سەرەکی ئەم جۆرە شیعرانە بێت. چوون ماناو ناوەڕۆکەکەیان لەوە بەرز تروو شیعری ترە.

مەرج و پەیمانی خۆشەویستی ، لە گوێ کردن و بە گوێ کردنی پەیخامەکانە. ئیتر ئەو پەیامانە دینی و ئەخلاقی بن وەك لە گووتاری زۆربەی دینەکاندا هاتوە، یان تەکلیف و قسەی سۆزداری و ڕواڵەتیانەی ڕۆژانەی نێوان هەر کەسێك بن. ئەمە چەمکی(طاعەتە)وئایات و حدیث فەرموودەی زۆری لە سەرە تەنانەت بایەخ و گرنگی هەر ووتەیەك لە بە گوێگرتن و هەمیشە لە گوێدا زرنگانەوەیدایە و لە کوردەواریدا دەوترێت:

بیکە بەگوارەو بیکەرە گوێت. لە دێرزەمانیشەوە پیرشالیار فەرموویەتی:

هۆشت جەواتەی پیرشالیار بۆ گۆشت جە کیاستەی زانای سیمار بۆ

بیرت لای ووتەکانی من بێت و گوێ بدەرە لە نێراوەکەی زانای ڕەمز گۆ. بۆیە مەولەوی بە ئەڵقەی چەماوەی گوارە ئەم بابەتەی درکاندووە(لە گوێ کردن و گوێ پێ نەدان) ئەمجارە لای عاشقەوە بۆ مەعشووق. لە باری پاڕانەوە و مەیلی یار خۆیدایە. پێچەوانەی فەرمان و داواکانی یار لە عاشق.

٢- چەند وە سەر گۆشی وە گۆشت ئاوەرد

چوون بەد بەخت بیم تۆ گۆشت نەکەرد

چەند جار درا بە گوێتاو بیستت، بەلاّم لە بەدبەختیما لە گوێت نەکرد.

(سەرگۆشی وە گۆش هێنان) تەنیا بیستنی ڕواڵەتیانەیە بەبێ لە گوێ گردن و بە قسە کردن. چوون دەزانیین بیستن لە گوێ پێدان و بە گوێ کردن جیاوازە.

لە دیوانەکەدا ئەمە بە چپە لێکدراوەتەوە.چەند بە چپە ڕاسپێریەکەی من درا بە گوێتا و بەلاّم چونکە من بەد بەخت بووم تۆ گوێت نەدایە{دیوان ل١٣٢}

١- پەی کەسێ خاسەن هەوای سەیرباخ

ماسیوای مەعشوق نەبۆش ئاخ وداخ

بۆکەسێ باشە ئارەزوو وسەیری باخ،بێجگە لەیارهیچی تری لەسەردا نەبێ،یانیبێجگە لەئاخ وداخ کردن بۆ یار،ئاخ وداخی تری نەبێ.

دەبێ هەڵپەو ئاخ وداخ و ئاوات خواستن وکەلکەڵەی سەری بنیادەم تەنیا بۆیار بێت.ئەوانە سەیری باخ بۆیان چاکەوشیاوی چوونە ناو سەیری باخن.بەلامەوە ڕێی تێدەچێت لە (سەیری باخ) دا مەبەستی بەهەشت بێت،هەرچەند ئەم مەرامە دوورە.لە گەڵ ئەوەشدا هەرشادی وسەیر کردنێکی تەقلیدیش بۆ خۆی بەشێکە لە شادی بەهەشت.

کەواتە بێجگە لە یار نابێ هیچی ترت لەخەیاڵ وبیردا بێت.هەمووشتێکی تردەکەونە خانەی بێجگەوەو دەبنە شەریك دانان بۆ مەعشوق.هەرچەندە ئەو شتانەش دەردو مەینەت بن،دەی مادام بێجگە لە مەعشووق شتی ترلە خەیاڵدا هەیە ئەوە سەیری باخ حەرامە بۆ موشریکان.دێڕی دووەم زیاتر ڕۆشناییمان دەداتێ.

٢- من جفت مەعشووق دەرد هەمرازمەن

چوون باز سەرچڵ وادەی بازمەن

من لە جێی مەعشووق و هاوشانی ئەو ،ئاخ وداخ ودەرد هاو ڕازمە،وەکو بازێ بێ بیرکردنەوەولەسەر وەستان وادەی فڕین ودوورکەوتنەوەمە لەو خەیاڵاتی دەردانە.

من بێجگە لە مەعشووق دەردی ترم هەیە ،سیوای مەعشووق دەردی تر لە سەرمایە،ئەم دەردانەش نابێ ببنە جووتی مەعشووق،(یانی عاشق نابێ هیچ حسابێ بۆ دەرد بکات و دان بە بوونی دەردا بنێت)بۆیە کاتیەتی بێ بیر کردنەوە(هامڕازی دەرد)کە شەریك وجووتی مەعشووقن بەجێ بێڵم.چوون دەرد هەر دەردێك بێت شەریك قەرار

دانەبۆیارو نابێت بیکەیتەهاوڕاز.هەر شتێکی تر بێجگە لەئەویارە نەفس دەکاتە بووم (کونەپەپوو) کونەپەپووش بە وێرانە عادەتی هەیەوسەیری باخی لێ نایێت. دەبێت عاشقی ڕاستەقینە هەمووەکانی تربێجگە لە ئەو ئازانە بەجێ بێڵێت.بۆ ئەوەی باز بێت و نەبێتە کونەپەپوو.بچێتە سەیری باخ و بەوێرانەوە خوو نەگرێت.

ئەوەیەکەنالی دەڵێت:

ئەلائەی نەفسی بووم ئاسا هەتا کەی حیرصی وێرانە

لەگەڵ ئەم عەشقبازانە بڕۆبازانە ،ئازانە

{دیوانی نالی ل ٤٨٢}

دنیا با بە ڕواڵەت ڕۆشن و ئاوەدان بێت لە ڕاستیدا وێرانەیەوناکرێ ئێمە کونەپەپوانە بەدیار ئەم وێرانەیەوە دانیشین ونەچینە سەیری باخی وەصڵ وجەنەتی یار.کەئەمە مەرام ومەبەستی مەولەویە.ئەوانەی عاشقی مەعشووقن وەکو بازی سەرچڵ ئازایانە فڕین وێرانەیان بەجێ هێشت وچوونە ژوانی لیقاوە.مەولەویش وادەی بازیەتی(یانی بوونە باز)قۆناغی گۆڕین لە بوومەوە-کونەپەپووەوە بۆ باز.هەر ئەمەشە کە عارفان و سۆفیانی ترگەرەکیانەو وتوویانە:

کەهیچ شتێکی تر(اجابی یان سلبی)نابێ بکرێتە جووتی مەعشووق،چوون وەها کارێك شرکە.ئەوی تەلەسانی فەرموویەتی:

قورئان هەمووی هاوتا پەیداکردنە بۆخوا

یەکتایی وا لە گوفتەکانی ئێمەدا

{سۆفی وسۆفیگەریتی..لەتیف هەڵمەت ل٢٥٧}

مەلای جزیریش فەرمویەتی:

تو ژ نوسخەیی تەوحیدمەخوون ئایەتی نەفیێ

بێ ئالەتی ئیثبات کوئیللاییم ئەز

تۆ لـه نوسـخەی تەوحیـدا ئایـەتی نـەڤ مەخوێنە،بێجگە لەناوی خـودا هیـچی دی مەڵێ ومنیش ئەو بێجگەیەم.

بـە ڕاسـتی ڕاڤـە نــەپێکانی دیـوانی شـیعری کـوردی بڕیـاری پەلـە وسـەختی لێکەوتووەتـەوە ،بەتایبـەتی دیـوانی شـیعری (کـوردی هـەورامی)چـوون نووسـەران و هێـژایانی تـر شـوێن ڕاڤـە کردنـەکانی تـرۆ کـەوتوون وخۆیـان هـەوڵی ڕاڤـەی جیایـان نەداوە.ئەم بەیتە لای مەولەوی ناسان سادەڕاڤەکراوەوهیوادارم بەم بێ دەسەڵاتیەی لای من وەڵامێك بێت بۆ کتێبە نازەنینەکەی لەتیف هەڵمەت.

تاکەکان

پەنج بیەن وە شەش ،شەش ڕووکەرد نە پەنج

حەریر نە ما بەین بی یەن گەوهەر سەنج

پێنج بووە بە شەش (پێنج پەنجەی دەست لەگەڵ قەڵەمدابوونەتە شەش)شەشەمین کەقەڵەمەکەیەوڕووی کردووەتە پێنجەکەی ترو لەو نێوەندەشا حەریر کە کاغەزە گەوهەردەگرێت و نووسین بووەتەگەوهەر.

گەرچی ئەم یاریانە لە ڕوانگەی ڕەوانبێژیەوە هونەرن و مەتەڵئامێزو ئامانج ڕێکەخەری کات بەسەر بردنن و لای مەولەوی لە خەڵکانی تر باشتریشن،لەگەڵ ئەوەشدا مایەی خۆشحاڵیە کەمەولەوی لەو هەولانەی کەمن .چوون هیچ شلڵژان و شڵەقانێ لە ئەندێشەی مانادا درووست ناکەن.من هەر لە بەر دەرگانەکەی دیوانی مدرسدا دەیانگوازمەوە نێو نووسینەکەم،مادام ناوی شەریعەتە بالەم شتە گچکانەشی تیابێت بۆ ئەوانەی ڕێیان لێی دەکەوێت.

پیری و فەقیری وکەپیفی هەرسێ

نەبۆ وەهیجران بار هیچ کەسێ

پیری و هەژاری و پۆخڵی ،ئەم سیانە نەبنە باری هیچ کەسێ.ئەم تاکەش زیاتر لە قسەیێکی میللی نەستەق دەچێت ولە ستراتیژیەتی زمان و وەزیفە.گرنگەکانی مانا لای مەولەوی دوورە.

پیتی (تێ)

شیعری یەکەم

١-تەژنەی گیان وە لەب سەودای سەبووری

کەفتە بێم نە گێج دەریاکەی دووری

تینو و گیان لە سەر لێو لە گێژی دەریای دووریدا و کەوتبووم، لە خەیاڵ و سەودای سەبوری دا. واتە لە ناو دەردی دوری گیانم هاتبووە لێوان و کەوتبووم، چاوەڕێی تنۆکێ لەئاوی سوکنایی و سەبووریم دەکرد.

٢- دیم نەشئەی فێنك سێراوی سەردا

شنۆی زیندەگیم ئاماوە بەردا

دیم نە شئەی فێنکی تێر ئاوی هات و شنۆی ژیانم بە بەردا هاتەوە.

نەشئە: کەیف و شادی و سەرەتای مەست بوونە.

سێراوی: تینویەتی شکاندن و تێر ئاو بوون.

باوەڕم وایە مەولەوی ئەم وێنەیەی لە (نۆباو) ئاودانی باخ و باخاتەکانی هەورامانەوە وەرگرتووە، کە بۆخۆی (ڕۆژی ئاودان- نۆباو)کەیف و سەفایەکی هەیە، لەلایەك جۆرێکە لە سەیران و لە لاکەی ترەوە دیمەنی (تاف و بەنگاو قەڵوەزەکان) دارو درەخت دەخەنە سەماو جوڵە، شنۆیان مرۆڤ کەیلی مەستی دەکات.

کاتێ نەمامەکان تێراودەبن، دەکەونە شنەو گەڵاکانیان سەما دەکەن.

بەمەش (دوای نۆباو) باخ ژیانی بە بەردا دەکرێتەوە، کەسێ باخێکی هەورامانی ئاو نەدا بێت ئەم بەیتە ئەو نەشئەیەی پێ نابەخشێ.

٣-دیم خدر نامەی تۆش ئاوەردەوە

دەك ڕستگاربۆ، ئیحیام کەردەوە

دیم خدر (خدری نەمرو نۆشەری ئاوی ژیان) نامەی تۆی هێناو، دەك ڕزگارو سەرفراز بێت، منی زیندوو کردەوە.

خدری زیندە: ئاوی نەمری خواردوە، نامەکە: ئاوە خدر هێناویەتی، بۆ کەسی تینوو. پەیوەندی هەیە لەنێوان خدری زیندە و سێراوی) بەیتی پێشودا، خدر تێراوە لە ئاوی زیندەگی، بەلای هەرکەسدا بڕوات، یان تووشی هەرکەس بێت ئەوکەسەش بەخت باشە و ڕەنگە لە تێراوی بەشی بدات.

لەنامەدا خواستن هەیە، مادام لای خدرە، ئەوە ئاوی ژیانە و خوێندنەوەی نامەکە دەبێتە هۆی لێوتەڕکردن و تینوەکەمان دەژێنێتەوە.بۆ خۆی زیندوو بوونەوەش لە ئەدبیاتی سۆفیاندا تەجەلا دانە بە نەفس و ڕووناك بوونەوەی بە نوور. جوانی وێنەکە لەوەدایە کە نزای ڕزگاری دەکات بۆ خدری زیندە، کە ئەو خۆی ڕزگارکەرو فریادڕەسە، لە گەڕان لەڕێی نەمریدا، لە ئەسکەندەرو گەلگامێش، سەرکەوتووتر بووە و لە مردن ڕزگاری بووە، ڕەنگە مەولەوی ئەمجارە بیەوێت لە ژیان ڕزگاری بێت، یان دوعاکە هەر ڕاهاتنێکی زمانی یە و بەس.

٤-یاوا پێم پەرێم زایەڵەی زاریت

زگاری زامەت بێ دەوای کاریت

پێم گەیی، دەنگی شیوەن و زاریت بۆم، سەختی زام و بێ دەرمانی کاریگەرت دەنگی شیوەن و گریانت بۆمن و سەختی و پەرێشانی بێ دەرمانی زامت حاڵی بووم.

٥- مزانوو هامفەرد پڕشەرت و شۆنی

یارم دڵدارم غەمخوارم تۆنی

ئەزانم هاوڕێ، پڕ لە شەرت و پەیمان و بەڵێنی، یار و دڵدار و غەمخۆرم تۆیت، (شەرت و شۆن) بەجێهێنانی پەیمان و چون بەسەر وەختی یەوە لەکات و شوێنی خۆیدا.

٦-بەڵام تۆیچ ئاخر ڕەنجت بەردەبێ

چەند جار ژار مار دووریت وەردەبێ

بەڵام خۆتۆیش ئاخر ڕەنجت کێشابوو، زەحمەت و جەورکێشان، و چەند جار زاری ماری دووریت چەشت بوو.

مامۆستای مودەریس لە بۆنەی ئەم شیعرەدا دەنوسێ دۆستێکی مەولەوی مۆڵەتی دۆستێکی تری مەولەوی دەدات بۆ سەفەر، مەولەوی و دۆستی مۆڵەت دەر هەردوو نارەحەتی سەفەری دۆستەکانیان دەبن. بۆیە ئەو شیعرێ بۆ مەولەوی دەنوسێ و مەولەویش ئەم شیعرە لە وەڵامدا دەنوسێ.

٧-پەی چێش وستانێت ئەی مەهلەکەی سەخت

فتوای لوات دا، لوا وە بێ وەخت

بۆچی منت خستە ئەم نارەحەتی و هیلاکی یە سەختەوە و فتوای ڕۆینت دا، ڕۆیی بە بێ وەخت، کە تۆش ئەتزانی دور کەوتنەوەی بۆ هەردووکمان هیلاکی و نارەحەتی بوو، بۆ مۆڵەتت پێدا.

٨-زوانت، وەختێ ئیزنیش تەڵەب کەرد

لاڵ کەی نمەبۆ، چەنی ئاش ئاوەرد

کاتێ ئەو مۆڵەتی ڕۆینی خواست، زمانت چۆن لاڵ نەبوو، یان کەی لاڵ ئەبێ، کاتێ (ئەرێ)ی هات بەسەردا.

لەوکاتەدا بەڵێ هات بە سەرزمانتا بۆ چوونی ئەو، بۆ لاڵ نە بوو زمانت، لەوکاتەدا (کە قورسترین وشەی هات بەسەرا) لاڵ نەبوو، ئیتر کەی لاڵ دەبێ. ئەمە لەڕواڵەتدا نزایەکی خراپە، دەنا زیاتر مەولەوی دەیەوێت کاریگەری (بەڵێ بۆ چونی دۆست) دەرخات کە چۆن زمانی لە گۆ نە خستووە.

٩-چەم بێ پەی دینش بیناییش کەم بێ

گۆش بێ شنەفتش صەداش ماتەم بێ

چاوم بەبێ دینی ئەو بینایی کەم بوو، گوێم بێ بیستنی دەنگی، پڕ بوو لە دەنگی ماتەم و قسەی خەفەتی.

یان. چاوم كه هه‌بوو بۆ بینینی ئه‌و بوو، كه ئه‌ونی یه ببینم، چاویش بینایی كزبوو واته (ئه‌و دۆسته نوری چاو و قوه‌تی بینینم بوو).

گوێم بۆ گفت ولوفتی شیرینی ئه‌وبوو، یانی بۆ قسه‌ی ئه‌و گوێم هه‌بوو، كه ئه‌و نی یه گوێشم نی یه، (صه‌داش ماته‌م بی) به‌ڕای من واته بیستنی شین و شه‌پۆریه‌تی یانی بیستنی نه‌ماو كه‌ڕبوو، نه‌ك ئه‌وه‌ی كه پڕ بوو له ماته‌م.

ده‌شگونجێ به‌م جۆره‌ش ڕاڤه كرێت:

چاوم هه‌بوو بۆ بینین پێش ئه‌وه‌ی ئه‌و بڕوات چاوم كوێر بووبوو، گوێم مابوو گوێیش به چوونی ده‌نگی نه‌ماو كه‌ڕ بوو. وه‌ك له دیوانه‌كه‌دا هاتووه ئه‌م به‌یته و به‌یتی دواتر (به‌پێی خوێندنه‌وه‌ی ڕه‌دیفه‌كانی (بی) ڕاڤه‌كان له‌حاڵه‌تی گۆڕاندان.{دیوان ل١٣٧}

١٠-ته‌ن بێ باركێشیش خه‌سته‌ی هیجران بی

دڵ بێ مه‌نزڵگه‌ی مه‌یلش وێران بی

ته‌ن و لاشه‌م بێ بار و كۆڵ كێشانی ئه‌و، له بێ باریدامانده‌وه، له به‌ردووركه‌وتنه‌وه‌ی ئه‌و، دڵ مه‌نزڵگه‌ی مه‌یلی ئه‌و بوو، ئێستا بێ ئه‌و دڵیش وێران بووه.واته لاشه‌م(شانم)مادام هیچ له بار و قورسی ئه‌وی له‌سه‌ر نیه، به ماندووی ده‌زانم و به شانی نازانم.هه‌ر ئه‌مه‌یه حه‌سیب قه‌ره‌داغی هێناویه‌تی شانم باری تۆ هه‌ڵ نه‌گرێ پێ شان نیه.

یان دڵ بێ ئه‌و كه مه‌یلی بنیشێ تیایدا وێران بووه، گه‌رچی د. عزه‌دین مسته‌فا باسی (پێنج هه‌ست و شه‌ش هه‌ست) ده‌كات لای مه‌وله‌وی و گۆران نمونه‌ی به‌شداری پێ كردنیان و نمونه‌ی شیعری هێناوه{میهره‌جانی ٢٧١-٢٧٣} كه ئه‌م دوو شیعره‌ش ده‌چنه ژێر باسی (هه‌سته‌وه) به ڕاستی لای مه‌وله‌وی هه‌سته‌كان له‌وانه زیاترن كه ئێمه ده‌یان ناسین، ئه‌و له‌ڕێی (مه‌جاز و حه‌قیقه‌ت) واژه‌ی به‌رده‌ست و شادی نمونه‌یی خه‌یاڵی، هه‌ستی تر ده‌خاته گه‌ڕ كه ئێمه ئه‌و هه‌ستانه‌مان نی یه، كه‌واته دڵ هاوشانی (چاو، گوێ، ته‌ن) بووه‌ته هه‌ستێ بۆ چێژبردن له مه‌یل (ئیمان) بۆیه وه‌زیفه‌ی هه‌ستیاری دڵ لای مه‌وله‌وی و ته‌واوی یارانی ده‌ریا دڵ قورس و گرانتره له هه‌سته‌كانی تر.

دڵ دوو وێنه و جێکەوتی هەیه:

١- ئەو گۆشتە شێوە سنەوبەریەیە کە لە لای چەپی سینگدایە،ئەم دڵە بۆ هەموو گیانلەبەرێکە و بەڵکو بۆ مردووشە.

کەلای عارفان و شاعیران بایەخێکی نیە و شوێنی ئەم دڵە تاقیگەکانی زانستە.

٢- لەتیفە یەکی خوایی گیانیە و ئەمەیە حەقیقەتی مرۆڤ و مەبەست لە دڵ، قورئانیش نیازی لەم دڵەیە { إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ئەم وتارە بۆ هەر کەسێ دڵ زیندووە،یان باشی گوێ لێ دەدێرێ و بیریشی هەر لە لای ئەوە دەبێتە هۆی پەند گرتن و بیر کردنەوە.قورئانی پیرۆز سوورەی ق ٣٧وەرگێڕانی هەژار} کە ئەم وێنەیان ماناو کرۆکی زۆری هەیە.لەوانە:

کۆگای نهێنیەکانی حەق و شوێنی نهێنیەکان، کە بۆ حەقیقەتەکانی بوون وەکو ئاوێنەیە بۆ دەم و چاو، دڵ ئەو نوورە ئەزەلی و نهێنیە بەرزەیە کە لە سەر چاوەی بوونەوەرانەوە دابەزیووە بۆ ئەوەی خودا سەیری مرۆڤ بکات، لە قورئاندا بە ڕۆحی فووکراو لە ئادەم دەربڕدراوە {فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ} ئەو نوورە کرۆکی خوڵقێنراوەکان و کاکڵەی هەموو بوونەوەرانە. وە بە خێرایی لە گۆڕاندایە.

مەنزڵی عەشق لە ناو دڵدا لەو دیو کۆتا پەردەیدایە.کەلای ئەنساری دڵی ئادەمیزاد چوار پەردەیە.

پەردەی یەکەم : سینگە کە شوێن و وێسگەی ئیلهامە.

پەردەی دووەم:قەلبە،شوێنی نووری باوەڕە.{كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ}

پەردەی سێیەم: فوئادە کەسەرا پەردەی بینینی حەقە { مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى} .دڵی ئەوهەرچی دیتویە درۆ نەبووە.

پەردەی چوارەم: شوغافە کەویستگەی باری عەشقە{ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ } ئەم چوار پەردەیە هەریەکێکیان تایبەتیەکی خۆی هەیە، خودا بۆ هەریەکێ لەمانە جۆرە تیرِوا نینێکی هەیە.

دڵ دوو وەسفی هەیە: یەکێ بێگەردی(سپی) و ئەوی دیکە دڵڕەقی(ڕەش). بێگەردی لە خواردنی حەڵاڵەوەیەوە و دڵڕەقی لە خواردنی حەرامەوەیە، کەسێ کەحەرامی خوارد دڵی ڕەق دەبێت { فَلَوْلا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُواْ وَلَـكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُواْ يَعْمَلُون } ئەمانە دڵ ڕەش بوون وشەیتانیش کارەکانیانی وا لە بەر ڕازاندبوونەوەکە هەر لە سەر حاشایە مان انعام:٤٣ وەرگێرانی هەژار} ژەنگی بێ وەفایی لێ دەنیشێ و کە حەڵاڵی خوارد لەگەڵ خۆشەویستی حەق تێکەڵ دەبێ و لە یادی خەڵکەوە بەرەو یادی حەق دەچێ و بە چاوی حەق دەبینێ و بە گوێی حەق دەبیسێ.

ئەو ئاوێنەی کە ڕوخساری واتای تازەو نووری دیداری خوایی نیشان دەدات دڵە. ئەو جامە جیهان بینەی کە حەقیقەتی وەسفی خوایی و وردە لوتفەکانی یەزدانی لەودا دەتوانرێ ببینرێ هەر دڵە.ئەو شابازەی کە جارێ لە سەر لووتکەی عەرش دەنیشێ و جارێکی دی لە دامەنی زەوی هێلانە دەکات دڵە.جبهان ئاوێنەی دڵەو ئەسڵ دڵەو جیهان لقە

خودا لە فەرموودەی قودسیدا فەرموویەتی (زەوی وئاسمانەکانم شوێنی منیان تێدا نابێتەوە، بەڵام دڵی بەندەی باوەڕدارم شوێنمی نێدا دەبێتەوە) بۆ زیاتر بڕوانە {فەرهەنگی سۆفیانەی...ل١٤١و٢٦٩-٢٧٠}

بە لای منەوە مەولەوی خاوەن دڵێکی لەو جۆرە بووە و هەر ئەوەشە کردوویەتیە خاوەنی ئەو شیعرە لە دلا شیرینانە.

١١-چ دادێ مرۆ خاکم وە سەربۆ

ئێسە تەمای من یا زایەڵەی تۆ

چ سودێکی هەیە، خاکم وە سەربێ، بە تەما بوونی من و دەنگی شیوەن و زاری تۆ، بێ سودە ئومێدی من و هیچ دادێ نادات شیوەنی تۆ.

لەمەولا بەعادەتی مەولەوی شیعرەکان وەردەچەرخن و لەتایبەتی بوون دەکەون و مەساحەی ماناو فڕین و داگیرکردنی ئەندێشە یان فراوان تر دەبێ، هەرلێرەوە ئەو شیعرە بۆ چونی بێ گەڕانەوە، مردن دەست دەدات و پەرێز و پلێزەکانی بۆنە دەبرێت.

١٢-مەعلوم بی وە نەم حەسرەتت کێشان

پەی سەیرو صوحبەت صەفای دڵ ڕێشان

لێم ڕوونە حەسرەتت کێشاوە و بە درێغی، بۆ کەیف و ڕەوشتی نێوان یاران و ڕابواردنی دڵ ڕێشان تۆ بەداخی و ئەفسوس هەڵ ئەکێشی بۆ سازدانی جارێکی تری صوحبەت و سەیر و ڕابواردنی دڵ ڕێشان.

دەشێ(صوحبەت و سەیر و سەفا)عرفانیانە لێك دەینەوە، ئەو کات ڕێ دەبەینە سەر ئەوەی کە ڕەنگە یەکێ لە شێخان و پیران ئیزنی سەفەرەکەیان دابێت گەرچی (زوان کەی لاڵ نمەبۆ) لەم ڕێیە دوورمان دەخاتەوە.

١٣-هام ڕەفیقم دەرد، هام صوحبەتم کۆس

وێم جە وێم خاڵی، مەوج مدەو جە دۆس

دەسە برام دەرد وهاوڕاز و نیازم کۆستە. خۆم لە خۆم خاڵی بوومەتەوە و پڕ لە یار بووم و شە پۆل دەدەم لە دۆست. لە خۆ بوومەتەوە و جمەم دێ لە دۆست.هاوڕێی دەرد بووم و لە گەڵ کۆستا بوومەتە هاودەم و نادوێم، لە خۆ خاڵی بوون لەو دەردو صوحبەتەوە فێر بووم. هەر بەوەش گەییشتم و لە دۆست پڕبووم.

دەڵێن: هەر بڕواداریێ هاو دەمی خەڵکی کردو بەرگەی ئازارەکانیانی گرت چاکترە لە گۆشە گیری، ئەمەش مرۆڤ دانادەکات و دوا جار سالك بە مەبەست دەگەیێنێت.

بە کەش و هەوای شیعرەکە و بەتینی خۆشەویستی نێوان هاوڕێکان، ڕەنگە لە بۆنەی مێژوویی شیعرەکەدا دۆست و هاوڕێ سە فەر کردووەکە(شێخ عەزیزی جانەوەرە

یان کوماسی)بێت. وە من زیاتر خەیاڵم بۆ شێخ عەزیز دەچێت بە دەلیلی لە یەك چوونی هەندێ لە بەیتەکانی ئەم شیعرە و شیعری (ئازیز دیارەن وادەی لوامەن) {بگەڕێوە بۆ ڕاڤەی شیعری ۲بیتی ئەلف لەم کتیبەدا} بۆبەراورد نموونەیەك وەر دەگرین.

ڕازت تۆشەی گۆش، مەنزڵ وە مەنزڵ

چەم بێ پەی دینش بینایيش کەم بێ

گۆش بێ شنەفتش صەداش ماتەم بێ

ئەمە وەك بەراورد بۆ بۆنەی شیعرەکە دەنا مەولەوی زۆربە کات شیعرەکان لە بۆنە دەردەهێنێت و ئاسۆکانی فرینیان فراوان دەکات وهەموو مەرامەکان لە خۆشەویستی هاوڕێکاندا نغرۆی خۆشەویستی یارو دۆست و دڵداری تاقانەی ڕاستەقینە دەکات. حافزی شیرازی دەڵێت:

چنان پر شد فظای سینه ا ز دوست

که فکر خویش گم شد ا ز ظمیرم

وەها پڕبوو فەزای سینەم لە مەعشووق

کە فکری بوونی خۆشم چوو لە بیرم {شەونم ل ۱۹۰}

١٤- تا ئەو بەوجەماڵ دڵ دەسە پاڵەن

من سەیرم مەحاڵ، صەفام بەتاڵەن

تائەو بەو جوانی یەی دەست شکانەوە لە گەڵ دڵی منا بکات، من سەیر و گەشتم مەحاڵ و کەیف و شادیم بەتاڵە.

یان: تا ئەو لە بەرامبەر نمای جوانیەکەیدا داوای دڵ بکات و دڵ ببات من سەیر و سەفام مە حاڵ و بە تاڵە. چوون سەیر و سەفا بە دڵ دەکرێن و منیش دڵم لە بەرامبەر جوانیەکەیدا بە خشیوە.

دەستەپاڵ، لە دیواندا: کەسێك کەوتبێ لە سەرشان، لە ڕاڤەی شیعرەکەشا ئەو بەو جوانی یە دڵ ئەکوتێ بەعەرزاو لە سەر لا ئەیخات٠لێك دراوەتەوە{دیوان ل ١٣٨}

لە کوردەواریدا کاتێ منداڵ ددانی دەردێت دانە ڕوکەی بۆ دەکەن و بە دەرو دراوسێی دەبەخشن٠ هەر ماڵێ کە بەشی دەدرێت شتێ لە خۆراك یان پارە دەخەنەوە ناو کاسە هاتووەکە٠لە هەورامانیشدا لە کاتی قوربانی زەماوەندی پیرشالیاردا ئەوانەی دێن بۆ پشکە گۆشتی خۆیان لە گەڵ دەسیاندا شتێ لە خۆراك دێنن ئەمەش مامەڵە و نرخ نیە بۆ بەشە گۆشتەکیان چوون دیاری کراو نیە تا ببێتە بەها بەمەش دەسەپاڵ دەوترێت و واتە شتێ لە بەرامبەر بردنی گۆشتەکەدا بۆ بەڕێوە چوونی جەژنەکە{جەژنێك بۆ پیر بنەمایەك بۆ ئوستوورەی کوردی ڕەووف مەحموود پوور.هەولێر ٢٠٠٩ل ٧٠}مەولەوی ئەم وشەیەی لە هەورامان و دەرەویان و بڵبەردا هێناوە، بێگومان بەشداری ئەو جەژنەشی کردووە. من زۆر گەڕام و فەرهەنگ و وشەی ترم زۆر هێنا و برد، لەم دوو ڕاڤەیە باشتر نەهات بەخەیاڵما.

١- یاری دەست شکانەوە لە نێوان دڵ و جوانی یاردا، کە هەردەم دڵ ئەدۆڕێ،

٢- دان و بە خشینی دڵ لە بەرامبەر جوانی یاردا کە بێ گومان نابێتە نرخ و قیممەتی جوانیەکە.(یانی دەسەپاڵ دەبێتە دەسمایەو نرخێك بۆ سەندنی شتێ، کە لە ڕاستیدا بەهای شتە بە دەست هاتووەکە لە قیمەتی دەسەپاڵەکە زیاتر بێت) وەك ئەم شیعرە کە جوانی یار زۆرلە دڵی مەولەوی زیاترەو دڵی مەولەوی ناتوانێت جوانی یاری پێ دەس بخرێت. کە بەلامەوە نزیکە لە دنیای ئەفسوناوی ئەندێشەو خەیاڵی مەولەوی.

کاك ئەحمەدی پریسیش(مەجزووب) فەرموویەتی:

تا جەلای جەبهەی لەیلێ هەر شێوەن

قەیس هەر ڕۆ تەرزێ دێوانە و لێوەن {مەجزووب.حکیم مەلا سالح ل ٢٠}

١٥-جەو بۆ نۆ فەردم ئیستیفا بێزەن

دامەنش لایق ئەی پەراوێزەن

لەبەرئەوەیە کە شیعرم پارچەی ئیستیفا لەبەرچاو ئەخات، دامەن و پەڕلامنەی شیاوی ئەم پەراوێزەیە.

ئیستیفا: لە دیوانەکەدا بە قوماشێکی جوانی وەك تاقە لێکدراوەتەوە. تاقەش: پارچە قوماشێك بووە داویانە لە پشتی کەوا. بەم پێیە ڕاڤەکەی بەم جۆرەیە:

لەبەر جوانی و وەسفی ئەوە، کە شیعرم پارچەی قوماشی ئیستیفا لەبەرچاو دەخات، ئەبێ ئەو پارچە بکرێتە پەراوێزو پەرلامنەی شیعری من، لەچاو پارچەی شیعری منا، ئەو قوماشە دەبێت لە خوارەوەی پارچەی شیعری من بێت، ئەمەش جۆرێکە لە شانازی و ناسینی بە هێزی شیعری خۆی یانی شیعری خەڵکی ناگەنە باڵای شیعری من و دە بێت لە پەراوێز(خوار) ی شیعری منا بن. وەك ئەم پەراوێزە کە شیعرێك دوای ئەم شیعرەیە.

ئیستیفا: واتای بەتەواوی دەست خستن و گرتنی شتێك، یان داواکردن.

حەقی تەواو: بەم پێ یەش ڕاڤەکەی وای لێ دێ.

لەبەرئەوە شیعری من بەتەواوی (حەق-ماق خۆی)ی لەبەرچاو کەوتووە، بەمانا ڕواڵەتی و زمانی یەکەی،.

واتە: لەبەر جوانی ئەو شیعری من (مافی خۆی بێزراوە) بەوەی کە بە مافی خۆمی نازانم بچمە (سەیرو صوحبەتە) یان شەڕی جوانی ئەوەوە. بۆیە ئەو پەراوێزە دەهێنێت و ئاشبەتاڵ بە چەمکەکانی لای خۆی دەکات.

ئیستیفا: لەمەیدانی ئەدەبدا ئەوەیە کە شاعیرێك لەمەدح و ستایش و وەسفی کەسێکدا یان شتێکدا بیگەیەنێتە ئاستێك کە لەو باشتر نەبێ، یانی بیگەیەنێتە ئاستێکی بەرزو لوتکە، کە مەولەوی زیاتر ئەم بارەی مانای مەبەستە، و دەڵێ لەبەرئەوەیە کە شیعرم گەیوەتە لووتکەو تەنانەت لوتکەی بێزاندووە، دامێنی ئەو لووتکە شیاوی ئەم پەراوێزەیە، یانی شیعری تر دەبێ لەداوێنی فەردی مندابن، ئەمەش ناڕاستەوخۆ دەچێتە ژێر خانەی شانازی کردن بە شیعری خۆیەوە، کە مەولەوی لەبەر سۆفی مەشرەبی کەم بەلایدا چووە، وەك شاعرەکانی ئەو دەورو زەمانە بە ئاشکرا

شانازی بەشیعری خۆیەوە ناكات، بەڵام بەڕای من جارجارێ هەست بەوە دەكەیت كە مەولەوی بە ئەدەب و شەرمەوە شانازیەك دەكات.

ئیستیفا: لەكۆنـدا بەرامبـەر ژمێریـاری و (حسابات)، هاتووە كە (مستەوفیەكان)ژمێریاران خەریكی حسابیماڵیان بوون. شیعرەكە بەلای ئەم ڕاڤەیشدا دەچێت بەم جۆرە:

لەبەرئەوە شیعری من (ژمێریاریان) لە بەرچاو خستووە و لە ژمارە نایێن.

١٦-شێوە هەر ئێدەن من كەردەنم سەیر

فام خودا حافظ، دین بنیش وەخەیر

دیمەن و شێوە هەرئەوەیە كەمن سەیرم كردووە، ئەی عەقڵ و ئاوەز خوات لەگەڵ و ئەی دین و ڕوانین تۆیش دانیشە بەخەیر. واتە تۆ بانگهێشتی من مەكە بۆ سەیرو صوحبەت و صەفا، من بەجوانی چیدا بگەڕێم كە (جوانی هەر جوانی ئەوە كە جێگەی سەیری منە) واتە من شێت و سەرگەردانی (هەر ئەوشێوەم) و فامم نەماوە.

دین لەسەر عاقڵ و فامیدە دەكرێتە ماڵ، من فامم نەماوە، كەواتە دین با بۆخۆی دانیشێ. یان زۆر بە پێچەوانەوە یانی مادام شێوە هەر ئەوەیە كەمن دیوومە (شێوە و جوانی ڕاستەقینە)كە عەقڵ و ئاوەز بەرگەی ناگرێت و تەحەمولی ناكات، یانی فام خواحافیزی لێ دەكات و دین سكونەت دەكات و دەمێنێت.مرادف بوون و دژ بوونی عەقڵ و دین لە بیركردنەوە ی مرۆڤدا سەرنج بدە.بڕواداران و عاشقانی ڕاستەقینە لە نێوان عەقڵ و دیین دا، لە عە قڵیان هەڵداوە و دینیان هەڵبژاردووە.چوون عەقڵ ناگاتە دیین و دین نیسبەت بە خودا دراوە.

مامۆستا حەكیم لە پیاچوونەوەی ئەم شیعرەدا سەرنج وڕای جوانی دەربڕیوە ودەڵێ، ئەم شیعرە وەرگێڕانی شیعرێكی (خجندی)فارسە، كە ئەڵێ:

گر كە چشم اینست و ابرو این و ناز این و عیشوە این

الوداع ای زهد و تقوی الفراق ای عقڵ و دین

هەربۆیە مەولەوی خۆیشی ئاماژەی بە پەراویز کردووە{مەولەوی حکیم ل٩٨} ئەمەش سەلیقەی ڕەخنەیی و دەست پاکی ئەدەبی مەولەوی یە٠کە کارتێ کردنە شیعریەکانی بە بێ ئاماژە نەگواستوەتەوە و بەجۆرێ بەرچاوی ئێمە ڕوون دەکاتەوە کە ئەو شوێن و شیعرە هی خۆی نیە و وەری گرتوە. کەئەم حاڵەتە لە دیوانەکەی دا چەند جارێ دێتەڕێ.

١٧- تۆ سەر وەش وەی سەیر صەفاو بەختەوە

من وێڵ وێڵ وەی زام سزای سەختەوە

تۆمەست و سەرخۆش بە سەیرو سەفاو کەیف و شادی بەختەوە، منیش سەرگەردان و وێڵ وێڵی زام و سزای سەختی خۆمم٠

بەیتەکانی پێش ئەم شیعرە (مەولەوی فام و ئاوەزو دین وسەیرو صەفاو صوحبەتەکانی) دایە دواوە و بیانوەکەشی ئەوە بوو کە من لە خۆم خاڵی و سەرگەرمی بیرکردنەوەی دۆستم و بە سەیر و سەفای شێوەی ئەوەوە خەریکم٠ بۆیە گفت و گۆی (من + تۆ) مەولەوی + دۆستەکە) لەم چوار بەیتەدا دێنێتە ئاراوە٠

تێڕوانینی بۆ (عەشق) لە ژێر سایەی هەردوو چەمکی عیرفانی (وەصڵ و فەصڵ)دا وێنەکانی دروست کردووە، وە هیچ کام لە گوزارەکانی ئەو دوو چەمکە (تەڵخ) ناکات بە جۆرێ لە هەردو کیاندا سەر ئەنجام هەر عەشقە٠وێڵی زام و سزای سەخت جیا نی یە لە سەیرو صەفای بەخت، هەردووکیان واجباتی عەشقن، هەرچەندە لە ڕوی ڕەوانبێژی یەوە ئەم زاراوانە دژن، جیناس لە نێوان (سەخت و بەخت)یشدا هەیە.

١٨- تۆ هەرسات شادیت بێ ئەندازە بۆ

من هەرلا دەردێ پەرێم تازە بۆ

تۆ هەرسات و چرکەیەك شادیت لە ڕادەبەدەر و بێ حەد بێت، یان یاخوا وابێت من ئەوکات دەردێ بۆم تازە دەبێتەوە یان دەردێکی تازەم بۆ دێت، وەکو وتمان هەردوو

باڵی شیعرەکە بە گەزو یەزی عەشق پێوراون بە جۆرێ خوێنەر وەك یەك تەرەفداریان دەکات.

کاتێ کە (تۆکە) لە بەردورکەوتنەوە کە سەیرو صەفاکە ڕێك دەخات و شادی بخاتە دڵی دڵ حەزینەکانەوە، ئەوە (منەکە) دەردی دوری و ساتی سەفەرەکەی بیر دەکەوێتەوە.. واتە هەردووکیان هەرچاویان (لە دۆستە) و لە بەرئەوە هەم شادی بێ ئەندازەی هاوڕێ کەی، هەم دەرد و مەینەتی تازەی مەولەوی (من +تۆ، شادی + دەرد) دژ یەکن (تازە +ئەندازە) جیناسن.

دەشگونجێ(هەمووتۆکان) تاقە یاری عرفانی بن و عاشق بەهەر دەرد و ڕەنجێ بێت ڕازیە، بە شەرت ئەو ڕازی بێت و خۆشحاڵ.

١٩- تۆ وێنەی بولبوڵ مەست هەوای گوڵ

من چوون بایەقووش چۆڵ نەوای دڵ

تۆ وەکو بولبول مەستی هەوا و بۆن و بەرامەکانی گوڵ بیت و، منیش وەکو بایەقووش بە سەر چۆڵی دڵما بخوێنم.

وەك یەکەکان: تۆ وەك بوڵبوڵ، من وەك بایەقوش.

هەروەها دێڕی دووەم هاو وێنەی یەکەمە.

دژیەکەکان: من +تۆ، بولبول + بایەقووش.

تەناسوبەکان (بولبول، بۆن، گوڵ، بایەقووش، خوێندن، چۆڵی)

وەك چۆن بولبول خەریکی واجبات و دەرسی عەشقە بە دیار مەعشوقەوە، بە هەمان جۆر بایەقوشیش خەریکی هەمان ڕاهاتنە، با لە ڕواڵەتدا دژیش بن.

مەولەوی لە ڕازی عەشقی ئەم بەیتەدا لای کردوەتەوە بە لای ئەفسانەی (گوڵ و بولبولی) یارساندا، ئەم ئەفسانەیە کە خوڵقاندنەکەی دەرئەنجامی درکاندنی ڕازی عاشقی و شەیدا بوونە. لە ئەزموونی ئەم ئەفسانە وچەندین سەرگوزەشتەی پێغەمبەرانەوەیە کە کاکەییەکان جەخت لە سەر نەدرکاندنی ڕازی (یارێتی) دەکەنەوە،

چونکە ئەوان پێیان وایە، مەحرەمی ڕاز بە ئاسان دەست ناکەوێت، حافزیش زۆر کەڵکی لەو بابەتە وەرگرتووە. چونکە کە ڕاز فاش بوو، ئەوە بۆی هەیە (عەشق) بفەوتێ و مەعشوق لە دەست دەرچێت، بۆیە درکاندنی ئەو ڕازە عارفانی وەکو حەللاجی گەیاندە دار، ئەم بابەتە لە شیعری کوردیدا قوەتی لە ئەفسانەکە وەرگرتووە. تەنانەت هەرکەسێك زیاد عاشق بوو بێت بە خۆی وتووە بوومە ئەفسانە، کورتەی ئەفسانەکە ئەمەیە:

گوڵ و بولبول هەردووکیان لە بەهەشتدا بوون و لە سەر کانیاوێك دەژیان گوڵ پەری بوو، بولبول فریشتە، گوڵ کە پەیمانی لە گەڵ کانیاوەکەدا بەستبوو بە کەس مێرد نەکا، دەمێك بوو دڵی لە بولبول چوو بوو، وە نەیدەویست پەیمانەکەی بشکێنێ، بەڵام بە بولبولی وت کچێکم لە سکدایە ناوم ناوە بۆ، بۆن) هەرکاتێ ئەوم بوو دەتدەمێ، دەبێ تۆیش پەیمانم بدەیتێ کە بەلای کەسەوە ئەم ڕازە نەدرکێنی، ئەویش بەڵێنی پێدا کە ڕاز دار بێ و ڕازەکە هەر لە دڵی خۆیدا بمێنێتەوە.

سەر لە ئێوارە گوڵ چووە سەر کانیاوەکە و پێی وت کە من بڕیارێکی وام بە بولبول داوە، ئەویش وتی باشە بولبول فریشتەیەکی جوان و پێکەوتووە، گوڵ گەڕایەوە و چووە سەربان و چاوی نابەیەکا و ڕاکشا بۆ ئەوەی کچەکەی ببێت، بولبول هاتە سەری و لە خۆشیا چریکانی، جارجار گوڵ لە ژێر لێوەوە چاوێکی دەکردەوە و دەیوت کوڕە مەچریکێنە با کەس پێمان نەزانێ، بەڵام ئەو زیاتر گەرم دەبوو، وە دەیچریکاند هەتا کەوتە دەمەدەمی تاریك و لێڵەی بەیانی کەوتە ئەوکاتەی کە گوڵ کچەکەی ببێ، (با) لەدوورەوە و گوێی لەچریکەی بولبول بوو، ئەویش ماوەیە بوو دڵی چووبوو لە (بۆ) بەشنە و سروەیەك هات بولبول کە ئەوەندەی چریکاندبوو ماندوو بوو بوو چاوی چووبووە خەو، وە خەوی پیا کەوتبوو (با) کردی بە (بۆ) داو ڕفاندی، بولبول کە وریا بووەوە سەرنجی دا (بۆ)ی خۆشەویستی نەماوە، لە گوڵی پرسی: ئەویش وتی مەگەر نەمووت مەچریکێنە (با) کە دڵی بە (بۆ)وە بوو، هەرکە چریکاندت هات و بردی. {مێژوویی وێژەی کوردی ب ١ ل٩٣} هەروەها کاك نامق هەورامی ئەو ئەفسانەیەی ساخ کردووەتەوە.

گوڵ و بولبول سەرلە نوێ پەیمانیان بەستەوە، بەڵام بولبول لە چریکە وازی نەهێنا، هەتا لە بەهەشت دەریان کردن، ئەمە بوەتە داخی گەورەی بولبول و لە دەست

دانی مەعشوق، بۆیە خوێندنی ئێستای داخە و ئێستا و ئەوساش هەر بۆ (بۆ - بۆن) دەناڵێنێ٠خوێنەر ئەتوانێ هەرکاتێ وێنەی شیعری (بەگوڵ، بولبول، عەشق، و بۆن و جوانی) هاتە بەردەم لە شیعری کوردیدا لە بەر ڕۆشنایی ئەو ئەفسانەیەدا سەرنجە (مەجازی و حەقیقیەکان) دەربڕێت،تا دەکەوێتە سەر ڕێ بەرەو شاری عرفان و مەنزڵی دۆست٠کە ئەم ئەفسانەیە دارای عرفانێکی بەرزو ئەخلاقیاتێکی دینی جوان و لیریکایەکی ناسکە٠ئێمە وەك نمونەی شیعری میللی کوردی چەند شیعرێ دەنووسین.

ئەر بولبول نەبۆش داخێ لە دڵدا

مەوا نۆ سەحەر لە دەوری گوڵدا

هەرلایێ گوڵ هەن پەرچینش خارەن

ڕای بولبول نی یەن گوڵ ئینتیزارەن

هەروەها نزیکەی (٨٨٥) ساڵ پێش مەولەوی و پڕاوپڕی ئەفسانەکە جەلالە خانمی لورستانی دەڵێ.

یاران پەرێ بۆ یاران پەرێ بۆ

زاری کەن چەنی بولبول پەرێ بۆ

ئەز ئەو ولەنان ئامام وەلای تۆ

ئانە پەیمان وێم وەستم جەنۆ {مێژووی وێژە ل٩٢}

مەحویش لە دەرسی (فەصڵ و وەصڵ)ی ئەفسانەکەوە دەڵێ:

دەرسی عیشقم هەرلە کن پەروانە یا بولبول بووە

بیگەمێ یا نەیگەمێ، هەر مەشقی ئوستادێ دەکەم

بۆ ئەوەی باسەکەی ئێمە سنوری خۆی نەبەزێنێ خوێنەر دەتوانێ گەشتی خۆی بکات بە گوڵزاری شاعرە عارفەکانی ڕابوردودی ئێمە {عیشق لە عالەمی بولبول و پەروانەدا، گۆڤاری کزج ژمارە ١٠ } (مەولەوی، مەحوی، نالی، مەلای جزیری، خانی) و گەلێ شاعری تر، وە سەرنج لە تەوزیفی کردنی ئەفسانەکە و گۆڕانی ڕەنگ و بۆنی و ڕاقە و مانای نوێ بە

پێی ڕەوتی بەرەو پێش چوون، لە نموونە شیعریەکان بدات، بۆ ئەوەی لە ومەبەستەش حاڵی بین ئەم شیعرەی مەولانا خالد دەنووسین بۆ لە سەر وەستان کە چۆن شیکاری ئەفسانەکەی کردووە.

تیشکی مهری تۆ ئەگەر شەوقی نەخستایەتە باخ

کەی بەعەشقی گوڵەوە بولبول ئەکەوتە گوڵزار

٢٠- پەرێ تۆ ڕاحەت، پەرێ من زامەت

هەردوو سلامەت، تاڕۆی قیامەت

بۆ تۆ ئاسودەیی و حەوانەوە، بۆ منیش دەردو مەینەت و ئێش، هەردوو بەسەلامەتی و ئاسایش خەریکی مەشقی خۆمان بین تاڕۆژی قیامەت، واتە حکمەتەکانی (فەصڵ) هیچیان کەم نی یە (لە بەرەکەتەکانی وەصڵ) هەردووکیان دووانەی جوانن و هی مەعشوقن، خوا لە هیچ کامێکمان تێك نەدات.

١- تەدریس و تەقدیس تەمجید بێدەنگەن

حەسارەی تەقریر تەوحید بێ ڕەنگەن

دەس دان لە پیرۆزی و بێ گەردی خوا و شان و شکۆی گەورەیی ئەو بێ دەنگە. وە شەرح و ڕاڤە و دەم دان لە ئەستێرەی بەیانی یەکتایی خودا بێ ڕەنگە.

لە دیوانەکەدا حەسارە بە شوورە و تەقریر بە ڕوونکردنەوە و تەوحید خوا بە یەك دانان لێکدراونەتەوە. بەم پێ یە ڕاڤەی دیوانەکە وایە: شورەی خوێندنگەی عیلمی تەوحیدم ڕەنگ و ڕووی نی یە.

بەلام بەم جۆرە لە عادەتی مەولەوی دورین و هەست بەو گیانە ناکەین کە هەردەم لەشیعری مەولەوی دا لە بەر (ووشەدا) یە. بۆیە ئێمە سەرباری ڕێز بۆ ڕاڤەکەی سەروەرم ڕاڤەی تری دەکەین.

حەسارە. هەسارە، ئەستێرە. تقریر: سەرباری ڕوونکردنەوە، ئێمە واتای (بەیان)ی لێ وەردەگرین.

توحید: یەکتایی خودای گەورە.

ئەستێرەی بەیان واتە سەرباری پەراوێزی شەرح و ڕونکردنەوە، ئەستێرەی بەیان هەبوو واتای ڕۆشنی دروست دەبێت، ئەستێرەی بە یان ئاماژەیە بە ڕۆژ بوونەوە و ڕوناکی، تەوحید یەکتایی خوا.

کەواتە بە کوێر بوونی مەولەوی. ئەستێرەی بەیانی تەوحید بێ ڕەنگە و نابینرێت، لە وەوە کە مەولەوی چاوی نی یە دەنگ و بانگی دەرسی بێت و ئەستێرەی بەیانی تەوحیدی دیار بێت. بێ ڕەنگی پێمان دەڵێ کە بە لێڵی چاوی مەولەوی بەیان (شەرح) ڕوون نی یە، بە بڕوای ئێمە ئەم شیعرە سەرباری لایەنی سۆز و بەزەیی جوڵان

پایەی زانستی مەولەوی دیاری دەکات و ئەو جۆرە شانازی کردنەش کە بەینا و بەین باسی کرووە لێرە ڕونترە.

مادام ئەم کوێرە کەواتە کەسێ نی یە ئەستێرەی بەیانی یەکتایی ببینێ ماموستای ئەردەلانیش لەبەر ڕۆشنایی ڕاڤەکەی ماموستای مدرسدا ئەم شیعرەی وەرگێراوە..

بەم جۆرە ئێمە پێمان وایە هاوگری و گونجان لە شیعرەکەدا دروست دەبێ، چونکە پلەی زانیاری مەولەوی لە ئاسمانی وێنە و مانادایە.

وەك لە دیوانەکەدا هاتووە مەولەوی ئەم غەزەلەی بۆ خزمەتی شێخ محمد جسیمی برای شێخ قادری دانەری شەرحی (تهذیب الکلام) نووسیوە

٢- پارچەی تەئلیفات شێخ مهاجر

گرانەن، نی یەن مشتەری و تاجر

پارچە دانراوەکانی شێخی مهاجر گرانن، کەس توانای مامەڵە و سەودا کردنیانی نی یە، (هیچ بازرگان و فرۆشیارێ وە هیچ موشتەری و کڕیارێ) توانای مامەڵەکردنی پارچەکانی شێخی مهاجری نی یە.

وەك جەنابی مدرس دەفەرموێ مەولەوی خۆی بە تاجرێکی سەرمایەی زانست داناوە، کە هەر ئەوە توانای کڕین و وتنەوەی (کتێبەکانی – پارچەکانی) شێخی مهاجری هەبێ.

لەم شیعرەدا ناوی چەند بابەت و دەرسێك دێن ئێمە لە بەر نەخوێندەواری و بێ سەوادیمان لەو ڕووەوە پەنا دەبەینە بەر فە یضی سەروەری ئەدەبیات جەنابی مدرس و نۆباوێك لەو شاجۆیە هەڵدەگرین، هەر شوێنێکیش زانیمان ئەتوانین جیاتر لەو بۆی بچین ئەوە ڕای خۆمان دەنووسین، بە هیوای ئەوەی کە فریو نەخۆین و بایی نەبین، ئەو شوێنانەی شیعرەکەش کە نەشئەی خۆشی بە ئێمە نابەخشن و حاڵی نابین، دان بە جاهلی خۆمانا دەنێین.

٣-"كشف الغطا"ی صدر محمد جسیم

خونچەی نەشکفتەن بێ شنۆی نەسیم

گەر شنۆی نەسمی ئێمە نەبێت، کتێبی (کشف الغطا)ی زانای پایە بەرز محمد جسیم، وەك خونچەی نەکراوەیە، سەرباری هونەرەکانی طباق، جیناس و تناسب لە نێوان (خونچە، نەسیم) و (جسیم و نسیم) ئەوە مانایەکی جوانی لە نێوان کردنەوەی کتێب و هەڵدانەوەی لە لایەن خۆیەوە دروست کردووە.

کتێب ناوەرۆکە زانستی یەکەی هەرچی بێت بە داخراوی و نەکردنەوە و نەخوێندنەوەی هیچ سودی نی یە، کەوایە ئەوە نەسیمە مانای نماییش وکردنەوە بە خونچە دەدات. (کردنەوە و خوێندنەوەشە مانا بە کتێبەکە دەدات، کەواتە بە کوێر بوونی، شنەی نەسیمی زانایی ئەم هەڵ ناکات بۆ کردنەوەی کتێبەکەی محمد جسیم.

٤-بێ نازەن کیتاب (عطا)ی دولتین

یەند ڕێزان قەترەی خوم جە عین عە ین

کتێبی (عطا دولتین) بێ ناز کەوتووە، داوەریوە قەترەی خەم لە چاوی عەین، بەهۆی فرێسکمە کە لەسەر چاوەی چاومەوە دەڕژێن کوێربووم و ئەو کتێبەش بێ ناز ماوە.

بەهەشتی مدرس نوسییە(عطا الدولتین) کتێبێکە هەرچەند نەم دیوە، بەڵام بە هەندێك نیشانەدا وادیارە باسی مەزهەبی شیعەو سونی دەکات، بە نیازی نەهێشتنی ناکۆکی و لە یەك نزیك کردنەوەی دەوڵەتی عوسمانی سونی مەزهەب و دەوڵەتی ئێرانی شیعە مەزهەب نوسراوە. بۆ ناسینی ڕەچەڵەك وپلە و پایەی زانستی ئەو زانا مەردۆخیانەی سنە کە لەم شیعرەدا ناو براون بڕوانە {تاریخ مردوخ جلد ٢چاپ٣ل١٧-٢٥شەجەرەکەیان}

گەر قەترەیەك لە خوم واتە (نوقتە، خاڵێك) لە عەین بتکێت و لە سەری دانێین (ع) دەکات بە (غ) ئەوکاتە (عطا) دەبێتە (غطا)، ماناکەی دەبێتە (سەرپۆش، یان پەردە دادان) کەواتە کتێبەکە گەر مەبەستی نزیك بوونەوەی ئەو دوو مەزهەبە بێت.. ئەوە

پەردەپۆشی مەسئەلە ناکۆکەکانی کردوە، کە ئەو ناکۆکیانە سەرئەنجام لە جەنگی کاروانسەرادا تۆخ دەبنەوە و لە ساڵی ١٣٧١ و ئەم برایانە بە ناچاری سنە بەرە و سلێمانی بەجێ دێڵن و تەدریسی مەدرەسەی دارالاحسان بە شێخ یوسفی خزمی فخر العلمای هاورێ ی مەولەوی دەبرڕێت کە لە غوڵام شاخانەوە نزیك بووە، نامەکانی مەولەوی بە ڕوونی تیشك دەخەنە سەر ئەو لایەنە.

ئەگەر ئەو تێکەڵیە ڕەوایە کە لە هەندێ ناوچەی کوردی دا لە نێوان دووپیت یان بەرودواکردنی هەندێ پیتدا دەکرێت وئێمەش بتوانین بیان کەین (غطا – بکەین بە خطا) ئەوە (عطا الدولتین) دەبێتە (خطا الدولتین) بیانووی کوێربوونی مەولەوی ئەو ڕێگەیە بە ئێمە دەدات کە (غ) بە (خ) بخوێنینەوە. مەولەوی هەر دەبێت لەو یاریە زمانیە شتێکی مەبەست بێت کە لە بەیتی دواتردا نیشانی دەدات.

٥- تەفاوت نی یەن تێشدا جە مابەین

شوبهەی شین و سین میثل عەین و غەین

جیاوازی نییە لە نێوان (شین و سین)دا وەکو (عەین و غەین)، واتە کوێربوونی من وای کردووە فەرقی ئەو چوار پیتە نەکەم.بەڵام بە لای منەوە بەو کوێریەش بەو چوار پیتە و ئەو دوو شیعرە گەورەترین داوی بۆ ئێمە ناوەتەوە ناوەتەوە.ئێمە دەبێت لە مۆڵەتی کوێربوونی مەولەویەوە بە هەموو ئەگەرەکان تێکەڵاوکردن بکەین بەو ووشانە و دواتر سەرنج لە مانا گۆڕاوەکان بدەین، (ع،غ) فەرقیان نەبێت (عطا) دەبێتە (غطا)، شیعە = ش بگۆڕین بۆ (س) وە (ع) بگۆڕین بۆ (غ) ئەوکات، وشەی شیعە – دەبێتە سیغە، ئەوەش یەکێکە لە نادروستەکان بەلای سونەوە، وە من باوەڕناکەم تەنیا هەر بۆ فەرق نەکردن (ش، س) هێنابێ، چونکە ئەیتوانی گەر تەنیا تێکەڵاوکردنە ڕواڵەتیەکەی مەبەست بێت دوو پیتی تری بێنایە بۆ نموونە (ق، ف).. وە ئەگەر بە جهان بینی ترەوە بڕۆین بۆ مەتەڵەکە کە من وام پێ جوانترە، جیاوازی نەکردن بێت لە نێوان (شیعە و سونی)دا. هەرچەندە مامۆستای مدرس دەفەرموێ کتێبەکەم نەدیوە، بەڵام لایەنگرانە لە مەزهەبەکەی خۆی (سونی) ڕا ڤەکەی کردووە.

یان خەمی کوێر بوونی چاوی جیاوازی کردنی مەزهەبی بیر بردووەتەوە. (س) سوننە بکەین بە (ش) ئەوە دەبێتە شنە لە فەرهەنگی عەمیدا بە وا تای لە عنەت و نەفرین وا تا کراوە.

بە هەرحاڵ لە گەڵ ڕواڵەتی وشە و پیتەکاندا هەرا و ناکۆکیەکانی ئەو دوو مەزهەبە و هەردوو دەوڵەتەکەیان لە بەیتەکەی مەولەویش ئاڵاوە.

٦- باڵ نمەدۆ تەیر تەحریر وە هەم دا

گا وەڕوی ڕۆم دا، گا وە عەجەم دا

مەلی نوسینم باڵی بە یەکدا نادات و توا نای فڕینی نیە جارێ بۆ لای عەجەم و جارێ بەڕوی ڕۆمدا، فڕینی نوسینەکانی بۆ لای ئەمیر و والی یەکانی هەردوو دەوڵەت، کە لە گەڵ مەولەویا پەیوەندیان هەبووە و ئەو پەیوەندیانە بە قۆناغی ساردی و گەرمی دا تێپەڕیوون، کە مەولەوی لە بارەی نوسینەوە (نامەکانی) مەبەستە کە لە هەندێ ڕووەوە لە شیعرەکان بە بایەخترن.

لە نێوان فڕین و نوسیندا (کۆتری نامەبەر) دێتە نێو ئاسمانی بۆ چوونەکان، چونکە جاران و تا ئێستاش لە هەندێ شوێن کۆترە نامەبەرەکان هەن.

٧- ئومەنای دەوڵەت چە گردین لاوە

بە ئینتیزارەن چەم نە رووی ڕاوە

والی و پیاو ماقوڵانی (دەوڵەت) لە هەموو لاوە چاوەڕێن و چاو لەڕێی گەینە بەری (نامە نوسین و هەواڵی منن)

(گردین لا) ڕێزو پایە و حورمەتی (مەولەوی بۆ ئێمە دەردەخات).

٨- تەوا نای وا نای فەرمان نە مەندەن

چە پەر بێ جوا و، خەبەر پا بەندەن

توا نای خوێندنەوەی فەرمانم نەماوە لە بەرئەوە تەتەر وەڵامی دەست ناکەوێت و پێی هەواڵ بەستراوە.

واتای فەرمان. خوێندنەوەی نامە، کە ڕاستەوخۆ (نامە) بۆخۆی وەڵام داوا دەکات، ئەمەش واتای فەرمانەکەیە.

چەپەر: چیخ و تەیمان، کە جاران ئەم دیوو ئەو دیو و بۆ فەرمان بانگیان لە یەك کردووە، واتە ئەو دیوی تەیمان، بێ وەڵام ماوە، کە (دەلالەتی ووتەکە) زیاتر ئێران و کوردستانی ڕۆژهەڵات دێنێتە پێش چاوی ئێمە.

٩- سەهلەن بینایی دیدەی مەعدودم سەند

داخم هەر ئێدەن، ئاخ پەی یاران مەند

سەندنەوەی بینایی لە دیدەی مەعدوم، لە خۆیا گران نیە و ئاسانە و فەرمانێکی خوایە، داخی من ئەوەیە ئاخ و خەفەتی کوێر بوونی من بۆ یاران مایەوە. واتە من کوێر بوونەکەمم لا گران نیە، نیگەرانی ئەوەم دۆست و یارانم خەفەتبار کرد.

ئەم بەیتەش دژی ئەوبۆ چوونە دەوەستێتەوە کە پێی وایە یارانی مەولەوی لە کوێربوونیدا فەرامۆشیان کردوە شیعری (دووەمی پیتی ب) بە گلەییی کردنی مەولەوی لە دۆستان ڕاڤە دەکەن، بگەڕێوە بۆ ڕاڤەی ئەو شیعرە لەم کتێبە دا.

ئەم خەمی خۆ نەخواردن و فەرامۆش کردن و پشتگوێ خستنەی خۆی لای مەولەوی، خوێندنەوەی مەینەتی یەکانی پێ دەکات و خەمی خۆی دەکاتە قوربانی خەمی بەرامبەرەکانی، بەو دیاردەیەش کەسیەتی یەکی بەهێز دەدات بە وێنەکانی و حەپەسان بە خوێنەرەکانی، بۆ گەیاندنی کرۆکی ئەو سەرنجە یەك وێنەی تر لە دیونەکەی وەردەگرین، ئیتر لە هەر جێ هاتە ڕێمان خوێنەر ئەتوانێ سەرنجی خۆی بدات.

سوچنۆم حەسرەت دەردی جیایت

نەك چون بڵێسەی یاد تەنیاییت

حەسرەتی دەردی جیاییت ئەمسوتێنێ، بەڵام نەك وەکو کڵپەی یادی تەنیاییت، واتە خەم و بیرکردنەوەم لە تەنیابوونی تۆ بەهێزترە لە جیایی خۆم.

١٠- بەڵام کێن بدۆ نەی ڕاگوزەردا

شان وە شان شێر قەزاو قەدەردا

بەڵام کێ هەیە لەم ڕێ و گوزەرەدا بتوانێ شان بدا لە شانی شێری قەزاو قەدەر.

ڕاگوزەر (ژیان تەی کردنی نێوان دوو دنیا)

پەلاماری شێر لە ڕاگوزەردا: شێری خواستووە بۆ دەرخستنی توانای لە ناکاوی قەزا و قەدەر و پەلاماردانی وە کەسیش نی یە بتوانێ شان لە شانی ئەو شێرە بدات و نێچیرەکەی لێ وەرگرێتەوە.

کەواتە (شێرەکەی قەزاو قەدەر) چاوی منی بردووە، چاری ناکەم و ڕازیم بە قەزاو قەدەری خوا، ئەمەش یەکێکە لە بنەماکانی باوەڕ. نزیکەی (٧٥٠) ساڵ بەر لە مەولەوی بابا تایەری عوریان دەڵێ:

شیر مردی بودم دلم چە دونست

اجل قصدم کرد وشیر ژیونست

ژ مو شیر ژیان پرهیز می کرد

تنم وا مرگ جنگیدن ندونست

شێرە پیاو بووم، دڵم چی لەوە دەزانێ، کە ئەجەل ڕێی بە شێری ژیانم گرت. شێری ڕاستی لە ژیاندا خۆی لە من دەپاراست، کەچی تەنم شەڕی مردنی نەدەزانی. شێری ژیان ناتوانێ و نازانێ لە گەڵ شێری مەرگدا بجەنگێ.

١١- مەحبوبەن هەرچی موقتەضای قەزان

مەرغووبەن جەلای هەرکەس پێش ڕەزان

ئازیز و شیرینە هەرچی خوا پێی خۆش بێ (لە قەزاو قەدەری خوا وە بێ)و پەسەندە لای. هەرکەسێ بە ڕەزای خوا ڕازی بێ.زانستی خودا کە ئەزەلیە حوکمی ئەوە، پەیداکردنی هۆکارەکان قەزای ئەوەن. باوەڕدار لای ڕۆشنە کە ناشێ بە بێ هۆ شتێ لەم

جیهانـەدا ڕوو بـدات. وە لایـشی ڕوونـە بـێ قـەدەری خـوا هـیـچ پـەیـدا نابێـت.{فەرهەنگی سۆفیانەی.... ل ٢٦٨}ئـەم یاسـایە لای بـڕواداران پەسـەندە و پێـی ڕازیـن. (قـەزا - ڕەزا) (مەحبووب - مەرغووب) جیناسە.

١٢- هەرشێرێ جەشیر شێران شیر وەردەن

گەردن پەی زنجیر تەقدیر کەچ کەردەن

هـەر شێرێ لـە شـیری شێران شـیری خـوارد بـێ گـەردنی کـەچ دەکات بـۆ زنجیری چارەنووسی (قسمەت و نسیبێ کە خوا تقدیری کردووە) ڕەگەزدۆزی لـە ووشـەی شێر و شیر دا هەیە بـە ڕێنووسی کـۆن ڕەگـەز دۆزیەکـە تـەواوە بەڕێنوسـی ئێـستاش ناتـەواو. هەرکەسێ بەرگەی شێری قەزا و قەدەر بگرێت و گەردنی کەچ بکات بۆ تقدریری خوا.. بە ڕاستی شیری شێری خواردووە. مەولاناش لەو بارەوە ووتوویەتی:

انکو ز شیران شیر خورد آو شیر باشد نیست مرد

بسیار نقش آدمی دیدم که بود اژدها

{کنگره بزرگداشت مولوی کرد ل ٧٥}

١٣- بارێ ئەگەر هەور ئەلطاف باری

پەی مەدەد کاری وە دڵدا باری

هەرچۆن بێ ئەگەر هەوری لوتفی خـوا بـۆ کۆمـەکی مـن بـە سـەر دڵدا بـاری خوا لوتفی زۆرە ئەگەر هەوری لوتفی ببارێنێ بە سەر دڵما، قازانج دەکەم هەوری لوتفی خوا بە سەر دڵدا بباری و سەبوری دانەوەیە.

بارێ. ببارێ، بە هەرحاڵ. جارێ، کەڕەتێ.

(باری) بێجگە لە واتای بارین و ناوی خـوا، واتـای (بهێنـیش) دەدات واتـە (بەهـەر حـاڵ ئەگـەر هـەوری لـوتفی خـوا بـۆ هاوکـاری و یارمـەتیت بـە سـەر دڵـدا بێنـێ، زەرەر ناکـەیت،٠ لـە نێـوان (بـاری – بـاری) جیناسـی تـام هەیـە، لـە نێـوان (بـارێ – بـاری)

جیناسەکە ناتەواوە. یان گەر جارێ هەوری کەرەمی خوا بەسەر دڵدا بێنیت و ببارێ، ئەوە یارمەتی دەرە.

مەولەوی بە سێ شیعری پێشوو زەمینەی ڕەزامەندی و مل کەچی و سەبوری بۆخۆی ئامادە دەکات، کۆتایی هەموو تراژیدیاو نەهامەتیەکانی لە مێرگی قەناعەتە ئایینیەکان هەڵدەکێشێ و لە ڕێگەی ئەو عرفانەوە، دڵی خۆی دەداتەوە، وە تێکڕای دەرئەنجامەکان دەکاتە دەسمایەی ئەو دنیای.

١٤- دیدەی سەر ئەرشی دیدەی سڕ کافین

ئید دا ی مونافین ئەو دەوای شافین.

چاوی سەر ئەگەر (لە دەست چوو) چاوی پەنهانم (دڵ) بەسە، ئەم (چاوی سەرە) بۆ خۆی دەردە و ئەو(چاوی دڵ)ە دەرمان و شفایە، چاوی سەر دەردە بۆ تەندروستی و چاوی دڵ دەرمانە بۆ تەندروستی. (دژیەك هەیە) هەروەها (پێچان و کردنەوەی ڕێکیش).

لای سۆفیەکان هۆش و گیان و نهێنی و دیار هەر یەکەیان چاوێکن، پایەی چاوی هۆش بینینی نووری ئایەتەکانە پایەی چاوی دڵ یەقینەو بینینی نووری سیفەتەکانە، {فەرهەنگی سۆفیانەی..ل١٠٣} هەرکاتێ چاوی سەر و چاوی دڵ لە بیگەردیدا وەك یەکیان لێهات ئەوا سەراپای ڕوخسار دەبێتە نوور و هەستی پێ دەکرێت.

فەزڵ دانی چاوی دڵ بە سەرچاوی سەرەوە، وانەیەکی گرنگی عرفانی یە. عارفان هەردەم تەئکیدیان لە سەر ئەوە کردوەتەوە کە هەردەم لە تێ فکرین و بینینا بۆ هەموو کارو کردەو هەڵسەنگاندنە دینی یەکان قورسایی بخەنە سەر دڵ و ئەوان وەزیفەی گەورەیان بە دڵ سپاردووە، چوون چاوی دڵە ڕاستی شتەکان و لایەنی نادیارو شاراوە ئەبینێت و لە بینینی حەقیقەتدا هاوکارمانە. لەو ڕووەوەیە تاکە خاڵێ کە خوای گەورە زیاتر تەرکیزی لە سەریەتی دڵە. بە جۆرێ ویسعەتی دڵ دەبێتە عەرشی خوا و خوداوەند و پێغەمبەرانیش بایەخی گەورەی دڵیان بەیان کردووە، بۆیە لای عارفان هیچ کام لە نعمەتەکانی تەن ناگەنە (دڵ).

هەر ئەوەشە کە تەریقەتەکانی کردووەتە شەقامی جوانی بەرەو حەقیقەت چوون. چونکە گەورەترین مەیدانی زکر کردن و باشترین مەساحە بۆ یەکەمین هەنگاوی چون بەرەو خودا دڵە، بۆیە سەیر نی یە کە مەولەوی بادە نۆشی نەقشی (دڵ) ی لە هەمووشتەکان لە پێش تر داناوە.

١٥- ئێدە وەزیفەی گڵ، ئەو لە طیفەی دڵ

ئەو چون مەنزڵەن، ئێد بێ چوون مەنزڵ

وەزیفەی ئەم گڵ کردن و ئازارە، وەزیەفەی ئەو نەرمی و خۆشیە، ئەو وەك شوێنی وێنە دارەکانە، ئەم شوێنی کەسێکە کەبێ چوون وێنەیە. مەولەوی لە و رێی یەوە کە قفڵی هونەری (لەف و نەشرەکەی نەداوە) رێ بۆ ئێمە خۆش دەکات کە ماناکان بە یەکدا بگرینەوە.

پێشتر بەدیدەی چاو دەڵێ، دای مونافی، دەردی سلبی، لەم بەیتەدا دەردەکەی چاو دیاری دەکات کە (چاو گل کردنە)وە دەردو ئازارەکانی چاوی سەر دەبەستێتەوە بە بینینی ئەو شتانەی کە وێنەیان هەیە و دەبینرێن، ئەم هەموو بینراوانەش مایەی ئازاری چاون، وە چاو وێنەگری گوناهەکانە، ئەو گوناهانەی دواتر مایەی تیاچون و ئازارن بۆ چاو، بە پێچەوانەوە دەیدەی پەنهان دیدەی دڵ دەوا و شفای دەردەکانە، چوون رێگەی زۆری تیا نابێتەوە و جێی (کەسێکە بێ وێنەو نمونەیە) ئەمەش نەك نابێتە ئازار، بەڵکو مایەی خۆشنودی و نەرم و نیانی یە. بوونی خودا لە دڵدا مایەی خۆشحاڵی و ئاسوودەیی دڵە. وە یەکێك لە لەطیفەکان کە بە نووریی خوا ڕۆشن دەبنەوە لەطیفەی دڵە بۆیە باشترین پێوەریش بۆ تەندرووست بوونی هەر زکر و ئەرکێکی بەندایەتی(ئیطمناني دڵە) لە گەڵ خۆت ڕاستگۆیانە بکەوەرە گفت و گۆ بزانە لە چەند کار و کردەی عیبادەتدا دڵ حەساوە بوویت.؟

کە واتە چاو کە بڕیاردەری وەرگرتنی هەمە جۆر وێنەیە، بەو قەرەباڵغی کردنی وێنانە دەردی چاو گڵ کردنی بۆخۆی سازاندوە و لە کۆتایشدا تیاچووە، بەڵام چش لە تیاچوونی ئەو مەنزڵەی کە پڕ بوو لە وێنە، چاوی پەنهانی دڵم ماوە کە شیفایە بۆم و جێی خودای بە تەنها و بێ وێنە و بێ چوونە. دڵ چوارچێوەی یەك وێنەیە، وێنەی

تاقانەی ئەو یارە عرفانیە. مەولەوی لە دیوانەکەیدا زۆر هاوکێشەی لە نێوان (دڵ و چاو)دا دروست کردووە، بریا (دڵ و چاو)ی کاك تەحسین هەر تایبەت بوایە بە (دڵ و چاو) لای مەولەوی٠چاو بە زۆری وێنەکانی ناوی موشریك بووە و شەریکە وێنەی تری بۆ یار سازاندووە، بۆیە هەقیەتی بە کوێر بوون و تیاچوون.دڵ تەنیا شوێنە بۆ جێگە وێنەی یار و یاریش خۆی ئەو شوێنەی بە لە بار ترین شوێن داناوە، بۆیە دیدەی دڵ یەکتا بینە و گرفتاری شرك نەبووە. ئەمەش مایەی تەسەللاو شفایە.

ئەو ئاشتەوایی و تەبایی یەی کە هەیە لای مەولەوی لە نێوان (خود و سروشت و خودا) دا یارمەتی ئەوەی داوە کە پاڵەوانانە بچێتە جەنگی ماناو شیعریەتەوە، گەورەترین گرەنتی شیعریەتی مەولەوی نەبەزینە بەرامبەر ووشە و دۆش دا نەمانە لە دروستکردنی زمانێکی تردا٠لە ڕاستیدا ئاشتەوایی ئەو سیانەیە مانا بەخشینە بە ژیان.

هەرچەندە ئەم شیعرە ڕازی کوێر بوونی مەولەوی بەیان دەکات، بەڵام مەولەوی بەر لە کوێر بوونیشی خاوەنی ئەو جیهان بینی یە بووە کە وەزیفەکانی (چاو و دڵ) جیادەکاتەوە. شتە مادیەکان کە قابیلیەتی نزمتریان لە شتە ڕۆحی و گیانیەکان هەیە لە ڕێی زاراوەی بەرجەستەوە بەیان دەکات، بەڵام چاوی دڵ بوخچەی هەلگرتنی وێنە ڕۆحی و ئەرزشدارەکانە. بۆیە ڕووبەڕووی تێکەڵی زاراوە و دێرو مانای ماددی و مەعنەوی دەبینەوە، لاکردنەوەی مەولەوی بۆ ئەو دوانەی (چاو، دڵ) ە کە بە هونەرەکانی (وەك یەك و دژو خواستن ولەف ونەشرو حوسنی تعلیل)ەوە تەرجەمەی حاڵەتە ویژدانی یەکانی خۆی لە وێنەی بەرجەستەی ناو سروشتەوە دەکات.

(دین - بینین) زیاتر بایەخ بە گرتەی وێنەکان دەدات و واجبی چاو ئەوەیە کە لە گەڵ (ئاشکراو ظاهردا) قەراردەرە. ئەوەش (باڵی شەریعەتی دین) دەگرێتەوە، کەچاو هەلگریەتی، بەڵام (مەیل و موحیبەت، ئیمان) کە وێنەی پەنهان و مەعنەویە و زامنی بە یەك گەشتنی ئێمە و خودایە خوا زیاتر لەوێ دە نۆڕێ لە دڵا دا ئەنرێت٠

ئەمە ئەوشتە نادیارەیە کە درۆی تیا ناکرێت، هەر بۆیە ئەوەی لە بەر چاوانە و دیارە، مەرج نیە لە بەر دڵان بێت، چونکە دڵ تاکە شوێنی پەنهانە کە خودا لە هەڵسەنگاندنەکانیدا لێی دەنوارێ لە ڕاستی و بنچینەشدا ئەوە نیقاشی نێوان (چاو و دڵ) و (شەریعەت و تەریقەتە).

١٦- ئەو بەقاش نی یەن، فەناش تاقی یەن

ئێد عە طای تاقی و باقی و لاقیەن

ئەو (چاوی سەر) مانەوەی نی یەو بە دڵنیاییەوە لە ناو دەچێت، ئەم (چاوی دڵ) بەخشیشی (تاقانەی خوای تاکە) و هەرماوە و مایەی وەسڵ و لیقایە.

یان چاو (ئەو واجبات و دین داریەی کە چاو بایەخی یەکەمی هەیە تیایدا و ئەوەی دەبینرێ، بەڵگەی خودا پەرستی بێت.. هەموو واجباتە دینی یەکان و ئەرکە ڕواڵەتیەکان) ناگەنە دەوڵەتی (بەقا) وە تەنیا هەر لە (فەنادا) دێن و دەچن ئەو (ئەو دڵەی کە نشینگەی ڕەحمان و یاد و مەیلی ئازیزە وهیچ قۆپی و غەشێکی تیا ناکرێت، وە ئیمانی ڕاستەقینە و قیبلەی هەموو کەسێکە لە خودی خۆیدا، ئێمە دەبێت لە هەوڵەکانمان بۆ (عیبادەت کردنی خودا) لە بەر یەکتر کە دەبینرێین ڕوو وەرگێڕین، بڕوانینە دڵی خۆمان کە مەعبوودو مەعشوقی ئازیزی تیایە، بەم جۆرە لە بری مراقەبەی دین داری خەریکی دەبین بە ڕابطە ی خوایی یەوە.

بۆیە تەنها شەهادەو بەڵگەی دەرچوون و بلیتی بینینی خودا دڵە. ئێمە ناکرێت دڵمان وێران کەین و سەفەکان پڕبکەین، هەر ئەو ئەرك و واجبە ماندوکەرانە بێ خۆشەویستی و یاری لە دڵ جێگیر دەبنە مایەی ماندوبوون و ڕاکردن لێیان، وە هیچ کات توانای ڕێکخستنەوەی کۆمەڵگە و تاقی کردنەوەی ئەخلاقیان نی یە، بۆیە ئەم دیاردەیە ئێستا سەرباری گەرم و گوڕی و قەرەباڵغی مزگەوت و گوتارەکان نەیتوانیوە مەفهومەکان لە مزگەوتەوە بخاتە سەرجادە.

کەواتە (چاو بەخۆی و وەزیفەکانیەوە، هێندە ورد و دەقیق نیە، تەنانەت فریوی بڕیاردان دەخوات و لە سەر ڕواڵەتەکان کاردەکات، بەمەش توانای پێناسەکردنی جوانیەکانی نیە، کەواتە بۆ تیاچوون باشە، بەڵام دڵ پێچەوانەی چاوی سەرە.

بە ڕاستی ئێمە دەبێت خوێندنەوە بۆ زۆربەی شیعری کوردی لە ڕابردوودا بکەینەوە، لە مانا نزیك و ڕواڵەتیەکان، لێکۆڵینەوە دەربازکەین، بۆ ئەوەی بتوانین لە ڕێگەیانەوە سەرنج بگرینەوە کۆمەڵگا، من ناڵێم بەلاغە گەریەکان وە لانێین، بەڵکو لە پاڵ ئاماژەی هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا هەوڵی گوتاری زیندوویی دەق بدەین.

شیعری سێیەم

١- تەختەی مۆبەت تاش، نەجار دڵ تەنگ

گیر گێج دام کلاّفەی شەو ڕەنگ

تەختە تاشی خۆشەویستی، دارتاشی دڵ تەنگ، گیرا و لە پێچی داوی کلاّفەی وەك شەو. ئەی نێچیری پێوە بوو بە داوی نەبینراوەوە.

گیرگێج دام: کەسێ پێی ببێ بە ئەڵقەی داوەوە٠

کلاّفەی شەو ڕەنگ: ڕەشی و تاریکی ئەو دەزوەی کە داوەکەی پێ نراوەتەوە کە نەبینرێ، ئەم شیعرە وەلاّمە لە نامەیەکی مەلا عبدورەحیمی نجاری دا، کە دۆستی مەولەویە و باسی سۆز و نەشئەی خۆشی خۆی دەکات بۆ مەولەوی لە سەرەتای تەریقەت وەرگرتندا. مەولەویش ئەم شیعرەی بۆ نوسیوە، وە دەبێت ئەو مەلا رەحیمە دارتاش بووبێت، مەولەوی مەلا ئاگادار دەکاتەوە لەوەی کە:

ڕێگای تەریقەت سەخت و تاریك و پڕداوە ڕێبوار(ناڕەحەتی بوون بە مرید و سۆفی) ناتوانێت بە سەر داوەکاندا بڕوات و بیانبڕێ، چونکە داوەکان بە کلاّفەی وەکو شەوی تاریك نراونەتەوە و نابینرێن، تۆش ئێستاکە تەنیا پێت پێوە بووە و گیراویت، نجار واتە دارتاش و ناوی دێ یەکیشە لای پاوە کە تەکیە و مەرقەد و مەزاری شێخ حەماییزی نجارە و سەربە تەریقەتی قادرین. ئێستا شێخ قادر سەرپەرشتی کۆڕو زکری دەروێشانی دەکات و پیاوێکی خاکی بێ فیزو دەعیە وخزمەت گوزارە.

٢- نامەی ئایرین گەرمی ئەنگێزت

دووی پووش جەستەی دەردینان خێزت

نامەی ئاگرینی گەرمی هەڵسێنەرت و دوکەڵی هەستاو لە پووشی جەستەی بیمارت گەیی.

نامەکەت ئاگرینە و بەرپاکەری گەرمی دوکەڵی پووشی جەستەی دەردە دار و بیمارانی پێوەیە.

٣- یاوا و حاڵیم بی یەك یەك نیشاران

خەندەم کەرد هەی های، دەردەکەن یاران

نامەکەت گەیی، تێ گەشتم لە یەك بە یەکی ئاماژەکان و پێکەنیم، ووتم هەی های یاران دەردە کەیەتی: گیرۆدە بوون بە دەردی عیشق و داوەکانی مەعشووقەوە.

٤- ئەر ڕاسەن دۆسیت دۆسەکەی گیانی

من وە دار کۆڵەك خەمان مزانی

گەردۆستایەتیت ڕاستە (واتە بەڕاست دۆستی) ئەی دۆستەکەی گیانیم. وە منت بەداری کۆڵەکەی خەمان زانیوە.

واتە بەڕاست تۆ وا دەزانی مـن توانـای بەرگە گرتنی خەم و مەینەتم هەیە لەو ڕێیەدا. یان تۆ بە ڕاست من بە خاوەن ئەزمون و چەمیوی دەستی خەمی ئەو ڕێ یە دەزانی.

٥- هوون بێ پایان دەردم وەردە بۆ

تەجرەبەی تۆڕ دام عەشقم کەردە بۆ

خوێنی بێ پایانی دەردم خواردبێ و ئەزموونی تۆڕ و داوی عەشقم کردبێ. یان تەواوی خوێنی دەردم خواردبێت و لە تۆڕو داوی عەشقا ئەزموونم هەبێ (خوێن خواردنەوە) تەعبیرێکی کلاسیکیە.

تەجرەبەی تۆڕدام عەشق: بڕین و تێپەڕین بە مەنزڵەکانی تەریقەت و ئەزموون کردنی تاقی کردنەوەکان و بەجێ هێشتنی مەقامەکان و گەیشتن بە دوا مەنزڵ، ئەوەندەی من تەجروبەم کردبێ پێت دەڵێم.

٦- هاڵای گریەی دەرد ئەو باڵای ئاڵا

نە کوورەی دەروون نە گرتەن باڵا

هێشتا بڵێسەو تاوی دەرد لە کوورەی دەرونتەوە نەیتەنیوەتەوە بۆ باڵای بەرزت، یان هێشتا لە کورەی دەرونتەوە گڕ باڵاتی نەگرتوەتەوە و سەراسەری باڵات نەسووتاوە (کە من سوتاوە و تۆ زۆرت ماوە) یان هێشتا کڵپەی دەرد وگڕی ئەو باڵایەی ڕۆ نەچوەتە دەرونت و باڵای نەسووتاندوویت.

٧- دام دوو بادەی صەیاد قاتڵ

نە پێچیان نە دەور پای شکستەی دڵ

داوی دولۆی ڕاوچی خوێن ڕێژو بکوژ لە پێی شکاوی دڵت نە پێچراوە.

واتە هێشتا داوەکەی یەك لۆیە و ئەو هێزەی نی یە جارێکی تر بە دەوری پێی شکاوی دڵتا بێتەوە و توندی کات، دڵ ئەتوانێ با پێشی شکاو بێت مادام داوەکە یەك لۆیە و بێ هێزە توانای پچڕان و دەرباز بوونی هەیە.. خۆت دەرباز کە.. دەنا ئەمجارە پێی شکاوی دڵت توند ئەپێچێ.

٨- فرسەت نەکەوتەن بەو ڕەنگ قادر بۆ

جەفاش فراوان وەفاش نادر بۆ

ڕاوچی قاتڵ هەلی بۆ نەڕەخساوە، بەو جۆرەی کە قوەت و زۆری خۆی دەرخاو سزای زۆرت بدات و وەفای بشارێتەوە، واتە تۆ سەرەتای پێوە بوونتە، هەل نەڕەخساوە تا توانای زۆرداری و سزا دەری و کەم بەزەیی و وەفای ئەو ڕاوچیە قاتڵەت بۆ دەرکەوێ. ئەم دەربڕینانە بێجگە لەم مانا زمانی و ڕواڵەتی یەیان مانای مەجازی خۆیشیان هەیە، کە گۆمی عەشق تاقوڵ بێت مەلەی خۆش ترە، دەردی ڤین تا بە تاو و یاو و بێ دەرمان بێت، عاشق زوتر دەگات بە شەرارەی مەرگ و دوایین بازگەی گەیشتن، (قادر - نادر، وەفا - جەفا) ڕەگەز دۆزی و دژیەك هەیە.

٩- دەخیل زوو تەر کێش پات ئەو دماوە

نەگنی نەی تۆڕدام بە هەر دوو پاوە

دەخیلت بم تا زووە، پێت بکێشەوە بۆ دواوە و هەنگاوی تر نەنێی، با بە هەردوو پێت نەکەویتە نێو داوەکەوە.

تاپێیەکی دڵت شکاوە، بگەڕێوە، چونکە یەك جوڵەی تر قاچەکەی تریشت دەبات و بە تەواوی گیرۆدە دەبیت، ئەو کات فرسەت بۆ صەیادی قاتل دێتە پێش و بە داوی دوولۆ شەتەك وجەڕت دەدات ودەت بەسێتەوەدو بە جێت دێڵێت. ئەم ئاگاداریانەی مەولەوی یەکەمین دەرسن کە دەدرێن بە گوێی هەرکەسێکا کە دەیەوێت بێتە سالك و یەکەم هەنگاو هەلگرێ.

بە نارەحەت پیشاندانی ڕێگە و قورس کردنی ئەرکەکانی طەریقەت، لە وەوەیە کە کەم کەس هەیە بتوانێ ببێتە پیاوی ئەو مەیدانە، وەرگرتنیش لەو مەدرەسەی حوبەدا هەر لە یەکەم ڕۆژەوە باجی گرانی هەیە. دوو هەنگاو چوویتە پێش دواتر ناتوانیت بگەڕێیتەوە.. هەردەم پەلەی بڕینی هەنگاوی ترو سەختی تر دەکەیت تا ئەو کاتەی (لیقا وەردەگریت و شاد ئەبیت)• بۆیە شێخان و پیران سەرەتا بە هەر کەسێکیان ووتووە با نەکەویە ئەم داوە قورسەوە بۆ بڕینی ئەم ڕێگایە سادەترین و ئاسانترینی وانەکان ئەمانەن:

تەوبە و پەشیمانی: وەرەع، پارێزگاری و تەقوا، زوهد، دەس و دڵ شۆردنە لە دنیا و مافیهای، فەقر، هەژاری و دەس کورتی، بێ نیازی بە خەڵك و بە نیازی خودا، صەبر، خۆگرتن و ئارامی و مقاومەتە بەرامبەر سەختی و نەهامەتیەکان.

تەوەککول: پاڵدان و پشت بەستن بەخوا بە تەنها.

خەوف: تەنها لە خواترسان لە وەی گوناهت بە نسیب ئەبێ و یان ترس لە وەی خوا بە کردەوەی خۆتت لەگەڵ بکات•

رجا: هیوا بوون بەوەی خوا بە کردەوەی خۆتت لە گەڵ نەکات•

شوکر: پێ خۆش بوون بە وەی خوا بە کردەوەی خۆتت لە گەڵ نەکات.

فەنا: لە خۆ بێگانەبون و بە خودا ئاشنا•

وەچەندین وانە و تاقی کردنەوە و دیمەنی سەیرو سەمەرەی خۆش و ناخۆش و چەندین حاڵ و وەزعی تەصەور نەکراو، تەنانەت لە نیوەی ڕێگەشدا گەر یارمەتی مراد و مرشد نەبێت حاڵ و وەزعی سالك زۆر پەشێوە٠ بۆ زیاتر تێگەشتن لەوچەمکانەو چەندین وانەی تری تەسکیە بڕوانە {شێخ عبدالقادری گەیلانی.و.د.ئیبراهیم ئەحمەد شوان چ ١ ٢٠٠٣ل ١٥٧-٢١٤}

١٠- جەو دما وە دەس بای ئیستیغناوە

لەرزی وە سەر تەڵ دار فەناوە

لەوەو دوا بە دەست بای بێ نیازی و بێ موبالاتی دۆستەوە، بە سەر داری فەناوە ئەلەرزی.. کە پێوە بووی بە داوی عەشقەوە.. بوویت بە نیێچیری بێ دەست و پای دەستی صەیاد ئیتر ئەو نیازێکی پێت نی یە و تۆش بەرە بەرە بای بێ مروەتی ئەو لە ناوت دەبات٠

مەولەوی خۆی وەك مامۆستایەکی ئەو مەیدانە و عارفێ کە لەو ئاوەی دابێت، زۆر شەفافانە بە سەرهاتەکانی ئەو ڕێ یە باس دەکات٠

چونکە خۆی زۆر ماوەتەوە لە نێوان (خەوف و ڕجا) دا ئەوەتا خۆی دەبێژێ:

هام وەسەر قوللەی خەوف و ڕجاوە

نمەز ڕای لای تۆم یاخود ئەولاوە

هیچ ئیلتیفاتێ نەدیم پێتەوە

هیچ نەدیای وەلای کوشتەی وێتەوە

دوی ئاخم جەداخ بێ موبالاتیت......و...هتد وەچەندین نمونەی تر کە دێنە ڕێمان، بۆ پشت ئەستوریمان لە ئامۆژگاری مامۆستا مەولەوی بۆ قوتابیەکەی پۆلی یەکەمی عیشق (مەلا رەحیم).

١١- سەر وە نەت ببۆ وە بارگەردەن

بوازی هەرسات ئاوات وە مەردەن

سەرت لێ ببێتە باری گەردەن و هەرساتێ ئاوات بە مردن بخوازی. عاشقی ڕاستەقینەی ڕووی ئەو یارە دەبێت ترسی لەم پێشهات و ئاماژە قورسانە نە بێت و بەڵێ بکات. چونکە (یارخۆش ویستن) ئەبێ بێ مەرج بێت و هیچ شتێ پشتت سارد نەکاتەوە. چوون ئەو شاری پڕ شۆڕ و دورگەی ئارامیە، تا نەچیت نازانی چۆنە، ئەو ئەسکە نجەبینەی ڕۆح، تا نەیخۆی نازانی چیە؟ بۆیە دەبێت ببێتە ئەزمونێکی زاتی و هەرکەسەو خۆی ئەزمونی کات.

ئەم ئاگاداری و زانیاریانەی جەنابی مەولەوی لە ڕواڵەتا نارەحەتن بە تێ گەشتنەکانی دەرەوەی ئەو دنیایە.. دەنا شاری عرفان چراخانی مانایە و مردن دوا پلیکانەی سەرکەوتنە بۆ ماڵی کۆشکی دۆست. تەنانەت وات لێ دێ لەو ڕێ یەدا خەمی بێ دەردی بخۆی و بە دوای تیرو خۆدانە بەر تیر باران دا بگەڕێیت، ئێش دەبێتە نوقڵی ترش و شیرینی مناڵی لە لات، کوشتن گەورەترین داوەتی یار دەبێت. بەڵام یاران ئەم کوشتنە پێك نایێنن بۆ برینداره‌کانیان.ئەم دیاردە لای نالی و کوردی و مەحوی زۆر دیارە و ئەوان بە یار دەڵێن گەر تۆبەشت کرد لە کوشت و کوشتار تۆبەکەت بخەرە دوای کوشتنی ئێمە.

١٢- نە پەی ئەو ڕەویەی بەینەت داری بۆ

نە پەی تۆیچ وە مەرگ ڕستگاری بۆ

ئەوکاتە نە ئەو ڕەویەی مەیل و وەفاو بەینداری دەزانێ نە بۆ تۆیش مەرگ دەبێتە هۆی ڕزگار بون.

ئەو (دۆست - مەعشوق - صەیاد) کە تۆی گلان، ئیتر دەچێتە سەر وەختی ڕاوی ترو (بریندارکردن و وەفا کردنی بە تۆی ڕاو کراو و دیل و بریندار) فەرامۆش دەکات، ئیتر دواین هەل و مهرەبانی ئەو بۆ تۆ نایەتە بەر، کە کوشتنتە. مەرگ لای عارفان نەك هەر ڕزگاری و گەیشتنە بەڵکو جۆرێکیشە لە گەورە بوون، بۆیە عاشقە پێکراوەکان لەو ڕێگەیەدا پەلەی کوشتنیانە لە سەر دەستی (لەیلاکانیان) کە نمونەی ئەم جۆرە وێنانە لە شیعری کوردیدا زۆر دێنە بەردەم تۆی سەروەر.

-

١٣- ئەو صەبر، ئەو تاقەت، ئەو تەوانای دەرد

نەدیت خەرجم کەرد فائیدەش نەکەرد

تۆ نەت دی من صەبرو تاقەت و توانای بەرگە گرتنی دەردم، هەموو بەکار هێنا سوودی نەبوو. مانای تری ئەم وێنەیە ئەوەیە کە حەیفێ صەبرو تاقەت و تواناکانی ئێمە هەژارن و بەشی خەرج و کڕینی دەرد و مەینەتیەکانی یاریان نی یە، ئێمە مایە پوچین ناتوانین زیاتر نارەحەتی و مەینەتی و دەرد و بەڵاکان بکڕین کە زیاتر قازانج بکەین، بۆیە صەبرو تواناکانی ئێمە تەواو دەبن.. دەرد و ڕەنج و زەحمەتەکانی یاریش دەکەون و ئێمە سکەی کڕینی ئەوانمان نی یە. شیعرو گۆرانی یە عرفانی یەکانی مرۆڤ بە هەردوو دیوی (مەجازو حەقیقەت) دەبێت نیەتی جوان بینی و جوان ناسیان لێ بێنیت، چونکە هیچ شتێ مانای ناشیرین و سلبی نی یە لەو دنیایەدا.

١٤-ئیسە سۆچیای گەرمی دڵ سەردیم

سەودایی سارای دەرد بێ دەردیم

ئێستە سووتاوم بە گەرمی دڵ ساردی و ماخولیای سارای دەردی بێ دەردیم. نیوباڵی دووەمی ئەم بەیتە ڕاڤەکەی لە دیواندا وا کراوە: گرفتاری دەردێکم کە لە کەسەوە دیار نیە و بە جۆرێکە کەس بە دەردەدارم نازانێ.{دیوان ل ١٤٧} مامۆستا حەکیمیش نیو باڵی دووەمی وا ڕاڤە کردووە (بومەتە ئەڤینداریکی دەشت و سارای دەرد و ئازار، دەردێك کە لە هەناومدایە و کەس دەرکی ناکات خۆم نەبێ) {مەولەوی و تەقینەوەی زمان ل١٠٣}

ئێمە هەوڵ دەدەین ڕاڤەیەکی تر بخەینە بەردەم خوێنەر لە ڕاستی دا مەولەوی هەروەك عارفەکانی تری شیعری کوردی و ڕێبواری تەریقەتی حەزرەتی گوڵ و پەروانە (بێ دەردی) بە گەورەترین دەرد دەزانێ، بە میتۆدەکانی عەشق و پێوەرەکانی دڵ ڕەقی یار ناکرێت عاشق (بێ دەرد و بێ زام و بێ ئێش و برین بێت)، کەواتە بێ دەردی گەورەترین دەردە لە ڕێگەی عەشقا، تەنانەت نیشانەکانی عاشقی (دەرد و ڕەنج و زامن) هەرکاتێ مەعشوق دەرد و باری مەینەتی نەخستە سەر شان و بەردەمی عاشقەکەی ئەوە یار گەرمەی دڵ ساردیەتی، دەرد ناردن نیشانەی ئەوەیە کە مەعشوق (عاشقی

فەرامۆش نەکردوە) بۆیە لە دێڕەکانی پێشتردا دەڵێ یار دوای ئەوەی کە خستیتیە داوی خۆی (ڕەویەی بەینەت داری) نامێنێ و فەرامۆشت دەکات.

ئێستا بەدەست ئەو گەرمی دڵ ساردیەوە سوتاوم و لە سارای مەینەت و دەردی بێ دەردیدا دەگەڕێم، کەواتە بە پێچەوانەی ڕای ئەو دوو بەڕێزەم، مەولەوی شێتی بێ دەردی یە یانی هیچی نیە و ساخە، کە ئەمەش لە عاشقی دەخات، چوون دیارترین نیشانەی ناسینەوەی عاشقان دەردە داری و ڕەنگ زەردیانە.

عاشقان دێن لە دوور دیارن

ڕەنگیان زەردەو لێو بە بارن

هەر مەولەوی خۆی لە پەیامێکی تریدا لەوانەی عەشقا بۆ بولبول دەڵێ:

ئەر هەرسات دەردێ، دەردێ و تەرچەنی

بەیۆ ماچوو ئاخ پەی دەردێ هەنی

ئەوەتا لێرەش بەکەم دەردی، ڕازی نی یە، و دەردی گرانی دەوێ نەخوازەڵا ئەوە بەبێ دەردی هەر ڕازی نابێت. ئاشکراشە باوەڕکردنی ئێمە بە هەرکەسێ کە بڵێ من عاشقم بۆ ئایەتەکانی زام و برین و دەرد دەگەڕێین تا باوەڕی پێ بکەین.خۆ هەرکەسێ هات و ووتی من عاشقم مەعشووق باوەڕناکات ودەیخاتە بەر ئەزموونی بەڵاوە.

١٥- ئەر مژنەوەی خاس وەر نە مزانوو

مەرگ پەرێ تۆیچ مەدۆنە زانوو

ئەگەر گوێم بۆ شل ئەکەی باشە، ئەگینا خۆم ئەزانم کە مەرگ بۆ تۆیش دێتە سەر ئەژنۆ و خۆی ئامادە دەکات، {یوان ل١٤٧} مامۆستا حەکیمیش بەم جۆرە ڕاڤەی کردووە: ئەگەر گوێم بۆ شل ئەکەی ئەوە باشە، ئەگەر نا ئەزانم مەرگ بۆ تۆیش دەدا لە ئەژنۆی. {مەولەوی و تەقینەوەی زمان ل ١٠٣-١٠٤} مامۆستا حەمەرشیدی ئەمینیش بە پێی بەیازێك بەم جۆرە تاکەکەی داڕشتوە و ڕاڤەی کردوە.

به مەرگی خۆی سوێندی بۆ ئەخوا، ئەگەر وا نەکەی کە من دەیڵێم ئەوا وەکو ئەوانی تر بۆ تۆیش ئەدەم بەسەر ئەژنۆما، (بە مەرگت بۆ تۆیش لە ئەژنۆ ئەدەم){ساتێ لە گەڵ مەولەویدا، مهرەجانی مەولەوی ٢ل٢٩٦-٢٩٧} .

گەر هەوڵ بدەین لە ماڵی شیعرەکە خۆیدا بۆ مانای کۆتا بەیتەکە بگەڕێین، ئەوە ڕاکەی مامۆستا حمەرشید بەجێ ترە، هەرچەندە ڕاڤەکەی مامۆستا حەکیم شیعری یەو هەڵسوکەوتی مەحسوسانەی مەولەویە لە تەك ووشەدا، بەڵام مەولەوی لە بەیتێکی ئەم شیعرەیدا بە دۆستەکەی دەڵێ: دەکەویتە حاڵێ کە یار ئەوەندە مهرەبان نیە لە گەڵتا تا بتکوژێت و نەجاتت بێت، واتە مەرگت نادات، تا مەرگ بێتە مایەی ڕزگاریت، بۆیە ئەم بەیتە کەسێ شیعر پێش کۆتاییە، دژی ڕاڤەکانی تر دەوەستێ کە بۆ کۆتایی شیعرەکە کراوە،بۆیە دارشتنەکەی مامۆستای ئەمینی هیچ ناکۆکی یەکی نیە لە گەڵ ساختمانی عرفانی شیعرەکەدا. لە بەر ئەوە گرنگترین شتێ لای عاشق (حساب بۆ کردنیەتی لای مەعشوق) ئیتر جیاوازیەك نیە لەنێوان (زەحمەت و ڕەحمەتەکانی)یاردا. خەمێ کە هەبێ ترسە لە (نەپرسینەوە چاك یان خراپ) عەبدێ لە سەردەمی مووسادا، عەرزی موسا دەکات و پێی دەڵێ: عەرزی خوا بکە بزانە، من لەو دنیادا لە کوێدام؟ مووسا دەگەڕێتەوە و پێی دەفەرمووێ: لە بنی بنی دۆزەخدای، عەبدی عاشق ئۆخەی دەکات و دەڵێ: بەس نیە لە بیری خوادام، من ترسم لەوە بوو فەرامۆشم کات.

١- تەئثیر خەیاڵ کردەی من سەردا

سستی شەرمەندەن، سەرشی وە وەردا

کاریگەری خەیاڵ دەرکەوت لە کردەوەی من کە کردم، سستی خەجاڵەتە و سەر لەتر دەدات بۆ پێشەوە (سستیم شەرمەزاری کردەوەکانمە و سەرشۆڕیشم هی ئەوانە). ئەو ڕەوشت و کردارانەی لە جوانی دا ئەنجامم دان ئەوەتا کاریگەریان لە سەرم دەرکەوت. ئەوەی لای من خەیاڵ بوو وا بە تاڵ بوو.

مەولەوی سەرف کردنی تەمەنی خۆی لە کردەی خراپدا (تێکڕای چواندوە بە خەیاڵی مەی خواردنەوە) وە وێنە کەشی تێکڕا لە دنیای بەد مەستێکەوە خواستووە و ڕەنگ و تان و پۆکانی بیری پێ چنیوە. مرۆڤی سەرخۆش و بەدمەست کە خەیاڵ دەبێت لە ئەنجامی زۆر خواردنەوە، بێ هێزو سست دەبێت و لەتر دەدات و سەری خۆی ناگرێت. مەولەوی زۆر جوان ژیانی لە دەمی ڕابردوودا (تەمەنی ڕۆشتووی جەوانی) چواندوە بە کەسێك کە سەرگەرمی خواردنەوە بێت. وە کاریگەری و حاڵ و وەزعی ژیانی پیری دەگەڕێنێتەوە بۆ کردەوەکانی جوانی وخەیاڵی لە جوانیدا.. کاردانەوەکانی لە پیریدا دەردەکەون..

پێش خواردنەوە جوانی یە ئینجا سەرگەرمی خواردنەوە (کردەی خراپ) وخەیاڵ، پاشان سەرخۆشی و لار ڕۆیشتن و سستی و سەر بە خۆ نەگرتن. وە پیری دێت. واتە چۆن خواردنەوە چوستی ناهێڵێ و سستی دێنێتە پێش و سەر لە ناو دەبات. ئاوا کردەوە خراپەکانی من، دوا جار لاشەیان سست کردم و سەریان تیا بردم. کە دواتر لە شیعرەکاندا لە ڕێگەی (حسن تعلیل)ەوە هەوڵی خوێندنەوەی خۆی دەدات بۆ پیر بوون.

٢- سەنگی سەنگی بار تاوان زۆر کەردەن

پیری بەد نامەن قامەت خەم وەردەن

قورسایی باری قورسی تاوانە زۆری کردوە لە سەرم و قامەتمی چەماندوە و پیری پێ بەد ناو بووە. باری قورسی گوناحە لە سەر شانم کەڵەکە بوون و زۆریان هێناوە بۆ قامەتم و چەماندوویەتی، کەچی پیری (تەمەن) پێی بەد ناو بووە.

کوورِ بوونەوەی پشتی بە هونەری (حسن تعلیل) داوەتە پاڵ باری قورسی تاوان. بەندە ڕەنگە لە بەر نەگەشتنم بە ئەزموونی پیری نەتوانم بگەمە (بەهای مەعنەویات و خۆ پێدا چونەوەکانی مەولام) گەر سەنگی سەنگباری تاوان قامەتی منیشی چەمان، کە لە خوا دەخوازم بە و جۆرەم لە تەك نەکا، دەگەڕێمەوە سەر ئەم هەندە شیعرانە، بۆیە بۆ ڕاڤەکان لەم شوێنانەدا پشت بە ئەزموونی پیرانم دەبەستم. قافیەی دیوانەکە دووبارەیە لە بەر ئەوە دروستەکەمان لای کتێبەکەی ڕێزدار مامۆستا حەکیم وەرگرت{مەولەوی حکیم ل٩٩}

٣- تەن خەمیاوە یانێ دەستورەن

وادەی هۆرێزنای گیان ئەو حوزورەن

جەستە کە دانەویووە مانای ئەوەیە کاتی هەستانەوەی گیانە بۆ حوزور، ئەمەش یاسای هەستانەوەی ڕۆژانەیە کاتێ سەر بەرە و پێش دەبەیت و کەمێ خۆت دەچەمێنیتەوە. هەموو هەستانێك چەمانەوەیەکی دەوێت، ئەمە یاسای سروشتیە لە ڕۆژانەدا لای مەولەوی وێنەی تری پێ (مەحسوس کراوە) و پیری هەردەبێتە قۆناغی پێش کۆتایی ژیان، قۆناغی بەرلە مردن، بەر لە وەی هەستیتەوە بۆ ڕێزی فریشتەی گیان کە دەبێتە میوانت، پیری کوورِت دەکات و ئامادەی ئەو هەستانەوەیەت دەکات. دەستورت ئەداتێ و پێت ئەڵێ، حازری هەستانەوەی گیان بە، بەرە و حوزوور.

بێجگە لەم مانایە ئێمە دەتوانین لەم دەستورەی مەولەویەوە یاسای تری ڕۆحی و گیانی دارێژین، یاسای (خۆ نزم کردنەوە و بچووك کردنەوەی جەستە و بەرزکردنەوەی گیان) یان (بچوککردنەوەی جەستە گەورە بوونی گیانە) کە هەر یەك لەم یاسایانە مەولەوی کاری لە سەر کردوون و لە ڕێگەی مەیلی دۆستا وەك شەریعەتێك پەیڕەوی لێ کردوون.

گەردەتەوێ گیانت بەرزە فڕبێت و بگاتە بەرزی ئەوە دەبێت جەستەت بچوک بکەیتەوە، هەم جەستەی خۆت بچوك کەیتەوە هەم مەساحەکانی دنیای جەستە (دنیای مادی).

قەبر: بریتیە لە بچوککردنەوەی دنیای مادی ئێمە تا ئەو ڕادەیە، بۆیە کاتێ مردن ئازادکردنی گیانی ئێمەیە و دەربازکردنی ڕۆحە لە مەساحەی گچکە بوونیەوە بۆ گەورەبوون.. ئەوە ڕاستەوخۆ دنیای جەستە کە دنیای مادیە.. پڕا و پڕی خۆی بچوك دەبێتەوە لە ژیانی (نامی) بوونیشدا کاتێ لە بچوکترین ڕێڕەوەوە تێ دەپەڕێ دەبێتە خاوەنی (ناو) ئەو کاتەش کاتێ هەوڵی شکاندن و بچوککردنەوەکانی (کبرو لەخۆبایی و من منەکانت) دەدەیت.. ئەوە گەورەبوون چاوڕێتە و کاتێ خۆتت بەشت نەزانی ئەوکات دەوروبەر زۆر بەگەورە سەیرت دەکەن.

وە بە پێچەوانەشەوە کاتێ هەر بۆخۆت خۆت گەورە و بەرز دەکەیتەوە، ئەوە لە چاوی ئەوانی ترەوە هێندە بچوك دەبیتەوە تا ئاستی نەدیتن، ئەم ئەزموونی مانایە لە تێکڕای ژیانی شیعری ڕابەران و پیران و عارفاندا بەدی دەکرێ.

بۆیە گەردەتەوێت گیان هەستێت بەرەو بەرزی بارەگای خوا، ئەوە جەستەت بچەمێنەوە. (قامەت چەمان) لای بابا تاهیریش هەیە.

قدم دایم زبارغصە خم بی   چوو مو محنت کشی در دهر کم بی

٤-تاوان ڕای نەفەس ڕجا گرتەن لێم

کردە یاگەی دەس تەما ناستەن پێم

تاوان و گوناح ڕێگەی هەناسەی تکای لێ گرتووم، کردەوە پیس و خراپەکانم جێگە دەستێکی هیواو تەمایان بۆ نەهێشتووم. تابینا قاقام غەرقی گوناهە و بەربینم گیراوە، تاوان دەستی ناوەتە گەروم و نایەڵێ تکایەك لە دەممەوە بێت، هەناسەی چنیوم.

ڕجا، تکا: پەیوەست بوونی دڵە بە کردنی کارێك لە داهاتوودا کە خۆی حەزی لێیەتی. شاد بوونی دڵە بە تێبینی کردنی بەخشندەیی و دڵنیا بوونی دڵە لە بدەیی بەخشندە.بینینی شکۆمەندی حەقە بە چاوی جەمالەوە.

ئەم مەقامە لە دوای مەقامی ترسەوە دێت و (سەرنج لە خەوف و ڕجا بدە لای مەولەوی)حکمەتی خوایە کە هاوکات ترس و تکای خستووەتە دڵی ڕێبوارەوە. لە میانەیاندا میانڕەوی و باوەڕی ڕاست پەیدا دەبێت. هەر کاتێ ترس هەبێت نا ئومێد نابیت و ئومێدەواریش بوویت بێ ترس نابیت. ئەمەش حاڵەتی مۆلەقی مەولەویە لە نێوان ئەو دووانەدا.

کای دڵم نە گێج مەوج فەنادا   مۆلەقەن نە بەین خەوف و ڕجادا

لەم بارەوە لوقمان بە کوڕەکەی گووت: لە خوا بترسەو تکای لێ بکە. چۆن دەتوانم وا بم کە یەك دڵم هەیە، لوقمان گووتی: نەت زانیوە باوەڕدار دوو دڵی هەیە.بە یەکێکیان دەترسێ و بەوی تریان تکا دەکات. پێغەمبەر لە حاڵی نەخۆشێکی پرسی، ئەویش لە وەڵامدا ووتی: ئومێدم بە بەخشندەیی خوا هەیەو لێشی دەترسم. پێغەمبەر فەرمووی تکا و ترس لە دڵی هەر بەندەیەك لە حاڵێکی وادا کۆببنەوە بێگومان خوا لە شەڕی ترسەکەی دەیپارێزێت.

ترس و تکا دووانەی بەرامبەر یە کن و وە یەك سودیان هەیە. بە لام دوای گەیشتن بە ناسینی خودا تکایەکەی نامێنێت.لە عارفان هەشن دەڵێن: تکا کزترین قۆناغەکانی ڕێبوارانە، لە بەر ئەوە دژی خواستی حەقە.خودا هەر چۆنێ بیەوێ دەیکات و تکا دژی ئەو ویستەیەو گازندەیە لە کاری حەق. بەڵام لە ڕەوشی سۆفیانەدا تکا گەرمی ترس دادەبەزێنێ وبەرەو گومان چاکی دەبات.{فەرهەنگی سۆفیانەی..ل١٦٢} ساڵانی عومرم پیس کردووە و شوێن دەستێکی پاك شك نابەم کاتێ دەست بۆ ژیانم دەبەم. بۆ تەمای لێ خۆشبوون و هیوا، چ شوێنێکم پاکە و دڵ بە چ ساتێ خۆش کەم تا بە تەما بم دەستی هیوای پێوە بگرم.

ڕجا و نەفەس.. هێندە ناسك کراونەتەوە و شیاوی بەزەین لە بەردەم جەردەکانی تاواندا.

٥- پای هەوەس تەزان، ئارەزوو مۆلەق

مەندەن وە ڕەحمەت بێ پایان حەق

پێی هەوەسم تەزیوە و مەیل و ئارەزووم مۆلەقە و تیاماوە، ماوەتە سەر ڕەحمەت و بەزەیی بێ پایانی خوا.

منی (عەبد)ی موفلیسی مایە پووچ، کە تەنانەت یەك نەفەسیشم بۆ لالانەوە پێ نەماوە و تاوان هەموو ڕێگەکانی لێ گرتووم و یەك جێگە دەستم بۆ پاکی نی یە بۆ دەستی ئومێد و، باری قورسی گوناح چەماندمی، پێی هەوەسم تەزین لە هەوەسبازی دا و ئارەزوم سەرگەردان و بێ جووڵە بوو. یان هەوەس و ئارەزووی لێخۆش بوونم حاڵیان وەك حاڵی بێ تەنی و پیری لاشەمن و دەس و پا شکاون و ناتوانن بەرە و پاڕانەوە بۆ لێخۆشبوون هەنگاوێك هەلگرن و مۆلەق وەستاون لە چاوەڕێی ڕەحمەتی بێ پایانی حەقدا.

حاڵەتی نە نازی بە چاکەکاری خۆ و بە خراپ زانینی خود و هیوا و ئومێدی بەزەیی خودا لای مەولەوی دووبارە دەبێتەوە.وە هەردەم خۆی لە نێو (خەوف و ڕجا.. هەستی و نیستی.. هەردەم ئومێد بە مایە و کردەکانی خۆی بەلای (سلبی)دا دەخات• کەوتنە دنیای ئیجابی ئەوە دەهێڵێتەوە بۆ ڕەحمەتەکانی خوای گەورە، مرۆڤ هەردەم بە کردوەکانی خۆی لە مامەڵەی مەحشەردا دەدۆڕێت، بەلام بە بەزەیی یەکانی خوای لە گەڵدا بکرێت براوەیە.. ئەم قەناعەتەش، قەناعەتی دینیە، کە عارفەکان لە وەزیاتر تۆخ تری دەکەنەوە، کە هیچ لە کردەوەکان بە چاك لە سەر خۆیان ئەژمار ناکەن. وە دەشکرێ هەوەس بە یەکێ یان جۆرێ لە خۆشەویستیەکان لە بەیتەکەدا جێبکەینەوە. کە یەکێکە لە مەقامەکانی دڵدارە ڕێبوارەکان. بەر لە گەیشتن بە عەشق و شەیدایی.

٦- دامنەکەی ئایر دەروونم تۆنی

وەی دوو فەردەوە موغەنی کۆنی

دوا گەرمی و پشکۆی دەرونم تۆی گۆرانیبێژ، کوای؟! بەم دوو شیعرەوە بێی• ئەم بەیتە ئێمە جیا لە وەی دیوان و مامۆستا حەکیمیش لای لێ دەکەینەوە. بۆ جیاوازی ڕاڤەکان بڕوانە {دیوان ل١٤٨ومەولەوی تەقینەوەی زمان ل١٠٤}

دامنە: ڕاستە واتای داوێن و حاشیە و پاین و جۆرێکی نەخۆشی تاداریش دەدات، بەلام واتای کۆتایی شتیش، یان دوای هەموو شتیش دەدات، ئەمەش بە درێژایی بنیادی

شیعرەکە دێتە زهنی ئێمەوە، کاتێ نەفەسی ڕجا و شانی چەماوە و نەبونی جێی دەستی ئومێد و سەرگەردانی چەقانی بێ ی هەوەس و ئارەزووی ڕەحمەت..هتد، هیچ کارێکیان بێ ناکرێت و چراکانی ئومێد کزو کوژاوە دەبن، لەم حاڵەتانەدا مەولەوی زۆر جار پەنا دەباتە بەر (ساقی، مطرب، موغەنی، دەف، نەی، مەی، فەرد) کە ئەمانە زۆر جار دوا حەل و دوا چەك و دوایین ئومێدی دڵدانەوەن لێرەش (دوا شت) دوا ئەنجام کە مەولەوی گەرم کاتەوە یان دوا گەرمی دەرونی مەولەوی کە مابێت و تروسکەی بێت موغەنی یە و دوو شیعر.. ئەمانەش دوا کارتی بەردەمی خوا و ڕۆژەکەی حسابن. وە ڕەنگە ئەم شیعرە دوا شیعری مەولەوی بێت. چوون فەردی (هەرچیت دابوو پێم یەك یەك دامەوە) ئاماژەی (بێ شیعری) بێوەیە و زیاتر لە شێوەی قسەدا دەربڕاوە.

شاعیرە عارفەکان بە قەستی لە دژی واعظ و زاهدو ووشکە سۆفیانی کوژاوەدا دووتەرکیبەی عرفانی بە مەبەست بەکاردەبەن کە هێمای تین و پاوی ئاڵۆش و گڕ تێبەربوون و تەڕی و کەیلی چێژن بۆ یار، ئەوانیش هەردوو تەرکیبی (دامنەی ئایر و دامنەی تەڕ)ن. کە داوێن تەڕی و داوێن گەرمی ڕواڵەتبازەکان لێی تێ ناگەن.

دامنەی ئایر دەلالەتی بوونی گڕە لە ناخدا و پێچەوانەی داوێنی کوژاوەو خامۆش دێت. وەك چۆن داوێن تەڕی دەلالەتی مەیل و وشك نەبوونە و دژی ووشکیە.تەڕی داوێن لای ئەم عارفانە بەرەکەتی گریانی چاو درووستی دەکات.

مەولەوی لە جێی تر باس لە تەڕی داوێن دەکات بە هۆی گریانەوەو دەڵێت:

چۆی زووخ چاری پەن شەو چە زامانم

تەڕەن وە ئەسرین ڕوان دامانم

سەی گاهری هاشمیش ئەم تەرکیبەی بەکار هێناوەو فەرموویەتی:

منی داوێن تەڕ و ئەم وەعظی وشکەت واعظا هەیهات

خوایا بادە نۆشێ ڕێی ڕەندی دوندی یا شامێ

{هەوارگەی دڵان کاسێت}

٧- یارەبی ئەو شەو تاریکەی فانی

هەر تۆ وە کردەی بەدیم مزانی

خودایە، لەو شەوە تاریکەی دنیای تیا چووندا، هەر تۆ بەکردەوە خراپ و نالەبارەکانم دەزانی.

ئەو دنیایەی کە لای من ڕۆشن بوو گوناهم دەکرد، وام دەزانی کەس ئاگای لێ نی یە؟ تۆ بەکردەوە بەدەکانم دەزانی.

مەولەوی (بەشەوی تاریکی دنیای فانی) زۆر سەیر دنیاکەی بێ وەفا وێنە دەکات، دنیا تیا ئەچێت، ئەم شەوە تاریکە کە ئاماژەی گێلی و پێ نەزانین و شاردنەوەی لە بڕوای ئێمەدا چێ کردوە بۆ گوناه، ڕۆژی مەحشەری بە دوادا دێت ئیتر هەموو شتەکان دەکەونە بەرچاو و ڕۆشن دەردەکەون، ڕۆژی مەحشەر، دەرخستنەوە و بە دیار خستنەوەی کردە بەدەکانی (دنیای تیاچوو) ی دوێنێ شەوی ڕابردووی دنیا، ئەم سبەینێ ی مەحشەرە، شاراوەکانی دەردەخات.

٨- ئای سوبح مەحشەر سەر ئەفگەندە وێم

شەرمەندەی حوزوور خودا و بەندە وێم

ئای لەبەرە بەیانی ڕۆژی مەحشەر، سەرشۆڕ خۆم، شەرمەندەی بەردەمی خودا و بەندەکانی تر خۆم.

ئەو هەموو تاوانە لە سەر یەك کەڵەکە بوانە (سەنگی سەنگی بار) کە بە درێژایی شیعرەکە (بەندە - مەولەوی) بەو حاڵە دەگەیەنن. هەموو ئەوانەش کە لە دنیادا شاراوەن و خودا پێیان دەزانێ.. ڕۆژی مەحشەر دەردەکەون و دەبنە مایەی خەجاڵەتی و شەرمەزاری، ئەمە کاتێك کە خودا ڕەحم نەکات و باری مۆڵەقی یەکە بەدیوی دۆڕاندا بکەوێت. بەڵام دوا فرسەت کە گەورەترین کارتی تەواوی بەندەکانە ڕەحمی خوایە. گەر خودا ڕەحمی کرد ئەوە ئێمە دەکەوینە باری (اجابی) بردنەوەوە، وە خودا زۆر لە وەش گەورەترە کە لە وێش (ڕۆژی مەحشەر) شەوێکمان بەسەردا نەیەنێت. (سرپۆشی و

شاردنەوە و چاوپۆشین).عەیب و عارە دەرکەوتنەکانمان ئەخاتەوە پەنهان و تاریکی. مەولەوی ئومێدی شەوێکی تر لە بەردەم ئەم کۆتا دێڕەدا لە جێی تر بەرز دەکاتەوە.

ئەو کەس مزانوو ستارەن ئارۆ

جەو بۆزورگتەرەن شەو ئەو ڕۆت نارۆ

کە بنیادی هەردوو شیعرەکە بەر پەشیمانی و تۆبە و ئومێدی بەخشین نراون. واتە دەلالەتی ئاشکرایی و دیار کە لە بیژەی ڕۆژدا هەیە لە (مەحشەر)دا، مەولەوی بە هێنانی شەو بە سەر ئەوێ ڕۆژیشا ئومێدی حەیا نەچوونمان لەو ڕۆژەدا بە ڕەحمی خوا بۆ سەوز دەکات.ئەگینا ئەوە ئێمە گەر بەجدی لەو ڕۆژە بیر بکەینەوە لەو خەجاڵەتی یە تێ دەگەین، بڕوانە و سەرنج بدە خۆت دەزانی چیت کردووە. دەی ئەوەی کردووتە ئەگەر خوا نەیپۆشێت و بە ئاشکرا بیداتەوە بە چاوتا.ئەم حاڵەتی سەرشۆڕیەی ئێمە لە بەیانی مەحشەردا، ئەو شیعرە عرفانی یە بە هێزانەش نەیانتوانیوە گوزارشتی لێ بکەن.

شیعری پێنجەم

١- تەرك ئینتیظار حەیات كەردەنم

یانێ ژار مار دووری وەردە نم

وازم لـە چـاوەڕێ كردنـی ژیـان هێنـاوە، مەبەسـتمە بڵـێم ژاری مـاری دووریـم خواردووە، ژاری دووری وای لێ كردووم هیچ تەمایەكم بەژیان نی یە.

ماری دووری: لەم تەركیبەدا زۆر جوان درێـژی و گـەورەیی مارەكـەت دێتـە پـێش چـاو سـەرباری ناڕەحـەتی ژارەكـەی، چونكە(دەردی دووری مـاوەو مەسـافەی) كردوەتـە مارێكی زەبەلاح و پڕ لە ژاری كوشندە بە جۆرێ بات بە هەركەسەوە چاوەڕێی ژیانی لێ ناكرێت.

٢- شنۆی ڕەشەبای زوسان هیجران

سەرچڵەی عەیشم كەردەن وە بوریان

شنەی ڕەشەبای دووری (زسـتانی جیـایی و دووری) گۆپكـەی (سـەر تـەرز) ژیـانمی كردە بریانی، ئەم وێنەیەی كە بـەم جـۆرە لـە بـەردەمی ئێمەدایـە پێویـستی بـە شـەن و كەوكردنی زیاترە، چونكە درەنگ بۆت دەچێتەوە سەریەك٠

سەرچڵەی عەیش: خامـەو سـەرتەرزی تـازەی گۆپكـەدار، كـە نیـشانەی ژیـانن، یـان ژیانەوەی درەختن و مەولەوی ژیان و گەنجی پێ چواندووە. زۆر جار ئەم سەر چڵانە لە ئەنجامی پە لە كردن و زوو دەركەوتنیان زستان دەیانتەزێنێت و سـەرما دەیانبـات. ئـەم حاڵەتەی درەخت كاتێكە فەسڵەكان گۆڕابن و نـەمام زوو ژیابێتـەوە (ژیـانی درۆزنانـەی نـەمام)٠ كـە مەولـەوی زۆر ئاگایانـەو لـەو پـەڕی شـیعریەتدا (بـە سەرچـڵەی عـەیش) وێنەكەی هێنـاوە، كـە لـە سەرچڵەدا جـۆرێ لـە لاساری و بـێ وادەیـی و چەقاوەسـوویی هەیە، ئەمەش لە گەڵ (عەیشی لاودا) ڕێك دێتەوە، بۆیە عرفانی ئەم بەیتە لە وەدایە:

دەبێت بە وادەوە عەیش بكـەیت و تەمـەن بـە ئـەزموون و دەرسـی خۆیـەوە بـەڕێ كەی، دەنا زستان و گرەكان.. ئـەو ئامـاژە پەلـەو سەرچـڵانە تەحـەمولی ناكـەن. شنۆ و

ڕەشەبای زووسان تێکرا واژەگەلی فێنك، یان سارد و تووشن، چۆنە ئەمانە خراونەتە خزمەتی (بوریان- برژانە)وە.

دەبێت لەسەر (جوانی و ناسکی سەرچڵەی ژیان) بوەستین.

چۆن بەرخی ناسك باشترە بۆ بریانی. بەم جۆرە وێنەکە ڕاڤەی مەعقولی خۆی دەست دەخات. (چۆن گەرمی و گڕەی بەتین حەیوانی ناسك بە بریانی دەکات) من بەو جۆرە (شنۆی ڕەشەبای زستانی دووری گۆپکەی ژیانمی تەزان) گۆپکەی سەرما بردوو لە شێوەی دا وەکو شتی برژا و سووتاو دەردەکەوێت و کەمێ ڕەش هەڵدەگەڕێ بەو جۆرە (بوریان) لە مانا گەرم و برژاوەکەوە گوازراوەتەوە بۆ وێنەکە.

بە تەواوی ئەم شیعرەی مەولەوی لە ڕێگەی (مفردە ساردو سەخت و زستانیەکانەوە) زەرەر و زیانێ دەخاتەوە و کە لە (مفردە گەرم و بەتین و گڕەکان) بکەوێتەوە، واتە هاوشێوەی ئەمان.دۆزەخ بە ڕەهەندی ساردوو گەرمیەوە.

٣- کلێڵەی خەفەت نە سەر کاوەی دڵ

مەزرەعەی شادیم کەردەن بێ حاصڵ

کەویە بەفری خەفەت لە سەر کەندو ماه و گەوی دڵ، کشتی شادی بێ بەر و بووم (دان) کرد.

کاو: شوێنێکی ئارام و لاپاڵ لە چیای سەختین و بەردیندا، یان خڕگاو خڕەلان کە لە شوێنێنی جیاجیای هەوراماندا هەن وژینگەی لە بار و سازن بۆ سەوز بوونی چنوور و سوورە هەلاڵە کە ئەم دووگوڵە کوێستانیە شوێنی باشیان لە شیعری هەورامیدا گرتووە.

زوڵفێت گرەنج و خاوەنێ، سەر لوولەنێ، سیاوەنێ

چنوورو ڕاگەو کاوەنێ، کەمەندە یا شامارەنێ

صەیدی بە زوڵفەکانی (ڕیۆن — ڕێحان)ی یاری دەڵێت: چنووری ڕێگەی کاو.

کلێڵە: ڕەنوی بەفری زۆری بە باوە هێنراو. خەفەت بە هەناسەی ساردەوە کشتی شادیمی فەوتان و بێ دان ما و هیچم لێ دەست نەکەوت. شادی نەمان لە دڵدا چوێنراوە بە کشتوکاڵی فەوتاوی بێ بەروبووم.

٤- من جەخێڵ خانەی مەینەت پامالْم

کۆن بەینەت داریٚ پەرسۆ ئەحوالْم

من لە ناو خێڵخانەی مەینەتا بووم بە ژێرەوە و تیاچووم، کوا وەفاداریٚ لە حالْ و ئەحوالْم بپرسیٚ.

پامالْ: تارو مارو فەوتا و بە ژێر پێوە بوو. کەسێك کە هۆزی مەینەت لێی ڕاست بێتەوە و پرزە و هێزی لیٚ بڕی بێت.

٥- مەر ئازیز وەخەیر تەشریف باوەرۆ

نەی گێجاو خەم دەسگیریم کەرۆ

مەگەر ئازیز لە سەر خێر (بەخێر) تەشریف بێنیٚ و لەم گێژاوی خەمەدا دەست بداتە دەستم. مەر ئازیز لەم ئان و ساتی تیاچوونەمدا دەستم بگریٚ و یارمەتیم بدات.

٦- بنوشۆ وە دلْ صەهبای مەیل وێش

پەی وەخت مەردەن حەسرەت نەبۆ پێش

بە دلْ بنۆشیٚ لە مەی مەیلی خۆی بۆ کاتی گیانەلاو گیانـدان نە بێتە داخ و حەسەرت بۆی.

ئازیز بێت و لە سەرەمەرگدا چەند قەترەییٚ لە مەی مەیلی خۆی بکا بە دەم دلْەوە بۆ ئەوەی داخ و ئەفسوس بۆ مردنی ئەم نەخوات.

١- تاجە (داخی) تاق، جفت خەمەنان

ڕاس باڵا چوون چۆی چەوگان چەمەنان

تا لە داخی تاکم و ئەوم لە گەڵ نی یە، ئەوە هاوجووتی خەمم و ڕێك و ڕاست باڵام وەکو دەمی داری گۆچان لارو چەماوەتەوە.

(داخی) خزم و هاوچەرخی مەولەوی مەلا عبدالله ی داخی یە، کە لێی دواین، دیارە ئەم شیعرە وەك لە دیوانەکەی دا هاتووە، بە بۆنەی نەتوانینی چوونی مەولەوی بۆ لای داخی بە هۆی ئاوی سیروانەوە نوسراوە، کە ڕێگربووە لە وەی مەولەوی بچێت بۆلای داخی. بەڵام بەندە بە جۆرێکی تریش بۆ ڕاڤەکە دەچم، چونکە مەولەوی جیا لە شاعرەکانی تری ئەدەبی کوردی کە (ناوە تایبەتیەکان) تەنها وەکو ماناو مەغزای خۆیان بە کاردێنن، بەڵکو ئەم لە ڕێی وەزیفەی زمانەوە گشتاندنیان بە سەردا دێنێ:

لە ڕق و کینە و داخی تاك. تەنها بوون و تاکیەتی دا هاوجووتی خەمم، واتە لەڕق و داخی تاقی دا، هاو جووتی خەمم.. واتە هاوجووتی بوونی خەم لە تەنیایی باشترە، بە وێنەی (شەڕ لە بە تاڵی باشترە) لەم دەستورەوە مەولەوی لە ڕقی تاقدا هاوجووتی خەمە. واتە مرۆڤ لە ڕقی تەنیایی دا گەڵ خەمدا جووت بێت لە تە نیابوونەکەی باشترە ئەتوانین بە ئیدیۆمی (تەنیایی هەر بۆ خوا باشە)خزمەت بەم ڕاڤەیە بگەیەنین.

چۆن ڕێك و ڕاستی داری گۆچان، کە وێنەی (تاق – تاکە) چەمینەوەی بەشێکی بۆ دروست بوونی (دەم – دەس) ی گۆچان.. کەوێنەی جووتە. جووتی لەڕێی خەم و لاربوونەوەکەوە درووست دەبێت. بەوەی داری ڕاس بە تەنیا ناگیرێت بە دەستەوە. بەڵام کە بوویە چەوگان و چەما ئەوە ئینجا دەبێتە جووت و هاوڕێی دەستێ.

لەطافەت هەیە لە (داخی)دا، دژی یەك لە (جفت، تاق، ڕاس، چەم) وەك یەك لە باڵا چون چەوگان)وە هەروەها جیناسی ناتەواولە(خەمەنان – چەمەنان).

مەلا عەبدولای باجی

٢- شەماڵ وە خزمەت ئەو زامان خەتەر

بشۆ، ئەر پەرساش ئێدش جواو دەر

شەماڵ بچۆرە خزمەتی ئەو زامدارە مەترسی دارە و ئەگەر لێتی پرسی، پێی بڵێ:

پێم خۆشە لێرەدا قسەیەك هەیە بیدرکێنم.

هەندێ لەوانەی دەروێشانە و بێ وردبوونەوە لە توانستی داهێنان و گەشە و پوکانەوەی زمان و ڕەوایی شکانی قاڵبە چەقبەستوەکانی زمان لای هەر داهێنەرێ بە قەناعەتی خۆیان دڵ بریندار زمانی هەورامین و لە هەوڵی بوژانەوەیدان. مەولەوی بە تێکدەری زمانەکەیان دەزانن وجارجار دەریشی دەبڕن کە خۆشیان لێی نایێ هەندێ جارپلاریشی تێدەگرن، ئەم سەرنجەیان دوور لە پێوەرەکانی ڕەخنە دەردەبڕن، دەنا خۆ ئێمە و پێش ئێمەش ڕێزدارانی تر لەوە دووراون کە زمانی مەولەوی پڕاو پڕی وشە و بەشوێن پێ چوندا هەورامی نیە، کە بەلای بەندەوە خاڵی گەورە و بەهێزی سەرکەوتنەکەی مەولەوی ئەو نەترسان و بوێریەیەتی لە شکانی زمان و داتاشینی ترو وەزیفەی تر.

من بۆ خۆم یەکێ لەو کەسانە پێی وتم (مامۆستا حەزناکەم ئەوەندە بە گەورە سەیری مەولەوی بکەیت و ئەوەندە بە سەری دا هەڵ بڵێی. وتم: بۆ ئاخر خۆ مەولەوی زۆر لەوە گەورەترە ؟ وتی: ئەی نازانی دایکی زمانەکەی ئێمەی گاوە؟ (مەبەستی لە دیاری نەکردنی نێرومێ و دانانی چەند جێناو وشەیەکی ترو شکانی هەندێ ئامراز و ئەو تایبەتی یەی کە هەر خوێنەرێ دەرکیان پێ دەکات وەك وشەی (ئێد) لەم بەیتەی بەردەستمانا) وتم: کاکە خۆزگە خوشکیشی بگایە! هەڵبەت من خۆم دەزانم چیم وەلام داوەتەوە؟ کێ هەیە بتوانێ لە نموونە شیعریەکانی مەولەوی لە سەدەی دووەمی کۆچیەوە تا ئەم سەدەی ئێمەش لە زمانی هەورامیدا یان تەواوی ماچۆ گۆدا، بەرزترو زۆرتر و جوانتر پیشان بدات، بۆیە خزمەتی مەولەوی بۆ تێکڕای ئەدەبیاتی کوردی لە ڕێی زمانی دایکزادی ئێمەی هەورامیەوە، مانای شانازی و قەدر زانینە.

٣- گیرۆدەی ئازار سەخت فیرا قەن

هەر چەند موشتاقی ئێندە موشتاقەن

گیرۆدەی ئازاری سەخت و کاریگەری جوداییە و تۆ چەند تامەزرۆی دیداری، ئەویش هێندە تامەزرۆیە.

موشتاق: ئارەزووی زۆری دیدار و گەیشتن. مەولەوی هەرکارو فرمان و داوایەکی بۆ جێ بەجێ نەکرابێت یان هەرگلەیی و گازاندەیەکی لێ کرابێت، هێندە جوان پاکانەکانی لەڕێی (عاتیفە و زمانی ناسکی شیعرەوە) دەردەبڕێت کە مرۆڤ سەرسامی دەقەکانی دەکات، هەردەم بەرامبەر زوشتی یەکان زیبایی پێشکەش دەکات.

٤- بەلام تاو سەیل دەردەکەی دووریت

لافاو هوناو ڕەنج مەهجووریت

بەلام، ڕێژنەی پلووسکی فرمێسکی دەردی دووریت و لافاوی خوێناوی ڕەنجی بەجێ ماوت.

مەهجوور: کەسێ کە جودا بوبێتەوە.

واتە: ئاوی فرێسکی دەردی دووری و لافاوی خوێنی ڕەنجی ئەوەی کە لێت جیام و لێت بە جێ ماوم.

٥- تانجەرۆی ئەی چەم، سیروانی ئەوچەم

جۆشاوێ وەهەم ئەی چەم تا ئەو چەم

تانجەرۆی ئەم چاو و سیروانی ئەو چاو، بەلرفەوە جۆشان لەم چاو تا ئەو چاو. دەکرێ ئەم بەیتە درێژەی بەیتەکەی پێشوو بێت بە شیعر، چاوێ کە فیچقەو تاوی سەیلی دووریتە وەك تانجەرۆ و چاوێك کە هوناوی فرمێسکی ڕەنجی دوری بەجێمانتە وەك سیروان.

هەڵقوڵاوەکانی ئەم دوو چەمە (لای مەولەوی فرمێسکی هەردووچاو و لە سروشت دا سیروان و تانجەرۆ) پێکەوە تێکەڵ بوون. تێکەڵی دوو ڕووبار ئاو زۆر دەکەن و بوار کەم دەکەنەوە. هەروەك لای خوێندەوارانی ئەدەبی هەورامی ئاشکرایە، کە زۆرێك لە ئەدەبەکەیان تەنانەت ئاهەنگ و ئاوازی گۆرانیان گواستراوەتەوە بۆ دیالیکتەکانی تر، بەڵام زۆر بە فراوانی بۆ ئەم دیالەکتیکەی کە خەریکە بەرە و ستاندارد بوون ئەڕوا.

بە لامانەوە درووست بوونی وەها زمانێکی یەکگرتوو لە خزمەتی زمانی نەتەوەیدایە. بەڵام بە گورگان خوارد دانی هەر دیالیکتێك کارێکی مەترسیدارە. ئەوەی جێگەی نیگەرانیە ئەو گواستنەوەیە بەزۆری وەك جینۆساید و تاڵان دەستی بۆ براوە. بەتایبەت لە سەردەمی ڕێنیسانسی دیالێکتی کرمانجی خوارو و لە سەر دەستی پێرەمێردی نەمر، کە هەندێکی کارەکانی مایەی نرخاندن و دەست خۆشین لەو ڕووەوە کە بە وەرگێڕان و ئەمانەت کردوونی سەرباری قسەکردن لە سەرکەوتنی کارەکەی یان سەرنەکەوتنی.

بەڵام زۆرێکیان لە دیوانەکەیدا دەرکەوتوون، بە بێ ناوبردنی ئەسڵەکەیان، بەشێ لە تاوانە کە دەگەڕێتەوە بۆ ئەونوسەر و لێکۆڵەرە و کۆکەرەوە بە ڕێزانەی بایەخیان داوە بە ئەدەبی پیرەمێرد، چونکە نەیانتوانیوە ئاماژەکانی ئە دەبی (گۆران – هەورامی) بخوێننەوە. بەشێکیشی هەر گومان بۆ دەست پاکی پیرەمێرد دەهێڵنەوە، کە د.انور قادر و ئومێد ئاشنا لە هەوڵەکانیاندا لایان بە لای بەشێکی چاکی ئەو مەیدانەدا

کردوەتەوە. {لیریکا ل٢٤٦-٢٥٩وپیرەمێرد ی نومید ناشنا ل ٩٣-١١٥}. هەروەها لە پێناو بردنەوە سەری لارێکان بۆ ڕاستە شەقامی دروستی داهێنان هەوڵێکی باشی خەرج دراوە. ڕەنگە خەڵکی تریش هەر لە و پێناوەدا ڕەنجیان دابێ و من چون نەمکردوەتە کاری یەکەمم لە دویان نەگەڕابم، ئەم بەیتەش لە دیوانەکەی پیرەمێرد ئاخنراوە.

٦- کەڵەك هۆرمدا نمازا دەو لێش

ڕای ئامام نەوی پا بنیە و ئەو پێش

کەڵەکم هەڵدا نایەڵن لێی دەم، ڕێی هاتنم نەبوو، بۆ پێ خستنە ناوی.

کەڵەك: قایق: بەلەم بۆ پەڕینەوە، کە هۆکاری ئەم بەرە و بەر کردن بوو لەم بەری سیروان بۆ ئەو بەری سیروان.

مەولەوی دەڵێ: خۆ کەڵەکم هەڵدا یان خستمە ناو سیروان، بەڵام هاژە و لرفەی (چەمەکان) ڕێی ئەوەیان نەدام پێ بخەمە ناو کەڵەکەوە و بێم بۆلات. تا لە نزیکەوە ئەمبەرەو بەری سیروان نەکەی، یان بێ دەسەڵاتانە بە دیار کەڵەك و بەلەمەوە دا نەنیشی کاریگەری ئەم بەیتە لە سەر ڕۆحت نانیشێ کە (مەولەوی و داخی) هەریەکەیان لە بەرێکی بوون وە من لام وایە ئەم دێڕە فۆلکلۆرەش هی ئەو ناوە بێت کە دەڵێت:

من لەم بەرەوە تۆ لەو بەرەوە
هەردوکمان سووتاین بە بەر خۆرەوە

لە سەفەرێکا بۆ سەر مەزاری مەولەوی لە گەڵ دۆستم (حەسەن نازداری وەرگێڕ و چیرۆك نووس) لە هانە ژاڵەوە چووین.لە کەنار بەحرەکە دانیشتبووین و خانەخوێکەمان لە سەر شاتەوە بە دەممانەوە هاتبوو. لەو بەری ئاو چاوە ڕێی دەکردین. ئەم بەرەو بەر سڵاو و چاکوچۆنیمان کرد و یەکسەر بیرم بۆ ئەو فۆلکلۆرە و دێڕەکەی مەولەوی چوو گەر ماتۆڕ- بەلەم نەهاتایە بێدەسەڵاتانە دادەنیشتین و نە پێی گەڕانەومان هەبوو نە توانای چوونە ئەو بەر و دەبوو بە دیار خۆرەوە

بسووتاینایه. ئەو سەفەرە خزمەتی زۆری بەم نووسینە کرد و لە نزیکەوە لە گەڵ شوێن پێی مەولەوی و یارانیدا تاسەم شکاند.

کەڵەکم هەڵدا – کەڵەك هۆرمدا

مامۆستا حەکیم مەلا صالح سەبارەت بە یاری کردنی مەولەوی بە (جێناوی لکاوی کەسی یەکەم) دیارەدە و سیمایەکی دیاری ئەدەبی کلاسیکیە، بە تایبەت (بەعەرووز نوسراو) لە بەر تەفعیلەو کورت نەهێنان دوو نمونەی لای مەولەویشی باس کردووە. بەڵام دەفەرمووێ ئایا ئەزموونی مەولەوی خۆیەتی یان پەیڕەوی (نالی و مەحوی) کردووە هەرکامێکیان بێت گرنگ ئەوەیە مەولەوی لەم بارەوە دەستی خاڵی نی یە.

من زووم شناسا ـــــ من زوو شناسام

زووم زانان ـــــ زوو زانام

کە ئەم دوو نموونەیەی لای کاك حەکیم (م)ە کە لە سەر ئاوەڵکاری کاتی (زوو) دانراوە ئەم نموونەیەی لەم بەیتەدایە (کەڵەك هۆرمدا) هەمان شتە، بەڵام جێناوەکە لە سەر کارە، وە ئەزموونەکەش هی مەولەوی نیە و پێش مەولەوی لە ئەدەبیاتی نوسراوی هەورامی – گۆران، دا هەیە و ڕەنگە نالی و مەحویش لەو سەر چاوەوە وەریان گرتبێت..

ئەوەتا خانای قوبادی دەڵێت:

من ئارۆم زانا بە تاجت قەسەم

بە وەصڵ شیرین تاڵیم مەبۆکەم

هەروەها ئەم بەیتەش:

بماڵون نەچەم گەرد خاك پات

١- تۆ نەی کۆچدا کار وێت مەحکەم کەردەن

بەڵام ڕێشەی من جەبێخ ئاوەردەن

تۆ لەم کۆچەدا کاری خۆت باش ڕێك خشتووە، بەڵام ڕیشەی منت لەڕەگ و ڕیشەوە هێناوە.

یەکێکی تر لە لاواندنەوەکانی بۆ مەرگی جەرگبڕی عبدالرحمانی کوڕی حاجی محمودی یارەویسە، کە دۆست و خۆشەویستی مەولەوی بوە و کە شکۆڵێکی لێ بەجێ ماوە و خۆیشی بۆ مەرگی ئەم کوڕەی لاوانەوەیەکی چاکی فەرمووە کە سەرباری ناڕەحەتی کۆستەکە ڕازی بوون بە فەرمانی خواو مەیلداری و دڵ نەئێشانی تیا دەخوێنینەوە بۆ بنەماڵەی شێخانی تەوێڵە کە دەستی قەدەر کارەساتەکەی بە کوڕی ئەوان سپاردووە. کە تێیدا حاجی دەڵێت:

ڕۆڵە ئەو ڕەحمان بێ وادە مەردی

سەر وە پایە نداز(شا سراج)کەردی

ئیستە تۆ دڵشاد وە جای (وەفا)وە

چەم وە ڕای کەرەم پیری (بەها)وە

بۆ تەواوی شیعرەکە و زانیاری پێویست بڕوانە{کەشکۆڵی حاجی مەحموودی یارەویس.لێکۆڵینەوە و ساخکردنەوەی عوسمان محەمەد هەورامی ١٩٩٨ل٨٠-٨٨}.

لە دوا دێڕی دا بەیتی مێژوویی بۆ کوژرانی کوڕەکەی تۆمار دەکات کە ساڵی (١٢٩٦)کوژراوە. یانی مەولەوی ئەو شین نامە شیعریە بە هێزانەی بە سێ چوار ساڵ بەر لە مردنی خۆی نووسیوون.

تان و پۆی ئەم شیعرەی مەولەویش لە سەر بەراووردی (چوون و مان)ە، حاڵی کەسی کۆچ کردوو حاڵی کەسی ماوە لە دوایی٠ (ڕیشەی جەرگ ـ مناڵ بە نسبەت

باوکەوە) مەحکەمی کار، کارەساتی مردنە کە (شەهیدبوون) کەسێ هەربیەوێت بڕوات و کەسی تر توانای ڕێ گرتن و نە هێشتنی نەبێت، مێخ هەڵ دەکەنێ و بە هەرچیەوە بەسترابێت لە ڕەگ و ڕیشەی دینێ، وێنەکە بەو جۆرە خولقاوە شیعرەکە تا کۆتایی لە سەر جۆرێ لە جیاوازی و دژی دەڕوات.

٢- تۆ مەردەی شەهید زیندەی بێ باکی

من زیندەی مەردەی دەشت خەمناکی

تۆ مردووی شەهیدی زیندووی بێ باکیت و باکت نیە، من زیندووی مردووم لە دەشتی خەمناکیدا.

پێغەمبەر فەرموویەتی:بمرن پێش ئەوەی بمرن. کەسێ شەهید بێ ئەوە زیندووە و ئیتر هیچ باکی نیە و جارێکی تر نامرێت، کەسێ وازی لە پەیوەندیەکانی دنیایی هێنا بێت و تەمی ئەم وێرانەیەی بڕیبێت ئەوە زیندووە و ژیانی لای خوای گەورە مسۆگەرە، بەڵام ئەوەی لە دەشتی خەم و کەسەردا دەمێنێتەوە بە سەر زیندووە، دەنا مردووی ناو خەم و پەژارەیە.

ئاماژە بەو ئایەتانەکراوە کە لە سەر شەهیدن، وە دژیەکی یەکی چڕ لە وێنەکەدا دیارە.

٣- تۆ ئازاد پەی سەیر جای جاویدانی

من پا بەستەی بەند ئەی دنیای فانی

تۆ ئازادی بۆ سەیرو گەشتی شوێنی هەتا هەتایی تیا نەچووی (بەهەشت)، بەڵام من بە زنجیرەکانی ئەم دنیا تیاچووە و پێم بەستراوە. جوانی وێنەکە لەوەدایە کە من بەستراوم بەدنیاوە کە تیادەچێ و منیشی پێوە تیا دەچم و ناتوانم پێم بکەمەوە و لە کۆتەکانی خۆم دەرباز بکەم، کەچی تۆ خۆتت ئازاد کرد و ئێستە سەیری باخی بەهەشت دەکەیت و هەرگیز تیا ناچیت چوون خۆت بەست بەو دنیاوە.

٤- تۆ لوای بەو ئەجر سەختی زامەوە

من پەرێ حەسرەت دوریت مامەوە

تۆ بە ئەجرو پاداشتی زامە سەختەکەتەوە چوویت و من بۆ حەسرەتی دووری و جودابیت مامەوە، یان: تۆ بەرە و وەرگرتنی پاداشتی زامە سەختەکەت چوویت و من بۆ حەسرەتی دوریت مامەوە.

٥- پەی تۆ ڕاحەت بۆ، پەریَ من زامەت

هەر شەو ڕۆ ڕۆ بۆ تاڕۆی قیامەت

بۆ تۆ ئاسودەیی بێت و بۆ من ڕەنج و دڵ ئێشی، هەر شەو تا ڕۆژ ئەبێتەوە هەر ڕۆ ڕۆم بێت، تا ڕۆژەکەی قیامەت.

شیعری هەشتەم

١- تۆ پلاخەی دووکەڵ هیجران دڵبەر

جەم بووگە وەك هەور نە ڕووی سەقف سەر

چڕبوونەوەی دوکەڵی دووری دولبەر بە سەریەکا وەکو هەور کۆ بوەتەوە لە سەر سەرم، غەم و پەژارەم لە تاو دووری دولبەر یەك لە سەر یەك کۆبوەتەوە لە سەر سەرم وەك چڕبوونەوەی گەواڵە هەور.

تۆ پلاخە: لە هەورامیشدا بە پەترۆ بەستنی زام و زەخم دەوترێت.

٢- حاشا خۆ ڕەنگم هیچ نەماگە پێ

سەرم وەکو تاس دەنگی لێوە تێ

حاشا بێ، هیچ ڕەنگێکم بەڕووەوە نەماوە و سەریشم وەك تاس دەنگی لێوە دێ.

تاس: قاپی لەواش وقوڵی مس.. کە بەلێدانی زرنگەی دێ، مەولەوی دەیەوێت بڵێت لە تاو دووکەڵی دووری دولبەر وڕو گێژو کاس بووم لە هیچ حاڵی نابم و زرنگەی سەرم دێت (وەك یەك لەوێنەکەدا هەیە.)

٣- کەی کەم ئیستەکەم خوێناو ئەکا شەست

لەدوو پلووسکەی چاو شۆڕاوگەی بەست

هەمیشە خوێناو لە چاومەوە دەبارێ و شەست دەکاو لە گولاو و پلوسکی چاوما شۆڕاوگەی بەستووە، هەر دوو پلوسکی چاوم جێگەی پیا هاتنی فرمێسکیان پێوە دیارە. یان هاکا ئەوەنەی نەبرد و خوێناودباری.

٤- لافاو کووچەی جەستەی زوخاڵی

هەڕگاو هەستی هەرچی بوو ماڵی

لافاو.. كۆڵانی جەستەی سوتماك و بە زوخاڵ بووی لە خاشاك و قوڕاوی هەستی هەرچی تیابوو ماڵی. واتە:

منی وێرانی كۆڵانی ژیان و بوونم پڕ لە زوخاڵ و سوتاوی جەستە و خاشاكی بوونم.. بە لافاوی دروست بووی شۆڕاوگەی فرمێسكی بەردەوامم پاك دەبێتەوە..

١- تەن وە ئێش دەرد زامەتان خەستەن

فەڵەك پای ئامام وە زنجیر بەستەن

لاشەم بەئێشی دەردوو زام فەوتاوە و ماندووە، گەردوون پێی هاتنمی بە زنجیر بەستووە.

٢- خەم زەدەی خەم کێش خەفەت بارەنان

بەری جە یاوەر، دوور جە یارە نان

خەمبارم و خەم دەستی لێوەشاندووم و خەمکێش و خەفەت بارم، لە هاریکارو یاریدەدەر بەریم و لە یار و دولبەریش دوور.

یان من خەریکی بە دنیا هێنانی خەمم و لە من خەم لە دایك دەبێ و خەریکی خەمێکیشم (بە دیار دانیشتنی خەمەوە لە ساوا بوونی) داو خەفەت بارم، منی زەیسانی بادار بە خەم بوو، لە یار و لە یاوەریش دوور و تەوەللام.

چڕبوونەوەی (خەم) لەم وێنەدا لە دنیای صەیدیمان نزیك دەخاتەوە، کە ئەویش لە سەر چاوە غەمگینەکەی بێسارانی یەوە سەرچاوەی گرتووە، غەمبارەکان لایان بە لای یەکدا بووە.

ئەم شیعرەی بێسارانیش زۆربەی شاعیرانی دوای ئەو کردویانەتە میوانی غەزەلە خەمبارەکانیان.

هەرکەس غەمبارەن بەیۆ وەلای من

خەم چەنی خەمی زوو مە بۆ ساکن

ئەوەتا (صەیدیش لە شیعرێکی تایبەت، قاڵبدراو بەخەم دەبژێت:

ئەسڵم جەخەمەن جە خەم بینا

بابۆ من خەما، خەمی دیەنا

٣-چەپ گەرد هەرساتێ دەردێ مدۆ پێم

ڕای ئامای قاصید ئازیز بەستەن لێم

چەرخی چەپ سوڕا و هەرساتێ دەردێکم دەداتێ و ڕێگەی هاتنی دەلیلی و فروستادەی ئازیزی لێم بەستووە.

٤- وەشڵە هەر پەی تۆن هەی شادمانی

پەیك لەیل ئاما وە تۆ مزگانی

شاگەشکەیی و شادمانی هەر بۆ تۆیە ئەی شادمانی خۆشی لە خۆت و مژدەم بەرێ پەیکی لەیل بۆ لای تۆ هاتووە.

١- تا تەوانام بی شەو بێداریم کەردم

پەرێ نۆشای جام بێ قەراریم کەرد

تا توانا و هێزم هەبوو شەو بێداریم کرد (نەخەوتن لە شەودا) لە پێناو نۆشینی جامی بادەدا ئارامم نەبوو.

تا توانام هەبوو: واتە تەمەن و بڕستی گەنجیم لە پەرستش و عیبادەتی تۆدا سەرفکرد، شەوبیداری شەونوێژ و زکری شەوان کە شەریعەت و تەریقەت جەختیان لە سەر کردوەتەوە بە تایبەت و چڕتر شەوانی قەدری ڕەمەزان پڕا و پڕ کراوە لە ئەرك و واجبات هێندەش گەورە کراوە فەزڵی بە سەر هەزاران ساڵدا دراوە، بۆ گەیشتن بە لەزەتی نەشئەی ئیمان هێز و توانای خۆمم بڕی و بێ قەرارانە ڕۆژم کردەوە.

٢- وێت واتەن هەرکەس شەوان بێداربۆ

مشێو مەست زەوق بادەی مەی خاربۆ

تۆ خۆت فەرمووتە کە هەرکەسێ شەو بێدار بێت و خەریکی ڕاز و نیاز بێ لە گەڵما ئەوە بێ نیازی ناکەم و دەبێت مەستی بادەی زەوقی بکەم.

لەڕووی عیرفانیەوە:

زەوق چەشتنە لە بەروبوومەکانی تەجەللاو وادەی کۆ کردنەوەی سەمەری گەیشتن و دیدارە.{فرهنگ مختصر اصطلاحات عرفانی ل٣٥٤}

عاشق تەمەنی سەرف دەکات، ئارام و قەرار لە خۆی دەبڕێت و خەو حەرام دەکات، ئەو کاتەی کە دنیا خەریکی پشو و خەوە تەنانەت دڵداری دڵبەرە مەجازیەکانیش لەوکاتانەدا فرسەت و ملاٚسی بە یەك گەشتن و ڕاز و نیاز و ڕابواردن دەگرن. بۆ یە لەو کاتانەی کە تەواوی خەڵك خەوتوون و بێ ئاگان خەو بۆ عاشقان گێلی یە.ئەوە عاشق ئەو شەوانەی خەڵوەت بە گۆرانیەکانی عەشق و کولانەوەی بڕین و

ڕازو نیازەکانی بۆ وەصڵی دولبەر و ماچ و بادەی لێوان بە بەیان دەگەیەنێت، جورعەیەکی بادەی بەیان بۆ شەوبێداریّ ئەو پەڕی ئاواتە و مەست بوونە لە سەر شاری یاردا.

لەم بەیتەدا (مەعشوق) کەوتوەتە ژێر پرسیاری (وەفای پەیمانەوە) دیارە کە خۆی وتبێتی (بە شەو بێدارەکان بادە دەدەم و مەستی مەی بەیانیان دەکەم) ئەوە ئەو هێزو توانا سەرفکراوە جارێکی دی دەگەڕێتەوە بۆ عاشق، وە هەر ئەوەیە مەولەوی لە عرفانی ئەم جۆرە شیعرانەدا دووپاتی دەکاتەوە وگەنجیەتی ڕادەگرێت.

مەستی وەپیران جوانی مدۆ

هێزی دوبارەی زرانی مدۆ

بەم جۆرە (مەستی زەوق بادەی مەی خار) ئەو هێزە (گەنجی) دەداتەوە لە ڕوویەکی تریشەوە هەرکاتێ ئەم دنیا تاریکەی فانیە کە بۆخۆی وەك شەوێکی تاریك و نوتەکە (عاشق) دەیکاتە خەڵوەتگەی بێ داری و یار پەرستی و دڵداری ئەوە بە لایەوە کورت دەبێت و زوو دەبڕێتەوە. لەم ڕووەوەیە شەو ڕووبەرێکی باشی عەشق و کاتەکانی ڕازو نیازی داگیرکردووە لە شیعرە عاشقانەکاندا.

کاتێ کە لەم شەوەدا لێرە لەم دنیا تاریکەدا تۆ هەر خەیاڵت لای یارە و بێداری، بێقەراری، ئەوە یار خۆی وەعدەی بادەی بەیانی پێ داوی، ڕۆژبوونەوە (مەحشەر) تۆ مەستی زەوقی وەسڵی (ئەمەش) ئەو عالەمەیە کە زەمەن تیایدا کار ناکات و مرۆڤ هەر دەمە و هەمیشە گەنجە، ئەم لایەنە زۆر بە فراوانی لای حافز جێی گرتوە.

گوتاری بەهێزی عرفان و زمانی ناسکی عەشق لەوەدایە، کە مرۆڤ کەمەندکێشی خۆی دەکات و جێگەدار دەبێت لە دڵدا، بە بەراورد لە نێوان گوتاری وەعزو هێزی سواوی زمانی دەعوە و بانگەوازەکانی لایەنی ڕواڵەت. بۆیە کاتێ ئەم چوارینە لە مەجاز داگری و بە زمانە سواوەکەی بیدەیتە گوێ.. ئەوە گیانی دەردەچێت و دەبێتەوە گوتارە دووبارەکان کە ئێمە لە هەینی دا دەیانبیستین و هەر لە مزگەوتەکەدا قەتیس دەبن و لە گەڵمان نایەنە ناو کۆمەڵگاوە، هەر ئەمەشە بوەتە هۆی تۆرانی ئێمە لە دین.. دەبێ

دڵ ئاشتمان کاتەووە بە تەڕی ئیمان و زیندووبینەوە بە عەشق، لە عیبادەتماندا (خودا) چەق بێت بۆ نغرۆ بوونمان لە پەرستش و بەندایەتی، نەك واجبات بریتی کەین لە حەسانەی کومەڵایەتی و دەمامك بۆ ڕەوشت و ئەخلاق و مزگەوت و ناو قەرەباڵغی.

شیعری یازدەیەم

١- تەرسوون ئەر بەدەن ڕەقیب دڵ سەرد

بکەرۆش وە خاك گەردش چەپگەرد

ئەترسم ئەگەر لەشی بەدکارە دڵ ساردەکەم چەرخی چەپگەرد بیکا بەخۆڵ.

٢- وەخت تەماشای ئەو بەرگوزیدەم

شەماڵ بشانۆ گەردش ئەو دیدەم

کاتی سەیرکردنی ئەو یارە هەڵبژاردە و ئازیزەم، شەماڵ تۆز و گەردی بکات بە چڕ و چاومدا.

واتە (تۆزەکەیشی هەر ڕۆڵی ڕەقیبی بگێڕێ)، پێویستە کەمێکی تر بە باری عرفانی بەیتەکەدا بڕۆین زیاد لەو ڕاڤەیەی نێو دیوان.

مەولەوی لە قەناعەتە عرفانی یەکەیدا بڕوای وایە تەن جەستە هەردەم ڕێگرە لە وەصڵ و تێرکردنی سەیر و بینینی دۆست. تەنانەت لە خەڵوەتی دوو بە دووی خۆی و یاردا، ترسی گلێنەی چاوی هەیە کە بێتە ڕەقیب و ڕێگر. بۆیە وەك سەرجەم (خەیاڵی عرفانی) و وێنەی شیعری تەصەوف، مەولەوی دەیەوێت بە تەواوی تەن بتوێنێتەوە و هەموو (حاجزو پەردە و ڕێگرەکانی) جەستە لە بەردەم ڕۆحدا پاماڵ بکات و بەردەم (بەصیرەت و چاوەکانی بینینی ڕۆح ڕۆشن بکاتەوە. بۆیە بە بڕوای ئێمە (ڕەقیب) کەسێ نیە لە دەرەوەی خودی مەولەوی، وەك زۆر جار لە شیعرە دڵداریەکاندا دێتە ڕێمان، ئێمە لامان وایە (ئەربەدەن،جەستەی مەولەوی) خودی ڕەقیبەکەیە. دیارە دەبێت ڕۆژێ ئەو لاشەیە لە ڕێی بینینی ئەودا برزێت.ئەترسم (لاشەم - جەستەم.. کە ڕەقیبی دڵ ساردی منە) چەرخی چەپگەرد بیفەوتێنێ و بیکاتە خۆڵ، لەو کاتەدا کە من تەماشای یاری تاقانە و هەڵبژاردەم دەکەم، شەماڵ لە تۆزی بەدەنی ڕەقیب بدا بە چاو ماو لە سەیرکردنی ڕۆشنی یار چاوم تەڵخ کات، شایانی باسە ئەم سەیرو چاوتێ

برپنه سەیری ڕۆحی یە و نابێت خەیاڵت بۆ چاوی سەر بڕوات، ئێمە لە بەر ڕۆشنایی قەناعەتی مەولەوی خۆیدا ئەم ڕاڤانە درێژدەکەینەوە. با بەم نموونانەدا بچینەوە:

دڵ پەی دیدەنیت کام خەڵوەت سازۆ

تۆی دیدە یچم بی مەردوم نمازۆ

لەم بەیتەدا (مەردوم- بیلبیلە) ڕەقیبە و ڕێگری دیدەنی و دیدارە.

واچە هەی دڵەی ئەبلەی بێ خەبەر

هۆرێز ساتێ تەرك خاو شیرین کەر

لێرەدا (خاو-خەو) ڕەقیبەو ڕێگرە لە چوونە خەڵوەت و سەیری یار، لێرەش (تۆزو خاشاکی تەن) ڕەقیبە و ڕێگری سەیری یارە. ئێمە ئەو لێکدانەوە و ڕاڤانەش ناخەینە لاوە کە کارەکتەری ڕەقیب بە نەیار و دژەکەی عاشق دەزانن لە دەرەوەی عاشقە پاڵەوانەکان. چوون لەو جۆرە ڕاڤەیەش هەڵدەگرن و شیعری کوردی لە ڕووبەرە فراوانەکەیدا لەو نموونەیەی زیاترە.

تادڵ وەتەمای ئەو ترفە ترفەن

نەحوم هەر مەحوەن صەرفم بێ صەرفەن

تا دڵ بە تەمای ئاسودەیی ژیان و نازو نعمەتەی ڕەفاهی بێت، ڕێم نا دیار و وونە و ماڵم ناڕەواجە، ئەو ڕاڤەی دیوانیش دەری دەخات کە (نەحو و صەرف) بە دوو زانستی قواعدی عەربی لێك دەینەوە، مامۆستای مدرس (ترفە ترفی) بە شەوق و بریسکەی یار و ڕوخساری یار لێکداوەتەوە، یانی تامن خەیاڵم لای شەوقی یار بێت کەڵك لەو زانست و زانیاریانە نابینم. لای عاشقانی ڕووی یار خەیاڵ دان بەو لە مەدرەسەو دەرسەکانی تر گرنگترە.

تا وە زوڵف و ڕووی تۆ تەماشامەن

ئەدای نمای فەرز صوبح و عیشامەن

تا من ڕووم لەو زوڵفە ڕەشە و دەم وچاو و ڕوەی تۆ بێت، ئەوە دەبێت فەرزی نوێژی بەیانی و شێوان بەجێ بێنم.

واتە کاتێ سەیری زوڵفی ڕەشت دەکەم،دەبێ نوێژی عیشا بەجێ بێنم، وە کاتێ سەیری ڕووت دەکەم، ئەوە دەبێت نوێژی بەیانی بکەم، وە لەیەك کاتدا سەیرکردنی زوڵف و دەم و و چاو یەك خستنی دوو نوێژی دوور لە یەك وجیان، کە ئەمە خەیاڵ و وێنەیەکی جوانی بەخشیوە، وێنەکە پێچان و کردنەوەی نارێکە (زوڵف – صوبح – ڕوو - عیشا) ئەوەی تێبینی دەکرێت لە سەر قاڵب و تان و پۆی ئەم دوو تاك بەیتە ئەوەیە کە ئەمەیان لای مەولەوی (تاکە) و لە شیعرێکی هاوچەرخی مەولەوی مەلا صالح فەخروالعلمادا لە شیعرێکی سەربەخۆدا هەیە، وە ڕەنگە مەلاصالح لە مەولەوی وەرگرتبێ.

ئەم دوو قاڵبە کە تان و پۆی ئەم جۆرە وێنەیان پێ چنراوە زۆر بە نزیکی لە یەك و لای مەولەوی و هەندێ لە هاوچەرخانی دەردەکەون.

کاك ئەحمەدی مەجزوب:

تاجەلای جەبهەی لەیلێ هەر شێوەن

قەیس هەر ڕۆ تەرزێ دیوانە و لێوەن

تانیم نیگای عەین دیدەی حەویوەن

من مەرگم میوان، دەردم نصیوەن

١- تاقی خانەقای دڵ پڕ وەلوەلەن

تاسی کەللەی سەر پڕ نە هەلهەلەن

تاقی خانەقای دڵ بەجۆشە واوەیلایەتی، تاسی کەللەی سەریشم خەریکی هەلهەلە کێشانە.

خانەقای دڵم خرۆشاوە و لە تاقەکەیەوە دەنگ و هەراو هوریا دێت، لە ڕۆژانی زیارەت و خەتمەو بۆنە ئاینیەکاندا خانەقا پڕاوپڕ دەبێت و دەنگی زکرو حاڵ کردنی دەروێشان لە خانەقاوە دەبیسترێ (هەرچەندە خانەقاو صۆفی و زکری بێدەنگ) پەیوەنداری نەقشین لە بنچینەدا، بەڵام بەهۆی تێکەڵی و پێکەوە گونجانیان و سەردەمێ نەقشیەکان خۆیان بەخادمی (نەقشی - قادری) زانیوە، حاڵ کردن و سەمای شیعری بەجۆش وخرۆش و گۆرانی و دەفی شێخانە تێکەڵ دەبوون، بە تایبەت لەخانە قاکانی هەوراماندا من بۆخۆم حاڵ و وەزعی ئەم وێنەیەم لە (تەوێڵە و بیارە و باخەکۆن)ی نەقشیەکان و لە (نجار)ی قادریەکان دیوە و لە نزیکەوە ئەو هەلهەلە و وەلوەلە و تەقسەم هەست پێکردوە کە پێم وایە ڕیشەکەی لە هەوراماندا دەچێتەوە سەر زەماوەندی پیرشالیارکە زۆر پێش سەرهەڵدانی ئەو تەریقەتانەیە و ئێستەش لە هەورامانی تەخت بە ڕێوە دەچێت.

مانا عرفانیەکەی ئەوەیە: کە مەولەوی لە هەردوو زانکۆی (دڵ و سەر)دا سەرقاڵە و بە هەموو دەمارو هەستەکانی کەوتوەتە (نقاش و چەند و چون) و ئەم شیعرە لە دیوانەکەدا نیە و ئێمە لە کتێبەکەی کاک حەکیم وەرمان گرت {مەولەوی حکیم ل١٦٨}

مەولەوی زۆر جوان (تاق، تاس)ی بەکارهێناوە، تاق لە لای دیواری خانەقایەوە و شێوەکەی و شوێنەکەی لە دڵ دەچێ، وەتاسیش (لە سەرەوە یە) وەك گومەزەکانی سەرخانەقا.

٢- فیکرم نە تەهزیب نەفس و ئیسپاتەن

خەیاڵم مەشغوڵ شەرحی سیفاتەن

بیرم خەریکی (مەشغوڵ) پاککردنەوەی نەفس و سەلماندنە (سەلماندنی بوونی خودا) خەیاڵیشم سەرگەرمی لێکدانەوە و ڕاڤەکردنی سیفاتەکانیەتی.

ئیثبات: جێ بەجێکردنی حوکمی پەرستنەکانە و دژی لە ناوچوونە. ئیثبات و مەحوو پێکەوە دێن.

وەلوەلەکانی تاقی دڵ: ختورە و غایەلەکان و نیەتەکانی دڵن. هەلهەلە کێشانەکانی سەر: فیکر و بیر کردنەوەن، کە مەڵبەندەکەی سەرە و ئاوەزو عەقڵ ڕێنموونی کەریەتی، زۆر جار پەڵە هەوری گومان و بەرچاولێڵی دەخاتە بەردەم دیدەوە، بۆیە دەبێت فکر هەردەم خەریکی خاوێن کردنەوەی نەفس بێت بۆ ئەوەی بوونی دۆست پێویستی بە سەلماندن نەبێت.. ئەمانەش لە ڕاستی دا بە زکر و زیندووکردنەوەی مەڵبەندەکانی زکر دەبن. بە جۆرێ تەواوی (بەدەن و نەفس) لە پەڵە پاکوخاوێن دەبنەوە (شتەکانی تر) نامێنن بێجگە لە (خودا) ئەمەش ئیسپاتە و بە تەواوی دنیا دەبنە شایەتی بوونی دۆست. ئەوەی سیفەتە بەدەکان لە خۆی ڕادەماڵێ ودەیانگۆڕێتەوە بە سیفاتی چاك، حەق دای دەپۆشێ و مەحوی دەکات{فەرهەنگی سۆزنیانەی ل٣٤}. ئەو نامێنێت حەق دەری دەخات.(مەولەوی خاڵی و بەلام پڕ لە دۆست)، خەیاڵیش دەست دەکات بە لێکدانەوە و بەیان و ڕاڤەی سیفەتەکانی ئەو دۆستە، چونکە ئەو یارە ئێمە لە تواناماندا نیە خودی خۆی تەماشاکەین، دەبێت خەریکی شەرحی ئایەتەکانی جوانی ئەو بین کێ توانیویەتی سەیری (ڕۆژ- خۆر) بکات، بەلام هەردەم گۆرانیمان بۆ نورو تیشك و گڕو مۆم و ڕوناکی و گەرمیەکانی وتووە. بۆیە (زاتی خودا کە هەیە و حاشای لێ ناکرێت) دەبێت لە ڕێی وێناکردنی سیفاتەکانی و دەرکەوتنەوەی نوری ، ئێمە خەریکی عاشقێتی بین، دەنا بۆ خۆی لە کوێ ئەمێنین تا بەرگەی یەك زەڕەی ئەو نورە بگرین.

ئاخر ئێمە بەم تۆزە حاڵی دڵەوە وا بووینە طور، بۆیە دەبێت هەمیشە (لەڕێگەی عەکسەوە نەك خۆی) ئێمە خەریکی عرفان بین.

٣- عەکس تەجەللای مەشعەلی ڕووی دۆس

شەوق مەدۆ چون شەم نە فانۆس پۆس

دەركەوتەی نوری درەخشانی ڕووی یار، لە فانۆسی پێستما شەوق ئەدات بەوێنەی شەم.

تەجەللا: دەركەوتە و جێ گرتنی نوری خودایە لە دڵی عارفاندا، دەركەوتەی تیشكی نوری ئیلاهی لای عارفانی پاك دڵ دوای تەی كردنی ڕێگەكان و گەیشتن بە فەنایە. شەوق: ووروژانی دڵە لە كاتی ناو هێنانی دڵبەردا. شەوق لە دڵی دڵداردا وەك فتیلەیە لە چرادا و عەشقیش وەكو ڕۆنە لە ئاگردا. ئاگری خوایە لە دڵ بەر دەبێت وختوورەكانی بەندە دەسوتێنێ.{فەرهەنگی سۆفیانەی ل ٢٠٥}

تەواوی پێستم بووەتە چراو فانۆس وەك چۆن گوڵی گڕێ لە ناو چرا و فانۆسدا تیا شەوق بداتەوە بەو جۆرە شەوق و نوری چراخانی ڕووی یار لە تەواوی پێستما شەوق دەداتەوە، كەواتە بوومەتە فانۆسی شەوقی یار، ئەمەش وەك وتمان كاتێكە تەواوی بەدەن و ئازای مرۆ، مەشغوڵی زكر دەبێت، ئیتر تەواوی جێگە و مەنزڵەكان پڕ نور دەبن، تا ئەو ئاستەی لە ناوەوە نور تەشەنە دەكات و پێست هیچی ترنیە جگە لە شووشەی چرای ئەو مۆم و مەشعەلستانە، ئەمەش (سلطان الاذكار)ە.

٤-تەمامی ئە عظام جە ڕووی پەردەی پۆس

مەشغوڵەن وە ژكر ئیسپاتی یادۆس

ئەم شیعرەش دەتوانێ بچێتە مەیدانی بۆڕدانی كتێبەكەی كاك لەتیف هەڵمەتەوە، ئێمە خوێنەر سەرپشك دەكەین لە هەلگۆزینی تەڕی عرفان لە ووردە زنە و كانیلەكانی بەیتەكانی مەولەویدا.

٥- تۆڕی تەن شۆڵەی جەزبەی حەقیقەت

وە گەردی سورمەی دیدەی مەعریفەت

مامۆستا حەكیم بەم جۆرە ڕاڤەی ئەم بەیتەی كردووە.

بەگەردو تۆزی كلی چاوی مەعریفەت تۆڕی بەدەن تیشكی جەزبەی حەقیقەتی وەخۆگرتووە، ئێمە پێشتریش ووتمان لە پێناو (فردیی مانا لای مەولەوی) ستراتیژی گەورە بوونی مەولەوی، شیكار بۆ ڕاڤەكانی سەروەرانی تر دەكەین یان ڕاڤەی جیاو زۆر

جار دژ لە ڕاڤەکانی ئەوان دەخەینە ڕوو، بێ ئەوەی مەبەستمان بێت هیچ کام لەڕاڤەکان ڕەدکەینەوە. بۆ بەراوردو جیاوازی ڕاڤەکان بڕوانە{مەولەوی حەکیم ل١٦٨ یان دیوانی مەولەوی لە چاپ دانەوەی سەردەم ٢٠٠٦ل٥٨٤} من لام وایە (توری تەن)ە واتە (طوری تەن) ڕاڤەکەش وای لێ دێت

طوری تەن (لاشە و بەدەنی مەولەوی) بە پزیشکی جەزبەی حەقیقەت سوتان و بوونە گەردی سورمەی دیدەی مەعریفەت ،یان شۆڵەی جەزبە تەنی هەلگەڕاندم بە سورمە.یان پزیشکی لە جازبەی حەقیقەت کشاو طوری تەن یان تەنی طوری سوتان و کردیە گەرد و سورمە و کلی دیدەی مەعریفەت (بۆ ڕۆشن کردنەوەی دیدە و گل نەکردن) یانی لە ڕاستیدا و لە ڕوی عرفانەوە بە زوخاڵ کردنی طور دەرسی بەلگەی تەجەللایەك و شۆڵە یەکی خودایی بوو.. بۆ ئەوەی بیکاتە کلی ئەو چاوانەی کە توانای بینینی ڕاستەقینەیان نیە و باوەڕ بە بوونی خودایەکی جوان هەست پێ ناکەن.لە مووساوە طورمان کردە سورمە بۆ ڕشتنی چاوتان تا چاك ببینن.

لە ئەدەبیاتی عرفانیدا طور بریتیە لە نەفسی خۆ و دەبێ بسووتێنرێت و خود نەمێنێ و جێ چۆڵ کات بۆ دەرکەوتنی یار. کەنیم هەیت و کە هەم نیت و هەموو گووتەکانی لەم جۆرە لە ئیمامی عەلی و بەر لەویش لەم دەرسەوە لەدایك بوون. بەیتی دواتر بەلگەی سەلماندن دەداتە دەست.

٦- تاخاس عەقیدەی ئەحواڵ نەکۆڵ بۆ

نەوا قورسی نوور ئیخلاسم کول بۆ

تا زۆرچاك عەقیدەو باوەڕی (ئەحواڵ)ی لە کۆڵ بێ، نە وەك گۆی نووری وەك خۆری ئیخلاسم کول بێ، کول یان کۆڵ: دەستە پاچە و داماو.

طور: نەفسی خۆتە، ئەوچیایەیە کەموسا تیایدا دەرکەوت و داوای بینینی خودای کرد{فەرهەنگی سۆفیانەی..ل٢٢٩}

یانی طوری تەنم دوسووتێنم و دەیکەمە پەند بۆ کۆڵی عەقیدەم. بۆ ئەوەی هەمیشە بیری ئیخلاسم بێت ئیخلاصم و کول و کۆڵ و کز نەبێ.

واتـه چۆن طـور تـەنی خـۆی سـوتان و عەقیـدەی (دڵنیـایی لـه نـورو تەجـەللاو جوانی)ی خودا، بوو بـه بـاری کـۆڵی و هـەردەم لـه بێـژەی(طـور) دا ئێمـه لـه عەقیـدەی (ئەحواڵ) که دەرکەوتنی خودایه تێ دەگەین.ئەم دەرسه له قورئانەوە وەرگیراوە

{ وَنَادَيْنَاهُ مِن جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا }

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى }

فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ}

{ وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ }

منیش (مەولەوی) بۆ ئـەوەی گـۆی چـرو پـڕی وەك خـۆری ئیخلاسـم هـەردەم بـه گوڕو نور بێت (طوری تـەنی خـۆمم) بەشـۆڵه و پزیـسکی حەقیقـەت سوتان گەردەکـەی (سـوتماکەکەی) ئەکەمـه نێـو دیـدەی مەعریفەتمـەوە.زۆر جوانـه گـەر مـرڤ هێنـدەی طوریش گەورە بێت گڕ له خۆی بەردات و لاشه بکاته خاشـاك و ڕۆح بکاتـه فـانۆس. لـه وون بوونی هۆش و سووتانی تەندا ئەودێت له ناپەیدایی تۆدا ئەو پەیدا دەبێت.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ موسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ.

٧- ڕۆینی ڕای ڕاس وەرمەدە جه دەس

مەبۆ وە باعیس توغیانی هەوەس

ڕۆشتنی ڕێگای ڕاس له دەست بەرمەدە، چونکه دەبێته هۆی بەرەڵایی هەوەس.
توغیان: سنور بەزاندندن و لەڕادە دەرچوون، ئێمـه (بـەرەڵامان) دانـا. کوردەواری ئەمەی ووتووە:ڕاستی ڕەفتی، چەفتی کەفتی.

٨- یەك ڕەنگی مایەی ڕستگاری یەن

ساقی وە جامێ دەردم کاری یەن

یەکرەنگی (ڕاستی و دروستی و لە باری مایەی ڕزگاریە، ساقی بەجامێکەوە بێ، دەردم کاری یە، یەك ڕەنگ، خواپەرست- کەسێکە کە بە (ڕای ڕاس) دا بڕوات.

٩- دەمێ قبوڵ کە، زەعیفی ناڵەم

بەڵ دەمێ کەم بۆ ناڵەم جە ئاڵەم

ساتێ بێ هێزی ناڵەی منیش قبوڵ کە، با دەمێ لای خەڵکی ناڵەم کەم بێ.

لەبەردەم ساقیدا: مەست و مەینۆشی حەقیقی دەبێت زامی بەکارو دەردی بێ دەرمان و ناڵەی زۆرو بە هێزی هەبێت (فراوانی عیبادەت) ناشێ (ناڵە و دەرد کەم بن) و داوای (جام)یش بکرێت.

دەمەوێ لە ڕێی قەناعەت پێ کردنی خۆمەوە کەمێ درێژدادڕی بکەم لە بەیتی پێشوودا دەفەرموێ (دەردم کاری یە و ساقی جامێك بێنە)، بەڵام لێرەدا لەڕێی جوانی یەوە (پاکانە دەکات بۆ کەمی ناڵاندنی و دەڵێ چاوپۆشی بکە و لە بێ هێزی ناڵەم چی دەبێ عالەم دەمێ ناڵەی منی لێ نەیێ یان کەم بێت) لە ڕاستی دا ئەم دوو بەیتە کەمێ ناتەبا لەل یەکا دێنە پێش چاو. زەعیفی ناڵە، کە بەلای ساقیەوە گوناهە، مەولەوی داوای بەخشین دەکات و دەڵێ: ئەو ناڵەم کە بێ هێزە، قبوڵکە و بادەم بەرێ. کەم بۆ: کەم بە واتای وازی لێ بێنە و لێی گەڕێش دێت.

هەروەها لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیم و هەم لە دیوانە لەچاپ دراوەکەی سەردەمیشا (ناڵەم بە تاڵەم) نووسراوە.

جا نازانم هەڵەی چاپە یان نا، خۆگەر (تاڵە) بێت، ئەوە زەعیفی تاڵە دەبێتە بی شانسی، بێ شانیسیەکەش لە وەدایە کە بەدەردی کاریشەوە ناڵەی کەمە گەر شانس و بەختی هەبوایە ئەوە لە نێو عالەما ناڵەی کەم نە دەبوو، و بەشی سەندنی جام ناڵەی دەبوو. چوون خودی مەولەوی خۆی دەستووری وەرگرتن و نۆشینی بادەی بە مەرجی ناڵە دارڕشتووە.یانی جۆشان پێوەرە بۆ نۆشان:

بجۆشۆ هەرکەس بە قەد ناڵەی وێش

بنۆشۆ هەرکەس وە پیاڵەی وێش

شیعری سیازدەیەم

١- تۆی دەروون وە نێش زامانی خەتەر

کەیلەن جەهوناو مەوجش وست نە سەر

ناخی دەروون بەچزووی زامە کاریەکانم پڕبووە لە خوێناو خۆی ئەخواتەوە لە شەپۆل.

٢- هاژە وست وە سەر گشت کۆنە زامان

کولیانۆ جە نۆ سەرکەرد نە دامان

هاژەی کرد بەسەر هەموو کۆنە زامەکانم و کولانەوە لە نویٚ و خوێن لە داوێنەوە سەری کرد.

٣- کزیان و چزیان قرچەش دا نەجەرگ

قەڵوەزەی زوخاو ڕەنگین کەردش بەرگ

کزانەوە و چزانەوە زامەکان و قرچەیان دا لەجەرگم (سویٚ بونەوە) لە قەڵبەزەی زوخا و بەرگی بەرمی ڕەنگین کرد.

٤- وەشتەرەن ئازیز مەرگ جەی ژیانە

هەرساتێ سەد ڕەنگ مەگری بەهانە

ئازیز، مەرگم لەم ژیانە خۆشترە، تۆ کە هەرساتێ سەد ڕەنگ (جۆر) پەڵپ و بیانووم لێ دەگری.

٥- جۆی زووخ جاری یەن شەو جە زامانم

تەڕەن وە ئەسرین ڕوان دامانم

شەوانە جۆگەلەی زوخا و لە زامەکانم هەلگیراوە و خوڕەی دێ، ڕۆژانەش داوێنم بە ئەسرین تەڕە.

٦- ئازیز ساوەسەن ئاخر نەفەسەن

چکەی زووخی جەرگ، هەرسی چەم وەسەن

ئازیز دەسا ئیتر بەسە و دوا هەناسەمە، کەواتە ئیتر جۆگەلەی بەخوڕی زوخاو نامێنێ و لە چکەش دەکەوێ و ئیتر چکەو تکەی زوخی جەرگ و فرمێسکی چاو کۆتا دەبن، ئەم شیعرە سادەیە و گێرەو کێشەی ڕاڤەی نیە و زۆریش هونەری نیە، بۆیە کەم لە سەری دواین، وە ڕاڤەکەشمان لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیمەوە وەرگرت. {مەولەوی حکیم ل١٧٠}

١- تەسکینی دڵەی پڕ جەخارەکەم

دەرمانی زامان بێ قەرارەکەم

ئارامی بەخشی دڵەی پڕمەینەت و کەسەرم، دەرمانی زامانی نەسرەوتەم، دڵی پڕمەینەت و جەخاری (مرید) تەنیا سوکنایی و ئارامی بە بایەخی (مرشدەکەیەوە) بەستراوە، ئەم شیعرە لەدیوانەکەدا نیە، ئێمە لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیم گواستمانەوە، کە دیارە وەڵامی نامەی دۆستێکە، ئەوەی مامۆستا حەکیم لەسەر ئەم شیعرەی ووتووە ئەوەندەیە کە:

ئایەتوڵڵا محمد مەردۆخی کوردستانی لەوەڵامی د. سەعید خانی کوردستانی کە کتێبی (نزانی) بەدیاری بۆ ئایەتوڵڵا ناردوە، شیعرێکی نوسیوە، بەو جۆرەی کە مامۆستا حەکیم دیاری کردوە کوت و مت شیعرەکەی مەولەویە، ئەوەندەیشی کە لەم شیعرەدا نیە، هەر بەیتی مەولەوین کە لە دیوانەکەدا هەن، مامۆستا حەکیم زۆر جوان بەیەکیداگرتوون {مەولەوی حکیم ل٤٨-٥١و١٧١} .هەندێ شوێنی ئەم شیعرەی لای کاك حەکیم زۆر لە شیعرێکی ناو دیوانەکە دەچێت کە بە (دەرمان زامان دەردەکەی کاریم) دەست پێ دەکات، جەنابی مدرس نوسیویە مەولەوی ئەم غەزەلەی بۆ دۆستێکی نوسیوە کە دیاری یەکی بۆ ناردبوو، دوریش نیە ئەو دۆستە شێخی تەوێڵە بووبێ.{دیوان ٢٣٩}.

ئەوەی کە مایەی سەرسوڕمان و سەیرە ئەوەیە کەچۆن مێژونوسێك و زانایەکی ناسراوی وەك (ئایەتوڵڵا محمد مەردۆخی) بە زمانی خۆی دەڵێت و دەنوسێ: ئەم شیعرەم لە وەڵامی دیاری ناردنەکەی د.سعید خاندا نوسیوەو لە مێژووەکەی دا بڵاوی دەکاتەوە.{تاریخ مردوخ جلد دوم چاپ سوم ل١٧-١٩} کە بەلای منەوە هەر ئەم ناپاکیە بەم شیعرەی مەولەوی تەواوی بەرهەمەکە دەخاتە خانەی گومانەوە.

٢- نامەکەت کیاست وەلای من یاوا

پەیا پەی نە ڕووی دوو دیدەم ساوا

نامەکـەی کـەناردبووت پـێم گـەیی و تـاو تـاو ئەمنایـە بـان چـاو و چـاوم پێـی هەڵئەنو.

٣-دەرونت وە کوڵ جۆش ئاوەردە بی

کزەی دووری وێت ئیزهار کەردە بی

دەرونت بەکوڵ تاوی سەندبوو کزەی دووری خۆتت بەیان کردبوو.

٤- دێو ناتەوە دەرد کورەی دەرونم

کولناتەوە زام دڵەی پڕ هونم

دەردی کورەی دەرونمت دێواندو زامەکانی دڵەی پڕ خوێنمت کولاندەوە.

دێونا: تێکدانی و دارتـێ ژەنینـی هێلانـەی زینـدەوەرانی وەك زەردەواڵە و سـور پیاز..... هتد، بە مەبەستی وروژاندنیان.

مەولەوی زۆر جوان ئەم دیاردەی (چەقاوە سویی یە منالآنی) هێناوەتە ناو وێنـەی شیعریەوە، دەروون: کورەو هێلانە، زەردەواڵە: دەرد.

٥- نمازی ساتێ ڕاحەت بوون پەی وێم

دەك بێ بەڵابی چێش مەکەری پێم

نایەڵی ساتێ بۆخۆم ئارام بم، ئـەی بـێ بـەلآبی چیم پـێ دەکـەی، دوو بـەیتی زۆر جوان و ناسکی شیعرەکەن.

لە ڕواڵەتدا ئەم بەیتە ناتەبایی دەکات لە گەڵ سەرەتای شیعرەکە، بەڵام لە زمـانی پڕ لە ڕەمزو دژی نێو عرفان کە لە گەڵ ڕواڵەتدا هەیـە ئەوەیـە کـە واژەگـەلی سلبی لای ئێمـە (لەخولگـەی واتـای اجابیـدا دەسـوڕێن) بۆیـە دەرد، زام، ڕاحـەت نـەبوون کـە لـە ئەنجامی (نامە و هەدیەی) پیردا ڕویان داوە، لە ڕاستیدا مەرهەم و دەرمـانن، چونکە لـە لای یارەوە هاتوون. وە ئەم دەرمانە کاریگەر تر دەبێ تا قورس و سەخت دار بێت.

٦- من خۆ کەم زوخاو هیجرانم وەردەن

ئەمجار کزەی تۆ یچ تەمامم کەردەن

مـن خـۆ کـەم زوخـاوی دورکەوتنـەوەم خـواردووە، وا ئـەمجا کـزەی تـۆیش تـەواوم دەکات (گیانم دەچنێ) ئـەم بەیتـە، (تەعلیقـە لـە خۆیـدا) وەك بڵێـی مـن خـۆم تائێـستە زوخـاوی دور کەوتنـەوەم نەچەشـتبێ تـا کـزەی دوری تۆیـشی بێتـە سـەر، گـەر تائێـستا زوخاوی هیجری خۆم تەواوی نـەکرد بم (نەیکوشـتبم) ئـەوا ئـەو کزەیـەی کـە تـۆ دەرت بڕیوە لەدوری کاری خۆی دەکات و دەمکوژێ.

وەك وتمان ئایەتوڵڵا مەردۆخ دەقاودەقی ئەم شیعرەو هەندێکی تـری لـە دیوانەکە هێنـاوەو شـیعرێکی (١٦)بـەیتی لـێ دروسـت کـردوە و بـەناوی خۆیـەوە ئاراسـتەی د. سـەعیدی کوردسـتانی کـردوە، تـەنیا دوو سـێ بـەیتی نـەبێ کـە ئـەوانیش زۆر بـاو و بیستراون.

ئێمە بۆ ئاسانی بەراوردی خوێنەر شیعرەکە لای (ئایەتوڵڵا) دەگوازینەوە

ئارامی دڵەی پڕ جەخارەکەم

دەرمانی دەروون پڕ ئازارەکەم

نامەو (نزانیت) وەلای من یاوا

بۆ سام و نەڕووی دو دیدەم ساوا

یاوا وەسەردەم کوشتەکەی تیرت

مەڵهەمدا نەزام خەستەی زنجیرت

یاسای دڵداریت بەجێ ئاوەردەن

بوچك نەوازیت پاوە جێ کەردەن

ویری گوڵ شیرین شەکەر وێژەکەت

واژەی گوڵ قەشەنگ عەبیر بێژەکەت

نەدڵێ صەد دڵ فریفتەش مەبۆ

هەزاری وەك من شیفتەش مەبۆ

كوڵی دڵەكەت جۆش ئاوەردە بی

كزەی دوریەكەت قسە كەردە بی

من خۆ كەم زوخاو چەپگەردم وەردەن

ئەم جار هەم كزە سامانش كەردەن

دێوناتۆ دوەی كورەی دەرونم

كوڵناتۆ زامان دڵەی پڕ هوونم

من جەدووری تۆ دڵم پڕ دەردەن

ویرە پەژارەم جە هەردو و هەردەن

....

هەرسا دیم وەچەم تۆ هاڵ باڵات

كارەبام یاوا وەلاڵ ئاڵات

دیسان دیمەوە گۆنا زەردەكەت

بوسام دوودانە قەتران وەردەكەت

ئانە ڕۆژ جەژن شادو مانیمەن

ئانە نۆ وەهار زیندەگانیمەن

وەرنە ئیسە من هونی دڵ وەردە

گیانم سەنگینبار تەن خەزان كەردە

جەرگم وە مەودای ژانا بیەن ڕێش

بێ درۆ ئازیز (نزانیم) پەی چێش

من وەیاد تۆ هەمیشە شادم

ساراو سەر زەوی مەیۆ وەیادم.

{تاریخ مردوخ جلد ٢ل ١٨=١٩}

١-تەلاکەی جەمین قالْ بۆتەی عەشق

پەی ستادەگی ئەسیری سەرمەشق

ئالتونی ڕوخسار کە تواوەی بۆتەی عەشقە، بۆ پێ داگری و بەردەوامی لە دیلی، سە رمەشقە.

یان، ئالتونی ڕوخسار کە قالْ بوو، و ئەزموون دیدەیە لە عەشقا، بۆ بەردەوامی دیل بوون سەر مەشقە.(تەلاکەی جەمین) ڕوخساری زەردی قالْ بوو لە عەشقا، کە ڕەنگی زەردی نیشانەی بەردەوامی و پێ داگری و سەرمەشقی دیلی یە.

کەسێ کە ئیستیقامەتی هەیە و لە ئەزموونی عەشقا قالە و زەجرو مەینەتەکانی ئەو ڕێگەیە ڕوخساریان زەردکردوە، (زەردو زایفی) دوو نیشانەی گرنگن بۆ ناسینەوەی (عاشق- دیل) کە لەپێناوی عەشقدا ڕوخسار زەرد دین، وە نرخی ئەو زەردی ڕووی عاشقە، مەولەوی بە ئالتون ناوی دەبات واتە ئەو ئالتونەی ڕوخساری من کە لە ئەنجامی بەردەوامیم لە عەشقاو سەرمەشقی دیلیم دروست بووە.

ڕاڤەی ئەم شیعرە لای کاك حەکیم زۆر جیایە لە ڕاڤەکەی ئێمە بڕوانە {مەولەوی حکیم ل١٧٣} ، وە ئێمەی کلۆلْ زۆر ماندووی ڕاڤەی ئەم شیعرە بووین.

٢- کەردەن وە مەفرەق بوقی سەفرای دەرد

خەریدارەکەم مەیلیش کەردەن سەرد

بوقی سەفرای (زەرداو، تالاو) دەرد، ئەو ئالتونی ڕوخسارەی کردم بە مە فرەق و بەو هۆیەوە کڕیارەکەم لە کڕینم مەیلی سارد بوویەوە.

مەفرەق- مەفرەغ/ کانزایەکی تێکەڵە لەمس و قەلایی.

مامۆستا حەکیم بەم جۆرە ڕاڤەی ئەم بەیتەی کردوە(شەیپوری زەرداوی دەردی کرد بە دوو کەرتەوە) کە دیار زۆر دورە لە مەبەستی مەولەوی، بە بڕوای ئێمە ئیشکالی گرامەری هەندێ وێنە و دارشتنیان نە پێکانی ڕاڤەی لێ کەوتوەتەوە.

مەولەوی دەڵێ: شەیپوری زەرداوی دەردی من، کە هێندە پێم ناڵاندوە و زەرداوم هێناوەتەوە، ڕەنگی (ئالتونی) ڕوخساری گۆڕیوم (ئالتونەکەی قەڵب کردوم و لە عەیارەکەی دابەزاندوە) یان وای لێ کردوە زیاتر بە مەفرەق (مس — قەلآیی) دەنوێنێ، بۆیە کڕیارەکەم مەعشوقەکەم مەیلی لە کڕینی نیە و ساردە لێی. عاشقان بە دەم دەردەوە نابێ ناڵەیان هەبێت. ناڵە لێرەدا ڕۆڵی خراپی وەرگرتووە و بۆ ئالتوونەکە و زەرەری هەبووە.

یانی (ئیخلاصم بە تەزویر دێتە پێش چاو.. نیشانە و بەلگەی عاشقیم کە ڕوخساری وەك ئالتوون زەردە.لە ئەنجامی سەفرای دەردەوە ڕەش بوە. یانی ڕەنگی تیك چووە.یانی نەدەبوو ڕەنگی چوون ئالتوون زەردم بە زووخاوی ناڵەو سەفرای دەرد بشێواندایە.

لە هەردوو وێنەکەدا خواستن هەیە (تەڵاکەی جەمین — بوقی سەفرا) لە ئەنجامی شەیپوری ناڵە ناڵی بەزوخاوەوە ئالتون بوەتە مەفرەق. کە ئەمەش دیوێکی تری ستاتیکایە.. کە ناڵە و زوخاوی ئەم توانیویەتی کار لە ئالتون بکات و ڕەنگی بگۆڕێت. کە دیارە لای زێڕناس ئالتوون و قە لآیی دووکانزای جیان و نابنە یەك.

نزیکەی (٥٥٠)ساڵێکیش پێش مەولەوی سان سەهاکی بەرزنجی (سلتانی ساق)ئەم مەبەستەی دەربڕیووە:

سیم نە جای تەلآ سیم نە جای تەلآ

سەڕاف نەگرتەن سیم نە جای تەلآ

تەلآ نە جای سیم نەدانمان سەلآ

دوڕ نە جای سەدەف نەمێرۆ هەلآ

شور نە جای بلوور نەدانش جەلآ

سەنگیش نمە وۆ وە قوڵ و قەلآ

{مێژووی وێژە ب ١ل١٦٣}

٣- سەر تەرکیبەکەی مەجرای مهرو مەیل

سەوادش لادۆ شەو نە جەستەی کەیل

سەر پێکهاتووە سندوقچەی میهرو مەیل و خۆشەویستی تاریکی درێژی شەو لادات لە سەر جەستەی پەست و ماندوو.

تەرکیب: پێکهاتوو.. مەجرا: جوێبار- جۆگە- صندوقچەی دارین.

سەواد الیل، درێژی شەوی تار.

کەیل، پڕ، پەست.

سەرم سندوقە پڕە لە مهرو وەفا و مەیل و خۆشەویستی.بەڵام شەوی تاریك و نوتەکی درێژ دایپۆشیوە، دەبێت شەوی درێژ ڕەشایی و تاریکی لا بات لە سەر جەستەی. یان دەشێ مهر واتای (موحیبەت)ی نەبێ بەڵکو هەمان خۆری پێش زەردەشت بێ کەناوی یەکێ لە خوداکانە.

مەولەوی بڵێ خۆرێك لە سەرمایە و دەبێ ڕەشایی شەوی درێژ لە سەر جەستەم لابات، هەموو دەرکەوتنی نورو خۆرو ڕوناکیەکان واتە ڕاو نانی شەو و تاریکی یەکان. نور ئاشکرایە و.. تاریکی جەهل و نەزانی و وون بوونە یان دەشێ سەر، سەری لاشە نەبێت و سەری هەر شتێکی تر کە لە ناویدا شت هەبێت و بەو سەرە دا پۆشرابێت، بۆ گەیشتن بە شتەکەی ناوی دەبێت سەر لا بەین ئەمەش دەبێتە قوربانی دان بەسەر بۆ دەرکەوتنەکانی جەوهەر.

٤- تا ئەشەرفی ڕەنگ سککەی زەر بی جەور

چەنی مروارید سەدەف کاسەی سەور

تا سککەی ئەشرەفی ڕەنگی زەڕ بە بێ ستەم، لە گەڵ مرواری سەدەفی نێو کاسەی سەبرم دەرکەون.

واتە کاتێ ڕەشی شەو لەسەر لاشەی سندوقی پڕ لە مهرو مەیل ڕەویەوە ئەوە (سکەی زێڕی ئەشرەفی و مرواری و سەدەفی جامی ئارامی) بە ئاسان دەردەکەون.

بەڵام ئەگەر (زەری جەور) بخوێنرێتەوە، واتە (پۆلێك جەورو جەفای خوارد بێ) یانی (پارەی كۆن) ئەوكات هەم (ئەشرەفی و هەم سكەی زەڕ) دەبنە دوو پوڵی بە سەرچوو بە دەست جەورو جەفاوە.

گەر كاسەی سەور (ثەور) بخوێنرێتەوە، ئەوە دەبێتە هێشووە ئەستێرەی پەروین یان ثورەیا، ئەوكاتیش دەبێتە دووەم بورجی فەلەك وە لەگەڵ (مهر و خورشیدی بەیتی سێ یەم) گونجان دروست دەبێت ماناكەشی دەبێتە سەرێكی پڕلە خۆرو مرواری و سەدەف و ثورەییا.

٥- وەخت عەرزی حوسن ئازیزی دلْڕێش

لێم قبولْ كەرۆ جە باتی پێشكێش

لە كاتی نمایشی جوانی دا ئازیزی دڵەی بریندارم، لە باتی پێشكەش لێم قبوڵ كات.

٦- مەعلوومەن زەڕێ نارەوای شاربۆ

ناقبولْ تەبیع ئەهلی بازاڕ بۆ

دیارە پارەیەك كە لە شاردا نەڕوات و لای ئەهلی بازاڕ پەسەند نەبێ.

٧- كەس جەخاس و عام نمە گنۆش نە وەند

جە هەر دیارێ مەیۆ وەرپشخەند

هیچ كەسێ ڕی تێ ناكەوێت و لێی ناكەوێت (وەری ناگرێ) وە لە هەموو لایەكەوە مایەی خەنین و گاڵتە پێ كردنە.

دەسمایە یەك كە قەڵب بێت و نەڕوات، بۆ كڕینی شتی دانسقە و نایاب، بێتە ڕوو، مشتەریان و ئەهلی بازاڕ گاڵتەی پێ دەكەن.

٨- بەڵ جەو كەمینەم جە زاڵ یوسف

پەی قەڵبی مایەم كێشۆ تەئەسوف

بەڵکو لەو زەلیل و پەرپوت و پیرە کەنەفتەبم کە یوسف، بۆ کەم ئەرزشی و هیچی مایەم نیگەران بێت (داخ هەڵکێشێ) یان خۆم بە داخ بم بۆ دەسمایەکەم. کەمینە: کەم نرخ، زەلیل، بێ مایە.

زاڵ: پیرو پەککەوتە، تەواوی مووی بەدەن سپی{فرهنگ عمید جلد ٢ل١٠٨٩}

٩- وەس نی یەن نەجەمع بەزمەکەی یاران

ماچان ئێدیچ بوون جەخەریداران

بەس نیە لەنێو کۆڕو بەزم و مەزاتی یاراندا دەڵێن ئەمیش بوو بە کڕیار.واتە لەو سەرانەدا سەری منیش لە کڕیاراندا دەژمێرن.

بوون ڕەنگە (یوون) بێت واتە یەکێك، یانی دەڵێن ئەمیش یەکێکە لە کڕیارەکان

کۆتایی ئەم شیعرە (لە مەزاتی کڕین و فرۆشتنی یوسف) ئیلهامی وەرگرتووە، کە زۆرێك بێ گوێدانە دەسمایە یان لە عەشق و ئیخلاصیدا چوونە مەزاتەکەوە، لە پیرەژنێکی مایە پووچەوە تا زلێخای سەر مایەدار، بۆ مەولەوی (چیرۆکی مەزاتی یوسفی) کردوەتە ئیلهامی ئەم شیعرە.

حوسنی ئازیز: جوانی یوسف کە مۆتیڤی یاری راستەقینە و چیرۆکی ڤین و عەشقە، مەولەوی دەچێتە مەزاتیەوە.

وە ڕەنگە مەولەوی داستانەکەی لای خانای خوێندبێتەوەو کاری لێ کردبێت بۆ بەراوورد، ئەو شوێنەی داستانەکەی خانا دەگوازینەوە. خانا لە یوسف و زلێخادا دەڵێ:

یوسف خۆر ئاسا ڕوو کەرد وە بازاڕ

مونادی چوون ڕەعد جاڕکێشا وە شار

وات مالیك نەچین مەتاش ئاوردەن

جەو مەتا میسرش ئاوەدان کەردەن

میسری نەژادان ئەعلا ئیفتیخار

هەریەك جەلایێ بی بەخەریدار

شنەفتم نەو دەم یەك پیرە زاڵێ

سفتەی ڕووی دەوران قەدیمی حاڵێ

سفید گێسو بی هەم عەسا نە دەست

ئەو هەم بە تەعجیل ئاما بێ وە قەست

ئاماو کلافەی ڕێسمان بەدەست

ئەو هەم خەریدار ڕەعنای دیدە مەست

ئەو حەڵقەی کلاف ڕێسمانی سفید

ئاوەرد چەنی وێش پەی بەیع و خرید

بدۆ وە بەهای ئەو شیرین غولام

بەرۆ چەنی وێش تاوادەی ئەییام

موات وە مالیك لوتفت بۆ چەنیم

بەهام هەر ئێدەن یوسف بدەر پێم

واتشان ئەی زاڵ بنیشە خامۆش

نەمەندەن چەنیت مایەی عەقڵ و هۆش

واتەن ئەی یاران ئینە شێت بیەن

وەرنە بەهایێ بەی تەور کێ دیەن

واتش مزانوو کاسیدەن مەتام

بەڵ وەخەریدار یوسف مەحسوب بام

یوسف و زلێخا حکیم مەلا سالح ل١٥٣- ١٥٤ -١٥٥} بەڕاستی عیشق و ئیخلاص ئەو پیرەژنەی کردە سومبل و بە نەمری هێشتی یەوە.

پیتی "ج"

شیعری یەکەم

١ـ جەرگت لەت لەت بۆچەواشەی چەپگەرد

خالۆت جیاکەرد، یە کاربێ تۆکەرد

جەرگت لەتلەت بێ چەرخی چەپگەردی سەر لێ شێواو. ئەمە کار بووتۆکردت. خالۆت لە من جیاکردەوە.

بە بۆنەی دوور کەوتنەوەی ئەحمد بەگی کوماسیەوە وتراوە، کەدوورخراوەتەوە بۆرەشت وگەیلان {دیوان ل١٥٩} ئێمە دەزانین جیاوازی بەیازەکان تارادەی تێکەلکردنی بەرهەم رۆشتوە چ جای جیاوازی ووشە و دەستەواژە. بەیازناس وساغ کەرەوە بەرێزەکانی تر لەو رووەوە رەنجی زۆریان داوە و سفرە وخوانیان بۆ ئێمە رازاندوەتەوە. ئیترئێمە ئاماژەکان لەوبارەوە کەم دەکەینەوە مەگەر کاتێ زۆر پێویست بێت.

رۆژێك برادەرێکی رۆشنبیرم ووتی کفرەکەی مەولەوییت بینستووە؟ وتم یائەللاکامە کفر؟ووتی: ئەوە کە بەخوا دەلێت ئەی بەد کردەوە. لە دلی خۆما ئیستغفارێکم کردو بە ئەو هیچم نەوت، چونکە بەراستی بەدنیای مەولەوی جاهل بوو. بۆ ئەو برادەرە و ئەوانەیش کە تەکفیری ووشە دەکەن یانی ئەم جالاتە شیعریانە (بەدکردارو بەدرەفتاروچەرخی چەپ و فەلەك و دنیا و گەردوونی نالەبارو... هتد بە کوفر) وەر دەگرن. ئەمانەخودانین وسیفاتی خوداش نین. بەلکو یاسا و رێسا و نەریتە کەونیەکانن کە زۆر جار بە دلی ئێمە نین. راستە هەمویان لە ژێر فەرمانی خوادان بەلام خودا نین. زەق ترین سوونەن لەم یاسایانە مەرگە. کە هیچ کات بە دلی مرۆڤ نەبووە و بە درێژایی مێژوو ململانێی کردووە. کەواتە بێزاریەکانی مرۆڤ لەو سونەنانەیە. نەك دوژمنایەتی کردنی خوا. کە ئەم گرفتی بەدحالی بوونە خودی گرفتی یاسا فەلەکیەکانە. {بروانە دل وچاول١٨٢-١٨٣}.

٢- دیده وادەی سەیل هۆنەی هوناوەن

دڵە وەخت بەزم نۆشای زوخاوەن

ئەی چاوکاتی هەستانی لافاوی خوێنینەو ئەی دڵ کاتی بەزمی نۆشینی زوخاوە.

٣- وەش ڕەنگی بازەم سادەی بێ ڕەنگی

شادی باوەس بۆ وەختەن دڵتەنگی

خۆش ڕەنگی لێم گەڕێ و دەی تۆ وەرە بێ ڕەنگی، شادی بابەس بێ و کاتیەتی دڵ تەنگی. مەولەوی لەسەر لە بەری ئەم شیعرەدا دیوی سلبی دوالیزمەکان وەردەگرێت و سەریان دەخات.

٤- وەشی وادەت شی وەش ئامای بەخەیر

شەوقە وە تەوق بای تاکەی هەوای سەیر

خۆشی وشادمانی کاتت بە سەر چوو. ماوەی مانەوەی لای منت تەواوخۆش هاتی و بەخێربچیت. شەوقە تۆیش بەتەوق بیت تاکەی بە تەمای هەوای سەیروسەفای. بە بێ تۆ شەوق ببێتە تەوقی ملم.

جەنابی مدرس نووسیویەتی شەوقە تەوق بچێتە ملت.{دیوان ل١٥٩} گەرچی هیچ مەرامێکی عرفانی لە شیعرەکەدا نیە بەلآم لە زاراوەی عرفانی کەلکی وەرگرتوە. بۆ گوزارشت لە خۆشەویستی و دۆستایەتی نێوان خۆی وخالۆ.

خوالێخۆش بوو ئەردەلآنی سەرباری مانووبوون بەکارەکەی لە هەندێ شوێن لە شعوور و هەستی مەعنەوی زاراوەکان دوور کەوتووتەوە. لە پێنا و بە سۆرانی کردنەکەدا چێژی شیعرەکانی کوشتووە. سەرباری وون بوونی چەندین هونەری ڕەوانبێژی کە ئەمەش گرفت وسەختیەکانی وەرگێرانی شیعرە. بۆیە زۆرگرنگە وەرگێڕی شیعر لە شاعرێك چەشەی شیعری بەهێزتر بێت بۆ بەراورد و ڕوون کردنەوەی مەبەستەکە وەرگێڕانی ئەم بەیتە لای سەروەران پیرەمێرد و ئەردەلآنی دەگوازینەوە.

لای ئەردەلآنی:

خۆشی وادەت چووخۆش هاتی بەخێر

شەوقە بە پەن بی تاکەی نابی تێر

{دیوانی مەولەوی - سۆرانی محەمەد ئەمین ئەردەلآنی ل١٤٩}

سەرباری جیاوازی مانای تەوق و پەن و هەوای سەیر بە نابی تێر و نەمانی جیناسی ووشەکان. هێزی مەعنەوی شیعرەکەش وون بووە. هەوای سەیر مەیل و ئارەزووەکانە بۆ سەیرو سەفا. سەیروسەفا لەم کاتانەدا کاری نەزان و بێ عارەکانە. دنیا بڕوخێت لە سەیر و سەفای خۆیدایە. بێژەی (تێر) ئەو مانا سلبیە پڕ ناکات. چوون ئاسایی یە مرۆڤ لەخۆشیەکان تێر نەبێت و عەیبێکی تیا نیە بە مەرجێ کاتی خۆی بێت. بۆیە ئێمە بە گۆڕینی ئەو ووشە کلاسیکیە دیینی و عرفانیانە بۆ کوردی دیوە نادیار و ستاتیکیەکەیان دەکوژین. بەڕای من لەو هەستەوەیە پیرەمێرد وەك خۆیان ئەو وشانە دادەنێتەوە.

خۆشی بەسەر چوویت خوات لەگەڵ بەخێر

شەوقە بەتەوق بی تاکەی هەوای سەیر

{دیوانی مولەوی سۆرانی پیرەمێرد ل٤٢} وە گرفتێ لەتێنەگەشتن ی ئەو دێڕەشدا نیە وخۆی حازرە بۆ تێ گەشتنی سۆرانیەکان.

٥-مانیای مەینەت سەرەوکۆی ستەم

مەعدوومی بەرکۆی سەرەوچێرەی خەم

ماندووی مەینەتی بەرەوژووری ستەم، لە ناوچووی بەر هەرەسی بەرکۆ لە سەرە وخواری خەما. لای مدرس(هەی ماندووبوی ئێش و مەینەتی سەرە و ژووری دەرد و بەلآی ڕۆژگار، هەی لە بەرە و ژێری خەم وخەفەتا لە پێشەوە سواربوو.(سەرەوکۆ × سەرە و چێر بەرە و ژوور بەرە وخوار{دیوان ل١٦٠} لای ئەردەلآنیش سەرەوکۆ بە پاشکۆ پێچەوانەی بەرکۆ، پێشکۆ ڕاڤە کراوە. {دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلآنی١٤٩}

ئێمە هەوڵ ئـەدەین لـە بـەر خـەیاڵی سیزیفی شیعرەکەدا بـۆ ڕاڤـەی سـەروەران بـچین. کەسێ بەرە و ژوور بە شاخێکا سەرکەوێت(مەولەوی بـە شاخی ستەمدا مەینـەتی وە بەر خۆی داوە و بەرە و ژوور سـەری دەخـات و لـەو ڕێیـەدا مانـدووە. مەینـەتی بـەرە و ژوورکەی ستەم ماندووی کردووە. مەولەوی سیزیفانە مەینەتی وەك بەردەکە بە کێوی ناڕەحەتیا وە پێش خۆی داوە و لەو سـەرەوە خلۆربوونـەوە بـە بـەرەوخواری خـەما، کـە هەردووبارەکـە ناڕەحـەتی دەردەخـەن. گەرسـیزیف تـەنیا لـە بـەرە و ژووردا تووشـی زەحمـەت بووبێـت ئـەوا مەولـەوی لـە بـەرە وخواریـشدا خـۆی لـە پـێش بەردەکەوەیـە. پـشکۆی سـوارێ لـە بەرەوژوورکـەدا زۆرتوشـی مەینـەت وسـتەم دەبێـت، بـە هـەمان جۆربـەرکۆی سوارتوشـی ناڕەحـەتی دەبێـت و لـە هەردووحاڵداخـەمی کەوتنیـەتی. مەولەوی هەردوو ناڕەحەتیەکەی ئەزموون کردووە. (خواستن ودژیەك)هەیە.

٦-ج وەختەن دڵەت جە شادی کەیلەن

دەك لێڵاویت بۆ یە وەفا و مەیلەن

ئـەزانی چ کاتێکـە؟دڵت ئـاوا پـڕا و پـڕو کەیلـە لـە شـادی، دەك لێڵایـت دایـێ و کوێربیـت. ئەمـە وەفـا و مەیلـە٠ لـە فراقـی دۆسـتا، کـەی وەخـتی شـادیە ؟ دڵـداری و دۆستایەتی ڕاستەقینە بریتیە لە شەرتی یەك گیانی.

٧- ئەوچەم بە سورمەی خەمناکی ڕەشتە

چەنی گەشت دەشت پای ڕەشت سەرگەشتە

ئـەو(خـاڵۆی کوماسی)چاوی بـە سـورمە و کلی خـەمناکی ڕشتووە و لـە جوانی و سەیرانی دەشتی لای ڕەشت سەرگەشتە.

پێم باشە لە ژێر ڕۆشـنایی ئـەو وەزیفەیـەی کـە مەولـەوی بـە ووشـەی دەسـپێرێت کلیلی ڕاڤە بەینە دەست.

ڕەشت: شارێکە لـە شمـالی ئێـران٠ مەڵبەنـدێکی گەشـت وگـوزاری دڵـڕفێن وشادی بەخشە. گەشتیاران بە مەبەستی خـەم بـە بـادان ڕوو لـەو ناوچـەی شمالـە دەکـەن و لـە بـیرەوەری هونەرمەنـدانی ئـەم سـەردەمەی ئێمەشـدا چـەندین شـیعر و گـۆرانی لـە

سەرجوانی و یادمانی وتراوە. کەچی مەولەوی بینینی ئەو مەڵبەندە دەخاتە بەر زومی ئاخ وداخ و غەمناکیەکانی خاڵۆی کوماسی. بەهەشتی جوانیەکان دەبەستێتەوە بە دید و بارە دەرونیەکانەوە. کاتێ وەك سزادانێکی ڕۆحی جوانیت بخەنە بەردەم ئەوە ناشادی دەخاتە دڵەوە.مانای ئەو جێ خۆشە دڵ پێی خۆشە هەر ئەوەیەو مەولەوی پێچەوانەکەی وەرگرتووە. خۆشترین جێ بە چاوی ڕێژراو بە سورمەی خەمناکی دەبینێت

٨- هام ڕاز ئاخ و داخ ناڵە نەوای نەی

دڵ کەباب چەم جام خەم ساقی هون مەی

ئاخ وداخ هاودەنگیەتی، هاوار و ناڵە ئاوازی شمشاڵیەتی {دیوان ل١٦٠}. دڵیشی کەبابە وچاوی پێکە و خەم ساقیەتی و خوێنی خۆیشی مەیەتی.

٩- تۆ ئالودەی بەزم جەرگەی هام فەردان

کەیف مەی، صوحبەت گرۆی هام دەردان

تۆ خوگرتوو بە بەزمی ڕابواردنی ناو ها و فەردان و لە گەڵ گرۆی هاو دەردەکانتا ڕازو نیاز دەکەیت و کەیفت هەیە٠

(صوحبەت) دوورلە دۆخی عرفانیی واتای(پێکەوەیی وفرەیی) دێت دژی (وەحدەت و تەنیایی)جیاوازی کردنی حاڵ و وەزعی مەولەوی خۆی لە گەڵ خاڵۆی کوماسی دا. ئەو تەنیایە و خەمبار و دورکەوتە و بە ئاخ و داخە و ناڕازی. ئەم لە ناو بەزمی یاران و هاو دەردانیدا خەریکی مەی نۆشی ڕاز و نیاز و صوحبەتە.خاڵۆی کوماسی تەنیایە تاسەر ئێسقان، لای خاڵۆ(خۆی ساقی وخۆی دەردەدار و خۆی مەجلس و هوون مەی)بەلآم لای مەولەوی: کەیف - مەیە. ئەم بەیتە لای ئەردەلآنی دەسکاری خراپ کراوە بە تایبەت (هام دەرد. بە. هاوسەر)

تۆ لە ناو جەرگەی بەزمگەی یاران

کەیفی مەی لە تەك گرۆی هاوسەران

سەرباری نارەسایی قافیەکە ساختمانی جوانی بەیتەکەش دا تەپیوە، شوێنی پڕلە بەرەکەتی (صوحبەت) وون بووە {دیوانی مەولەوی سۆرانی-نەردەلانی ل١٥١ لەچاپ دانەوەی هەمان دیوان بە پیاچوونەوەی گۆران عباس ل٩٣} بەڕاستی من نازانم کاك گۆران چ کارێکی کردووە و پیاچوونەوەکە چۆن بووە؟

١٠- ئەو سەبوون سفتەی پڕداخ بێ پەرداخ

تۆ بۆی شنۆی بای ئێلاخ نە دە ماخ

ئەو سوتاوی پڕداخی گرەی سەبونە و بێ کەیف وحاڵ، تۆ دەماخت پڕلە بۆنی شنەی فێنکی کوێستانی بەهەشت و دۆزەخێ بە کوێستان و گەرمیانی شیعر درووست دەکات بۆ جیاوازیەکان٠

١١-ئەو تەژنەی ڕای چۆڵ، سای گەردەن پڕگەرد

تۆ سێراو نە پای وە فراوان سەرد.

ئەو تینوی بڕینی ڕێی چۆڵ وگەردنی پڕە لە تۆز وگەردی ڕێی غەریبی، تۆیش تێراوی تینو شکاو لە پاڵ بەفراوی سارد، یان سازگاری بە فراوان بەرامبەر تینوی ڕێی چۆڵ و گەردنی تۆز لێ نیشتوو٠ غوربەت وغەریبی خاڵۆی کوماسی نەخش دەکات. کەش و هەوای وێنەکان و دژ یەکیان لەو پەڕی هێزدایە.لای مامۆستا حەکیم لەم شوێنەدا ئەم بەیتە هەیە.

ئەوتەنیای غەریو قامەت وە خەم خەم

تۆ وە سەیر ماردوم هامدەمی کەڵ ڕەم

{مەولەوی حکیم ل٩٩}

١٢- ملان سەربەرزان کۆساران هەردان

بێ شەرتان جەداخ وە فاتان مەردان

سەرملە وسەربەرزەکان و ئەی هەردە وکۆساران، بێ شەرت و پەیمانان مردم لەداخی وەفاتان. مەولەوی دەیەوێت سونەنی سروشتی سروشت و ڕازانەوەی

تۆمەتباربکات. بە بێشەرتی و بێ وەفایی بە مانایەکی تر دەیەوێت سروشت بوونی سروشت بخاتە ژێرتەکلیفی پەیمانی مرۆڤ بوونەوە.

١٣-چێشەن ئارایش سەرتا وە دامان

مەرخاڵۆم وە عەزم سەیرتان ئامان

چیە؟ئەم سەر تا داوێنەی ڕازانەوەتان خۆناشێ خاڵۆم بۆسەیری ئێوە هاتبێ. یانی ئەگەر وەفاو پەیمانتان هەبێت. ئەبێ ئارایش و ڕازانەوەتان بەسرابێت بەکیفی خاڵۆوە. خۆ ئەو دوورخراوەتەوە و لە غەریبیە. کەواتە ڕازانەوەی ئێوە لەو پەڕی بێ وەفایی و بێ قەولیدایە. منیش لەداخی ئەو شەرت و وەفایەتان مردم. کە زۆر پێچەوانەی مەیلی منە، دەبوو ئێستە مەینەتبار و بێ زەوق بوونایە٠

١٤-مەشنیە چین چین چنوورنە کاوان

توخوا ماتەم بە هاژەی وە فراوان

شنەشن مەکە و مەشنێوە چین چین چنووری سەربەرزان، توخوا ماتەم بە تۆیش هاژەی بەفراوانی سازگار٠ با نە بەرامەی خۆشی چنوور لە سەربەرزانەوە هەڵکات، نە ئاو و هەوای سازگاری زۆزان.

١٥-چنوور نە کاوان ئەو نەبۆ پەی چێش

هاژەی وەفراوان ئەو نەبۆ پەی چێش

چنوورلەسەر بەرزان وهاژەی بەفراوان گەرئەونەبێ بۆچی؟واتەهەق نیە سرووشت بەبێ ئەوخەریکی نمایشی جوانیەکان بێت.

١٦- شنۆی ئەو بەرزە ئەو نەبۆ پەی چێش

لەرزەی صەد تەرزە ئەو نەبۆ پەی چێش

شنەوهەوای ئەوبەرزە وجوڵە و لەرزە و لەرانەوەی هەزار وێنەی داروردەختەکان بۆچی؟

١٧- وەصەدای سەرووەش دڵ وەش مەزاقان

هەنی نەلەرزۆ کەڵڕەم نەتاقان

بەدەنگی شادی وکەیف وسوعبەتی دڵ خۆشەکان، ئیتر باکەڵەکان لە سەرتاقی ئەشکەوتەکان نە لەرزن ونەسڵەمێنەوە. یانی سەرمەستی وشادی ڕاوچیانی سەرخۆش، نەبێتە باییسی سڵەمینەوە و ڕەم کردنی کەڵەکان. (بێجگە لە مەبەستەکانی ڕاو شکار هەناسەیەکی دڵداریش ئالأوەتە بەیتەکە)

١٨- صەدای ماردومان ئەونەبۆ پەی چێش

صەفای کەڵڕە مان ئەونەبۆ پەی چێش

دەنگ وشریخەی تفەنگان و سەیرو سەفای ڕەوی کەڵان بەبێ ئەوبۆچی ؟

٢٠-خاڵخاسان بێ ئان هەربار وە لێوبان

هێلانەی دلاّن با هەر پەشێو بان

یارانی لە بەردلاّن با بێ ناز وعیشوە و لێو بە باربن، وە ئەو هێلانەی دلاّنە (خاڵخاسان) با هەر پەشێو بن. مەولەوی ناسانی تر(ئان) بە(کات-هەمیشە) تێگەیشتوون. ئێمە ئانمان بە ناز و عیشوە ڕاڤەکرد و لاشمان وایە هێلانەی دلاّن خواستنەو دەبێتە زوڵفی خاڵخاسان. چوون بەیتی دواترئەو مانایە دەچەسپێنێ.

٢١- ئەو ئانە پەی دڵ ئەونەبۆ پەی چێش

ئەولانە پەی دڵ ئەونەبۆ پەی چێش

ئەوعیشوە و نازەی (خاڵخاسان)بۆ دڵی ئەو نەبێ بۆچی؟ئەو هێلانەی دلاّنە بۆ ئەو نەبێ بۆ چی؟ واتە شتەکان کاتێ جوانن ئەو هەبێت. کە ئەو نیە شتەکان ئیتر بۆ چی هەبن؟ مەولەوی هێندە سیقەی بە دەسەلاّتی شیعری و لیاقەی خۆی هەیە لە زماندا لەم وێنەیەدا شیعریەت و شیعرخوڵقانی بە تەنیا بە دوو پیت سپاردووە. سەرنج بدەن لە جیناسی(ئانە-لانە)بێجگەلە(ئ-ل)ئیترتەواوی پیت ووشە و دەستەواژەکانی ڕستە شیعریەکە بە ڕەدیف بەکار براون.

٢٢- دەخیل هەی دەخیل خاڵۆکەی گیانی

وێت نەی سەفەردا تەنها نەزانی

دەخیل هەی دەخیل(مشکۆڵزمت)بم خاڵۆکەی گیانی بەگیانی لەم سەفەرەداخۆت به تەنها نەزانی (ڕابتەی ڕۆحی)٠

لە گۆرانیە خۆشەکانی هەورامانداسێ بەزمی زۆر خۆش بە ناوی خاڵۆی ڕێبوار هەن یان دروستتر گۆرانی(خاڵۆ ڕێبوار) بەسێ جۆری جیا دەوترێت. لەم بەیتەی مەولەویەوە گومان دەبەم کە زۆر کۆن بن و کەس مافی خاوەنداریانی نەبێت. هونەرمەندی هەورامان خوا لێخۆش بوو(عەلی حاجی خدر) پێی ووتم عەلی مەردانی ڕەحمەتی خاڵۆ ڕێبوارەکەی لە من وەرگرت و بۆ خۆی تۆماری کرد. ئەمە کاتێ بووە کە بۆتۆمار کردنی گۆرانی ناوچەی هەورامان چووەتە بەغداو مامۆستا عەلی مەردان لە وێ کاری کردووە.{دیداری هونەرمەندان عوسمان و جمیل وجەلال و عەلی حاجی خدر- کاسێت ساڵی ٢٠٠٧}

٢٣-مەرگ تۆم هەرچەند تەشریف بەردەنی

تەرك خەڵتە وخاك جەستەم کەردەنی

بە مەرگی خۆت هەرچەندە تەشریفت بردوە وخەڵتەوخاشاکی جەستەمت جێهێشتوە. لێرەدا بێجگە ئاماژەی بە جەستە دابڕان ولە قەڵەم دانی جەستە بەخاك و ئەرزش کەم کردنەوەی بە خڵتە. ئەوەش دەداتە دەست ئێمە کە پەیوەندیە گیانیەکە چڕتردەکاتەوە تا ئاستی (تەنی خۆی دەکاتە ماوای گیانی دۆستەکەی). گیان دەرچوون و مردن بە جێ هێشتنی لاشەی قەڵبە چوون لای عارفان لاشە شیاوی قەرارگرتنی(گیان-ڕۆح) نیە. کوماسی کە گیانە نابێت لای مەولەوی بێت کە جەستەیە.

٢٤-گیان دۆسی گیانی ڕەفیقی ڕاتەن

سورمەی بینایش توزەکەی پاتەن

ئەی یارە گیانیەکەم گیانم هاوڕێی ڕێتە وتۆزی پێتی کردوەتە سورمەی چاوەکانی.

چاوی بۆگیان دروست کردوە و ئەوچاوی گیانەشی بە سۆرمەی تۆزی پێڵاوەکانی دۆست ڕشتوە. ئەم دیاردەیە کە هەندێ بە شەقڵی داهێنانی شیعری نوێی کوردی و بەتایبەت شاعرانی حەفتاکانی دەزانن و بڕێکیش خۆیانی پێوە هەڵدەکێشن. لە ئەدەبیاتی (کوردی-هەورامی) دا مێژووەکەی زۆر کۆنە و زۆر پێش مەولەویشە، بەلاَم مەولەوی زۆر چڕ و پڕ بەکاری بردوە و داهێنانی تیاکردوە و بەجۆرێ وەك مەرجێ چاوی لێ کردوە بۆ داهێنان و بوەتە چاکترین شاعری داهێنەری ئەومەیدانە،دروستکردنی تەرکیب بە پێکهاتەی ئاوێتە لە مفردەی (مادی و ڕۆحی) لای مەولەوی دیارترین گەوهەری خامەکەیەتی، یاسای ئەو وێنەو تەرکیبانە شاعرانی کلاسیك دایان ڕشتووە و شاعیرە نوێکارەکانی شیعری کوردی لە نیوەی دووەمی سەدەی ڕابردوەوە تائێستاش پەیڕەوی لێدەکەن و بە هێزی ئەو دەستوورە ئەوانیش تەرکیبی تایبەت بە خۆیان درووست دەکەن.بۆ زیاتر تێگەشتن لەم بابەتە بڕوانە {مەولەوی وتەقینەوەی زمان ل٣٦- ٣٨ تەرکیب دارشتن، هونەرێك بۆ جوانکاری شیعر . حەکیم مەلاساڵح گۆڤاری هەڵەبجە ژمارە ١٥ل١٣٢}

٢٥-هەی ڕۆ نەواچی خودا نە کەردە

خەم وەفا و مەینەت نە ویرم بەردە

هەی ڕۆ!خوانەخاسە نەڵێی خەم وەفا و مەیل وبەینی لە بیرم بردوەتەوە. مەولەوی پایەداری خۆی بەرامبەرخەم ڕادەگەیێنێت. بە جۆرێ کەخەم توانای نەبێت دەستی بگاتە پەیوەندیە گیانیەکانی، لەشکری فراق توانای داگیرکردن و چوونە نێو کۆڵانەکانی دەوڵەتی ڕۆح ودۆستی نەبێت. خەم ناتوانێت شەرت و وەفا لە نێو بەرێت. کاریگەری لە سەر تەخمیسە بە ناوبانگە کەی ئەحمەد هەردی و شێخ نووری هەیە. وا نەزانی دەستی خەم یادت لەدڵدا دەر دەکا.. وە دڵ دەبێتە قەترەی خوێن ولە دیدەم سەردەکا. (نەفوارەی چەم هۆر مشانۆ گڵ)ی مەولەویە.

٢٦- بادەی بێ وادەی فەنام وەردە بۆ

شەرت بۆ کامین شەرت یاران کەردەبۆ

پێکی شەرابی لە ناکاوی مردنم نۆشی بێ، شەرت بێ، کام شەرتە، شەرتێ کە یاران کردبێتیان.

شەرتی یاران: سەرچاوەکەی دەچێتەوە سەر شەرتی ئەلەست. قبوڵ کردن و قەرارگرتنی(نێوان بەندەو خوا)لە وێوە سەرچاوە دەگرێ وجۆگەکانی مەجازی لێ هەڵ دەگیرێ شەرتی(دڵدارویار، عاشق ومەعشوق، گەداوشاه، مریدومراد، سۆفی و پیر)کەبریتی دەبێت لە وەفا و پەیمانی ڕازداری و دانانی یار لە مەرتەبەی بەرزتر لەخود٠ وە یاران هەردەم ئەوشەرتەیان بەجێ گەیانووە. بێژەی یاران - اصحاب — لە زۆرشوێن و ڕووبەرە دینیەکانی سەر زەویدا هاتووە و تەنانەت چیرۆکەکان بۆ ناو قورئان گوازراونەتەوە. سورەتێك لە قورئانی پیرۆز ناوی ئەشکەوتەو لە یاران وشەرتەکەیان باس دەکات. لە نێو کەلتوری دینی یارسانەکاندا قەراری شەرتی یاران و بنیامین لای عارفانی سەرجەم دەورەکانی ئەو بزووتنەوە عرفانیە ڕەنگی داوەتەوە. لای ئەوانیش یارانی ئەشکەوت هەن و بۆ زیندوکردنەوەی یادی ئەویارنە ئەو برایانە ڕۆژوو دەگرن.

٢٧- تا دڵ جە لەزەت دینت ناکام بۆ

ئەو زەوقە تۆ دیت وەنەم حەرام بۆ

تا دڵ لە چێژی دیتنت بێ هیوا و ناکام بێت. ئەو زەوقەی تۆ دیت لە من حەرام بێت.

یاران هەردەم ئەم شەرتەیان کردوە کە(بێ ڕوی یار)هیچیان بە زەوق نەزانیوە. مانای عرفانی زەوق - هێزگرتن وچەشتنە لە تەجەللای ڕوی دۆست مادام لە دینی عاشقدا ڕوی یار(دین)ە. کەواتە ئەبێ لەو دینەوە و بە تەجەللای مەحبوب هێز وەرگریت و بە بێ ئەو زەوقەکانی ترحەرام بن. ئیمان دار بە بەڕوی یارو کافربە بە بینینەکانی تر(دینەکانی)تر. تەنانەت خودی (بادە - ئیمان - بەهەشت)لای عاشقانی (ڕووی یار) بە بێ ڕوی ئەو حەرامن٠ حافزدەڵێت:

درمذهب ما بادە حلال است ولاکن

بی ڕویی تو ای سروی گلندام حرام است

مەحویش لەو بارەوە ووتوویەتی:

بە بێ بەزمی حوزوری تۆ حەرامم کردوە بادە

نە وەك بشکێ بە نەشئەی مەی خوماری دەردی بێ تۆیی

{دیوانی مەحوی ل٣٥٩}

مەولەویش هەر ئەوەی فەرمووە. ئەمەش شەرتی ڕاستەقینەی تەواوی یارانە.

٢٨- جەستەخەستەی خارسەودایی خەجڵ

با بەس بۆ تاکەی ئەی دڵ وەشی دڵ

لاشەزامداری دڕکوداڵ وخەریکوسەرگەرمی نەخۆشی ودەردی ئەڤینە، با بەس بێ، تاکەی ئەی دڵ خۆشی وشادی دڵ. یان (دڵ وەشی دڵ)دڵدانەوە بێت. وەرگێڕانەکان بەلامەوە لە ڕاڤەی دیوانەکە باشترن.

لای پیرەمێرد:

جەستەی خەستەی ئێش سەودای بێ هۆشی

بەسی بێ تاکەی تەفرەی دڵ خۆشی

{دیوانی مەولەوی سۆرانی پیرەمێرد ل ٤٥}

لای ئەردەڵانی:

ئەی خەستەی خاری بیماری خەجڵ

بابەس بێ تاکەی دڵدانەوەی دڵ

{دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەڵانی ١٥٥}

کەواتە مەولەوی مەبەستی بە درۆوە دڵخۆشی و دڵدانەوەی خۆیەتی. کە لە ڕاستیدا دڵخۆش کردن بە شادیەکانی دنیا خۆ خەڵە تاندن چوون ئەوشادیانە ڕاستەقینە نین و درۆزنانەن.زۆرجار بیماران و دەردە داران دڵی خۆیان بە زەوقی درۆزنانە خۆش دەکەن. خەیاڵی ئێمە بۆ ڕاڤەیەکی تریش دەڕوات. تۆخۆت سەرگەرم وخەریکی بە

دەردی سـەخت وگرانـی عەشـقەوە ئـەو دەردە جەسـتەی هەلاهـەلا کردویت کەچـی هەرخـەریکی دڵدانـەوە و دڵخـۆش کردنـی خـۆتی. خۆدڵیـشت دوور لـە وەصڵ وشادی دۆستە. خاریش: مەینەتیەکانی ڕێگەی عەشق ونەهامەتیەکانیەتی.

٢٩-چەپگەرد بێ فرسەت شانا مۆرەی نەرد

عومرێ بێ ئاما، ویەرد، گوزەرکەرد

گەردونی چەپ گەرد بێ مۆڵەت زاری نەردی هەڵداو، تەمەنێ بوو هات وڕابورد و تێپەڕی. کارو ڕۆڵی سونەنە ئیلاهیەکان لە نێوان ژیان ومردنـدا بێ پـرس وجۆی ئێمە یاریمـان پێدەکـەن. وە مـرۆڤ زۆرجارلـە هەڵسوکەوتەکانی فەلـەك بێـزارە و ناڕەزایـەتی هەیە.

کە دواین گرفتیان کە هیچ کات بیر لـە ئامادەگی ئێمـە ناکاتـەوە و بێ وادە و بێ پـرس یەخـەمان دەگرێـت مەرگـە کـە هـیچ فرسـەتێ نـادات و ڕەنگە لـە تەنگەبـەرترین شوێن و تـەنگەتاوترین کاتدا یەخەمان بگرێت. کەڕێزدار تەحسین حەمە غەریب لە دڵ و چاودا زۆر جوان باس لەو گرفتاریەمان دەکات.

٣٠- زەحمەتەن خەلاص جە دووری وەردە

بە هوناو بەیۆ عومری ویەردە

گرانە ڕزگاربوون لەدووری و بەخوێناو ناگەڕێتەوە، تەمـەنێ کە ڕابورد. ئێمە لە دەردی دووری ڕزگارمـان نابێـت بـە گریـان و فرمێـسك(دوێنێـی لیقـاو وەصڵ)نایێتـەوە ئەمەش دیسان گیرخواردنی ئێمەیە بە دەستی یاسا گەردونیەکانـەوە٠ کە ویستی ئێمە هەمیشە کورت دەهێنێت. بـەهێزترین بەڵگـەش مەرگە کە لـە کۆنـەوە تـا ئێستا مـرۆڤ هەوڵی بەربەرەکانی داوە و تا ئێستاش هەر شکستی خواردوە.

عومری ڕابردوو بە هیچ هەوڵ و کۆششێ نایێتەوە. گەنجی فرسەتە، زۆر زوو لێت دووردەکەوێتـەوەو بـەجێت دێڵێـت، عـاجزی و گریانـەکانی پـیری لـە تواناياندا نیـە ساتەکانی گەنجیت بۆ بێننەوە.

١-جە گیان سێرەوەردەی جە تەن هەراسان

خاڵۆی خەمیای خەم خاڵ خاڵ خاسان

لە گیان تێرخواردووی لە لەش هەراسان و بێزار، خاڵۆی چەماوە بە دەستی خەمی خاڵخاسانەوە.

لە گیان تێرخواردوو: واتە لە ژیان تێربوو، بێزار لە ژیان، کەسێ تاقەت و ئیشتیای ژیانی نەما بێت و لە لاشە بێزاربێت.

ئەم شیعرە ئاراستەی یەکێ لەم دوو بەڕێزە کراوە. (شێخ یوسفی نۆسمە، ئەحمەد بەگی کوماسی) مامۆستا سەید طاهری هاشمی لە هەوارگەی دلآنا هەمان ئەم دێڕە لە پەخشانێکدا باس دەکات و لەوە دەچێت ڕای وابێت بۆ خاڵۆی کوماسی نوسراوە {هەوارگەی دلآن – کاسێت} ٠ دەبێت پێشتر، ئازیزێك لە (شێخ یوسف - یان کۆماسی) هەواڵی مەولەوی پرسی بێت، چونکە نامە شیعریەکەی ڕۆڵی نامە بەر دەداتەوە بەو دۆستە. وە پێم وایە ئەوکەسەی کە لەو دۆستانە هەواڵی مەولەوی پرسیوە. گەورە و سەروەرم شاعوسمانی سراج الدینی گەورە بێت. کە زۆرقوڵ هەستی بە خۆشەویستی مەولەوی کردووە. دەبێت لەو کاتەدا مەولەوی لە مەیخانەی عەشقی تەوێڵە دوور بووبێت. کە بەوجۆرە هەواڵیان پرسیوە.

٢-نامەم چوون یاوا مولاحەزەت کەرد

بشۆ وە پابوس عەرزکەرجە ڕوی دەرد

کاتێ نامەکەم گەیی وسەرنجت دا، بچۆرە خزمەتی ئەو یارە و قاچی ماچ کە و عەرزی دەردی منی پێ بگەیێنە.

٣-واچە هەی صەدجار(مەعدوومی) توفەیل

پەرسا بێت جە ڕووی گەرمی کورەی مەیل

بلێ هەی صەدجار مەعدوومی چلکا وخۆرت بێ، لە ڕوی کورەی مەیل و وەفاوە لەوت پرسی بوو.

توفەیل: لە دیواندا بەخزمەت کار و لای ئەردەلانی بە دواکەوتووی خۆشەویستی و لە فەرهەنگەکەی شیرین و خوسرەودا بە چەورە و لای عمید و معینیش بە کەسێ خۆی هەڵواسێ بەکەسێکی تردا بۆخوان و میوانداری، لە وەشەوە بە جۆرێ مشەخۆر کە ژیانی لە سەرجەستەو تەنی شتێکی ترە دەوترێت توفەیلی، مەولەوی ڕۆحی ئەو وشەیەی بە جۆرێ کردوەتە بەری شیعرەکەی کە تەواوی ماناکانی ببینی. بە لامەوە بێژەی صەدجار(توفەیل)ی فرە ماناکردوە. واتە صەدجار پێی بڵێ: مەعدوومی هەرشوێنی دەکەوێ وخۆی بە خۆشەویستی وعەشقی ئەوەوە هەڵدەواسێ و لە دوایەتی و ژیانی بەوەوە بەسراوە. هیچ واژەیەك لە مەرکانەی عیشقا پیس وسوك نیە. بۆیە مەولەوی خۆی بە کاسەلێس وچلکاوخۆری ئەویارە دەزانێت. عاشقی ڕاستەقینەش(توفەیلیە) و مەرجی نیە بۆ پێ زانینەکان لە مەعشووق.ئەمەیە کە مەحویش ووتوویەتی:

حەققی ئیخلاصە بەجێ هێنانی ئادابی خولوص

پێ بزانێ، یا نەزانێ، من بە دڵ یادێ دەکەم {دیوانی مەحوی شیعری ١١ پیتی میم}

٤-کۆجە دووری من چ تەورەن حاڵش

کێ بەرمەکەرۆ خەم نە خەیاڵش

ئێستا کە لەدووری منە حاڵی چۆنە و کێ خەم لە خەیاڵی دەردەکا ؟ خەمباری خەیاڵ و پاککردنەوەی خەیاڵ لە خەم بە دەسەڵاتی شیعری مەولەوی دروست بووە سەرچاوەکەی عاشقیەتی مەولەویە. لە باوەڕ بوون بە تواناکانی یارەوە سەرچاوە دەگرێ.

وێنەکە هێندە سادە نیە و تا دەستی بۆبەری کانی زیاتردەتەقێ. (پرسی کێ) تاقانەیی دۆست و وەحدانیەتی داوە بە کۆڵی خۆیدا.سەنگ و باری دۆست بۆ ئێمە دەردەخات. یانی ئەوە هەریارە توانای پاککردنەوەی خەیاڵی ئێمەی هەیە، پرس کردن بە کێ، بێجگە لە پرسیاربۆ بەدیلی یارلە هەردوباری مەجازی (کاتی شیعرەکە لە

مێــژودا) وحـــەقیقی(کــاتێ شــیعرە کـــە لـــە مێـــژوو دا دەبـــڕین).تاقانـــەیی یاردەســەلێنێ.چــوون(کەســی ترنیــە)دەبێتــە وەلآمــی پرســیارەکە. شــیعرەکە لــە زهنــا پڕدەبێت لە(کێ وکەی ولە کوێ وچۆن) بێجگە لـە(وەصڵی یـار) نـاتوانین وەلآم بـۆ هـیچ کام لە پرسیارەکانی ئازیزدانێین.

٥-چوون ئەوێ جە دین چوون تۆیێ دوور بۆ

چەم لێلاَو، دڵتەنگ، تەن سفتەی گووربۆ

کەسێکی وەك من لە دیتن وبینینی کەسێکی وەك تۆدووربێت، ئـەوە چـاو وبینـایی لێڵەو دڵتەنگە و لاشەیشی بە وێنەی کێوی طوور بووە بەزوخاڵ.

مادام مـن لـە وەصڵ ودیـنی وەك خـۆت دوورم هـەمان حـاڵی طـوورم دەبێـت کـە تەجەللای نوورکردیە عیبرەت و بوو بە سورمەی حەقیقـەت. هـەمان ئـەنجامی سـووتان بەلآم بە دوودیوی جیاواز. طوورلە بەهرەبردن بە جوانی و تیشکی تـۆ بەرگـەی نـەگرت وسووتا من لە مەحرووم بوون ودووری تۆ(زۆرگرنگە لەوئەنجامە بگەین کە مەولەوی لە فەصڵ و وەصڵدا پێی دەگات و هەر یەك ئەنجام دەداتە دەست)دەشکرێت مانایەکی تەنك بدەین بە(دین) و وەك ئایین وەرری گرین و لە دەلالەتی (لێڵی و ڕەشی و تەنگی دا) بـۆ دوورلە دینی بگەڕێین. کە دییینداری لـە ڕاسـتی و سروشـتی درووسـت مومارەسـەکردنیدا بالانسی ڕۆحی بەرز ڕادەگرێت و بەرچاو ڕوونی و وسعەت و ئومێدو سپی بـوون دێنێتـە بـەردەممان. هەمووئـەم ڕاڤانــە کاتێـك جـوان وچێژبەخـشن لــە(شـوێنکات)دووریـان خەیتەوە. چوون منێ، چوون ئەوێ نەوەستاو وجولاَوبکەیت.

٦-هەرسات وە نەوعێ دەردش خەتەر بۆ

حاڵش چ تەورەن خاکش وەسەر بۆ

هەرسات بەجۆرێ دەردی ترسناك بێ، ئەبێ حاڵی چۆن بێ، خاکی بەسەربێ.

دەردی خەتــەر- گەیانــدنی ئـێش و ژانــەکانی عاشـقە لــە دووریــدا بــە لووتکــە کــە زۆرجارعاشـقان لــە هــەواری فەصــڵدا داوای دەکــەن و حــەزیان لــە جــۆر و چــەندیەتی دەردەکانــە.وە دەرمــانی هــەموو ئــەو دەردە خەتەرانــەش وەصــڵە.خــودی مەولــەوی یــەك

نەوعی و یەك دەردی بە كەم دەزانێت، لە مەزهەبی ئەودا، دەردی گران وخەتەر و هەمەچەشنی ئێش لیاقەیە بۆ برینی ماوەكانی نێوان(عاشق ومەعشوق) و پێشكەوتن لە عاشقانی تر و خۆدان لە شریتی گەیشتن وبردنەوە.

٧- هام فەرد ناڵەی دڵ سەیرانگە ستەم

هام دەرد دووی دەروون خەمبەركەر كۆی خەم

لە سەیرانگای ستەمام وناڵەی دڵ هاوڕێمە. دووكەڵی دەروون هاودەردمە وخەمدەركەریشم كۆی خەمە.

كۆ- هاتنی ئێش وژان ودەردە بە دوای خەمدا. مەولەوی وەستایانە بێژەی(كڵ وكۆ) ی لەت كردووە لەو شوێنەی داناوە، هەم خەمەكانی كۆكردوەتەوە و هەم بەرامبەر(دۆست)دایناوە. كاتێ دۆست فەرمووبەتی كێ خەم لەخەیاڵی دەردەكا (بەیتی٤) ئەم دەڵێت كۆی خەم و وەزیفەی خەمدەركەری دەداتێ.

دەشكرێ بیرلە هەردووكرداری بیركاری(كۆكردنەوە و لێدەركردن)بكەینەوە. یانی لە بری ئەوەی خەمم كەم كات زیادی كردووە. یانی خەم دەركردن و خەم كەم كردنی چی، خەمم هاتوەتە سەری و زیادی كردووە.

٨- تۆخاسەن نەو توولْ سەرو سەراوان

خەم مدەی وە باد شنۆی سەر كاوان

تۆچاكترین تازە شاتی نەمامی سەروی سەر ئاوانی، خەم ئەدەی بە بای شنۆی سەركاو و بەرزەكان.

خاسەن: لە دیوانەكەدا بە تۆ چاكی و، لای ئەر دەلانیش بە تۆ باشی هاتوە. من گەرچی هیچ بەیاز و بەلگەیەكم لە بەر دەست نیە، لام وایە (تۆخاسەی) بوو بێت و لە ئەنجامی نووسینەوە و نەقلا گۆڕابێت.

خاسەی نەوتولْ — واتە چاكترین خەڵف وجوانەلقی نەمام كە گونجاوترە بۆ وەسفی ئازیزان خۆ ئەگەر هەواڵ پرسی دۆستیش بێت ئەوە دەبێت (خاسی)واتە

چاکی بێت. بەڵام خاسەی بەجێ ترە. بە دەلیلی ئەوەی لە شیعرەکەدا بەراوردێ لە نێوان خۆی و دۆستا دەکات بەرامبەر ئەم (خاسەی نەوتوڵە) کەدەلالەتی جوانی و تەڕی و گەشەو ژیانی هەلگرتووە و لە وەسفی دۆستا بە کاری دەبات.بۆخۆی(وەلگ ڕەنگ زەرد)بەکار دێنێ. کەواتە خاسەی نەوتووڵ شاتی تازەی تەڕو سەوزی نەمامە کە بەرامە خۆش و بۆندارە.

بێژەی (خاسە) بە مانای چاکترین و باشترینی شتێ کە هەڵدەکەوێت و دەگمەنە. وە کەرەسەی ڕازانەوەو ڕەنگ کردن وجوانکردن و ئاراییشتە کە بۆنی خۆش ببەخشێت، نەمامییش بە تازە شات و لقە جوانەکانی چەمەنەکان ڕازاوەتر دەکات و بەرامەیان دەداتێ. وە لە دێری دواتریشدا مەولەوی خۆی ڕوون کردنەوە لە سەر (بۆن) دەدات و وێنەیەکی بۆن خۆشمان بۆ درووست دەکات.

بۆ زیاتر پیشان دانی مانا ئەم دێڕە لە وەسفی زوڵفا دەنووسین کە لە گۆرانی هەورامیدا بیستوومە بە تایبەتی و زۆرتر لە گۆرانی (ئاخ لاوە لاوە) دا وتراوە.

ڕەنگاو ڕەنگ مەبۆ بە خەنەی شاران

بۆ مەدۆ چوون بۆی خاسەی عەتاران

٩- گاچوون بۆی نەسیم وە ڕووی شەتاودا

گاچوون گووڵ نە پای چۆڕەی وە فراودا

جارێ وەك بۆنی نەسیمی بەڕووی سۆلاڤان وشەتاواندا وجارێکیش وەك گوڵی داوێنی چۆڕەی بەفراوی.

بۆ، بۆن: کچی گوڵە و نەسیم و شەماڵ فڕاندوویانە بۆخۆیان. لە نێوئەفسانە کوردیەکەدا (گوڵی خێزانی کانی ئاوس دەبێت بە بۆن وگفتی یاری و ئەڤینداری دەدات بە بولبول کە بۆنی کچی بداتێ، بە مەرجێ بولبول ئەوڕازە بپارێزێ. بولبولی شەیداو سەرشێت ئەوڕازە دەدرکێنێ و(با) وەکو ڕەقیب دێت وبۆن دەبات{مێژووی وێژەی کوردی صدیق بۆرەکیی بەرگی یەکەم چاپی دووەم ل٩٣} کە سەرجەم ئەو وێنە شیعریانەی کە باسی گوڵ وبولبول و بۆن وشەماڵیان تێدایە دەبێ لە سەرچاوەی ڕوونی ئەوئەفسانەیەوە

سەرنج بدرێن کەخودی ئەفسانەکە تەژیە لە جوانی ورازی عرفانی. دەتوانی ئەو ڕازە شیعریە بخوێنیتەوە لە {گوڵزاری هەورامان محمد ئەمین هەورامانی بە یارمەتی حەمەڕشیدی ئەمینی بەرگی دووەم چاپ یەکەم ل١١٥-١٣٨} وە پێشتریش لێی دواوین.

١٠-سەیرلەرزەی نەرم سەوزەی سەربەرزان

صەفای گوڵاڵان صەد تەرزان لەرزان

سەیری نەرمە لەرەی (کەروێشکە)سەوزەگیای سەربەرزان وکەیف وخۆشی گوڵانی کە بە صەد جۆرە دەلەرزن ودەشنێنەوە (لەرزان، بەرزان، تەرزان)کە جیناسن ئیقاعێکی جوانیان داوە بەوێنەکە.

١١- سوب نە سەرملان صەیادان هام دەم

شریخەی ماردم کلاَفەی کەڵ ڕەم

بەیانیان لەسەرملان وسەربەرزان، هاوڕێ لەگەڵ ڕاوچیانی تر شریخەی تفەنگ وتل کردنەوەی نێچیرتان دێ. واتە عەرزی ئەو دۆستە بکە کە ئەوان لە سەیر و صوحبەتی پێکرانی نێچیری تر دان و بە تیرباران کردنی دڵان کەیفیان دێ بە مانا، تەوەجوه و ئیلتیفاتیان لە لایێ ترە.ئەم وێنەیەش بوەتە قوربانی تەرجەمەلای ئەردەڵانی:

هاودەمت ڕاوچی شەبەق لە یاڵان

شریخەی ماردم گلۆڵەی کەڵان

قافیەکەی ناچاریە و کە هەندێ جارئەم حاڵەتەلای شاعرە گەورەکانیش بەدی دەکرێت. وەرگێڕانەکە لای پیرەمێرد هونەری ترە:

بەیانیان لە گەڵ ڕاوکەرلە سەرکەل

شریخەی تفەنگ کلاَفەی کەڵ گەل

١٢- نەك چوون ئەو پا بەند قەلأی شاردەرد

جەی وەهارچوون وەلگ پاییزان ڕەنگ زەرد

نەك وەكوئەو(مەولەوی)زینـدانـی پـێ بەسـراوی قـەلأی شـاری دەرد ولـەم بـەهارەدا وەك گـەلأی پـاییزان زەرد٠لـە مێـژوودا زینـدانـی نـاو قـەلأكان زۆرسـەخت ودژوار بـووە. كەسی زیندانی ئومێدی ڕزگاربوونی كەم بووە.مەولەوی فراق خستوویەتی یـە نێوشاری دەردو لە ناو قەلأسەختەكەیدا پێی بەستووە. وەڵـگ پـاییز لـەم بەیتـەدا دژی (خاسـەی نەووتووڵ) ی بـەیتی (٨) دەبێتـەوە كـە بـە خـەڵف و شـاتی جـوانی تـازە نـەمام ڕاڤـەمان كرد.

١٣- ئاخ نە جەهدو جەخت داخ زامەت سەخت

بەرگ ماتەم ڕەخت نارەسایی بەخت

ئاخ لە هەوڵ وكۆشش ونەهاتم، داخ بۆڕەنج و زەحمەتی سەخت وگرانم، بۆجامـەی ڕەشی ماتەمم وچەوت وچەوێڵی بەختم.بێجگە لە(جیناس)ڕەختی ماتەم دەبێتـە دژ بـۆ نارەسایی بەخت. واتە بـەرگی ماتـەم پێكەوتـەو قـاییم وڕەختـە و بـە ئاسان نـا درێت. بـەلأم بـەختم نـەگونجاوە. ئیقـاعی پیتـەكانی (خ - ت)دارای زەحمـەت و ڕەنـج بێـوەری وێنەكەیە.

١٤-كزەی خەم چوون مووخەم پەنەش وەردەن

دووریت خۆ یەكجار تەمامش كەردەن

كسپەوكزەی خەم وەكو موو لوولی كردوەو قرچاندوویەتی. دووریـشت بەیـەكجاری كوشتوویەتی.ئەم وێنەیە لای ئەردەلأنی جوانتر لە پیرەمێرد تەرجەمەكراوە.

كزەی خەم وەك مووچەماندوویەتی

دووریت بەجارێ فەوتاندوویەتی

گەرچـی (خـەم واتـای چـەمانەوە)دەدات بـەلأم مـادام تەشـبیهەكە بـە مـووكراوە وهۆكارەكەش(كزەیە) قرچان وقرقۆڵ بوون بۆ ڕاڤەو وەرگێڕانی ئەم شوێنە شیاوترە.

١٥- وەخت جۆش دەرد کزەی ناڵەی سەرد

گوم بۆ نە گێجاو گەردەلوول دەرد

کاتێ جۆشی دەردوکزەی ناڵەی ساردی لە ناو گێژاو وگەردەلوولی دەردا وون دەبێت(یانی زۆری دەردوبەلای تا ئاستی شەپۆل و گەردەلوول بەجۆرێ جۆشی دەردو کزەی ناڵەی تیا وون بێت ونەبیسترێ)یان ئەم ئەوکاتەی لەجۆشی دەردوکزەی ناڵەو گێژاوی دەردا وون دەبێت. پیرەمێرد بێژەی(گوم - وون)ی بە(کەم)وەرگێڕاوەو پێم وایە کۆتایەکەشی بەرەولایەکی تربردووە {بڕوانە دیوانی مەولەوی سۆرانی پیرەمێرد ل١٥٠}

١٦- ئەوخەندەی بێ وەخت مەیۆش وەدەمدا

مەگێڵۆ ماچۆ نەو گێج و تەمدا

ئەو زەردەخەی ناوەخت دێ بە دەمیا و لە ناو گێژەڵوکەو تەمدا دەڵێت... بەو ناوەخت وحاڵەش پێدەکەنێت. نیگەرانی ترسی ڕێبوار لە سەرەتای گرتنەبەری تەریقەت بە گیان گیران وگیان شکانی سینە دەناسرێت، بەلام چاودێری و تەوەجوە و ئیرشادی پیر، سۆز لەوحاڵەتە تێدەپەڕێنێت. نیگەرانیەکانی پێشوو ڕۆشن نەبوونی بەرچاو و باش نەدیتنی شاری پەنهان و پڕشۆری دڵ وعرفانە.

دەکرێت زەردەخەنە ناوەختەکە نیشانەی ئامادەبوون بێت بۆ قۆناغی تێپەڕین. وە دەکرێت ئەم ڕاڕایی و نائومێدیە بۆ وەسڵ کە مەولەوی لای خۆی جێگیری کردووە، بە بەختی نەگۆڕ ناوی دەبات، حاڵی مانەوە بێت ومەولەوی تێنەپەڕی بێت ونەگەشتبێتە دوا قۆناغ. ئێمە بە بێ زانینی لانی کەم قۆناغی نووسینی شیعرەکان ناتوانین قەراری بوون بە سۆفی یان گەیشتن بە سەر مەولەویدا بدەین. هێندە نەبێ دەزانین مەولەوی لەم جۆرە حاڵەتانەدا دەرفەتی بینین دەخاتەوە کات وشوێنێکی دیکە.

دەکرێت زەردەخەنەکە بە جۆرێ لە مەخسەرە و تەما بڕین بۆهەوڵی بێ سوود تێ بگەین. گەڕان بۆ بینینی دۆست و دیدەنی ئازیز لە ناو گەرداو وتەم و گێژەڵووکەی گومانیدا بە کزە وجۆشی دەردەوە نەکردەنی وشیاوی پێکەنینە، کە ئەمەش بەخت وبەشی مەولەویە.

١٧-ئەرهەرئەوبەختەن هەرئەوتاڵەمەن

دیدەم دیدەنیت ئەڵلاَّوئاڵەمەن

من هەرخاوەنی ئەوبەخت وشانس وناوچاوە بم کەوایە(دەستوری جێگیرونەگۆڕی عاشقانە لە پۆلی فەصڵ)دا ئەوە چاوەکانم بینین و دیدارت خوا دەزانێت.

ئەڵلاَّوئەعلەم:چۆکی ئێمە دادەدات بەوەی کەسبەینێش نازانین بە وەصڵ شاد دەبێ یان نا کە لە ڕاستیدا لای عارفان خودی دۆزەخ بێ یاری و شاد نەبوونە بە دۆست. لەو ڕوانینەوەیە بەهەشتیش بە دۆزەخ ناودەبرێت.

١- جە سەردی مۆبەت ئازیزبێ گەرد

جۆی هوناو دڵ جە دیدەم یەخ کەرد

لە ساردی مەیل وخۆشەویستی ئازیزە بێگەردەکەمداجۆگەلەی هەڵکراوی دڵم لە چاوما بەستی و بووبە سەهۆڵ.

وەزیفەی دڵ (ناردنی خوێنە بۆ بەشەکانی لەش) لە بەردەم سەلیقە وستراتیژی ستاتیکی زمانی مەولەویدا تاقیگەکانی جێهێشتوە وهاتووەتە نێو باخە جوانەکانی ئەندێشە وخەیاڵەوە. خوێن بەری نێوان دڵ وچاوجۆگەیە و لە تاوساردی مەیلی ئازیزا خوێنەکە لەچاودا مەییوە و بوەتە سەهۆڵ. لە کاتی خوێن بەربووندا بە سەهۆڵ یان ئاوی ساردخوێنەکەیان وەستاندووەتەوە. لەم بارەدا ساردی مەیلی ئازیز بوەتە هۆی وەستانی فرمێسکی خوێنین کە سەرچاوەیان لە دڵدایە. بە بارێکی تریشدا وەستانی سوڕی خوێنە لە ئەنجامی ساردی مەیلی ئازیزەوە ئەمەش نەمانی گەرمی وجووڵەی ژیانە. لەلایەکی تریشەوە ژیان و ژینگەی عاشق دەبێت دۆخەکانی بەویستی مەعشوق بێت. مادام یار مەیلی ساردە ئەوە سەهۆڵبەندانە دڵ وچاو.

٢- دەستی بێڕەحمیش دا نەسینەی شەوق

گڕ وەردان نە جەرگ جەستەی هەستی زەوق

دەستی بێرەحمی دا لە سینەی شەوق و ئاگری بەردایە هەناوی تەن وجەستەی هەستی زەوق.

شەوق: لە زاراوەی عورەفادا مەیل وئونسە بۆ تەجەلیات. زەوق: چەشتنی بەروبومی تەجەلیات وورداتی ئیلاهیە. دەست: قودرەت ودەسەڵاتە. کەواتەڕاڤەکەی دەبێتە:

بێ بەزەییانە دەستی نا بە سینەی ئەومەیل وئونسەوە کە هەمبوو(ئەوشەوقەی کوژانمەوە)وئاگری بەردایە بەروبوم وورداتی هەستیمەوە، زەوقێ کەهەمبوو سووتاندی وگڕی نا بە ناوەڕاست وجەرگەیەوە پایتەختی شەوق و زەوقی سووتان.

٣-زەهرخەم شیەن نەکام شادیم

هەردەردەن مەیۆ موبارەك بادیم

ژاری خەم ومەینەت چووەتە ناو دەمی شەوق و شادیم، کارەساتێکم بەسەرهاتووە هەردەردو بەلایە دێت بۆ پیرۆزبایی لێکردنم {دیوان ل١٦٩} .

مەولەوی جادووگەرترین و جادووبازترین زمانزانی شیعرەو شاعرترین ساحری ووشە چوون زۆرجارمانایەکی دیار دەخاتە بەردەممان و لە هەمان کاتدا چرایەکی دوریش هەڵدەکات، لە گەڵ هاوڕاییم بۆ ڕاڤەکەی مامۆستای مدرس لام وایە وشەکانی (زەهر، خەم، کام، دەرد)جادووبازەکانی وێنەکەن. وە ئەم شیعرە یەکێکە لەو شیعرانەی ناکامی و نامرادی مەولەوی دەردەخەن. بۆیە زەهری خەم دەشێت گوڵی خەم بێت. ئەوکات(کام شادی) لە بری دەم و گەرووی شادی دەبێتە ئارەزوو - هەوەس بۆ مراد و (شیەن) دەبێتە شیان و بۆ گونجاو وپڕبە بەر. بەم جۆرەش دەچینە ناوخانەباخ (کێڵ) ی مانایەکی تر:

گوڵی خەم دراوە لە کامی شادیم و پڕبە بەریشیەتی و بۆی بووە. ئیتر هەردەردە ودێت بۆ پیرۆزبایی لێ کردنم. واتە دوای ئەوەی سینەی شەوق وجەستەی زەوقمی سوتان. ئیترناتوانم بچمە زەماوەنی شادی و بە پێچەوانەی(مرادەوە)لە شایی(نامرادی)دام پڕبە بەری شادیم کراسی گوڵداربەخەمی پۆشیوە و هێندە لێی دێت هەردەردە بەرە و پیری دێت و پیرۆزبایی لێدەکات . ئەم ڕاڤەیە دەمانخاتە سەربیری ئەوەی کەشتێ بە بەری مرۆ جوان و کەشخە بوو لێی هات، دای ناکەنێت. بۆیە مەولەوی بە درێژایی ئەو ڕێ یە بەرگی ڕەنگاوڕەنگی خەم و ئازیەتی لە بەردانەکەندووە. (لە فەصلێ دا هەموو شتەکانی قبووڵ بووە) خودا دەزانێت پیری گەورەم مەولەوی چی فەرمووە؟و پیری ئەدەب وا تێگەشتووە و منی سەرڕووت و نەزانیش بەم جۆرە. ئەم ڕاڤەیە بە بەری ڕاڤەکەی دیوانیش دەخوات کاتێ مرۆڤ

زەهرخوارد کرا هەزار دەرد ڕووی تێدەکات و بێ زەوق و شەوق دەبێت دیسانیش کراسی خەم دەکاتە بەرکامی شادی. تێکڕای ئەم بابەتانەش لە دنیای عرفانی شیعرەکەدا دێن و دەچن.

حافزیش ووتویەتی:

تاشدم حلقه بگوش درمیخانهءعشق

هردم ایدغمی ازنو بمبارك بادم

{حافز-تیموربرهان لیمودهی ل٢٢٦}

ئەم دێڕەش لای میرزا شەفیعی مامێزکی(کولیایی)هەیە.

غەم شی یەن نە تۆی مەنزلگەی شادییم

هەر غەمەن مەیۆ موبارەك بادییم

بەلاّم وێنەکەی مەولەوی تەندرووست ترە.

٤- هەناسەم ڕێزەی دڵ مارۆ ئەوبەر

سەرکەردەن زوخاوجە زام خەتەر

هەناسەم(ڕێزە — وورده - پارچە)ی دڵم دەردەدات و زوخاو زامە بەسوێ و مەترسیەکانمی داپۆشیوە. دوای ئەوەی داڕزام و هەڵ وەشام بەدووری.

٥-مەینەت چوون توجار وە مەتای صەد تەرز

کەردەن نە دەروون نەوای شادی بەرز

مەینەت وەك بازرگان بەکالاّ و شمەکی صەدجۆرە و ڕەنگا وڕەنگەوە لە دەروونما قاوی شادی هەڵداوە. مەولەوی لە نێوان(هەست ونەست وماديات و مەعنەويات ومەحسوس ومەعقول)دا هونەرەکانی ڕەوانبێژی بە تایبەتی خواستن و لێچووەکان بەجۆرێ دەهێنێ و دەبات کەخوێنەری شیعری سەرسام دەکات و تائێستاش شیعری کوردی دارای وەها داهێنانێك نیە.مەینەت - بازرگان -دەروون - بازاری قەرەباڵغی دەردو

بەلاکانە کە ئەو بازرگانە داگیری کردوە و ڕۆژ و بازاڕی خۆیەتی- پارچەوقوماش - دەردو خەمە.

٦-دڵ وڵ وڵ کەردەن خەدەنگ دووری

سۆچنان جەستەم دەرد مەهجووری

تیری دووریت دڵی کون کون کردوەو دەردی دا بڕانیشت جەستەی سووتاندووم.

٧- هانا هام دەردان تاقەت نەمەندەن

جەورە کەی ئازیز ڕیشەی دڵ کەندەن

هاناو هاوار هاو دەردەکانم، تاقەت وتوانام نەماوە، جەورو ستەمی ئازیزدڵی لە ڕیشە هێناوە.

٨-بەیدێ وە لای من حاڵم بەدحاڵەن

جە دووری ئازیز تەن کۆی زوخاڵەن

بێن بەلای منەوە و ئەوە حاڵ نیە هەمە(حاڵم زۆرخراپە) لە تاوی دووری ئازیزیش تەن ولاشەم بۆتە کێوی زوخاڵ.

٩- بزاندێ خەم چۆن کەردەنم پاماڵ

دەخیلم ساقی گەردەن سیم قاڵ

هاودەردەکانم بزانن(شایەت بن)خەم چۆن بە تەواوی فەوتاندومی. دەخیلت بم ساقی گەردن زەرد.غەم و دەردو ئەسەرەکانی، (دەردی دووری و نامرادی و بێ زەوقی) قۆناغەکانی پێش تەڵەبن وکەسێ بەو دەرد وخەمەوە نەفەوتابێ شیاوی ئەوە نیە بکەوێتە بەر مەرحەمەت و لاکردنەوەی ساقی.٠ ئەم دیاردەی شیاویەتی وەرگرتنە بۆ بادە لای هەردوو مەولەوی بەرچاوە و قوتابیەکانیان چاویان لەوان کردوە دیارترین نموونە بۆ ئەومەبەستە (ناڵەی جودایی هێمنە).

١٠-جامیٚ جه مەعجوون دەرد ئەوگاران

دوردو وامەندەی بەزمەکەی یاران

جامیٚ لەخلّتە وخەست وشێلراوەکەی دەردەدارانی بە ئێش ونائارام، کەلەبەزمی یاران بەجیٚ ماوە. مەولەوی لەم بەیتەدا وەسفی بادەکە هێندە چڕدەکاتەوە تابیباتە ئاستی خەمەکەی. ئەم بەیتەخەیالّی ئێمە دەباتەوە بۆ بەزمی یاران کە زۆر بەڕوونی لە عرفانی یارساندا هەیە و بادەی شەرت و قەولە. ئەم دێڕە مامۆستا احمدشریفی وەك نموونە بۆ زاراوەگەلی یارسان لای مەولەوی لە نووسینێکی بەنرخدا هێناویەتی وکەمیٚ شرۆڤەشی کردوە {کنگره بزرگداشت مولوی‌کرد ل٣٨٥} بە بڕوای من ئەم بەزمی یارانە هەمان بەزمی جەم پێك هێنانە کە چەندین مەرام و مەبەستی تایبەت وتەفسی عرفانی یارسانەکانی تێدا دەخرێتە ڕوو. دوور لەو مانا باوەی دیارترینیان وەرگرتنی بادە و شەرتی ڕازداری و شادبوونە بە مەستی یارو یاوەری سان. نموونە لەو ئەدەبیاتە کۆنە زۆرە و لە بەردەستیشە، چەند دانەیەك بۆنیشانی مەژگە دەشکێنین.{نموونەکان لە مێژوی وێژەی کوردی سدیق بۆرەکەیی بەرگی یەکەم چاپی دووەم ٢٠٠٨دەگوازینەوە بۆ زیاتربڕوانەرە هەمان سەرچاوە} هەروەها بەرهەمەکانی خان ئەلّماس لە {گولّزاری هەورامان بەرگی یەکەم ل٤٢٩-٤٣٤} دا.

ساقیادەستم ساقیادەستم

جامیٚ تربلوەر بگێرە دەستم

ئەزجەمەیخانەی رۆی ئەلەست م

وە مەستی پەیمان ئایینم بەستم

(بابە رەجەبی لورستانی سەدەی سێیەمی کۆچی)

دەروونم کەیلەن دەروونم کەیلەن

پەریچ دمارۆچ دەروونم کەیلەن

هاناوئومێدم ئانە وەلەیلەن

چمکە جەمێمان بەستەن وەمەیلەن

(بابەسرنجی کەلاتی سەدەی چوارەمی کۆچی)

پیاڵەم پڕەن پیاڵەم پڕەن

وێم مەست وئانە پیاڵەم پڕەن

مەستیم وە مەیلی ئەوخاوەن دوڕ

مەیخانەم نەدڵ شارەکەی سڕەن

(بابەگەرچەکی هەورامی سەدەی چوارەمی کۆچی)

مەستم جە بادەی ڕۆی ئەلەستی تۆ

وەسەن یەك جامێ مەی جە دەستی تۆ

ئاییینەی زێڵم ڕۆشنەن چوون مەی

جەوبۆن بیەنم مەی پەرست تۆ

(جەلالەخانمی دایکی خۆشین شا سەدەی چوارەم)

ئەم وشەی بەزم وجەمی یارانە لای زۆرنەفام بەرپلاردراوەو زمانی پیسی لێ خراوەتە گەڕ. کە ئەم حاڵە بێجگە لە جەنگی ناشیرین کردنی ڕەچەدینەکان هیچی لێ سەوز نەبووە. کە بەداخەوە تائێستاش برەوی هەیە. دوای نیشاندان و دەست خستنی چەندین نموونەی عرفانی لەوتەریقەتە، کە لای(مەولانا — صەیدی — بێسارانی - نالی

—مەحوی — مەولەوی — جزیری — خانی - شێخانی چوون ئەبولوەفا - حەزرەتی بەها - شێخ عومەر). دەردەکەونەوە دەپرسم:

بێ'ویژدانی و دوور لە خوایی نیە، جەنگی ناشیرین کردنی ئەو بزووتنەوە عرفانیەی (شیعری کوردی بە دیالێکتی گۆران - هەورامی) بە لووتکەی گەیاند؟ نەمەك نەزانی وسپڵەیی نیە بەرامبەر ئەو زمانەی کە بوەتە دایکی مهرەبان و بە شەرەف وداوێن پاکی شیعری کوردی ؟ کەلاَم وگیانە مەستەکەی تەمووره بەس نیە، ئێمە بە مەشرەبی مۆسیقای دەوڵەمەندی عرفانی بنازین و لە بری دوورلە یەکی ئاشتبینەوە؟ کاتی ئەوە نەهاتووە کە شوێنی ڕازداران و ڕاز زانان و مەستانی بادەی حەقیقەت بکەوین. کە لە هەرشوێنێ هەبووبن هێژا و جوان بینانە سەیری بەزمی موحیبەتیان کردووە ؟ کەخۆش بەختانە یەکێ لە مانا پەنهان زانەکان حەزرەتی مەولەویە. کە دوورلە عەقڵی مەلا بەڕێزەکانی دەورەی عابدین و دواتر شێخ ڕەزا و عەبدولاَحەسەن و تەنانەت مێژوونووسێکی وەك ئەمین زەکیش سەیری ئەو کلتوورەی کردوە و کەڵك و سوودی عاشقانەی لێ وەرگرتووە. بۆ نموونە دژەکان بروانە{مێژووی وێژەی کوردی بەرگی یەکەم ل٣٦١ وکەشکۆڵی کە لە پوری ئەدەبی کوردی محەمەدعەلی قەرەداغی بەرگی دووەم ل١٩٠ و دیوانەکانی شێخ ڕەزاو... هتد هەروەها سەرنج لە قسە و قسەلۆکە دەما ودەمیەکانی نێوخەڵك بدە}

بە برا موسڵمانەکانم دەڵێم ئەوانەی تینووی دەرکەوتنی ڕووی ڕاستن و لە بوختان و زەم و ناهەقی دوور دەگرن با سەرنجێ لەو کەلتوورەی بن دەستیان بدەن، کردمان کتێبێکی تەلەسانی و فتحی یکن و مودودی و...هتدیان خوێندەوە. ئەوجا دەزانن زۆر پێش مەلا و مامۆستا دیینیەکانمان هێژایانی یارسان تەفسیری عرفانی قورئانیان بە شیعر کردووە و سیرە و ژیانی پێغەمبەرو دەرکەوتنی ئەو ئایینە پیرۆزەیان لە مێژوودا بەیان کردووە. تکا دەکەم ئەوانەی بە گومانی نە یاری لەم بەرهەم و سەرنجانەی بەندەش دەڕوانن با پێکەوە گوێ بگرین بۆ(خان ئەلماس ١٦٦١-١٧٢٥ ز)و کەلاَمە پیرۆزەکانی. کە وەك نموونە بە شێکی کەمیان دەگوازینەوە.لە گەڵ ئەوەشدا دەزانین بە لای هەندێ لە یارسانانەوە ئەسەرەکانی خان لە گەڵ یاساو ڕێساکانیان دژونەگونجاوەو

پێیان وایە کەکەلاّم وپێشگۆیەکانی لاسیی کەردوەن وزۆریشی دەسکاریکراوە.بەلاّم ئەم ئیشکالانە کاتێ ڕۆشن دەبنەوە نووسین وگفتوگۆی نایینی لەوبارەوە زیاترو کراوەتر بکەین.

لە کاتی دەرکەوتنی دینی نوێدا ورۆلّی ئەبووتالیب. خان ئاوا ئاماژەکان بەیان دەکات:

تا ئەبوتالیب یەك ڕۆشی وە بەر

شی پەی دلّ گوشای قەسری پێغەمبەر

بزانۆ عەلی بە چێش مەشغولەن

ئەسلّی عەقیدەش بەکام ئوسولّەن

حەزرەت جەو دەمدا جە نەخلەی شەریف

نەپای ئەو تەلار مەرتەبەی زەریف

چەنی شای مەردان ساعەت وە ساعەت

ئاوا مەکەردەن نمای جەماعەت

ئەبو تالیب دیش حەیران مەند جەکار

پەرسا جەحەزرەت شای بوراق سوار

وات یا محمد عەتری عەنبەر بۆ

یە چە سنعەتەن گرتەنت وە خۆ

حەزرەت دا جەواب بەو گوفتارەوە

بەو ڕێزەڕازان شەکەر بارەوە

واتش یا عەمی ئینە سەلاّتەن

جوبرەیل ئاوەرد،خوداوەند واتەن

ڕۆشنی ڕای چۆڵ جادەومەقامەن

سیحەتی ئیسپات ئەهلی ئیسلامەن

جەدنیاسیحەت جەستەو قامەتەن

مایەی ئازادی ڕۆی قیامەتەن

هەم کلیدی قوڵف قاپی بەهەشتەن

سەرمایەی سەیران سەفاو گوڵ گەشتەن

ئەبوتالیب وات دینت سەریحەن

فەرموودەت حەقەن قەولت سەحیحەن

بەڵام جە دین ئاباو ئەجدادیم

بەرنمەشو سا هەرچی مەیۆ پێم

بۆدرێژەی چیرۆکەکە بڕوانە {گوڵزاری هەورامان بەرگی ١ل٤٣٨} وە بۆنموونەی پلانی کوشتنی حەزرەت لە لای گەورە و سەرانی قورەیشەوە و بەرگریەکانی ئەبوتالیب خان ئاوا فەرموویەتی:

چەنی جۆش وە تای ڕیشەی گیانەوە

نمەدۆش وە دەس دوژمنانەوە

جەو دما قورەیش جەڕوی نادانی

کەمکەم دەس کەردەن وە غەزارانی

تا بڕیا جە بەین حیلم و حەلاوەت

شەیتان مەحکەم کەرد پایەی عەداوەت

هەر قەبیلەیێ جە بەرزە بانان

ئەززیەت مەدان بە موسڵمانان

شەوان تا بە ڕو مەگرتەن کەمین

تا ئەهلی تاعەت هۆرگێلاَ جەدین

وە بێ بەهانە هەر مامان مەشین

داییم هەر جەویای قەتڵی حەزرەت بین

بەلاَم خوداوەند تاکی تەنیای فەرد

بە ئەبووتالیب حەزرەت مەعلووم کەرد

واتش ئەی عەشرەت بەبێ دلگەردی

مەعلووم بکەن پێم مەردی و نامەردی

قەوم خەیاڵ قەتڵی محمد داران

نەکەن ئەی عەشرەت جە ڕوزگاران

چوون ڕەحم جە بەین عەداوەت نی یەن

غیرەت پەی مەردان هەر قەدیم بی یەن

محمدجەلای حەق بەر گوزیدەن

محمد حەبیب خودای نادیدەن

محمد شێوەش شەمسی خاوەرەن

جە مەلایکان شەرەفناك تەرەن

هەرکەس محمد بنوازۆ بە دڵ

وەڵلاَ موورادش زوومەبۆ حاسڵ

یام هەرکەس چەنیش عەداوەت دارۆ

یەقین وە بەختش غەزەب مەوارۆ

پاشـان خـان ئـەڵماس زۆر ڕاسـتگۆیانە ئەومێـژووە دەگێڕێتـەوە و باسـی کۆچـی موسڵمانان بۆ حەبەشە و هەوڵەکانی قـوڕەیش بـۆ لای نـە جاشی بۆ دەس نـان بـەڕووی موسـڵمانانەوە و گفتـو گـۆی جەعفـەرو نەجاشی و سـەرکەوتنی موسـڵمانان دەکات ولـە پرسی نەجاشیەوە دەفەرمێ:

تا بزانو فەزڵی ئەو دینە چێشەن

مەعلووم کەن بەمن دڵ وە ئەندێشەن

جەعفەر ئێد شنەفت ئاما وەگوفتار

عەرزش کەرد واتش ئەی شەهریار

ئێمە جەی وەرتەر گرد خاتر شاد بین

مەشغوڵی ئایین ئاباو ئەجداد بین

کاسیب بین وە بت پەرستی وێمان

حەق پێغەمبەرێ کیاست پەرێمان

جە ئەسڵ و نەسەب بەسیدق و یەقین

بە لوتف و کەرەم بەتەرزو تەمکین

بە حەیاو بە حیلم بە مەعجزەی پاك

بە لەفزی شیرین ئایەی شەرەفناك

ئێمەش دەعوەت کەرد بە حەق پەرستی

بێدار بین جەخاو نادانی ومەستی

تەرکی کوفرو شیرك کوففار کەردمان

سوجدە بە خودای واحد بەردمان

سەرمەشقش ئینەن پێمان پێغەمبەر

ئەمر بە مەعروف نەهی بە مونکەر

قەولی پێغەمبەر جەلامان حەققەن

حەق بیناو دانا فەردی موتڵەقەن

جەو بۆن تەرکی دیین ئەجداد کەردمان

سوجدە بە خودای واحد بەردمان

چوون داری بیدەن بت بێسەمەرەن

محمد شافیع یەومی مەحشەرەن

قەوم هەمداشان چەند ئەزیەت پێمان

تا گورێز کەردم جە ماوای وێمان

ئێمە بە فتوای پێغەمبەر جە نۆ

گشت وێمان وستەن وە سای پەنای تۆ

تا زوڵمی قورەیش نەیاوۆ پێمان

شاغیل بین پەی تۆ بە دوعای وێمان

نەجاشی پەرسا هیچ هەن جە لاتان

جەو ئایەی شەریف کەلامولڵاتان

جەعفەر وات بەڵێ ئەی شاهی دانا

سوورەی(کاف،ها،عەین،صاد) وانا سووری(مریم)بە (کهیعص)دەست پێدەکات}

نەجاشی وە جۆش ئەوەند کەرد گرین

سککەی سفیدش تەڕ بی وە ئەسرین

واتش ئەی کەلاّم جە خاس دەلیلەن

ناسخی تەورات نەسخی ئینجیلەن

مەعلووم بۆ جە لای گشت سوخەن دانان

هەر سێ ئەی کەلام جە یەك جا ئامان

بۆ تەواو ئاگاداربوون لە درێژەی کەلامە پیرۆزەکەی خان ئەلماس بڕوانە{ گولزاری هەورامان بەرگی یەکەم ل ٤٢٩-٦٥٠}

وە بەرێز کاك هاشم کاکەیی لە پاشکۆی عێل بەگیەکەیدا تێبینی لە سەر ئەدەبی خان ئەلماس کارەکەی مامۆستا هەورامانی هەیە.{بڕوانە ئێلبەگی جاف و پێشبینیەکانمان ٢٠٠٦ ل ٨١} ئێمە لەم پرۆژەیەدا وتمان کە ئاشتەوایەکی تەواو لە مەملەکەتی عرفاندا هەیەو شکڵ و ڕەمزە تەقلیدیەکان بە جێ دێلێت. مەولەوی لەو دیدەوە نیگای لە کەلتووری یارسان کردووە. ئەمەش بەلگەیەکە کە ڕەوان شادانی یاریش لە ڕابردوودا چەند دەمیان بە دینی حەق پاراو بووە. هاوڕێم (م. بەهرۆز کاکەیی لە سوڵتانی حەقیقەتا ئەم باسەی وروژاندووە{هەڵبجە ژ١٢ل٢٧} بەلام بەلگە وئاماژە لەوە گرنگترەکانی نەهێناوە و باسەکەی زۆری دەوێت. لە بەرگرنگی بایەخی هەردوو سەری بابەتەکە ئێمە ئەم نموونانەمان بە کورتی گواستنەوە. دەگەڕێینەوە لای مەولەوی.

١١-پێم دەرتاڕیشەی هەستی کەرۆ پەی

قوربان تۆیچ نەی چی دەستێ بەر پەی نەی

لەوشەرابە خەستەم بەرێ تاڕیشەوڕەگی بوونم لە گۆخات. قوربان تۆیش نەی چی دەستێ بەرە بۆنەیەکەت خەستی شەرابەکە(ئیمان قاییمی)توانای پەك خستنی وردە ئەندامەکانی هەبێ، ئەو ئەندامانەی مایەی جوڵەی تەنن کەواتە مەست و لە پێکەوتوو کەسێکە کە مەی جووڵە و برستی لێ دەبڕێت و ڕیشەی لە بن دێنێ. ئیتر کاتی مەقاماتەکانی لاوانەوەیە.

١٢- وە تەرزەکەی وێت من لاونەوە

وە مەقامێ وەش خەم تاونەوە

خۆت ئاسایی نەیچی بە مەقام ونەوایەکی خەم تاوێن بملاوێنەوە.

من خەمی فراقی ئەویارە گڕی بەردایە شەوق و زەوقم وخـەم ڕیـشەی هەستی لە بن هێنـام. ئیتربـەزمی مـەی ونـەی دەبێـت توانـای ڕیشەکێشکردنی ئەوخـەم وهەمـەیان هەبێت. هەرئەمەشە بەزمی یاران.جەنگی نێوان دەردوخـەم لـە لایـەك و پێـك و بـادە و مـەقام لـە لایـەکی تـر.کـە عارفـان هـەردەم تـەرەڤ بـادە دەگـرن و لـەو مەیدانـەدا بـادە پەرستان سەرکەوتوترن.

ئەمەلای حافز تـا ئاستی ئامۆژگاری ڕۆشتوە. بـە جـۆرێ لـە شەڕوشۆڕان وغـەم و دەردی بێ بەینەتیدا عاشقان دەبـێ ببنـە هـاودەمی بـادە و مـەنزڵ بەرنـە مەیخانـە. جا ئەمە چ لە باری عرفانی دا بێت کە عاشقانی یارلە بادەی ڕۆشنا یاردەبینن و مێزەکەیان جیادەکەنـەوە لـە سـەرجەم ڕەمزەکـانی ڕیاکـاری چ لـە مـەجازی و دنیـایی دابێـت کـە مەینۆشی بێ خەم لە دنیا پەرستی ودەسەلات مێزەکەی جیادەکاتەوە.

کە بـۆ هـەردوو دیوەکـە نموونـە لـە شـیعری کوردیـدا هەیـە. وە پـێم وایـە خـراپ تێگەشتن لە هێماکانی شیعری عرفانی پاڵی بە شاعرانی ترەوە ناوە ڕوو بکەنە مەیخانـە مەجازیەکان. واتە بەو جۆرە وەریان گرتوە مادام ئەو شاعرو بیر مەندە گەورانە باسـیان لـە بـەزم و مەجلسی بـادە کـردوە، بادەنۆشـی دنیـاییش بـە جێیـە. مـن ئـەم ڕوانگـە و ڕوانینەم لە چەندیین ئەدیب نووسەر و هاوڕێم بیستووە.حافزیش بەڵگە ودەلیلی زۆر دەدات کە هەرکەس نەیاری ئەو بەزمە بوو بێ تیاچووە:

بس تجربە کردیم درین دیر مکافات

بادردکشان هرکە درافتاد برافتاد

لە باری دنیاییشداحافز مەیخۆرلە بەردەم کەرەمی خوادا ڕادەگرێ و بـە گونـاهێکی جوانی لـە قەڵەم دەدات. وە بـە هێزتـرین پاڵـەوانی ئـەو شـەڕو هەرایـە لـە بەرامبەرنـە یارانی بادە دا حەکیم عومەری خەیامە.

١٤- باخاس خاس هۆشم هیچ نەمەنۆ پێم

بەڵ ئازیز وەخەیر ڕەحمێ کەرۆ پێم

باچاك چاك هۆشم لانەمێنێ(مەستی تائاستی کەوتن)بەڵکو بەخێر ئازیز بەزەیی پێمدا بێتەوە. لە ڕێگەی بادەی خەستەوە(ئیمان بەخۆشەویستی یار)سەرخۆش دەبێت وبێ جوڵەو(لە خۆغائیب بوون و بێ ئاگا و لە یار بە ئاگا) ئەم حاڵەش شیاوی بەزەیی یارە.

شیعری چواردم

١- جه من تادووری ئەرصەد فرسەنگ بۆ

ئەربۆ ڕازی بوو زوانم لەنگ بۆ

لە من تادووری ئەگەرصەد فرسەخ بێت، ئەگەر ڕازی بم بە وەندە زمانم لاڵ بێت. ئەگەر نێوانی من ودووری صەد فرسەخ بێت ڕازی نیم و پێم نزیکە.

مەولەوی هەڵسوکەوتی لە گەڵ دووریدا وەك مرۆڤ کردوە بەلاّم لێرەدا نەگریس و نالەبار بە جۆرێ حەزئەکات بەینی خۆی و دووری زۆر دووربێت. وەك ئاماژەی پێدراوە لە وەلاّمی گلەیی شێخ عومەری ظیاالدین دا نوسراوە من پێم وایە گلەییەکە و شیعرەکە لە ماوەی عاجزبوونەکەی شێخ عومەروحەزرەتی بەهای برایدا نووسرابێت.کە دڵی دەشکێ و ماوەیەك لە مەئوا و مەیخانە ڕۆحیەکانی تەوێڵە و بیارە دووردەبێت. وە مەولەوی بە ئاشکرا عەرزی شێخ بەهادین دەکات بنێرێ بە دوایدا و ئاشتی کاتەوە. {بگەڕێوە بۆشیعری ١٢پیتی ب لەم کتێبە} جارێکیان لە گەڵ مامۆستا حەکیم لەبابەت ئەم عاجزیەی شێخ عوومەرەوە باس وخواسمان بوو،خەیاڵی مامۆستا حەکیم چوویە سەر ئەم شیعرەی مەولەوی وفەرمووی:

ڕەنگەبێژەی (دووری)بەیتەکە(دوورۆ)بێت و شێخ لە تۆرانەکەیدا چووبێتە ئەوێ.

٢- بەلاّم چێش کەرو بەلاّم هەم ڕازەن

فەڵەك کەڵەك چین چەنیم کەچ بازەن

بەلاّم چی بکەم بەلاّ هاوڕازمە وگەردوونی فێڵبازوساختە چی لە گەڵما خوار و ناڕێکە.

دیسان نەهاتنەوەی یاسا گەردونیەکانە. و مەولەوی جۆرێ لە پاسا و بە ڕێگەی عاشقانەی خۆی دێنێتەوە. وە یەکێك لە جوانترین شیعرەکانی خۆی بۆ خۆشەویستی (خۆی - پیر - یاری حەققانی - خودا)دەنوسێ. ئەم شیعرە هاوئاستی شیعری ئایینەی

کامڵە بۆشێخی بەهادین. بەمەش وەلائی مەولەوی لە شەخسی بوونی پیران دەردەچێت و دەبێتە لایەنگری بادەکە نەك کاسەکە

٣ - کارد مەینەتش ئیستیخوان گاوان

زیای دیدە و دڵ مەگێرەم تاوان

کێردی مەینەتی فەڵەك ئێسك وپروسکی ناژنیوم، ئەی ڕۆشنایی دیدە ودڵم تۆیش تاوانبارم مەکە.

٤ - قەڵای ویرم سەیل هوونا و بەردەبێ

بورج ئاگاییم وێران کەردەبێ

قەڵای بیرم لافاوی فرمێسکی خوێنین بردبووی وە بورجی ئاگادارییمی وێران کردبوو. قەڵا: دوا شوورە و دوا مەنزڵی سەختی بەرگرییە. مەولەوی مەبەستیەتی بڵێ:

دەبوو من تۆم بیر نەچوایە و لە ناو قەڵای بیرما دامنایتایە، بەڵام ئەو قەڵای بیرە لافاوی ئەشك بردبووی، بورجی ئاگادارکردنەوەم لە کارکەوتبوو، ئیتر ئیبادە بوونێ دەخوڵقێنێ کە بێ ئاگایی خۆی و لە بیرا نەبووی ئەو دۆستەی پێ دەپۆشێ.

٥ -کێشکچی خەیاڵ خەم فام سەندەبێ

دوکانچەی بەدەن بێ کەس مەندەبێ

خەم ، عەقڵ و فام و وریایی لە پاسەوانی خەیاڵ سەندبوو٠ دوکانە گچکەی لەشم بێ حەرەس و بێ کەس مابوویەوە.

گەرکەسێ عارف نەبێت هێندە ڕۆحی گەورە نابێت و هەستی ستاتیکی ناگاتە ئاستی خوڵقانی ئەو وێنانە. لەم جۆرە وێنانەدا مەولەوی بیر و ئەندێشەو سۆز و خەیاڵ بە جۆرێ دەخاتە گەڕ گومانت لە هەستی عرفانی ئەونەمێنێ٠ مانەوەی لاشە بە بێ پاسەوان - نیشتمانی بێ شوورە و قەڵایە، وڵاتی بێ فکر و بێ بەرهەمی عەقڵ بێهەست وخوست وبێ ئاگا، چەن ئاسان داگیردەکرێت و داگیرکەر چۆن ئاسان دەستی دەگاتە قوڵاییەکان و بە ئاسان ڕۆح و جەوهەری دەبات. لەشکرە بێ ڕەحمەکەی فەلەك دڕندانە

بەربوەتە تەنی بێ حەرەسی مەولەوی. ئەو قەڵای بیرو بورجی ئاگایی کاول دەخاتە پێش چاوی مە. بەمەش ژمارەی پێوانەیی لە قووڵی وسادەیی دارشتندا تۆماردەکات. خەیاڵ دەکاتە پاسەوانی لاشە. دەمەوێ کەمێ لە سەرنیعمەتی خەیاڵ لای مەولەوی بدوێم کە لای ڕۆمانسیەکان گەورەترین ڕەگەزو هەوێنی مەیینی قوتابخانەکەیە:

کاتێ باری ڕاستەقینەی ژیان، لە ئان و ساتێکا کە دارماوە و مرۆڤ زۆرباری گرانە و بێ دەسمایە و بێ ژیانە، بالآنسی ڕۆحیەتی زۆرلە خوارە. ئەوە خەیاڵ دەبێتە فریادڕەسی و دەتوانێ بیفرێنێ بەرەو شاری نموونەیی(بەهەشت-شاری سرِ- شاری دڵ)چوون تەنیاخەیاڵ توانای کەمکردنەوەی مەوداکانی زمکانی هەیە. هەرلەم ڕووەوەیە کە دەردەداران و ئەوگاران پەنا وە بەر مەی و مەیخانەکان دەبەن بۆخەیاڵ بوون. خەیاڵ دابین کەری ئەمن و ئاساییشە بۆ وولآتی تەن و ڕۆح.ڕۆڵی پاسەوانی خەیاڵ، لە وەوەیە کە لە بەردەم خەم وخەفەت و مەینەت و بەلآکانی ڕۆژگاردا کە فەوتێنەری لاشەن، خەیاڵ تاکە قارەمانە لای ئەوانەی کەخەیاڵ ناسك و بەهێزن. کەمن لام وایە هیچ شاعرێك لە مێژووی شیعری کوردیدا لە بە کاربردنی خەیاڵدا بە مەولەوی ناگات. ئەوە خەیاڵە جوانەکانی مرۆڤن دەبنە پاسەوانی بۆ بە گەنج مانەوەی دڵ و گیان. چوون خەیاڵ هوشیاریت دەداتێ و پێناسی دنیات بایی خۆی بۆ دەکات. لێرەوەیە چەمکی(مەستی - خەیاڵ) دەبێتە ولآتی فێنکی دەردەداران و مەی نۆشان. بوونی مەی وخەیاڵ لە شیعری کوردیدا چ بە باری مەجازی و چ بە باری حەقیقیدا ئەو پەنجەرەیەیە کەخوێنەردەتوانێ بۆ نەشئەو مانا لێیەوە بڕوانێت.بەلآم بەلای منەوە بینینی نەبڕاوە و نەمری لە بارە عرفانیەکەیدا دەبینرێت. چوون هەمیشە بە مەستی دەمێنیتەوە و بەرت نادات.

مەولەوی لەم بەیتەدا زیادەڕەویەکی جوانتری کردوە. کە ئەو پاسەوانی خەیاڵ بە دەستی خەم فریودەدات.واتە خەم خەیاڵ دەخەڵەتێنێت وفامی دەبات. ئەم دارشتە لە یەك ساتا ئێمە پێچەوانەی ڕاڤە و مانا دەکاتەوە.خەم: سەرەکیترین و گرنگترین پاڵنەر و هۆیە بۆ ئەوەی ئێمە پەنا بەرینە بەرمەی و لە ڕێگەی مەیەوە بگەینە خەیاڵ. خودی خەیاڵیشمان بۆ ئەوە دەوێت بمانباتە ولآتی فێنکی عەشق و پڕلە ئەمن و ئاساییشی

مەستی وخێوەتی یار و دوور لە ڕەقیب.کەواتە خەم نەبێت ئێمە زەمینەی عاشقی و نۆشینی بادەمان نابێت.

ئەم شەریعەتە لای مەستانی دەریا دڵ ڕەنگرێژکراوە و بابی حەرام وحەلاڵ و ڕەوایی بادەیان جیا کردوە تەوە. شەرتی حەلاڵی بادە خەمە. کەواتە ئێمە بە بێ خەم نابینە مەی نۆش، بەم پێیەش ناگەینە خەیاڵ.

بەلام مەولەوی سقوت بە خەیاڵ دەکات و لە سەردەستی خەم شکستی پێ دەهێنێت. بە مانا خەیاڵ لێرە نەیتوانیوە ئەرکی خۆی جێبەجێ بکات و ببێتە پارێزەری لاشە. بۆیە لە دوای بیرو ئاگایی، خەیاڵیش دەبێتە سێیەمین محوەری بەزیوو. ئیترلاشە دەکەوێتە بەرتالان. تەڕی وفێنکی ئەم وێنانە مەحاڵە بۆ کەس بگوازرێنەوە و ڕاڤەکرێن.تاکە هۆکاروچارە بۆ هەست کردن و لەزەت بردن لە جوانیان دەبێت هەرکەسە وخۆی هەوڵ بدات ڕۆحی گەورە وجوڵاو بکات، دڵی خاڵی کاتەوە لە ڕق، پرپڕی کات لە یارو بکەوێتە ڕێ بەرە وشاری عرفان. بۆ ئەو دیو ئاسمانەکان و پشت دەریاکان. {هشت کتاب.سهراب سپهری.چاپ نوزدهم ١٣٧٦ل٣٦٢} بۆیە تەرجەمەی ئەم وێنانە هەرچۆن بکرێن هەرشتێ لە جوانیان وون دەبێت.

خەم فامی ئیشکی خەیاڵ بردە بەس

دوکانی بەدەن مایەوە بێ دەس {دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٢٦٥}

٦- فرسەت زانا بێ تەریدەی قاتڵ

یەکسەر بەردە بێ کالای گیان ودڵ

بەم هەلەی زانی بووقاتڵی شار بەدەر کراو(ڕێگروچەتە) دەم و دەست شمەکی گیان ودڵمی برد.ڕێگرو چەتە و قاتڵ کاتێ زانی لاشەم بێ پاسەوانە هەڵی کوتایە سەرو دڵ و گیانی بە تالان برد.

٧-خەبەربیم هۆشم ئاما وە بەردا

ئەملا گیان ئەولا دڵ، دام وە سەردا

بە ئاگاهاتم و هۆشم بە بەراهاتەوە نوارِیم ئەم لا گیان ئەولا دڵ. نەماون و دام بە سەرخۆمدا.

٨-لادێ ئێش سەخت ساتێ وەی ڕۆ وەی

واتم چارنیەن مەربشون وەی پەی

تاوێ بە ئێشی سەخت و ساتێ بە وەی وەی و ڕۆ ڕۆوە دانیشتم و دواجار ووتم چارەنیە دەبێ لە دوویان بڕۆم.

٩-دیم ناڵچەکەی داخ دڵەی پڕجە هوون

شەقڵش هانەڕووی گەرد ڕووی دەروون

شوێن دڵم وەك ناڵچەی داخ لە سەر تۆزی ڕێی دەروون دیاربوو. یانی ڕەسمی دڵم کە لە هەڵکوتانە سەرمدا بوو بوە ناڵی ئەسپەکەی لە سەر تۆزی ڕێی دەروونما بە وێنەی مۆر دەرچوو بوو.

ئەم هێنانە پێش چاوە بۆ دزینی دڵ وگیان و بە سەحرا پیشان دانەی دەروون تێکرا وەهمی گوزارشت دەکرێن مەولەوی شێوەی دڵ و داخی دڵ بە وێنەی مۆرێ لە سەردەروون وێنە دەکات بۆ ناسینەوەی تەریدە و جەردە قاتڵەکە هەر بەوەش دڵبەری گیان دزی دڵ تالأنکەردەناسێتەوە.

ڕاڤەکە لە دیواندا(داخ وخەفەتی دڵی خوێناویم کە وەك ناڵ بە قاچیا داکوتراوە نیشانەی بەجێ هێشتوە بە تۆزی ڕێگەی دەروونمەوە{دیوان ل١٧٣} . لای ئەردەڵانیش دوای تەرجەمەی نووسیویەتی(ئەی بۆ ناڵچەکە بۆ دزەکە نەبێت کە لە کاتی بردنی دڵیدا شەقڵی بە سەر تۆزی دەروونیەوە دیاربێ){ دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلأنی ل٢٦٦}

دەبێ بزانین کە دزوجەردە و ڕێگر و قاتڵ لە شیعری عاشقیدا ناشیرین نین و دەبنە سیفەت بۆ پاڵ سیفەتە جوانەکانی تری یار.هەروەها ڕەنگە ئەم مەفهوومە کە بوەتە نازنا و بۆ حەزرەتی (نالی)(ناڵی)بێت بەم ڕاڤە حوبییە:

مەلاخدر دڵی کردبێتە ناڵی بوراق (ئەسپە باڵدار و خێراکەی بینایی چاوان محمد لە معراجدا) واتە پێغەمبەرخۆشەویستی مەلاخدرە و دڵی ئەمیش ناڵی بوراقەکەیەتی.

١٠-ڕەوان تەرجە هەرس وە صەد قەترەو دەو

تاوە مەکۆ گەی ئاسانەکەی ئەو

نە وەستاوتر لە فرمێسکم کە فیچقە دەکات، دەرپەڕیم و بە غار تا بەردەمی ئاسانە و حەشارگەکەی ئەو قاتڵە. کاتێ پەیوەندی وشەکان ئەدۆزینەوە ماناکە ڕۆشن دەبێت. ڕەوان تەرجە هەرس - نەوەستاو تر و بەردەوام تر لە فرمێسك. قەترە و دەو ڕۆشتنی خێرا.کەواتە بە بەراوردی خێرایی و بەردەوامیەکە قەترە و دەو لە فرمێسك دووردەکەونەوە و دەبێتە قۆچاغی و بەلەز ڕۆشتن.

بێجگە لەوەش بێژەی(ئاسانە) ڕێز دەگەڕێنێتەوە بۆ وەسفەکانی (تەریدەی قاتڵ) کە هەمان ئازیزی مەعدوومە. کاتێ مەولەوی دەڵێت تۆ بیرو ئاگایی وخەیاڵت نەهێشتووم و داویشتە بە سەرتەنمدا و دڵ و گیانیشت بردووم.ئەم حاڵەتی دڵبردنە یە کە عاشقان (لەیلا و شیرین و زین و خەزاڵەکان) بە زاڵم و غەدارو خوا نەناس ناو دەبەن.

١١-لالآم ونالآم حاشات موشکڵەن

گیان فیدای تۆبۆ، یە بەلگەی دڵەن

پاڕامەوە و نالاندم، خۆ نەبان کردنت نابێت. گیان بە سەرگەردت بێ بەڵام خۆ ئەمە(ناڵچەی داخ)بەلگەی دڵە. پاڕانەوە و نالاندنی عاشق بۆ ئەوەیە کە یار لە دڵبەری حاشانەکات، حاشاکردنی عاشق لە مەعشوق کارەسات وگرفتە بە لای عاشقانەوە.مەولەوی زۆرجوان ماناکەی داڕشتوە. هیچ جێکەوتەو نیشانەیەك بۆ گیان نیە و ڕۆح پێناسە نەکراوە.بۆیە زۆر بە دوایدا ناچێت و چەندو چوونی لە سەر ناکات و دەیکاتە قوربانی.بەڵام دڵ پێناسەکراوە و بەلگەی حاشاهەڵنەگر ناڵچەی داخە.داخ: ناو و نیشانە لای مەولەوی کە دۆست ناویەتی بە دڵیەوە.دڵ داخ کراوە و شوێنی داخەکانیش لە سەردەروونی دیارە. بەراوردی ناڵ و دڵ بەلگەی سەلماندنن.

١٢-سیوای تۆ ئازیز نەی زەمانەدا

کێن گوزەرکەرۆ بەی وێرانەدا

بێ لە تۆ ئازیزکێ هەیە لەم کاتەدا سەربکا بەم وێرانەیەی مندا.

دوای وێران کردنەکانی فەلەکی کەڵەکباز کە دووریەکەی خولقاند و مەملەکەتی جەستەی کاول کرد. مەولەوی ئاماژەی جوان دەدات بە دڵبردن و سەردانی یارلەو مەنزڵە وێرانەی ئەو، یار بە دڵبردن مهرەبان دەکاتەوە. بە هەمان ئەو وشانەی کە تائێرە لە پەسنی تالآنکەرەکەدا لە خولکەی خراپیدا دەیسوڕاندنەوە، لێرە بە (ئازیز) هەموویان دەشواتەوە بە ڕوخساری جوانیان دەیانخاتەوە زهنی ئێمە.لە خراپ ترین کات و سات وکاول ترین ماڵدا یاردڵ و گیانی بردوە و لای خۆی گلی داوەتەوە. ئەو یارەی کە هەرخۆیەتی بۆ سەردانەکانی کاخ و کۆشك و تەلاران بە مەرج نەگرێ و کاولاشانیش بخاتە ئەجندای سەردانەکانی.ئەم سەرکردن بە وێرانەدا، درووست لە گەڵ خاکی بوونی شێخ عومەردا دێتەوە.

١٣-نە نیم نیگاییێ نە کەرد تەماشا

چێدیش وێنەی ماڵ یاران کەردحاشا

نە بە نیونیگاییێ لاییێکی لێ کردمەوە و نە سەیرێکی کردم. لە دڵ و گیانی منیش وەکو ماڵی یارانی ترحاشای کرد. لەم حاشاکردنەی یاردا تێدەگەین کە مرۆڤ خاوەنی هیچ نیە و دواجارنە ماڵ و نە سامان نە دڵ و نە گیان هەمووی هەر هی ئەون و یاری تاقانەیە خاوەنی ڕاستەقینەیان. مامۆستا دەفەرمێت: مەولەوی ئیشارەیەکی جوانی بۆ ئەوە کردوە خەڵکی ماڵ بەخت دەکەن و ئەم دڵ وگیان.{دیوان ل١٧٣}

شیعری پێنجەم

١-جیلوەی جەلای جام دڵەی پڕجەگەرد

فەرمات پەی تەزبێح هاڕەوانەم کەرد

ئەی تیشکدەرو جەللا دەهەندەی ئاوێنەی دڵە پڕ لە تۆز و گەردەکەم داوای تەزبیێت کردبوو، وا ڕەوانەم کرد.

جیلوە لە زماندا دەرکەوتنە، لە عرفاندا ئەوەی لە گۆژمەی ڕووناکی غەیبەوە لە دڵی عاشق و ڕێبواردا دەردەکەوێت.ئەمەش بریتیە لە جێکەوتەی کارو کردە و ناو و سیفات و زاتی ئیلاهی لە دڵدا.

جام ، ئەحواڵی دڵی سالکە، ئەو ڕووبەرەی دەبێتە نما و شوێن بۆ ئەسەرەکانی جیلوە. بۆیە لێکۆڵەران و ڕاڤەکاران هەرکاتیٚ لەم زاراوانەیان دێتە ڕیٚ تووشی گرفت دەبن. وە هەرجۆرە لێدوانێك لە سەریان توانای سحری ووشەکانی نیە و وەرگێڕانیان کارەساتە.خودی ئەم زاراوانە ووتە بێژ و زمانحاڵی عیشقن. عەشق خۆی هیچ باس و خواس و ڕیکلام و بانگەشەیێ هەڵناگرێ.هەربۆیە وشە خڕمەتگوزارەکانیشی خۆیان نادەن بەدەستەوە.

شیعری ڕۆژهەلاٚت بە گشتی و شیعری کوردی بە تایبەتی لە ڕێگەی ئیسلامەوە و بە هۆی زمانی (عەرەبی و فارسی و تورکی)چەندین زاراوەی تیٚ زاوە. زمانەکانی تر هێندەیان بە کارهێناونەتەوە کە باش جێیان گرتوە و هەموویان وەك یەك بوونەتە خاوەنیان. چۆن عەشق لە وتنی دا مانای خۆی وون دەکات.ئەم زاراوانەش وەهان. هەرمکیاژیٚ لە بری جوانترکردنیان ناشیرینیان دەکات.بۆیە من لەو ڕووەوە داوای لیٚ بوردن دەکەم هەرکاتیٚ وشەیەکم ناشیرین کردبێت.

ئەم شیعرە لە گەڵ تەزبیێدا بۆ شێخی سراج الدین نێرراوە. مەولەوی ئەم بۆنە سادە و ساکارە ئاسمان و زەمین پیٚ دەکات و عەشقی پیرەکەی و یاری لە وەصلاٚ و بیٚ بەهرە و بەش مەینەتیەکانی خۆی لە فەصلاٚ پێناس دەکات. ئەردەلاٚنی (جەلای جام) ی

کردوه به ئاوێنه و پیرەمێردیش(جیلوەی جەلای جام)ی هێشتوەتەوە و بۆ مجامەلەی تێگەشتنی سۆرانیەکان شیرینی مانای وشەکانی تێك نەداوە. {بڕوانە دیوانی مەولەوی سۆرانی پیرەمێرد ل٧٣ودیوان مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٢٢١}

٢-پەرێ تۆخاسەن هەرشام تا سەحەر

هەر ژمارەی وەصڵ باڵای دولبەر کەر

تەزبیێ بۆ تۆ باشە، شەوان تا بەیان ژوانەکانی بە یەك گەشتنی خۆت و باڵای یار بژمێرە.

مەولەوی پۆلی پیرەکەی دیاری دەکات کە وەصڵە و پۆلی خۆیشی وەك هەمیشە کە فەصڵە. هەردوو ڕوەکەش دوودیوی عەشقن ولە هەردوکیاندا یارخۆرە و ئێمە سوڕاوە.

٣- نەك چوون من وظو وە هوناو ئەستە

خەم سیواك نمای مەینەتان بەستە

نەك وەکو من کەدەست نوێژم لەخوێنا و سەندوە و(گرتووە) خەمم کردوە بە سیواك و نوێژی مەینەتانم دابەستووە. دەسنوێژم سەند هێژایانە ترە و ڕێزێ بۆ ئاو و شعورێ دەدات بە مرۆڤ. دوو بەیتەکە دەبنە دژو خەم و سیواکیش دەبنە وەك یەك.مەولەوی خۆراك و دەستوور و تەنانەت ئەرکە عیبادیەکانیش(دەس نوێژ، نوێژ، سیواککردن، تەسبیحات... هتد) بۆ عاشقێ لە فەصلا دیاری دەکات و تایبەت بە داهێنانی خۆی کەرەسەی تر دەخاتە زمانەوە بۆ تەعبیرکردن لەو چەمکانە. دەست نوێژی خوێنین دڵنیاییمان دەداتێ کە مەولەوی لە ژیانی حەللاج و مەدرەسەکەی و عەشقەکەی و دادگایەکەی ئاگادارە. وە من بڕوام وایە دەست نوێژ بە خوێن گرتن هەمان قسە و چیرۆکی شەهید بوونەکەی حەللاجە کە دەگێڕنەوە و دەڵێن:

دوای بڕینی دەستەکانی دوو دەستە خوێناویەکەی هێنابە دەم و چاویاو پێیان گوت چیت کرد؟وتی خوێنێکی زۆرم لە بەرڕۆیی و ڕوخساری زەرد هەڵگەڕاندم. گووتم نەك وا گومان بەرن کە زەردیم لە ترسایە. بۆیە دەم وچاوم خوێناوی کرد. گوتیان باشە ئەی باسك و ئانیشکت بۆخوێناوی کرد؟گووتی دەسنوێژ هەڵدەگرم ! گوتیان دەسنوێژی

چی؟ گوتی: رکعتان في العشق، لایصح و وظوهما الابالدم.){وظوی خون. سیری درزندگی حلاج - میشیل فریدغریب. ترجمه ؟دکتربهمن رازانی. چاپ دووم١٣٧٨ انتشارات ا ساطیرتهران ل٥}

٤-نیشتەی گۆشەی تار نمازخانەی دەرد

ڕوو نە پای میحرا و هەناسان سەرد

من کە لە کونجی تاریکی مزگەوتی دەردا دانیشتووم و ڕووم لە محرابی هەناسەی سارد کردووە. زوهد و خشوع لە تاریکیدا، واتە نادیاردا.

ئەم وێنەیە جیاوازی دەکات لە نێوان (نوێژکەروکەسێ کە چووبێتە نوێژەوە. یەکەمیان وەك ئەرك جێبەجێکەرێکی بێ چێژ(دینداری تەقلید) و دوەمیان وەك عەشق وچێژی پڕمانای ڕۆحی. ئەمە دەرککردنە بە عیبادەتی بێزرار و لە کۆڵ کەرەوە، کە زۆر باوە لە کۆمەڵگەدا هەمیشە تینووەکانی ڕاو ناوە و لە گۆزە پڕ لە نەخش و نیگارە بێ ئاوەکان هەڵ هاتوون و بۆ دەم تەڕ کردن چوونەتەوە سەر کانیە بە پووشکە ڕوومەت داپۆشراوەکان. ئەمە تەعبیری شیعرێکی هاوڕێم کۆساریە کە دەڵێت:

دیسان سەلامم لەو کانی و ئاوە لە سەر ڕوومەتیا پووشکە وێساوە

٥-وەی وظو و مانا و وەی سیواکەوە

جەی گۆشەی میحراو مزگی پاکەوە

من بەم دەسنوێژ و نوێژ دابەستن و سیواکەوە. لە سوچێکی محرابی ئەم مزگەوتە پاکەوە......

ڕەنج و دەرد و مەینەت و بارەگرنەکانی تری ڕێگەی خۆشەوستی تەسبیحاتی فرمێسك و.... هتد ئەوە تا نمازخانەی دەرد و محرابی هەناسە دەکاتە مزگەوتی پاك.

کەواتە بەخۆکردنی عیبادەتخانەکان(خۆت بکەیتە پەرستگە) لە چوون بۆ نمازخانەکان گرنگترە. جهادە نەفسیەکان لای مەولەوی بە بایەخترن لە ڕیاکاری واجبە

کۆمەڵـەکان. کەواتــە دەکـرێ مــرۆڤ وێرانــە مــاڵی خـۆی تازەکاتــەوە و بــە یــادی ئـەو بتخانەکانیش بکرێنە کەعبە. مەولانا خالد فەرموویەتی:

به میعماری غەمت نوێم کردەوە وێرانەکەم بۆخۆم

به یادت کردمە کەعبە عاقیبەت بتخانەکەم بۆخۆم

٦-دانەی مەرجان هەرس مەهجووری

هۆنیای تای کرژ ڕشتەکەی دووری

دانــەی مــەرجانی فرمێـسکەکانی دابـڕان. کـە بـەتاڵی کـرژ و ئەسـتوری ڕێـسراوی دووری هێنراوەتەوە.من بە تەزبیێکی تری باشتر و نەپچڕاوتر زکـر دەکـەم. هەرچـەندە کەس لاری نیە لە بە گەورە زانـینی شـێخانی نەقشبەندی لای مەولـەوی و تەنانـەت لای هەندێ کەس خۆ بە کەم زانیەکەی مەولەوی جێی ڕەخنەیە. بەڵام بەندە گەشتوومەتە قەناعەتێ کە زۆرجار مەولەوی دەدات بە لای ڕابەرەکانیدا و ئاستی تێگەشتنی بـۆ عشق و دڵـداری لـەوان کاریگـەرتر و گیـانی تـر پیـشان دەدات. ئـەم شـیعرەش یەکێکـە لـەو بەڵگانەی کـە دڵداری و زکرەکـەی و هۆکارەکـانی مەولـەوی هەیانـە بـە سـەرتەزبیەکانی پـیردا. تەزبیـەکانی یـادکردنی مەولـەوی بـۆ یـار، مورووەکانیـان مـەرجانی فرمێـسك و بەنییشیان تاڵی کرژو قاییمی دووریە. نرخی ئەم مووروانـە بـە کەسـی تـر پێـك نـایێن. ئەمــەیان دینــداری و خۆشەویــستی یــارە دوور لــە تــەماکان و پــچڕانی ئیمتیــازی کۆمەڵایەتیانە و وەر گرتنی شوناسی درۆزن و ڕیابازانەی نێو کۆمەڵ

٧-پەی ژمارەی زکر کزەی ئێش ونێش

کافیەن دیدەم تەزبێحم پەی چێش

بۆ ژمارەی یاد و تەسبیحات کزەی ئێش و ژانم بەسە چاوەکەم تەسبیحم بۆچی یە ؟ یان مـن چاومم بەسـە بـۆ ئـەو مەبەسـتە و تەسـبیحم ناوێـت. واتـە مـن بـە ئەسـرین زکرەکانی ئێش ونێش دەژمێرم.

به دوور له وەی مەبەستم بێت خوا نه کرده گەورەیی و نزیك له یاری سەروەرم حەزرەتی شێخی سراج الدین نادیده بگرم که چەندین ڕابەرو دانای گەوره شایەتی پلەو پایه و دەسەلاتی ڕۆحی ئەون دەمەوێت بڵێم:

مەولەوی زۆرپێش قانع ویستوویەتی به گژ ڕەمزەکانی ڕیاکاریدا بچێتەوە. بەلام به ئسلوبی عرفانی و بەراوردی ئیخلاصیانەی خۆی. به زمانی پەنهان و ڕمز و ڕاز، نەك بەو ئاشکراییەی قانع. نەریت وعادەتی تەزبیێ بەکارهێنان له کۆمەلگای ڕۆژهەلاتی و به تایبەت کوردیدا جیا له خو وخده بوەته ڕەمزی ئاشکرا بۆ یاد کردنەوەی خوا (تسبیحات) دیاره ناوەکه شی تایبەتی ئەو مەبەستەیه و زیاترڕەنگ وروی ڕیای به خۆوه گرتووه و، وەك هۆکارێکی ساخته لای شاعرانی جدی بەر پلار دراوه. بەندەی ڕاستەڤینه گەربیەوێ سوپاس گوزاری و زکرو یادەکانی یاربکات، له ڕاستیدا پێویستی به هۆکاره ئاشکراکان ڕەمزەکانی ڕیاکاری نیه لەوانەش تەزبیێ. مەولەوی له قالبی ڕێز و ئیحترامدا به پیرەکەی دەلێت من به هۆکاری تر یادی خوادەکەم.

دیاردەی ڕیاکاری و ئاماژەکانی دینداری و بەندایەتی بوەته ئەرکی بێزارکەر و حساب ڕاست کردنەوه به جۆرێ ئەو هەموو ئاوەدانیەی مزگەوتەکان ئاوەدانی ڕۆحی و گەورەبونی لێ نەکەوتوەتەوە. بۆیه کۆمەلی نوێژکەری ئێمه نەیتوانیوه مهرەبانی و ڕۆح گەورەیی وجوانی بینی و هونەربداته کۆمەلگەکەی . له ڕابردوودا هونەر کرابوویه ناوەندێکی شل و له بار بۆ دەرکەوتەی پەیامه ئەخلاقیەکانی نێو دیین.

ئەگەر تەقەی دەنکی تەزبیحی صەددانه له ڕابردوودا چەند ڕیاکاری دروست کردبێت. ئێستاش ڕیا بازی هەزار ئەوەندە ڕەنگی تری گرتووه. له سەدەی ڕابردوودا قانع وەکو هەلکەوتەیەك له پانتایی خورافەی کۆمەلگەی ئێمەدا دەرکەوت بۆ ئەوەی کوردەواری بەره وحەقیقەت و ڕۆشنایی ئاراسته بکات. داخەکەم به ڕۆحی نوکته گەریی کوشتمان و پشتی سەرگوزه شتەکانمان شەن و کەو نەکرد و خوێندنەوەمان بۆ نەکرد. تەنانەت له خۆوه چەندین مۆرك و ناسنامەمان ئاخنیه باخەلی قا پووته درێژ و تۆزاویه چلکنەکەی. بۆ شیاوی شیعرەکەی مەولەوی و یادێ له قانع ئەم سەرگوزەشته له مامۆستا ووریای کوڕیەوه دەگوازینەوە.

باوکم لە پێنجوێن لە دوکانی حاجی عەلی زەڕنگەر دادەنیشێ. کابرایەکی تەزبیح فرۆش دێتە بەردەمی و دەڵێت تەسبیح بکڕە، باوکیشم دەفەرموێ نامەوێ کابرا دەڵێ صەدویەك دانەیە و زۆر پێویستە بۆ تەهلیلە باوکم دەڵێت نامەوێ کابرا دەڵێ یا شێخ کاتێ تەهلیلە دەکەی ئەگەرتەسبیح نەبێ لێت تێك دەچێ و نازانی چەندە؟ باوکیشم دەفەرموێ جا بۆ خاڵۆ گوێز بە خوا دەفرۆشم کە دەبێ بیژمێرم تالێم تێك نەچێ!{زایەڵەی زرێبار ئەحمەد ئەزیری چاپی یەکەم١٣٨٢ل٢٩٤}

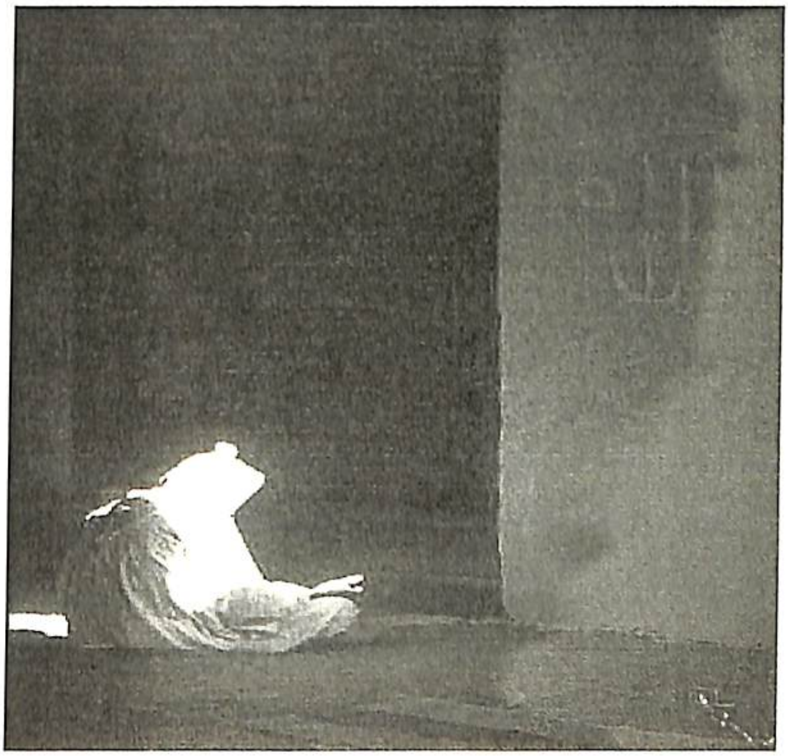

١- جە دوریت دەروون مەوج دەریای هوون

مدۆ وە چەمدا بەڵام چێش کەروون

لە دوریتا دەروون شەپۆلە خوێناویەکانی ئەدا بە چاوما و بەڵام چی بکەم ؟؟

بـۆ محمـود پاشـای جـاف نووسـراوە کـاتێ مـاڵی لـە بەغـدادەبێت. بـۆ پەیوەنـدی مەولەوی و ناو براو و زانینی نامە بۆ نوسراوەکە بڕوانـە{یـادی مـەردان ب٢ل٣٨١-٤٦٦، لیریکا ل٦٩، ڕسالەی عیشق ل٢٥٣-٢٥٥}

٢- پایتەخت محمووود دارالسلامەن

منیج کەمێ فام ئەیازجەلامەن

پایتەختی سڵتان مەحموود(دارالسلامە)و منیش کەمێ ئاوەزی ئەیازم لایە.ئەبێ لە تیلنیشانەکەوە هەوڵی شرۆڤە بدەین.

دارالسلام - بەغدا. خانەی پارێزراوە و پایتـەختـە و سـەلامەتی مـسۆگەر دەکات بۆ حاکمەکەی. لە ڕابردودا پایتەختی سوڵتان محمود و ساتی نووسـینی شیعرەکە شوێنی دانیشتنی مەحمود پاشای دۆستی مەولەوی بووە.

٣- ئەیازت فاماش تەفائول کەردەن

سلاٌمەتی تۆش وە یاد ئاوردەن

ئەیازی تۆ(مەولەوی)عەقڵی بە فاڵ گرتنەوە شکا و سەلامەتی تۆی بـە بیـردا هـات. ئـەیاز یـان(هەیاسـی ژیـر)لـە ڕابـردوودا ڕەنگـە بـۆ بیرکردنـەوە لـە سـەلامەتی پایتـەخت وسڵتان بیرێکی کردبێتەوە وڕێ و شوێنێ گیرا بێتـە بـەر بـۆ بـەرگرتن لـە مەترسیەکانی دیجلە لە سەر بەغـدا. ئەستێرەناسـان و فـاڵ گـرەوان لـە ڕابـردوودا نەقشی کاریگـەریان هـەبووە لـە سـەربڕیار و بیرکردنـەوەی پاشایان و حاکمـان وە ڕەنگـە (فاڵێـك) زۆر شـتی هێنابێتە ئارا و زۆرشتیشی گۆڕی بێت، تەنانـەت چارەنوسـی هەنـدێ قۆنـاغی مێـژوویی، بەفاڵ یان پێشبینی یەك یان لێکدانەوەی خەونی پاشایێك ژێرە و ژووربوون.

مـن نـازانم سـەد و بەربەسـتەکانی سـەر دیجلـە کـەی و چـۆن و بـە بڕیـاری کـێ درووست کراون ؟! بەڵام مەولەوی بیر لە بەربەست دەکاتەوە لە سەر دیجلەی چاوەکانی. لە مەوە دەڵێم ڕەنگە بەربەستەکانی سـەردیجلە بـیری هـەیاس بـووبن. چـوون مەولـەوی دەڵێ ئەیازی تۆش لە مانای تەفائول دەزانێت بەشی (چاو) باکوری لاشەی مرۆڤە.ڕەنگە هـەیاس لـە ڕێگـەی فاڵـەوە سـەلامەتی بەغـدای بـەوە دەرهێنـا بێـت لـە بـاکوری دیجلـەدا بەربەست دروست کرێت. چوون مەولەوی بەر بە فرمێسکەکانی دەگرێت. سـەری خـۆی کە بە نیسبەت دڵەوە باکووری لاشەیە و دڵ پایتەختی خۆشەویستی یە. بـە مـژۆڵی بـەر بە هەڵسەکان(فرمێسك)ی دەگرێت و دڵ لە مەترسیەکانی لافاوی چاو دەپارێزێت

٤-وەخار وخاشاك موژەی چەسپیدە

سەد بەستەن نە دەور سەرچەمەی دیدە

بە درك ودالّ و پڕ و پۆی برژانگی پێکەوە نوساو و لە دەوری سەرچاوەکەی چاوما بەست و بەنـداوم بەسـتووە.نـەریتی گـۆم گرتنـەوەش لـە سەرچـەمەکانی هـەورامان لـە بـیرەوەری منـاڵی خۆمـا یەکێکـە لـە سـەیرە خۆشـەکان و ڕەنگـە جـەنابی مەولـەویش چاوێکی لەو دیاردە بوو بێت.ئەم بەیتە فامی ئـەیازی مەولەویـە بـۆ بـەرگرتن لـە لافـاوی دیجلەی چاوەکانی.

٥-وەرنە دیجلەی غەم توغیان کەردەبێ

تا ئیستە چەندجار بەغداش بەردەبێ

ئەنا دیجلەی غەم تا ئێستا هەستابوو.چەندجارلافاوی بەغدای برد بوو

یـانی بەربەسـتم لـە ڕێـی سەرچـاوەی چـاوم نەکردایـە دیجلـەی غـەم بـە مـەوجی دەریای دەروون تا ئێستا چەندجاردڵی(بەغدا)برد بوو. دیجلە کە دەدات بە ناو بەغدای پایتـەختا و مـەترسی لە سەربەغدا هەیە. ئەیاز ئامان دەداتە سوڵتان و پێی دەڵـێ تـۆ لـە (دارالسلام)دای. مەولەویش بەر بەدیجلەی غەم دەگرێت و پایتـەختی موحیبـەت (دڵ) دە پارێزێت کە محمود پاشای لێ نیشتەجێیە. ئەمەش یەکێکـە لـەو وێنانـەی کـە مەولـەوی وەزیفـەی ماناکـە لـە دیجلـە دەبەسـتێت. مـن دڵنیـام هـیچ شـاعرێیکی عـەرەب بـەوجۆرە

دیجلەی بە شیعر نەکردووە. بۆیە گرنگە لە ئەرکی ووشە لای مەولەوی بگەین.ئەم شیعرە زستان نووسراوە.چوون مەولەوی هاوینی داهاتووی شیعرێکی تر ئاراستەی هەمان کەس دەکات مفرەدەکانی شیعرەکە وەرزەکە دیاری دەکەن بڕوانە شیعری {٧پیتی چ لەم کتێبەدا}

١-جۆراب چوون من زامان نە سرەفتە

وە سەر پەنجەی پای ئیستیغنا کەفتە

گۆرەویش وەکو من زامانی نەسرەوتە و ئێش دانەمرکاوە وکەوتوەتە سەر پەنجەی پێی بێ نیازی یەوە.

واتە وەك چۆن من زامەکانم ناسرەون و کەڵکم نەماوە. گۆرەویەکەشم دڕاوە و کون بووە وناتوانێت ببێتە جێ نیازی پەنجەم و پەنجەکانم لە خۆ گرێت. هۆی نووسینی شیعرەکە و ڕاڤەکەی ناو دیوانەکەش ناچێتە قەناعەتی ئێمەوە و سەرچاوەکانی تریش لێی نەدواون تەنها مامۆستا تەحسین وەك دەلیلێ بۆ عیشقی ئاسۆیی مەولەوی هێناویەتی.{دڵ و چاول٢١٨} . ڕاستە مەولەوی عیشق دەکاتە بزوێنەر و دڵ ڕووبەر و زەوی تاقیگەی خۆشەویستی بەلام لە سەر هێڵی ستوونیش ئەوعشقە سەردەخات. ئێمە وەك یوسفێ بۆخوێندنەوە دەخاتە چالەکانی و ئەم شیعر و وێنانە دەبنە بەلگە بۆ دیدی عرفانی مەولەوی، شتە بێ کەلکەکانیش دەتوانن دەرسی عیشق دا بدەن.ئەو توانستەش کاری عارفانەیە لە سەر زمان و زاراوەکان.

ڕێی تێ ناچێت مەولەوی بیەوێت گۆرەوی دڕاو و بێ کەلکی خۆی بگۆڕێتەوە لە گەڵ هاوڕێیەکیدا و بە نیازیش بێت هاوڕێکەی دەست پێشخەری بکات. {دیوان ل١٧٧} دروست ئێمە بە پێچەوانەوە بۆی دەچین. ئەو گۆرەویە دڕاوانە کە ناتوانن ببنەجێ نیاز و مەحرەمی پەنجە وەکو منی زامدار و دڵ دڕا و بێکەڵك بوون.ڕەنگە مەولەوی نیازی بەخشین و بە دیاری ناردنی گۆرەویەکەی هەبوو بێت بۆ یارێکی چوون شێخ(عوسمان یان بەها)واتە ویستبێتی ڕوتبە و پلەی گۆرەویەکە بەرزکاتەوە، بەوەی کاتێ کە بکرێتە پێی ئازیز و ببێتە جێ نیازی پەنجەکانی. بەلام ئەم ویستە(وەصڵ)تەنانەت بۆ گۆرەویەکانیشی پێك نایێت. مەولەوی و یار ناگەن بە یەك بە هەمان جۆر گۆرەوی و پێ ی ئازیزیش. چوون مەولەوی و گۆرەوی دەبنە دڕاو و بەمەش شیاو نابن. گۆرەوی و مەولەوی دەبنە دوو پاڵەوانی فەصڵ. بەمەش تەن کەوتە

کێوی مەولەوی و خەیاڵ خاوی و بێ عەقڵی گۆڕەوی ڕێك دێنەوە و یار نایان باتە ماڵەوە و لە کۆڵان فڕێ دەدرێن. چوون یار نیازێکی پێیان نیە ئاخر شتی دڕاو بەکەڵکی چی دێت؟

٢-بەد بەختێ چوون من تەن کەفتە کۆیێ

یان خەیاڵ خامێ ئەبلە چوون تۆیێ

بەد بەختێکی وەك منی لەش سووتاوی سەرکێوان(یان ناو کۆڵان)، یان خەیاڵ خاوێکی گێل وگاواری وەك تۆ.

شایانی باسە مامۆستا حەکیم ڕاڤەیەکی تری ئەم بەیتەی کردوە و دەڵێت. بەدبەختێکی وەك منی لاشە لە کۆڵانا کەوتوو، یاخەیاڵ خاوێکی گەمژەی وەکوتۆ. {مەولەوی تەقینەوەی زمان ل١٠٤- ١٠٥} چوون دەرو کۆ لە کوردەواریدا واتای بەر دەرگاو کۆڵان دە گەیێنێت. {وتم با لەم دەرو کۆیەتدا ئانێ سکونەت کەم. مەحوی}

٣-ئەو ڕوتبەی نازك تۆ وە دەروون بەرد

جە ڕوی گوستاخی تۆ ئارەزووت کەرد

ئەو پلە و پایە ناسکەی (دەرەجە)کە لە ڕوی بێ پەروایی و بێ ئەدەبیتەوە بوو بووە نیاز و ئارەزووت.

ڕوتبەی نازك: لە پێ کردنی گۆرەویەکە لای ئازیز. ئێمە دەزانین مرۆڤ شەیدای پلە و پایەی بەرزە ڕووتبە و پلەی بەرزیش لە سەرشان یان لە سەرسەر دەکرێن.(نەجمەو تاج) ئەوسەلیقە عرفانی و ستاتیکیەی کە مەولەوی پێ دەناسرێتەوە و مەولەوی ناسان هەرلە دوورەوە دەیناسن مانا و دیاردە پێچەوانە کردنەوەیە. لە ڕاستیدا لە پێ کردن ئاماژەیە بۆ سوکی. ئەم لە ڕواڵەتا سوکیە شاعرانی تر زیاتر بە پێڵاو تەعبیریان لێ کردووە و هی ئازیزانیان لە سەرچاو ناوە. مەولەوی بە لە پێکردنی گۆرە ویەکە وێنەکەی لە مانای عرفانی پڕ کردووە.

٤-لەب وەتەمای دڵ چەندحەسرەتش بەرد

پێش ئاوڵە کەرد فرسەتش ناوەرد

لێو بەتەمای دڵ ئەوەندە خۆی کرۆشت وحەسرەتی برد. هەلی بۆ نەڕەخساو هەڵتۆقی.

قسە توانای هاتنەدەری لە سەر دەم نەبوو، پێی ووتە ئاوڵەی دەرکرد لە بە تەما مانی دڵدا. عاشقان دەبێت لە وتە و داوا و چاوچنۆکی لە بەرامبەر یاردا خۆ بە دووربگرن. ئەوە یارە خۆی لە دڵ ئاگادارە و چی بە شیاو بزانێ بڕیاری ئەوە دەدات. لە سۆفیان هەن تکاو ڕجاو هەر جۆرە نیازێك بە دژی ویستی خودا (یار) دەزانن، چوون دەڵێن ئەو خۆی ویستی بە چی بێت هەر ئەوە دەبێت.

ئەم دیاردەی داوا ونیاز دەر نەبڕینەش بۆ سۆفی و دەروێشان و مریدان بەرامبەر پیرەکانیان پابەندی و ئەدەبە. تەنانەت بەخشینی هەرشتێکیش شەرت قبوڵ کردنی یارە.ئەگەر دۆستایەتی و گیان بەخشینیش بێت. ئەوە نیە مەولەوی لە شوێنی تر دەڵێت بشلێم دۆستم شەرت ڕازی بوون و قبڵ کردنی تۆیە. لە ڕاستیدا شێخان بیانو و وەسیلەن و مەبەستی سەرەکی یاری ڕاستەقینەیە.

شیعری هەشتەم

۱- جەهقەی ڕەعد مینای هەوری تار

نە مابەین بەزم ڕۆح ئەفزای وەهار

لەحیلکە حیلك و تریقەی بەرز لە شووشەی هەوری ڕەش و دێزەوە، لە میانەی بەزم و فرمانی ژیانەوە و ڕۆح بە بەراکردنی بەهاردا.

هەشت دێڕی سەرەتا مەجلس ئارایی و بادەنۆشی سرووشت و کەیف و عەیشە.کە مەولەوی بەرامبەریان مەجلسی خۆی بە دژیان نمایش دەکات یانی بینینێ پێچەوانەی دیتراو. ئەم شیعرە و شیعری دواترلە کتێبەکەی مامۆستا حەکیم دەگوازینەوە کە لەوێ ژمارە(۱۷و۱۸)یان وەرگرتووە. {مەولەوی حکیم ل۱۷٦-۱۸۰} چەخماخە و بروسکە وجاڵە بوونی هەور کە نیشانەی بارانی هەڵگرتووە فەرمانی ژیانەوەی پێ سپێرراوە.

۲- فەڵەك لە برێزەن پیاڵەش جە مەی

خەم کەردەن قامەت مەواچۆ ها دەی

گەردوون پیاڵەکەی لێورێژو و پڕە لە مەی، دانەویوە و دەڵێ هانێ(ساقیە و بادە دەدا) ئەم وێنە سروشتی و جوانانە لە زاراوەی عورەفادا (زکری ئەشیان) و بە زمان وحاڵی تایبەتی خۆیان خەریکی ڕازو نیازن و مەستن لە عیشقی ئیلاهیدا.ئەمەش مایەی تەسەللا و شۆڵە بەخشین وتەجەللای نوورن لە سرووشتا بۆ بەر دیدەی مرۆڤ، ئەمانە ئایاتن بە توخم و دیاردەی نێو سروشت نووسراون و شوێن پێکانی یاری هەمیشەجوانن. کە سروشتی پیرۆز و ڕازاوە کردووە و کردوویەتیە مەیدانی ئەندێشەڕانی. لە ڕێی ئەم دیدە جوان بینیە بووە کە باو باپیرانی ئێمە سروشتیان پێ پارێزراووە وچاندوویانە و پیسیان نەکردووە.

۳- نەرگس سەرنەجام لالە نیانش

مەسەن وە مەی عەکس خەمزەی نیانش

نـەرگس سـەری ناوەتـە سـەر (جـام - پێـك)ی لالـە و مەسـت بـووە بـە دەرکـەوتنی غەمزە و عیشوەی نەرم ونیانی.

لالە: لە ئەدەبیاتی عیرفانیدا بە بینینی ئەنجامی زانیاریەکان دەگوترێت هـەروەها بە دەم وچاوی گوڵڕەنگی دولبەریش.

نەرگس: خۆشی و شادی ئەنجامی زانست کە لە کردەوەدا بەکار هاتووە {فەرهـەنگی سـۆفیانەی..ل٢٩٣ و٣٢١} نێرگزسـومبولی مەستیـشە و تەنانـەت بووەتـە سـیفەتی چاو مەستانیش. بیانوی مەولەوی (حسن تعلیل)بۆ مەستی نێرگز بەم جۆرەیە:

نێرگزی عاشق و سالك لە ناوجامی مێلاقەدا مەستبوو، کە لە تیشکی ئـەو مەیـەوە غەمزەی نەرم ونیانی ئەودەرکـەوت. واتـە پێـك وجـامی مێلاقـە مەسـاحەی دەرکەوتـەی یارن. خەمزە حاڵەتی لە سەرخۆ و بە نەرم کردنەوە و داخستنی چاوی دڵڕوبایانـە. کـە مایەی عاشق پەروەری و دڵنەوازیە.

مشكل حل نشد از مدرسه صحبت شيخ

غمزەای تا گره از مشكل ما بگشايی

کەواتە نێرگزی مەی نۆش لـە نـاو پێکـی لالـەدا غـەمزەی یـاری دی و مەسـت بـوو. مامۆستا حکیم نیانی دووەمی بە(نهێنی)مانا کردووە.دەشکرێ نێرگز و لالە بـە عاشـق و مەعشوق وێنە بکەین. (دیسان عیلم و عەمەلیش دەبنە عاشق و مەعشوق) لە ناو مەیدا نێرگز عەکسی لالەی دیوە و مەست بووە. دەرکەوتنی یار لە پێکـدا، یـان بینـینی هـەموو پەنهان و نەزنراوەکان لە پێکدا شیعری فارسی پڕکـردوە و لـە شـیعری هـۆرامی یارانـدا مێژوەکـەی دەگەڕێتـەوە بۆسـەدەی دووەم وسـێیەمی کۆچـی.کەواتـە نێـرگس سـالکە بـە خەمزە مەست بووە، وەك چۆن وەنەوشەش سالکە و بە دیتنی خاڵ مل کەچ بووە.

٤- وەنەوشە ئەوخاڵ پیشانیش دیەن

سەرنەیەخەی فکر هەم شانیش شیەن

وەنەوشـە ئەوخاڵـەی نێوچـاوانی دیـووە. سـەری شـۆڕکردوەتەوە بـە سـەریەخەی بیرکردنـەوەدا و مـل بـەرزی و هاوشـانیەکەی لـە دەسـت چـووە. مـل کـەچ و شانـشکاو

بووە.یانی مل کەچ بوونی وەنەوشە وسەرداخستنی لە ئەنجامی بینینی خاڵی نێوچاوی ئەوەوە بوو. ئیتر وەنەوشە هەردەم و تا ئێستاش سەری داخستوە وخەریکی تەفسیری ئەوخاڵەیە.

خاڵی پیشانی:-

ئایاتی ڕوونێ و دیار، مۆری ناوچاو.بەڵگەی ناسین. دەبێت لە ئەنجام گیری وەنەوشەوە بیر لە ڕەهەندی سوجدە بکەینەوە.٠چوون حاڵەتی سرووشتی ملی وەنەوشە زۆر جێی سەرنجی شاعر و عارفانی جوان پەرست و حەق پەرست بووە٠وە دەرسی سوجدەو سەر دانەواندنی لێوە فێربوون.شێخ حەمەشەریفی قازی (خاکی)کە کاتێ ئەو لە دنیا دەرچووە مەولەوی یەك ساڵان بووە لەو بارەوە فەرموویەتی:

وەنەوشەی وەش بۆ کەچ کەردەن گەردەن

ئامووختەن بە تۆ ذکر حەق کەردەن

ئەی سالك ڕا، وەنەوشە وار بە

تارك ئەغیار، سالك یار بە

{مێژووی وێژە ب ١چاپ ٢ل٤٧٤}

بە پێویستی دەزانم لێرەدا لابەلای مەسەلەیەکی گرنگدا بکەمەوە کە لە پشت مەولەویەوە کاردەکات ئەویش(ڕاز و ڕازی پەنهانە) و پرس وجۆیەکی شیعریش کە لە نێوان مریدو مرادێکدا کراوە. حکایەتی ئەو دووشیعرەی کە گوایە هی سید ئەوڕەحیمی تاوەگۆزی و حەزرەتی سراجەدینن. ئەو دووشیعرەی کە مامۆستام عوسمان محمد هەورامی بە ناو و نیشانی (گاوماسی)چەند پەیف و ڕایەکی نوسیوە و ڕاڤە و دەقی شیعرەکانیشی لە گۆڤاری هەوراماندا بلاّوکردوەتەوە. {گۆڤاری هەورامان ژ١٣ل٣٣}

لە ئەدەبیاتی نووسراوی یارسانەکاندا کە لە سەدەی دوەمی کۆچیەوە دەست پێ دەکات ڕابەرانی ئەو تەریقەتە هەوڵیان داوە بیرو ڕا دینی و پرس و جۆ و تێڕوانینەکانیان بۆ کەون وکائنات لەزمانێکی تایبەتی نەکراوە بپێچن و دنیایەکی جوان

له شاری سڕ درووست بکەن. وە لەڕێی مەجازی مەییەوە عەشق ڕۆ کەنە نێو پیاڵەکانی فکر و دڵەوە. کە ئەمەش بووەتە پشتێکی شیعری جوان بۆ مەولەوی٠ پیرشالیاریش پردی پەیوەندی ئەو مەسەلەیە لە نێوان شاعرانی دوای خۆی بە یارسانی و سوننەوە و لە گەڵ ڕابەرانی یاریی پێش خۆی وە زیرەکانە بنچینەی (ڕامان و ئەندێشە) بۆ ئێمە دا دەڕێژێ. وە تێکڕای پرسیارە گرنگەکان دەبنە کەڵکەڵەی و دواترلای شاعر و عارفانی تر دەردەکەونەوە.

عیشق چیە ؟ عاشق و مەعشوق کێن ؟ ئەوەڵ کامەیە و ئاخری کوێیە؟ ژیان و مردن چین ؟ دروستکەر کێیە وخیلقەت چۆن ؟ لەم نێوەندەدا ئێمەچی؟چۆن بپرسین و چ بەرپرسیارییێکمان هەیە ؟ گومان چی دەکات و یەقین کەی دێت ؟ ختوورە چیە ؟ ووتن و زمانی دەربڕین چۆن ؟ ڕەمز و نوشتە وسیحری وشە و زمانی جنۆکە ئاسای شەیدا و عاشقان بۆ هاتوەتە ئارا ؟ کێ چاری نەزان و تێکدەران دەکات ؟ بە کێ بڵێین داران گیاندارن و لە کوێ لە هێلکە ڕامێنین و تاکەی چاو لە پەردە و دەرکەوتنی دانەی زەرد بین؟

دێمەوە سەر پرس و جۆی دووشیعرەکەی گۆڤاری هەورامان بەر لەوەی ڕاڤەیان بکەین چەندسەرنجێکی خۆمان دەخەینە ڕوو.

١- ڕاستە شیعرەکان لە ڕوی شیعریەتەوە نزمن و ناگەنە دەسەڵاتی زمانی مەولەوی و زمانیان لە زمانی نەزم و چیرۆکە دینیەکان دەچێت کە لە پاشخانی ئەدەبی ئێمەدا نموونەیان زۆرە. بە تایبەت لای یارسانەکان کە پشتەوەی ئەو دید و بۆچوونانە مانا دارن و زۆر برۆین دەگەینەوە لای دورەکە.بەلاَم گومان لە سەلیقەی هونەریان دەکرێت لە گەڵ ئەوەشدا ناکرێت وە لاخرێن. چوون مەولەوی لەو پەنجەرەیەشەوە نیگای کردوە و هەمان ناوەڕۆکی لە شیعری قاڵتر و بەرزتردا دارشتوە. خۆ ئەگەرساغ بوونەوە هی مەولەوی تاوەگۆزی بن و هی مەولەویەکەی تر یان کەسێکی ترنەبن ئەوە دەبنە نەزمەکانی سەرەتاو دەچنەخانەی شیعرە لاوازەکانی{بۆ ئاگاداربوون لە مەولەویەکەی تربڕوانە محمدعەلی قەرەداغی بەرگی هەشتەم ل ١٣٤-١٥٥}

٢- ناوەڕۆکی ئەو دووشیعرە لە ئەدەبیاتی نووسراو و نەنوسراوی هەورامیدا هەیەو ناکرێت ڕواڵەتیانە بڕیاری سەختیان بە سەردا بدەین.دەبێت زمان وەك مەجاز وەرگرین و لە پشتەوە بۆ مانا بگەڕێین کە ئەهلی ئەوحەرفانە نەبین عەیبداریان نەکەین حافز واتەنی:

چوبشنوی سخن اهل دل مگوختا است

سخن شناس نەای دلبرا ختا اینجاست

چوون ناوەڕۆکی ئەو شیعرانە بە مانا مەئلوفەکانیان زۆرمەخسەرە ئامێزە و تێگیشتنمان دەکات بە لۆژیکی ئەلەزلە.خۆناکرێ هەموومان ئەلەزلە بین و هەردەم چاوەڕێی مانای حازر و مەتەڵە شیکارکراوەکان بین. گەر تەصەورمان بۆ بەوێنە کردنیان واقعی بێت، یان بەمانای وشەکان هزرمان تێر بکەین، ئەوە دەبینە کەرگەل. پێم وایە خەیام گیری بە دەست ئەو جۆرە بڕوا و تێگەشتنەوە خواردووە کە هاتووەتە دەنگ و ووتویەتی:

گاوی ست بر اسمان قرین پروین

گاوی ست دگر نهفته در زیر زمین

گر بینایی چشم حقیقت بگشا

زیر و زبر دوگاو مستی خر ببین

بۆیە سەرباری شکستی هونەری و مانای ڕواڵەتیان من هێما و پرس وجۆکان بە لاواز نازانم و پێشم خۆشە ساغ بنەوە هی ئەو دووزاتە بن چونکە پەنجەرەی تر بۆ پەیوەندی کۆمەڵایەتی و دینی ئێمە لە ڕابردوودا دەکەنەوە

٣- موعجزەی پێغەمبەرانی دینەکان و کەراماتی وەلی و پیاوچاکان کە لە تەواوی باوەڕی دینی خەڵکاندا هەیە لە گەڵ زمان و ناوەڕۆکی ئەم باس و خواسانەدا دەبێت شرۆڤە کرێن و وەك مێژووی بیری مرۆڤ شیکارکرێن و نابێت ئێمە ببینە پێغەمبەرانی خوێنەر و داوای بڕوابوون یان بڕوا نەبوونیان لێ بکەین.

لە ناومیللەتانی دنیادا چەندین بیروڕا و نەریت و قەناعەتی سەیر و سەمەرە هەیە کە وەك حەقیقەتی ڕۆژی خۆیان چاولێ کراون.خودی ئەم زانستەی ئێستا لە ئەفسانەکاندا خەیاڵ بوە و ئێستا ڕاستی حاشا هەڵنەگرە و ڕەنگە بۆ مرۆڤی سەدەکانی داهاتوو ببێتەوە بەفشە. ئەمەش زەحمەت درووست دەکات بۆ دانانی خاڵی کۆتایی و هیچ کات بڕیاری ڕەها لەم مەیدانەدا سەوزنابێت. لە کۆتایی ئەم سەرنجانەدا دەبێ بڵێین لە هەوراماندا چەندین ڕاز و گێڕانەوە هەن کە دەکرێت بخوێنرێنەوە و لە گەڵ چیرۆکی ئایینەکانی تردا بەراورد کرێن. دەعوەتی پاشایی سان سەهاك و سفرە وخوانی عیسا و هاوڕێکانی، لە دایکبوونی باوە یادگار و عیسا و ڕزگاربوونی حەزرەتی محمد و هاوڕێکەی و یارانی هەموو ئەشکەوتەکان و پەرژین کردن بۆ نەبارینی بەفر و سەربان گسك دان بۆ بارینی ئارد.

پرسە شیعریەکەی مەولەوی لە شێخ عوسمان

ئیرشاد پەناهی ئیرشاد پەناهی

یا شێخی مرشد ئیرشاد پەناهی

ئەی شێخی مورشد ! دەرس دان وتەربیەتێ بە پەنامەکی و دوورلە چاوی خەڵکانی تر، ڕێنمایی یەکی نهێنیم بکە لە پەناوە.

مرشد شێخی سراجەدین: بە پێی شایەتی مرید و مەنسوبەکانی کامڵە و دەسەڵاتی بە سەردەوڵەتی عیشق و جەزبە و خەیالاتی مریددا ڕۆییوە. کەواتە پرس و جۆکە سرە و زمانەکەش تایبەتە بەخۆیان بۆ ئەوەی خەڵکانی تر، کە توانای تێگەشتنیان نزمە نەچنە باسەکانەوە.

جە تۆ مە پەرسو نەعتی ئیلاهی

ئەوەڵ زەمین ساخت یا گاو و ماهی

سیفاتی جوان وجەمالی خوایی لە تۆ دەپرسم. یەکەمین جار زەمینی درووست کرد یان دەریاو ئاوەکان. کارە پڕ لە جوان و هونەرەکەی خوا لەئاسمانەکانەوە تا دەریاکان چۆنە و کامیان لە پێش کامیانە؟

بۆ ڕەوایی ئەم باسە بڕوانە {مێژووی تەبەری و. زانەرمحمد ٢٠١٠سلێمانی ل٩-٥٠} ئەم پرسانە لە پێغەمبەران کراوە سەرچاوەی تێ ڕامان و کەلکەڵە کە لەم ئایەتە پیرۆزانەوە لە دایك بووە.

١- وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ

٢- إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

٣- وَهُوَ الَّذِي خَلَق السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاء لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ إِنْ هَـذَا إِلاَّ سِحْرٌ مُّبِينٌ

٤- هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاء وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

٥- قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ٩ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاء لِّلسَّائِلِينَ ١٠ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاء وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ اِئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ١١ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاء أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاء الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

٦- أَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاء بَنَاهَا ٢٧ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ٢٨ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ٢٩ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ٣٠ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءهَا وَمَرْعَاهَا ٣١ وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ٣٢

ژینگەی زیندەوەران کە ڕووبەری دەرکەوتە هونەریەکانی یەزدانە کامیان پێش ئەوی تریانە ؟ ئەمەش زیادە دەخاتە سەر دەرئەنجامە شەرعیەکان و تەریقەت باشتر ئەو دیوی پەردە و پەنامەکیەکان دەبینێ.

ماهی چێو بیەن گاوبەچی ڕەنگەن

جە ژێری پایەش ئەوسەنگ چ سەنگەن

ماسی چی بووە یانی چ شتێ بووە ؟ یان درووست بووە. ئەی گا چ ڕەنگە وچۆنە و ئەو بەردەی ژێر پێی چ بەردێکە ؟ ئەمەش تەصەوراتی مرۆڤە بۆ چین و تەبەقەکان.

هەروەها پێچەوانەی تێگەشتنی ترەکەڵەکێ. هونەری وورد و دەقیقی درووست کردن و ڕاگرتنی پیشان دەدات و هاو کات لە گەڵیا چوونی خەیاڵ بۆ تێکچوون و ڕوخانی. لەو بارەوە لای یارسانەکان خان ئەڵماسی لوڕستانی دەڵێت:

لە سڕی قودرەت درووست کەردعاڵەم

هەفت تەبەق ڤە پشت ماهی کەرد ڕەقەم

بەینی دوو دیدەی گاوچەند بەعیدەن

چ نیشان دارۆ کام لاش سفیدەن

میانی دووچاوی گا چەندە ؟ و چ بەڵگە و نیشانیەکی تیایە وکام لای سپیە ؟ ڕەنگە پرسی دوودنیای جیاوازبێت ئەم دنیا و ئەو دنیا بێت. وە ماوەی نێوانیان و سەرفرازی لە کامیاندایە ؟ کامیان نوورانی و سپیە و کامیان ڕەش و تاریکستان ؟ وە نیشانی جیاکردنەوەیان چیە ؟ و ڕوو لە کامیان بکەین ؟ دەشکرێ نێوانی شەو و ڕۆژ و پرسیار کردن بێت لە شەو و ڕۆژ{ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُواْ عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً ١٢}

شێخ لەوەڵامی ئەم بەیتەدا دەفەرموێ:

حەق ئەو نیشانە سفید ئاراستەن

سفیدی جەلای ئەندامی ڕاستەن

دووپا نە مەغریب دو دەس نە شەرقەن

ئی چەم تا ئەوچەم هەفتا ساڵ فەرقەن

خوا ئەونیشانەی بە سپی دەرخستوە و لای ڕاستیەتی. واتە ڕێگەی ڕاست وسەیرکردنی ڕاست بەرەو سپی بوونت دەبات. وە سپی بە ڕاست دەدرێت و ڕەشیش بە چەپ (بیربکەرەوە لە نامەی ئەعمال)وە دەستی لە ڕۆژهەڵاتە کە دواجار کۆتا دەبێت وچارەنووس دەچێتە لای پێکانی. ئەمەی ئێرە دە پێچرێتەوە و دەچینە ئەوێی ڕۆژئاوا،

بیرکردنەوەی میسریە کۆنەکانیش بەوجۆرە بوو. وە ماوەی نێوان ئەو دوو دنیایەش حەفتا ساڵە. نابێ(٧٠)وەك ژمارە وەرگرین بەڵکودەبێت ڕەهەندیانە سەیری بکەین.

گا وە کام جانب نیگا مەکەرۆ

شاخی ئەوچەندەن چ نیشان دارۆ

گا سەیری کام لادەکات و شاخی چەندە و بەلگەی شاخەکان چیە ؟ یانی ڕەگ وریشە و تۆرەمەی مرۆڤ چەندە و چارەنوسی بەرە وکوێیە ؟ وە دەکرێت پرسیاریش بێت لە ڕووکارە جگرافیەکان و شاخ و شاخ و ئاسمان.شێخ لەوەلامدا فەرموویەتی:

بە قودرەتی وێش دەهندەی مراد

چل هەزارسەرش نە ئەوکەرد ئیجاد

هەفتاد هەزارشاخ حاصڵ کەرد لێشان

هەرشاخ وە نەوعێ، وە تەرزێ کێشان

بەخشێنەر بە هێز و توانای خۆی چل هەزارسەری لێ دروست کرد و هەفتا هەزارلقیشی لێ جیاکردەوە و هەرشاخە لە شێوە وڕەنگێ ئاماژە بۆ جیاوازی گەلان و جیاوازی زمان و... هتد

خوێنەر لەوبارەوە دەتوانێت ڕەوزەتو سەفای میرزا ئۆلقادری پاوەیی بخوێنێتەوە لە{گولزاری هەورامان محمدئەمین هەورامانی بەرگی یەکەم ل ٢٤٦}

ئانە چ حەرفەن نە پێشانیشەن

نویشتەی ئەوکێن نامی کێ تێشەن

ئەوە چ حەرفێکی دیار و ئاشکرای نێو چاویەتی و ناوی کێی لێ نووسراوە ؟ خالق چ مۆرێکی ناوە بە سنعاتەکەیەوە ؟حەرف: ئاماژەی بەیان و زانینە. پیشانی: تەوێڵ و ناوچەوان. (حەرف، پیت)چ بە تاك یان کۆ هاتوەتە نێو قورئان و موفەسیران ئێستاش هەندێکیانیان بۆ ڕۆشن نەبووەتەوە. پرسیار لە حەرف و چیەتی حەرف و خاوەنی

حەرف گرنگ و لە هەمان کاتدا مەترسیداریشن. لە بزوتنەوە عەقلگەراکانی هزری ئیسلامیدا لە سەرقورئان لەم جۆرە پرسانە زۆرکراوە. دەشکرێ خاڵی پیشانی مۆری خالق بێت کە خاوەنداریەتی و مافی دروست کردنی دەدات بەخوا.شێخ لە وەڵامدا دەڵێت:

حەرفی پیشانیش نامی ئەڵلاهەن

ئیسمی محمد ڕەسولولاهەن

نێوچەوانی شایەتومانی لێ نووسراوە. ناوی خوا و پێغەمبەرەکەی نراوە بە نێو چاویەوە. بەڵگەی مۆرکراوە بۆ ئەوانەی دەیبینن. ئەوحەرف ونیشانەیە سپیە. خاڵی جیاکردنەوەی کوفر و ئیمانە و هەرکەسێ توانای بینینی ئەو نیشانەیەی هەبوو یان یەکجار بینی ئەوە سەری دادەخات و مل کەچی پەروەردگاردەبێت و بیرلە ڕاڤەی دەکاتەوە. ئەم شوێنەی پرس و وەڵامە زۆرنزیکە لەو دێڕە شیعرە هونەریەی کە بوویە هۆی ئەم لاکردنەوەیە. وە هەرئەو پەیوەندیە وای کرد من شیعرەکان نەخەمە لاوە.

ئەوماهی چەندەن نە ژێری پاشەن

مەککەی موعەزەم جە کامین لاشەن

ئەوماسیە چەندە لە ژێر پێیدا و مەککەی پیرۆز دەکەوێتە کام لای ؟ (چەندە) پرسە لەحەجم و قەبارە نەك برو ژمارە. وە دەبێ لە بیژەی (گا لە سەرپشتی ماسیە)ئەمانە تێبگەین.

ا- لووسی وخلیسکی ماسی و لەڕاستیدا زەحمەتی ڕاگرتن و بڕوا بە وەی کەلای خوا چەند ئاسانە.

ب- وشکانی لە سەر ئاو. ئەم کاربەجێیی و حسابە وردە بووەتە مایەی ڕامان و بیرکردنەوەی سەرجەمی پێغەمبەران لەوانە زەردەشتیش. شێخ لەوەڵامدا دەڵێت:

مەککە جە لای ڕاست فەرقی ئەوگاوەن

ئەندەکێ جانب فەرقش نزاوەن

مەككە كەوتوەتە بەشی لای ڕاستی و كەمێ بەلای سەریدا لاربەوە.

خۆراكش چێشەن چێش موەرۆچێش

چەند سەر و چەند پا سبحان بەخشا پێش

خـۆراكی چیەوچـی دەخـوات ؟ خواچەند سـەر و پێـی پـێ داوە ؟ شـێخ لەوەلأمـدا دەڵێت:

واردەنیش تەوحید زاتی ئەللأهەن

خاب و ڕاحەتیش(نصرمن الله)ەن

خۆراك وخواردنی بوونەوەر یـەكتایی و تـاك پەرسـتی خوایـە. ئەمـەش ڕاحـەتی و سەركەوتنێكە كە هەرلە خواوەیە پرسكەر لە خۆراكی گیانی دەپرسێ و شێخ یـەكتایی خوا دەكاتە خۆراك.

صەد عالەم پەرسام عالم تا عاقڵ

ئەی موشكل پەرێم نەكەردشان حل

لەصـەدلاوە پرسـیم لـە زانـا و دانـا و بیرمەنـد و فەیلەسـوف وعـاقڵان كـەس ئـەم كێــشەیەی بۆحـــەل نـــەكردم. لێرەشـــدا ئامـــاژەی جـــوان كـــراوە بـــۆ دەســـەڵاتی مەدرەسەعرفانیەكان.كەوەڵأمی ختووره و پرسیارەكانی دڵ بەعلمی ظاهیر و بە عەقڵ و ئـاوەز و فەلـسەفە نادرێنـەوە. چـوون پرسكەرخۆیـشی علمـی هـەبووە و سـەدانی وەك خۆیـشی توانـای شیكاری پرسـیارەكانیان نـەبووە. ئەمـەش جیاوازی دەسـەڵات و توانـای قەناعەتی هەردوو باڵی (شەریعەت و تەریقەت)ە و پێشبڕكێیان بۆ ناساندنی حەقیقەت. لـەم ڕووەوەیـە چـەندین مـەلا و دانـا و زاناخۆیـان تەسلیمی مەیخانـە و بادەگانی عرفان كردووە. بڕوانە لە ناوی ئەو زانا و دانایانە كە مرید و مەنسوبی مەولاناخالد و شێخانی تەوێڵە و بیارە بووون.

ئەوسا نایابیت مەعلووم مەبۆ لێم

جوابی ئەی عەرزە بكیانی پەرێم

ئەوسابێ وێنەییت ئاشكرا دەبێ لێم كە وەڵامی ئەم پرسیارانەم بدەیتەوە. ئەوانەی ڕێبواری تەریقەتن و ئەو ڕێگەیە دەگرن عەودالآنی پرسیارە ڕیشەیی و ناوەكیەكانن. ئەو پرسانەی كە چێوەیان لە سنووری دین و نەتەوەكان تێدە پەڕێت. كە مەدرەسە ڕواڵەتیەكان وەڵامی مردو وحازریان هەیە. بۆیە چەندین مرید و دانا و زانا لەو مەدرەسە بێزاركەرانە هەڵدێن و ڕوودەكەنە قوتابخانە حووبیەكان. دەبێت سەرنج لەو بابەتە بدرێت نەك بۆ ئێرە بەڵكو بۆ تەواوی بێزاریەكان لە ئەرك و فەریزە ناچاریەكان و ڕوكردنە قەناعەت وچێژە ڕۆحیەكان.لە بەرئەوە هیچ بێ ئەدەبیەك لەم كۆتاییەدانیە، چوون پرسكەرەكە دڵنیامان دەكات بە سەرسەد دانا و زاناوە كوڵێ پرسی هێناوەتە بەردەم ئەم عارفە ڕاز زانەو نایابییش لەم كاتانەدا و دوای بەجێهێشتنی زۆرباشەكان دەردەكەوێت. دانا وزانا وفەقیهەكانیش لە ڕێی ئەم پرس و مەتەڵانەوە تەسلیم بوون و بوونەتە بادەنۆشی ئەوخەراباتانە. من چۆن لە سەرەتاوە ووتم كە ناتوانم بیسەلمێنم ئەم دووشیعرە هی مەولەوی و سراجەدین بن ئیستاش دووبارەی دەكەمەوە كە بەڵگەی سەلماندنم لانیە ونالێم شیعری ئەو دووزاتەن لە بەر بێهێزی وێنە وخەیاڵ وشیعریەت و زمان. نەك لە بەر بێ هێزی ناوەڕۆك و پڕو پوچی بابەتەكەیان. دەنا بابەتەكە هێزدارە و پڕە لە ڕمز و ڕاز. وەڵامدەر ئەو قەناعەتەمان لادروست دەكات و دەڵێ:

چونكە زاهیرەن عیلمی شەرعیات

نەواتەن مەعنای ئەخفای مەخفیات

چونكە تۆمەعنای نیهانیت زانان

ڕمزێ جە ڕموز پەنهانیت وانان

چوون تۆ مانای ڕەمز و سڕ دەزانیت و شاگردێكی كە حەرفێكت لەو مەكتەبەدا خوێندووە. ئەگەر پرسە شیعرەكە هی مەولەوی بێت ڕەنگە ئیتر دوای وەڵامەكە كەوتبێتە داوی تەریقەتەوە و بووبێتە مریدێ كە هیچ كات نەیویستووە سنووری دەسەلاتی ڕۆحی پیرەكانی ببەزێنێت و لەگەڵ كامڵ بوون و گەورە بوونیشیدا هەردەم خۆی بە بچوكیان دەزانێت.لە كۆتایی ئەم بابەتە كرچ وكاڵەشدا دەڵێم باخۆمان ئامادەی

حـازرخۆری ووشـە و مانـا نەکـەین و لـە سـەر شـیعرە عرفـانی و هێمادارەکـان کـەمێ بوەستین.بە دەساوردەکانی ئێستا و سەرچاوە زۆرەکان لەچاو جاراندا هەوڵ بدەین ڕاڤە و خوێندنـەوی جیـاوازتر بەرهـەم بێـنین و بـەدوای کردنـەوەی کودەکـان و نوشـتەکانی زمـان بکـەوین. لێکۆڵـەرو ڕاڤـەکارانی ئـەدەبیات بـە چـاوی گرنگـی و بایەخـەوە سـەیری میتۆلۆژیـا بکـەن. وە بـاش وورد ببنـەوە کـە ئێمـە تـەنیا جنۆکـە و دێـو و خێـوی ئـەو کلتوری مرۆڤایەتیە نین و بەڵکو دامەزرێنەر و شەریکەماڵین. {کنگره بزرگداشت مولـوی کرد ل٣٧٧}

دەچینەوە لای شیعرەکەی مەولەوی.

٥- مەشاتەی قودرەت جە هونی عاشیق

سووراو دا وە ڕووی چووزەی شەقایق

بـووك جـوان کـەرو ئارایـشگەری قـودرەت لـەخوێنی عاشـقان دەم و ڕوی چوزەی (نوکی خونچە)گوڵاڵە سوورەی سووراوکرد.

ڕەنگی گوڵاڵەسـوورە خـوێنی عاشـقە.دوای مەولـەوی ئـەم مەفهوومـە لای شاعرانی کـــورد دووبـــارە کراوەتـــەوە بـــە تایبـــەتی لای شـــاعرانی ســـنووری هەڵەبجـــە و هەورامان{بەرهەمی ئەحمەد موختاربە نموونە}

٦- سۆسەن سەد زوان ئاواش سەد تەرزەن

نەوای(هەی شادی هەی شادی)یش بەرزەن

سۆسەن بە سەد زمان و بـە سـەد جـۆر ئـاوازەوە هـەوای گـۆرانی هـەی شـادی هـەی شـادی بەرزەنیـەتی. لـە زۆرشـوێندا ئێمـە تێبـینی ئـەوە دەکـەین کـە مەولـەوی زۆر عەلاقمەندی گۆرانی و چڕینە.وە وا دێتە پـێش چـاو یـەکێك بـوو بێت لـە ئاوازنـاس و گۆرانی ناسەکان.وە من گومان دەبەم کە دەنگ خۆش و ئاواز خوێنیش بووبێت.

٧- سونبوڵ بە وێنەی دەس زەدەی تڵفەن

تا تا جە هەمتا هەمتایی کڵفەن

سونبوڵ وەکو زوڵفێ کە ساوایەك دەستی پێ گەشتبێ تاڵ تاڵی لەگەڵ یەکا ئاڵۆسکاون و بوونەتە هاوتای کوڵم. سونبوڵ وەکو زوڵفی دەست منالی لێهاتووە. ئەم وێنەی زوڵف و منال و شەماڵ و تێکچوونەی لای بێسارانی زۆرسەرنج لێدراوە و تەنانەت شیعری سەربەخۆی هەیە.

بای شەماڵ تای زوڵف..........

دەسم دامانت تایێ جەتای زوڵف

قەترانی شەوڕەنگ وەردەی سەرکوڵف

ستەم زەدەی دەس ناخوون کەندەی توڵف

{بڕوانە دیوانی بێسارانی حکیم مەلا ساڵح ل٦١}

٨- سەمەن غەنی نەقد شێوەی ئەو ڕوپۆش

جەو پەی جورعەی نۆش نەسیم پەی سەرخۆش

یاسەمەن دەوڵەمەن و ساماندارە. بە شێوەی ئەو ڕوو پۆش و داپۆشراوە نەسیم بۆ ئەوەی سەرخۆشی کات جورعەیەکی پێ نۆشیوە. (نەقد حازر پێچەوانەی قەرز) ئەم وێنەیە یەکێکە لە وێنە چڕ و دانسقەکان کە ناکرێ بە سادەیی ڕازی بین بەوەی کە ڕاڤەمان کردووە.

غەنی نەقد:- بێ نیازی دەوڵەمەند کە (زێڕ) پارەی نەقدی هەیە. لە نەقدا ڕەنگی زەرد و ڕۆشنی یاسەمەن هەست پێدەکەین.وە ڕەنگە لە ڕوو پۆشدا مەبەست پێی سەر ڕووت نەبوون بێت کە جاران کلاوزەڕیان لە سەرکردوە٠ یان کەسێ سامان و دەوڵەمەندیەکەی داپۆشێت و دەری نەخات. ئەم یاسەمەنە وەك ئەو سامانەکەی شاردوە تەوە و دەری ناخات. چۆن ئەو یارە ڕووی خۆی پۆشیوە و دەری ناخات. یاسەمەنیش ئاوەها. شەماڵ بۆ ئەوەی سامانی جوانی لێ بدزێت (بۆن و عەتر و بەرامە) پێکی پێداوە و سەرخۆشی کردووە. ئیتر کەوتەوەتە شنەو تۆو بۆنی لێ کەوتوە. سەرخۆش لە مەستیدا خۆی دەکاتەوە و سادەژین دەبێتەوە پەردە واز دەبێت و ڕاز دەدرکێت.لەم جۆرە وێسگە ستاتیکیانەدا بوو کە لە سەرچاوەکانی بەردەستا هەستم

دەکرد کە کوفرکراوە بەرامبەر جوانی شیعری مەولەوی و پیشان نەدراوە. لە گەڵ ئەوەش خاکی بەردەری ڕاڤەکارانی سەروەرم، هەوڵم دا ئەو جوانیانەی کە من دەیانبینم و دەرنەخراون دەریان خەم، وە دڵنیام لە وەی دەبێ چەندی تر لەو جوانیانە هەبن کە من و تۆ هەستیان پێ ناکەین. خوا دەزانێ کەی ئەو ڕۆژە دێت هەستی جوانی بینی ئێمە بگاتە ئاستی دیدەکانی مەولەوی.

٩-بەڵام دڵ جە ئێش خەم هەرمدۆ چڵ

دیدەش سیوای خەم کەی وینۆ سوورگوڵ

بەڵام دڵ لە تاو ئێشی خەمدا هەر پل دەوەشێنێ و چاوی دڵ(بەصیرەت) بێجگە لە خەم کەی تازە گوڵی پشکووتوو دەبینێ.

لەو مەیخانەی سروشتەدا(٨ بەیتی پێشوو)کە مومکن نیە کەس شاد نەکات، کەچی مەولەوی خۆی دەکاتە سروشتێ کە لە گەڵ ئەو سرووشتەدا نایێتەوە. یان هەمان ئەو سرووشتە جۆرێکی کە دەبینێ. لەم بەیتەوە (خەم) مەولەوی دەکاتە ڕووبەری خۆ نواندنەکانی بەرامبەر حاڵی گوڵەکان لە مەیخانەی سروشتدا حاڵی هەمان ئەوگوڵانە ببینە لە سروشتی مەولەویدا یان بە چاوی مەولەوی. ئەمەش ناشادی مەولەویە بەرامبەر شادیەکان.

١٠-نێرگز ئەو بیمار پەردەی دڵ ڕێشەن

چەنی دەرد عیشق دایم خدێشەن

نەرگس ئەو بیمار و نەخۆشەیە کە پەردەی دڵی زامدارە و بەدەردی عیشقەوە خوی گرتووە٠

نێرگز لەوێ مەستی مەی جامی لالە بوو٠ لێرە دڵ دڕاوی دەردی عیشق

١١-غوسەی دووری خاڵ ئەو گۆنای گوڵ بێز

خەم کەردەن گەردەن وەنەوشەی پەل دێز

خەم و خەفەتی دووری لە خاڵی ئەوگۆنای لە گوڵ جوانترە. گەردنی وەنەوشەی گەلاّتاریکی کەچ کردووە (شکاندوە).

لەبەیتی(٤) دا وەنەوشە لە وەصڵی خاڵدا مل کەچ بوو و خەریکی تەفسیری ئەو خاڵەبوو. لێرە بە هەمان جۆر مل و گەردنی کەچە بەلاّم لە فەصڵدا لای مەولەوی بە(فەصڵ و وەصڵ) دەگەینە هەمان ئامانج بۆیە خۆی دەڵێ:

مشیۆ وەصڵ و فەصڵ فەرقشان چێش بۆ.

١٢-شەقایق نە هوون بەرگش کێشاوە

چوون دڵ وە نێشی موژەش ئێشاوە

گولاّلە سوورە پەڕەکانی لە خوێنی خۆی هەڵکێشاوە. چونکە دڵی بە نوکی برژانگی بریندار بووە، ئێشاوە.لێرە مانای پێکراوە دەدات. لە بەیتی(٥)ئاریشگەری قودرەت بە خوێنی عاشقان سووراوی بۆکردبوو. لێرە خوێنی خۆی سووراویەتی.

١٣-جەم جەم سۆسەنان جە لانساران

نە مەسئەلەی خەم گفتوگۆ داران

کۆبوونەوە کۆمەڵ کۆمەڵ سۆسەنەکان لە قەدپاڵ ونسارەکاندا. بە مەبەستی گفت و گۆ کردنیان لە مەسەلەی خەم لە بەیتی(٦) دا بە سەد زمان گۆرانی هەی شادی بەرزبوو. لێرە لە خەم دەکۆڵنەوە.

١٤-تەوق تەوق سونبولاّن نە جامی ڕاخان

پەخش و پەشێوەن پەخشەن پەی داخان

دەستە دەستە و باقە باقە سونبولاّن بە دەوری جامی بژوێن و سەرسەوزی چیاکاندا بۆ داخ وخەفەت پژاون و بلاّوبوونەتەوە. جام بە مانای قاپ کە حاشیە و پەراوێزەکانی نەخشابن بەکارهاتوە. مەولەوی جام و قاپەکانی خەم لە دەروونی خۆیدا نەخشین دەکات.

١٥-جەوق جەوق سەمەنان تەن سپی بێگەرد

عوریان وێنەی قەیس مە گێلاّن نە هەرد

تیــپ تیــپ یاســەمەنە ســپی و بێگــەردەکان ڕووت بوونەتــەوە و ڕەجالآنــە وەکـو مەجنون بە هەردەکانا دەگەڕێن لەبەیتی(٨)سەمەن پۆشتە و بەسامان و دەوڵەمەن بوو. کەچی لێرە ئیفلاسی کردوە و شڕوشیتاڵ دڕاو بووە. یانی گەڵای پێوە نەماوە.

١٦-موتریب وە مزراب ڕیشەش پەی گەردەن

نەی وە نەوایێ مایەش وەی گەردەن

ئاهەنگساز و گۆرانی بێژ بە ئامرازەکەی ژەنینی دەماری دەرهێنام و نەی بە بەزم و نەواییێك مایەکەی چەند بەرا بەرکرد. یانی کاری ئاهەنگسازەکەی کاریگەرترکرد.

وەی: زیـادکردن و چـەند بەرابـەری قازانجـە. وە دەشـکرێ(وەی) بـە تـاڵان دان و خەسارکردنی مایە بێت ئەوکاتە ڕاڤەکە پێچەوانە دەبێتەوە، بە تایبەت کاتێ لە دەست دانی سامانەکەی یاسەمەن بکەینە کاری ئەمان.

١٧-جە ئاوازی بەرز بەختی بەد تاڵەش

وەی حوزوورەوە شەرارەی ناڵەش

لە ئاوازی بەرزی بەخت و ناو چاوی بەدی، بەم ئامادەبوونەی بڵێسە و ناڵەوە.

١٨-گەردوون بەزمی خەم کەردەن پەرێش ساز

یە ڕەقس یە ئاواز یە نەیچی یە ساز

گەردوون بەزمی خەمی بۆ سازاندووە. ئـەوە ڕقـس و ئـاواز و ئـەوەش نـەی چی و ساز.

تا ئێرە نماییشی دوو سروشتی جیاواز بوو یان دووبینینی جیا بۆسرووشت لە بەر ئەنجامەکانی(فەصڵ و وەصڵ)د.لە مەولا پەنا وە بەرساقی تایبەت و فریاد ڕەسی خۆی دەبات.

١٩-شیشە و قەهـ قەهە و شیشەی خەم پەی کەر

ساقی بە سازێ ڕیشەی خەم پەی کەر

بە شووشەی بادە قەهقەهەی شووشەی خەم وە لاوە بنێ، ساقی بە سازێ ڕیشەی خەم دەربێنە.بە بەزمی بادە و تایبەتمەندی خۆی دەچێتە شەڕی خەم و فەصڵ و فراق و ناشادیەوە.

٢٠ - بەزمێ خەم سازاش بدەر وە هەمدا

مەیلی بیناییش باوەر وە چەمدا

بەزمێ کەخەم سازانی بدە بە یەکا و تێکی دە و مەیلی دیتن و بینایی بێنەرە وە نێو چاوم. یان چاوی دڵم ڕۆشن کە٠ یان بەزمی خەم تێکدە و چاوی کوێرکە.

بە کوێربوونی چاوی خەم بینایی چاوی ئەم دەکرێتەوە. ڕەنگە ئەم شیعرەش شیعری دوای لە دەست دانی چاوەکانی بێت.خەم و فراق ئەی هێشتووە چاو کاری خۆی بکات بە نووری بادە چووەتە جەنگی خەمەوە و ئومێدی ڕۆشنایی گەڕاندوەتەوە بۆ دوا بەیتی شیعرەکە.

٢١-بەڵ دڵەی لێڵاو چەم چڵ کردەی خەم

گوڵ وە گوڵی وێش بوینۆ وەچەم

بەڵکو دڵەی تاریك و لێڵم و چاوی گلاراو بە خەمم خەم و لێڵیان نەمێنێ و گوڵ بە گوڵی خۆی ببینێ.

١- جەمین ڕەشك جام جەم نومای جەمشید

ڕەوش سەنجەكەی قورس ماه وخورشید

ڕوخسار بەخیلی بەر بە ئاوێنـەی دنیا بینی جەمشید. و ڕەفتار پێوەكەی مانگ وخۆر. {مەولەوی حكیم ل١٧٩}.

جـام جـەم:- لـە داسـتانە ئێرانیەكانـدا جەمـشیدی پادشـای پێـشدادیەكان ئـەم ئاوێنەیـەی هـەبوە و دنیـای تیـا بینیـوە هـەواڵی حـەوت كیـشوەرەكەی لەوجامـەوە زانیووە.جام جهان نما وجهان بین و گیتی نماشی پێ دەڵێن و دەشیدەنە پاڵ چەند پاشایەكی تـریش لـە وانـە كـە یخوسـرەو. وە ڕۆڵـی ئـەم جامـە لـە داستانەكاندا دیارە. {فرهنگ فارسی عمید جلد اول ل٦٦٩}.

ڕەشك:- بە بەخیل وحەسوود، واتای بیلبیلەش دەدات. ڕەوش:- ڕەفتار و جوڵە و بارودۆخ. سەنج:- ئەندازەگیری و پێوانە، خستنە ژێرچاودێری. كەواتە ماناكەی دەبێتە:

ڕوخسارت لە جامی جەمشید سەرتر و لە خۆڕازی ترە• توانا و كەیفیەتی زیاترە، جەمینی تۆ ڕفتار و جوڵەی مانگ و خۆر دەپێوێ و ڕایـدەگرێ.بەمـەش فـەزڵی جـەمین دەدرێت بە سەرجامدا. ئەگەر جامی جەم لە توانایدا هەبووبێت دنیا پیشان بدات، ئەوە جەمین دەتوانێـت دنیـا بجـوڵێنێ. وەرچـەرخانی ئاوەزی (ئیبراهیمـی) لـە مـانگ و خـۆر پەرستیەوە بۆ تاقانە پەرستی.

لـە(ڕەشـك)دا توانـا و دەسـەڵات زیـاتر بـەدی دەكرێـت.چـوون ئێرانیـەكان وەك واتای(نێر- مێرد)بە كاریان بـردووە. سـەرباری ئـەم واتایانـە واتایـەكی تـری كلاسیكیش دەدات كەڕەشك بە بیلبیلە وەرگرین:

ڕوخسارت بیلبیلەی ئاوێنەكەی جەمشیدەو هات وچۆی مـانگ و خـۆر چاودێری دەكات و دەپێوێ، یانی لە ڕاستیدا توانستی جامی جەمشید تەجەللای جەمینی تۆبوو.

٢-جەوساوە خەدەنگ موژەت دڵ کاوان

کوورەی فراقت کۆی سەبرم تاوان

لەوساوە تیری برژانگەکانت دڵمی شڕکردووە و کورەی فراق و جوداییت کێوی سەبرمی تواندەوە. کورە: شوێنی توانەوەی توخمە بە هێز و سەختەکانە کە پلەی گەرمی بەرزی هەیە. بە مانا گەرسەبریش هێندەی کێو سەخت و بەهێزبێت بەرگەی کورەی فراق ناگرێت.

٣-زایفم کەرۆ جە هەوا بەردەن

دیدەم ماچی حەب بید ئەنجیر وەردەن

بەچەشنێ لاوازم دەکات کە هەوا بە ئاسانی ئەمبات و چاوم دەڵێی دانەی بید ئەنجیر واتە گەرچەکی تێکەوتوە. {مەولەوی حکیم ل١٧٩} بەلای ئێمەوە دەبێت بەو سەرنجە لەم دارشتەیە بڕوانین کە گرامەرە هەورامیەکەی تەواو نەبێت و زمانی کەسێ کە زمانی دوەم باش نەزانێت ئەوکاتە ڕاڤە بۆ وێنەکە بەم جۆرەی لێدێت:

لاوازم بکەرەوە بە تیر پێوە نان وشڕم بکە با هەوا نەگرم و بە فیزو هەوا قورس نەبم (کیبر)م نەبێت.

کە شڕبووم بە تیرت و لاوازبووم و لە هەوا بردن فش بوومەوە ئیترچاوەکەم هەواناگرم و(بایی هەوا نیم) دەڵێی بید ئەنجیرم خواردوە.

بید ئەنجیر:- گەرچەکی هندی یە تۆوەکەی (دانە) هێندەی تۆوی قاوەیە ناوکەکەی (مەغزەکەی) سپی و چەورە. ئەو پێستەی بە تۆوەکە وەیە ژاراویە هەرکەسێ بیخوات توشی بەستن و گیرانی ملوولە خوێنەکان و سووتانی سیەکان و جگەر دەبێت. ئەم تۆوە چوەتە پیشەسازی دەرمانەوە {فرهنگ معین ل٨٧١وعمیدجلد دوم ل١٦٢٨} بە بەری ڕاڤەکەی مامۆستا حکیم مەولەوی لە شوێنی ترفەرموویەتی:

زاییفیم هەریەند جەحەد بەرشیەن

نەسیم ئەربارۆم عەجایب نیەن

ئـەم شـیعرەی مەولـەوی لـە گیرۆدەبـوون و نـەجات نـەبوون دەدوێ و کـەڵکی لـە زاراوەی فەلـەکی و ئەسـتێرە و بورجـەکان وەرگرتـووە. بۆیـە ڕەنگـە نـەتوانین بـە بـێ سەرنج دان لە دنیای ئەستێرە ناسی ڕاڤەیەکی باشی بکەین.

٤- یار وەرم نامان نە کەمەر یەك چەم

جە تاوی ڕادار سوڵتانەکەی خەم

یار، یاری خۆرم نەهات و لەو دیو کەمەرە، لە تاو و ترسی ڕادارەکەی خەم. خۆری یارم لە و دیو شاخەکانە و لە ترسی ئەو ڕادارەی کە سوڵتانی خەم دایناوە چاوێکی هەڵ نەهێنا.بە واتە ڕۆژی من هەرهەڵ نەهات.خۆر لە ئاسۆوە دەرکەوت گەرمی و ڕوناکی بە ژیـان دەبەخـشێت و هـەر ئەمـەش وای کـردوە کـە خـوای قۆناغێـك و پەرسـتراوی زۆرینەیەك لە مرۆڤ بێت و خۆر بە دەرکـەوتنی حـەزرەتی ئیبراهیم هێزی خوابوونی لەدەسـت دا. لـە شـیعر و نـوری عرفانیـشدا تیـشکەکانی ئومێـدی ڕاونـانی فەصـڵ و سەرەتایە بۆ دەرکەوتەکانی وەصڵ. لە بەیتی دواتردا پێمان دەڵێت کە سەیری زایچەی ئاسمانی کردوە و وەها هەولێك مەحاڵە.

٥-نە تەقویمی چەرخ شەوان تاسەحەر

پەی زایچەی وەصڵ مەشمارو ئەختەر

لە ڕۆژمێری چەرخا شەو تا بەیان ئەستێرە دەژمێرم و بە نیازی زانینـی هەواڵ. هەواڵ و دەنگ و باسی هەڵهاتنی خۆری وەصڵ.

زایچە:- لەوحەیەکی بازنـەیی یـان چوارگۆشـەییە کە دەنـگ وباسی ئەستێرەکان و بورجـەکانی سـاڵ و مانگـەکانی تیـا نەخـشاوە. ئەسـتێرە ناسـەکان بـەکاریان هێنـاوە بۆ دیاری کردنی بەخت و چارەنووس و دەرکەوتن و لـەدایك بـوون.... هتـد.مەولەوی وەك ئەستێرە ناس لە ئاسمان و ئەستێرەکان ڕوانیوە و بۆ دەنگ و باسی وەصڵ گەڕاوە.زایـچە ئـەو خوێندنـەوە وئەنجامـەمان دەداتـێ کـە مەولـەوی ناگاتـە وەصـڵ لـە بەرئـەوەی خۆرەکـەی هـەڵنایێت و لـە بورجـا (لـەو دیوکەمـەر) دا گـیراوە و لەترسـی ڕادارەکـەی سوڵتانی غەم. یان بـۆ ئـەوەی لێـرە زوو نـەجاتم بێـت و بگەمـەوە لات خـەریکی موتـاڵاو ژماردنی ئەستێرانم.

هەر لە بەر ئەمەشە کە لە بەیتەکانی دواتردا نەجات بوون دەکاتە مەحاڵ و تیاچوون مسۆگەردەکات. بە دیوەکەی تریشدا مەرگ دێت و گیان دەباتەوە بۆ نیشتمانی ڕاستەقینەی خۆی.واتە مانای ڕواڵەتی بۆ ئێرەدو عرفانی بۆئەوێ لەم شیعرەدا هەیە.

٦-جە هیچ بورجێدا نیەن ڕای نەجات

غەیر جە نیشانەی فەنا و هەم مەمات

واتاکەی ڕوونە هێندە نەبێ پێویستە بڵێین فەلەکناسەکانساڵیان کردووە بەدوازدە بورج و دیارە نیشانەیەك نیە بۆ ئەوەی کە ژیانی کەس بکەوێتە دەرەوەی ئەو بورجانە.ترس وشڵەژانی مرۆڤیش هەرئەوەدیە.

٧-جە خەوفی هیجران مەلەرزوو چوون وی

هەرکاتێت زانا ئەجەل پەیدا وی

لە ترسی دورکەوتنەوە وبەجێ هێشتن وەك بی دەلەرزم. هەرئەوەندەت زانی ئەجەل پەیدابوو. لە هیچ شوێنێکی ترلای مەولەوی بەم ڕوونی یە ترس و نیگەرانی لە مردن نیە.

٨- جلوست نە تەخت ئیقلیمی دەروەن

گیان وە ئەسیر بەرد پەی ئەسڵی وەتەن

ئەمەندەت زانی ئەجەل لە سەرتەختی هەرێمی تەنگەبەری ژیانت دانیشت و گیانی گرت و بەدیلی بردیەوە بۆ نیشتیمانی ڕاستەقینەی خۆی. کە ئەمە لەو دیویەوە ئازادی گیان و شادبوونەوەیە. ژیان تەنگەلاّن تەنگەبەرە و لە دەربەندایە و ئەملاولای گیراوە و دەرچون نیە بە ئاسان دەگیرێ و تەسلیم دەبێت. مەرگ دواجارتەختی ژیان داگیر دەکات٠ لەم گوزەرگا تەنگەدا ئەجەل پێی ئەدابە ئەرزا٠ {بڕوانە دڵ وچاول ١٨٣}

٩-با هەم هاڵی بۆ گۆشەی مزگی و دەیر

هانا موغەنی یادت بۆ بەخەیر

با هەمتر گۆشەی مزگەوت و دەیرەکان و عیبادەتخانەکان خاڵی بن. هانام بە تۆیە ناهەنگساز یادت بەخێر. واتە چوونەوە بۆ باری پێش درووست بوون.وەك سەرەتا کە هەرخوا هەبوو. یانی کاتێ کە مرۆڤ نیە پەرستگاکانیش نین وە دەشکرێ وێرانی وچۆڵی خواستن بێت بۆ عیبادەتخانە ڕواڵتیەکان کە تەنیا ئەرکیان تیا جێبەجێ دەکرێ یان ڕاست تر لەکۆڵ دەکرێتەوە. دەبا ئەوانە خاڵی بن و ئامازەکانی پەرستشی ڕۆحی مەی خانەکانی حەق ناسی ئاوەدان.

١٠-جەکۆن چریکەی سەدای ڕەنگ ڕۆح

سەماعش پێمان مدۆ سەد فتوح

لە کوێیە چریکە و نەغمەی دەنگت کە وەك ڕۆحە، یان لە کوێیە دەنگ و ڕەنگی ڕۆح موغەنی. کە بیستنی ئەو دەنگە سەد ڕێگەی دەرچوونمان بۆ دەکاتەوە. لێرەوە پەنابردنەوە بەرکاکڵە و جەوهەری دین سەر هەڵدەداتەوە. کە دیدی عرفانیە. لە شاری پرشۆری عرفان و لەولآتی دەریا دڵاندا سەماع هەزاران ڕێگەی نەجات دەکاتەوە.

لە جهانبینی عرفانیدا مەرگ دەلیلی گەورە کردنەوەی ڕۆحە، لە مەرگا ئازادتر دەبین• هونەری عرفان ڕۆح ڕەنگین دەکات• لە ڕواڵەتی دیندا ئەو کاتەی مەرگ ترسمان دەخاتە بەر. ئەوە پەنجەرەی خۆشەویستی یار پێمان دەڵێ:

بە ئومێدی هاتنەوە بۆلام مەست بن و سەما بکەن و گۆرانی بڵێن و لێم بروانن.بەو هەستەوەیە کە ڕێگە لە بەردەمماندا وازدەبێت. بۆیە لای عارفان ژیان و مردن دوو دیوی یەك شتن و پێکەوە پێناسە دەکرێن. تەنانەت پێناسەکانی مەرگ جوانترن. چوون چوونەوەی گیانە بۆنیشتمان. وە دەبێ تێ بگەین ئەم بابەت و دیدە تێکەڵی مەرگدۆستی نەکرێت. عارفان بەم ڕۆحیەت و دیدەوە سەیری ئەو ئایەت و حەدیسانەش دەکەن کە باسیان لە گیان دان و سەختی گیان کێشان کردووە.

١١-بۆلابەر وەسواس شەحنەکەی حەواس

وە کزەی گیان سۆز مەقامەکەی ڕاس

موغـەنی وەرە بـەوکزەی گیـان سـووتێنەرەی مـەقامی ڕاس، دڵەڕاوکـە و ڕاڕایـی پاریزەرەکەی حەواسم لابە.

لـە قورئـانی پـیرۆزدا وەسواسـە وکرمـێ کردنـی دڵ بەشـەڕی شـەیتان ناسـراوە. پێویستمان بەلێکۆڵینەوەی ورد و ئەکادیمی هەیە لە سەرپەیوەندی مەولەوی و میوزیک و مـەقام وکـەلام و میلۆدی. کـە شـەقڵێکی دیـاری ئـەدەبی مەولەویـە و ئـەوەی کـراوە بێگومان بەس نیە و دەبێت شارەزایانی بواری میوزیکی کلاسیك یان سوونەتی بەو کارە هەستن.وەتێ ڕوانینی ئەو بزووتنەوە دینیانەی لە هەناو و هزری ئیسلامیدا بەرامبەر میوزیك هەیە. لای کێ ئیجابیەو لای کێ حەرام و قەدەغە ؟ مەولەوی عارفانی تر بەو هەست و شعوورەوە ئێستا بژیانایە لـە کام بـەرەدا دەبـوون؟ وە ڕەنگـە مەولـەوی سەداو دەنگـی جـەزابی قورئـانی مەبەسـت بێـت. چـوونکە شـیعرەکە نزیکـە لـە مانـاو کرۆکـی سورەتی ناس تەنانەت لە کێش و مۆسیقاشدا.

١٢-بەڵکم عەکس نوور زاتی بێ سیفات

خەدەنگێ هەنیم بکەرۆخەلات

بەڵکودەرکەوتەی نـووری بـێ وێنـەی خـوای لەکـەس نەچـوو تیـشکێ بکاتەخـەلاتی منیش. بەڵ نووری ئەو یارە ئێمەش دیاری کات. مەقامی ڕاس(ناونانی عرفانی قورئانە لای مەولـەوی)کـە بـە نـوور وەسـف کـراوە و دڵ ڕۆشـن دەکاتـەوە. وە دەکـرێ خـەدەنگ سەهمی عەزاب و تاقیکردنەوە سەختەکان بێت.

١٣-بێ نامە وعەمەل نەشوون وە مەحشەر

پێم بۆ نیشانەی بێ ڕەحمی دڵبەر

بە بێ بەڵگـە ونیـشانەی بـێ ڕەحمی دوڵبـەر نەچمە مەحـشەر و نامـە وکـردەوەم هـەبێت.جێ تیرەکانی دولبـەر لـەخۆیانا شـایەت و بەڵگـەی ئیخلاصـی عاشقن.ئەمـەش دەبێتـە گـەورەترین ڕەحمـێ بـۆ بەرکـەوتوی تـیر و خـەدەنگ. لـەو بـارەوە نموونـە و لێکچوون زۆرە.وە بڕوام وایە یەکەم شکڵ و ڕووی ئەم بابەتە مەلا پەرێشان دایهێناوە.بۆ بەرچاوڕونی و مەیلی بەراوردی خوێنەر دووبەیتی مەلا دەنووسین:

هەر تیرێ ژ شەست ساف دڵبەرەن

زەهرش ژمیوەی توبا خوەش تەرەن

بێ زەخم خەدەنگ موژەی دلآرام

نەنگەن پا نیان وە صەحرای قیام

{مێژووی وێژەی کوردی ب١چاپی دووەم ل٣٨٥}

یانێ ئازیزم عەشق تۆم نەسەر

وەعەشق تۆوە هاشیم وەمەحشەر

{شێخ عومەری بیارە}

مەلاساڵحی فەخرول عولەماش کەدۆستی مەولەویە لەو بارەوەدەڵێت:

بێ زامی خەدەنگ موژەی مەه ڕووان

نەنگەن وەسارای قیامەت لوان

١-جه بێ کەسی وێم تۆم کەردەن بە کەس

نە بەکەس شیای نە بە نیمە کەس

لە بێکەسی خۆما تۆم کردەکەس و کەچی تۆ نەبوویتە کەس و نە بە نیوەکەسێکیش شیایت.

مامۆستا فەرموویەتی مەولەوی گلەیی لە دۆستیکی هیچ لێ نەهاتووی دەکات، هەرچەندە لە ڕواڵەتدا وا دەردەکەوێت. بەڵام شیعری دووەم باس لە ئیخلاص و مەجنون بوون دەکات و ئەویش بە لەیلا. کە باوەڕمان بەڕاڤەکەی دیوان لەق دەکات.

لەم بارەوە دێڕێکی فۆلکلۆری هەورامی هەیە جا نازانم پێش مەولەویە یان تازەتر دەڵێت:

کەسێم فرێنێ چوون گەڵای داران

کەسێ بە من چێش وێڵم جە شاران

کەسم وەك گەڵای داران زۆرن بەڵام بە من چی کەوێڵم لە شاران.

٢-سەرجەڕاسی کەردەنم توفەیل

من مەجنوون تۆم، تۆم کەردەن بە لەیل

لە ڕاستیدا سەرم کردوەتە خزمەت کار و هەڵواسراو و دواکەوتەت.وە من بومەتە مەجنوونی تۆ وتۆشم کردوەتە لەیلای خۆم.بەلامەوە بەیتی یەکەم زۆرکەم دەسەڵاتی مەولەوی پێوە دیارە.. نیوباڵی یەکەمی بەیتی دوەمیش هەجایەکی نوقسانە و ڕەنگە(سەرم)درووستبێت. وە ڕەنگە تاك بێت و یان شیعری شوێنێکی تربێت.

پیتی چ

شیعری یەکەم

١- چوون وەلگ شادی من وای دووری لەیل

وەیشووم بەرد ئەو هەرد نەو ڕشتەی سوەیل

وەك گەڵای شادی من، کە بای دووری لەیل بردنی بۆهەردان، هەربەو جۆرەش وەیشووم(وای شووم)گەڵازەردەکانی دارانی برد.

سوەیل: درەوشاوەترین ئەستێرەیە لە دوای گەلاوێژ لە شەوانی کۆتایی هاوین و سەرەتای پاییزدا دەبینرێ. لە یەمەن زۆر بە تەواوی و بەڕۆشنی دەردەکەوێ، بەم هۆیەوە (یەمەن) هاتوەتە ناودیمەنە جوان و غەمگینەکانی شیعری ڕۆژ هەڵاتەوە. وا گومان دەبرێت خۆشڕەنگی وتام گرتنی میوەکان(سێو، هەنجیر.. هتد) لەم ئەستێرەوەیە. {فرهنگ عمید، معین، هەنبانە بۆرینە}. دەرکەوتنی هاوکاتە لە گەڵ سەرەتا و تازە زەرد بوونی گەڵادا، کە دیارترین دیمەنی جوانی پاییزە، بۆیە لە شیعری کوردیدا سوەیل مکیاژکەری بووکی پاییزە و بۆتە مۆتیڤی چەندین وێنە شیعری ڕۆمانسی.

وە لە شیعری میللی و ئەدەبی نوسراودا (یەمەن)بە کیشوەری غەریب و دور و موڵکی جوانی و سەرمایە هاتووە.

غەریب ئانە نیا ملۆنە یەمەن	غەریب ئانەنە ملۆ تۆی کەفەن
کەرام وە پاشای گرد شاری یەمەن	بێمەکۆ وەشاو بەنگای یاسەمەن

گەڵای شادی مەولەوی و تابلۆی سروشت کەوتونەتە بەرشاڵاوی دوو باوە، وای دووری و وای شوومی پاییز. {بۆجۆرەکانی باو، ئەم ڕەگەزە لای مەولەوی بروانە لیریکا ل١٢٦-١٢٩و کنگرە بزرگداشت مولوی کرد باسەکەی حەمەباقی ل٥٠٧-٥١٠} کەواتە سیوەیل جوانکەر و ڕازێنەرەوەیە. پێش مەولەوی لە شیعری خاناو بێسارانیدا هاتوە

بێجێ نییە هەم بۆ ناوی ئەستێرەکە و شوێنەکەی و ڕۆڵەکەی ئەم شیعرەی بێسارانی بنووسین.

بەدامانت بۆ.........

ساسوەیل دەستم بەدامانت بۆ

ئەوساجە یەمەن بەرئامانت بۆ

ئەوەڵ ڕشتەی سەوڵ خەرامانت بۆ

ساسوەیل سەرم نەڕات توفەیل بۆ

ئانەمرەژی بابالآی لەیل بۆ

خەزان زەردمەبۆ زوومەڕێزیۆ

لەیل نمەڕێزۆ، نمەبێزیۆ

کەواتە سوەیل نەك هەر ڕەنگرێژ وجوانکەری داروبەردی سروشتە، بەڵکوئەتوانێ سوڵتانی سروشتیش(لەیل، یار)ئارایشت بکات و بیرازێنێتەوە. لە ڕاستیدا جوانترین کار وخۆخەریککردنێکی سیوەیل لە بری گەڵا ئەوە جوانکردنی لەیلە.چونکە (گەڵادەڕوات و دەوەرێت و دەمرێت، یادگاریەك بۆسوەیل نامێنێتەوە بەڵام لەیل ناوەرێت و نابێزرێت). لە ڕواڵەتدا ئەم شیعرەی مەولەوی وەك لە سەرچاوەکاندا هاتوە بۆدۆستێکی جافی ناردوە. کە لە کوێستان ماوەتەوە و نەگەڕاوەتەوە بۆ گەرمیان و داوای گەڕانەوەی لێدەکات. وەك دەزانین زۆربەی شیعرەکانی مەولەوی شیعری بۆنەن، بەڵام مەولەوی لە جوغزی مێژوویی دەریان دەکات و چێوە و ڕووبەری تایبەتیان فراوان دەکات و مەساحەیەکی گەورەیان لە مانادا بۆتەرخان دەکات. بەو جۆرەش لە کات و شوێن دەریان دێنێت و زۆربەیان لە زەویەوە ئاسمانی دەکات یان هەردوو هێڵی ئاسۆیی و ستونی لە مانادا بەڕێوە دەبات.

٢- گێج سەرکاوان جە سەردی بین کەیل

بۆمەدان چوون بۆی بێ وەفایی لەیل

پەنا و پێچی سەرچیاکان پڕاو پڕ بوون لە ساردی، بۆن ساردیان لێدێ وەکو بۆنی بێوەفایی لەیل. زۆرشوێن هەن سارد بن بەلاّم هیچ شوێنێ وەك ساردی گێجی سەرکاوان پڕنی یە لە هەست کردن بە بۆنساردی.زۆرجارسیفتەکان لە لەیل دا تۆخترن وەك لە سرووشت. هەرنەمەشە وا دەکات بلێین مە نزلی یار لای مەولەوی ناکەوێتە سەرهیلی ئاسۆیی و دەبێت لە ستونیا بۆ یاری ڕاستەقینە بگەڕێین.

٣- بێ دەس بی چنار زیزخاترڕێش

بەڵ خاکێش کەرۆ وە سەردا پەی وێش

چنار بێدەس بوو، و دڵ بریندار مایەوە.تا لە دوای زەردبوون و مردنی گەلاّکان شینێ بکات و خاکێکی بکردایە بە سەرخۆیدا.

نەریتێکی باخداری هەیە، دارە بەرزەکان هەڵدە پاچن بۆ ئەوەی زووتر هەڵچن و بەرزتربببنەوە و خامە و گەشەیان بەم لاو لادا نەڕوات. ئەم کرداری پەل و پۆکردنە پەیوەندی بە پاییزەوە نیە. ئەم بارەیە چناری بەرز و هەڵچووکردوە. بێدەستی چنار بە بارێکی تردا هۆی بەرزییێتی٠ لە بەرزی(چنار)دا تێ دەگەین سنووربەندی بۆ پەل و پۆ زەمینیەکان بەرزیان لێ دەکەوێتەوە. بۆ ئەوەی چنار بەرەو بەرزی هەڵچێت، هەڵپاچراوە. مامۆستا حەکیم(کەرۆ)ی بە(کەردا)ڕاست کردوەتەوە.لە بەرئەم جۆرە داڕشتن وگرامەرسازیە یە ئێمە لامان وایە مەولەوی زمانی هەورامی تێکشکاندوە و زمانێکی بۆخۆی لە تەنی ئەو زمانەدا دروست کردوە. ئەمەش بوێری داهێنەرەکانە.{گۆڤاری هەورامان.ژ.١١ل١٤٠}.

٤- وەی کۆڵ وەی وە کۆڵ پەی زەردان دەرد

ماساو نەسەراو ڕێزان هەرزان کەرد

داربی یە کۆڵەکان(وەی. ئێش ودەرد و ژان)یان لە کۆڵە ئەوەندە وردە گەلاّی تاڵیان وەراندوەتە ئاوەکان.ماسیان لە سەرئاوەکان زۆر و هەرزان کردوە٠ بۆ ئەوانەی نەخۆشی زەردووییان هەیە{دیوان ل١٨٠}.

کۆڵەبی سەرچەمەکە گەڵای وەراندۆتە ناو ئاوەکەو سەرئاوکەوتون. (گەڵای داربی شێوەی وردەماسی هەیە ئەمەش بۆ ئەوانی دوچاری زەردویی بوون باشە{مەولەوی وتەقینەوەی زمان ل٥٧} {لە ڕسالەی عیشقیشدا بەهەمان جور ڕاڤە کراوە، رسالەی عیشق ل٣٨٦-٣٨٨}

بەندە لام وایە هیچ کام لە ڕاڤەی ئەو سەروەرانە لە ستاتیکا و زمانە تایبەتیەکەی مەولەوی نزیك نەبوونەتەوە ئەو گرفتەش لە وەوە سەرچاوەی گرتوە وەك کەسێکی زمان دایکی سەیری هەورامی بوونی مەولەوی کراوە. ئەمەش تووشی هەڵە وگرفتمان دەکات. بۆیە دەبێت سەرنجێ لە ئەدەبی مەولەوی بدەین وەك کەسێك فێری هەورامی بووبێت کاتێك لەو هەڵە بەکارهێنانی زمانە لە ئەدەبیانی (هەورامی وهەورامی دەرەوەی هەورامیەکان) تێگەشتین. لەوکێشەی ڕاڤە و نە پێکانی مانایە دەرباز دەبین خوانە خاستە من ئەمە وەك ڕەخنە ئاراستەی مەولەوی و هیچ کام لەوشاعرانە ناکەم کە بەو زارە نوسیویانە، بەڵکو سەرنجێکە دەبێت لە بەرچاو بگیرێت. ئەم سەرنج نەدانە بەهەشتی سجادی وخاوەنی ڕسالەی عەشقی فریوداوە. هەرچی سجادیە بە مەیلی خۆی وێنەکەی دارشتوە وسیناریۆیەکی بۆداتاشیوە. ڕسالەی عیشقیش پێی کێشاوەتە نێو ڕێزمانەوە. بروانە{مێژوی ئەدەبی کوردی ل٢٧٠_٢٧٢، ڕسالەی عیشق ل٣٨٦_٣٨٩}بۆیە بەندە لە دوای ئەم سەرنجە بەم جۆرە بۆ ڕاڤەکەی دەچم:

بیکۆڵی وەی بەکۆڵ و بارلەسەرنراوی زەردویی دار، کە پاییز دەردی زەردوویی لە سەرناوە، بە مەبەستی پەڕاندنی دەردەکەی هێندەی نواڕیوەتە ئاوەکە و سەراوەکە تا دەردەکەی لەسەرشان و لە کۆڵ کەوتوە. دەردی زەردوویی (وەرینی گەڵاکان)چووە بۆماسیەکان. بەمەش هێندە ماسی کوژراو سەر ئاو کەوتوە، ماسی هەرزان بووە. بەم جۆرەش هونەرەکانی ڕەوانبێژی وێنەکە دەچنەوە خزمەتی جادوەکانی مانا وستاتیکای زمانی مەولەوی. ڕوانی بیکۆل لە قەراغ ئاو و زەردبوونی گەڵاکەی لە پاییزان لای مەولەوی وا کەوتوەتەوە:

بیکۆڵ بە مەبەستی لە کۆڵ بوونەوەی زەردوویی چوەتە سەرئاو و سەیر کردنی ماسییەکان. (سروشتی ڕوان و ژینگەی داری بی) بیانووی تری بۆ سازاندووە. دەنا مانای

سـەرەتای ئـەم نووسـینەدا بەئەنقەسـت زیـاتر ڕووی بەلاغـەمان دیـاری کـرد تاخوێنەرسەلیقەی ناسینەوەی ئەم هونەرە پەیدا بکات.

٩- وێنەی عوقدەی پێچ ڕیشەی ئەروا و دڵ

بەستە بۆ جەنم خوی مۆبەت زەنگڵ

وەك گرێی پێچ خواردوی ڕیشەی گیـان و دڵەکـەم کـەعارەقی خۆشەویـستی قـەترە قەترە پێوەی وەستاوە. بەوجۆرەش...

١٠- سیلسیلەی پێچ پێچ زوڵف نازداران

زەنگڵە بەستەوە جە دانەی واران

زنجیری پێچ و لوولی(تیتکە. پەلکە) ی زوڵفی نازداران، زەنگڵەی بەستەوە لە تکەی باران.

ئـەم دوو بەیتـە یـەك لـەدوای یـەك لـە ڕێگـەی(لـف ونـشر.. تەشـبیهی ئاوێتـە)وە بەسراون بە یەکەوە.لە دیوانەکەشدا پێکەوە ڕاڤەکراون. (گرێ و پێچی زوڵف و گـرێ ی ڕیشەی دڵ، تکەی باران و نمەی خۆشەویستی)لە یەك دەچن و ڕاڤەکەی وای لێ دێ:

بـە وێنـەی سـەروپێچ و شـەدەکەی(کـە لـە ڕاسـتیدا ڕیـشەی گیـان ودڵـە) عـارەقی خۆشەویـستی زەنگوڵـەی پێـوە بەسـتبێ، ئاوهـاش زوڵفـی نـازداران تکـەی بـارانی پێـوە وەستاوە.

کەواتـە (زوڵفـی نـازداران و سـەر و پـێچ و شـەدەی شـێخ و ڕیـشەی گیـان و دڵ) دەبنە یەك شت و دەچنە ئاستێ. لـە گرتنـەوە و هۆنینـەوەی کـێش و مـشکی و شـەدەدا ڕیشوەکان وەکـو زەنگڵەی بـچوك لێدەکـەن. بۆیـە ئێمـە جیـا لـە ڕاڤـەی نـازدارانی تـری مەولەوی ناس ڕاڤەمان کـرد.چونکە مەولـەوی زوڵفـی بـە بـاران تـەڕبووی نـازدارانی بـە گرێی دڵی تەڕی پڕلە خۆشەویستی چواندوە. من لە(عوقدەی پێچی دڵ)دا سەروشـەدەی پیرانم هێنایە وێنەکەوە کە لە سەردەمی مەولەویدا خۆشەویستیەکی زۆرهەبوە بۆیـان و چەندین کەلیمەی گۆرانی شێخانە هەن کەباس لە گۆشـەی چـەتفە و فەقیانـە و کـەوا و سەرو شەدەی شێخان دەکەن.

دەشكرێت وێنەی عەنبەربێت و بووبێتە نموونەی بالاّ بۆ پێوانی وێنەكانی تر، دەشكرێت لەززەتی تەڕی نهێنی زانینەكانی دڵ بێت بۆ جوانیە كانی یار بەباری مەجازی وحەقیقیدا.

پێشنیاردەكەم پۆترێتێكی قابیل و شاییستە بۆ ئەوخاتونە ئەوغانیە بكرێت كە جوانترین شیعری كوردی قەرزاری بالأیەتی. هەروەها نزیك لەم وێنە تاك بەیتێ لە گۆرانی هەورامیدا هەیە جا نازانم فۆلكلۆری پێش مەولەویە یان خەیاڵی گۆرانیبێژێك دروستیكردوە. گەر فۆلكلۆری بەر لە مەولەوی بێت ئەوە مەولەوی وەری گرتوە.

هەوری نۆ پەڵە ئاوردش واران

دانش ئەو زوڵفت تاتاش وناران

پیرەمێرد وەرگێڕانەكەی بۆ ئەو نوێ كردنەوەی شیعری كوردی و دەوڵەمەند كردنی ئەو زمانە و تاڕادەیەكی باشیش ناساندنی مەولەوی بەهرەی بردووە. بەلاّم وەرگێڕانەكەی زۆر جار لەمەبەستەكەی مەولەوی دوورە و هەورامیەكە ناپێكێتەوە و پەیوەندی ڕۆحی نێوان پیت و وشە و وێنەكان ونە.بۆ نمونە.

وەك گرێی پێچی دڵ لەگەڵ هەستی

نمی عارەقی موحیبەت بەستی

زنجیری پێچ پێچ زوڵف نازداران

بووبووە تەسبیحی تنۆكی باران

١١- قازان چون یاران ئاواتە خوازان

قەتارە بەستەن مەكەران ڕازان

قازو قورینگان وەك یارانی ئاواتە خوازبۆ گەڕانەوە قەتارەیان بەستوە وخەریكی ڕاز و نیازن.

یاران:- ئەویارانەی لە كوێستان ئاواتەخوازی گەڕانەوەن. قازان:- كۆی(قازە)ئەم باڵندانە لە مراوی دەچن گەرمیان و كوێستان دەكەن بەرە وخواربوونەوەیان نیشانەی

سروشتی پاییز و بەرە وسەرماچوونە. لە ڕەو کردنیانـدادەنگی بە کۆمـەڵ و قیڕەی تێکـەڵیان لێـدێ.ئەمانـە بـێ سـەرۆك نایانکرێـت وڕابـەری کـردن و حەرەسـیاتیان بـە نۆرەیە{گێتی زیندەوەر علاالدین سجادی ل٦٦} ئەم باڵندانە چوونەتە ئیدیۆم و گۆرانی و ئەدەبی میللی یەوە.مرۆڤ بۆمەبەستی دەردە دڵی خۆی لە بابەتەکانی دابڕان وجودایی و پێکـەوە بـوون و یـەك گیانیـدا بـەکاری بـردوون، ئـەوانی کردوەتـە ئومێـد و تـەما و گریمانەکانی. خۆی و بە پێچەوانەشەوە دەڵێن ئەگەرمێیەکە لەسەرزەوی گیانی دەرچێ نێرەکە لە ئاسماندا دەمرێت، ئەم تەنیا مانەی قاز و قورینگان کە لەم دێڕەشدا هەیە:

قاز و قورینگەکەی جەلات بڕیاگم

لەگۆشەی زرێبار وە تەنیا ماگم

لەم مانایەوەیە مەولەوی بۆ شینی عەنبەرقازان قەتاران دەنووسێ لە شوێنی خۆی باسی دەکەین)مامۆستاڕئوف عوسمان لەم بارەوە دەرگای جوانی کردوەتـەوە{میهرەجانی مەولەوی٢ل١٢١}

مامۆستاحکیم بەدەلیلی(جینـاس) و بـە پێـی نوسـخەی لای خـۆی لـە بـری (یـاران) بازانی لادروستە. مامۆستاحمەرشیدی ئەمینیش(یـاران){مەولـەوی حکـیم مەلاسـالح ل١٠٠ ومهرەجانی مەولەوی ٢٠٠٠ل٣٠٤}. ئێمەش یـاران بـە جـوان دەزانـین چـوون (بـاز) زیـاتر دەلالەتی هەڵپە وچنگ و تاکی و بێ وێنەیی هەڵدەگرێت.٠

١٢- بێ لەیل، ئاخ ئامێ، جە لەیلاخەوە

پەی ئاخ داخ تەك دان بەئاخ داخەوە

ئاخ بـەبێ لـەیل گەڕانـەوە لـە کوێـستانەوە. بـۆ ئـاخوداخ هەڵکێـشان بـۆ لـەیلی بـە جێماویان پاڵیان داوە بەکێوی ئاخداخەوە.

ئەوان بێ لەیل هاتنەوە و بۆئـاخ پێـدانم و تـەکیان داوە بـە کێـوی ئـاخ داخـەوە. یان لە داخی بێ لەیلیدا ئاخ و داخیان کێوی ئاخداخی خستوەتە لاوە. یانی کەسێ بێ لەیل بێت و بڕوات دەبێت ئاخوداخی هاوشانی کێوی ئاخداخ بێت. گومـانم بـۆ ئـەوە دەچێت گۆرانی(ئـاخ لـەیل وداخ لـەیل) بـە دەوری ئـەو بابـەت و کێـوەدا بێـت و بـچێت.

مەولـەوی زۆرجـوان گـۆرانی و فۆلكلۆری گـەرمیان و كوێـستانی ناسـیوه. ماموٚسـتایان مـدرس وحكیمـی ملاسـالّح فەرموویانـە(ئـێلاخ ولـەیلاخ)لـە دەسنووسـەكاندا هـەن، ماموٚسـتاحكیم لـە وەوە لـەیلاخ بـە دروسـتتردەزانێت كـە پێـی وایـە ئـێلاّخ یـانی گەرمەسێر {مەولەوی حكیم ل١٠٠} . بەلاّم لەڕاستیدا لەیلاخ وئێلاّخ هەردوكیان هەریانی كوێستان.

ئەردەلاّنـەكان جگرافیـای ئیمارەتەكـەیان كردبـووه (٢٨)ناوچـە و٢٨ناوچـەكەیان كردبووه یەك ناوەندو(١٨) بلۆك. لەیلاخ یەكێكە لەو بلۆكانەكە(٨٠)لادێ دەگرێتەوە٠ بۆ سنووری ئەو بلۆكانە بڕوانەره {تاریخ مردوخ جلد٢چاپ سوم ل٥١، ٥٢، ٨٣} ٠

زوسان پای هەردان ئێلاّخان سەردەن

لازمەن هەوای گەرمەسێر كەردەن

هەرئەم دێڕە كە ماموٚستا حەكیم لە هەمان لاپەڕە دا هێناویەتی بەلگەیـە بۆ مانای كوێستانی ئێلاّخ. وە مەولەوی نموونەی تری هەیە بۆ ئەومەبەستە.

ئامێتەی خەیالّ ئەودلّ پەسەندەن

ئێلاّخیچ هەلاّی كەمێ یەخ بەندەن

١٣- جەیرانان گەل گەل تازه كەردەن مەیل

فەڕ وستەن ئەو زێد پای هەردەی دوجەیل

ئاسكەكان كۆمـەلّ كۆمـەلّ مـەیلیان تـازەكردەوە وفـەڕ و بەرەكـەتیان خستووەتەوە داوێنی هەردی نیشتمان.

ئەمەڕاڤـەی ڕوالّەتیـە. دوجەیل:- نیشتمانی عەشق و ئەڤیندارییە٠ ئاسكەكان:- لەیلاكانی هەردی دێوانەیی. تازەكردنەوەی مەیل:- گەرمی و بەیعەتی ئەڤینداریيە. فەڕ و بەرەكەت:- هات وسەوزبوون و مهرەبانیەكانی یاره. گەرمەسێر:- ئەتلّەس وجگرافیای تین وتاوی عیشقی مەجنون. گەڕانەوەی جەیرانان و تازەكردنەوەی مەیل واتـە بەیعەت وەرگرتنەوە لە مەجنون و ئاوەدانكردنـەوەی زەوی ئەڤینـداری. كاتێ داوێنـی نیشتمانی

خۆشەویستی پڕبێت لە خێر و بەرەکەتی تازە و مەیل و دینی لەیلاکان، ئەوە پای هەردی ئەوعاشقیە بێ مەجنون نابێت. ئەمەش حکایەتی ڕازە لە ئادەمەوە تا دوابەشەر.

١٤-چەم سیاوەکەی وەنازدیاکەم

سەر ڕەوێڵەکەی جە ڕەم جیاکەم

چاوڕەشەی بە نازنۆڕیوی من، تاقانەی جوانی لە گەل جیا بووەوەکەم (ئاسکی خاوەن نازی من لە گەلەی جەیرانان دابڕاوە).

١٥-هالأی سەرمەستەن وە شنۆی لەیلاخ

بۆی نەو پاییزش نامان وە دەماخ

هێشتاسەرمەستە بەشنۆی کوێستانان و بۆنی تازە پاییزی بە دەماخدانە هاتووە.بۆنی سەرمەستکەری شنەی لەیلاخ ڕێگربووە لەوەی بۆنی پاییزهەست پێ بکات.

١٦- شەماڵ شۆ هۆرکەر بدەر بێ درەنگ

سەیل و تەم زەردی دیدە و دڵ و ڕەنگ

شەماڵ هەستە هەڵکە وخێرا بڕۆ فرمێسك و تەم و زەردی چاو و دڵ و ڕەنگم بەرە (لف ونشری مرەتەبە)شەماڵ وەك دەلیل و نامەبەرلە فۆلکلۆری کوردیدا هاناى وە بەربراوە و ئامۆشۆکەرێکی ئازادبووە کە توانای بڕینی بەربەست و لەمپەرەکانی نێوان عاشق و مەعشوقی هەبووە.

١٧-هوونەی سەیل چەم وە شەتاواندا

تەم دڵ وە ڕووی زاخان کاواندا

گڤارەی بەخوڕی فرمێسکی چاوم بدە بە شەتاوی قەڵبەزاندا و تەمی دڵیشم بدە بە زاخی گاشە بەردی کێواندا.

١٨-زەردی ڕەنگ نە وەڵگ نەوتووڵ نەمامان

تا لێش مالووم بۆ نەو پاییز ئامان

زەردی ڕەنگ و ڕوشم بدە لەگەلاّی خامە و تەرزی جوانە نەمامەکان تا دلّنیا بێت لەوەی کە پاییزهاتووە.

سرووشت وەك گەورە ترین مەیدان و قوتابخانە بۆ مرۆڤ لە ڕووی خستنە گەڕی بیرو ئەندێشە وخەیالاّت و بیروڕاوە سەرنج دراوە. پەیوەندی نێوان شاعران و سروشت، عارفان و سروشت، عاشقان وسروشت. دواجارماکەکانی سروشت و گواستنەوەیان بۆ دنیای شیعریەت. ژیان و سروشت، مردن وسروشت ئەمانە لای مەولەوی زۆرجوان لە حەوزی ناسکی و ڕۆمانسیەت وجوانی وعرفانیات هەلّکێشراون. سەرەتای پاییزی گەردون و نیشانەکانی توانای ڕاچلّەکینی لەیلیان نیە بۆ هەست کردن بە حوزنەکان. بۆیە مەولەوی پاییزی خۆی بە یار پیشان دەدات. سیفەت و ئاماژە پاییزیەکانی مەولەوی تۆخترن لە پاییزی سروشت. ئەمەش ستراتیژێکە مەولەوی لە زمانی شیعریەتدا پەیڕەوی کردوە.

کاتێ ئاسکی مەولەوی لە ئێلاّخ لە سەیرو عەیش ونۆشدایە. مەولەوی کەوتوەتە پاییزی زەردی جودایی و دابڕان کاتێ لەیل هەست بە پاییزی عاشق دەکات و بڕیاری گەڕانەوە دەدات فەڕ دەکەوێتە نیشتمانی مەجنونەوە (دوجەیل) فەڕداردەبێت و ئاوەدان. (پاییز دەبێت بە بەهار وەصلّی یار)٠ ئەم شیعرە یەکێکە لەو شیعرانەی زیاد کاری لە گۆران کردوە و لە سروشتی جواندا سێ شیعری پاییزی نوسیوە و دانەیەکیانی بە یادی گیانی مەولەویەوە نوسیوە وەك کلیلێك بۆبەراورد چەند دیمەنێك هەلّدەبژێرین.

لای مەولەوی-هەوردەگەڕێت و شین دەکات و فرمێسك دادەوەرێنێ، لای گۆرانیش-بگرمێنێ تەپ و نم دا بکا بیکاتە شەست هەرگیز.... نەوەستێ قولّپی گریانی نەوەستێ هەورەکەی پاییز.

لای مەولەوی فرمێسکی خوێنین، تەمی دلّ، زەردی ڕەنگ نیشانەی پاییزێکی بەهێزترن. لای گۆران تەبیعەت زەردو ژاکاو، گیان کەنشت، فرمێسکی درشت نیشانەی پاییزن. لای مەولەوی-کزەبای ساردو پیری بێوادەی کاوان و هەوری نەوەستاو و بەتاو و قەتارەی قازان و دەرد بە پاییزی سروشت دانراون، فرمێسکی بەخوڕی خوێنین و تەم

و هەناسەی ساردو چری دڵ و ڕەنگی زەردی ڕوخسارو هەڵکردنی بۆنی دەردو پێستی جەستە نیشانەی پاییزی مەولەوین.لای گۆران زیزی پایزو بارانی، بای ساردی، هەوری گریانی لە سروشتدا و، فرمێسك و هەناسە وخەم لای گۆران.

بۆیە زۆرگرنگە لە دراسەکردنی قوتابخانەی شیعری نوێی کوردیدا ئاوڕێ لەڕابەری ڕۆحی بدرێتەوە کە مەولەوی یە. کاریگەری ئەو پیرە لە سەرگۆران و قوتابخانەکەی تا بە ئێستەی شیعری کوردی دەگات نە بڕاوەیە و دەبێت لە هەردەرفەتێ کەڵك وەرگیرێت بۆ پەیداکردنەوەی میراسی مەولەوی و ئەزمونی شیعری جدی لەو بارەوە سەرنج بدرێت.بۆکارتێکردنی مەولەوی لە شاعرانی دیالێکتی کرمانجی خواروو بڕوانە{لیریکا ل٢٤٦، مهرەجان١ ل٧٩، مهرەجان٢ل٦٩ }

١٩- مەپەرسۆ بەو مەیل بێ سامانەوە

های چ خەبەرەن جە دامانەوە

ئەپرسێ بەو مەیلە فراوانەوە های دەنگوباسی ئەوخوارە چیە ؟ ژینگەی لەیل لەگەڵ ئەوەشدا کە فێنکە، بەرزیشە واتە (ئاسکی چاوڕەشی بەناز نۆڕیو) لەڕوی مەیلەوە هەواڵی ئەوخوارە دەپرسێ. گوتمان لە هەرکام لەشیعری مەولەویدا با لە ڕواڵەتدا (موناسەبەن) و زادەی ڕۆژ و بەروار و بابەتێك بن لە ڕاستیدا گەرلە دوو سێ وێنەشدا بوبێت لای بەلای یاری عرفانیدا کردوەتەوە.بەجۆرێ چڕترین و کاری گەرترین وێنە دەخاتە بەردەست تا لە ڕێی چێژی ڕۆحیەوە ئەو وێنانە بناسینەوە.ئەم وێنەیە ڕومان بەرەو عرفانیات وەردەچەرخێنێت.

٢٠-واچە پڕ جەتۆ جەوێ فەرامۆش

من دی توحاڵش نەژنەوی وە گۆش

بڵێ ئەو پڕ پڕە لەتۆ و خاڵی خاڵیە لەخۆی لە یادو بیری تۆدا واخۆی لەبیرچووەتەوە یاخوا بەو جۆرەی کەمن دیم تۆ حاڵی بەگوێ نەبیسی.

لە شوێنیتر ئەم دیدە عرفانیە بەم جۆرە دا دەڕێژێتەوە.

، هام ڕەفیقم دەرد هام صوحبەتم کۆس

وێم جەوێم خاڵی مەوج مدە وجەدۆس

کە ئەمە بڕوانامەی تێکڕای مەدرەسەکانی عیشقە (لەخۆغافڵ وخاڵی و لەیار پڕو بە ئاگا)

٢١- دیدەش یەندخەیاڵ باڵات بی تێشدا

ڕاگەی خاونەبی بویەرۆ پێشدا

چاوی ئەوەندە خەیاڵی باڵاتی تێدایە ڕێگای خەونیە پیایدا گوزەربکات. خەیاڵی باڵات لەچاوما جێگەی بە خەو لێژکردوە (خەووخەیاڵ)دیارترین سیمای ڕۆمانسیەتن، لەم مەیدانـدا هەوڵـەکانی مەولـەوی بـێ وێنـەن. بـە قەیافـەی ئـەم بەیتـە مەولـەوی چەندبەیتێکی تری بڕیوە.

* یەند دیان وەو ڕا تۆ مەینە پێشدا

دیدەی دڵ نیگا نەمەنەن تێشدا

* خاترم یەندخارمەینەت هاتێشدا

پای میلش زەحمەت بویەروپێشدا

تکەش عاجزکەردخەیاڵت تێشدا

ئازیز بۆ جارێ پا بنیە پێشدا

مەولـەوی لـەو شاعرانەیە کـاتێ ویـستویەتی شیعربنوسێت خۆی بە بەرپرسیار زانیوە بەرامبەردنیای جوان و ناسکی شیعریەت، سروشتی خۆی لە پاڵ بـەهرە خوایی یەکەیـدا شـێلاوە و لـەو پـەڕی خەیاڵـەوە هاتوەتـە نـاو هونـەری ڕەوانبێـژی و پرۆسـەی دروست کردنی زمان و ستراتیژی تایبەتی نووسین. بۆیە کەمترین خەوش و عەیب هەیە بـە وێنــە شــیعریەکانی مەولەویــەوە تەنانــەت کــاتێ بابەتــە ســادە و ســاکار و کــەم ئەرزشەکانیش بەو پرۆسـەیەدا دەبـات لـەجوانیان هەڵدەکێشێت.لەڕێی ئەو پەیوەندیە

بەتینەی کە هەیە لەنێوان(تصوف، ڕۆمانسیەت)دا بە یارمەتی وەرگرتن لەخەون وخەیاڵ و ئەندێشە و سوڕانەوەی بابەتەکان لەخولگەی عەشقدا، بەمەش مەولەوی ئاسودەیی دڵ و چێژی ڕۆحی پێشکەش بە خوێنەرەکانی دەکات.ئەمەشە جوانی بینی و پێویستی ئێمە بەعرفان و گرمنتی سەرکەوتنی شاعرە عارفەکان بەگشتی و شیعری مەولەوی بەتایبەتی.

مەولەوی کاتێ مەلاو دەبێت لە عیشقا ژیان و مردن بە چاوی سەر و دڵ نیگا دەکات هاوسەنگیەك بۆحاڵی خۆی لە هەردو دنیا دێنێتە ئاراوە.ئەم دنیا بەسروشتی جوانی، گەنجی، دڵداری، سەر زەوی کەیف و سەفا... هتد.لە گەڵ دنیای مردن، تەنیایی، فراق و غەریبی و.. هتد.عیشقی خۆی بەرامبەرخود و مرۆڤ، سروشت و پیرو خوا ڕا دەگرێت. لە هەردوحاڵەتی (هەستی ونەستی)دا. لەڕێی زمانەوە وێنەی پڕلە نەشئەی (جوانی وەصڵ و یارو بە هارو عەنبەرو بادە و شادی و کەیف و سروور زیندەیی)دروست دەکات.بەهەمان ڕۆحیەتی جوانی ناسیەوە (زویری و پیری و مەرگ و ئەوێی فراق وغەم و کەسەرو حەشر) تۆماردەکات.ئەم هێزەستاتیکی ودنیابینیە بێگومان بەسەندنی جامی بادەی عرفانی لە پیرانی هەورامان لە مەیخانەکانی تەوێڵەدا دروست بووە. ڕاستە مەولەوی پێش ئەم قۆناغەش شیعری جوانی هەبووە، بەڵام هاتوچۆی ئەومەیخانانە مەولەوی سەرمەست وبادە پەرست کرد و کردیە غەزەلخوانی پیروساقی و یار چوون ئەوێ پڕبووە لە کتێبە سەکرانەکانی مەولانای ڕۆمی و حافزو عەتارو زاناو ئەدیبە پەروانەکانی دەوری ڕووی یار، کە مەولەوی خۆی لە نامە پڕ لەبوێری و ئازایەتیەکەیدا بۆ (فخرالعلما)ئەو خانەقایە پڕلە گەورەیی پیشان دەدات. ئەمەش ڕێگەی خۆشکرد بۆ بە عەرشی بوونی دڵی و نیشتەجێبوونی یاری هەتا هەتایی. {پێچەوانەی ئەم ڕایە بڕوانە مهرەجانی مەولەوی ١ شاعریەتی مەولەوی ڕووف عوسمان ل٨٨} .

گەربەهەشت بێ وێنەترین نموونە وخلقەتی شیعریەتی دەستی پەروەدگاربێت. ئەوە لەنێوان بەهەشت و شیعری مەولەویدا ڕویەکی لێکچوو هەیە. چۆن ناشیرین و ناقۆڵا و زەڕەتاڵ و دەردو نەخۆشی و مردن لە بەهەشتا نین، هەربەو جۆرەش لە شیعری مەولەویدا ناشیرین و قێزەون نیە{گۆڤاری هەڵەبجە ژ١٥ ل ١٢٩} هەرئەمەشە

جوانی بە هەشتی شیعری مەولەوی و سەرچاوەی هێزی ئەوجوانی خوڵقاندنەش ئیمان وعیشقە. لەخوێندنەوەی شیعری مەولەویدا ڕاحەتی و چێژ و سکونەت ڕووت تێدەکات. هەست دەکەی مەستی بێ ئەوەی خواردبێتتەوە، لەئۆرجازمای بێ ئەوەی ئافرەتی ڕووتت لەباوەش بێت. مەلەش دەکەی بێ دەریا، بەخشندەی ڕۆحت گەورە دەبێت و دەفرێت.پێت خۆشە خۆشەویستی و داد پەروەری بخەیتە نێودارو ئاژەڵانیشەوە.جوانی شیعری سهرابی سپهریش دەچێتەوە سەرئەوئیمان و بڕوایە.کە سەرچەمەکەی ڕۆح گەرایی یە لە عرفانی هیندیدا {هشت کتاب سهراب سپهری ل٢٩١}

٢٢- پەند گێلان بەو دەرد شەرنەدەروونذا

با بۆی دەرد مارۆ وە ڕووی هاموونذا

ئەوەنـدە بـەدەردی سـەرکردوی دەرونـەوە گـەڕاوە، بـابۆنی دەردی دەهێنێ بـەدەرو دەشـتا (بیابانـدا) لـە دیوانەکـەدا (شـەر)نوسـراوە بـەڵام دیوانەکـە و سەرچـاوەکان بـە(سـەرکردوو)ڕاڤـەیان کـردوە، جانـازانم هەڵەکـە هـی چاپەیان، نـا، چـوون(شـەڕ)یـش ئەتوانێت، لە وێنەکەدا جێی خۆی بکاتەوە.

٢٣- زایفیش گرەوجە کابەردەبێ

بای هەناسەی سەرد گێج پێش وەردە بێ

لاوازیەکـەی گـرەوی لـەکابردبوو، بـای هەناسـەی ساردی گـێج وخـولی پێدابوو. گەر(کا، پووش)بە دەلالەتی سووکی وەرگرین.کەزۆرجار عاشقان لـە سەختی گرفتاری دەردی عەشقدا لە ڕووی جەستەیی یەوە لاوازدەبن. بەڵام ئەم سووکییە بـەقازانجی ڕۆح تـەواو دەبێـت. دیـاردەی بـەدناوی ونـەنگی و عـارو ڕسوایی و سـوکی لـە شیعرا پێـوەری عاشـقیە. بـە پـووش بـوون تـاڕادەی گـرە وبردنـەوە لـەکا ئیخلاصی مـەجنونی و بیابـان گەڕی پاڵەوانەکەی ئێمە دەردەخـات.گەربتـەوێ بگەیتـە ئاسمـانی یـار.دەبێت لـە عەشقا سووك بیت،ببیتە کۆلارە بۆ ئەوەی بەرزبیتەوە بۆلای ئەو دەبێت لە سووکی و بـچووکی بێ باك بیت.

٢٤- گێج مەومرد پووشش بەوهەناسەوە

سروەی پووش مەوات جەرووی تاسەوە

گێجی دەخوارد پووشەکەی بەدەم هەناسەوە وشنەی(سروە) پووشەکەی بەتاسەوە دەیوت:

٢٥- ئازیزشۆخ شەنگ شیرین تارمنی

ئاهوی بێ ئاهوی وەش ڕەفتارمنی

ئازیزتۆ شۆخ وشەنگ وجوان وشیرین دابراوی(تەنیابوونەوەت شیرینە). تۆئاسکی تاکو تەنیاوخۆش ڕەوت و خۆش کردەوەی.

دەزانین مەولەوی مرۆڤانە هەڵسوکەوت لەگەڵ سروشت و ڕەگەزەکانیدادەکات{مەولەوی‌بەرهەمی وشتێك دەربارەی سروشت. عیزەدین مستەفا مهرەجان ل٩٤. ١٣٨} بەجۆریك دەڵێی دونێکی تری حەزرەتی سلێمانە. ئەوچۆن زمانی گیان لەبەرانی زانیوە، ئەمیش ئاوا زمانی سروشت و بوونەوەرانی سروشتەکەی زانیوە. {کنگرە بزرگداشت مولوی کرد، مەولەوی یان گەڕانەوە بۆسەرچاوە. محمدحمەباقی ل٤٩٩} لەزۆرجێی دیوانە کەیدا تێکرا ئەم هەستە هەیە، یەکەمین شەقڵێ کە هەرکەسێ لەشیعری مەولەویدا هەستی پێ بکات ئەم تایبەتمەندی یەیە. هەرلەم ڕووەیە مەولەوی زۆرجارجەستەی خۆی ئاڵوگۆڕ پێدەکات لەگەڵ ڕەگەزەکانی سروشتا. ئەو ئاشناترین کەسە بە سروشت و چاکترین شاعری ئاشتەوایی نێوان(خودوسروشتە) ئەوکاتێ ئەعزای دەبێتە پوش وکا وبای ساردی هەناسەی هەڵبەز و دابەزو گێج وخولی پێدەخوات نەرمەدەنگی سروەی ئەوبا و پووشە دەخاتە زکری ئاهوە تاقانە و دابراو و لە کەس نەچووەکەی. ئەمەش دیدگای عرفانی هەردەم ئامادەی مەولەویە لەو پەڕی لاوازی وسوکیدا خەریکی مەدح وسەنای ئازیزە.ئەو سیفەتانەی دراونەتە پاڵ ئاهو لە پشتیانەوە یاری حەقیقی هەیە,(ئاهوی بێ ئاهو) یاری بێ عەیب وبێ شەریك و هەم زۆرشیرین و تەوەللا و لەوان بە جێماو، هەم خۆش ڕەفتارو خۆش کردار. بۆیە دەبێت بۆ گەیشتن بە شیعریەت بەوجۆرەی لای مەولەوی هەیە دووکاربکەین:

١)دەرهێنانی دەقەکان لە بۆنەو وەزیفە سەندنەوەی مێژوویی لە شیعرەکە.

٢)خوێندنەوەی شیعرەکان جارێ لەسەرزەوی وجارێکی تربەرە و ئاسمان(ڕەهەندی ئاسۆیی وستونی)

بەم جۆرە دەتوانین مانای جیاواز و گوتاری بەردەوام و دەوڵەمەند دروست کەین.

٢٦-جەڵەوجەڵەوگەل سپی تەتاران

دین دیدەگەت وەچەم مداران

کۆمەڵ کۆمەڵ(گەلە)ی سپی تەتارەکان چاوەڕێی دیتنی دیدەتن.مامۆستاحکیم پێی وایە ڕاڤەی دروستی گەل سپی (گەڵ سپیە)ئاسکی ناوگەڵ سپی و مەبەستیشی کچی جوانە{مەولەوی وتەقینەوەی زمان ل١٠٥}

بە بڕوای بەندە بۆچونەکە هەڵەیە، چون مەولەوی نزیك بەو تخوبەنەگەوتوە بەو مەئلوفیە(یەك جارلە ناوگەڵ و زێو ئەندامی مێینە) نزیك کەوتوەتەوە دەڵێ:

(نازکتەرجە نازجای نیاز) بۆیە گەل هەر کۆمەڵە ئەمەش هیچ گرفتێك لە زماندا دروست ناکات. چون لە لادێدا(گەلە ڕان)دەستە دەستەو کۆمەڵ کۆمەڵ دەهاتەوە. ئەم بەیتە و دوابەیت پەیوەندارن پێکەوە. ڕەنگە سەرباری دەلالەتە ئاسکەکان ئاماژەیەکی زوڵم و زۆریش لە ئارادا بێت کاتێ بزانین(باج وخەراج)چیە و تەتەر، یان تاتارەکان کێن و چۆن بوونەتە سومبلی ستەم و سیفەت بۆ هەموو زاڵمانی تر.گەرچی مامۆستا ئیبراهیم باجەلان تێبینیەکی گرنگی دەربڕیوە بەوەی کەسێك شارەزای مێژووجگرافیای ناوچەکە نەبێت باج و خەراجەکەی مەولەوی یەك لا یەنە تێدەگات. بەڵام خۆیشی بە پێی گرنگی تێبینیەکەی مەبەستەکەی ڕۆشن نەکردوەتەوە. {مەرجانی مەولەوی ٢مەولەوی و گەرمێسەر ئیبراهیم باجەلان ل٢٧٥}. ڕەنگە ئامازەیەکی مێژوویی هەبێت لە پەیوەندی هۆز و تیرەکان و فەرمانڕەوایی زەهاو و چۆنیەتی بەڕێوە بردن و ئەرك و مافەکان خۆگەرئامازە مێژوویی یەکە درێژتر کەینەوە بۆ سەردەمی فراوان بوونی خەلافەتی ئیسلامی کە عەرەبە داگیرکەرە موسڵمانەکان سەرانە و زەوییانەیان سەپاند بە سەر ئەو گەلانەی کە ئەوکات دینی هاوردوی ئەوانیان قوبوڵ نەبووە. واتە بە ناچاری ئەو باج وخەراجە دراوە. پێچەوانەی بەیتەکەی مەولەوی.

٢٧-ئێلاَخان سەردەن بازشان ئامان

گەرمەسێر وەشەن بۆرێوە دامان

کوێستانان ساردن و ئامانە بەجێیان بێڵە، گەرمەسێر و گەرمیان خۆشە وەرەوە خوار. ئەم بەیتەش دڵنیامان دەکات ئێلاخ واتە کوێستان وڕاڤەکەی مامۆستا حکیم بە گەرمیان هەڵەیە.

٢٨-تاگێران یاران ئاهوان ڕەم ڕەم

باجت وە گەردەن خەراجت وە چەم

تا یاران(دڵدارەکان)ئاسکە هەڵهاتو وسرکەکانت بخەنە ژێربار و باجت بخەنە گەردن وخەراجت بخەنەسەرچاو.

دڵدارانی ڕاستەقینە و شەیدایانی(ئاهوی بێ ئاهو.. تاقانەیار) ئەوجەیران و سپی تا تارانەی کە فەڕو بەرەکەتیان خستوەتە پای هەردی دوجەیل و مەیدانی مەجنون بوون و دێوانەیی یەوە دەکەنە باج و خەراجی پێشکەش کراوی ئەو یارە. (هەمووعیشقی مەجازی دەبێتە باج وخەراجی عیشقی حەقیقی)

یاران دەبنە باجگیروخەراج کۆکەرەوەکانی یار. باج و خەراجەکەش دڵ و گیان و هەستە (مەیلە) کە یارلە ئەزەلەوە سە پاندی بەسەرعاشقانیدا و دڵدارانیش چوونە ژێرباری. چوون جوانی ئەوتاقە یارە ڕەهایە وتاجی سەری جوانیەکانی ترە.حافزی شیرازیش دەڵێت:

ڕەوایە گەرلە هەموودڵبەران بسێنی باج

کە بۆ سەری هەمووجوانانی عالەمی وەك تاج

دووچاوی مەستتە شێواندی مولکی تورکستان

بە چینی زوڵفتە ماچین و هیند داویە خەراج

من بۆ بەراوردوگەیاندنی واتای شیعری باج وخەراج هێندەم لە شیعرەکە نووسی. بۆتەواوی شیعرەکەو دەقە فارسیەکە{بروانە شەونم وەرگێراوی سەدغەزەل لەدیوانی حافزی شیرازی٠ و. عەباسی حەقیقی سنندج انتشارات کردستان ١٣٨٧ل٧٨٧٩}

شیعری دووەم

١- چەرخە یە تۆنی ئەی مەیلە گەردی

بەختە یە تۆنی شادی ئاوەردی

چەرخی گەردوون ئەمە تۆی ئەم مەیلەت نواند. بەختەکەم ئەمەش تۆی شادیت هێنا.

بۆنە مێژووییەکەی: مەولەوی دەچێتە تەوێڵە بۆ زیارەتی شێخی بەهادین، شێخ لە بەر نەخۆشی نا یبینێت و دواتر نامەیە بۆ مەولەوی دەنوسێت.لە وەڵامی نامەکەدا مەولەویش ئەم شیعرە دەنوسێت. {دیوان ل١٨٦} بەلاّم لە ڕاستیدا ئەم شیعرە یەکیکە لە دەقە عرفانیە جوانەکان کە حاڵ و ئەحواڵەکان لە فەصڵ و وەصڵ بەیان دەکات و پەیوەندیە ڕۆحیەکان بە سەر صوحبەت و لیقا جەستەیی یەکاندا سەردەخات ئێمە کەم دەقمان لە بەر دەستایە کە (سونەنە ئیلاهیەکان... یاسا گەردونیەکان) لە گەڵ ویستی مەولەویدا هاتبنەوە. ئەم دەقە یەکێکە لەوانە.هەر چەندە مەولەوی لێرەش بە چاکەی ڕواڵەتی گەردوون فریو ناخوات و چاکە و پیاوەتیەکەی (چەرخ و بەخت)تەسک دەکاتەوە بۆ تەنها نامەکەی لەیل و شیعرەکە دەباتەوە ژێرچەمکی(فەصڵ).

بەلامەوە شتێ جێی سەرنجە هەمان شێخ داوای مەولەوی دەکات هاوسەفەری بێت مەولەوی ڕەدی دەکاتەوە و عاشقانە پاکانەی بۆ دەکات. من سەرباری پەیوەندی عاشق و ماشقانەی ئەو دووزاتە ئەم خالأنەم لادرووست بووە:

١) مەولەوی لە بەردەم خودی عیشقا خۆی بچووك وسووك گرتووە نەك خودی کەسیەتیەکان و هیچ کات بوێریەکەی لە دەست نەداوە (هەڵوێستەکانی بەرامبەر پاشا و میر و شێخان و زاناکان)

٢)مەولەوی زۆرجار لە پەناوە دەرسی عیشق بە پیرەکانی دا دەدات و هەنێ جاریش مۆچیاریان دەکات.

٣) پەیوەندیەکانیان زۆر ڕاست گۆیانە بوەو لە هەر ڕوو دامان و پامان و دەربابییسیەك بە دوور بووە.

٢-خەمە فرسەتێ، ئامانەن زامان

دەردە مۆڵەتێ نامەی لەیل ئامان

ئەی خەم دەرفەتێکم دەیە دەخیل و ئامانە زامان و دەرد.مۆڵەتێکم بدەنێ نامەی لەیلم بۆهاتوە.

(مۆڵەت)کلیلی تێگەیشتنی ئێمەیە لە خەم و زامی هەردەم و هەمیشەی مەولەوی کە بۆخۆیان گلۆپەکانی شاری فەصڵن. مەولەوی بۆ بە جێهێشتنی فەصڵ و چوونە وەصڵ (مۆڵەتی خواستوە) یانی ئاماژەی گەڕانەوە بۆ فەصڵ واتە دوای مۆڵەت هەمان باری پێشوو کەتیایدبووە. لە دیوانەکەیدا لەم ئاماژانە زۆرن.

٣- تەحریرخوردەی ڕێحان بێزەکەت

تەقریرشیرین شەکەر ڕێزەکەت

خەت خۆشی و جوان نووسیەکەت تانە و تەشەری لە خەتی ڕەیحانی دەدا و لە بەرچاوی دەخست.

بەیانی گوفتی شیرینت شەکر یان لێ دەباری.دەشکرێ خوردەی ڕێحان لە جادوی خەتەکە دوورخەینەوە و بیبەینە بەردەم ئاسۆی تام شیرینی شەکرەوە. (یانی چۆن تەقریری لە تامدا شیرینە، بە هەمان جۆر تەحریریشی تام و بۆ خۆشە).

ورتکەی ڕێحان، پوش ڕێحان تام و بۆیەکی خۆراکی خۆشە تامی خۆراك خۆش دەکات، نامەکە و خەتەکەی شێخ کە خۆراکی گیانیە تام و بۆ شیرین و خۆشە. ئەم یاریەی (معقول و محسووس)ە مەولەوی زۆربایەخی پێداوە بۆ تێگەیشتن لە هەمان بابەت و مەبەست بگەڕێوە بۆ{شیعری ١ پیتی ئەلیف لەم کتێبە} وە ڕەنگە ئەم بەیتە خەیاڵیشمان بۆ ئەوە بەرێت کە دەس و خەتی حەزرەتی بەها وورد بووبێت.

٤- یاوا وە سەر وەخت خەستەی دەردەکەت

مەڵهەم دا نە زام دووری کەردەکەت

نامەکەت دوا جار گەیی یە سەروەختی بیمار و گرفتاری دەردەکەت و مەرهەمی نایە سەرزامی دووری کردوەکەت.

سەروەخت: گەیشتن لەکاتی خۆیدا، فریاکەوتنی دەردەدارێ کە وادەی مەرگی بێت کەواتە نامەکە(احیا کەرە)مەرهەمی ئەو زامەیە کە لە دووری ئەوەوە کەوتوەتەوە. کەواتە خودی ئەو هەم دەردە هەم دەرمان.معشوق چۆن دەرد و زامی داوە مەرهەم و دەواش دەدات. هەموو بابەتەکانی هانا بردن بۆ پەرستاران و دکتۆران و حەکیم و لوقمانان لە شیعری کوردیدا ئەم بابەتی ئەڤین و عیشقەیە، کە دەبێت بە هەردوباری مەجازی و حەقیقیدا بخوێنرێتەوە.

٥- من کێنان خامەت وە یادم کەردەن

حوسنت زیاد بۆ پەی دڵان بەردەن

من کێم خامەی تۆیادی کردوم و ناوی بردوم جوانیت زیاد و تاو سەندو تر بێت بۆ بردنی دڵان. تا جوانی یارگەشە کردووتر و زیاتربێت عاشقان دێوانە و لێوەتر دەبن و تێکڕا پەردەکان دەدڕێن و باکیان لە هیچ جۆرە نام ونەنگیێك نامێنێت. ئایاتی ئەم قسەیەش لە چیرۆکی یوسفدایە چ لای یوسف بە رامبەرحەق چ لای زلێخا بەرامبە ریوسف) و شاعرانی عارف کاریان لە سەر کردوە. لە بەرامبەرجوانی زیاد و بەرە بەرە دەرکەوتەی(جوانی ڕەها) باشترین شتێ کە عاشق بیکات (سفربونەوە و هیچ نەبونیەتی) دەبێ لەو هاوکێشە عرفانیەوە سەرنجی (خۆ بەکەم گرتنی شاعران بدرێت) چونکە بەم تێ گەیشتنەوە ڕزگار دەبین لە ڕەخنە گرتنمان لەو شاعرانەی کە زۆرخۆیان بچوك کردوەتەوە لە ڕواڵەتدا بەرامبەر پیرەکانیان و لەڕاستیدا بەرامبەر مەعشوقی حەقیقی. { سەبارەت بەو ڕەخنەیە بڕوانە مەولەوی و تەقینەوەی زمان حکیم مەلاساڵح ل٩- ١١}

مەولانا پێی ئەنگە ناوی خۆی بەرێت وخۆی بە خاوەنی کلیات بزانێ خۆ ئەمە لە مەولەوی ئێمە زیاتری تێ پەڕاندوە. مەولەوی بەرامبەر رابەری یەکەمی کە باوکی ئەم پیرەیەتی هەمان هەڵوێستی وەرگرتوە. مەولانا خالدی شارەزووریش بەرامبەرشاهی نەقشبەندی ئەم خۆ بەکەم گرتنە تێ دەپەڕێنێت و تەنانەت لە ئایەتی (ولقد کرمنا بنی ادم) دەچێتە ئەولا تر٠خۆ ناکرێ بێتە مایەی رەخنە.چونکە(دینی عاشقان) تەفسیر ناکرێ، تا ئێمەش چرای تێ گەشتن هەڵکەین و بەخوێنەر بڵێین وا تێ بگە لەم حاڵاتە، هێندە نەبێ دەپارێینەوە تا گشت کەسێ بکەوێتە عەشقەوە و سری ئەو رازی ئەڤینەش تەنها بەرازداران بدات.

پێم باشە چەند نموونەیەکی خۆ بەکەم گرتن و بچوککردنەوەی دلێرانی عەشق بەرامبەر یارەکانیان بنوسم جاچ مەجازی بێ یان حەقیقی دوا جار دەگەنە یەك مەنزڵ. بۆ ئەوەی بەچاوی رەخنەوە لەوحاڵە نەروانین و ئەو دیاردەیەش سەیر نەبێت بەڵکو بیکەینە واجب.

سەگم کەمتر لە سەگ سا تۆیش وەرە بۆم بە بە نەجم الدین

تەماشایەکی حاڵم کە بەئینسانی کە دەیزانی. (مەولانا خالد)

داغی تۆم هەر پێوەیە صەدجار دەرم کەی دێمەوە

من سەگێکی تۆم وەفایی روو لە دەرگای کێ دەکەم (وەفایی)

ئەبوو رووم بێمە خاکی چاکی پاکی طیبە تا بی

بە سەگ نابێ مولەووە ث ئاوی زەرقا بەحری ئیحسانە (نالی)

یامحمد رووڕەشی دەرگانەکەی تۆم تۆبە بێ

هەرچی هەم بێ شك سەگی ئاسانەکەی تۆم تۆبە بێ (حەمدی)

٦- جەمینت هەرسات نەجەلایێ بۆ

هەرجەلا پەی من وە بەلآیێ بۆ

ڕوخساری جوانت هەرساتێ پرتەو و تیشکێکی هەبێت.و هەرشەوق دانەومیەکی بۆ من بەلآیێ بێ وتمان(جەلا)دەرکەوتن و ئاشکرابوونی سیفات و ناو و کردارەکانی باری تەعالان، مەولەوی ڕوخساری پیرەکەی بەجێ و مەنزڵی تەجەللای خوایی دەزانێ، دەڵێ هەرسات لە لایێ بێ. یان هەرسات (سیفاتێکی تیابێ)وە هەرجەلاییێکیشی بۆ من بەلآیێ بێ.جەلا ڕەونەقی جەمینە و بەلآش ئەزموونەکانی عاشقە لە بەردەم تەواوی کاریگەریە جێکەوتەکانی یاردا کاتێ یارجوانی وحوسنی زیاد بێت ئەوە ڕوخسارو دیمی دەبێتە ڕووبەری تەجەللاکردن. بەم جۆرەش هەرجەلاییێك دڵێ سەرگەردان دەکات و جەلا دەبێتە بەڵای عاشقانی حەق.بەڵکو گرنگتر لەوەش خودی ڕێگەی عەشق بێ بەلا نابێت، لەو ڕووەوە عطار دەفەرموێت:

طریق عشق جانان جز بلا نیست

زمانی بیبلا بودن روا نیست

هەر لەو بارەوە شاعرێکی تر دەڵێت:

این پریشان حالی ازجام بلی نوشیدم

این بلا تا وصل دلبربی بلا دە مساز نیست

ئەم بابەتی تەجەللایە لە تێکڕای دینەکاندا باس کراوە و دواتر بە فراوانی چوەتە چالاکیە عرفانیەکانەوە.(جەمالی یوسف و داری زەیتون و موسا و وادی ئەیمەن و پرتەوی طور و سوتاندنی و گرانی و قورسی قورئان وخاش کردنی کێو و سەرسەختی مرۆڤ و قامەتی ڕێك و بەژنی جوان و....... هتد. لەو چاوگانەن کە بیری مرۆڤیان بۆ وەحدەتی(مرۆڤ، سروشت، خودا)برد و کۆمەڵێ بوونە ئاوێنەی تەجەللاو مەزهەری حەق. نالیش لە وەسفی سەربازەکاندا دەڵێت:

سەحرا بە تەجەللا دەکەنە وادی ئەیمەن

قامەت شەجەر و مەزهەری ئەلتافی ئیلاهن

مامۆستا محمدامین ئەردەڵانی(جەلا)ی کردووە بە(کالا) ونوسیویشیەتی مانا تێك ناچێت.

هەر کەس چەشەی عرفانی هەبێت دەزانێ گۆڕینی ئەو زاراوانە چ وێرانەیەك لە ستاتیکا و مانادا دروست دەکات.{بۆ وەرگێرانی تەواوی شیعرەکە و بەراورد بڕوانە دیوانی مەولەوی محمدامین ئەردەلانی بەرگی یەکەم چاپی یەکەم ١٩٩١ل٢٤٧} ئەم بەرهەمە بە پیاچونەوە ودەسکاری گۆران عەباسەوە سالی ٢٠٠٩لە چاپ دراوەتەوە من لە زنجیرە بەندیەکەی تێ ناگەم. هەروەها ئەم بەیتە لای پیرەمێردیش شێوێنراوە{دیوانی مەولەوی بۆسۆرانی پیرەمێرد ل١٢٧}

٧-نیم نیگات ڕەفیق تیرئەندازی بۆ

دڵەی من نیشان نە جان بازی بۆ

ئەوکاتەی بە مەبەستی تیر پێوە نان چاوێکت لێمان دەبێت، دڵەی ئێمەش دەبێتە نیشانەی بەرکەوتن وقوربانی دان. تەوەجوهـ کردنت بە لاچاو باشتردڵی من دەکاتە نیشانە.

نیونیگا: بەیەك چاوسەیرکردنە، ئەوەش لە قەرەوڵ و مشت لێگرتنەوەوە هاتوە بۆ باشتر پێکانی نیشان. بۆیە شاعران زیاتربە لای نیونیگادا مەیل دارن تا سەیری تەواو چون نیونیگا تەرکیزکرنە لە سەریەك نیشانە، ئەم حاڵەش پێکرانی عاشق بەدەستی مەعشوق مسۆگەر دەکات. تیردان لە دڵ بە هەردوباری مەجازی و حەقیقیدا پێکرانە کەواتە کاتێ دڵت تیری بەرکەوت مانای وایە تیرهاوێژەکە باش ئەو دڵەی کردوەتە چاو بۆیە تیر لە عرفاندا ئومێدی چاودێری ڕاستەقینە و پەیوەندی عیشقە.

٨-واتم مەیل دڵ پەی کەسێ کەسەن

جە تنخوای صوحبەت ظاهیری وەسەن

وتم مەیل وخۆشەویستی دڵ بۆ کەسێ کەس بێت (عاشقی ڕاستەقینە) لە خۆشەویستی ڕۆتین و ڕواڵەتی باشترە واتە عاشق و مەستی حەقیقەت و ڕۆحانی مەیلی دڵی بەسە. ئیترسوحبەتە ڕواڵەتیەکان دەبنە کاری ناکەسان.

مەولەوی (دیدارو نامەو وەصڵ و کەیف و سەیرو صوحبەت) بە باتە سەرەتایی یەکان دەزانێت پێی وایە ئەمانە ئومێدی دڵ خۆشین بۆ سەرەتای دەردی عیشق.

مەولەوی لە پەنای عەشقەوە مرۆڤەکان بۆ (کەس و ناکەس)دابەش دەکات و کەس دەکاتە عاشق و مەیلداری دەکات بە دڵداری و ڕاز.وە بە پێچەوانەوە کاری ناکەسەکان دەبێتە ڕواڵەت گەری و ڕواڵەت بازی و مجامەلە. ئەم جیاوازیەش هێڵی نێوان (ظاهیر و باطن)ە. مەولەوی لە گەڵ دوکەسی گەورە و گرنگدا دەرگای ئەم باسە دەکاتەوە (بهاالدین وسراج الدین) کە بادەسێنی دەستی هەردوکیانە. ئەوەتا بەرامبەر پیری گەورە ئەم مەسەلەی بە کەس بوونەی خۆی دوپات دەکاتەوە.

پەی کەسێ خاسەن نامەی جەحوب کەیل

تازە بسانۆ وظو جە جۆی مەیل

واتە بۆکەسێ نامەی پڕ لە خۆشەویستی باشە تازە دەسنوێژی لە سەرجۆگەی مەیل هەڵ گرتبێ. بە تاقیکردنەوە و پێوەرەکانی مەولەوی کەسێ دەبێتە کەس، سەعی لە دڵدا بکات و لە پۆلی(فەصڵ) بخوێنێت. ئەمانە حاڵی ترن و زوو دەگەنە قەناعەت و قبووڵ بوونی یار، بیانوو ورك گیر نین و حەوجێیان بە پەرەجوی پێغەمبەران و کەراماتی ئەولیاو خەرقول عادەی مەشایەخان نی یە. ئەلفێکیان لەو حوسنی یارە بەسە. چون مەولەوی هەرکاتێ بە دڵیدا هاتبێت لە فەصڵەوە بچێتە وەصڵ لە بڕیارەکەی پاشگەز بوەتەوە و گەڕاوەتەوە شوێنەکەی خۆی چوون لەو پۆلەی خۆیدا(کەس) بوونی خۆی هەست پێ دەکات و چێژی ڕۆحی لێ بردووە لەم شیعرەدا نیازێکی لەوجۆرەی هەیە.

٩- خەیاڵم کەفتەی ئاسانەکەی تۆن

چ حاجەت چاهیرئاماو ئامۆ شۆن

کەمن خەیاڵم هەردەم کەوتووی بەردەری ئاسانەکەی تۆیە، چ پێویست دەکات بەهات وچۆی ڕواڵەتی.ئاخر خۆ ناتوانین ڕوواڵەتیانە بچینە لای هەموو ئەوانەی کە ئێمە ڕۆحیانە خۆشمان دەوێن.

١٠-دیام خەیر دووریت زۆرش ئاومردمن

ئامانێ بەڵکم ئینە چەپ گەردمن

نواریم (بیرم کردەوە) کە دووریت زۆری هێناوە ونیترهاتم. ووتم بەڵکو ئەمە چەرخی چەپ گەردە. من کە پێشترقەناعەتم وەها بوو مادام مەیلت لە دلاّیە وخەیالّی منیش لە بەردەرتە. پێویست بە هاتنم ناکات. بەلاّم دیم دووریت زۆری هێناوە بۆیە هاتم ووتم ئەمە چەرخی چەپ گەردە. بەڵکو....

١١- هەرپاسە شادیش نی یەن بەینەتش

بەڵ بێ بەقا بۆ سزا و مەینەتش

هەربەوجۆرە کە شادی وخۆشیەکەی وەفای نیە و کەم خایەنە بەڵکو هەربەوجۆرەش سزاو مەینەتەکەی درێژە نەکێشێت.

ئومێدێك لەسەر گریمان بە پاساکانی فەلەك دەبەستێت وخۆی دەداتە دەست رێکەوتێ کە دوری بۆ ئەم نزیك کاتەوە. بێژەی (بەڵکو) ئێمە لە سەر پردی پەرینەوەی(فەصڵ بۆ وەصڵ)رادەگرێ. و ئامازەی ئەوەش دەدات کە ئەو ئومێدە سەوز نابێت و مەولەوی دەگەرێتەوە نێو(فەصڵ) {بۆتیگەشتن لە فەصڵ و وەصڵ بروانە دڵ وچاو ل١٠٠- ١٥٣}

١٢- سێرساوون وە چەم ئەو پالاّی بێگەرد

چێش هەر زیاد کەرد دەرد وە یان دەرد

تێر تێر پێلاّوە بێگەردەکانی بساوم(بهەنوم) بە چاوما یان تێرچاوم بێنم بە پێلاّوەکانیدا، کەچی چەرخ هەر دەردی لەسەر زیاد کردم.

پالاّی بێگەرد، کەوشی پاك: دەلالەتە لەوەی کەخاوەنەکەی هەنگاوی پیس و خراپی بەرە وتاوان هەڵنە گرتوە.وە تەواوی تەن و گیانی ئەوکەسەی کە پالاّی بێگەردە، پاکە. چوون پالاّ راستەوخۆ بەرپرسیاری هەنگاوی لەسەرشانە پالاّی بێگەرد هی کەسێکە کە هەنگاوی خراپی هەڵنەهێنابێت و خۆپارێز بێت(متقی) ئەمەش رێك ئەو

هزر و بیرە پاکەیە کە هەرلە کۆنەوە لە هەورامانـدا کلاّشی بەرهـەم هێنـاوە. وە بـاوەڕم وایە کلاّش پالاّی بێگەردە و بە مەبەستی تەقوا وخۆ پارێزی لە زەلکاو و چلکاوەکان، وە گرنگی خۆ پاراستن و هەنگاو وردی هەورامیەکان دروستیان کردو و پەیامە ئـەخلاقی و سـتاتیکیەکانیان تێداشـاردوەتەوە. کـلاّش لـە پـێ هـەنگاوی هەڵەشـە نانێـت و هـەردەم بیرێکـی پـاك ڕای دەگرێـت و بـە نـەرمی ئاراسـتەی دەکـات. هەرئەمەشـە کلتـووری هەورامیەکان کلتوری خێرا بڕیاردان و هەڵەشەیی نیە، بێ بیرکردنـەوە هـەنگاو نـانێن و ئەم پاکی و بێگەردەشیان لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بەر جەسـتە کـردووە.{لـەو بـارەوە بنوارە ڕۆژی ولاّت ژمارە۱۷۹و۱۸۸ی سالی ۲۰۰۸ کە بە ناوی تـەلاّن هـەورامی یـەوە بابـەتێکم بلاّوکردوەتەوەولە چەند چاوپێکەوتنێکیشاهەمانم بابەتم خستوەتەڕوو}

لە برژانگ و چاوی تـەڕی مەولەوییـەوە خـەیالّم بـۆ نـەریتێکی تـریش دەچێت کـە زەوقێکی هەورامیانەیە.کەسێ کـە کلاّشـی تـازە لـە پـێ بکـات گیـا خۆریـان دەکـات.واتـە بنەکەیان دەهێنێ بە گیای تـەڕدا و دەیـان ساوێت.بەمـەش تۆکمـەیی و یـەکان گیری بـۆ بنەکە درووست دەکات و بە ئاسانی شـتی تـر نایبڕێت. مەولـەوی بـە چاوی پـالاّ بێگەردەکانی شێخ گیا خۆردەکات.بە دەر لەوەش پاو پێلاّو بومتە ئیدیۆم و بـۆ ڕێزدانـان دەخرێتە بان چاو.

۱۳- وەشڵە وە مەینەت وەخت مەهجوری

صەد ڕەحمەت ئەو قەبر دووری و ڕەنجووری

خۆزگە بە مەینەتی کاتی دابڕان و صەد ڕەحمەت لە قـەبری دووری و ڕەنجـووری. لە ڕاڤەی (قەبر دووری و ڕەنجووری) ڕەحمەتی مەلاعبدالکریم نووسیویەتی: ڕەحمـەت لەو گۆڕە تاریکەی فیراق کە تیایـدا دەژیـام) بـەم پێیە مەولـەوی دووری و ڕەنجوری بـە گۆڕی تاریك داناوە و ڕەحمەتیان بۆدەنێرێت

مـنی نـالایقیش وای بـۆ دەچـم: قـەبرجادووی مانـای دروسـت کـردوە و بۆجـودی مەولەوی نیە. بـەڵکو مەولەوی(دووری و فراق و ڕەنجووری) وەك کارەکتەری سوودمەند و پیاو چـاك لـە فەصلاّ بـۆ دراوسـێیەتی عەشق و دلّـی خـۆی سـەیرکردووە. کـە پێشـتر خۆراکی عیشقی ئەم بوون. بەلاّم ئەم بە دەستی خۆی بە جێیان دێلێت، تـەرکی فەصلّ

دەكات. واتە بۆ نزیك بوونەوە (وەصڵ) دێت دووری و ڕەنجووریەكە لە گۆڕ دەنێت. بەڵام دواتر سەیر دەكات لە وەسڵا دەردەكان زیاترو یانەی دڵ بۆ یادكردن كاول ترە. بۆیە پەشیمانی فەصڵە و دەیەوێت بگەڕێتەوە. دیسان پێویست بوونەوەی بە دووری و ڕەنجووری. چوون ئەوان دڵ دەخەنە سەر فكری یاد و ئاوەدانی دۆست. یانی هەقە ڕەحمەت بنێرێت بۆ قەبریان.چوون وەصڵ ترسی فەصڵ لە هەناوی دایە و فەصڵ بە پێچە وانەوە. ئەم حاڵەتی گێرۆدەیی یەی نێوان وەصڵ و فەصڵ، نار وجەننە و بەهەشت و دۆزەخەی عارفانی داهێنەر لە ڕابردووی شیعری كوردیدا، لای داهێنەرانی ئەم سەردەمەی شیعر و ئەدەبی كوردی سەری هەڵداوەتەوە.

فێرم كە جەهەنەم و بەهەشت لە یەكترجیا بكەمەوە

ئاخرموسیبەتی عاشقان ئەوەیە

جەهەنەم و بەهەشتیان بۆ لە یەكتر جیا ناكرێتەوە. {گوناە وكەرنەڤاڵ. بەختیارعەلی} پێویستە بەرهەمی بەختیار بخەینە مەركانەی عەشق و لە ساباتی فێنكی عرفاندا بیخوێنینەوە و لەو تاوانبار كردنە ئینحرافیەی دەربێنین و لە هەناسەی ئەم مەزنە نووسەرە دا بۆ هەناسەكانی (مەولانا و مەولەوی و مەحوی)بگەڕێین و لە ژێر ڕۆشنایی ئەدەبی ئەواندا شیعریەتی ئەمیش بخوێنینەوە. كە بەداخەوە من توانا و دەرفەتی وەها كارێكی مەزنم نیە بەڵام دڵنیام بەختیار لە سەرنەستێرو هانەی ئەو مەزنانەی كلاسیك وچانی باشی داوە و داهێنەری ئەو پیاوە گۆترە نیە و هەناسەی شیعریەت بوون لە شاعیر و عارفانی بەرین فێر بووە.

١٤- ئەرصەد تۆی دەروون پەرێت قەقنەس بی

یانەی دڵ وە یاد ئاوا بی، بەس بی

هەرچەندە توێی دەروون بۆت سووتابوو، بوو بووە قەقنەس. بەس نەبوو ماڵی دڵم بە یادت ئاوەدان بوو. یان ئەوەم بەس بوو كە دڵم بە یادت ئاوەدان بوو.

دەروون بەو فراوانیەی كە بە كیشوەرێك دەچێت لە سەردەمی دووری و فراقدا كە بەلای شاگردانی (فەصڵ)ەوە جەهەنەمێكی بە چێژە ڕووبەرێكی فراوانە بۆ سووتان

و دەردو محنەت، بەلاّم لەو مەملەکەتی بە قەقنەس بووەدا تاقە مالّی دلّ ئاوەدان بوو بە یادت. مەینەت و غەم و پەژارە ئەو حەسرەتانەن لە مەکتەبی عیشقا خۆراك و وزەی پێویستی قوتابیانی فراقە. چوون دووری ترپە و ئیش کردنەکانی دلّ ڕێکتر دەکات بۆ ویصالّ بۆ زیاتر شارەزا بوون لەو ڕوانگانە بڕوانە{ دلّ وچاو ل٣٧,٤٥}. مەحویش لەم دیدەوەیە بەهەشت و دۆزەخ وەك یەك لێدەکات و دەلّێ:

دۆزەخ لە عیشقە خالّی و جەننەت لە دەرد و داغ

عاشق لە حەشریشا نیەتی جێ دلّێ فەراغ

١٥- ئیسەحەسرەتان بیم بەد ئەندێش

هەریەك جە لایێ مەکێشۆم پەی وێش

ئێستا ئەفسوس و ترس و غایەلەی خراپ، هەریەکە و لە لایێ بۆ خۆی ڕام دەکێشێ. بەد ئەندێش لە دیوانەکەدا بە ڕقیبی نیازخراپ ڕاڤەکراوە. لەم بەیتەددا ختورەوی خراپ و گومان بردن و ترس و غایەلەی نادروستی خودی خۆی مەبەستە. ڕاستگۆیانە باس لە حالّەتی دەروونی خۆی دەکات لە ئەنجامی نەبینینەکەی شێخەوە. ڕەنگە نامەکەی شێخیش هەولّی هێنانەوەی دلّی شکاوی مەولەوی بێت. بەلاّم مەولەوی نائومێدی و دلّشکاوی یەکان بە حەوزی عرفاندا دەبات و لەڕێی عیشقەوە ئاشتمان دەکاتەوە و ئاشنامان دەکات بە ئەڤین و ڕقمان لە دلاّ لا ئەبات.

١٦- خصوص تۆ وەی ڕەنگ مەوینوون دلگیر

چمان دەروونم مە پێکان وە تیر

بە تایبەت کاتێ تۆ بەو ڕەنگی دلگیری و دلّتەنگیەوە دەبینم، وا ئەزانم چاوەکانم دەروونم تیرباران دەکەن.

مەولەوی یەکێکە لەو شاعرە هەرەناسکانەی کە هەردەم پاساوی جوانی ئەدات بە دیاردە و حالّەتە سلبیەکان. ڕەنگی ئەوە هەیە بەم بەیتەوە کە دلّی خۆی بداتەوە بەوەی کە بەس نەبوو شێخی بەحالّ و ڕەنگی نەخۆشیەوە نەدی چونکە بینینێ بە کەیفی دلّ نەبێت و دلّ شاد نەکات، ئەو بینینە ئازار دەرە و تیرباران کەری دەروونە.

حەسرەت و ترسی ئەوەی کە ئەم دیبوویت، لە گەڵ گومان و غایەلەی ئەوەی کە بۆ ئەم دیبوویت بێنە و بەردمیان پێ دەکردم. ئێستا بەد ئەندێشیەکەم بەو لایەدا خست کە زۆر باشتر بەو حاڵەوە چاوم پێت نەکەوت و دەروونم زیاتر زامدار نەبوو (تیرباران دەرون بەچاو)

١٧-دڵ خەریك مەوج گێجاو دەردەن

زوانم دایم ویردش ئەی فەردەن

دڵ خەریکی شەپۆلانی گێژاوی دەردە و زمانم هەردەم خەریکی ئەم ویردەیە.

١٨- من نەبوون ئازیزگەردەن بلووری

کێن ڕەحمەت کەرۆ وەصڵش نەدووری

من نەبم ئازیزە گەردن بێ گەردە بلووریەکەم، کێ هەیە وەصڵی ڕەحمەت بنێری بۆ فەصڵی.بێ لە من کێ هەیە لە نشینگەی وەصلا ناشاد بێت و ڕەحمەت بنێرێ بۆ مەنزڵی فەصڵ.

گەردن بلوور شەوق و پاکی و دیاربون و ئاشکرایی دەداتە سینە و گەردنی پیرە ئەمەش پێردەکاتە چراو نماو مەزهەری تەجەللای حەق. ئەمە بوەتە سیفەتی ناسکی جوانانی تریش.

وەصڵ و فەصڵ ئەو دوانەیەن کە لە هەردوو گۆشەی عاشق ومەعشووق یارەوە دەبێت سەرنج بدرێن. ئەوانەی فەصڵیان لە وەصڵیان زیاترە، ڕەزان چوون هەردوو چەمکەکە لە چاوی یارەوە نیگا دەکەن یان ڕاستر وەصڵ بە کامی خۆیان و فەصڵ بە کامی دۆست دەزانن، بۆیە ئەوان زیاتر خەریکی بە جێهێنانی کامی دۆستن. مەولەوی مەیلدار بووە بە بینین و ئازیزیش مەیلی لە نە دیتن.خۆ دەبێ عاشقانی حەقیقی وەك حافز بکەن و دەس لە کام و ئارەزووی خۆیان بەردەن.

میل من سوی وصال و قصد او سوی فراق

ترك کام خود گرفتم تا براید کام دوست {مەحرەمی ڕازبەرگی یەکەم ل٤٠٢}

١٩-خاس بی ئەرصەدجارشادی وە باد بیم

دووراو دوور وە دین ئاسانەش شاد بیم

باش بوو گەرچی شادیم بە باچوو و دیتنیم بە قسمەت نەبوو، بەلاّم دوراودوور بە بینینی ئاسانەکەی شادبووم.

٢٠-ئیسە ها فەڵەك کەڵەك بەستەوە

تۆڕ داو دوریش ها وە دەستەوە

وا ئێستە گەردوون کەڵەکی بەست و ئامادە کرد. تۆڕو داوی دووری گرت بەدەستەوە.یان گەردوونی فێڵباز بە نیازی دوور خستنەوە داوی بۆ ناومەتەوە.

لە دیوانەکە دا ئاماژە کراوە بە پەیوەندی(کەڵەك و تۆڕ و داو و ماسی)کە ڕاوچیان بەکاری دەبەن ئاماژەش بۆ مەبەستەکە کراوە.مەولەوی دەیەوێت تەوێڵە بە جێ بێڵێ و بگەڕێتەوە. گەر مەولەوی ئەو کاتە لە ناوچەکەی خۆی ژیابێت (تاوگۆزی) بۆ هەورامان نزیکترین ڕێگە لە سیروان دانە (ڕێگەی ئاوی) واتە چەند بە چاو نزیکن گەر کەڵەك نەبێت ئەوا زۆر دوورن لە یەکەوە. بەیتەکە لە بەردەم یاساگەردونیەکاندا بەم جۆرەیە:

فەڵەکی ڕاوچی کەڵەکی حازر و ئامادەیە بۆ ئەوەی خێرا مەولەوی ڕاو بکات و دووری خاتەوە. واتە یاساگەردونیەکان بە باری سلبیدا دەسبەجێن و ئامادە، یانی گەر مەولەوی بە پێچەوانەوە بیویستایە بۆ تەوێڵە بێت ئەوە گەردوون ئەوکات کەڵەکی ئامادە نەبوو. ئەو سەفەرەی ڕێك نەدەخست.

٢١-خەفەت وادەتەن مەینەتان سادەی

وەخت بارانەن ئەسرین دەی پەی کەی

دەی ئیترمەینەتەکان دەورتانە، سادەی دام گرنەوە، فرمێسك دەی بۆ کەی؟ کاتی دابارینە. واتە زەمینەی (چەمەری وشینە) ئیترکاتی ئێوەیە.

۲۲-ئازیزت ئاستەن ها وە دماوە

تەنە بۆ بێ گیان سا شۆ وەڕاوە

ئازیزت بەجێ هێشتوە وا لە دواتەوە ئەی تەن وەرە بە بێ گیان بتوانە بەڕێ بکەوە. (ئازیز، گیان)بوونەتە مرادف ئازیزی مەولەوی شێخە و هەم گیانیەتی بەجێماوە یانی بە جێهێشتنی ئەو ئازیزە بۆ خۆی جۆرە مردنێکە. ئەم بەیتە و دوانی تری دوای خۆی لای پیرەمێرد خراپ تەرجەمە کراون و لای ئەردەلانی باش.

ئازیزت لەوێ ماوە لەجێوە

تەنە بێ بێ گیان بچۆ بەڕێوە {مەولەوی ئەردەلانی ل ۲۵۱}

ئازیز ویستووتی وا لە دواوە دێ

لەشە سا بێ ڕۆح بکەوەرە ڕێ {مەولەوی پیرەمێرد ل۱۳۰}

۲۳-شنەفتم گیانم بالاّ تولّ نەی

ئیرادەت کەردەن چەنی خەستەت بەی

بیستم گیانەکەم (ئەی شێخ) کەبالاّت بە وێنەی نەمامی نەیە. ویستوتە لە گەلّ ئەم خەستەو بیمارە تا بێیت.

مەولەوی لەم سێ بەیتەدا ناوێتە بونێ لە نێوان گیان و شێخ، جەستە و دوریدا دروست دەکات لە ڕێگەی چڕی دارشتن و کورتبڕیەکانی وشەوە ڕاڤەی لە بەردەم ڕاڤەکاراندا گران کردوە ئەبێ زۆر بوەستی لە سەرئەم جۆرە حاڵەتانە تا بزانیت و بتوانیت ڕاڤەیەك بەرهەم بێنیت لەبار و شیاو بێت.

ڕاڤەکاران و کۆڵیارانی ئەو بەرهەمانەی مەولەوی ناسی کە کەوتونەتە دوای لە چاپ دانی دیوانەکەی جەنابی مدرسەوە نەیان توانیوە پشت بەخۆیان ببەستن و

هەولبدەن لە ژێرهەیمەنەی ئەو هێزایە دەربچن. بۆیە زۆربەی ئەو بەرهەمانە لە سەربیر و بۆچونەکانی ئەو بەحری عیلم و موحیتی دانشە بنیات نراون. جا ئەگەر لە شوێنێ جەنجاڵیەکانی ئەو پیرە ڕێگەی پەی بردنیان نە دابێت بە هەواری فێنکی شیعرێ، یان ئەو بەر لە هەر شت لە خەمی گەورەی نەفەوتانا بووبێت، ئەوانی تریش بێ پەی بوون. گەر بە ووردی سەرچاوەکانی مەولەوی ناسی شەن و کەو کرێن بە ئاسانی ئەو حاڵەتە هەست پێ دەکەین، بە جۆرێ کە بەرهەمە ئەکادیمیەکانییشی گرتوەتەوە.

(گیان) لەم بەیتەدا جادووی بەرپاکردوە. لە دیواندا بە گیانی لە لەش جێماوی مەولەوی لێکدراوەتەوە و تا کۆتایی شیعرەکە ئەم ڕاڤەیە ئاراستە دەکات.سەرباری ئەو ڕاڤەیە دەڵێین:

گیان خوازەیە و لە بری شێخ دانیشتووە لە بەیتەکەدا بە دەلیلی (باڵا تولّ نەی) کە سیفەتی جوان کردنی بەژن و باڵای یارە.چون ئەم وەسفە ناکرێتە بەری گیانێکی لەرزیو و بەحاڵ نووزە تیاماو، لە توانایدا نیە زەم درووست بکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە مەدح درووست دەکات. هەروەها گەر مەولەوی مەبەستی گیانی لەرزیو و نوزەی خۆی بوایە ئەوە لە پووش و پەلاش و زاراوە بێ گیانەکانی تر کەڵکی وەردەگرت.(باڵای عەرعەری، باڵای وێنەی نەی، قامیش، باڵا چوون نەمام، سەر و نارەوەن و......هتد) لە دەستەواژە کلاسیکیەکانن و بۆ باڵای مەحبووبان، شاعران کەڵکیان لێ وەرگرتوون و نموونەی لە فۆلکلۆردا زۆرە. ڕەنگە مەولەوی دوای بڕیاری گەڕانەوەی زانیبێتی شێخیش ویستوویەتی هاوڕێی سەفەری بێت، یان لە نامەکەی شێخ دا ئەم نیازە هاتبێت. دواترمەولەوی ئەم ئیرادەی دۆستەی لە گەڵ ڕۆحی خۆی شێلابێت و هەردووکیشی خستبنەتە بەر مەرحەمەتی یاسا و ڕێساکانی فەصڵ. یانی مەولەوی خۆی جەستەیە و یار(شێخ)گیان. پێکەوە بوونیان ژیانە و جیابوونەوەیان مەرگ.هەرئەم شوناسی عیشقە لە شورای عاشورادا بەکەڵك وەرگرتن لە سەرو جەستەی(حسین)بۆ وەصڵ و فەصڵی عەنبەر باس دەکات. {بڕونە هەورامان ژ١١ی٢٠٠٨مەولەوی یانەی دڵ ڕۆشن ل١٤٣.. ١٤٦}

ئێمە بە پشت بەستن بەم لێکدانەوەیە بەرەو کۆتایی شیعرەکە ئاراستەی ڕاڤەکە دەگۆڕین.

٢٤-مەگەر پای تەدبیر بەد بەختی ڕێش بۆ

گیان هەوای صوحبەت جەستەکەم پێش بۆ

مەگەر قاچی ڕاوتەگبیر زامدار و ڕێش بێت (کە وا نەبوو) گیان هەوای مەیل و صوحبەتی جەستەی منی بێت.

واتە ئەوە کاتێ دەبوو، و سەری دەگرت کە تۆی گیانی من هاوڕێم بوویتایە و جەستەم (خودی مەولەوی) بەهرەی لە فەیضی صوحبەتی تۆ ببر دایە، کە من قاچم شکایە و نەگەڕامایەوە. یانی دەبوو تەگبیری گەڕانەوەم دواخستایە. کە نەبوو ! یانی ڕێك ناکەوێت جارێ بەدبەختیم ملی بشکێنێت دەبوو قاچی بەد بەختیم زامداربووایە و توانای ڕێگەی نەبووایە. کەچی من هێندە بەدبەختم و بەد بەختیم ئەم جارە پەلە پاو خێرا بوو قۆچاخانە ڕێگەی گرتەبەر. بەمەش هەوای صوحبەتی گیان وجەستە(من و تۆ) نە هاتە دی. مانای سادەی شیعرەکە:

گەرمن زوو دەمزانی تۆ نیازی هاوڕێیەتی منت هەیە. قاچی خۆم دەشکاند و بڕیاری گەڕانەوەم نە دەدا، سەیرکەن مەولەوی چۆن یاساکانی گەردوون لە دژی خۆی دەخاتە گەڕ بە مەرامی فەصڵ بەدبەختی مرۆڤێکی خێرا و بە پەلەیە نەو تەگبیرە دوا ناخات، بۆ ئەوەی ئەم نەکەوێتە بەرشنەی هەوای صوحبەتی دۆست.

٢٥-وەر نە شێتە وێم، دڵ وەشی دڵەن

گیان جەتەن بەرشی ئاماش موشکڵەن

وە گەر نە شێت و لێوەخۆم، ئەمە دڵدانەوەی دڵە. دەنا گیان لە لەش دەرچوو گەڕانەوەی مەحاڵە.

لەم کۆتاییە جوانەدا بنیاتی شیعرەکە دەخاتە خانەی (ژیان و مەرگ)ەوە ئەو دووچەمکە ڕاڤە دەکات. بەهرە بردن لە مەیل و صوحبەتی دۆست گەر بەنسیب بێت ژیانە و، گەرنا خودی مردن و عەزابەکەی مەحرووم بوونە لە یار.مەولەوی ژیان و

مردنێکی تریشمان پێ دەناسێنێت کەئێمە ئەم دیاردەمان لەم پرۆژەیەدا بە ئینقلابی مانا ناو بردووە.

مردن: بریتیە لە دەرچوونی گیان لە لەش(ترازانی رۆح و جەستە) مەولەوی دووجار ئەم حاڵەتەی تەوزیف کردووە.

١) شێخ دەکاتە گیان و خۆی دەکاتە جەستە و مردنێك درووست دەکات کە خەتا دەخاتە سەرجەستە.چوون ئەوە جەستەیە گیانی بەجێ هێشتووە(مردنی ئاوەژوو)

٢) گیان کە هەم پیرە و هەم رۆح، لە تەوێڵە بەجێ ماون. واتە خودی گیانی مەولەوی لە جەستەی خۆی بێزارە و لای یارانی گیانیە. واتە تازە پەیوەندی من بەخانەقای عیشقەوە گیانی یە.گیانم لەوێ بەجێماوە و ئەوێی لە جەستەی خۆشم پێ خۆشترە.

وە دەکرێت چەندین راڤە وخوێندنەوی تر بۆ شیعری مەولەوی بکرێت، ئێمە بە خاتری نەکوشتنی ئەندێشە و قەتیس نەبوونی مانا پشت بە یاری حەقانی دەسمان دایە ئەم پرۆژە، بۆ ئەوەی ببێتە سەرچاوەی ئاراستەکردن بۆ چەندین لێکۆڵینە وەی تر٠(لەژێر رۆشنایی فەلسەفەی هیگڵ وئەندێشە نوێکانی هۆشۆ) کە بێگومان لەم نوسینەی ئێمە باشترو شیاو ترو بابەتیانەتر٠ چوون ئێمە بەپێی شیعری دیوانەکە و ئەوانەی دۆستانی تری مەولەوی ناس کە لە ملاولاوە بە شیعری مەولەوی لە قەڵەمیان داون هەوڵی راڤە وخوێندنەوەی ستاتیکی و عرفانی جیامان داوە.میتۆدێکمان نەگرتوە و لەخزمەت باسێکدا نە جولاوین، بۆ دەرکەوتنی جیاوازی راکان و راڤەکان و خوێندنەوەکان چەند سەرچاوەت لە مەیدانی مەولەوی ناسیدا پێ شك دێت لە گەڵ ئەم نووسینە ناقابیلەدا بەراوردیان بکە و نزای بەخشین لە بەر دەرگای یاری ئەزەلی بۆ تاوانباری قەڵەمە سەرگەردانەکەی ئێمەش بکە.

شیعری سێیەم

١-چێشەن پەشێویم؟ماتەمی دڵەن
یا کزەی ئامای نامەی بوڵبوڵەن

ئەم بێتاقەتی و خەفەتباریەم چیە ؟ ماتەمی دڵی خۆمە، یان کزەی هاتنی نامەکەی بولبولە.

وەك لە دیوانەکەدا نووسراوە وەڵامی نامەیەکی بولبولە. شێخ حەسەنی سازانی (بولبول)شاعرێکی باش بووە، لە خزمەتی مەولەویدا خوێندوویەتی و حەزی لە کچێکی کردووە و لە دڵیشیا بووە داوای بکات و نەیکردووە. تا مەولەوی کچەکەی داوە بەشوو.{یادی مەردان بەرگی دووەم ل٤١٨-٤١٩ } ئەوجا پارچە شیعرێکی گلەیی و نزای شەڕ ئاراستەی مەولەوی دەکات.

ئەم شیعرەی مەولەوی بۆ بولبول نیشانەی گەورەیی و دڵ فراوانیەتی. لە ولاتێکی لە ڕوی کۆمەڵایەتی دوا کەوتوی وەك کوردستانی سەدەی نۆزدەیەمدا، مەلایەك بەم گیانە بەرزەوە لە مەسەلەیەکدا کە پەیوەندی بە کچی خۆیەوە هەبووە ئەمە هەڵوێستی بووە. {لیریکا ئەنوەرقادرل٧٦} شیعرەکەی مەولەوی پاساو دان و خۆ دەربازکردن نیە. بەڵکو لە ڕوی خاکساریەوە دڵ ڕاگرتن و ڕێزە لە بەرامبەرەکەی، نەرم و نیانی و جڵەوی هۆش بەر نەدانە {میهرەجان مەولەوی ٢ل١٨٨-١٩٠}. لە سەرچاوەکانی بەردەستا باس و خواسی ئەم ڕازە و لە سەر دوانی زۆرە. ئەوەی کە ئێمە کەمی لە بارەوە دەزانین ناو و ژیانی کچەکەی مەولەوی و بولبولە. تۆ بڵێی خانمی گەورەم تیلەیەکی بە بولبول نەدابێت و خۆیشی بە ئەڤینی ئەم فەقێ یە نەسووتا بێت.یان ئەویش بێ ئاگا بووە و ئەڤینەکەی بولبول یەکلایەنە بووە یان باوکێکی وەك مەولەوی دڵ فراوان و حاڵی لە عیشق. ڕاز زان و کەس و لە ئەلف تێگەییو و پەنهان زان چۆن بەم ڕازەی نەزانیوە. تاچارەی بە دڵی بۆ دانایە بە تایبەت ئەگەرئەم کچە لە دایکێکی چون عەنبەربێت. خۆ گەر بەرهەمی تەواوی بولبول بکەوێتە بەردەست و <u>شیعری تری بۆ ئەو یارە هەبێت، ئەوا بولبول و کچەی مەولەوی دەبنە چیرۆکی</u>

ئەڤینداری، وە دەبێت شیعری بولبول هاتە بەردەست زۆر بەوردی لە(گوڵ) بکۆڵینەوە، گەربەکاری هێنابوو، چون زۆر ڕێی تێ دەچێ ناوی کچەکەی مەولەوی بێت بەخوازراو یان ڕاستی.

بولبول هەر لە ڕازی بەهەشتی دڵداری و ڕازی ئەفسانەی (گوڵ وبولبول)ەوە نازناوی خۆی هەڵبژاردبێت. ئەو کچەی مەولەوی (گراوەکەی بولبول) شووی بە کێ کردوە ؟ یانی وەچەی مەولەوی لە کچەکانیەوە کێن؟ ئەمانە و چەندین سەرنجی ترچاوەڕێی دەرگای دڵنیایی و شەن و کەوی ترن. بۆیە گەرلە هەرشوێنێ گەشتینە ئەوەی ڕازی ئەڤینی(بولبول وکچی مەولەوی) دوولایەنە بوو. ئەوە مەولەوی بە دەلیلی عاشقی خۆی و هەم سیفەتی باوك، دەبوو ئاگاداری کچەکەی بوایە، یانی بەو ڕازەی بزانیایە.لێرەوە تاوانبارکردنەکەی مەولەوی و توڕەبوون و نزاکەی بولبول ڕەوایی وەردەگرن و شیعرەکەی مەولەویش دەچێتە خانەی هەستکردن بە تاوانباری و دڵدانەوەی خۆی. ئەمانەش هیچیان چەسپاو نین تا ئەو کاتەی بەڵگەی یەکلاکەرەوە دێتە بەردەست.

٢-شاهیدی دانای گردین ئەحوالان

وەسەن پەی ڕاسی عەرزەی مەلالان

خوای گەورەی دانا و زانا بە هەمووئەحوالان بەسە بۆ شاهیدی ڕاستی بەیانی بێزاری و دڵتەنگی و غەمباریم. لە ڕسالەی عیشقا گردین ئەحوالان بە گشت کات و مەلالان بەخەفەتباران هاتوە.{ڕسالەی عیشق ل٤١٥-٤١٨} لە بە کۆ هاتنی مەلالان و ئەحوالان دا مەولەوی دەیەوێت بڵێت خوای گەورە ئاگاداری حاڵ و ئەحواڵی منیش و تۆیش و هەموانە.

٣-ئێش هام فەردم ئێش وێم زانان

دەردهام دەردم دەرد وێم وانان

ئێشی هاوڕێ شاعرەکەم بە ئێشی خۆم زانیووە و دەردی هاودەردەکانم بە دەردی خۆم داوەتەقەڵەم.{ساتێ لەگەڵ مەولەوی دا حەمەرشیدی ئەمینی مهرەجانی مەولەوی٢}

ئەم بەیتە لە دیوانەکەدا قافیەی درووست نی یە. ڕەنگە بە هەشتی مدرس لێی دڵنیا نەبووبێت. ڕاڤەیەکی وای بۆ نەکردوەو مامۆستا حەکیمیش لە پشکنینەکەیدا بە دەلیلی قافیە دروستی بەم جۆرە ڕاستی کردوەتەوە.

فەرد هام فەردم فەرد وێم زانان {مەولەوی حکیم ل١٠١} هەرچەندە ئەم ڕاست کردنەوە لە ڕوی قافیەوە ڕەساو لە بارە، بەڵام ناکرێت شیعری خەڵك بە شیعری خۆی بزانێت، ئەو بەیتەش کاك حەکیم بۆ دەلیلی قوەت هاوردویەتی ئەوە مانایەکی ترە (تێکەڵ کردن، اقتباس، وەرگرتن)ڕێگە پێدراوە و نابێتە شیعری کەسی یەکەم، بۆیە ئێمە دوای ڕێز دانان بۆ هەمووڕاکان، ڕاکەی مامۆستاحەمەڕەشید ئەمینیمان وەرگرت. ڕسالەی عیشقیش هەروەك دیوانەکەی نوسیوە {ڕسالەی عیشق ل٤١٢}

٤-بەڵام تۆ قەزا و بێ تەدبیری وێت

کەردەن پێت ئانا هەرچی کەردەن پێت

بەڵام تۆ فەرمان و قسمەتی ئیلاهی و بێ ڕاوێژی خۆت ئەوەی پێ کردیت کە پێی کردویت.

مەولەوی چارەنووسی بە یەك نەگەیشتنی بولبول و کچەکەی دەخاتە ژێر دوو دەسەڵاتەوە بۆ ئەوەی خۆی لە ژێر بەرپرسیاری ئەو گوناهە دەربهاوێ. قەزاو حوکمی خودایی کە هەرچی هێنایە پێش هەرئەوەیە و عاشقی ڕاستەقینە پێی ڕەزایە..بێ ڕاوێژی و بێ نیازی مرۆڤ بە بیرکردنەوە و گێلانە بڕیاردان. ئەمەش چارەنووس هەرچۆن بێت ئۆباڵی لە مل و ئەستۆی کەسەکە خۆی دایە. مەولەوی دوای پاکانە کردن، تەئویل وخوێندنەوەیەکی عاشقانە بۆ پێکنەگەشتنەکە دەکات و چۆنیەتی چێژبردن لە فەصڵ بە بولبول دادەدات.

٥- کەی تۆ خەیاڵێت وە دەروون ئاوەرد

هانات کەرد ئەو من،من بێ میلیم کەرد

کەی تۆخەیاڵێکی لەو جۆرەت (داوا) بە دەروونا هێناو هانات وە بەرمن هاورد و من قسەم شکاندی.

٦-تا تەئسیرێ بۆ پەرێ شەو ناڵەت

یا پەی هەناسەی سوب دوعاو لاڵەت

تا کارێ بکاتە سەرناڵینی شەوت. یان بۆ هەناسەی بەیانی دوعاو پاڕانەوەت. لە دیوانەکەشدا بەم جۆرە ڕاڤەکراوە (تا لالانەوە و هاوارو ناڵەی شەوت کاربکات لە حوزوری خوادا، یا هەناسەی ساردو دوعای بەیانیانت ئەنجامێکی ببێ) گەرلە سەر ئەم ڕاڤەیە قسەیێ بکەین دەبێ بولبول تەنیا پشتی بە ناڵەو زکری شەوان و دوعاو لالانەوەی بەیان بەستبێ ئیترڕاو تەدبیری پشت گوێ خستبێ.کەواتە دوعاو لالانەوە بەتەنها بێ ئەسەرن. لەم بەیتەوە دەکەوینە یادی دوو پێغەمبەر و هۆشیاریان بە ڕاڤەی مەبەستەکە. حەزرەتی یوسف بۆ ڕوو بە ڕوو بوونەوەی ڤات وقرپەکە لە پاڵ دوعا ولالانەوەدا پشتی بە ڕاو ڕاوێژ و تەکبیرو کاری خۆی بەست.هەروەها ئامۆژگاریەکەی حەزرەتی محمد بۆ حوشترە وانە ئەعرابیەکە.کەواتە(نسیب بوونی کچەکە) بە داواکردن دەدرا و بەم جۆرەش دەبوویە جورعە، دەرمانی ناڵەی شەوان و هەناسەی بەیانیان. بە بەری ئەم شیعرە، حافزیش دەڵێت:

بە خدا کە جرعەای دە تو بەحافز سحر خیز

کە دعای صبحگاهی اسری کند شمارا

{مەحرەمی ڕاز. بەرگی ١ل٢١}

کەواتە بولبول مادام (جرعە - کچەکە)ی بە نسیب نەبووە بە هەردوو باری مەجازی و حەقیقیدا نزا ودوعاکانی کاریگەریان نابێت.مادام کچەکەی بۆ نەبوو لالانەوە کانی بۆخۆی بێکاریگەرن و مادام عاشقی حەقیقیش نیە بەو مانایەی فەصلێ قبووڵ بکات(فراق جرعەیە)کەواتە دوعاو نزا بەدو شەڕانیەکانیشی لە مەولەوی بێ کاریگەرن. مەولەوی بە هەردووباری (حەقیقەت، شەریعەت)دا دەرسی بولبول دەدات. بۆ یاری دنیایی دەبێت هەڵپە بکەیت و هەل لە دەست نەدەیت و تەدبیرت هەبێت. بۆ وەصڵی یاری عرفانیش دەبێت بە ویستی دۆست ڕەزا بیت و مهرو وەفا و جەور و جەفا فەرق نەکەیت. مەولانا واتەنی: مهر و وەفا نمیکونی جەور وجەفا بکن.

٧- گۆیا جه لاوێت دەرونت نێشان

بەد دوعاییت کەرد تەصدیعت کێشان

گوایـه بـه لای خۆتـەوە دەروونـت ئێـشاوە و بـەد دوعاییـت کـردووە. بەلامـەوە زەحمەت و دەردی سەریت وە بەرخۆت داوە. سەرباری سادەیی دەکرێت خوێندنەوەیەکی قووڵتری بۆ بکەین.

کەسێ بـەلای خۆیـەوە دڵشکاو و دەروون ئێشاو بێـت نـزاو دوعاکـانی گـیرا نـابن و بەڵکو زەحمەتی وە بەرخۆی داوە و خۆی تووشی دەردی سـەری کـردوە چـونکە (دڵشکا ودەرون ئێـشاو) دەبێـت هەربەحـسابی خـۆی نـەبێت. بـەڵکو ڕدوایـی و عـەدلێك لـە مەسـەلەکەدا هـەبێت وخـوای گـەورەش بـاش ئاگـاداری ئـەو دەروون ئێـشانەیە.مەولـەوی وەك عارفێك باش دەزانێ کە خوای گـەورە زیـاتر ئاگـای لـە نائومێـد و دڵشکاو و دەرون زامدارەکانە بۆیە دەبێت زیاتر لە سەر (تەصـدیعت کێـشان) بوەسـتین. یـانی دەبێـت لـە ڕاستیدا بولبول دڵشکاو و دەروون ئێشاو نەبێت. کەواتە دوعـا خراپـەکانی لـە مەولـەوی تەنیا دەردی سەری و زەحمەت بۆ خۆی دەمێنێتەوە . وە دەشـکرێ ئـەو ڕاڤەیـەش بـدات کە زیـاتر سەرچاوەکان پشتیان بـەم ڕاڤەیـە بەسـتوە. پێویـستی نـەدەکرد دوعـای بـەدو خراپم لێ بکەیت، چون مەولەوی دەڵێت مـن خـۆم هـەر ئـەوەم هەڵبـژاردوە کـە تـۆ بـە دوعا بۆم دەخوازیت. دەکرێت سەرنجێکی دوورتریش بدەین.

عارفان بـە گشتی و مریـد و مەنـسوبەکانی خانـەقاکانی نەقـشی لـە هەورامانـدا زۆرکەم بە لای دوعای خراپدا ڕۆشتون تەنانەت لە گەرمەی بـاری نالـەبار و شـەڕی بـەد کـــاران و هـــەرزە و نەفامانـــدا ئـــەمان زاریـــان بـــەدوعای شـــەڕنەگەڕاوە زۆرجارخۆشەویستانیان داوایان لـێ کـردوون دوعایـەك، تیرێـك، شـەڕێك بـۆفلانـی خـراپ بخـوازن ئـەوان نـەیان کـردوە و تەنانـەت دوعـای خێریـان بـۆ کـردوون. چـونکە گـرەنتی بوونی دنیایەکی تری بەنـدەکان زەحمەتـە. بەمـەش بـۆ خـۆی دوعـای خراپـە کـردن بـۆ خەڵك زەحمەت و دەردی سەریە بۆیە گوتاری ئیصلاحی دینی و ڕابەرانی دینی هەردەم (ئەوەی خراپە خوا چاکی کات) بـووە. لـەو ڕووەوە نموونـە و چیرۆکی دەمـا و دەم زۆرە. ئەمەش کردەی زۆربەی پەیامبەرەکان بووە.

٨- من ڕۆژی مامەڵەی گردین خاس وگەس

جەو ڕاسە بازاڕ شارەکەی ئەلەس

مـن لـە ڕۆژی مامەڵـەی چاك و خراپـدا، لـە ڕاسـتە بـازاڕی شـاری ئەلەسـتا. دواتـر مەولەوی ڕوونـی دەکاتـەوە لە یەکەمین مامەڵەوە چی هەڵبژاردوە.لە دیوانەکەدا (خاص) بەرامبـەر (عام) لێکدراوەتەوە بە مانای پیاوانی خوا{دیـوان ل١٩٤}ماموٚستاحەکیم لـە پشکنینـە کەیـدا بـە(خـاس وگـەس) واتـەچاك و خـراپ ڕاستی کردوەتـەوە و بـەم جـۆرە ڕاڤەی کـردوە (مـن ڕۆژی سـەودا و مامەڵـەی هـەموو کەسانی چاك و خراپا لـە ڕاسـتە بازاڕی شاری (الـست)دا {مەولـەوی حکیم ل١٠١-١٠٢و مەولـەوی و تەقینـەوەی زمـان ل١٠٥-١٠٦} لە ڕسالەی عیشقیشداخاس وکەس بە هەمووکەس لێکدراوەتـەوە{ڕسالـەی عیـشق ل٤١٥} سەرەڕای ئەو ڕاڤـە و لێکدانەوانـەی کـە بەیتەکـەیان بـە چاك وخراپـی مـرۆڤ و ئیمانـدار و بێ ئیمان و کافر لێکداوەتەوە. ئێمە بەم جۆرە بۆ مەبەستە کەدەچین.

مەولەوی لەخاس و گەسدا مەبەستی کاڵا و شتگەلی مەعنەوین.کە لە مامەڵەی ئەلەسـتا بـە گـوێرەی شـەیدایانی (وەصڵ و فەصڵ) هەڵبـژێرراون. لـە ڕواڵەتـدا کـاڵا گەسەکانی وەك (دووری و هجر و غەم وفراق وسەیل و... هتد) مەولەوی وەری گرتـوون بۆ ڕازاندنـەوەی دوکانی خۆی لە عەشقاو لە سەردوکانچەی شای سەرتوجاران لە ڕواڵەتدا لە کاڵاخاسەکانی وەك(دیدەن و دیـدار و شـادی و کـەیف و سـەفاو صوحبەت و. هتـد) ی وەرنـەگرتووە.ئەمانە بەر مشتەری و کڕیارەکانی وەصڵ کەوتوون. وە مەولـەوی هـەردوو جۆری کاڵاکان دەخاتـەوە بـازاری عرفـان و بەلایـەوە کاڵا گەسـەکان بـە بـەهاترن.ڕاسـتە خاس و گەس دژن و مانای کەسی چاك و خـراپیش دەدات.سەبارەت بـە کـوردی بـوونی (خـاس وگـەس)یـش ڕاکـەی ماموٚسـتاحەکیم پەسـەند تـرە{مەولـەوی وتەقینـەوەی زمـان ل١٠٥} .وە زۆر پێش مەولەوی لە ئـەدەبیاتی نووسـراوی یارسانـدا بـە کارهاتوە وخانـای قوبـادیش دەیـان جـار کـەڵکی لـەم ووشـەیە وەرگرتـووە. باباقەیـسەری هـەورامی دەفەرموێت:

دێوانەو مەستم دێوانە ومەستم

پەریٚ باڵای تۆ دێوانە و مەستم

مەست بادەکەی ڕۆچ ئەلەستم

بگێرە دەستم ئەرخاس ئەرگەستم

ڕێحان خانمی لوڕستانی دەفەرموێت:

خوەشین ئەلەست، خوەشین ئەلەست

سەرم جە سەودای تۆ بیەن سەرمەست

گوڵ و شەمامەم هەردوو ها نە دەست

گەواهی مەدەن چ خاس و چ گەست

٩-جە سەر دوکانچەی شای سەر توجاران

هۆر گرتم کاڵای بەڵای نازداران

لە سەردوکانی شای سەرتوجاران(خوای گەورە) مـن کـاڵای دەرد و بـەڵای نـازدارانم وەرگرتوە. واتە من لە کۆنەوە لە بری کاڵای شیرینی باڵای نازداران هەڵگرم، کاڵای بـەڵای نازدارانم هەڵگرت. ئەم سەودا و مامەڵە و پەیمانەی ئەلەست عارفان پێیان وایە ئامانجی سەرەکی خستنەڕوی شمەك و پارچەکانی عیشقی یارە. جا لە وەرگرتنی پارچەی عیشقا مەولـەوی پارچـەی ڕەنگـی زەردی فەصـڵی هەڵبـژاردووەو زۆرجادووبازانـە ووشـەی (بەڵای)خستوەتە شوێنی (باڵا) ی نازداران بەم جۆرەش بـەرە بـەرە تـەوزیفی (فەصڵ و وەصڵ) لەوەڵامە شیعرەکەدا دەکات.

١٠-ئامان نە گوشت مەر فەردەکەی من

فەرد وەش مەزموون بیٚ گەردەکەی من

ئـەو بەیتـە شـیعرەی منـت بـەرگوێ نەکـەوتوە. بەیتـە ڕەساو بێگەردەکـەی مـن. مەولەوی ئەم بەیتە وەك زەنگی بیرخستنەوە بۆ بەیتی دواتر لێدەدات. کە بەیتی دواتـر شوناس و قەناعەتەکانی مەولەوی دەردەخات بە پۆلی فەصڵ لە عیشقا و گرنگی وانـە و دەرسەکانی دەرد و بەڵا.وە تـاریفی ئـەو بەیتـەش بـە پـاك و بێگـەرد و بـێ گـرێ و گـۆڵ دەکات و بەلایەوە بە ناوبانگ و بڵاوە و بۆیە لە جارێ زیاتر لە دیوانەکەیدا هەیە و بە هیچ جۆرێك بۆمان نیە لە بایەخی دوبارە بوونەوەی کەم بکەینەوە.

١١-ئەرهەرسات دەردێ دەردێ و تەر چەنی

بەیۆ ماچو ئاخ پەی دەردێ هەنی

ئەگەرلە هەرسات و چرکەیەکدا دەردێك بگرم و دەردێکی تریشی پێوە بێ دەڵێم ئاخ بۆچ دەردێکی؟!بە ئاشکرا ناشوکریی دەکات بۆ بەشەکەی لە دەردا.کە دیوەکـەی تـری دەبێتە صەبری ئـەیوبی.مامۆستا حـەکیم لـە پشکنین و پیاچوونەوەکەیدا دەڵێت ئـەم بەیتە دووبارەیە{مەولەوی حکیم ل١٠٢} بەڵام مەولەوی خۆیشی دەزانێت دوبارەیە و لەو دوبارەیە کەڵکی وەرگرتوە و ئامانجی هەیە. وەك مۆری بڕوانامەیەکی پاك و بێگـەرد لـە شیعرەکەی دەدات و بەبولبول دەڵێت:

مەگەرباوەڕی منت لا ئاشکرا نیە کـە مـن بـە دەرد و بـەڵا و مەینـەت و موسیبەت دەژیـم هـەرکاتێ ئـەو ڕۆژییـەم کـەم بـوو ناشـوکری دەکـەم و دەڵێم خـوا بتـبڕێ بـۆ چ ڕزقێکی. زاراوەکان لە باری عرفانیاندا زۆرجار مانایان پێچەوانە دەبێتەوە.مەولەوی بـێ دەردی بـە گـەورەترین دەرد دەزانێـت. بەلایـەوە جیـاوازی ناکـات لـە نێـوان چـێژی خۆراکـەکانی (فەصـڵ و وەصـڵ)داو بگـرە سـفرە وخـوانی فەصـڵ بـە ڕازاوەو بـە تامتردەزانێت. ئێمە دەبێت لـەوجۆرە حاڵەتانـەی شیعری کوردی تێبگـەین کـە سیفەتە سلبی و اجابیەکان وەك یەکیان لێ دێت و دنیای عرفان ببینین.تا بـە شیعری عارفانـدا شۆڕ بینەوە پێکی جوانتر دێتە دەسمان. شێخ حەسەنی مەولاناوایی دەفەرموێت:

شۆڕ شەیدا ییم یاوان وە جایێ

جەلام فەرق نیەن شا جە گەدایێ

{شارۆیەك لەباخچەی ئەدەبی مەولەوی محمد عەلی قەرەداغی-گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد بەرگی شەشەم ساڵی١٩٧٨ل٢٥٠} كەئەم مەفهوومە دیسان لای باباناووس هەیەو بەداخەوە لێكۆڵەران لێی حاڵی نەبوون.

جە سەراو سەرێ جەبان و ماهێ

چەنی كۆڵدروگوم كەردە ڕاهێ

شین بین وە میهمان یەك شان و شاهێ

فەرقمان نابێ نە ڕووی تەختگاهێ

بڕوانە {مێژووی ئەدەبی كوردی مارف خەزنەدار بەرگی یەكەم ل ٢٧٤} كە دكتۆر لە زۆربەی شیعرەكانی ماچۆ زماندا شەرح و مانای شیعرەكانی نە پێكاوە بە تایبەت شیعرە ئاینییەكانی یارسان.

١٢-یەكێومن جەلام شادی و ڕەنجوری

كەیفی و بێ كەیفی نزیكی و دووری

لە لای من شادی و ناشادی و ڕەنجوری و كەیفی و بێ كەیفی و دوور و نزیكی وەك یەكن و جیاوازی لە نێوانیاندا نیە.لە ڕاستیدا هەموویان كالاّ و ماڵی یاری ئازیزن.

١٣-مەرچوون تۆ هەڵوای مەحەبەت خامێ

قەبای عەشق دڵ پشت نا تەمامێ

مەركەسێكی وەك تۆكە هەڵوای خۆشەویستی بێتام بێت(عاشقی ساكار وشەیدای خۆشەویستی سووكو ناكامڵ) و پشتی كەوای عیشقی كە لە بەردڵی كردووە بێ بەتانەو نا تەواو بێت. لە ڕاستیدا هەندێ بەیتی مەولەوی زۆر لەو ڕاڤە زمانیە زیاتر هەڵدەگرن كە لەسەرچاوەكاندا بەیان كراوە. چون توانای مەولەوی بۆ گوزارشت كردن لە مەفهوم و مەژگەی (تصوف-عرفان) لەڕێگەی ئیدیۆم و زاراوە سادەكانی كۆمەڵگاكەی لەم جۆرە شیعرانەدا شاراوەتەوە. ئەم بەیتە یەكێكە لەو بەیتە گرنگانە. كە لەو سەرچاوانەی من دیومن ڕاڤەی سادەیان بۆ كردوە و لەو دیو باروومی باخی مەولەویەوە سەیریان كردووە.

بەدەر لە مانای سەوداسەری و شەیدایی (حەڵوا - هەڵوا) جۆرێ شیرینیە و لە هەورامانـدا(سـێڵێ) ی پێدەڵێن. دەدرێـت بەزەیـسان بـە مەبەسـتی ووزە و تـین و تـاو بەخشینەوە پێی.(هەڵوای خام - سێڵێی خاو)توانای ئەو جوڵە بەخشین و وزەیەی نیە.

لە هەوراماندا بە کەسێکی خاو وخلیچك و تەمەڵ و بێخوست و جووڵە دەووترێت (ئەجۆ سێڵێنە - دەڵێی حەڵوای بێتامە) ئیتر دەبێت بۆ ڕاڤەکە لە مانا درووستەکان دوورکەوینەوە.

قەبای پشت ناتەمام: کەوای بێ پشت و بێ بەتانە، بالاّ پۆشی تەنك و نا ئەستوور کە توانای پاراستن و بەرگەگرتنی کەمە. بە جۆرێ نەبوونی باشە تا بوونی. مەولەوی بە بولبول دەڵێت:

تۆ کەسێکی لاواز و سستو بێ ووزەی عیشقیت و کەوای موحیبەتێ کە کردوتە تە بەر دڵت بێ پشت و بەتانەیە و ناتوانێ دڵت بپارێزێ، کەواکەی بەری دڵت تەنك بوو بەرگەی نەگرت، کەوای بەری دڵی عاشق دەبێ ئەستوور و قایم بێت و بەرگەی دۆخە نالەبارەکان بگرێت.

١٤-وەشی و ناوەشی تەفاوت زانۆ

مەلێ نەزانۆ هەر پەلێ شانۆ

خۆشی و ناخۆشی فەرق بکات و مەلەکردن نەزانێت و هەرپەل بوەشێنێ

١٥-مەیل و قین هەردو هەرجە شەخسێوەن

جەریمە و خەلاّت شێوەی کەسێوەن

مەیل و قین(ڕق وخۆشەویستی) هەریەك سەرچاوەیان هەیە و لای یارن پاداشت و سزاش بەر و دوا هی کەسێکە.

١٦-لاهۆرکەردە جەو، پەی ئێد تەماشا

بەو شاد پێد ناشاد، (کلاوحاشا)

خۆبـواردن و لاهـەڵكردن لـە وان(قـین و هجـرو دەرد و خـەم و... هتـد سـیفاتە جەلالیـەكان) و بۆئـەمان نـوارین(شـادی مـەیل ومهـر و وەفـا وخۆشـی و.. هتـد سـیفاتە جەمالیـەكان)حاشـا و عابـاد بـێ ئـەوە مـن. مـن بـە وەصـفی جـەمالی و بازهـەم جـەلالی دۆست شادم.

١٧-سا هەردوعاكەر با چەرخی چەپگەرد

تا تاقەتش هەن هەر بشانۆ نەرد

سا كەواتە تا ئەتوانی بۆ خۆت هەردوعای بەدم لێ بكـەو چـەرخی چـەپ گـەردیش با تا ئەتوانێ لە چارەم هەر زار هەڵبدات.

١٨-من وزۆ ئەو دەرد. ئەو ئەو سەردی مەیل

ئەو ئەو قەبایل. من ئەو كۆی دوجەیل

گـەردون مـن بكاتـە مـەجنوون (بمخاتـە ئـێش و دەردەوە) و ئـەویش بێتـە لـەیل و مەیل ساردبێت.ئەو بكەوێتە نێو ئاوەدانی و عەیش و نۆشی ناو هۆزان و منیش بكەومە كێوی دێوانەیی دوجەیلەوە.

میرزا شەفیعی مامێزك پێش مەولەوی ووتویەتی:

وەتای قەڵماسك تنیای سەردی مەیل

ئەو هۆردا پەی حەی تۆ ئەوكۆی دوجەیل

كاریگەری ئەم وێنەیەو هێنانەوەیان لـەدیونی مەولەویـدا لـەپیتی(دال)دا بەدرێـژی باس دەكەین.

١٩-خصوصەن بولبول جەلای زامداران

دووری خاستەرەن نە وەصڵ یاران

بە تایبـەتی بولبـول لـە لای زامـدارانی(عەشـق) دووری چاكترە لـە بـە یەكگەیشتن بەیار. مەولەوی وەك ئەزموونگەرێكی زامداری عیشق (فەصڵ - دووری) بە دەرمانی پـڕ چێژی زامـداران دەزانێـت و هەلاكـەت و مانـدوو بوونـەكانی ئـەو ڕێگایـە دەكاتـە كـاری

یاریده دەر بۆ قەدر وعافیەتی وەصڵ. ئەوەش لای مرۆڤ یەکلایی بوەتەوە، هەرشتێ بەزەحمەت بە دەستبێت بە هاونرخی زیاترە.

٢٠- نزیکی یاگەی تەریدەی فەصڵەن

دووری ڕای خەیاڵ قافڵەی وەصڵەن

نزیکی جێگەی جەردە و چەتەکانی جیایی و دوورکەوتنەوەیە، بەڵام دووری ڕێگەی ڕاحەت خەیاڵ تێپەڕ بوونی کاروانی بەیار گەیشتنە. بەیارگەشتن تۆوی دوورکەوتنەوەی لە گەڵ خۆی هەلگرتوە. بەڵام دووری پاڵ بە ئینسانەوە دەنێت بۆ بیرکردنەوە لە بەیارگەیشتن.بەم پێ یە دوعاکانی بولبول دەبنە مایەی خێر بۆ مەولەوی{دیوان ل١٩٦} لە ڕسالەی عیشقیشا کە جوانترڕاڤەکراوە هاتووە:

نزیکی جەردەی فەصڵ و دوورکەوتنەوەی لەگەڵدایە، نزیکی و لەلای یاربوون شوێنی خۆحەشاردانی ڕێگری دووریە. واتە جیایی و دووری وەك چەتەیەك لە کەمیندایە بۆ ئەوەی سەرڕێی عاشق بگرێ. دەیسا هەرنزیکیەك دووریەکی بە دواوەیە. بە کورتی لە دوای وەصڵ ترسی فەصڵ هەیە بەڵام لە دوای فەصڵ هیوای وەصڵ هەیە. {رسالەی عیشق ل٤٢٥} مەولەوی خەیاڵی وێنە کەو کەرەسەکانی لەناو قافڵەی کاروان و گەیشتنی کاروان بە سەلامەتی وەرگرتوە و زۆرجوان جێگەی بیرە عرفانیەکەی کردوەتەوە. لە ڕاستیدا ڕێگەی نزیك گرتن و زوو بەیارگەشتن خۆش و ئاسان نیە. ڕێگەی نزیك پڕە لە مەترسی و ناسەلامەتی. چوون جەردە و چەتە و ڕێگرەکان هەمیشە لە سەر ڕێگە نزیکەکان لە بۆسەدان و ئەو نزیك لە یاریە ئاسان تێك دەدەن و ئەتوانن ڕێبوارتووشی مەترسی بکەن.بۆیە کاروانیان و سەرقافڵەی کاروان هەردەم لە خەیاڵ و بیرکردنەوەی هەڵبژاردنی ڕێگەی دوور بوون. بەمەش ئومێدی گەیشتن و بە سەلامەت ڕێ کردن لە دڵیاندا زیاتر بووە. کەواتە ئومێدی گەشتن و سەلامەتی لە فەصڵدا مسۆگەرە. مەولەوی عاشق زۆر چالاکانە یاریە عرفانیەکانی ئەنجام دەدات لە نێوان(وەصڵ و فەصڵ) داو دواتر میدالی بردنەوە بە فەصل دەدات. هەر لە بەر ئەمەشە ئامادە نیە تیمی فەصڵ بە جێ بهێڵێت. تەی کردنی ڕێگە دوورەکان لای وەرزشەوانانی (فەصڵ) هەم خۆش و نەشئە بەخشە هەم دانسقە و بێ وێنە. ئەوانەی

هەر لە یەکەم هەنگاو و یەکەم یاری عرفانیاندا بە تەمای وەصڵن، ئەوانە بەلای مەولەویەوە چێژ لە دڵداری نابەن و بێ لیاقەن و هەر زوو لە گۆڕەپانی عرفانیات دەکرێنەدەر. عارفان و عاشقانی ڕاست سنوورو جیاوازیەکان ناهێڵن و هەردوو چەمکەکان و دژەکانیان بە لاوە خۆشە، لەو ئەدەبیاتەدا نموونەی ئەم دەرسەی مەولەوی زۆرە. ئەوەتا عطار دەفەرموێت:

گر وصالت از توقسمم ور فراق

هست هردوو بر من دیوانە خوش

٢١- پەوکە خوگرتەی بەلاو کۆسەنان

نزیکی بێزار دووری دۆسەنان

بۆیە خوم گرتووە بە بەلا و کۆستەوە و لە نزیکی بێزارم و هەردەم حەزم لە دۆستایەتی دووریە.لە بەر ئەو سودانەی لە دووریدا هەن و لە نزیکیدا نین. وە دووری لای مەولەوی ڕەهەندێکی قووڵی عرفانی وەرگرتوە. ئەو دووریەی لای.خەڵکی حەقیقیە لای ئەم مەجازیە. مەولەوی دۆستایەتی ئەو دووریە دەکات کە لەگەڵ خۆیدا هەڵی گرتووە بەمەرامی گەشتنەوە بە یاری حەقیقی کە لەڕاستیدا سەختترین دووریە.

٢٢-نە کۆی نزیکی شادی وە بادم

نە دەورەی دووری وە یادش شادم

لە ئەستێرەی (کۆ – پەروین - سورەییا)ی نزیك بم شادیم بە با دەچێت، بەلام لە دەورە کردنەوەی دووریدا بە یادی شادم. بەلامەوە گرفتی زۆر هەیە لە ڕاڤەی ئەم بەیتەدا و کەمێکی لە سەردەڕۆین. لە دیوانەکەدا(کۆ)بەخەرمان و دەورە بە سەردەم لێکدراوەتەوەو بەم جۆرەش ڕاڤەکراوە:

لە سەرخەرمانی نزیکی دا شادیم بە بادە، وە لە سەردەمی دووریدا شادم بە یادکردنەوەی دۆست{دیوان ل١٩٣} لە ڕسالەی عیشقیشا(کۆی نزیکی بە خەرمانی وەصڵ و دەورەی دوری بەسەردەمی فراق لێکدراوەتەوەو ڕاڤەکەیشی هەر وەکو دیوانەکەیە{ڕسالەی عیشق ل٤١٨-٤٢٢} مەولەوی ناسانی تریش بابەتگەلی دووبارە و

جیا جیایان نوسیوه‌. بەلاّم هەرلە سایە و پەنای ڕاڤەکەی مدرسدان {هەرسیّ مهرەجان کە من بە مهرەجانی ١ ومهرەجانی٢ سلێمانی١٩٨٩و٢٠٠٠وکنگرەی سقز١٣٧١ ناوم بردوون} بەندە لەم هەوڵە یەکەمینەمدا ڕاڤەی جیاو لێدوان و خوێندنەوەی جیای ڕاڤەکانمان کردە ئامانج.چوون بۆ هەرکارێك یەکەمین دەسمایەمان بۆ نووسین لە سەرهەر بابەت و چەمکێك لای مەولەوی (مانایە)کاتیّ مانای شیعرەکە درووست نەبوو یان ڕاڤەو مانای تری هەبوو دیارە بابەتەکانی تریش ڕویان وەردەچەرخیّ. بۆیە بیّ ئەوەی هیچ ڕاڤەیەك فەرزکەین کۆشاوین ڕاڤەی جیا بخەینە بەردەم شەیدایانی شیعری مەولەوی.

کۆ: ئەستێرەی سورەیای عەرەبی و پەروینی فارسیە، کە چەندین ئەستێرەی ڕوناك و درەوشاوەن وشەش دانەیان دەبینرێن. وە مانای چلچرایش دەدات و ڕەنگە هەر لەوەوە وەرگیرابێت.دەزانین کەیف وشادی کردن لە بەهرەی جوانی ئەستێران مەودای دوریەکەیان دروستی کردووە. بۆ نموونە مانگ لە شەوێکی هاوینی جواندا گەر لە ئێمە نزیك بێت یان مەودای دووری نێوانمان نەمێنیّ ئەوە هیچ شادیەکمان نیە و هەست بە جوانیەکەی ناکەین وەك ئەوەی لە دوورەوە دەیدوێنین. بۆیە مەولەوی دەڵیّ:

من لە ئەستێرەی کۆی ئەو یارە عرفانیە نزیك ببمەوە، شادی بینین لە دەست دەدەم. بەلاّم بە سوڕانەوە ودەورەی (ئەولە من دوورە) سەیری کەم زیاترشاد دەبم. بینینی چراخان و چلچرای ماڵی یار کاتیّ بچیتە ناوی و لێی نزیك بیت، ئەو هەستی جوانبینین و شادەی نیە. بە وێنەی ئەوەی کە لە دوورەوە سەیری بکەیت.ئەمەش ئەو سەرنجە شاعرانەیە کە زۆربەمان لە ئاسمان یان ڕۆشنایەکی دووری دەدەین و کەیل دەبین بە خەیاڵ و دووریەکەی شادمان دەکات. جوانی شەوقی مانگ و ئەستێرەکان و ڕووی یار مەوداو دووریەکەیانە لە ئێمە بەراورد بکە سەیری مانگ لە دوورەوە چ جوانە ؟ئایا هەست بەو جوانیەی دەکەین کاتیّ بچینە سەر مانگ؟!

بۆیە بە بولبول دەڵێت:

تۆیش گەردەتەوێت بزانیت بە خۆشیەکانی پێك نەگەشتن، ئەوە تەمرین بکەو خۆت رابێنە لە سەر یار پەرستی بە فەصڵ. لە دوورەوە زیاتر بەهرە دەبەیت لە جوانیەکانی یارت.

شیعری چواردەم

١- چەرخ هەر ئەو چەرخەن تا ئاوەرد وبەرد

دەس ئەو دەس نگین تا خاتەم ئاوەرد

چەرخ هەر ئەو چەرخەیە هەر دەهێنێت و دەبات. دەسا و دەسی بە نگین کرد تا گەیاندیە دوایین پێغەمبەر واتە چەرخ دەسا و دەسی بە ئەنگوستیلەی نبوەت کرد تا بە کۆتا پێغەمبەری گەیاند.

نگین: موستیلەی مۆرخانەدار و نقێم بەسەر کە بەهادارترە. مەولەوی ڕسالەی نبوەتی بە موستیلە هێناوە و گەردوونی ڕاسپاردوە کە دەسا و دەسی پێ بکات تا دوایین پێغەمبەر.

خاتەم: قفڵ بوون و داخستنی زنجیرەی پێغەمبەران بە محمد، موستیلەی ئەفسووناوی پێغەمبەر بێجگە لەوە (مانای دانسقە و هات و بەختیش)دەدەات ڕەنگە ئەو موستیلە ئەفسوناویەش لەو مانایەوە ئەو سحرەی وەرگرتبێت کە چەندین فیلم و داستان لە سەرخاوەنداریێتی بەدەست هێنان و لە پەنجەکردنی ئەو موستیلەیە سازکراوە. گەرچی مەولەوی شیعری دیار و ئاشکرا و زەقی ڕواڵەتیانەی بۆ (ئایین) نیە و شیعری بانگەشە ئاسای بۆ ئەوچەمکە تەرخان نەکردوە. بەلام دیدگا و قەناعەتی ئاینیانەی لەسەر جەم بەرهەمەکانیداڕەنگی داوەتەوە. شاعرلە ڕوانگەی ئاینی و سۆفی خۆیەوە سەیری دیاردە و ڕوداو و کەسەکانی دەوروبەری خۆی دەکات{لیریکا. ل١٨٠} لەم شیعرەیدا ئامازەی بە چەندین ناو و شتی ئەفسوناوی ناو مێژوو دەکات، شیعرەکە لە سەربنیاتی (بیر هێنانەوە و ئامانج)دادەرێژێ. وەستان لە سەرهەریەکە لەو ناو و شتانە بیرلە شیعرەکە دادەچڵەکێنێ.دواجار ئەو هێمایانە دەخاتە خزمەتی مەبەستی سەرەکی شیعرەکەو ئەندێشە عرفانیەکان. {هێماسازی لە ناو شیعرەکانی مەولەوی دا حەمە کەریم هەورامی مهرەجانی ٢ل١٥٨} بە بڕوای من ئەم دەقە لە ناو مێژوودا بێجگە لە ناوبردنی ناو و شتە مێژوویەکان، سەرێکیشی لە هەواری عرفانی (یارسانەکان)داوە، کە کلتووری عرفانی و دینیەکەیان بەو زارە نووسراوە کە مەولەوی کەمەندکێش و دڵبردە

کردوە. بە کاربردن و بەکارهێنانی ووشە و زاراوە و شتگەلی میتۆلۆژیای مرۆڤایەتی لە تەواوی ئەدەبیاتدا کەرەسە وخەزێنەیەکی چاکن بۆ سوود وەرگرتن و، دا هێنەران هەردەم لە خولقاندنی دەقدا بە شێوەیەکی هونەری دەستیان بۆ ئەو خەزێنە بەنرخە بردووە. مەولەوی یەکێکە لەو شاعرانە کە کەڵکێکی باشی وەرگرتووە، نماد و سومبولە ئەستورەیی و میتۆلۆژیەکان لەلای، هەندێك جار وەك ناوەڕۆك و ڕۆڵی وەزییفەیی خۆیان بەکار هاتوون، هەندێك جاریش مانای تازەی پێ بەخشیون، یان ڕوپۆشی کردوون.دەبێت لەو مەیدانەدا باسەکانمان چڕبکەینەوە و سەرچاوەی تر لە سەر مەولەویناسی پێشکەش بکەین.

شەن و کەوکردن و لە سەردوان و ساغکردنەوەی شیعری ئەو لە بەردەم چرای ئەفسانە و داستان و هیچ ئایینزایەکی تردا شوناس گۆڕین نیە، وەك هەندێ کەس کەوای تێدەگەن بەڵکو گەورە بوونی ڕۆحی مەولەوی و پاکیەتی هەناسەی مرۆڤانەی ئەوە .چوون عیرفان کە زادەی عیشقی خوایەو بە تەنیا هی هیچ میللەتێك نیە. بەڵکو هی هەموانە.ڕێبازێکی رووحی جیهانیە٠{گوڵان.ژ.٢٩٧ل٧ فەلەکەدین کاکەیی لەیادی جزیریدا} لەم مەیدانەدا لای مەولەوی ناسان بابەتی سەربە خۆ و بەرفراوان نەنووسراوە وبەڵکو وەك شەقڵ وسیمایەك سەرنجێکی کورتیان لێ داوە. مامۆستا احمدی شریفی لە ژێرناوی (نمادوسومبولی ئوستورەیی.لە شیعری مەولەوی کورددا)سەرنجێکی ورد و باسێکی کورت و بەنرخی نووسیوە. نووسەردوای ئا مـاژەدان بەوکەلێنە و ڕوانگە میتۆلۆژیە لە ئەدەبی کوردیدا، ئەم باسە بەسەرشیعری مەولەویدا دابەشی پێنج بەش دەکات.

١)ووشەو ناو و بۆچوونی دەورانی میترائیسم

٢)ووشە و ناو و بۆچوونی دەورانی پاڵەوانیەتی

٣)نماد و ئەندێشەی دەورانی زەردوشتایەتی

٤)نماد و سومبوڵ و ڕوداوەکانی دەورانی ساسانی

٥)وەسەرئەنجام، بیرو باوەڕی ئایینزا کۆنەکانی کورد.

کە هەرکام لەو پێنج بەشە وردبوونەوەی باش و گەڕانێکی چاکی دەوێت بۆ دۆزینەوەی ڕەگەکان، ئێمە دوابەشمان مەبەستە کە بڕوامان وایە لەوانی تر زۆربە فراوانی لای مەولەوی دەرکەوتوە، لە زۆرجێدا وەکو قەناعەتێ بە ناوەڕۆك و مەدلوولی خۆیان لای مەولەوی بە کار هێنراونەتەوە. ئەوەش کەوای کردوە لە دوو هۆ تێ ناپەڕێ.

١)زمانی نوسراوی کلتوری دینی یارسانەکان، کە هەرئەو زمانەیە کە مەولەوی ئاشقی بووە. ئەمە وای کردوە ئاسان هێڵە عرفانیەکەی ناو ئەو کلتووره بدۆزێتەوە.

٢)بەڕێزە وە سەیرکردنی کلتووری مرۆڤایەتی بە گشتی و پاشخانی ئەندێشەی کوردی بەتایبەتی لە دیدگای تەریقەتی نەقشبەندیەوە کە مەولەوی سالکیەتی. ئەو تەریقەتە حاڵیانە ترو کراوە تر لە مرۆڤ و کۆمەڵگە و نوممەت و کوردبوون دەڕوانێت. سەرچاوە مەعریفی و دینی و پەند و ئامۆژگاریەکانی پاشخانی هزرو ئەندێشەی بیری کوردان لای ئەو تەریقەتە بڤە نەبووە. لە پاڵ خوا پەرستیە پاك و سپیەکەدا ئەڵقەیەکی بەهێزی نەتەوەییە لە ڕوی ستراتیژیەوە بەشێوەیەك لە هەناویدا (کورد) بوون خۆی حەشارداوە. ئەمەش مەولەوی بوێر و ئازاترکردووە، بێ سڵکردنەوە لا بە لای چەندباس و خواسێکدا بکاتەوە کە وەك و مەزهەب و ئایینزا لە دەرەوەی سوننی بوونن.

٣- دا بەزم خوسرە و شیرین وە هەمدا
جام داوە سەر جەم. جەم وە سەرجەمدا

بەزمی خوسرە و شیرینی دا بە یەکا و تێکی دا، جامی جەمشیدی دا بە سەرخاوەنەکەیدا و جەمیشی دا بە سەر جەمێکی تردا.(واتە کۆمەڵێکی لەناو بردو کۆمەڵێکی تری هێنا) بێجگە ئاماژەکانی لە ناو بردن و گۆڕین لە لایەن چەرخەوە، دەشگونجێ لە بەزمی خوسرەو و شیریندا (ناکامی و نامرادی بخوێنیتەوە)کە مەولەوی زیاتر کاری لەسەرکردوە. چون بەزمی خوسرەو و شیرین کۆتایەکی جەرگبڕ و خەجاڵەت ئامێزی هەیە. داستانی خوسرە و شیرین یەکێکە لە پێنجیەکەی نیزامی گەنجەوی کە خانای قوبادی کوردانددوویەتی و چەندین مەرام و مەبەستی گرنگی خۆیشی لە بەراییدا خستوەتەڕوو.مەولەوی زۆر بەم داستانی شیرین و خوسرەوەی خانا سەرسام بووە.

٣-شۆڕەت نامەی نام حاتەمش کەردتەی

کەرد وە کاسەکەل کاسەی کەڵلەی کەی

ناو و ناوبانگی حاتەمی پێچایەوە و کاسەی کەڵلەی کەیخوسرەوی کەل کرد، شکان وکردی بەدوو لەتەوە. (بەزمی شاهانەی خوسرەو) بووەتە سومبولی هەمووشادیەکان. لە سرووده نەتەوەیی و نیشتمانیەکەی گەلی کورد دا کە حەماسەتی هەموومان دەبزوێنێت ناوی ئەم پاشا ساسانیە کوردە هاتووە.(ئێمەڕۆڵەی میدیا و کەیخوسرەوین) شۆڤێنیستە عەرەبەکان ئەمەیان کردە گوناهی ئێرانی بوونی ئێمەو ڕەواییان دا بە جینۆسایدکردنمان.

٤- ساقی گەرد ئارد یاران هام فەرد

مدۆم نە دەماخ ئاسیای چەپگەرد

ساقی (ئاشەوانی چەرخ) بۆنی تۆزی هاردی هاڕاوی یاران و هاوڕێکانم دەدا بە لووتما. بۆنی ئاردی کەوتو و لە دانە وجەستەی هاڕاوی هاوڕێکانم دەکەم. دەمەوێت لێرە دا هەندێك درێژە بەچەندسەرنجێکی خۆم لەسەردیدگای مەولەوی بۆسەرچاوە دینی وئامۆژگاریەکانی یارسان بدەم کە کاتی خۆی لەسەر مەزاری پیرۆزی مەولەوی بە ئامادە بوونی جەماوەرێکی زۆر و کەناڵەکانی ڕاگەیاندن دەرمبڕین، کە چەندوچون و تەنانەت بەدحاڵی بوونیشی لێکەوتەوە. ئێمە لە چەندین شوێن دووپاتمان کردوەتەوە ئەم خوێندنەوە و هەوڵانە، شوناس و ناسنامە و عەقیدەگۆڕینی مەولەوی نین. چوون مەولەوی خۆی لە نووسینەکانی دا بیرو ڕاو عەقیدەی خۆی چەسپاندووە. بەڵکو لە ڕێگەی چەندشیعر و هەڵوێستێکی خۆی و چەند لێکچوون و کاریگەریەکی نێوان زەخیرەی فراوانی ئەدەبیاتی(گۆران - هەورامی یان درووستتر ماچۆ) کە زۆربەی بڕوا و ئامۆژگاری و چالاکیە عرفانیەکانی یارسانی پێ تۆمارکراوە و چەند بەڵگەو ڕازێکی میللی و فۆلکلۆری هەورامانـدا ئـەو ئەنجامە بدەمە دەست کە مەولەوی لە ڕوی جهانبینیەکی فراوانەوە لە بەرامبەرئایین و ئایینزا و ڕێو ڕەچەو بیرکردنەوەکانی تری مرۆڤایەتی چاوی خستوە و بەدووی گەردیلە پاکەکانی مرۆڤدا گەڕاوە. کە لای گەورە پیاوانی عرفانگەرا و عارفاندا مرۆڤ بە پۆشینی بەرگی ئایین و مەزهەبێکی تایبەت، لە

ڕۆح وجیلوه ئیلاهیەکە ناکەوێت و هێڵێکی عرفانی سەرجەم ناوك و هەناوی دینەکان دەبڕێت و یەکیەتیەکی ئایینی درووست دەکات. لەم ڕودوە قسەی گەورە عارفانی دنیا زۆرە. ئەم چرکەساتە و دیدە مەستەی مەولەوی زۆر ترلە شیعرا دەسمان دەکەوێت.واتە مەولەوی عارفێکە مەستی بادەی شیعرە. کاتێك شیعر دەنووسێ خاڵی دەبێتەوە. بەلام کاتێ نامە دەنووسێ بەتایبەت ئەو نامانەی کە بۆ میر و دەسەلاتدارانی دینیی وسیاسی نووسیوە. ئەوە مەولەوی (کۆمەلایەتیە) خاڵی نیە و تەزیە لە بیرکردنەوەی دەور و بەرەکەی و زیاتر وەك زمان حاڵێ دەردەکەوێت.

ئەوجۆرە هەڵوێستانەی کە لە نامەکان و دانیشتنەکان و دانوسانەکانیدا دژی ئەم رایەی ئێمە دەردەکەون لە تواناياندا نابێت دەمکوتی ڕاکانی ئێمە بن چوون ئێمە باسمان لە نووسینی شیعر و مەستی و حاڵی پاك بوونەوە و خاڵی بوونەوەدیە. دێمەوە سەرباسەکەو دیدگای مەولەوی بۆ زەخیرەی یارسان و کاریگەری ئەو کلتوورە لە سەر مەولەوی، کە بەلامەوە ئەم شیعرە یەکێکە لەوانە. مەسەلەی ئاش و ئاشەوان و هاڕین و کشت و دان و پوش و ڕووسوری و سەربەرزی سبەی ڕۆژ. دوای دەست پێ کردنە مێژوویەکە بونەتە خولگەی سوڕانی شیعرەکەی مەولەوی، کە ئەم بابەتە لە کلتوری دینی یارسانەکاندا هەیە و لای باباناوس بەیان کراوە. ڕێو ڕەچەی یارسان گەلێك رابەری دینیان هەیە پێنج لە رابەرە گەورەکانیان ئەو زاتانەن کە ڕۆح ی خوایان تێداجێگیربووە لە قۆناغەجیاجیاکاندا کاریگەری گەوردیان لە سەربلاو بونەوە وگەشەسەندنی ڕێوڕەچەکە هەبوە. کە ئەمانەن. (باڵوڵی ماهی، باوا سەرهەنگی دەودانی، شاخۆشینی لوڕستانی، باواناوسی جاف-سەرگەتی، سان سەهاکی بەرزنجی-سلێمانی ساق){یارسان ئەیوب ڕۆستەم چاپی یەکەم ل٨٨} ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە پێوەنی شیعرەکەی مەولەوی پێ بکەین باواناوسی جافە.کەخۆی دەڵێ ناوم بلەیە و شۆرەتم ناووس.کەئەویش بەوێنەی زۆربەی خواناس پێغەمبەرو عارفانی دیکە نەفامان بە شێتیان داوەتە قەڵەم. شاعرێکی عارف و تەمبوور ژەنێکی بێ هاوتا بووە. لە پاشماوەی شیعری بابادا تێکستێکی پڕ لە ڕەوانبێژی بە جێماوە کەباس لەدانانی ئاشی خواپەرستی دەکات و٧٧٤ساڵ پێش مەولەوی دەفەرموێت:

ئەزناوسەنان جەی بەرزە ماوا ئاسیاوم نیاوە جەی تاش وکاوا

هەرکەس نەهارۆ بەلانیاوا فەردا مەوینی ڕووشان سیاوا

ئـەم تێکـستەی بابـا لەسەرچـاوەکاندا کـەمێ جیـاوازی لـە پیـت و دەنـگ و خوێندنـەوەیـدا هەیـە.کـە شـرۆڤەکارانی بـە هەڵەدا بـردوە. لـە هـەمووان زیـاتر هێـژا دکتۆرمارف خەزنەدارە لە پرۆژەی مێژووەکەیدا ئەوەی کەتەرخانە بەئەدەبیاتی(گۆران - یارسـان و هـەورامی) بێجگـە گواسـتنەوەی تێکستەکان ڕاڤەوخوێندنـەوەکانی لە مانادا پشتیان پـێ نابەسـترێت بـە تایبـەت ئـەو بەشـەی کـەباس لـە یارسـانە {مێـژووی ئـەدەبی کوردی. د. مارف خەزنەداربەرگی یەکەم چاپی یەکەم ٢٠٠١ل٢٢٤-٣٠٦} چوون ڕواڵە تیانـە ڕاڤەی کـردوون و نـەیتوانیوە لەڕۆحیـەتی ووشـەکان و پـشتی دوونـی عارفـەکان بگات. سەبارەت بە بابا ناووسیش کەوتوەتە هەڵەی ڕاڤەوە، {سەرچاوەی پێشوول٢٤٤-٢٤٨} کە دۆسـتم مامۆسـتا حـەکیمی مەلاساڵح هەنـدێکی بـۆ ڕاست کردووەتـەوە{گۆڤـاری کـاروان ژمارە. ٢١٩ل٦-١٠} لە هەندێکییشا لـە سـەر هەڵەکانی ئـەو دەڕوات.{گۆڤـاری هـەورامان ژمـارەی١١ل٦١٥}کورتـەی ڕاڤـە کەبـە پێـی سەرچـاوە کـانی بەردەست(مـن ناوسـم لـەم بەرزاییەدا، لە ناوئەم تاش و بەردە زلانـەی کاوانـدا ئاشـم دانـاوە. هەرکـەس نـەهارێت و بـاری بـاری خـۆی وە لا نـەنێ بـۆ سـبەینێ - دوا ڕۆژی، سبەی دەبـینی ڕوویـان ڕەشـە) سەبارەت بەناوی بابا و هەمە شوانە. گەر ڕازی بین بەوەی ئیبراهیم مانای برای هەموو یان هەموان بران بدات بێت و بابا ناوس لەو شوێنەدا لە ڕاستیدا شوان بوو بێت یـان لـە مانـای خوازەییـدا خـۆی بەشـوان(بەرپرسـیار)ی خەڵکەکـە زانیبێـت. ئـەوە یـاران تێکـرا سەریان پێ سپاردوە و هەموان ئەویان بە شوانی ڕۆحی خۆیان زانیوە. شوانی سونەتێکی گرنگی پێغەمبەرانە و ڕاهێنانێکی ڕۆحی گرنگ بووە.بۆئەوەی بتوانرێت بەرپرسیاری و تە حەمول کردن دروست کرێت. هەمە شوانەیش کە ئاووسەراوێکی سازگار و خۆشە لە ناو تاش و کاوی گوندی سەرگەتدالە خۆشی ناوی باباوە ناو نرابێ گەر (هەمە شوان) لە حەمە شوانەوە نە هاتبێت. بە هەرحاڵ ئەم دەقـەی بابا، بـاس لـە ئاشـێکی خواپەرستی دەکات کە لەشیعرەکەی مەولەویدا دەرکەوتوەتەوە.

ئاش و ئاسیاوچی لای مەولەوی بە هەمان جۆردەبێتەوە بە ناوەرۆکی شیعرێکی خواپەرستانە و ئاشەوان یان ساقی سوڕان و دەوران و هاڕین و لەناوبردنی پێدەکات. تێکڕای ئەم شیعرەی مەولەوی لە بۆتەی چڕی چوارینەکەی بابا ناوسدا تواوەتەوە و تەنانەت لە چەند شوێنێکدا دەقاودەق لە یەکتر نزیك دەبنەوە. گیانی ئەم دووشیعرە بە بڕوای من یەك گیانن لە دووتەندا و یەك ناوەڕۆکن بە دووفۆڕمی جیاواز. ئێمە دەزانین لە باراش هاڕیندا پووش و پەلاش دەکەوێت و مەغزو دانی باش جیادەبێتەوە. ئەمەش لە دەرئەنجامی کشتی باشەوە دەبێت.تاکە خاڵی جیاوازی دوو دەقەکە (هاڕین)ەکەیە.کە لای بابا جۆرێ لە ئیختیاری تیایە ولای مەولەوی ئیجبار. هەرچەندە هەردووکیان لە دانەی باشدا یەکدەگرنەوە.

٥- سەدای ئاسیاوچی مەیۆ پەیا پەی

ئاساوخاڵیەن نۆبەتەن سادەی

دەنگی ئاشەوان بەردەوام دێت و دەڵێت ئاش خاڵیە و نۆبەی تۆیە سادەی وەرە.دەنگی بابا بۆ تەبلیغ لە ڕابردوودا بۆ کردەوەی پڕ لە گوڵی پڕدان بۆ ڕوو ڕەش نەبوونی سبەی.هەمان دەنگ لە مەولەوی بۆکشتی باش دەبیسترێت (بەیتەکانی کۆتایی شیعرەکە)

٦- هەرکاتێت زانا چەرخێ وەردەوە

چوون یاران دانەی ئێمەیچ هەڕدەوە

هەرکاتێکت زانی ئەو ئاشە چەرخ و خولێکی تری خواردەوە و بە وێنەی یاران دانی ئێمەیشی هاڕی. جەستە پووش و پەلاشەو گیان و کردارگوڵی پڕدان.

٧-نە هەرسەر سەردەشتێ کشتێ کریا بۆ

وە جۆی چەمەی چەم ئاو نەدریا بۆ

لە هەرزەوی و دەشتێکا کشتوکاڵێك کرابێت، نەبێت بە جۆگەی سەرچاوەی چاو ئاودرابێت. (لە مەزرەعەی عەمەلدا کشتی باش بە گریانی چاو بەرهەم دێت، هەر

مرۆڤێك ترساو بوو له بەرخوا گوڵی بێ دانی پەرستش ناكەوێتە كشتیەوە. ئەو كات له ڕوی دێت، بچێتە ئاش و هێندە زەخیرەی لێ دەكەوێت پێی بێت بۆسبەی.

٨- نه یاوا بۆ خاس دانەش بەو ئاوه

لایق نین بەردێش بەو ئاسیاوه

ئەو كشتەی زۆرچاك دانی بەو ئاوه پەروەردە نەبوو بێت و پێ نەگەیی بێت، شیاوی ئەوە نیە ببرێتە ئەو ئاشە. ئاخر گەنمێ هەر پووش و پەلاش و پوچ بێت له بردنم ئاشی چی؟ مرۆڤی مایە پوچ و بێ بار و بەرهەم كە كشتی كردەوەی فەوتاوە و بێ گوڵ، ڕوو ڕەشی سبەینێیه. كشتێ بۆ ئەوەی ئەو شیاویەتیه وەرگرێت دەبێت بە فرمێسك ئاو درابێت.(مرۆڤ خۆ پارێز و پەرهیزكاربێت)

مەولەوی له دوا دوای دەقەكەیدا دەیەوێت كشتەكەی ئەو شیاویەتیه وەرگرێت و ئومێدی سەوزبوون بۆ گوڵی پڕدان بەرنادات.

٩- فیدات بوون ئامان سا هۆر كەربا بەی

وه سەركشتمدا پەی پەی جەوجۆی مەی

فیـدات بم، ئامـان دەسـتم بـه داوێنـت سـا هەڵكـه لەوجۆگـەی مەیـه بـۆ سەركشتم.مەولەوی پێشترپێی ووتین كشتی گوڵ سەوز بە فرمێسك و گریان له ترسی خوا دێتە بەرهەم و نافەوتێت. وه وەسفی جۆگەكەی بە(جۆی چەم - جۆگەی چاو) كردوه. كەواتە گریان و تۆبە كردن و فرمێسكی پەشیمانی لای مەولەوی بوونەتە مەی.

١٠- ئەرسەد كشتەكەم ئاخر كارشەن

هەفتەكەی ئاخرنەو وەهار شەن

هەرچەندە كشتوكاڵی من ئیتر ئاخریەتی و تەمەنی خۆی تەواوكردووە، لە كۆتا هەفتەی ژیانی نەو بەهاریدایە.(تەمای بارانی بڕیوە بۆ دان گرتن وگوڵی پڕ)ئەم شیعرەش له شیعرەكانی دوای له دەست دانی چاوەكانی نووسراوە. چوون ناڕاستەوخۆ ئەو مانایەش دەخاتە زهنی ئێمەوە كە ئەو وەها چاوێكی بۆ گریان نەماوه و فریای

سەوزکردنەوەی چەند گوڵێکی نیە بۆیە ئومێدە کە دەبەستێتەوە بە میراوەکەی سەرجۆی بادە.

١١-بەڵام بەڵ تەڵ تەڵ کەشێوە کەرۆ

جەی ئاخرەوە داناوێ وەرۆ

بەڵام هەرچۆن بووە بەڵکو دانە دانەیێ ببوژێتەوە و لەم کۆتایەدا تکە ئاوێ بخوات. لە ڕێی (مەی) بادەی تۆ بەو پەشیمانیەوە هەموو کشتی ژیانم نەفەوتێت و دانە دانەیەکم بۆ دەرچێت.تۆ دەوڵەمەندی حەیفە من دەس لە کشتی ژیانم بشۆمەوە، ئەمەش داوایەکی ڕەوای بەندەیە لەخوای هەمووشت بەدەستی خۆی. کە دوای ئەم بەیتە دەری دەخات. ئەتوانین بە جۆرێکی تریش بۆ هەمان ڕاڤە بچین:

خودایە تۆ ئەتوانی تەڕایی بدەیتەوە بەو چاوانەی کە فرمێسکێکیشیان بۆ شۆردنەوەی گوناهێ نەماوە. ئەمەش داوایەکی خاکیانەیە و لە قەریحەی شیعرو تەبیعەتی مەولەویەوە نزیکە (داواکردنی چاو بۆ فرمێسك ڕشتن).

١٢-حەیفەن تۆ میراو سەرجۆی بادەبی

وە هەرکەس بەقەد کەفاف دادەبی

حەیفە کە تۆ میراوی سەرجۆگەی بادە بیت و بە هەرکەس بەشی پێویستی خۆیت پێ دابێت. تۆ خۆت بەردانەوەی هەمووشتت بەدەست بێت. سەرچاوەی بەخشین بیت و بتوانی بەشی هەمووکەس بدەیت.

١٣-من کشتتم ڕوو زەرد هام فەردانش بۆ

دانەم ڕوو سیای هام دەردانش بۆ

من کشتی کردەوەم خەجاڵەت و ڕوو زەردی هاوڕێیان(یاران) و دانەی (بەرهەم)ڕوو ڕەشی هاودەردەکانم بێت.

گەر بوێرین جێ گۆڕکێیەك بە (فەردانش و دەردانش)بکەین پەنجەرەی جوانتربۆ مانا دەکاتەوە، ڕەنگە لە ڕاستیشدا وا بووبێت و نەساخەکان بەم جۆرەیان نووسیبێت.گەرچی من هیچ بەیازو دەسنووسێکم لانیە بۆ سەلماندنی بۆچوونەکەم.

من کشتم ڕوو زەرد هام دەردانش بۆ

دانەم ڕوو سیای هام فەردانش بۆ

مـن کـشتم ڕوو زەردی هـاودەردان بێـت. دەردە داران بـێ هێـز و ڕوو زەرد دەبـن. کشتیان تینو و لاواز و زەرد دەبێت. مەولەوی دەڵێت هێشتا لە نـاو ئەوانەیشدا کە وەك خۆمن من خەجالەت ترو ڕوو زەرد تر بم.وە دانم(مـەغزو مەژگەو جوهەر)م ڕوو ڕەشی ئەوانە بێت کە وەك خۆمن.لە هەموان ڕووڕەش تر بم.

ئەوخاسیەتە لیریکیەی شیعری مەولەوی وای کـردوە کە هەرلـە کۆنـەوە بکرێتە بەرسەدای خۆش و دەنگی مۆزیکیـەوە. تەنانـەت پیرەمێـرد لـە ڕێگەی دەنگی خۆشەوە عەودالی شیعری مەولەوی دەبێت و دەڵێت:

شیعری مەولەوی بە دەنگـی خـۆش و هیجرانـی عـەزیزی ئامینـەوە لـە نـاو ئێمـەدا بـرەوی پـەیداکرد، لێکی بدەنەوە ئەو دەنگە داودی یـە چ شـۆرێك و چ سـۆزێکی ئەخستە کەللـە و دەروونـەوە، مـن ئـەم شـۆرەم هـەر لـە کەللـەدا بـوو ئەمویست بـە سـەر یارانـدا دابەشی بکەم. {مەولەوی سۆرانی پیرەمێرد دیباچەکە ل٨} ئەم شیعرە زۆر جوان چوەتە نێو مـەقامات و قـەتارو ئەلڵاوەیـسیەوە..لـە کۆنـدا هونەرمەنـدان زۆر تـرو جوانتر لـە ئێستا بایـەخیان پـێ داوە و شـاعران زیـاتر دەسـتیان بـۆ تەخمیسی بـردوە. بـەڵام بەداخـەوە هونـەرمەندانی گۆرانی بێژ لەم سەردەمەدا لە هەرشاعرێ زیاترخـەریکی خـراپ کردنـی شیعری مەولەوین وە دڵنیام بە بـێ تێگەیـشتن لـەو شیعرانە دەستیان بـۆ دەبـەن. لـەو بارەوە پێشترڕای خۆم دەربڕیوە{ڕۆژنامەی پەروانە ژمارە(٣)١-١-٢٠٠٩}کە بەداخەوە لە بەرشپرزی وخراپ دابەزاندنەکەی ڕۆژنامەی پەروانە ناچارم بە کورتی لێـرەدا وەڵامـی ئەو پرسە بنووسمەوە:

بەداخەوە ئەو پاشاگەردانیەی بەناوی هونەری نوێی گۆرانیەوە سەری هەڵداوە کە هونـەرمەنـدی یـەك سـەعاتی پێـشکەش دەکـات و بـەکورت تـرین تەمـەنی هونەریـەوە، زینـدووترین هەناسـەی شیعریش دەکوژێ. ئەوشیعرانەی مەولـەوی کە گوازراونەتـەوە بۆئەو کایە سەقەتە شیاوی گوێگرتن نین و هیچ هەستێکی ناوشیعرەکان ناگاتـە گوێگر. دووریـەك کەوتوەتـە نێـوان نـاوەڕۆکی شـیعرەکە و جولـەی گۆرانیەکـە. ئێمـە دەزگـای

گۆرانی سازیمان نیە کە هەمەلایەنە گۆرانی دروست بکات.گۆرانی بێژێك بە ئاست وسەلیقەیەکی شیعریی نزمەوە کە ئەلفێ لەشیعریەت تێ ناگات دەست بۆ تەرترین وشل ترین شیعری مەولەوی دەبات.کە بەرلە هەموو کەس بە ئاشکرا تێنەگەشتنی خۆی لە شیعرەکە بە کارەکەیەوە دیارە. ئەم دیاردە درووست بە پێچەوانەی وتنی جارانەوەیە کەخزمەتی بە شیعری مەولەوی کردووە. ئەم شیعری مەولەوی ئەتك کردووە.گۆرانیەکی پێنج خولەکی تێکەڵ وپێکەڵ بە بەرشیعرێکی بەرزی مەولەویدا دەکرێت بەڕاستی هەر کارێ کەمتر لەجۆری کاردکانی شەجەریان یان کارێك کە ڕووبەری بیرو ئەندێشەی گوێگر ئازاد و فراوان ئەکات لەسەر شیعری مەولەوی یان هەرجۆرە شیعرێکی ئەو دنیایە بکرێت کارێکی بێ بەرە. نموونەیەك لەو بارەوە باس بکەم.

گۆرانی (دڵ دیارنیەن)کەکاك دەروون ئاوازی بۆدانـاوە و هەم خۆی هەم عادل هەورامی ووتوویانە،بەدلەیەکی زۆرتەسك کراوە بەبەری شیعرەکەدا وهەناسەکانی مەولەوی ئەخنكێ لەناویدا. هەروەها گۆرانی دێم دێم دێوانەم وکلیپەکەی ناوێسەرکە سادەترین گوێگری هەورامی دەزانێ کە کاك عادل چەن کۆڵەواری تێگەشتنە لەشیعری هەورامیدا،ڕەنگە ئەمە بۆ کەسێك کە گوێی لێ نەگیرێت کوشندە نەبێت.دەردی کوشندە لەوەدایە عادل هەورامی گوێگری هەیە.سەرنج لەم دێرە بدەین کە زیاتر بە شیعری خاوەندار دەچێت وەك لە فۆللکلۆر:

بێ وەفاییەکەت کەردەن بە عادەت

دەردێوە گێری ئاوەری شادەت

واتە تۆ بێوەفاییت کردوە بەعادەت.کە بەدینی ئەڤینداری و شەرعی دڵداران گوناهی گەورەیە.شاعر دوعای بەد دەکات بەوەی کە یاخوا ئەویارە بێ وەفایەی تووشی دەردێ بێت فریای شایەتومان هاوردن نەکەوێت.بۆئەوەی لێخۆش بوونی خواش نەیگرێتەوەو لە ڕۆژی هەستانەوەدا سزای بێ وەفاییەکەی وەرگرێت.

کەچی کاك عادل بەم جۆرە دەیڵێت و بە جووڵەی دەست ئاماژە بۆ مانای شیعرەکەش دەکات.

بێ وەفاییە کەت کەردەن بە عادەت

دەردێوە گێری نەوەك ئیشارەت

پێویستە گۆرانی بێژو ئاوازدانەرانی ئێمە ئەوە بزانن کە شیعری مەولەوی بۆ هەموو ئاوازو ووتنێك دەست نادات وهەموو بەرگێ ناکاتە بەر٠دەبێت لە ئاوریشمی عەشق و کالاکانی یاری بۆ ببرێت٠ چوون شیعری مەولەوی دەبێت بۆی سەرکەویت و ئەوەی ناتوانێت سەرکەوێ تکا دەکەم شیعری مەولەوی دانەگرێت و نەی خاتە بەر پێیان..من بانگەشەی ئەوە ناکەم شیعری مەولەوی بخرێتە سەر ڕەفەکان و سوێندی پێ بوخرێت و بۆ پرۆژەی هونەری دەستی بۆ نەبرێت. بە پێچەوانەوە.زۆر بەتاسەوەم جوانترین شیعری مەولەوی لەگەرووی دەنگ خۆشانی ئەم وولاتەوە ببیستم٠وە کارەکانی سوارە بۆ شیعری مەحوی لەوتێگەشتنەوە دەستیان بۆ براوە کە مەبەستمانە بۆیە هەموومان هەست بە سەرکەوتنی سوارە دەکەین. دەکرێت بەو جۆرەش هەڵسوکەوت لەگەڵ مەولەویدا بکرێت. دەبێت گۆرانی بێژانی شیعری مەولەوی گەرویەکی عرفانی و ئەزمونێکی ڕۆحیان هەبێت.بەرپرسیاری یەکەمی ئەوهەستەش دەکەوێتە سەر هونەرمەندە هەورامیەکان. تکایە بائەوان کە ناتوانن کاری شیاو بکەن لەسەرشیعری هەورامی بە گشتی و مەولەوی بە تایبەتی کاری خراپیش نەکەن.

لە کۆتایی ئەم شیعرەدا پێم خۆشە نموونەیەکی(تخمیس)ی ئەم شیعرە پێشکەش بکەم.لە گەڵ ئەوەشدا دەزانم ئەم هونەرە کلاسیکیانەیەو باوی نیە بەلام دلنیام بۆ هەرکات و مەیدانێ بێت،سوودی دەبێت.

تەزمینی مۆمنی یەزدان بەخشی لەسەر شیعری(چەرخ هەر ئەو چەرخەن)ی مەولەوی

نازوون بە قۆرەت پادشای بێگەرد

چەرخنا سکەی زەمانەی پڕ دەرد

مۆری نبووەت شانا بەڕوی نەرد

چەرخ هەر ئەو چەرخەن تا ئاوەردو بەرد

دەس ئەودەس نگین تا خاتەم ئاوەرد

واڕیا چەرخش تا چەم وە هەم دا

چن ساحێو قۆرەت وست وە ماتەم دا

قاروون و گەنجش بەرد و عەدەم دا

دا بەزم خۆسرەو شیرین وە هەم دا

جام دا بەسەر جەم جەم وەسەر جەم دا

ڕازی ئەسکەندەر فاش کەرد بە دەم نەی

فرعەونش گم کەرد نە دەریای بێ پەی

قاسێدێش کیاست میسرو شام و ڕەی

شۆرەت نامەی نام حاتەمش کەرد تەی

کەرد وە کاسە کەل کاسەی کاسەی کەللەی کەی

گەردەلوول خەم کزەی ئاهی سەرد

گیرۆدەی بەندی خەیالاتم کەرد

هۆشم بێ هۆش کەرد عەقڵ و فامم بەرد

ساقی گەرد ئارد یاران هام فەرد

مەدۆم نە دەماخ ئاسیای چەپگەرد

جە پیاڵەی عەدەم مەبۆ نۆشی مەی

کاروانی سەفەر خەتەر کەری تەی

نەورۆزی عومرم ویەرد یاوا دەی

سەدای ئاسیاوچی مەیۆ پەیا پەی

ئاساو خالّیەن نۆبەتەن سا دەی

پەنجەکەی گەردوون بە دەم دەردەوە

هەر ڕۆ گرەی عومر یۆ خاو کەردەوە

هەر پێسە بیەن نە تۆی پەردەوە

هەر کاتێت زانا چەرخێ وەردەوە

چوون یاران دانەی ئێمەیچ هەڕدەوە

نەی دەشت و دەردا چن ڕەنج دریا بۆ

چن دڵ جە قازان مەینەت گریا بۆ

نمەوینی بە چەم دارێ نریا بۆ

نەهەر سەر دەشتێ کشتێ کریا بۆ

وە جۆی چەمەی چەم ئاو نەدریا بۆ

کشتێ جە چەمەی چەم ئاو دریاوە

مەبۆ وێش نەدۆ وە بای فەناوە

ئەر گەش و پڕ بەر نەمدرۆ پاوە

نەیاوابۆ خاس دانەش بەو ئاوە

لایق نین بەردەیش بەو ئاسیاوە

مەزرەعەم بێ ناز زەرد بیەن چوون بەی

کزو بێ نازەن ئەر هیممەتێت نەی

ساقی وەش بینە بەنگاو جۆ بادەی

فیدات بوو ئامان سا هۆر کەر با بەی

وە سەر کشتمدا پەی پەی جەو جۆی مەی

کشتم چەمە ڕای هەور و وارشەن

وارانت شیفا پەی ئازارشەن

بیاوە فریاش مەینەت بارشەن

ئەر سەد کشتەکەم ئاخر کارشەن

هەفتەکەی ئاخر نەو وەهارشەن

دەس یاریش بدە بەڵکو بەر بەرۆ

تا نە سەر خەرمان مل کز نە کەرۆ

ئاژینش کەرە سێر ئاوی وەرۆ

بەڵام بەڵ تەڵ تەڵ کەشێوە کەرۆ

نەی ئاخرەوە داناوێ وەرۆ

کەی مەبۆ ڕقیب ئەمنی سادە بی

تۆ ساحێو کەرەم هەم ئازادە بی

دوور جە خەللاف و وەعدو وادە بی

حەیفەن تۆ میراو سەر جۆی بادە بی

وە هەر کەس بە قەد کەفاف دادە بی

بەخت و ئیقبالم ڕوو گەردانش بۆ

جە بارگەی خەلەم خەم سەر دانش بۆ

خەرمانم ئاڵەی خەم هۆردانش بۆ

من کشتم ڕوو زەرد هام دەردانش بۆ

دانەم ڕوو سیای هام دەردانش بۆ

شیعری پێنجەم

١- چوون چهرەی خەیاڵ ڕوخسارەکەی وێش

نە تۆی پەردەی دڵ مەعدوومی دڵ ڕێش

هەروەکو سیماو وێنە خەیاڵیەکەی خۆی لە نێو پەردەی دڵی مندا.. لە دیوانەکەدا نووسراوە لە وەسفی نازدارێکی جافدا نووسراوە. لای مامۆستا حەکیم ئەو نازدارە بە ماه چهرەخانمی ژنی والی سنە دیاری کراوە{مەولەوی حکیم ل١٠٢} ئەم شیعرە زۆربەی مەولەوی ناسان لێی دواون و تێکڕایان لە سەر ئەوە کۆکن کە وێنەی واقعی نازدارەکە لە ڕەشماڵدا چوێنراوە بە وێنەی خۆی لە دڵی بریندارى مەولەویدا{لیریکا ل١٣١-١٣٢، دیوان ل٢٠٢، دیوانی مەولەوی سۆرانی ئەردەلانی ل٣٧٤، مێژووی ئەدەبی کوردی د مارف خزنەدار ب٣ل٣٧-٣٧٥}

بەلامەوە چهرەی خەیاڵ دروست کردنی وێنەی دۆستە کە سالکان وە پێش چاو و دڵی خۆیانی دەخەن.ڕێبوارانی تەریقەت لە زکرا حاڵی دەبن کە ئەشیاکان چۆن دەبنە مایەی تەجەللای دۆست و وێنە مەجازیەکان چۆن دەچنەوە سەر وێنەکانی یاری ڕاستەقینە و سەر چاوەکانی عرفان لەو بارەوە زۆرن. بەلای منەوە شیعرەکە هەردوودیمەنی مەجازی وحەقیقی نمایش دەکات. دیمەنی ناو ڕشماڵەکە و شۆخەکە یاری مەجازیە و دەرکەوتەی لە دڵی مەولەویدا یاری حەقیقیە. کە وێنەی یاری لە کەس نەچوو(دۆستی عرفانی) هی ناو دڵە. عارفان و تەنانەت هەندێك لە پێغەمبەران هەموو نمایەکی جوانی و دیمەنیکی دڵ ڕاچڵەکێن بە ئایاتێکی جەمالی خوا دەزانن. وە حەزرەتی یەعقوب لە ستاییش و پیا هەڵدان و غەریبی یوسفدا بەرامبەر پەروەردگاری دەڵێت:

یوسف ئاوێنەیەکی تەواو و ڕاستەقینەی جوانی تۆ بوو {زنجیرەی یوسف پێغمبەر} بۆیە ئەم شیعرە لە پاڵ نمایشی ژنێکی ناسك وجواندا ڕێگە بۆ یارێکی جوان تر لە دڵی ئێمەدا دەکاتەوە. د. ئەنوەر قادر دەنووسێت:

ئەگەرجیاوازیەك لە نێوان شیعری سۆفی و مەولەویدا هەبێت ئەوەیە کە مەولەوی ڕیالیستانە بە جوانی ئافرەتیدا هەڵداوە وخاسیەتی ئیستەتیکی وێنەی واقعی و هەستی ئەبستراکی تێکەڵ کردووە {لیریکا ل١٣١-١٣٢ }

٢- نمانا جەمین شای سۆسەن خالاًن

کەم کەم جە گۆشەی لای سیا مالاًن

ڕوخساری خۆی نواند شای سۆسەن خالاًن کەم کەم لە گۆشەی لای ڕەشمالاًنەوە خۆی دەرخست.لە ڕووی لێکچوونەکانەوە ڕوخساری نێودەواری ئەو یارە کە دەرکەوت وەك وێنە خەیاڵیەکەی (نمونەیی) نێو دڵم بوو. بەم پێیە دڵی مەولەویش دەبێتە دەواری ڕەش و دڕاو{دیوان ل٢٠٢} کاتێ لە سرووشتدا وێنەی بەوجۆرەی دڵ و زهنی مرۆڤ پەیدا نابێت..یانی هەردەم وێنە و نما جوانەکانی نێوخەیاڵ و ئەندێشەی ئێمە جوانترن لە ڕاستیە بینراوەکان، یان ڕاستیە بینراوەکان سێبەری جوانیە نەبینراوەکان. ئەوەی لە ناو چاو و دڵ و دەروندایە جوانترە.جوانی ئەو دیوی پەردەکان تەنانەت ئەم ئەندێشەیە لای گۆرانی قوتابی شیعری مەولەوی سەر هەڵدەداتەوە(هەڵبەستی دەروون بۆ نموونە) ئەمەش بینینی عرفانیانەی مەولەویە.چهرەی خەیاڵ و شای سۆسەنخاڵ وە صەفحەی بێگەرد شایەتی عرفانی شیعرە کەن

٣- زەمین منەت بار پا منیاو مەویەرد

جارجار وە ڕوی ناز باوەشێن مەکەرد

پێی نازی ئەنا بەسەر ئەرزا و تێدە پەڕی. زەوی منەتبار دەکرد و جارجارەش بە نازەوە باوەشێنی دەکرد. ئەم ناز و کبرو منەت بەسەر زەویدا کردنە کە بوونەتە سیفەتی نازدارەکە لە ڕاستیدا تەنیا لە یاری ڕاستەقینە دەوەشێنەوە سێبەری ئەم وێنەیەش لە سەرگۆران نیشتووە:

پێی ناز ئەنێ بەسەر ئەرزا   جوانێ لە بەژنێکی بەرزا

٤- باوەشێن مەکەرد ئەوصەفحەی بێگەرد

نازکیش جە باد ئیحتیات مەکەرد

باوەشێنی ڕوخسارە پاك و بێ گەردەکەی خۆی دەکرد و نازکیەکەی لە باخۆی دەپاراست. واتە هێندە لە سەرخۆ باوەشێنی دەکرد ئیحتیاتی ئەوەی کردبوو نەوەك بای باوەشێنەکە زیان بە ڕوخساری بگەیێنێت.

ئەم بەیتە لە سێیەم بەیتی شیعری(٥)ی (خ) دا دووبارە بووەتەوە. تەواوی شیعرەکە لەگەڵ ئەم شیعرەدا لەیەك نزیکن وخزمەتی یەك بابەت دەکەن. وە ڕەنگە سوژەی یەك شیعربن. مامۆستاحەکیم دەڵێت مەولەوی هەرسێ شیعری(٥ -چ، ٥ -خ، ٢٥ ی دال)ی بۆ ماه چهرەخانم نووسیووە {مەولەوی حەکیم ل١٠٢-١٠٣}ناوی ئەوخانمەی بە شێوەیەکی هونەری لە هەرسێ شیعرەکەدا جێ کردوەتەوە. بەیتی یەکەمی ئەم شیعرە، چهرەی دڵەی زار، ئەومەه چیهرەسان.{مەولەوی وتەقینەوەی زمان حکیم ل٣٠-٣١}

وەرگێڕانی شیعری مەولەوی بە شێوەیەکیی دیار و بەرچاو لە سیەکانی سەدەی ڕابردودا پیرەمێرد کردی و کارەکەی ئەردەڵانیش لە کۆتایی سەدەکەدایە. زۆرجار وەرگێڕانەکان لە دنیای مەولەوی دوور دەکەونەوە بە تایبەتی لە مەبەست و مانادا. بە زۆری لای پیرەمێرد و کەمترلای ئەردەڵانی بەڵام کارەکەی پیرەمێرد شیعری ترە. وە دواجار هیچکامیان نا گەنە قولە پێی دەقە هەورامیەکە وداهێنان هەرلای مەولەوی خۆیەتی.{مێژووی ئەدەبی کوردی دکتۆرمارف ب ٣ل٣٧٣-٣٧٤}پیرەمێرد ئەم بەیتەی لەشیعری (٥-خ) تەرجەمە کردوە. هەرچەندە زیادەی بە مەرام و ماناکە داوە بەڵام زۆرجوانی داڕشتووە:

هێندە نازك بوو بە بای باوەشێن

سەرکوڵمی ئاڵی پڕ بوو بوو لەخوێن

{مەولەوی سۆرانی پیرەمێردل١٦٢}

لای مامۆستا ئەردەڵانییش بەم جۆرەیە:

ئەی کرد باوەشێن صەفحەی بێ گەردی

پارێزی ئەکرد لە بای بە ووردی

ئێمە جارجار بۆ بەراورد و تام وچێژی وەرگێڕان نموونەکان دەگوازینەوە و لە کوێشدا پێویست بوو ڕای خۆمان دەر دەبڕین.

کەسێ کە وێنەکەی لە وێنەی ناودڵ بچێت و شای سۆسەن خاڵان بێت خاوەنی نیشانە و ئایات. کەم کەم خۆی دەرخات (تەجەلای سیفەتی خودا لە جوانیەکانی سروشتدا) جارجارنیشانەکان بۆ ئێمە دەرخات و بەلام خۆی (جوانی موتلەق) لە تاریکیدا شاراوە بێت. لە گەڵ ئەوەشدا جوانی شەپۆل بدات لە جوانی نازدارانی تردا ئەمانە دەبنە سیفەتی یاری خاوەن جوانی و بێ وێنەی عرفانی. هاوکات مانای جوانیەکە لە ڕوخساری ئافرەتدا دەبێتە تەفسیر و لە شەقەی باڵ دەدات و لە زەمینیەوە دەبێتە ئاسمانی لە سەر زەویش مەولەوی بە جۆرێ لە جەستەی ئافرەتدا غەرقت دەکات لە جوانی و نەشئە و چێژە ڕۆحیەکان نەت پەرژێتە سەر وروژانە سێکسیەکان.

٥- نەتۆی تاریکی تای شەدەی بێ گەرد

لەتافەت چوون ئاو حەیات مەوج مەومرد

لە نێو تاریکی شەدە و هەوریە پاك و بێگەردەکەیدا جوانی و ئاسکیەکەی وەکو ئاوی حەیات شەپۆلی دەدا. واتە ئەندامە جوان و ئاسکەکەی لە ژێر شەدەکەیدا دەجولاً.

لە میتۆلۆژیای ڕۆژهەلاًتدا ئاوی حەیات لە ناوتاریکیدا شاردراوەتەوە. ئەوەی لێوی پێ تەڕ بکات نەمری بەدەست دێنێت. هێزی ئەفسانەکە لەوەدایە کە ژیانی ڕاستەقینە کاتێ وە دەست دێت کە مرۆڤ بتوانێت تون و تونێلە تاریکەکانی بۆ ببڕێت. یانی دواجار ئێمە کاتێ نەمر دەبین بە گۆڕی تاردا تێپەڕین (بمرین)، چووون لە ڕاستیدا لێرە جۆرە ئاوێکی وەها بوونی نیە. ئەم خانمی شیعرەش جوانی و ئاسکیەکەی کە هۆی نەمریە لە ژێر تاریکی شەدەدا شاردراوەتەوە وکەس دەستی بەو تەڕی وجوانیە ناگات. یان دەبێت بۆ دەست هێنانی(ئاسکی لەشی ژنەکە - ئاوی حەیات) ژیانت ببەخشی. ئەم جۆرە تەشبیهو دارِشتەیە لە ئاستی شەئن و پایەی خانمدایە.لەشی ئاسك و بەهرە بردن لە تەڕوبڕی جوانان لە کۆنەوە لای شاعران مایەی نەمری و زیندوو مانەوەیە تەنانەت لە فۆلکلۆر و ئەدەبی میللی کوردیشدا ڕەنگی داوەتەوە.

خورشید گەلاوێژ فەرخی نەباتە

ماچی دەمەکەت ئاوی حەیاتە،

هەرکەس ماچی کا نامرێ، من کەفیلی مردنی، ناترسێ لەمردنی و...... هتد

٦-غەریب بیم چەنیم کەرەم نمانا

وە سەوقات پەرێم خەدەنگێ شانا

غەریب بوم و لەگەڵما جوان مەردی و میهرەبانی نواند، بۆ دیاری و پێشکێش تیرێکی بۆ وەشاندم. واتە منی غەریبی نەڕەنجاند و بەرامبەرم گەورەیی و بەخشندەیی نواند. ئەم چاکە کردنە لە گەڵ غەریباندا جوانترین سیفەتی یار و دۆستە.لە سەرێکی تریشەوە (غەریب و غەریبان) ئەو تاقمەن کە هەموو خێر و چاکەیەکیان پێ ڕەوا دەبینرێت و شایانی مەرحەمەتی یارن لەو ئەندێشەوەیە کە مەولانا خالد بە غەریب ناوی خۆی بردووە. وە بە پێچەوانەوە غەریب ڕەنجاندن و نائومێد کردنی غەریب دەبێتە گوناهی گەورە بابەتی غەریب و سیفاتە زەلیلی و گەردن کەچیەکانی کەسی ئاوارەو ڕەنجان و نەڕەنجانی لە فۆلکلۆرو گۆرانی میللی دا زۆر بەربلاو ڕەنگی داوەتەوە. چەند میلۆدیەکیش بەناوی (غەریب)هەیە. وە لە تۆخترین مانایدا (غەریب) یانی مردن یان مەرگ لە فۆلکلۆر دا هاتووە:

غەریب ئانە نیا ملۆنە یەمەن

غەریب ئانەنە ملۆ تۆی کەفەن

٧-ئەر صەد چون یاران گیان تەسلیم کەردم

خاس بێ پەی یادگارخەدەنگێ بەردم

هەرچەندە منیش وەکو یارانی تری بەرکەوتوو گیانم سپارد، بەڵام باش بوو بۆ یادگاری نیشانەیێکم لە گەڵ خۆم برد.

پێ بوونی نیشانە(تیر، زام)باشترین بەڵگەی عاشقین بۆ بەردەم دۆست شایەتومانی عرفانی ودەلیلی ئیخلاصن. لە بازگەکانی سەر ڕێی یاردا بۆ تێپەرین زام پێناس و ناسنامەیە.

۱-چەمان هەم قامەت کەیفم خەمبارەن

زەردی نەڕووی دڵ زەوقم دیارەن

هەڵای هەم باڵای کەیف و شادیم خەمبارە و چەمیوەتەوە و قنج نیە. زەردی بەڕووی دڵی زەوقمەوە دیارە (چەمان) وەك مامۆستا ئامازەی پێ کردوە بە(چمان - ئەڵێی) بشخوێنرێتەوە{دیوان ل٢٠٤} مامۆستا حەکیمیش بەدەلیلی چەند نوسخەیەك ئەم سەرنجەی پشت ڕاست کردوەتەوە ولە بری (دڵ) یش (وەڵگ) بە ڕاست دەزانێ: واتەزەردی بە ڕووی گەڵای زەوقمەوەدیارە. {مەولەوی حکیم ل ١٠٣} چمان ئەم واتایانەش دەدات، مەگەر، هێشتا، بۆچی، تومەز.

۲-تەوق خەم گەردەن شەوقەکەم بەستەن

کەف پای شادیم خار تێ شکەستەن

تەوقی خەم ئاڵاوەتەوە گەردنی شەوقم و بەستوویەتی. پێی شادیم درکی تێشکاوە.زۆربەی سەرچاوەکان لە سەرتەصوف و عرفان حەوت مەقام یان حەوت حاڵ و سەحرایان داناوە بۆ ئەوەی سالك - مرید بیان بڕێ. هەندێکیان بەلە طائف وهەندێکیان بەحاڵ و مەقام ناودەبرێن و بە گوێرەی مەدرەسەکان زیادو کەمیان هەیە و دەگۆڕرێن.

مەقامەکان	سەحراکان	لەطائفە کان
مەقامی نەفس	تەڵەب	دڵ
مەقامی ڕۆح	عیشق	ڕۆح
مەقامی قەلب ودڵ	مەعرفەت	سیڕ
مەقامی عەقڵ	استیغنا	خەفی
مەقامی سیڕ	تەوحید	ئەخفا
مەقامی خەفی	حیرەت	لەطیفەی نەفس
مەقامی ئیخفا	فەنا	لەطیفەی قالیب

قۆناغەکانی سەرەتای حاڵ و مەقام و لە تیفەکان، عەزم و ئیرادە و بڕیارن و بەرە بەرە بڕینی قۆناغەکان تووش بوونی مریدە بە سەختیەکانی ڕێگا بۆ ئەوەی بگاتە دوایین قۆناغ کە دەبێتە غەرق بوون و توانەوە و لە هەرلاجوانی یارو هیچ شت بێجگە لە خوا. لە شیعری صۆفی مەشرەبەکاندا. ئەوخەم و مەینەت و دەرد و سەختی و بارە نا لەبارو لاریەی کە بەیان دەکرێت هی ئەو کاتەی سۆفیە کە لە سەرەتا و ناوەڕاستی ئەو مەقامانەدایە. وە گیرۆدەیە کە بڕوات یان بگەڕێتەوە. پێویستی بە چاودێری مرشدە، ئەگەر خۆی دابێتە دەستی پیرو، خودایە گەربە بێ مرشد ڕێگەی گرتبێتە بەر.یانی بەر لە وەصڵ ڕێگاکان هەرخەم وخەفەت و نارەحە تین. کە زۆربەی شیعری مەولەوی هی ئەم قۆناغەن و کەمی هەیە گوزارشت لە قۆناغەکانی کۆتا بکات چون قۆناغەکانی کۆتا بەقای دوای فەنان و مرید بە سلّتان و شا دەگات(شێخی سراج الدین و شێخ عومەر)لەم پلەیەدان. شێخ عوسمان بە چوارینە بە ناوبانگەکەی و ئەدەبیاتی مرید و مەنسوبەکانی، شێخ عومەر بە ئەدەبیاتی خۆی و نامەکانی. بۆ تێگەشتن وحاڵی بوون لە خشتەکە و چێژبردن لە زۆرینەی شیعری کوردی و فارسی لەو بارەوە سەرچاوە زۆر و زەوەندن. بۆ ئەوەی نەکەوینە بەردەم بانگەشەی شارەزایی و گومڕابوون و لەخۆڕازی بوون سەرچاوە دەست نیشان ناکەین. گەرتۆعاشق بوویت و هاتیتە سەردینی عاشقان ئەزموونی ئەم حاڵەت و چێژە دەکەیت.

زۆربەی شیعری مەولەوی بە باڵای ئەم حاڵّتانەدا بڕاوە و هەیکەلی شیعرەکانی بە سەرە تای زەحمەت وسەختی و پاشان داوا و تەڵەبی ئیمداد و دواجار ئومێدی شادی و بەیار بوون. ئەو هەموو سازو مەقام و مطرب و ساقی وموغەنی و پێك و جام و فەرد و شیعرو نەوا و نەیە بۆ تەی کردنی سەختیەکان و چوونە ناو ئەمارەتی شادی و کەیفی دۆستە.

٢-ساقی سادەخیل جام مەی وە کەف

دەروێش ئامانەن کەفێ نە ڕووی دەف

ساقی سادەخیلت بم جامێمەی بدەودەروێش تۆیش ئامانە دەستێ بدە لەدەفەکەت٠ سەختی ومەینەتیەکانی بەیتی پێش خۆی سووك دەکات٠

٣-خۆنەوی فرسەت جارێ نەجاران

هەرپۆس وە مشت بیم پەی دین یاران

خۆ جارێ نە جاران دەرفەت و هەلێکم بۆ هەڵ نەکەوت، هەر پەیام و نامەی یاریم لە مشتایە و شاد نەبووم بە دینی یاران. نەگەشتم بە یاران و دەستم بکەمەوە و نامەکەم بگەیێنم(بە مراد نەگەشتنی مەولەوی)٠ بەهەشتی مدرس (پۆس وە مشتی) بە دەسکێشی چەرم لە دەستی ڕنجبەران ڕاڤەکردووە

لە ئەدەبیاتی نووسراوی هەورامان بە گشتی و یارسان بە تایبەنی ڕەند و قەلەندەر و پەیخام لە مشت و دەست زۆر بوون و هەردەم چاوەڕێی جەم و مەجلیسی یاران بوون بۆ گەیاندنی ئەرکە دیینی و ڕەوشتیەکەیان٠خاوەنی ئەم بەیتە پەیام لە مشتەو بۆی هەڵنەکەوتووە بگاتە مەجلیسی یاران و شاد نەبووە بە دیینیان. مەسەلەی ڕازداری ئالآوەتە بەیتەکەو لە چاوەڕێی بەستنی جەمێکدایە و بەیتی دواتر زیاتر دەیکاتەوە.چوون کاتێ جەمی یاران سازدەبێت پەیامەکە دەگات و شادبوون بە دیینی یارانی لێ دەکەوێتەوە. ئیتربەزمی شیعرو دەف و مەی ساف و خەست و شکانی گەردن و ملی مەینەتە.ئێمە زۆرشیعرمان دێتەڕێ کە بخۆن بە تەریقەتی یاری و مەولەوی وەك عارفێ بە و تەریقەتە کەڵکی لە هزرو زمان و ئەندێشەی ئەوان وەرگرتووە. بۆ ڕازە پەنهانەکانی خۆی سەبارەت بە پرسەکان (خیلقەت، ژین، مەرگ، عیشق، ئیخلاص، عاشق و تیرو زام و دەرد و دەرمان) ڕۆچووەتە ناو ئەو کلتورە. ئەوشاعرێك نیە تەنیا دەرچووی قوتابخانەی(صەیدی، خانا، بێسارانی)بێت. بەڵکو زیاتر درێژ دەبێتەوە بە جۆرێ کە دەگاتەوە بە ئەدەبیاتی (ماچۆ)ی سەدەی دوەمی کۆچی.

ئەو شەیداو عەودالی ئەو ئەمارەتی عیشقە بووە کە دوورترین چرای شیعری هەورامی لە هەواری یارسانەکاندا هەڵ کردووە.ئەو کەسێکە هێژا و ڕێزدارانە لە قەڵەم ڕەوی دیینی یاری دەڕوانێت. چوون لە کانیلەی ئەو نیشتمانە شیرینەوە تەڕی بۆ شیعرو بەهرەی خۆی هێناوە. وەفادارە پێیان و بەردیان تێ ناگرێت.گوتاری مەولەوی و هاوڕێ و قوتابیەکانی پێچەوانەی گوتاری شێخ ڕەزا و قوتابیەکانی ئەوە.گەرشێخ ڕەزا بکەوێتە بەرلێبوردنی زمانە تایبەت و جنێو فرۆشیەکەی کە کەم کەسی بواردووە تا بە برا و

مامەکانیشی دەگات. ئەوە داناو زاناکانی تر لە دادگای ویژدانی نەتەوەییماندا تاوانبارن.کە ئەمەش باسێکی ترە.

٤-چەپگەرد جەخاتر وێش هەرگیز نەو یەرد

کەی بێ جامێمان پرجە بادە کەرد

چەرخی چەپ ساتێ لە خەیاڵی خۆی خۆش نەبوو، ئەوە کەی بوو ئێمەجامێ لە بادە پرکەین.

یانی هەر رێك نەکەوت کە چەرخ جارێ بە کامی ئێمە بێت و بۆ جارێکیش بێت جامێ لە بادە پرکەین ومەجلس و جەمێ بسازین وجارێ نۆخەی بکەین.

٥-ئێمەیچ با ساتێ بەزمێمان جەم بۆ

لادێ هەرخاسەن ئەرصەد کەم کەم بۆ

با ئێمەیش ساتێ شاد بین و جەم و بەزمێکمان هەبێت، باکەمیش بێت

٦- من ناڵە تۆ دەف ئەو صافی یان دورد

هەنی فەرد، دەرد مەینەت گەردەن ورد

ئیتر من و ناڵە و شیعر. تۆ و دەف و ساقی مەی ساف یان خەست. دەرد و مەینەتیش ئەوسا گردن و ملیان دەشکا ئەمە ئەو بەزمە شادەیە کە مەولەوی بۆ جارێکیش بێت تەمەنناى دەکات. لە دیوانەکەدا نیوباڵی دووەم بەم جۆرە راڤەکراوە(ئیترشیعری دەرد و مەینەتیش با ملی بشکێ و گۆڕی گوم بێت.مەولەوی زۆرکەم بە خراب سەیری دەرد و مەینەتی کردووە. لێرە دا دەرد و مەینەت بە مانای باوی خۆی سەیر کراوە. ئەتوانین کەرامەتی مەولەویانەش بۆدەرد و مەینەت بگێرینەوە کاتێ کە دەزانین بەزمی جەمەکە بۆ مەولەوی ساز نەبووە. یانی هەرگیز شیعری مەینەتی ئەم گەردنی نەشکاوە.

لە شیعری مەولەویدا بێژەکانی(یاران و بەزمی یاران و بادەی یاران و یادی یاران و مەی یاران و تیری یاران و شەرتی یاران و جەم و گیان و دەرکەوتەکان) زۆر دێنە رێمان

کە ئەمانە واژە گەلێکن لە سەراپای ئەدەبیاتی عرفانی یارساندا هەن و مەولەوی زۆرنزیك لە بەکار بردنیان بەکاری هێناونەتەوە.بۆیە دەبێت لە بە کاربردنی ئەم زاراوانە لە شیعری هەورامیدا سەرنجی ووردبدرێت.بۆ ئەوەی بگەینە ڕاڤەی درووست و دۆزینەوەی هێڵی عرفانی کاریگەری مەدرەسە و بزوتنەوە عرفانیەکان لە یەکتری و پەیوەندیان بە یەکەوە و نەپچڕانیان لەو قۆناغە عرفانیەی شیعری کوردیدا کە بە داخەوە لە سەرچاوەکاندا هەڵە و پەڵەی زۆری تێکەوتوە من لەو بارەوە کەمێ کارم کردووە لە سەر (یارسان و نەقشبەندی) لە هەورامانـدا کە بۆ دەرفەتی خۆی هەڵم گرتووە و هەندێ لە ئاماژەکانم گواستووەتەوە بۆ ئەم نووسینە.

بەڵام سەبارەت بە هەڵە و پەڵەی نێو سەرچاوەکان و گرفتاری ڕاڤە و دۆزینەوەی ڕەهەندی عرفانی عیشق بۆ ئێرە نمونەیەك دەگوازمەوەلە ئەدەبیاتی بابا ناوس.

جە وێما جە وێم جە وێما جە وێم

دەرد و دەرمانم جە وێما جە وێم

لوام وە ملە ودەس بەردم وە نێم

دیم تیر یاران کەفتەن ئەو دلێم

هیچ کام لەڕاڤە کارانی ئەم چوارینەیەی باباناوس نەیان توانیوە مانای ووشەی (نێم)بدۆزنەوە کە بە بڕوای من ئەرکی سەر لە بەری مانا ی عرفانی و عیشقی نێو چوارینەکە لە سەر شانی ئەو وشەیە.

لای بۆرەکەیی(دەرد و نەخۆشی و دەرمانم لە خۆمە و ئەمەش هۆی ئەوەیە لە خوا ڕەوا ینەتەوە. بۆیە چومە ملەیێك دەستم گرتە داری نێم کە لە پڕا دیم بارانی تیردڵ و دەرونمی پێکا و بەم چەشنە لە گوناه پاك و خاوێن بوومەوە{مێژووی وێژەی کوردی بەرگی یەکەم چاپی دووەم ل۱۲۳} لای دکتۆرمارف خەزنەدار(لەناوخۆمایە دەرد و دەرمانم لە ناوخۆمایە چوومە سەر گردو دەسم بۆ درەختی نێم برد دیم کە تیرەباران دەگرێم) وە دەنووسێ بابا لە تۆبەکردن دەدوێت{مێژوی ئەدەبی کوردی بەرگی یەکەم ل۲٤٥-۲٤٦}هەرچی مامۆستا حەکیمە هەوڵی داوە خۆی ڕاڤەی کات و تاڕادەیەك هەڵەی

(تیرباران)ی بە(تیری یاران)ڕاستکردوەتەوە. گەرچی (تیرباران)یش دەگونجێ. بەڵام ئەویش لە وشەی (نێم)دا هەمان هەڵەی ئەوان دووبارە دەکاتەوە و دەنوسێت نێم لە ناو درەختەکاندا ئاماژەیە بە عرفانی ڕۆژهەڵات کە هیندستان مەڵبەندی بووە. {گۆڤاری کاروان ژ٢١٩ل٨} کەڕاڤەی وشەکە هی فەرهەنگە فارسیەکانە{عمید ل١٩٣٣}ئاشکرایە ئەم چوارینەیە حاڵ و ئەنجامی عاشقێکە کە بە ڕای زۆربەی عارفان وحەکیمان گەورەترین هەڵەی عاشقان گەڕانە بۆ دەرمان لە دەرەوەی خودی عیشق وخۆیان بە ڕای ئەزموون کارانی عیشق کەسێ کە گرفتاری دەردی ئەڤین و تیری عەشق بوو ئەوە دەردی بێ دەرمانە و خودی دەرمان لای خۆیەتی. لە عرفانا لەوەش گرنگترجیاوازی نەکردنە لە نێوان(دەرد و دەرمان، غەم و شادی، لات و غەنی، شاه و گەدا) دا. زانستیش دەرزی و دەرمانەکان لە نێو دەردەکاندا دە دۆزێتەوە. مانای (تیری یاران)یش ئەوەیە کە یار ئەو تیرو ئاماژانەی بەوانی تری داوە بە تۆیشی بەخشی ئیتر تۆیش پێکراویت و دەبێت لە خۆتا بۆ دەرمان بگەڕێیت. ئەزمون کردنی عەشق عاشق دەگەیێنێتە پلەی بێ نیازی بە دکتۆر و دەرمان صەدحەکیمیش هێندەی دەردەدارێکی لێ نازانن هەمان پێوەرە.ناو بردنی دەرد و دەرمانیش لە شیعری کوردیدا لە باری حەقیقی و مەجازیدا بۆ هەمان مەبەستە.کەواتە بابا ناووس دەردو دەرمانی لای خۆیەتی دەبێت دەست باتە پەترۆی زامەکانی بۆ شیفا.بۆ تێکڕای هاو نەتەوەکانم ڕاڤەکەی بەم جۆرەیە:

من دەرد و دەرمانم لە خۆمایە دوای ئەوەی بە تیری یاران پێکرام(عاشق بووم) ئیتر چوومە ملە و هەردان وخەریك بووم بە دەست بردن بۆ برینەکانم پێغەمبەران، عاشق و دڵدارو دەردەدارانی حەقیقەت، دوای دەرککردن و ناسینی یاری ڕاستەقینە لە نێکۆمەڵدا بە نەخۆش و شێت و نامۆ سەیردەکرێن. سەرنج لە حاڵی ئەو سەروەرانە لە ئەشکەوت و دەشت و کێو و بیابانانـدا بدەن. هەموو ئەوانەش دوای پێکران بە تیری لەیلایەك چۆن دەبنە مەجنوون و فەرهاد و وەلیەکان چۆن بۆ شیرین و شەمەکان فەڕ دەخەنە کێوەکان. باباش یەکێکە لە مەجنوونەکانی لەیلای ڕاستەقینە.کەواتە (نێم) پەترۆی زام و چڵکی برینە. کە دوای پێکران بە تیر بۆ بابا دەبێتە نیشانەی دەرمان و ئاسوودەیی ڕۆحی. کولانەوەی جێ تیری یار باشترین دەرمان و نۆشێکە کە هەمیشە یار لە بەرچاو و دڵان ئامادە دەکات و دەست بردنی پێکراوان بۆ زامەکانیان بۆ ئەو یاد

کردنەی یارە و ڕاستەو خۆش هەر ئەم یادمیە لە داروخانەی خۆیاندا دەبتە دەرمان. لای مەولەویش (تیر و زام) هەمان واتای عرفانی هەیە. ئیتر(نێم - نیم) لە شیعری نێمەدا فڕی بەو درەختەی هیندستانەوە نیە.ئەم واژەیە لە فۆلکلۆری کوردییش دا هاتوە:

من چوومە هەوشار بە یادی قەدیم

لاڵ بێ زوانم لێوم باری نیم { گۆرانی هۆ گولێ - سەی محەمەدی صەفایی}

هاوشێوەی ئەم نمونەیە لە ئەسەری نووسەرانی گەورە و سەروران و لێکۆڵەرانی ئەدەبی ئێمە دا زۆرە. چوون کاری ئەوانیش کاری تاقەت پڕوکێن و تەنیایی بووە.بۆیە تووشی ئەو هەڵانە بوون و بێ فەرهەنگی و بەربلاوی زمانەکەشمان هۆیەکی تر. بۆیە بەندە بڕوام وایە تێکڕای ئەدەبیاتی(گۆران - هەورامی)دەبێت سەرلە بەر ڕاڤە و خوێندنەوەی بۆ بکرێت. بەمەش ئەوەی هەیە دڵنیام دەبێتە چەند ئەوەندە. ئەمەش کاری دەوڵەت و وەزارەتی ڕۆشنبیری و ڕۆشنبیران و بنکە و مەڵبەندە ڕۆشنبیریەکانە.چوون دڵنیام بەو جۆرەی کە لە سەری نووسراوە وخراوەتە ڕوو لەڕاستیدا وا نیە و گەورەترین سەرچاوەی دینی و ژیاری و عرفانی خۆمان نەناساندووە.

ئەم جۆرە خوێندنەوانەش درزو کەلەبەرەکانی نێوانمان دەگرێت و هەمووان ئاشت دەکاتەوە لە بەردەم شعووری نەتەوەییدا ڕامان دەگرێت و لە بری خۆ پەسەندی یەك پەسەندی لێ دەکەوێتەوە. دەرفەتی دیدو ئایین و تەریقەتەکانیش بۆ خوێندنەوە لە دەست دەرنەچووە و ئەتوانین لە ئەنجامی وەها کارێکەوە بگەینە ڕوانین بۆ دۆزینەوەی شافعیەکان و مەلا صەدراو ئیخوان صەفاکانی ئەم کۆنە ولاتەی کوردەواری.

شیعری هەشتەم

١-چەم پەی فەرشی پات موژەش چوون خارەن

بەڵام چێش کەرۆ چارش ناچارەن

چاوبۆ فەرشی بەر پێت، برژانگی دەڵێی درکە بەڵام چی بکات چاری ناچارە. یانی چاو بکەمە فەرشی بەرپێت و پێ بە چاوەکانما بنێی، برژانگەکانم وەك درکن و دەزانم ئەزیەتت دەدەن لە گەڵ ئەوەشدا هەرناچارم. سوژەی ئەم شیعرە لای بێسارانی سەنراوە.

چراغ داجارێ بۆ وە خاومدا

پابنیە وە بان هەردووچاومدا

مەواچە موژەت تیژتەرەن جەخار

پای گوڵ ئەندامم مەدەرۆ ئازار

{دیوانی بێسارانی حەکیم مەلاساڵح ل١٢٣}

٢- چەنی تاوۆ تەرك پا بۆست کەردەن

سەو گەندش وە زوڵف سیای تۆ وەردەن

لەکوێ(چاو)دەتوانێ تەرکی قاچ ماچ کردنت بکات. کە سوێندی بە زوڵفی ڕەشی تۆ خواردوە. چاو کامێرای تێگەشتن و کلیلی حاڵی بوون و کەسپی مەعریفەی ئێمەیە. چاو ڕاخستن لە بەرپێی ئازیزدا هەوڵدانە بۆ سەرنجی ئێمە و موژەی چوون خار دەبێتە دەلالەتی گومان وختورە وخەتەرەکانی ئێمە لە سرپاتەکانی خالق و مەخلوقات بەلام خۆ ناکرێ ئێمە تێنە فکرین لەو هەموو ئامازە و ئایاتانە. یانی ئێمەناچارین. ئێمەعەودالی ماچی پێی ئازیزین و ئازیزیش بە پرچە درێژ و لوولەکانی سوێندی داوین و ڕازە پەنهانەکانیش زۆر درێژ و پڕپێچن.

١- چێش واچۆ مەعدووم خەستەی مەهجووریت

حاڵ دیدە و دڵ جە دەرد دووریت

مەعدوومی گرفتار و بیماربە دەردی دووری و دابڕانت لە حاڵی دیدە و دڵ چ بێژێ؟. من لە تاوی بیماری و دابڕان و دەردی دووریت لە حاڵ و وەزعی دڵ وچاوم بڵێم چی؟ لە وەڵامی نامەی مەحموود پاشای جافدا نووسراوە کە ماڵی لە بەغدابووە.بە کەشی شیعرەکەدا دیارە هاوین نووسراوەو پێشترلە کەشێکی زستانیدا نامەیەکی تری بۆ نووسیووە.{بگەڕێوە بۆ شیعری ٦پیتی ج لەم کتێبەدا}

٢-بدیە بەو دیجلەی بێ کەنارەدا

ڕەوانەن وە بەین بەغدا شارەدا

بنواڕە بەودیجلە پان و بەرینەدا، کە ئەدا بە نێو شاری بەغدا دا. مەولەوی بە دیجلەدا حاڵی خۆی لە پاشا دەگەیێنێت.لە شیعرەکانی دواتردا لەف و نەشر و لێکچوونەکان دەکرێنەوە.

٣-سەیرکەر ئەو گەرماو شەرارەی تاوە

هوەیدان هامن جەلای بەغداوە

سەرنج بدە لەو گەرماو تین و تاو و گڕەیەی کە لە هاوینی لای بەغداوە دێت.

٤-ئەو ئاخر و شکاو ئەسرین دیدەم

ئێد دما نەفەس دڵەی خەمیدەم

ئەو(دیجلەی بێ کەنار و بێ پەی) وشکاوی فرمێسکی چاوەکانی منی هێنا واتە دیجلە کە پڕە چۆڕاوی فرمێسکی من پڕی کرد. دوا قەترەی ئەشکی لەچاوی من هێنا. ئێد(هاوینی گڕە و تین و تاوی بەغدا) دوا نەفەس و هەناسەی گەرمی دڵەی خەفەتباری منە (لەفی بەیتی ٢، ٣ دیجلە و هاوین لێرە کراونەتەوە بە ئەشك ونەفەس)

٥-جەو گەرما و جەو ئاو بەرگوزیدەکەم

تەفتیش کەرحالآت دڵە و دیدەکەم

بەو گەرمای هاوینە و بە ئاوی دیجلەدا. دۆستە هەڵبژاردەکەم لەحاڵی چاو و دڵی من تێبگە. واتە ئەو چاوەی کە بەوانا دەیگێڕی و چی تێ دەگەی حالآتی چاو و دڵی منیش وە هایە.

١- چوون شەماڵەی نوورگرگڕانمە

پەی پاس ماران زەنگ زڕانمە

بەرلەوەی ڕاڤەی ئەم تاك بەیتە چڕە بكەین كە(فەرد)یان ناوە خراپ نیە پێناسە وخاسیەتی فەردەكانی مەولەوی لە كتێبە هێژاكەی دكتۆر ئەنوەر بگوازینەوە وخۆیشمان قسەیەكی لێبكەین.

فەرد: بابەتێكی زۆرچڕ و مەودا كورتی شیعریە، لای مەولەوی ژانرێكی لیریكیە و بەشێوەی هونەری جۆرا و جۆردەربڕاون. لە فەلسەفەی ژیان و ئایین و پەند و ئەڤین و وێنەی سروشتی كە تێكڕا دەربڕی شەپۆلی یەك لە دوای یەكی بەردەوامی هەست و ئەندێشەی شاعیرن.فۆلكلۆری كوردی بوەتە هەوێن و سەرچاوەی ئەم ژانرە لای مەولەوی.

ئەو یەكێكە لەو شاعرانەی ئەم ژانرەی هێناوەتە شیعری كوردیەوە و شاعرانی تر پەیڕەویان لە مەولەوی كردووە{لیریكا دكتۆرئەنوەرل٩٣-٩٧} بەلاَم ئەم پێناسین و خاسیەتانە بەس نین بۆ ناسینەوەی ئەو ژانرە. چوون دەكرێت هەر دوو دێڕێكی چڕ بگریت و جیای كەیتەوە ببێتە فەرد.بەم جۆرە تێكەڵ و پێكەڵی كەوتوەتە نێوشیعر و فەردەكانی مەولەویەوە، چوون فەردمان هەیە لە دیواری شیعرێكدا بووە و ڕەنگە نەساخێك بەجیای نوسیبێت.وە بە پێچەوانەوە ڕەنگە مەولەوی فەردێكی و تبێت و سەلیقەی نووسەرێك لە شیعرێكی تردا بە پێی گونجان جێی بۆ كردبێتەوە. بۆ نموونە ئەم فەردەی كتێبەكەی دكتۆر:

ئای چەن سەرچەنگ چەرخ چەپ وەردم

چەرخ چەن چەرخاو من مام نەمەردم

{دیوان ل٧٩}

له نووسینەکەی محمدعەلی قەرەداغیدا بوەتە شەشەم دێڕی شیعرێك{گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ب ٦ل٢٣٨}کە بەلامەوە (٥) شیعرەکەی پێش خۆی زۆرجیان و من گومان دەبەم کە هی مەولەوی بن.چوون زمانیان جیایە. لە کتێبەکەی مامۆستا حەکیمیشدا سەرەتای شیعرێکی (١٥)بەیتیە{مەولەوی حەکیم ل١٦١} لە نووسینەکەی سید محمداسعدسجادیش هەمان شوێنی لای مامۆستا قەرەداغیە و لەوی وەرگرتووە{کنگرە بزرگداشت مولوی کرد ل٣٣٥}وە لەم دواییەشدا مامۆستاحەکیم بە شیعری یوسف بەگی ئیمامی بلاوی کردەوە. {دیوانی یوسف بەگی ئیمامی چاپی یەکەم ٢٠٠٩ل١٦-٢٠}کە من لام وایە شاعرۆکە و هەندێ کەس شیعری شاعرە گەورەکانیان لە ناو شیعری نزمی خۆیان جێ کردوەتەوە بە نیازی ناوبانگ و گەورە بوون. ئەم دیاردە زۆر دەردەکەوێت و نموونەی زۆرە.

شەمالەی نوور(ئێرە قونێ - ئایرە قونێ - ئێرەقوولە)زیندەوەرێکە شەوان لە بن کلکیدا شەوقێ ئەدرەوشێتەوە. لە هەنبانە بۆرینەدا بە(گوستێرك - گوڵەستێرە)هاتووە.

ڕاڤەکەی لە دیواندا:

چرای عەشق وخۆشەویستیم بە دەستەوەیە وەکو گونەستێرە بە دەورتا دەسوڕێمەوە و بە گۆرانی وتن زەنگ لێ ئەدەم ومارى بەدکارانت لێ دوورئەخەمەوە.مامۆستا گرگرانی بە گەڕان و درەوشانەوە لێکداوەتەوە. بەلام لە ڕاستیدا واتای ئاگربازی و بەردەوام گرگرتن و سووتان دەدات. لای مامۆستا حەکیم جیاواز لە دیوانەکە ڕاڤەکراوە و هاتوە:

وەك گونەستێرە دەگەڕێم و دەدرە وشێمەوە، بۆ پاسی مارەکانیش زەنگ لێدەدەم. چرای ئەڤینم بە دەستەوەیە و لە دەورت دەگەڕێم و بەزرەی دەنگیشم ماری ئەگریجەکانت لە سەر ڕوخسارت دووردەخەمەوە. مەبەستی ئەوەیە من گری ئەڤین دایگیرساندوم و تیشك دەدەمەوە. بەلام تۆ ئەی نازەنین ئەگریجەکانت ڕوخساری داپۆشیویت و تیشك ناداتەوە لە بەرئەوە بەزەنگی ناڵەی دەروونم ئەو ماری ئەگریجانە دوور دەخەمەوە تا ڕوخساری پرشنگدارت دەربکەوێت.{مەولەوی و تەقینەوەی زمان

ل٥٩} من پێم وا نیە مەولەوی وێنەکەی لەو زیندەوەرە گڕ بەقنگەوە وەرگرتبێت.خۆ گەر واش بێت ئێمە دیسان جیاواز بۆ ڕاڤەکەی دەچین.

شەمالەی نوور: جوڵە وسەما {فەرهەنگەکەی شیرین وخوسرەو محمدی مەلاکەریم ل ٨٣٨} و لە رزانەی گرێکە کە بەردەوام وجولاو دێتە پێش چاو وەکو گوڵی گری مۆم یان چرا کە هەوا لێی بدات و بجولێت. مەولەوی تەشبیهو ئیستیعارە چرەکەی بە مەبەستێ هێناوە کە زۆر دوور و درەنگ دێتە زهنمان. ئەویش سوودەکانی تین و تاو و ڕۆشنایی ئاگرە.جووڵەی گڕ و بوونی شەوق لە کەپر و کەورگ و نێوباخ و ماڵی کوردەواریدا ئاماژەی بوونی پاسەوان و بێداری و ئاگایی بووە. (تا بەیانی ئاگریان دەسووتا و بەخەبەر بوون). هەروەها ئاگری نەکوژاوە ئاماژەی بێداربوون و تەنگژەیەکیشی تێدایە.نەخەوتن و بێداری خووی نەخۆش و دەردەداران و حەسحەسان و عاشق و پاسەوانانە. کە مەولەوی جێی بۆ تێکرای ئەگەرەکان کردوەتەوە. بە پێچەوانەوە ماڵێ ئاگریان دیارنەبوو بێت نیشانە بووە بۆ بێ ئاگایی و لە گوێی گا نووستنیان و هەل و دەرفەتی زیان لێ دانیان زیاتر بووە. بەدکار و دز و پیا و خراپان بێخەم بوون لە زیان لێدانیان. ئەم نەریتەش پاشماوەی زەرتوشتایەتیە و دەبێت بۆ ڕەهەندە پیرۆزەکانی ئاگر بچین. لە ئەدەبیاتی عرفانیشدا ئەم بێداربوونە ئاماژەی سەگە هوشیارەکانی بەردەم ئارەزووی یار ویستی یەن بە جۆرێ شەیتان و سەربازە خوێرپێلەکانی نەتوانن پەلاماری هەرزەلە ڕۆشنەکانی عاشق بدەن. مەولەوی دەیەوێت بڵێت:

ئەی یار من تا بەیان بە دیارتەوە دەسووتێم و غەرقی تیشك و ئاگرم، ئانووم و بێدارم.دەناڵم و ورەو دەنگم دێت.بەمەش (مارەکان)بەدکارانت لێ دووردەخەمەوە و فرسەتیان نادەم. نەریتی زەنگ لە مل کردنی ئاژەڵیش کە دۆستانی تر بۆی چوون ڕاستە و بۆ هەمان مەبەستە.

هەرچەندە من ووتوومە خۆم لە قەرەی ساخ کردنەوە نادەم و پەنجە شکێنی سەروەرانی ڕابەرم پێناکرێت، بەلام ئەو بێ ئەدەبیەش دەکەم و جارجار ئەوەی بیستوومە و لە لام هەیە وەك سەرنج دەری دەبڕم.

سەبارەت بەم تاکەش کە دیسان لە دیوانەکەدا هەیە دکتۆر ئەنوەریش وەك نموونە بۆ سروشت چواندنی مەولەوی گواستوویەتیەوە و نەم بیستووە مەولەوی ناسانی تریش بە دوایدا چووبن و سەرنجیان لێدابێت.کەچی زاناو ڕابەری ئەدەبیات سیدطاهری هاشمی لە یەکێ لە بەرنامەکانی هەوارگەی دلاّندا دەیخوێنێتەوەو لە پێشەکیەکدا دەفەرمێ لام وایە شیعری میرزا شەفیعی مامێزەکیە.{هەوارگەی دلاّن کاسێت} من چوومە خزمەتی میرزا شەفیعەکان لای هێژاو ماندوی مەیدانی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی مامۆستا محمد عەلی قەرەداغی کە باسی چوار لە شەفیعەکانی کردوە. ئەم شەفیعەیانی بە میرزا شەفیعی کولیایی ناوبردووە و دەنوسێت لە دێی ڕەزڵەی ناوچەی کولیایی کرماشان لە دایك بووەو لە سەردەمی خوسرەو خانی ئەردەلاّندا ژیاوە.{کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی بەرگی چوارەم ل٤٣ و هەروەها لە کەشکۆڵی بەرگی ٢ لە ل١١٩ و بەرگی ٣ ل٢٧٦} دا شیعری بە ناو شەفیع هەیە.٠

صدیق بۆرەکەییش لە مێژووی وێژەی کوردیدا دەنوسێ لە مامێزك لە دایك بووە و لە نوسینی سەرچاوەکانیدا بە کولیایی ناوی دەبات{مێژووی وێژەی کوردی ب ١ل٤٩٤-٥٠٥} بەلاّم من مادام لە دەمی سیدطاهر بیستوومەو ئەم (شەماڵەی نوورەی)لای مەولەویشی تیایە کە بۆ شوێنەکەش گونجاوە لێرەدا دەنوسمەوەو بەجێی دێڵم بۆ ساخ کەرەوەکان:

نازار مەزانی....

حەرفێ مەپەرسوو جە ڕای نەزانی

جەکۆت ئاوەردەن پیرۆزەی کانی

نیانت نە تەخت لەعل ڕومانی

جەوێتەن یا تازەت سەندەن

کـام حـەکاك نەشـانەی شـا هۆرکـەردەن   ئـەم دێـڕە جـوان نایەتـە گـوێ ڕەنگـە درووستەکەی بەم جۆرە بێت:

کام حەکاك نەشار نەیشاپوورکەندەن

ئوسات کێ بیەن پەی نیشان کەندەن

پەنجەش نەرێزۆ زەڕ ئەفشان کەردەن

یە جە کۆت بیەن کێ تەرتیب دادەن

صونعی کلکی دەست کامین نوستادەن

ئانە خەیاتەی خام خاو و دێزەن

یا تووکی تاوس جقەی پەروێزەن

یە نە خەزانەی کام خەسرەو مەندەن

ئەودامە چێشەن نە دەورت کەندەن

حەی وەچان چێشەن لەو لای دامەوە

لێوشان گرتەن وە پەنهامەوە

ئەسڵشان سجەن یا زەنگی مارەن

وەزە مەکەرۆ یا بێ ئازارەن

مار جە دام بەتەر، دام جەمار بەتەر

ماوەرۆ نە ڕای ئەو ماران خەتەر

فەسڵێ من تۆم دیت نیمچە نەو ڕەس بیت

ناشی نە شکار دوور جە هەوەس بیت

سیا مارانت ئەودەم مار تول بی

دامت کڵف نەبی هێمای نە لوول بی

ئیسە مارانت دام حەی سەندەن

دایم هەر نەگیر گازو وەزەندەن

هەرکەسێ لە گیان وێش ویەردە بۆ

شامۆهرە نە مۆر پەیدا کەردە بۆ

بێ خوف جە خوف سپای شاماران

نەتەرسۆ جە زام زەنگی حەیتاران

شاماران بە حوکم موهرە دام کەرۆ

دەس پەی کلَف باخ کاف و لام کەرۆ

حەیفەن ئیجازەش نەدۆ وە توون دا

نەگێلۆ نە مەوج دەریای جەیحوون دا

نەلئان یەکێ من مار تۆم گەستەن

تەروالَەم نە دەور ئاوایی بەستەن

چوون شەماڵەی شەم گڕ گرانمەن

پەی پاس ماران زەنگ زڕانمەن

جەو سەبەب شەفیع زامش پڕ خارەن

کوشتەی حەی وەچان سپای تاتارەن

مامۆستا پێش خوێندنەوەی شیعرەکە پەخشانێکی ڕاڤەی نووسیوە. یانی شیعرەکەی کردوە بە پەخشان ولە کۆتایەکەیدا کە ئێمە مەبەستمانە دەڵێت:

من لە ئاوایی دوورکەوتوومەتەوەو تەرواڵەم بەستوە نانووم، چوون ئەو مارانە گەستوویانم،لەترسی ئەوەی جارێکی تر نەمگەزن، دوورکەوتوومەتەوە و ئێشك دەگرم.

تەرواڵە: درووست کردنی جێگە خەو یان شوێنی پاس کردنی واریاتە بە جۆرێ لە ترسی مارو مووروودوپشك لە عەرزی دەبڕن، بە لانی کەمەوە لە مەتر بەرز ترە.

شیعری یازدەیەم

١- چوون بەندە بەو بەند ئیخلاصی بەندەن

هەر پاسە بەندەن تا حەیات مەندەن

لە مەولەویەکەی ماموستا حکیمدا لە بابەت شیعری بلاونەکراوە دا ئەم شیعرە هەیە. بە پێی گێرانەوەکان بۆ وەلامی پرسێکی مەلاعیسای جوانرۆیی ماموستای نووسیوە، کە تاقیبی کچێکی بۆ بکات بیخوازێت. مەولەویش وەزیفە کۆمەلایەتیەکەی بەم شیعرە وەلام داوەتەوە. شیعرێکی سەرەتایی وبێ زمانە و لە توانای شیعردا نیە بەلام بەنرخی یادگاری ئەو بەرێزە دەینووسینەوە و بۆ بەراورد و بەرە و پێش چوونی قۆناغی شیعری مەولەوی. گەرشیعری ئەو بێت ئەوە دەبێتە بەلگە بۆ ئەوەی کە مەولەوی بەر لە رووکردنە دنیای تەرو پاراوی عرفان و چوونە سەرتەریقەتی حەزرەتی پەروانە شاعرێکی باش نەبووە. بە هەلدانی بادەی مەیخانەی تەوێلە شەرابی شیعریشی نۆشیوە.

٢- تەمامی مەتلەب ئەشعارم وانان

خاسی وخرابی یارۆیچم زانان

عەفیفەن بێ عەیب خالیەن جەشەین

ئۆجاخزادەی خاس نەجیب تەرەفەین

ئادابش زەریف خولقش چوون حوورەن

بالاّ میانە (خیرالامور)ەن

بلێ واتەی من پوچ وعەبەسەن

گردین درۆ بۆ سەیدیش وەسەن

والحاسلْ واتەم بێ درۆراسەن

یارۆ پەی یارۆ پەی یاری خا

سوپاس و پێزانین

لەکۆتایی ئەم بەشەدا لەسەرخۆم بە فەرزی دەزانم کە سوپاس و قەدر زانی خۆم بۆ ئەم هاوڕێ و خۆشەویستانە دەربڕم کە هاوکارییان کردم

١- مامۆستا عوسمان، حاجی صابر، حاجی ئەکرەم، کاک فاتح لە یەکەی مەشق و ڕاهێنانی بەڕێوەبەرێتی پەروەردەی هەڵەبجە. بە کۆپیکردنی هەموو کتێبەکە.

٢- دۆستان و هونەرمەندانی شێوەکار(حەسەن موراد، مەریوان زەندی، هونەر صاحب).

٣- کاک ئەرسەلان تۆفیق کە ئەرکی دیزاینی ناوەوەی ئەم کتێبەی گرتە ئەستۆ.

٤- کاک قادر عومەر بە تایپکردنی چەند بەشێك.

٥- دۆستم کەیهان عەزیزی لە پاوە کە کتێبی کنگرەی بزرگداشتی مەولەوی بۆناردم.

٦- مامۆستا شێخ عبدالقادری شێخ ئەحمەد بۆپێدانی هەندێ زانیاری و سەرچاوە.

ژمارەی سپاردن

١٦٨٨